Stelian DUMISTRĂCEL
Doina HREAPCĂ
Ion-Horia BÎRLEANU

ANCHETA DIALECTALĂ CA FORMĂ DE COMUNICARE

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
IAȘI
1997

Stelian DUMISTRĂCEL
în colaborare cu
Doina HREAPCĂ și Ion-Horia BÎRLEANU

ANCHETA DIALECTALĂ CA FORMĂ DE COMUNICARE

Scanned with OKEN Scanner

„Remarquez bien que les nez ont été faits pour porter des lunettes, aussi avons-nous des lunettes; les jambes sont visiblement instituées pour être chausées, et nous avons des chausses; les pierres ont été formées pour être taillées, et pour en faire des châteaux, aussi monseigneur a un très beau château; ... par conséquent, ceux qui ont avancé que tout est bien ont dit une sottise; il fallait dire que tout est au mieux".

(Voltaire, *Candide ou l'optimisme*, 1759)

Scanned with OKEN Scanner

SUMAR

Cuvînt înainte 9
Sigle bibliografice 11
Abrevieri 27
INTRODUCERE: Necesitatea abordării critice a metodologiei anchetei dialectale 29

PARTEA I

PRELEVARE, COMUNICARE ȘI SEMNIFICAȚIA REZULTATELOR ANCHETEI DIALECTALE

1. EVOLUȚIA CONCEPȚIILOR DESPRE ANCHETA DIALECTALĂ ȘI ASUPRA OBIECTULUI ACESTEIA 39

1.1. Ancheta dialectală ca „prelevare" de material 39
1.2. Ancheta dialectală de tip „formă de comunicare" 46
1.3. Comunicarea asupra instrumentului de comunicare 55

2. CADRUL SOCIO-CULTURAL, STATUTUL PARTENERILOR LA ACTUL COMUNICĂRII ȘI DESFĂȘURAREA ANCHETEI DIALECTALE 70

2.1. Motivația „exterioară" a anchetei. Relațiile cu oficialitățile și intelectualii locali; condițiile de lucru 71
2.1.1. „Pretexte" și convenția de lucru 71
2.1.2. Relațiile cu autoritățile administrative 77
2.1.3. Contactele cu intelectualii locali 80
2.1.3.1. Ipostaza de subiecți 80
2.1.3.2. Elemente de legătură cu localnicii 82
2.1.4. Condițiile de lucru 84
2.2. Partenerii la actul de comunicare în cursul anchetei și raporturile dintre ei în limitele și în afara convenției de lucru 87
2.2.1. Anchetatorul și însușirile lui 87
2.2.2. Subiectul „potrivit" 93
2.2.2.1. Alegerea subiectului 93
2.2.2.2. Caracterizarea generală și a competenței subiectului 96
2.2.2.3. Valoarea și semnificația observațiilor subiecților 106

Scanned with OKEN Scanner

2.2.3. Relaţiile dintre anchetator şi subiecţi 108
2.3. Chestionarul şi modul de a chestiona; folosirea aparatelor şi performanţe în cadrul convenţiei de lucru 112
2.3.1. Chestionarul „prestabilit" 112
2.3.2. Reacţiile la diferite moduri de a chestiona 116
2.3.3. Folosirea aparatelor de înregistrare; ancheta „spion" 119
2.4. Ipostaze ale experimentului dialectologic şi legitimitatea convenţiei de lucru 122
2.4.1. Subiecţi antrenaţi în epistemologie dialectală 123
2.4.2. Performanţe în cadrul experimentului 136
2.4.3. Lecturile după texte de limbă literară 138

3. ANCHETA DIALECTALĂ DIN PERSPECTIVA VALORII REZULTATELOR ŞI A UTILITĂŢII ACESTORA 143

3.1. Confruntarea de mentalităţi: „concret" şi „abstract" cu privire la lexic şi la structura gramaticală 143
3.1.1. Lexicul 144
3.1.2. Formele flexionare 148
3.1.2.1. Numărul substantivelor 153
3.1.2.2. Formele conjugării verbului 159
3.1.3. „Traducerea" frazelor şi probleme ale sintaxei graiurilor 170
3.2. Interpretarea rezultatelor anchetei dialectale 173
3.2.1. Neîncrederea în dialectologul „de cabinet" 173
3.2.2. Perspectiva „motivaţională" a interpretului „ideal" 177
3.2.3. Publicarea textelor „orale" şi reflectarea „vorbirii" 181

ÎNCHEIERE – parţială şi tranzitorie 185

PARTEA A II-A

COMPLEMENT DOCUMENTAR PE BAZA ANCHETELOR PENTRU NALR. *MOLDOVA ŞI BUCOVINA*

1. ADAPTAREA CHESTIONARULUI LA CERINŢELE ANCHETEI.... 193

1.1. Schimbarea ordinii întrebărilor 196
1.2. Modificarea enunţului 197
1.3. Evitarea anticipării termenului 198

Scanned with OKEN Scanner

1.4. Eliminarea elementelor superflue 200
1.5. Completarea formulării întrebărilor 202
1.6. Preluarea unor modele din anchetele pentru ALR I și ALR II 204
1.7. Procedee pentru obținerea unor forme gramaticale 212
1.8. Completarea corelativă a chestionarului 214
1.9. Suplimentarea chestionarului 214

2. „RADIOGRAFII" ALE ANCHETEI: LOGICA CHESTIONĂRII ȘI A RĂSPUNSULUI 216

2.1. „Modelarea" subiectului 217
2.2. Zone de „criză" ale comunicării în ancheta dialectală 240
2.2.1. Substantivul 243
2.2.1.1. Obținerea singularului 243
2.2.1.2. Obținerea pluralului 245
2.2.2. Verbul 248
2.3. Ancheta privitoare la „conjugarea" verbului 250

3. JURNAL DE ANCHETĂ 257

3.1. Cadrul general al anchetei 259
3.2. Relațiile cu subiecții și caracterizarea acestora 310

L'ENQUÊTE DIALECTALE EN TANT QUE FORME DE COMMUNICATION (Table de matières) 371

DIE DIALEKTAUFNAHME ALS KOMMUNIKATIONSFORM (Inhaltsverzeichnis) 375

INDICE DE AUTORI 379

ANEXE 385
Ilustrații 387
Indice alfabetic al cuvintelor-titlu din *Chestionarul* NALR 417

Scanned with OKEN Scanner

CUVÎNT ÎNAINTE

Lucrarea de față, ce și-a propus o prezentare critică a problematicii complexe a anchetei dialectale, a fost proiectată în două părți complementare, *sui-generis*.

Este vorba, mai întîi, de abordarea principalelor aspecte teoretice și metodologice ale acestui tip special de investigare lingvistică, atît din punctul de vedere al modului cum este conceput, dar și se desfășoară practic demersul ca atare, cît și din perspectiva, pragmatică, a interpretării rezultatelor respectivelor cercetări, care intră, adesea fără aprofundarea critică necesară, în circuitul exegezelor de profil. Abordarea subiectului ne-a fost impusă de dorința de a corecta imaginea convențională a a n c h e t e i d i a l e c t a l e din cele mai multe lucrări românești de prezentare, este drept, generală și cu finalități didactice, a dialectologiei, în care această activitate este considerată sumar dar și cu o surprinzătoare „fermitate" gnoseologică, de-a dreptul derutantă pentru un practician.

Această parte a expunerii noastre are un caracter aparte: am insistat asupra unor probleme ce pot apărea la primul impact drept marginale ori secundare, dar pe care noi le-am apreciat ca fiind cu adevărat revelatoare pentru atingerea obiectivelor pe care ni le-am propus.

În al doilea rînd, am dorit să punem la dispoziția cititorului interesat de cunoașterea înfățișării reale a lucrurilor observații din jurnalul de anchetă al unui cercetător de teren, cuprinzînd, de fapt, paralel cu însemnările inițiale, rezultatul confruntărilor în cadrul unei echipe de lucru; astfel, trecem în revistă momente, fapte și puncte de vedere în care se vor regăsi, nu ne îndoim, mulți dintre cei care au avut șansa unei experiențe similare. Am considerat utilă publicarea, în partea a doua, a acestui complement documentar ținînd seama de aprecierea pe care a făcut-o un maestru al domeniului, Sever Pop, cu privire la preocuparea dialectologului francez Antonin Duraffour de a transmite experiența practică dobîndită în urma unei asemenea activități: „Duraffour a pleinement raison lorsqu'il affirme que ces confidences, non seulement s'excusent, mais encore s'imposent" (*Dialectologie*, I, 202).

Constatarea precedentă este valabilă însă, în primul rînd, pentru celelalte secțiuni cuprinse în partea a doua a volumului: cea referitoare la critica chestionarului folosit în anchetă și aceea în care prezentăm, pentru prima dată credem, în mod sistematic, „radiografii" ale anchetei, ce urmăresc „modelarea" subiectului într-o situație de comunicare neobișnuită, cu speciale detalieri asupra reacției în confruntarea cu problema numărului substantivului și a formelor conjugării verbului.

Scanned with OKEN Scanner

Întorcîndu-ne, cu ocazia publicării prezentei lucrări, la problematica unei activități de acum aproape trei decenii, nu am putut rezista tentației de a înfățișa cîteva documente de aducere aminte, dar și dintre acelea ce au, după părerea noastră, valoarea de a face cunoscute lingviștilor din afara cercului destul de restrîns al dialectologilor de teren instrumente concrete din laboratorul acestei activități, calitate pe care o atribuim, de asemenea, indicelui alfabetic al cuvintelor-titlu din Chestionarul *Noului Atlas lingvistic român, pe regiuni*, ca o cale de acces spre conținutul general al anchetei.

*

Ținem, în mod deosebit, să ne exprimăm recunoștința pentru sprijinul primit din partea Academiei Române în vederea finalizării lucrării, prin *Granturile* aprobate de Secția de Filologie și Literatură, și mărturisim că proiectarea tipăririi acestui volum în anul 1996 a pornit de la rememorări de suflet: la 27 iulie 1996 s-au împlinit 95 de ani de la nașterea lui Sever Pop, după ce, la 17 februarie, se încheiau 35 de ani de la moartea celui care, în nopțile de pe patul de suferință, de la o clinică din Louvain, își reamintea drumurile și popasurile din anii tinereții: „Eu, singur? Nu, nu sînt singur. Sînt în Bucovina, în Basarabia. Am fost în Valea Someșului, a Bistriței, a Oltului! Cînt, cînt cu țăranii mei, cu țăranii cu care am lucrat!“ (traducere după Alexandra Sever Pop, *Vie*, p. 431).

Scanned with OKEN Scanner

SIGLE BIBLIOGRAFICE

Acte XII	= *Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică*, II, București, 1971.
AGI	= „Archivio Glottologico Italiano", I, 1873, Torino; de la t. XXXV, 1950, Florența.
AIS	= *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, von K. Jaberg und J. Jud, Zofingen, 1928–1940.
ALE	= *Atlas Linguarum Europae*, Assen – Maastricht, Van Gorcum, vol. I, 1–4, 1983–1990.
ALG	= *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*, Toulouse, 1955 și urm.
ALI	= *Atlante linguistico italiano*, vol. I, *Il corpo umano...*; materiali raccolti da U. Pellis, R. Giacomelli, C. Grassi, G. Piccitto, T. Franceschi, G. Tropea, M. Melillo, redatto va L. Massobrio, G. Ronco et alii; Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma, 1995.
ALIL	= „Anuar de lingvistică și istorie literară", Iași (continuă revista „Studii și cercetări științifice", I, 1950).
Alinei, *Résultats*	= Mario Alinei, *Résultats et perspectives de l'Atlas Linguarum Europae*, în *Atlas Linguarum Europae*, Quart (Vallée d'Aoste), 1991, p. 10–20.
ALiR I	= *Atlas linguistique roman*, sous la rédaction de Gaston Tuaillon et Michel Contini, vol. I, Présentation – Commentaires, Roma, 1996.
Allières, *Verbe*	= *Atlas linguistique de la Gascogne*, par Jean Séguy, enquêteur, Xavier Ravier; volume V, *Le verbe*, fasc. 2, *Commentaire*, Toulouse, 1971.
ALMC III	= *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central*, par Pierre Nauton, volume III, *L'homme*, Paris, 1961.
ALR I	= *Atlasul linguistic român*, partea I, de Sever Pop; vol. I, *Părțile corpului omenesc și boalele lui*, *Cluj*, 1938; vol. II, *Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, Sibiu – Leipzig, 1942.

Scanned with OKEN Scanner

ALR II = *Atlasul linguistic român*, partea a II-a, de Emil Petrovici, vol. I; Corpul omenesc, boale ...; B. Familia, nașterea ...; C. Casa, acareturile ... ; Sibiu-Leipzig, 1940

ALR II, s.n. VII = *Atlasul lingvistic român* [II], serie nouă, vol. VII, *Verbul*, București, 1972.

ALRR – *Maramureș*, I = *Atlasul lingvistic român pe regiuni, Maramureș*, vol. I, de Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, București, 1969 [Date despre localități și informatori], p. XIII–XXVII.

ALRR. *Transilvania, Date* = *Atlasul lingvistic român, pe regiuni, Transilvania. Date despre localități și informatori*, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți, București, 1992.

ALRT = Emil Petrovici, *Texte dialectale*, culese de ..., *Suplement la Atlasul lingvistic român II* (ALRT II), Sibiu–Leipzig, 1943.

Alvar, *Estructuralismo* = Manuel Alvar, *Estructuralismo, geografía lingüística y dialectología actual*, Madrid, 1969.

Atlanti = *Atlanti linguistici italiani e romanzi. Esperienze a confronto*; Atti del Congresso Internazionale Palermo, 3–7 ottobre, 1990, a cura di Giovanni Ruffino, Palermo, 1992.

Avram, *Intonația* = Andrei Avram, *Particularități ale intonației în graiul din Muscel*, în FD, VIII, 1973, p. 43–64.

Avram, *Introducere* = id., *Introducere* la *Antologie fonetică a limbii române*, București, 1988, p. 5–24.

Badia Margarit, *Barcelonins* = Antoni M. Badia i Margarit, *La llengua dels barcelonins. Resultats d'una enquesta sociologico-lingüística*, Barcelona, 1967.

Baldinger, *Conclusions Strasbourg* = Kurt Baldinger, *Conclusions* du Colloque *Les dialectes romans de France à la lumière des Atlas régionaux* (Strasbourg, 24–28 mai 1971), în volumul cu acest titlu, Paris, 1973, p. 473–477.

Barreteau, *Réflexions* = Renée Barreteau, *L'Atlas linguistique armoricain roman. Ebauche de cartas* (mots, expressions, phrases); *réflexions sur la psychologie des informateurs patoisants*, în RLiR, XXX, 1966, nr. 117–118, p. 108–121.

Scanned with OKEN Scanner

Bartmiński-Mazur, *Teksty* = Jerzy Bartmiński, Jan Mazur, *Teksty gwarowe z Lubelszczyzny*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1978.

Bellmann-Göschel, *Tonbandaufnahme* = Günter Bellmann, Joachim Göschel, *Tonbandaufnahme ostdeutscher Mundarten. 1962 – 1965*, Marburg, 1970.

Benveniste, *Langage et expérience* = E. Benveniste, capitolul *Le langage et l'expérience humaine*, în vol. II din *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1974.

Bîrleanu, *Aspecte* = Ion-Horia Bîrleanu, *Aspecte ale progresului social-economic reflectate în vorbirea populară*, în vol. *Filozofia și problematica lumii contemporane*, Iași, 1986, p. 154–158.

BL = „Bulletin linguistique", București, I, 1933 și urm.

Boléo, *Unités subjectives* = Manuel de Paiva Boléo, *Linguistique, géographie et unités dialectales subjectives au Portugal*, în *Acte* XII, p. 323–342.

Bouvier, *Paysans drômois* = Jean-Claude Bouvier, *Les paysans drômois devant les parlers locaux*, în *Ethnologie française*, III, 3–4, p. 229–234.

Brun, *Parlers* = Auguste Brun, *Parlers régionaux France dialectale et unité française*, Paris-Toulouse, 1946.

CADE = I. – Aurel Candrea – Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat;* Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și astăzi*, de I. –A. Candrea, Editura „Cartea românească", București, [1926–1932].

Calul = *Chestionar pentru un Atlas lingvistic al limbii române*, I. *Calul*, Cluj, 1922.

Candrea, *Oaș* = I. -A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, București, 1907.

Canobbio, *Coscienza* = Sabina Canobbio, *La „coscienza linguistica" degli Informatori negli Atlanti nazionali italiani*; în *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas*; Universidade de Santiago de Compostela, 1989; III. *Lingüística Pragmática e Sociolingüística*; A Coruña, 1992, p. 21–42.

Caragiu Marioțeanu, *Aromâni* = Matilda Caragiu Marioțeanu, *Influența dacoromânei asupra graiului unei familii aromâne din*

Scanned with OKEN Scanner

R.P.R., în „Fonetică și dialectologie", I, 1958, p. 79–111.

Caragiu Marioțeanu, *Compendiu* = id., *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București, 1975.

Caragiu Marioțeanu, Matilda, Giosu, Ștefan, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Todoran, Romulus, *Dialectologie română*, București, 1977.

Cazacu, *Denumiri* = B. Cazacu, *Denumirile românești ale ficatului și ale plămînilor după ALR*, în *Studii de dialectologie română*, București, 1966, p. 121–135.

Cazacu, *Développement de la recherche* = id., *Comportements linguistiques dans le développement de la recherche dialectale*, RRL, XXXII, 1987, 1, p. 3–14.

Cazacu, *Interdialect* = id., *Noțiunea de interdialect*, în vol. *Studii de dialectologie română*, p. 33–40.

Cazacu, *Reacția* = id., *Despre reacția subiectului vorbitor față de fenomenul lingvistic*, în *Studii de dialectologie română*, p. 41–56.

Chaurand, *Introduction* = Jaques Chaurand, *Introduction à la dialectologie française*, Paris-Bruxelles-Montréal, 1972.

CL = „Cercetări de lingvistică", Cluj, I, 1956 și urm.

Cohuț-Vulpe, *Porțile de Fier* = Cornelia Cohuț, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona «Porțile de Fier». I, Texte. Sintaxă*, București, 1973.

Contini, *Ricerche geolinguistiche* = Michel Contini, *Le ricerche geolinguistiche in Francia*, în *Atlanti*, p. 189–211.

Contini-Tuaillon, *Introduction* = Michel Contini, Gaston Tuaillon, *Introduction*; vol. I din *Atlas linguistique roman*, Roma, 1996, p. 1–18.

Conțiu–Marinescu, *Factori* = Mihai Conțiu, Bogdan Marinescu, *Factori ai modificărilor în mesaj implicați într-o anchetă dialectală*, în FD; partea I, t. VIII (1973), p. 141–151; partea a II-a, t. IX (1975), p. 49–65.

Cortelazzo, *Avviamento*, I; III = Manlio Cortelazzo, *Avviamento critico allo studio della dialettologia italiana; I. Problemi e metodi*; III. *Lineamenti di italiano popolare*; Pisa, 1969; 1986.

Coșeriu, *Competența* = Eugen Coșeriu, *Competența lingvistică*, în vol. *Prelegeri și conferințe* (1992–1993), supliment la

Scanned with OKEN Scanner

ALIL, t. XXXIII, 1992–1993, A. Lingvistică, p. 27–47.

Coșeriu, *Competența lingv.* = id., *Competența lingvistică: ce este ea în realitate?*, în *Limbaje*, p. 40–57.

Coșeriu, *Dialectologia* = id., *Obiectul și problemele dialectologiei*, în *Lingvistică spațială*, p. 91–122.

Coșeriu, *Etnolingvistica* = *Socio- și etnolingvistica. Bazele și sarcinile lor*, în *Lingvistică spațială*, p. 129–149.

Coșeriu, *Filozofia* = id., *Filozofia limbajului*, în *Prelegeri și conferințe* ..., p. 7–26.

Coșeriu, *Geogr. lingvistică* = id., *Geografia lingvistică*, în *Lingvistică spațială*, p. 35–78.

Coșeriu, *Lingvistică spațială* = id., *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, cu o prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel, Chișinău, 1994.

Coserio, *Logicismo* = id., *Logicismo e antilogicismo nella gramatica*, în vol. *Teoria del linguaggio e linguistica generale*, Bari, 1971, p. 203–224.

Coserio, *L'uomo* = id., *L'uomo e il linguaggio*, în *Teoria dell linguaggio*, 3–18.

Coteanu, *Elemente* = I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961.

DA = *Dicționarul limbii române*, București; t. I, partea I: A-B, 1913; partea II: C, 1940; partea III, fasc. I: D – *de*, 1949; t. II, partea I, F – I, 1934; partea II, fasc. I: J – *lacustru*, 1937; partea III: *Ladă – lojniță*, s.a (Academia Română).

Dahmen, *Forschungsstand* = Wolfgang Dahmen, *Sprachgeographische Arbeiten zum okzitanischen Sprachgebiet. Forschungsstand und Perspektiven*, în *Stand und Perspektiven der romanischen Sprachgeographie* (Otto Winkelmann; Hrsg.), Gottfried Egert Verlag, 1993, p. 57 – 69.

De Mauro, *Storia linguistica* = Tullio de Mauro, *Storia linguistica dell' Italia unita*, Bari, 1963.

Densusianu, *Hațeg* = Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915.

Densusianu, *Orientări* = id., *Orientări nouă în cercetările filologice* [1923], în *Opere*, vol. I, București, 1968, p. 33–50.

Scanned with OKEN Scanner

Densusianu, *Vorbirea* = id., *Vorbirea populară din puncte nouă de vedere* [1925], în *Opere*, ed. cit., p. 413–420.

Dialectes romans = *Les dialectes romans de la France à la lumière des Atlas régionaux*, Paris, 1973.

Dialektologie = *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*, hrsg. von Werner Besch, Ulrich Knopp, Wolfgang Putschke, Herbert Ernst Wiegand; erster Halbband, Walter de Gruyter, Berlin – New York, 1982.

DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române* (serie nouă), t. VI, 1965–1968, și urm., București.

DR = „Dacoromania", Cluj, 1920–1948.

Dumistrăcel, *Cercetarea dialectologică* = Stelian Dumistrăcel, *Cercetarea dialectologică și analiza stilistică în procesul de învățământ*, în „Limbă și literatură", II/1988, p. 288–295.

Dumistrăcel, *Etnotexte* = id., *Etno- și sociotextele în sprijinul istoriei*, în „Moldova – Revistă de cultură" (Iași), anul IV, nr. 15–16, iulie-august 1993, p. 18–25.

Dumistrăcel, *Formes de relief* = id., *Termes pour les formes de relief. Le rôle de la variable géographique*, în RLiR, t. 42, 1978, n°s 167–168, p. 293–306.

Dumistrăcel, *Influența* = id., *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismului*, București, 1978.

Dumistrăcel, *Ipostaze* = id., *Probleme ale publicării și ipostaze ale utilizării textelor dialectale ca instrument de cercetare*, cuvînt înainte la NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/1, p. VII–XXXI.

Dumistrăcel, *Limbă literară* = id., *Limbă literară și dialect în mediul școlar*, în LR, XXX, 1981, 3, p. 261–279.

Dumistrăcel, NALR - *Mold. Bucov.* = id., *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina. Probleme ale elaborării*; partea I, în LR, XXV, 1976, 5, p. 547–558; partea a II-a, în ALIL, XXV, 1976, p. 57–64.

Dumistrăcel, *Sate* = id., *Sate dispărute – sate amenințate*, Institutul European, Iași, 1995.

Dumistrăcel, *Tabù* = id., *Schimbarea și „agresarea" numelui ca manifestări de* **tabù** *lingvistic*, în *Limbaje*, p. 71–81.

Dumistrăcel, *Variabila* = id., *Variabila geografică și variație semantică în răspunsurile din ancheta dialectală*, în LR, XXXVIII, 1989, 1, p. 17–29.

Scanned with OKEN Scanner

Dumistrăcel – Sala, *Géographie linguistique* = Stelian-Traian Dumistrăcel, Marius Sala, *La géographie linguistique en Roumanie au commencement des années '90*, în *Atlanti*, p. 213–229.

Eichhoff, *Schriftliche Befragung* = Jürgen Eichhoff, *Erhebung von Sprachdaten durch schriftliche Befragung*, în *Dialektologie*, p. 549–554.

Faiciuc, *Comentarii* = Ioan Faiciuc, *Comentarii ale informatorilor privind variația dialectală. Note pe baza NALR – Banat*; în ALIL, A. Lingvistică, XXX, 1985, p. 43–51.

Falc'hun, *Bretonne* = François Falc'hun, *La dialectologie bretonne: problèmes, méthodes et résultats*, în vol. *Travaux de l'Institut de Linguistique, Faculté de Lettres de Paris*, I, Paris, 1956, p. 83 – 108.

im.
148104

FD = „Fonetică și dialectologie", București, I, 1958 și urm.

Fossat, *Gascon* = Jean-Louis Fossat, *La formation du vocabulaire gascon de la boucherie et de la charcuterie*. Étude de lexicologie historique et descriptive, Toulouse, 1971.

Frățilă, *Dialectologia* = Vasile Frățilă, *Dialectologia limbii române*, Timișoara, 1977.

Gardette, *Exposé méth.* = Pierre Gardette, *Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*, IV, *Exposé méthodologique et Tables*, Paris, 1968.

Gehl, *Mundartforschung* = Hans Gehl, *Datenerhebung in der Mundartforschung*, comunicare la Simpozionul „Deutsche Sprache und Literatur in Südosteuropa. Archivierung und Dokumentation", Tübingen, 25–27 iunie 1992 (manuscris).

Giacomo-Marcellesi, *Réflexions* = Mathée Giacomo-Marcellesi, *Réflexions sur l'enquête d' Edmont à Sotta*, în *Parlers régionaux*, p. 91–99.

Gogin, *Texte* = G. Gogin, *Limba moldovenească vorbită. Texte*, Chișinău, 1989.

Golopenția-Eretescu, *Conversația* = Sanda Golopenția-Eretescu, *Conversația – un studiu de caz*, în SCL, XXX, 1979, partea I, nr. 5 (p. 457–481), partea a II-a, nr. 6 (515–542).

Graiul, I = *Graiul nostru. Texte din toate părțile locuite de români*, publicate de I. -A. Candrea, Ov. Densusianu și Th. D. Sperantia, vol. I, București, 1906.

Scanned with OKEN Scanner

Grassi, *Comportamento* = Corrado Grassi, *Comportamento linguistico e comportamento sociologico*; AGI, XLIX, 1964, fasc. 1, p. 40–66.

Grassi, *Odierna dialettologia* = Corrado Grassi, *Qualche considerazione sui compiti del'odierna dialettologia*, în *Phonétique et linguistique romanes. Mélanges offerts à M. Georges Straka*, I, Lyon-Strassbourg, 1970, p. 387–394.

Griera, *Interpretación* = A. Griera, *Interpretación de mapas de los atlas lingüísticos romanicos*, Barcelona, 1968.

Griera, *Introducció* [1] = id., *Atlas lingüístic de Catalunya. Introducció explicativa*, Barcelona, 1923.

Griera, *Introducció* [2] = id., *Atlas lingüístic de Catalunya* ... [variantă completată], Barcelona, 1964.

Guiter, *Introduction* = Henri Guiter, *Atlas linguistique des Pyrénées Orientales* (partea introductivă), Paris, 1965.

Hasdeu, *Programa* = B. P. Hasdeu, *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română*, în „Columna lui Traian", noua serie, IV, iulie – oct. 1883, p. 459–460.

Haugen, *Planificarea* = Einar Haugen, *Lingvistica și planificarea lingvistică*, în *Sociolingvistica*, p. 223–241.

Herseni, *Sociologie* = Traian Herseni, *Sociologie. Teoria generală a vieții sociale*, București, 1982.

Hreapcă, *Anchetele* = Doina Hreapcă, *Anchetele pentru culegerea textelor dialectale. Aspecte metodologice*, în LR, XXIV, 1975, 2, p. 137–144.

Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *Probleme de dialectologie română*, ediția a doua, București, 1976.

Ionescu-Ruxăndoiu, *Conversația* = id., *Conversația: structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, București, 1995.

Iordan, *Crâne* = Iorgu Iordan, *Les denominations du «crâne» d'après l'Atlas linguistique roumain (I, carte 7)*; BL, VIII, 1940, p. 95–141.

Iordan, *Geografia* = id., *Geografia lingvistică*, în *Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode*, București, 1962, p. 149–283.

Istrate, *Atlas* = G. Istrate, *Noul Atlas lingvistic român* [= ALR II, serie nouă]; FD, II, 1960, p. 141–168.

Scanned with OKEN Scanner

Jaberg, *Tagebuchblätter* = Karl Jaberg, *Tagebuchblätter*, în *Sprachwissenschaftliche Forschungen und Erlebnisse*, Paris-Zürich-Leipzig, 1937.

Jaberg–Jud, *Forschungsinstrument* = K. Jaberg und J. Jud, *Der Sprachatlas als Forschungsinstrument. Kritische Grundlegung und Ein-führung in den Sprach-und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, Halle (Saale), 1928.

Jaguenеau-Valière, *Occitan* = Liliane Jaguenеau, Michel Valière, *L'occitan parlé à Lespignan (Hérault). La langue des viticulteurs*, în colecția *Documents et Archives pour la recherche sociolinguistique ...*, publiée sour la direction de Jean-Louis Fossat, Toulouse, 1976.

Jeggle, *Feldforschung* = Utz Jeggle, *Zur Geschichte der Feldforschung in der Volkskunde*, în *Feldforschung. Qualitative Methoden in der Kulturanalyse*; hrsg. von Utz Jeggle, Tübingen, 1984, p. 11–46.

Labov, *Context social* = William Labov, *Studiul limbii în contextul ei social*, traducere de Elisabeta Asadurian și Maria Tătulea, în *Sociolingvistica*, p. 67 – 91.

La linguistique = *La linguistique. Guide alphabétique*, sous la direction d'André Martinet, Paris, 1969.

Lăzărescu, *Pictorial* = Paul Lăzărescu, *Remarques sur l'emploi du PLIM dans les enquêtes dialectales*, în RRL, XI, 1966, 1, p. 85–100.

Lévy-Bruhl, *Fonctions mentales* = L. Lévy-Bruhl, *Les fonctions mentales dans les sociétés inferieures*, huitième édition, Paris, 1928.

Limbaje = *Limbaje și comunicări.* Actele Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului de la Universitatea „Ștefan cel Mare" – Suceava, Institutul European, Iași, 1995.

Lo Piparo et alii, *Sicilia* = Franco Lo Piparo, Mari D'Agostino, Silvana Ferreri, Antonino Pennisi, Giovanni Ruffino, Sebastiano Vecchio, *La Sicilia linguistica oggi*, I, Palermo, 1990.

LR = „Limba romînă", București, I, 1952 și urm.

Maiorescu, *Istria* = Ioan Maiorescu, *Itinerar în Istria și Vocabular istriano-român*, ediția a doua, publicată de Titu Maiorescu, București, 1900.

Mały Atlas = *Mały Atlas gwar polskich*, t.I, partea a II-a, *Wstęp do całości ...*, Wrocław-Kraków, 1957.

Scanned with OKEN Scanner

Mattheier, *Forschungsziel* = Klaus J. Mattheier, *Datenerhebung und Forschungsziel*, în *Dialektologie*, p. 622 – 639.

Mării, *Însemnări* = Ion Mării, *ALR – Din însemnările unui redactor* (I), în *Studii de dialectologie*, Timișoara, 1984, p. 171–178; (VI), în CL, XXXIV, 1989, 2, p. 141–146.

Meillet, *Méthode* = A. Meillet, *La méthode comparative en linguistique historique*, Oslo, 1925.

Michel, *Pêcheurs* = Louis Michel, *La langue des pêcheurs du Golfe du Lion*, Introduction, I. L'homme et la mer; II. Dialectologie cotière, Paris, [1964].

NALR. *Banat, Date* = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Banat, Date despre localități și informatori*, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, București, 1980.

NALR – *Mold. Bucov., Date* = *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina, Date despre localități și informatori*, de Vasile Arvinte, Stelian Dumistrăcel, Ion A. Florea, Ion Nuță, Adrian Turculeț, București, 1987.

NALR – *Mold. Bucov. Texte* = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina. Texte dialectale*, culese de Stelian Dumistrăcel și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, Iași, vol. I, partea 1, 1993; partea a 2-a, 1995.

NALR. *Oltenia, V* = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Oltenia*, vol. V, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, București, 1984.

NALR. *Oltenia, Date* = [introducerea la vol. V], *Date despre localități și informatori*, [p. XI–XXXV].

Nauton, *Exposé* = Pierre Nauton, *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central*, IV. *Exposé général, Table-questionnaire, index alphabétique*, Paris, 1963.

Notice = [Jules Gilliéron], *Atlas linguistique de la France. Notice servant à l'intelligence des cartes*, ristampa anastatica dell'edizione di Paris, 1902; Bologna, 1968.

Orza, *Viitor* = Rodica Orza, *Forme de viitor în „Atlasul lingvistic român"*, în CL, XI, 1966, 2, 221–228.

Papahagi, *Maramureș* = Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925.

Scanned with OKEN Scanner

Parlers régionaux = *Les parlers régionaux*, volum îngrijit de Alain Lerond, nr. 18, mai 1973, al revistei „Langue française".

Pavel, *Suport sociolingvistic* = Vasile Pavel, *Elemente de suport sociolingvistic în anchetele dialectale;* RLSL, 1992, nr. 6, p. 64–70.

Pellis-Massobrio, *Verbali* = *Atlante linguistico italiano; Verbali delle inchieste*, compilati da U. Pellis, R. Giacomelli, C. Grassi, G. Piccitto, T. Franceschi, G. Tropea, M. Melillo; a cura di L. Massobrio, G. Ronco, M. C. Nosengo, G. Tuninetti, vol. I–II; Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, Roma, 1995.

Petrovici, *Carașoveni* = Emil Petrovici, *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, București, 1935.

Petrovici, *Introducere* = id., *Atlasul lingvistic român II, Introducere;* redactori: Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, coordonator I. Mării, Cluj-Napoca, 1988.

Petrovici, *Chestionar* = *Chestionarul Atlasului lingvistic român II* ... , de Emil Petrovici, editat ... de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad; coordonator I. Mării, Cluj-Napoca, 1988.

PLIM = S. Sapon, *Pictorial Linguistic Interview Manual*, Ohio, 1957.

Pop, *Buts* = Sever Pop, *Buts et méthodes des enquêtes dialectales*, Paris, 1927.

Pop, *Chestionar* = *Chestionarul Atlasului lingvistic român I*, ... de Sever Pop, editat ... de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad; coordonator I. Mării, Cluj-Napoca, 1989.

Pop, *Dialectologie*, I, II = Sever Pop, *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques;* I. *Dialectologie romane* (LV + p. 1–733); II. *Dialectologie non romane* (p. 735–1334), Louvain-Gembloux, 1950.

Pop, *Jurnal* = id., [Însemnările despre localitățile anchetate și despre informatori făcute în cursul anchetelor], manuscris în biblioteca Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu" din Cluj-Napoca; se citează numărul punctului cartografic și localitatea.

Pop, *Limba română* = id., *Limba română, romanitate, românism*, publicație postumă de Alexandra Sever Pop, Gembloux, 1969.

Scanned with OKEN Scanner

Pop, *Recueil* = id., *Recueil posthume de linguistique et dialectologie*, Gembloux, 1966.

Pop Alexandra, *Vie* = Alexandra Sever Pop, *Sever Pop, sa vie et moments de l'histoire de l'Atlas linguistique roumain sine ira et studio*, Gembloux, 1980.

Popovici, *Istria* = Iosif Popovici, *Dialectele române* (Rumänische Dialekte) IX, *Dialectele române din Istria*, partea I *(Referințele sociale și gramatica)*, 1914.

Pușcariu, *Hărțile graiului* = Sextil Pușcariu, *Hărțile graiului*, în „Țara Bârsei", nr. 2, 1933, 12 p. (extras).

Pușcariu, [Prefață] = id., prefața la *Atlasul lingvistic român*. Partea I (ALR I), vol. I, Cluj, 1938, p. 7–14.

Pușcariu, [Prezentare ALR I] = id., prezentarea vol. I din *Atlasul lingvistic român*, I, în DR, IX, 1936–1938, la rubrica *Pe marginea cărților*, p. 403–446.

Q NALR = *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român*, în FD, V, 1963, p. 157–271.

Qüestionari = Antoni M. Badia i Margarit, Lídia Pons i Griera, Joan Veny, *Atles lingüístic del domini català, Qüestionari*, Barcelona, 1993.

Ravier, *Données negatives* = Xavier Ravier, *Le traitement des données negatives dans l'Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*, în RLiR, XXIX, 1965, nr. 115–116, p. 262 – 274.

Reitmajer, *Sozialdaten* = Valentin Reitmajer, *Erhebung von Sozialdaten des Informanten*, în *Dialektologie*, p. 580 – 585.

Rivenc-Chiclet, *Dialogues* = Marie-Madeleine Rivenc-Chiclet, *Eleveurs et negociants de la Haute Saone. Dialogues de transaction*, Toulouse, 1976 (în seria *Textes de français parlé* din colecția *Documents et archives pour la recherche sociolinguistique*, sous la direction de J. – L. Fossat).

RLiR = „Revue de linguistique romane", Paris-Lyon, I, 1925 și urm.

RLSL = „Revistă de lingvistică și știință literară", Chișinău, 1958 și urm.

Rosetti, *Scrisori* = *Scrisori către Al. Rosetti (1916–1968)*, ediție îngrijită de Al. Rosetti, postfață de Vasile Nicolescu, București, 1979.

RRL = „Revue roumaine de linguistique", București, I, 1956 și urm.

Scanned with OKEN Scanner

Ruffino, *Atlante* = Giovanni Ruffino, *Per un atlante linguisticoetnografico della Sicilia*, în *Prospettive di lavoro per un atlante linguisticoetnografico della Sicilia*, Palermo, 1986.

Ruoff, *Grundlagen* = Arno Ruoff, *Grundlagen und Methoden der Untersuchung gesprochener Sprache. Einführung in die Reihe „Idiomatica" ...*, Tübingen, 1973.

Ruoff, *Wenkersätze* = id., *Wenkersätze auf Tonband*, în vol. *Sprachen-Zuordnung-Strukturen*. Festgabe seiner Schüler für Eberhard Zwirner, Den Haag, 1965, p. 94–113.

Rusu, *Aspecte* = Valeriu Rusu, *Aspecte sociolingvistice în vorbirea populară* (pe baza *Textelor dialectale. Oltenia*), în FD, VIII, 1973, p. 183–186.

Rusu, *Graiul* = id., *Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetică. Considerații fonologice*, București, 1971.

Rusu, *Introducere* = id., *Introducere în studiul graiurilor românești*, București, 1977.

Sala, *Remarques* = Marius Sala, *Remarques sur la réaction des sujets enquêtés pour l'«Atlas linguistique roumain»*, în *Mélanges linguistiques* publiés à l'occasion du VIIIe Congrès International des Linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957, București, 1957, p. 189–199.

Saramago, *Corvo* = João Saramago, *Le parler de l'île de Corvo-Açores*, Géolinguistique, Hors Série, n° 1, Grenoble, 1992.

Saramandu, *Cercetări* = Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetica. Observații asupra sistemului fonologic*, București, 1972.

Scheuermeier, *Observations* = P. Scheuermeier, *Observations et expériences personnelles faites au cours de mon enquête pour „L'Atlas linguistique et ethnographique de l'Italie et de la Suisse Méridionale"*, în „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris", t. XXXIII, 1932, fasc. 1, nr. 98, p. 93–110.

SCL = „Studii și cercetări lingvistice", București, I, 1950 și urm.

Sechehaye, *Pensée et langue* = Albert Sechehaye, *La pensée et la langue ou comment concevoir le rapport organique de l'individuel et du social dans la langue*, în vol. *Essais sur le langage*, Paris, 1969.

Scanned with OKEN Scanner

Séguy, *Avant-propos* = J. Séguy, *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne. Avant-propos du volume IV*, Paris, 1966.

Séguy, *Les Atlas* = id., *Les Atlas linguistiques de la France par régions*, în *Parlers régionaux*, p. 65–90.

Séguy, *Plantes* = id., *Les noms populaires des plantes dans les Pyrénées Centrales*, Barcelona, 1953.

Simoni-Aurembou, *Évolution* = Marie-Rose Aurembou [- Simoni], *L'évolution des patois de l'Île-de-France depuis les enquêtes d'Edmont: commentaires de quelques cartes*, în *Acte* XII, p. 215–233.

Simoni-Aurembou, *Français régional* = id., *Le français régional en Île de France et dans l'Orléanais*, în *Parlers régionaux*, p. 126–136.

Slama-Cazacu, *Psiholingvistica* = Tatiana Slama-Cazacu, *Introducere în psiholingvistică*, București, 1968.

Sociolingvistica = *Sociolingvistica. Orientări actuale*, [antologie critică] de Liliana Ionescu-Ruxăndoiu și Dumitru Chițoran, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975.

Sorb. Sprachatlas, I, II = *Sorbischer Sprachatlas* I. *Feldwirtschaftliche Terminologie;* II. *Viehwirtschaftliche Terminologie*, bearbeitet von H. Fasske, H. Jentsch, S. Michalk, Bautzen, 1965, 1968.

Șandru, *Enquêtes*, I–VI = D. Șandru, *Enquêtes linguistiques du Laboratoire de phonétique expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest*, în BL, I, 1933 (p. 89–107); II, 1934 (p. 201–237); III, 1935 (p. 113–177); IV, 1936 (p. 120–179); V, 1937 (p. 125–189), VI, 1938 (p. 173–230).

Șuteu, *Arhiva* = V. Șuteu, *Arhiva fonogramică a limbii române*, în FD, I, 1958, p. 211–219.

TD. *Munt.*, I = *Texte dialectale. Muntenia*, vol. I, publicate sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană și Magdalena Vulpe, București, 1973.

Teaha, *Crișul Negru* = Teofil Teaha, *Graiul din Valea Crișului Negru*, București, 1961.

Teaha, *Métalinguistique* = id., *Un problème de mètalinguistique: la réaction du sujet parlant dans le processus de la communication; Actes du Xe Congrès International des*

Scanned with OKEN Scanner

Linguistes, Bucarest, 28 août-2 septembre 1967, II, București, 1968–1970.

Teiuș, *Coordonarea* = Sabina Teiuș, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, București, 1980.

Telmon, *Dati etnografici* = Tullio Telmon, *Il trattamento dei dati etnografici*, în *Atlanti*, p. 43–78.

Tiugan, *Forme pronominale* = Marilena Tiugan, *Aspecte ale comportamentului verbal reflectate în uzajul formelor pronominale de adresare directă, în vorbirea populară*, în FD, IX, 1975, p. 149–164.

Todoran, *Vîlcele* = Romulus Todoran, *Material dialectal*, II. *Graiul din Vîlcele (raionul Turda)*, în *Materiale și cercetări dialectale*, I, București, 1960, p. 31–126.

Tratat = *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984.

Tuaillon, *Comportement* = Gaston Tuaillon, *Comportement de recherche en dialectologie française*, Paris, 1976.

Tuaillon, *Exigences* = id., *Exigences théoriques et possibilités réeles de l'enquête dialectologique*, în RLiR, XXII, 1958, nr. 87–88, p. 293 – 316.

Vlad, *Sensul* = Carmen Vlad, *Sensul, dimensiune esențială a textului*, Cluj-Napoca, 1994.

Vulpe, *Commentaires* = Magdalena Vulpe, *Commentaires métalinguistiques dans les textes dialectaux*, în *Acte* XII, p. 257–262.

Vulpe, *Repartiția* = id., *Repartiția geografică a construcțiilor cu infinitivul și cu conjunctivul în limba română*, în FD, V, 1963, p. 123–155.

Vulpe, *Subordonarea* = id., *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București, 1980.

Wagener, *Methodologie* = Peter Wagener, *Untersuchungen zur Methodologie und Methodik der Dialektologie*, N. G. Elwert Verlag, Marburg, 1988.

Weigand, *Methode* = Gustav Weigand, *Methode bei Sammeln*, capitolul IV din partea introductivă la WLAD, p. 14.

Weigand, *Zwecken* = id., *Welchen Zwecken dient der linguistische Atlas des dakorumänischen Sprachgebietes*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", XV, 1909, p. 135–154.

WLAD = Gustav Weigand, *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909.

Scanned with OKEN Scanner

ABREVIERI (tehnice)

1. *Noţiuni generale referitoare la anchete şi la publicarea materialelor dialectale*

A., [A]	= anchetator
AD	= anchetă dialectală
B	= informator bărbat
[B]	= bătrîni, aşa zic bătrînii
[D]	= întrebare directă
[F]	= aşa zic femeile
FF	= fişă fonogramică
Fig.	= figură
h., H	= hartă
IMIT.	= întrebare însoţită de imitaţie
INDIC.	= întrebare (completată) prin indicarea obiectului
inf., inform.	= informator, informatoare
inf. [*]	= informator ocazional
IP, [IP]	= informator principal
IS	= informator secundar (pentru chestionarele speciale)
î.	= întrebare (din chestionar)
MN	= material necartografiat
pct.	= punct/ul/ cartografic
[pl.]	= planşă cuprinzînd material necartografiat
Q	= chestionar
QG	= chestionar general
QI	= chestionar introductiv
QS	= chestionar special
[R]	= formă recentă
[T]	= aşa zic tinerii
[V]	= formă veche

2. *Categorii gramaticale*

adj.	= adjectiv
adv.	= adverb
art.	= articulat
cond.	= condiţional
conj.	= conjunctiv
f., fem.	= feminin
imper.	= imperativ
imper. neg.	= imperativ negativ
imperf.	= imperfect
ind.	= indicativ
m., masc.	= masculin
m.m.c.p.	= mai mult ca perfect
part.	= participiu

Scanned with OKEN Scanner

perf.	= perfect
perf. c.	= perfect compus
perf. s.	= perfect simplu
pers. 1, 2, 3	= persoana I, a II-a, a III-a singular
pers. 4, 5, 6	= persoana I, a II-a, a III-a plural
pl.	= plural
prez.	= prezent
pron.	= pronume
s., subst.	= substantiv
sg.	= singular
subj.	= subjonctiv
vb.	= verb
viit.	= viitor
voc.	= vocativ

3. *Explicitarea transcrierii fonetice*

[AL]	= indică o formă sau o secvență fonetică rostită *allegro*
[L]	= indică o formă sau o secvență fonetică rostită *lento*
[k]	= pus înaintea (sau în urma) unui răspuns, arată că inf. s-a corectat
[ε]	= arată că inf. a ezitat înainte de a da răspunsul
[σ]	= arată că termenul sau forma au fost sugerate de către anchetator
[ρ]	= arată că anchetatorul a revenit asupra întrebării
[?]	= arată că anchetatorul se îndoiește de exactitatea răspunsului /formei/ înregistrat/e/
[!]	= arată că întrebarea sau răspunsul l-a făcut pe inf. sau pe cei de față să rîdă
[*]	= răspuns dat de un inf. ocazional
[I], [II]	= arată numărul informatorului

4. *Anchetatori și alți participanți la anchete*

AT	= Adrian Turculeț
CZ	= Cecilia Zoler
DH	= Doina Hreapcă
HB	= Ion-Horia Bîrleanu
IF	= Ion A. Florea
IO	= Ioan Oprea
LB	= Lucia Berdan (folcloristă)
LC	= Lucia Cireș (folcloristă)
SD	= Stelian Dumistrăcel
VC	= Valentina Corcimari (R. Moldova)
VP	= Vasile Pavel (R. Moldova)
VS	= Valeriu Sclifos (R. Moldova)
ZM	= Zamfira Mihail

Scanned with OKEN Scanner

INTRODUCERE: NECESITATEA ABORDĂRII CRITICE A METODOLOGIEI ANCHETEI DIALECTALE

0.1.1. Una dintre principalele schimbări care s-au produs în dialectologie ca urmare a redactării și publicării *Atlasului lingvistic al Franței* (1903–1912) a fost aceea că o parte însemnată a activității dialectologilor este orientată spre constituirea (după înregistrări sistematice pe teren) a unor *corpusuri* de materiale destinate cercetării lingvistice. Această preocupare s-a conturat după ce investigațiile dialectologice avuseseră ca scop cel puțin *prezentarea*, dacă nu *studierea* graiurilor populare, prin monografii și glosare, constituirea de „izvoare" fiind de recunoscut doar prin „traducerea" în dialect a unor texte literare și prin înregistrarea de texte dialectale propriu-zise (asupra acestor preocupări, vezi Pop, *Dialectologie*, vol. I, XXIII – LIV). Dacă, la început, hărțile lingvistice însoțeau, ca anexe, studiul graiurilor din zona investigată (cum se prezintă lucrurile chiar în cazul lui Gilliéron, în *Petit Atlas phonétique du Valais roman*, 1880), mai tîrziu, în special în atlasele naționale, de tipul ALF, AIS, ALR, materialele înregistrate, mai mult sau mai puțin „atomizate", sînt numai prezentate specialiștilor, fiind însoțite, doar în faze avansate cronologic și, în parte, metodologic, de observații și comentarii necesare pentru interpretare. Dar amprenta unei activități dialectologice ce datează măcar din secolul al XVIII-lea s-a păstrat și în „epoca" atlaselor: se publică, paralel, pe baza rezultatelor acelorași anchete ori ale unor investigații complementare, lucrări lexicografice și hărți lingvistice (de exemplu, *Les patois du Dauphiné*: „dictionnaire des patois" și „atlas linguistique des Terres Froides", lucrări datorate lingviștilor François-André Davaux, Antonin Duraffour și Pierre Gardette, sau tezaurul limbii, tradițiilor și culturii populare catalane, paralel cu *Atlasul lingvistic al Cataloniei*, ambele realizate de Antoni Griera).

Deși au existat și luări nete de poziție împotriva atlaselor lingvistice (cf. I. 3.1.2.), importanța deosebită a acestui tip de abordare pentru cercetările lingvistice, în general, este susținută nu numai de către promotorii și de către dialectologii angajați în astfel de întreprinderi; cu titlu de exemplificări semnificative, din unghiuri și în momente diferite, vom invoca doar cîteva din opiniile unor personalități remarcabile, Antoine Meillet și Kurt Baldinger. Primul avea să se refere la importanța geografiei lingvistice din perspectiva lingvisticii comparate indo-europene: specialiștii în acest domeniu sînt nevoiți, după critica amănunțită a tuturor elementelor, să facă apropieri între fapte ce se întind pe epoci de mii de ani, inegal distribuite atît pe segmente temporale cît și în spațiu;

Scanned with OKEN Scanner

c o m p a r a ț i a , evident, pentru alte epoci, a găsit, în atlasele lingvistice, „un instrument de travail supérieur à tout ce qu'elle possédait et précisement adapté à ses besoins", căci lingvistul are la dispoziție date imediat comparabile între ele, repartizate pe întreg spațiul studiat (Meillet, *Méthode*, 65; cf. și Iordan, *Geografia*, 201). Pe de altă parte, într-un moment de bilanț și de analiză a perspectivelor lucrărilor din seria NALF, pe care l-a constituit Colocviul „Dialectele romane din Franța în lumina atlaselor regionale" (Strasbourg, 1971), Kurt Baldinger îi considera pe dialectologi drept privilegiați prin faptul că sînt, zilnic, în contact cu o bogăție de fapte pentru care pot fi invidiați de cei ce se ocupă de lingvistica generală, de care pot profita cu condiția să devină conștienți „de la richesse méthodologique qui sommeille dans leurs trésors" și dacă vor ști să tragă consecințele ce se impun pe plan teoretic (*Conclusions Strasbourg*, 477).

În ciuda unor astfel de mai mult decît măgulitoare creditări, în diferite lucrări metodologice ale dialectologilor autori de atlase se găsesc ecouri ale neliniștii acestor specialiști în legătură cu valoarea obiectivă a rezultatelor anchetelor de teren și a formei de prezentare a datelor, care sînt moștenite de la înaintași: Jules Gilliéron a trebuit să afirme că Edmont nu era „un homme à provoquer le patois" (cf. Pop, *Dialectologie*, I, 535) și, paralel, cu reușita certă pe care o constituie *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, Gino Bottiglioni apelează, din nou, pentru *Atlante Linguistico Etnografico Italiano della Corsica* (1933–1942), la un chestionar format din 1950 de *fraze* propuse subiecților pentru traducerea în dialect (*ibidem*, 537–542). Tot ca reflexe ale acestor permanente căutări, s-a inovat, apoi, în materie de desfășurarea anchetei propriu-zise, recurgîndu-se la înregistrările pe bandă magnetică (A. Ruoff, J. Séguy), ca și în ceea ce privește forma publicării: morfologia verbului este prezentată, pentru *Atlas linguistique de la Gascogne* (1971), însoțită de un savant comentariu (J. Allières).

Participarea noastră la această discuție, neîncheiată și care, probabil, va rămîne mereu deschisă, este, de asemenea, un act de auto/analiză și de solidaritate critică. Realizarea și publicarea de atlase lingvistice a proliferat enorm, aducînd numeroase schimbări de „roluri" și optică: cel numit de Rousselot „le transcripteur" devine, adesea, nu numai autor al atlasului, ci și primul interpret al materialelor cuprinse pe hărți; aceeași calitate o au și dialectologii autori de volume de *texte*. Cînd nu își asumă și acest statut, el încearcă un sentiment de neîncredere față de interpretul care nu este și anchetator. Pe de altă parte, materialele din atlasele naționale și regionale se „varsă" în fișierele atlaselor din ultima generație, cele „plurilingve", nivel la care pot fi luate în considerație doar rezultatele globale ale anchetei, nu și condiționările imediate ale răspunsurilor; cu alte cuvinte, se produce ceea ce s-ar putea numi o „ruptură" compara-

Scanned with OKEN Scanner

bilă cu aceea, pe care o socotim cu toţii normală, între o întreprindere producătoare de bunuri materiale şi cei care folosesc produsele respective. Din momentul în care devin o obişnuinţă, atlasele lingvistice se şi „obiectivează" de la sine, devin, cumva, un „datum", pus pe acelaşi plan, să zicem, cu documentele istorice, cu textele de limbă veche sau cu operele literare în postura de izvoare ale cercetării lingvistice. Or, materialele din atlase sînt culese în condiţii experimentale şi rămîn marcate de condiţiile respective, rezultatele variind între reprezentarea *idiomului* (care poate fi şi „limba literară", nu numai dialectul care, peste tot, în ultimul timp, nu mai este, de regulă, uzual) şi a *vorbirii* (ceea ce îşi propun atlasele, începînd cu cele din generaţia a doua). În aceste condiţii, reexaminarea critică a activităţii dialectologice de constituire a corpusurilor de materiale destinate cercetării lingvistice se impune ca o preocupare metodologică permanentă, ca un imperativ de etică profesională pentru cei care nu acceptă creditarea „globală", mai mult sau mai puţin inerţială, indiferent de instanţă, ci ţin să-şi analizeze demersul de cercetare raportîndu-se la evoluţia cunoaşterii despre cunoaştere.

0.1.2. Problema principală în ceea ce priveşte aprecierea rezultatelor anchetei dialectale ca aparţinînd unei anumite competenţe lingvistice derivă din modul cum este cules materialul: pentru atlasele lingvistice, lucrări ce constituie obiectul de interes major al eseului de faţă, faptele de limbă nu sînt „recoltate" sau „prelevate" din comunicarea uzuală, „normală", ci sînt „provocate"; ancheta dialectală testează, preponderent, o funcţie secundară şi derivată a limbajului; nu manifestările *curente* ale „intersubiectivităţii", ci, atribuindu-se subiecţilor posibilitatea şi capacitatea de a „înţelege", se realizează forma numită de Eugen Coşeriu „a comunica ceva despre ceva" (*Filozofia*, 22), după o „convenţie". Dacă această limită este în mod obişnuit depăşită cînd este vorba de limbajele tehnice, profesionale (cînd se cer şi se oferă informaţii despre ambientul natural şi domestic, dar mai ales despre ocupaţii specifice), înregistrîndu-se reflexe ale competenţei „idiomatice", lucrurile se schimbă, în mod principial, atunci cînd obiectul chestionării îl constituie faptele morfologice şi chiar denumirile părţilor corpului omenesc, termenii de înrudire şi, în general, numele de realităţi şi acţiuni ce aparţin fondului de bază al limbii, cînd ancheta înregistrează realizări ale competenţei „expresive" a subiectului, manifestată, de exemplu, în pronunţii specifice. Eugen Coşeriu a subliniat faptul că există o normă „a lucrurilor"; orice vorbitor are o competenţă lingvistică de natură t e h n i c ă , o „cunoaştere sigură, dar intuitivă"; el ştie „cum se spune" şi „de ce spune ce spune", explicate prin faptul că „aşa se spune". Solicitîndu-i performanţa pe terenul mai multor limbi „funcţionale", punîndu-l în situaţia de a comenta felul cum vorbeşte, subiectul este constrîns spre *epistemologie*, care este, de fapt, meseria lingvistului, preocupat de justificarea istorică şi sistematică a normelor (cf.

Scanned with OKEN Scanner

Coşeriu, *Competenţa*, 34–39). Această turnură pe care o capătă cercetarea dialectologică de teren nu iese totuşi din limitele firescului, întrucît „opiniile vorbitorilor asupra limbajului aparţin şi ele obiectului «limbajului» şi nu pot să nu fie luate în seamă" (id., *L'uomo*, 8), dar, pe acest teren, comunicarea propriu-zisă, în situaţii limită, riscă să devină de-a dreptul falimentară.

Aceasta deoarece problema cea mai importantă ce se pune în legătură cu valoarea rezultatelor anchetei dialectale este aceea derivînd chiar din competenţa epistemologică indusă subiecţilor, mai ales în ceea ce priveşte răspunsurile referitoare la categoriile morfologice: în acest domeniu limbajul, ce este raportabil, în mod esenţial, la facultatea de c u n o a ş t e r e, face obiectul unui examen *ad-hoc* din perspectiva facultăţii de a g î n d i. Un atare examen duce la „gramaticalizarea" informatorului; acesta reface, pe un traseu de tip „ontologic" (din care nu trebuie excluse manifestări ale mentalităţilor prelogice analizate de Lévy-Bruhl), „schemi di quel *parlare sul parlare* che è la gramatica, vale a dire schemi di un *metalinguaggio*", alături sau chiar dincolo de competenţa sa „tehnică", la nivelul căreia gramatica funcţionează, implacabil şi ireproşabil, ca o manifestare a *ştiinţei desemnării*, după definiţia, esenţială, a lui Hugo Schuchardt (Coserio, *Logicismo*; 206; 211–212).

Ţinînd seama de aceste condiţionări ale materialului prezentat în atlasele lingvistice, în principiu, o anumită parte a faptelor înregistrate în situaţia de a n c h e t ă poate fi convenţională (dacă nu chiar falsă, cum şi este în cazuri excepţionale); paralel, nu numai în funcţie de subiecţi, ci chiar la acelaşi subiect, pe anumite segmente ale răspunsurilor, investigaţia dialectologică poate consemna şi consemnează şi funcţionarea limbajului. Convenţionalitatea sau realitatea materialului lingvistic cules şi apoi „editat" de dialectologi depinde de capacitatea obiectivă şi, apoi, subiectivă (prin caracteristicile personale ale factorilor implicaţi şi prin relaţiile cadru dintre aceştia) a anchetei dialectale de a constitui o formă de comunicare, respectiv de a se apropia cît mai mult de o formă de comunicare propriu-zisă. Aceasta este motivaţia studiului de faţă; servituţile anchetei nu discreditează folosirea ei în investigaţia dialectologică, dar cunoaşterea lor poate duce, pe de o parte, la utilizarea potenţelor demersului, iar, pe de altă parte, la corecta preluare a rezultatelor obţinute în exegeza ulterioară.

0.2. Lucrarea de faţă şi-a propus doar scopul indicat în titlu, reprezentînd o încercare de a selecta şi analiza principalele aspecte şi probleme ce se referă la *procesul de comunicare* în ancheta dialectală (AD). Pe acest teren, sîntem îndatoraţi substanţialelor observaţii şi concluzii ale lui Sever Pop din *Buts et méthodes des enquêtes dialectales* (1927), reluate şi dezvoltate apoi în magistrala operă de sinteză *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques* (I–II, 1950). În această perspectivă, pentru numeroase fapte şi interpretări cuprinse în lucrările citate, luate în discuţie şi în cele ce

Scanned with OKEN Scanner

urmează, am făcut trimiteri la Sever Pop; simularea „redescoperirii" lor, direct, în izvoarele cercetate și interpretate cu o răbdare, cu o minuție și o competență inegalabile de către acest mare dialectolog, nu ar putea face decît proba unui complex de inferioritate și de refulare. Am încercat însă să supunem unui examen critic reflecțiile metodologice reprezentînd perioada dezvoltării studiilor dialectologice de pînă în anii cincizeci ai secolului nostru, prin prisma achizițiilor, pe același plan, ce au îmbogățit cercetarea pe teren a graiurilor populare și au modelat gîndirea dialectologică, ca urmare a punerii în operă a programului Dauzat referitor la atlasele regionale franceze (1939), ce a fost aplicat și pe teren daco-românesc și hispanic (pentru acest din urmă domeniu nu am dispus însă de un material documentar semnificativ). Principalele realizări ale dialectologiei franceze luate în considerație au fost cele datorate lui Pierre Gardette, Jean Séguy și Pierre Nauton, socotite, fiecare în felul său, „cap de serie" (celelalte atlase regionale franceze fiind considerate debitoare acestor prime trei; cf. Tuaillon, *Comportement*, 26).

Pe de altă parte, am ținut seama, în funcție de necesitățile de studiu, de problematica pusă în discuție de programele de înregistrări de texte „orale", promovate de dialectologii germani (G. Bellman, J. Göschel, A. Ruoff) și de anchetele sociologice din domeniul catalan (Badia i Margarit) și sicilian (Lo Piparo, Ruffini). Examene lucide asupra problematicii cercetării dialectologice moderne ne-au fost propuse, în anii '70, de către Manuel Alvar și Manlio Cortelazzo, din perspectivă spaniolă și, respectiv, italiană, iar cercetarea teoretică și metodologică a dialectologilor germani a reflectat responsabil și eficace mutația din epoca noastră spre lingvistica numită „comunicativă", dezvoltată, în bună măsură, prin direcțiile de investigație de „antropologie" din SUA, supunînd unui riguros examen critic locul și rolul dialectologiei contemporane. Astfel, am putut apela la numeroși autori germani, la care am regăsit puncte de vedere și idei fecunde consonante sau complementare celor care au făcut obiectul preocupărilor noastre începînd din anii '70. Dintre aceștia citățm, în primul rînd, pe Peter Wagener, care, după apariția, în 1982, a unui important manual colectiv asupra cercetării dialectologice germane și generale (*Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*), a înfățișat, cu un înalt grad de problematizare și cu extrem de convingătoare exemplificări din activitatea de teren, stadiul cunoașterii și căutării de soluții în dialectologia modernă, în special în cea germană (*Untersuchungen zur Methodologie und Methodik der Dialektologie*, 1988). Ni se oferă puncte de vedere și opțiuni ale unor „profesioniști" ce se adresează altor „profesioniști", spre deosebire, de exemplu, de „tratatul" apărut la noi în anul 1984, care, contrar unor obiective programatice enunțate pretențios (lucrarea fiind considerată „*reflecția profundă* asupra realității", o „excursie dialectologică – mai puțin de

Scanned with OKEN Scanner

teren, așa cum ar vrea-o tradiția, și mai ales de coloratură (nuanță) *epistemologică*", ambiționînd să fie „afirmarea decisivă a generației noastre în progresul științei românești contemporane"; *Tratat*, 7), realizează, mai curînd, o depășire a manualelor „clasice" românești de dialectologie, descriptivă și didactic-formativă.

Dat fiind faptul că, în linii generale, dialectologii francezi și germani se ignoră reciproc, în mod ... cordial, am încercat, pe mai multe segmente ale expunerii, să le prezentăm căutările, opțiunile și soluțiile într-o confruntare *sui-generis*, pe terenul problematicii de cercetare și a metodologiei acesteia, numaidecît profitabile prin elemente în mod natural complementare. Aceste izvoare oferă un termen de comparație pentru aprecierea comportamentului de studiu al dialectologilor români ce realizează lucrările din seria *Noului Atlas lingvistic român, pe regiuni*. Din punct de vedere strict obiectiv, lectura tuturor acestor surse are o condiționare precisă: propria activitate de teren, prin anchete cu chestionarul atlasului menționat mai sus și, paralel, pentru înregistrarea de texte „dialectale" (începînd din 1965, anchete de probă, dar mai ales dintre anii 1967–1972, cînd am efectuat anchetele definitive pentru NALR. *Moldova și Bucovina*, în 48 de localități din sudul Moldovei), ca și aceea de redactare (în colaborare) a hărților din NALR–*Mold. Bucov.* (vol. I, 1987; volumul II, în manuscris) și de pregătire pentru tipar a celor două părți ale vol. I de texte dialectale din seria NALR–*Mold. Bucov.* (1993, 1995). Reflecții asupra acestei activități au fost publicate într-un număr de articole ce au apărut între anii 1976–1995.

Dar, chiar pe terenul limitat al analizei posibilităților AD ca formă de comunicare, lucrarea de față nu își propune să fie un soi de „bilanț", de genul celui pe care l-a realizat Sever Pop în ceea ce privește metodologia anchetei lingvistive (cf. *Dialectologie*, vol. I, LIV), ci ambiționează doar semnalarea unei problematici de studiu. Considerăm că analiza de fond a AD trebuie să fie integral racordată la cîștigurile din domeniul teoriei limbii și la punctele de vedere pe care le propun antropologia generală, sociologia și psihologia în zonele de interferență cu lingvistica, într-o perspectivă nu numai critică, ci și constant integratoare și recuperatoare (lecția de metodă Coșeriu); să nu uităm că, în ceea ce privește interesul pentru determinarea valorii înregistrărilor pe teren a graiurilor populare, încă Gilliéron preconiza necesitatea unor „explicații" de tipul „vielli, disent les jeunes", că abatele Rousselot a subliniat printre primii importanța notațiilor privitoare la reacția subiecților (greșeli, ezitări, corectări; cf. Pop, *Dialectologie*, I, 535; 42), iar demersul critic trebuie, pe cît este omenește posibil, să fie lipsit de orice urmă de subiectivitate: subliniind lipsa de logică în tehnica metodei Wenker de adunare a materialului lingvistic prin corespondenți (care, trebuie să apreciem astăzi, postula o *prelevare* lesnicioasă a dialectului genuin), Arno Ruoff dovedește, în fond, ceea ce afirmă în

Scanned with OKEN Scanner

încheierea unui articol al său: experienţele ce probează că nu este raţional să fie reluate frazele Wenker pentru înregistrări cu magnetofonul nu urmăresc să „defăimeze" materialul din *Deutsches Sprachatlas (Wenkersätze*, 100).

Într-o scurtă prezentare de ansamblu, trebuie să precizăm că atingerea obiectivului propus ne-a pretins referirea la evoluţia concepţiilor despre ancheta dialectală pentru atlasele lingvistice, de la „prelevarea" de material la încercările de asigurare a condiţiilor comunicării uzuale, ce poate fi creditată ca atare pe baza definirii exacte a cadrului de contact şi a motivaţiei „externe" a activităţii de înregistrare, a relaţiilor care se stabilesc între anchetator şi subiecţi şi a avantajelor şi dezavantajelor ce rezultă din utilizarea unui chestionar (Q). În sfîrşit, vom încerca analiza AD ca formă de comunicare pe baza valorii reale a rezultatelor acesteia, puse în lumină de examinarea confruntării de mentalităţi în ceea ce priveşte raporturile dintre „concret" şi „abstract" pe teren lexical şi al structurii gramaticale, aşa cum ne sînt acestea înfăţişate de anchetatori sau/şi de autorii atlaselor, dar şi din perspectiva interpretării, ulterioare, a materialelor publicate. În partea a doua, prezentăm o serie de contribuţii şi texte cu caracter preponderent documentar: o critică a Q utilizat în anchetele pentru NALR, pornind de la modificările pe care i le-am adus, în primul rînd ca urmare a observaţiilor subiecţilor, tinzînd spre „normalizarea" comunicării, fragmente din „radiografia" unor anchete în ceea ce priveşte logica chestionării şi a răspunsului („modelarea" subiectului, zone de „criză" ale comunicării în cursul AD, condiţionate de aspectele morfologice), pentru a încheia cu publicarea, selectivă, a *jurnalului* din perioada anchetelor, înfăţişînd, pentru fiecare localitate, două categorii de fapte: contactul cu localnicii şi condiţiile desfăşurării investigaţiilor (a) şi relaţiile cu subiecţii şi caracterizarea acestora din punctul de vedere al personalităţii şi al prestaţiei (b).

0.3. Eseul de faţă este o operă de colaborare în primul rînd prin aceea că cercetătorii Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bîrleanu au participat la marea majoritate a anchetelor cu Q şi pentru înregistrarea de texte dialectale în zona care ne-a revenit, cuprinzînd 48 de localităţi din reţeaua de puncte a NALR. *Moldova şi Bucovina* (sudul Moldovei), ca şi la anchetele experimentale. Am urmărit, împreună, din această perioadă, metodologia AD, pornind de la izvoare utilizate apoi în această lucrare, şi am schiţat protocolul caracterizării subiecţilor, cu preocuparea de a realiza o aplicare pe cît posibil sistematică a cîştigurilor puse la dispoziţie de anchetatorii, respectiv autorii AIS, ALR şi ai atlaselor din seria NALF. (De altfel, cei doi colaboratori au pus în practică grilele de analiză rezultate în caracterizarea subiecţilor utilizaţi pentru înregistrarea textelor dialectale publicate în NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/1-2). Faptele şi evaluările asupra AD prezentate aici sînt, în bună măsură, rezultatul schimburilor noastre de păreri şi aprecieri; pentru susţinerea punctelor lor de vedere, cei doi colabo-

Scanned with OKEN Scanner

ratori au avut contribuții documentare și de interpretare (de material) notabile. Le-a revenit, de asemenea, redactarea pentru tipar a unor secțiuni din partea a doua a lucrării.

Înainte de a încheia aceste considerații preliminare, ținem să subliniem faptul că, pe lîngă ceea ce datorăm operelor lui Sever Pop și ale altor autori, menționați anterior, elemente ale cadrului general al expunerii ne-au fost evidențiate de incursiunile cu caracter de sinteză pe terenul geografiei lingvistice realizate de Iorgu Iordan (cu un orizont de idei și de o bogăție documentară exemplare) și de Eugen Coșeriu. Trebuie să facem o precizare, esențială, în ceea ce-l privește pe maestrul de la Tübingen, a cărui învățătură și a cărui lecție de metodă, fertilizatoare, constituie șanse pe care nu-și poate permite să le rateze nici un demers cu preocupări de *distinctio*, cum aspiră să se considere și cel de față. Mărturisim că, trăind în atmosfera exegezelor sale *Geografia lingvistică* (1956), *Obiectul și problemele dialectologiei* (1958/1982) și *Socio- și etnolingvistica. Bazele și sarcinile lor* (1978/1990), am ținut să le prezentăm integral, în traducere românească, editînd, în colaborare cu prietenul Silviu Berejan, volumul antologic *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*, publicat anterior (Chișinău, 1994).

Contactele susținute cu membrii marii echipe naționale de anchetatori-autori ai lucrărilor din seria *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni*, prin anchete comune și prin confruntări de opinii, în nenumărate ocazii, printre care și întîlnirile consacrate colaborării, ulterioare, la atlasele plurilingve, animate cu multă competență și cu deosebit har de regretatul profesor Boris Cazacu, au reprezentat cadrul firesc de discutare a problematicii atlaselor regionale și a tehnicii anchetelor pe teren. Multe dintre aspectele teoretice și metodologice abordate în această lucrare au făcut, de-a lungul anilor, cu prilejul unor manifestări științifice sau al unor stagii de documentare în străinătate, obiectul discuțiilor purtate și cu maeștri sau colegi din alte țări, printre care Kurt Baldinger, Harri Meier, Hugo Steger, Arno Ruoff, Klaus Mattheier, Wolfgang Dahmen (Germania), Louis Michel, Gaston Tuaillon, Marie-Rose Aurembou – Simoni, Jean-Louis Fossat, Jaques Allières, Xavier Ravier, Jean-Claude Bouvier, Michel Contini (Franța), Manlio Cortelazzo, Corrado Grassi, Giovanni Ruffino, Giuseppe Piccillo (Italia), Joan Veny (Spania) și Hugo Plomteux (Belgia).

Ne înclinăm în fața memoriei marilor dispăruți, Harri Meier, Kurt Baldinger, Louis Michel, Boris Cazacu și Hugo Plomteux, și îi rugăm pe toți ceilalți să găsească în aceste rînduri o mărturie de aducere aminte și de recunoștință.

St. D.

Scanned with OKEN Scanner

I

PRELEVARE, COMUNICARE ȘI SEMNIFICAȚIA REZULTATELOR ANCHETEI DIALECTALE

Scanned with OKEN Scanner

1. EVOLUȚIA CONCEPȚIILOR DESPRE ANCHETA DIALECTALĂ ȘI ASUPRA OBIECTULUI ACESTEIA

Dat fiind faptul că demersul nostru se referă, cu precădere, la AD din perspectiva metodei geografiei lingvistice și a principalei ei preocupări, cel puțin inițiale, de a se realiza atlase lingvistice, obiectul analizei de față îl reprezintă optica investigațiilor de teren avînd finalitatea amintită. Astfel, interesul nostru se dirijează spre etapa începînd cu Wenker – Gilliéron (aceea care depășește activitatea de teren a unor specialiști ce au cercetat personal o anumită zonă sau graiul unei localități urmărind prezentarea de tip monografic) și își fixează ca principal obiectiv de analiză „stilul" anchetelor pentru realizarea atlaselor din generația a doua (AIS, ALR) și din cea de a treia (NALF, NALR), delimitări, desigur relative, asupra cărora vom reveni; precizăm însă faptul că, în această clasificare, ținem seama de îmbinarea criteriilor *cronologie* și *metodologie*. Din punctul de vedere al c o n ț i n u t u l u i, Mario Alinei delimitează alte trei generații ale atlaselor lingvistice: 1. atlasele naționale; 2. atlasele regionale; 3. atlasele plurilingve, cu două subdiviziuni: a) cele care au la bază ideea generală de „Sprachbund" (de tipul *Atlasului limbilor Europei;* ALE); b) atlasele consacrate familiilor de limbi (de tipul atlasului limbilor romanice, atlasul limbilor germanice etc., avînd ca punct de plecare ALE; Alinei, *Résultats,* 13–14).

1.1. Ancheta dialectală ca „prelevare" de material

> „La demarche de Gilliéron était tout abstraite: le mot français et sa traduction en dialecte, c'est tout; pas le moindre commentaire" (Séguy, *Les Atlas,* 1973).

Metoda de culegere a materialului pentru *Sprachatlas von Nord- und Mitteldeutschland* poate fi considerată un pandant al concepției lui Georg Wenker, adept al teoriei neogramaticilor, privind existența incontestabilă a dialectelor, ca urmare a existenței limitelor dialectale. De vreme ce însăși școala neogramatică poate fi definită drept un reflex *sui-generis* al spiritului cercetărilor din domeniul științelor naturii, care au cunoscut un puternic impuls în secolul al XIX-lea, nu este de mirare că a fost adoptată, mai mult sau mai puțin tacit, aceeași optică privind adunarea materialului: este de ajuns ca un geolog, un botanist sau un entomolog să observe faptele la fața locului și să-și procure „mostrele" din realitățile „obiective" ce urmează să fie supuse studiului, eventual să „delege" pe altcineva cu prelevarea materialului, cu condiția ca acestuia să i se precizeze proveniența exactă și data culegerii. După cum au observat chiar dialectologii germani, pragmatismul metodologic, preluat din domeniul științelor naturii, presupunînd o obiectivare totală, este aici inadecvat, întrucît în

Scanned with OKEN Scanner

cercetările lingvistice sistemul de „recoltare" a materialului poate influența direct „prestația" iar, apoi, rezultatele pot fi falsificate, involuntar, prin prisma datelor personale ale interpretului, pericol cu atît mai mare cu cît nu există posibilități de control și de verificare ulterioare, ca în științele naturii (Wagener, *Methodologie*, 22–24, 102–103; despre neajunsurile anchetei „indirecte", cf. și Eichhoff, *Schriftliche Befragung*, 550).

Pentru cercetarea dialectologică, un asemenea tip de „recoltare" de material, în perspectiva analizei coșeriene a conceptului de „competență lingvistică", înseamnă înregistrarea manifestării competenței *idiomatice*, adică a capacității de „a ști să vorbești o anumită limbă" (*dialect* în cazul de față), investigarea trebuind să urmărească doar „corectitudinea idiomatică" (cf. Coșeriu, *Etnolingvistica*, 136). La cîteva decenii după ce W. v. Humboldt definise limba ca o activitate neîntreruptă, ce „creează" necontenit, și pusese în lumină importanța factorilor psihologici (atribuind individului chiar capacitatea de a forma cuvinte!) și, mai ales, dacă ținem seama de perspectivele de analiză interdisciplinară pe care le deschisese conceptul de „Völkerpsychologie" (Wundt), absența, în faza investigărilor pentru primele atlase lingvistice, a unor preocupări minime pentru ceea ce poate reprezenta efectul realizării *individuale* sau *imediate*, nu poate fi imputată unei anumite faze din istoria filozofiei limbii, ci trebuie apreciată, în primul rînd, ca o surprinzătoare „nesincronizare".

Într-adevăr, corespondenților lui Wenker li se cerea, după notarea traducerii în dialect a celor 40 de fraze reprezentînd chestionarul, să indice ceea ce am putea numi „adresa" exactă a localității, să-și indice numele și locul nașterii, iar, în ceea ce privește aspectul „metodologic", să consemneze dacă traducerea a făcut-o el însuși sau a recurs la informatori, situație în care trebuia să se precizeze vîrsta acestora. Alte cîteva întrebări se refereau la existența bilingvismului (eventuale contacte cu altă limbă decît cea germană) și la păstrarea costumului popular (vezi ANEXE, pl. 2-3). Diferite critici asupra valorii rezultatelor obținute prin chestionarea indirectă, în scris, au fost avansate chiar în timpul sau în perioada imediat următoare desfășurării anchetelor Wenker (vezi Wagener, *op. cit.*, p. 102). Cercetarea modernă contestă rezultatele obținute prin plasarea cuvîntului urmărit într-un context prestabilit, ceea ce reprezintă o constrîngere de traducere mecanică, într-o formulare a ideii prin suprapunerea pe un tipar străin (cf. Cortelazzo, *Avviamento*, I, 119). Însăși formularea frazelor a suscitat serioase obiecții în ceea ce privește virtuțile de a oferi răspunsuri concludente din punct de vedere dialectal (date fiind marile diferențe, din acest punct de vedere, de pe teritoriul Germaniei); mai importante sînt însă deficiențele constatate în ceea ce privește ignorarea logicii: unele dintre frazele propuse pentru traducere sînt fără sens („unsinnig", „sinnlos"; vezi, de exemplu, interpretarea pe care o dă Arno Ruoff frazei nr. 39: „Geh nur, der braune Hund tut dir nichts"

Scanned with OKEN Scanner

= „der Hund tut dir nichts – *obwohl* oder *weil* er braun ist" – „cîinele nu-ți face nimic, *deși* sau *fiindcă* este negru") sau cel puțin contrariante (provocatoare) ca atitudine (de exemplu, nr. 11, a cărei traducere aproximativă este „Acuși am să te pocnesc cu linguroiul peste urechi, maimuță ce ești! " – „Ich schlage dich gleich mit dem Kochlöffel um die Ohren, du Affe!). Evident, exercițiul dialectologic în aceste condiții are un pronunțat caracter de experiment artificios și rezultatele nu pot fi considerate concludente (Ruoff, *Wenkersätze*, 100–107), în general și în special în ceea ce privește înregistrarea vorbirii, pe baza unei motivații și printr-un contact care trebuie să corespundă, măcar în linii mari, unei forme de comunicare.

Dar aceasta este etapa „cuvinte" în domeniul AD și precauțiile metodologice (la care ne referim chiar dacă este vorba de un demers cu finalitate lexicografică) sînt minime și la Hasdeu, deși savantul român are în vedere, printre altele, eliminarea furnizării mecanice de răspunsuri la toate cele 206 întrebări din chestionarul difuzat în anul 1883. Recomandările autorului (ce nu au fost preluate la tipărirea chestionarului în *Prefața* la vol. I din *Etymologicum Magnum Romaniae,* București, 1887, p. VIII–XVIII, unde trimit toate lucrările românești de dialectologie) sînt următoarele:

„1°. A nu răspunde la toate chestiunile, ci numai la acelea în privința cărora corespondentul e în deplină cunoștință de cauză;

2°. A arăta totdeauna cu preciziune localitatea în care se întrebuințează cuvîntul;

3°. A însoți fiecare vorbă de cîteva fraze în care ea figurează, pentru a se putea înțelege astfel mai bine sensul cuvîntului sau deosebitele lui sensuri în gura poporului;

4°. A transcrie vorbele și frazele cît se poate mai fonetic, adică întocmai așa cum le rostește poporul" (ultima solicitare, purtînd nr. 5°, impresionează prin nonconformism ... poștal: „Răspunsurile să se adreseze: D-lui *B. P. Hasdeu la București";* Hasdeu, *Programa,* 459–460).

Un oarecare progres în ceea ce privește observarea aspectelor metalingvistice ale AD poate fi observat în „Indicațiile" ce se dau pentru notarea răspunsurilor la Q trimise de Muzeul Limbii Române din Cluj (destinate, inițial, după cum se știe, alcătuirii „Atlasului lingvistic al limbii române"). În afara normelor și exigențelor strict tehnice și de transcriere, se fac recomandări privind consemnarea diferențelor după vîrstă și sexe, semnalarea contextelor de utilizare a cuvintelor, recurgerea la obiecte pentru a afla denumiri (Chestionarul I, *Calul,* p. 6–7) și, începînd cu cel de al doilea Q, *Casa*, 1926, se introduce și o *Foaie personală*, cu întrebări numeroase nu numai asupra localității și a corespondentului–anchetator, ci și cu privire la subiecți: „Persoanele întrebate [cu indicarea numelui, vîrstei, ocupației, dacă știu sau nu scrie și citi, dacă au petrecut timp

Scanned with OKEN Scanner

mai îndelungat în alte părți și unde, dacă sînt însurați sau măritate cu soți din altă parte]" (p. 8). Putem observa că, în linii generale, în cercetările dialectologice românești exigențele de prezentare a localității și a informatorilor, prin filiera ALR I și ALR II, au rămas cele formulate în această *Foaie* (vezi Q NALR, partea introductivă, A. *Date asupra localității* și B. *Date asupra informatorilor).*

Desigur, în cursul anchetelor, dar numai în funcție de preocupările și capacitatea de observație a anchetatorului (cf. 2.2.1.), pot apărea însemnări în ceea ce privește situația de comunicare în care s-a desfășurat AD, în general, ori situațiile ce se referă la un număr (adesea foarte mare) de răspunsuri. În absența unor astfel de mențiuni (ce ar trebui să tindă a fi sistematice) sîntem în situația de a considera că:

a) subiectul nu are conștiința unor diferențieri lingvistice teritoriale (măcar în diacronie) și furnizează răspunsuri exact ca și cum ar vorbi cu un membru al familiei; de la un astfel de subiect, „mașină de vorbit" (Jaberg), s-ar culege material lingvistic în condiții ce nu depășesc nivelul metodologic Wenker;

b) subiectului, reflexiv, i s-a „implementat" un program de comunicare de la care, asemenea unui computer, nu s-a abătut (aproape) niciodată, ceea ce nimeni nu poate susține.

De fapt, tehnica prelevării de mostre de grai în vederea alcătuirii de atlase lingvistice a reprezentat translarea opticii și metodologiei primelor cercetări dialectale de teren (consacrate lexicului și, apoi, foneticii în calitate de „exotisme") fără a se ține seama de incongruențe. În primul rînd, pentru a realiza și publica glosare regionale sau monografii, observarea, la fața locului, se făcea chiar de către viitorul „autor", într-o perioadă de timp mai mult sau mai puțin îndelungată (adesea într-o zonă ce reprezenta „la petite patrie" a acestuia). Apoi, anchetatorul făcea nu numai „recoltarea", ci, chiar la înregistrare, și selecția materialului, pe care după aceea îl prezenta interpretat (chiar dacă numai printr-o simplă redactare lexicografică – în cazul glosarelor), trăsături păstrate pînă tîrziu, așa cum dovedesc cîteva monografii dialectale de pe terenul dacoromânei din primele decenii ale secolului al XX-lea. Așa se explică faptul că, de exemplu, la publicarea monografiei dialectale consacrate zonei de origine a familiei sale, Ov. Densusianu va considera suficient, în ceea ce privește ancheta, să comunice cititorului doar următoarele: „Materialul ce se tipărește aici a fost cules în timpul unei călătorii pe care am făcut-o acum doi ani ..." (Densusianu, *Hațeg,* VI), dar, firește, autorul oferă ample descrieri etnografice și acordă un loc important prezentării folclorului regiunii, probe elocvente ale unei bune cunoașteri a vieții subiecților săi (în legătură cu textele publicate se indică localitatea de unde au fost culese, numele și vîrsta informatorilor).

Scanned with OKEN Scanner

Pentru anchetatorul cu statut de *outsider*, familiarizarea cu zona studiată reprezintă o preocupare esențială și rezultatele sînt făcute cunoscute prin tablouri complexe, de profil geografic, demografic, etnografic, cultural-social și chiar psihologic, cu atît mai mult cu cît cercetătorul studiază și folclorul, așa cum se prezintă lucrurile în cazul lui Tache Papagahi; autorul va oferi însă numai date sumare asupra perioadei cînd a făcut anchetele, aducînd mulțimiri celor care l-au ajutat („preoți și protopopi", „institutori"), despre relațiile cu subiecții amintind doar atunci cînd evocă ospitalitatea cu care a fost întîmpinat într-o oarecare situație (Papahagi, *Maramureș*, VI, XXVII–XXVIII).

Tot atît de sumare sînt informațiile privind ancheta din Țara Oașului pe care le găsim la I. -A. Candrea: „am cercetat zece comune și m-am întors cu un material destul de bogat și cu date suficiente pentru facerea unui studiu sumar al acestui dialect"; cît despre contactele cu subiecții, unele dintre relatările autorului ar putea fi interpretate chiar drept reflexe ale unor oarecare surprinderi: [locuitorii] „sînt foarte mîndri și încrezători în sine. Ți se adresează cu *tu* și *tine*; rareori și numai către cei streini se adresează cu *Dumata*" (Candrea, *Oaș*, 4, 7).

Numai în ultimul timp în monografiile dialectale (în cazul de față probabil și datorită exigențelor stabilite prin Q ALR, întrebuințat pentru anchetă) caracterizarea „obiectivă" a informatorilor cîștigă teren, iar preocuparea pentru sociolingvistică se manifestă în consemnarea sumară a efectelor influenței limbii literare (Teaha, *Crișul Negru*, 27–30, 127–128).

Este însă ușor de constatat că nici una dintre aceste preocupări de observare a ambientului socio-cultural și a tabloului general lingvistic nu poate să constituie un obiect de interes și să transpară în prezentarea specificului dialectal al unei localități – punct de anchetă în cazul anchetelor prin corespondenți, realizate prin „traducerea" unor contexte sau simple cuvinte.

Situația nu se schimbă radical dacă în locul corespondenților (a căror competență în materie este, nu numai în principiu, mai mult decît îndoielnică), sarcina obținerii „traducerii" și-o asumă o persoană instruită *ad-hoc*, cum a fost Edmont. În urma unei asemenea culegeri, demersul de cartografiere lingvistică rămîne în întregime abstract, de vreme ce nu comportă nici cel mai mărunt comentariu („le mot français et sa traduction en dialecte, c'est tout; pas le moindre commentaire"; Séguy, *Les Atlas*, 68). Așadar, prin comparație cu materialul prezentat în diferite monografii, de exemplu cele ale lui Ch. Bruneau consacrate graiurilor din Ardeni, dialectolog care (în urma „observării" directe și adaptînd Q ALF la realitățile locale, eliminînd, de exemplu, după caz, numele pentru pești, ori cele referitoare la defrișarea pădurii, respectiv cele privitoare la cînepă) s-a străduit să culeagă „le patois usuel et rien que le patois usuel", „du patois vraiment usuel" (Pop, *Buts*, 125–126), răspunsurile de pe hărțile ALF reprezintă „un patois réfléchi" (*ibid.*), iar ancheta inadecvată din punctul de

Scanned with OKEN Scanner

vedere al comunicării falsifică datele lingvistice. După mai bine de 60 de ani de la ancheta în Île de France a lui Edmont, investigarea cu un Q alcătuit după principiul „mots et choses" are drept rezultat înregistrarea unor forme dialectale arhaice prin comparație cu formele din limba franceză sau din registrul *français patoisé* notate în anul 1900 (Simoni-Aurembou, *Evolution*, 216 și urm.).

Deoarece asupra unor implicații, pe diferite planuri, ale anchetelor de tip „recoltare" și „prelevare" de material vom reveni în cele ce urmează, vrem să încheiem acest paragraf atrăgînd atenția asupra faptului că obiectivele și metodologia acestor forme de investigare, adesea cu anumite adaptări, nu prezintă doar un interes de istoria disciplinei, întrucît, de fapt, „tehnica" respectivă nu a fost abandonată. Astfel „traducerea" de fraze tip Wenker este prezentă și în Q ALR și NALR (dar în anchete de teren datorate unor „profesioniști"); mai mult, la înregistrarea pe bandă de magnetofon a unor probe pentru graiurile germane „expulzate" (din estul și sud-estul Europei), una dintre preocupări a fost traducerea frazelor Wenker, cu unele modificări pentru trei mari arii dialectale germane (Bellmann-Göschel, *Tonbandaufnahme*, 17, 24–27; cf. și Wagener, *Methodologie*, 183), utilitatea continuării acestei practici constituind obiectul unei discuții, bazată pe experimente *ad-hoc* (Ruoff, *Wenkersätze*, passim). O încercare comparabilă s-a făcut și în dialectologia românească. După începutul constînd din înregistrarea pe fonograf, în cadrul activității Laboratorului de fonetică experimentală al Facultății de Litere din București, a unor „texte orale" (Șandru, *Enquêtes*, I, II), în cea de a treia anchetă, din zona Hunedoara, Dumitru Șandru a introdus, pe baza Q folosit de Al. Rosetti în anchetele la românii din Albania, și un chestionar pentru obținerea, prin „traducere", a corespondentelor regionale a 72 de fraze sau construcții în contexte dezvoltate. Unele dintre formulări sînt tot atît de alogice ca și cele la care ne-am referit mai sus, din inventarul Wenker. De exemplu, nr. 16: „(Cînd tu mergi în casă, eu) mă duc îndărăt (în sat)", sau 34: „(oile) fată primăvara, (dar eu) am văzut (o oaie care) făta vara"; una dintre transpunerile ultimului context reprezintă o semnificativă amendare din partea subiectului respectiv: „ ... io am văzut o oaie care *feta* după *mesurat* «așa zicem noi»)" (Șandru, *Enquêtes*, IV, 134, 137, 138).

Pe de altă parte, nu a fost abandonată, în principiu, nici practica Gilliéron–Edmont; pentru o populație bilingvă, cum sînt sorabii (ce locuiesc pe teritoriul Germaniei), s-a practicat frecvent traducerea de cuvinte pe baza unui procedeu de anchetare destul de complicat. Chestionarul a fost redactat în germană, dar, de regulă, convorbirea cu subiectul s-a purtat în sorabă, ceea ce nu a exclus folosirea germanei; „pentru a ajunge mai repede la rezultat, decît s-ar fi realizat prin sugerare, cu stricta evitare a germanei ", s-a întrebat, de exemplu, „ce termen aveți pentru cuvîntul german *Handtuch?* (*Sorb. Sprachatlas*, I, 9), sau „Cum ziceți în sorabă «(das Vieh) tränken» ?" (II, 194). Semnificativ ne apare

Scanned with OKEN Scanner

problema este reluată în abordări recente de teorie și de metodă: pentru creditarea anchetei de tipul general „traducere" pe baza Q (drept un „catalizator" în ceea ce privește conștiința lingvistică a vorbitorilor) este invocată autoritatea lui Benvenuto Terracini, ca un posibil răspuns la ceea ce autoarea numește „scepticismul metodologic facil" al epocii contemporane, ce investește eforturi în căutarea de noi și sofisticate instrumente de investigare (Canobbio, *Coscienza*, 31–32).

Tehnica „traducerii" este prezentă, în ultimă instanță, și în cazul întrebărilor „directe" intercalate (este drept, destul de rar) în Q pentru atlasele din ultima generație, cele regionale (de exèmplu pentru NALR; pentru frecvență, vezi indicele alfabetic al cuvintelor-titlu, de la sfîrșitul acestui volum). Dacă din punctul de vedere al o b i e c t u l u i anchetei practicate în geografia lingvistică putem delimita o fază a preocupării pentru „cuvinte" și „sunete" (Wenker, Gilliéron, Weigand) și, apoi, una a observării corelației „cuvinte și lucruri" (începînd cu AIS și ALR), din punctul de vedere al t i p u l u i , în ceea ce privește AD reflectată în atlase lingvistice, putem vorbi de trei generații de astfel de lucrări, primele două fiind cele deja delimitate, iar cea de a treia constituind-o atlasele din seriile NALF, NALR și unele dintre atlasele în curs de realizare pentru dialectele italiene (cele consacrate zonei Piemontului occidental, Friulului etc.; cf. *Atlanti*, 317–327; 343–349). După cum am văzut, între cele trei generații există, pe terenul AD, elemente metodologice de continuitate, aspect sub care legătura cea mai strînsă poate fi constatată între AIS și ALR, pe de o parte, și seriile NALF și NALR pe de alta, sub semnul metodei „Wörter und Sachen". Dar, lucrările de geografie lingvistică din cea de a treia generație reprezintă, mai întîi, aplicații de aprofun-dare pe teritoriul unor unități dialectale din cadrul unei limbi, iar, în al doilea rînd, au inovat substanțial în ceea ce privește obiectivele și metodologia, în dife-rite direcții, fapte asupra cărora ne vom opri în cele ce urmează.

Cea mai potrivită încheiere, de etapă, a discuției asupra „prelevării" de material dialectal o constituie, probabil, referirea la observațiile pe care le-a făcut, în 1969, Manlio Cortelazzo, a cărui *introducere critică* în studiul dialectologiei italiene se plasa sub semnul constatării unei c r i z e a domeniului abordat, nu de opere, ci de *metodă (Avviamento*, I, 5). În ceea ce privește problematica AD, autorul a comentat tarele „traducerii", atît dacă este vorba de artificiozitatea solicitării automatizate de „corespondențe", cînd cuvîntul este practic *izolat*, cît și de plasarea acestuia în fraze cu turnuri străine deprinderilor de exprimare ale subiecților, ceea ce reprezintă, în fond, un mod de constrîngere mecanică. Preferința lui Cortelazzo (care distinge între „inchiesta muta" și „inchiesta guidata" și consemnează rezervele imediate exprimate la adresa anchetei „indirecte" a lui Séguy) se îndreaptă spre „conversația dirijată" lansată de A. Duraffour *(Avviamento*, I, 118–119), ce se caracterizează prin reale virtuți de comunicare.

Scanned with OKEN Scanner

1.2. Ancheta dialectală de tip „formă de comunicare"

„Eine Dialektaufnahme ist ein P r o t o k o l l " (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 1928).

Dacă, în principiu, cercetarea dialectologică are drept scop (dedus dintr-una din cele mai raționaliste definiții ale însești disciplinei respective) înregistrarea varietății idiomatice în vederea formulării de deducții asupra modului „în care funcționează, se constituie și se modifică tradițiile idiomatice" (Coșeriu, *Dialectologia*, 113), atingerea acestui obiectiv este posibilă printr-o investigare adecvată și prin informațiile pe care anchetatorul le pune la dispoziția celui care utilizează materialele de pe hărțile unui atlas lingvistic, pentru a face posibilă și, mai mult, pentru a înlesni surprinderea elementelor ce reflectă funcționarea și modificarea tradiției idiomatice. Ancheta dialectală nu urmărește numai *varietatea* „diatopică", ci, din perspectivă sociolingvistică, și *variația* limbajului în relație cu statutul vorbitorului înregistrat, „prestația" individuală a acestuia, în cadrul unei anumite tradiții istorice (cf. Coșeriu, *Etnolingvistica*, 133). Dacă AD de tip „prelevare" de material prin „traducere" părea că are în vedere înregistrarea competenței „idiomatice", date fiind premisele enunțate, AD pornind de la metoda „Wörter und Sachen", dusă pînă la ultimele consecințe, urmărește competența „expresivă", capacitatea de adecvare a subiectului, adică posibilitatea de a vorbi „în circumstanțe determinate", de a structura „«discursuri» în conformitate cu circumstanțele" (*ibid.*, p. 136), dat fiind faptul că între anchetator și subiect care, de obicei, este posesorul unor registre variate de exprimare, intervine o „convenție" privind aspectul limbajului care este urmărit. Astfel AD poate fi definită drept *o formă specială de comunicare.*

În cercetarea lingvistică românească o asemenea deschidere spre interpretarea faptelor de limbă și vorbire s-a conturat în special în primele decenii ale acestui secol, pe măsura înțelegerii importanței perspectivei interdisciplinare, imperativ căruia Ov. Densusianu i-a dat, în epocă, una din cele mai pregnante formulări. Autorul monografiei dedicate graiului din Țara Hațegului observa, în 1923, că „materialul dialectal adunat și comentat în curs de mai multe decenii, chiar dacă de multe ori a fost prezentat *sub forme prea sărace ori după procedee prea mecanice* [subl.n.], a pus la dispoziția filologilor elemente a căror valoare tot mai mult a ajuns să fie recunoscută", importanța filologiei pentru istoria culturii accentuîndu-se prin apropierea de psihologie și sociologie, o tendință „realistă" de vreme ce, astfel, lingvistica își propune „să privească fenomenele în raporturile lor cu stările concrete, cu ambianța lor de geneză ori de circulație " (Densusianu, *Orientări*, 36, 40–41).

Într-adevăr, pentru definirea AD ca o formă specială de comunicare perspectiva psiholingvistică de analiză a fost hotărîtoare; de la viziunea „descin-

Scanned with OKEN Scanner

dere" urmată de întocmirea unui „inventar" se ajunge, treptat, la optica analizei acestui demers în urma considerării comportamentelor verbale, individuale, a actelor vorbirii ce rezultă din acestea, variind după caracteristicile psihologice ale subiecților vorbitori, a personalității și a „motivației" subiectului în funcție de situația de comunicare etc. Problematica, extrem de complexă, a AD din perspectiva psiholingvisticii a fost cu luciditate abordată de către Tatiana Slama-Cazacu prin prisma aplicării metodei *dinamic-contextuale* în dialectologie, cu preocupare specială pentru culegerea datelor (situații de comunicare, contactul cu subiectul, folosirea Q etc.; *Psiholingvistica*, 177–190), observații urmărite, apoi, într-o aplicație, adaptată exigențelor în discuție, de către Mihai Conțiu și Bogdan Marinescu, analizînd efectele unor factori de tipul natura relațiilor dintre interlocutori, „antrenamentul" lingvistic, „starea" subiectului (odihnă, oboseală etc), natura și organizarea stimulilor, motivația etc. (Conțiu – Marinescu, *Factori*, I, II, passim). În mod firesc, o asemenea abordare ține seama de faptul că investigația lingvistică de teren se produce în cadrul unui proces de comunicare („ancheta dialectală prin chestionare este un ansamblu de elemente constitutive solidare, implicate simultan în actul de comunicare respectiv – informator, anchetator, chestionar"; *Factori*, II, 50).

De fapt, principial, lucrurile fuseseră precizate în mod esențial prin afirmația categorică a lui Karl Jaberg și Jakob Jud din prezentarea fundamentării critice a AIS: „Noi reproducem v o r b i r e a , nu limba" („Wir geben S p r e c h e n wieder, nicht Spreche") sau, referindu-se, în capitolul de încheiere, la specificul *Atlasului*: „Obiectul lui nu este limba, ci v o r b i r e a" („Sein Gegenstand ist nicht die Sprache, sondern das S p r e c h e n"), cuvîntul nefiind înfățișat într-o formă „medie", ci în realizarea lui momentană (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 214, 239, 240). Aceste concluzii derivă dintr-o atentă și minuțioasă analiză a desfășurării anchetei ca premisă a aprecierii rezultatelor ei, una dintre probele elocvente reprezentînd-o caracterizarea subiecților nu numai după criteriile temperament, inteligență (destul de frecvent), ci mai ales prin preocuparea consecventă de apreciere a acestora cu referire la competența lingvistică pe coordonatele *Sachlich – Syntaktisch, Konkrete – Abstrakte, For-malien* etc. (cf. 3.1.1.). Însuși sistemul de semne reprezentînd „chei" pentru interpretarea materialului pus în circulație în AIS pentru „descrierea" anchetei (de tipul celor ce marchează ilaritatea subiectului sau a celor prezenți la anchetă, neîncrederea anchetatorului privind „corectitudinea" răspunsului, imposibilitatea de a furniza un răspuns, înregistrarea răspunsului unui subiect ocazional etc.; *ibid.*, p. 19–20), sistem dezvoltat în ALR (cu semne pentru *sugerare, corectare, ezitare*), constituie o semnificativă deschidere spre receptarea și interpretarea materialelor prin raportarea la procesul de comunicare. Relevantă, din acest punct de vedere, este însăși definirea, de către cei doi

Scanned with OKEN Scanner

autori, a anchetei dialectale drept un proces-verbal („Eine Dialektaufnahme ist ein P r o t o k o l l"; *Forschungsinstrument*, 239; cf. și Scheuermeier, *Observations*, 106), iar cea a unui atlas lingvistic drept o culegere de procese verbale ordonate sistematic („Ein Sprachatlas ist eine übersichtlich angeordnete Sammlung von Protokollen", *Forschungsinstrument*, 239).

Astfel, obiecția privind faptul că „hărțile nu reflectă integral vorbirea corespunzătoare unei limbi", ceea ce recunoscuse chiar Gilliéron, dacă rămîne în întregime valabilă pentru atlasele de tip Wenker – Gilliéron, ca și în ceea ce privește limitarea la „un anumit moment al vorbirii" (Coșeriu, *Geogr. lingvistică*, 72–73; referitor la implicațiile utilizării Q vom reveni), virtuțile unui atlas de tipul AIS din acest punct de vedere sînt incontestabile.

Analiza AD din perspectiva teoriei behavioriste „stimulus" – „réponse" ca „evenimente" și „circumstanțe" ce preced și urmează actul vorbirii (cf. *La linguistique*, 350) conduce spre definirea conceptului ca o formă specială de comunicare. Deși poziția dialectologului de a fi pe planul *extracomunicativ* este socotită ca mai avantajoasă (observarea îndelungată, metodă proprie alcătuirii monografiilor dialectale), în ancheta cu Q și în cea de înregistrare de texte pe bandă de magnetofon statutul anchetatorului se schimbă, acesta avînd rolul dublu de *observator* și de *participant* la actul de comunicare (Cazacu, *Reacția*, 41–42). Dacă, prin absurd, subiectul ar ignora obiectul de interes al chestionării, el ar reprezenta doar o „mașină de vorbit", dar, prin „convenția" preliminară el devine nu numai partener de comunicare, ci și observator al propriei „competențe expresive", întrucît desfășoară, *ad-hoc*, o activitate de observare, selecție și caracterizare a propriei pronunții, a lexicului întrebuințat (sinonimie, stilistică, diferențe pe sexe, vîrste etc.). Acest fapt a fost remarcat și analizat de mai mulți lingviști români, care s-au referit la rezultatele unor anchete cu profil monografic, sau pe baza materialelor din atlasele naționale și regionale (Cazacu, *Reacția*; Sala, *Remarques*; Teaha, *Métalinguistique*; Vulpe, *Commentaires* etc.).

Una dintre cele mai pătrunzătoare observații asupra specificului AD din perspectiva pe care o urmărim o datorăm lui Jaques Chaurand, deși acesta încerca o definire a d o m e n i u l u i de cercetare în care se practică ancheta; după autorul citat, „dialectologia este unul dintre sectoarele lingvisticii în care se lucrează *asupra comunicării în curs de a se înfăptui*" [subl.n.]. Translația pe care o operăm este permisă și de precizările ce urmează, referitoare la limitarea intervențiilor anchetatorului, a cărui stăruință lipsită de tact („une démarche de clerc") poate bloca comunicarea („il se met par là même dans une situation telle que jamais *aucune communication* ne s'opérera" [subl.n.]; Chaurand, *Introduction*, 204).

De altfel, în diverse analize ale AD, calitatea acestei investigații de a constitui un act complex de comunicare a fost surprinsă mai mult sau mai puțin

Scanned with OKEN Scanner

pregnant: s-a vorbit de rolul „corectărilor" de a facilita procesul comunicării, atunci cînd informatorul are sentimentul că este greşit înţeles sau că s-a îndepărtat de felul de a se exprima al colectivităţii din care face parte (Sala, *Remarques*, 188–189), aceasta fiind motivaţia de bază a „corectărilor"; atribuirea acestor intervenţii unei intenţii a subiectului de a se prezenta drept „cel mai avizat cunoscător" al specificului local (Ionescu – Ruxăndoiu, *Conversaţia*, 41) este grăbită şi simplificatoare. Atunci cînd „rectificările" au acest caracter, ne aflăm în prezenţa unor indivizi predispuşi spre autopreţuire (exagerată), care, este drept, nu lipsesc din galeria colaboratorilor de teren ai dialectologului (vezi, de exemplu, II.2.1.). La intervenţii ale subiecţilor „pentru «normalizarea» procesului de comunicare" şi procedee diverse ale anchetatorului asigurînd „întreţinerea procesului de comunicare" se referă Doina Hreapcă (*Anchetele*, 140, 142). Au fost semnalate chiar descoperiri pe cont propriu ale procedeului folosit şi de Labov: „constrîngerile anchetei" pot fi depăşite printr-o aparentă întrerupere a acesteia, prin întrebări ce provoacă emoţii puternice, de exemplu aceea referitoare la „pericolul de moarte": „Aţi fost vreodată în pericol serios de a fi omorît?" (*Context social*, 79). Şi datorită unor astfel de procedee, ancheta lingvistică poate fi considerată „o situaţie *specială* în procesul comunicării" (Dumistrăcel, *Cercetarea dialectologică*, 291). O analiză deosebit de pertinentă a cazurilor în care „la communication n'a pas été possible" în domeniul lexicului (în anchetele pentru *Atlas linguistique et ethnographique de l'Île-de-France et l'Orléanais*) a întreprins Marie-Rose Simoni-Aurembou, constatînd că „responsabilitatea" revine, în măsură egală, anchetatorului şi subiecţilor: fie că primul ignoră un cuvînt regional, fie că cel de al doilea ignoră cuvîntul francez folosit de anchetator, fie că înţelegerea este aparentă, întrucît interlocutorii folosesc acelaşi cuvînt, dar cu sensuri diferite („les quiproquos"; Simoni-Aurembou, *Français régional*, 126, 128–129).

Un adevărat reviriment în ceea ce priveşte înregistrarea în totalitate atît a demersurilor anchetatorului cît şi a celor mai nuanţate reacţii ale subiecţilor, de la ezitare la acceptarea sugestiei anchetatorului (în cinci situaţii diferite de disponibilitate a termenului), pînă la respingerea acesteia, îl constituie, în optica lui Jean Séguy şi a elevilor săi de la Toulouse, utilizarea magnetofonului, ce funcţionează în permanenţă în timpul discuţiei dintre anchetator şi subiect (Séguy, *Avant-propos*, 5–6, 11–12; Ravier, *Données négatives*).

Un alt nivel al înregistrării, „plenare", a interacţiunii verbale în condiţii de anchetă îl reprezintă, după opinia a numeroşi specialişti, interviul pentru obţinerea, cu ajutorul magnetofonului, a unor texte „conversaţii" (deşi dialectologii germani aplică, şi ei, această metodă şi în cazul anchetei cu Q). Cadrul general l-a constituit sociologia „antropologică". După W. Labov, ancheta ale cărei rezultate sînt înregistrate pe bandă de magnetofon este „tipul cel mai caracte-

Scanned with OKEN Scanner

ristic de observație sistematică" (*Context social*, 79). Dezvoltarea tehnicii de înregistrare a provocat conștientizarea unei importante probleme de metodologie, a cărei clarificare a dus, treptat, la constatarea că apartenența la modalitățile comunicării umane a interviului de cercetare (ca o situație socială *sui-generis*; G. Bellmann) nu mai reprezintă un obiect de controversă. Pe fondul general al impunerii interesului pentru o lingvistică a comunicării (convertibilă, în cazul de față în ceea ce s-a numit „dialectologia vorbitorului"), situațiile de comunicare pot fi cunoscute și analizate prin recoltarea, în întregime, a elementelor unei anchete ce reprezintă o „interacțiune totală" (*Gesamtinteraktion*): magnetofonul (cu baterii) funcționează din momentul cînd anchetatorii sună la ușa viitorului subiect pînă în momentul despărțirii, înregistrîndu-se („mascat" așadar) saluturile, preparativele anchetei după acceptarea acesteia (branșarea aparatului la rețeaua electrică, inclusiv discuțiile cu tehnicianul și, bineînțeles, toate replicile interlocutorilor (Wagener, *Methodologie*, 158–186).

Numeroase elemente noi în ceea ce privește înțelegerea AD ca formă t i p i c ă de comunicare au adus, de asemenea, înregistrările, cu magnetofonul, ale discuțiilor ce au loc între anchetator și subiect/subiecți avînd ca obiectiv constituirea corpusurilor de texte „dialectale". Dialectologi (de regulă specializați în acest fel de anchete și în transcrierea textelor) găsesc avantaje deosebite acestui tip de consemnare a autenticității vorbirii: pe cînd la înregistrarea de răspunsuri pe baza Q atenția s-ar concentra asupra „codului", în cursul anchetei cu magnetofonul, după ce subiectul ajunge să ignore microfonul, se impune, ca preocupare principală, „mesajul" (Vulpe, *Commentaires*, 258). Firește, o delimitare calitativă între cele două forme de înregistrare nu se poate face nici în principiu: s-a înregistrat cu magnetofonul, după cum am văzut, și ancheta cu Q, iar „convorbirea" pentru texte nu numai că se desfășoară după un Q *tematic*, ci presupune,adesea, în funcție de subiect, frecvente intervenții ale anchetatorului; prin urmare trebuie să acceptăm faptul că, în esență, toate procedeele la care se recurge în AD de texte sînt adaptări ale anchetei tradiționale, în primul rînd a convorbirii dirijate pe o temă (Gardette, *Exposé méth.*, 48–49). Există alte numeroase punți de legătură între cele două procedee t e h n i c e de chestionare la nivelul metodologiei (Hreapcă, *Anchetele*, passim). Pe de altă parte, trebuie să admitem atît „dialogul" cît și „narațiunea" ca principale modalități de comunicare ale vorbitorilor din mediul rural, reflectate, în funcție de tipul de informator, și în textele „libere" și în cele „tematice" (în care „narațiunea" devine „expunere" ori „explicație"). Stilul expunerii „tehnice" și stilul „narativ" nu se manifestă prin expresii „pure" ale fiecăruia dintre ele, ci se resimt de efectele unui proces de sincretism și, prin urmare, nu este cazul să transferăm asupra t i p o l o g i e i textelor urmările eventualelor neîmpliniri sau rigidități de metodă ale investigatorilor și (aspect deosebit de important) nici inapetența

Scanned with OKEN Scanner

pentru naraţiune a unor subiecţi, despre care vorbea Densusianu, ori lipsa de interes pentru detalii a altora (cf. Dumistrăcel, *Ipostaze*, XVII–XX). Preocuparea anchetatorului ca partener de discuţie la AD de texte pentru „n o r m a l i z a r e a situaţiei de comunicare" prin întrebări ce tind să „spargă" o abordare neconvenabilă, artificioasă, a temei amorsate (*ibid.*, p. XVIII) are loc în condiţiile păstrării unui rol important al acestuia, pus în discuţie tot mai mult, ca şi conversaţia „concertată", „ritualizată", după „un tipar mai mult sau mai puţin prestabilit" (Golopenţia – Eretescu, *Conversaţia*, I, 459, 461). Oricît de deconcertantă ar părea, la primul contact, o înregistrare pornind de la un motiv aleatoriu, avînd ca obiectiv analiza pragmatică a conversaţiei ca proces semiotic (cu descrierea unor ipostaze de rol şi a unor acte cum ar fi întreruperile, acompanierile, „răpirea" dreptului la cuvînt; *ibid.*, II, 530, 540), rezultatele demersului sînt de un interes aparte pentru determinarea coordonatelor generale şi a posibilităţilor (utilizate sau ignorate) ale anchetei lingvistice (evidenţiate şi în descrierea conversaţiei după un model „etnometodologic", prin care sînt trecute în revistă şi alte „strategii" decît cele semnalate de Sanda Golopenţia-Eretescu: „suprapunerile", „tăcerea", „corectările" etc.; cf. Ionescu-Ruxăndoiu, *Conversaţia*, 35 şi urm.). De altfel, dat fiind faptul că, oricum, punctul de plecare îl reprezintă AD, în majoritatea întreprinderilor de acest gen specificul dialectal nu este omis, chiar dacă se reflectă, uneori, numai prin elemente dintre cele mai difuze.

Studierea „germanei vorbite", în cadrul programului grupului de lucru de la Tübingen (avînd ca inductor critica metodologică a anchetelor Wenker) are ca obiectiv înregistrarea pe bandă de magnetofon, în zona reprezentînd sud-vestul Germaniei, a „vorbirii normale" (s-a subliniat faptul că „nur im normalen Gespräch erscheinen normale / weil eigene / Sätze und darin normale Laute"; Ruoff, *Wenkersätze*, 107), ca rezultat publicîndu-se şi volume de „texte de vorbire cotidiană" (*Alltagstexte*, Tübingen, 1984 şi 1985), în cadrul colecţiei „Idiomatica" (o analiză critică a studiilor apărute, editate de Arno Ruoff, a făcut Magdalena Vulpe, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", t. XXXII, 1988–1991, A. Lingvistică, p.155–162). Evident, prin alegerea temelor şi a subiecţilor, preocuparea de bază este de sociolingvistică, la fel ca şi în volumele seriei *Heutiges Deutsch* (elaborate şi editate sub conducerea prof. Hugo Steger: *Texte gesprochener deutscher Standardsprache*, München, 1974, 1975; transcriere după convorbiri radiofonice; vezi şi Dumistrăcel, *Sate*, 102).

Reevaluarea opticii privind studiul lexicului, ce trebuie plasat în contexul utilizării sociale reale, aşadar urmărit în s p a ţ i u l şi t i m p u l comunicării, a provocat iniţiativa grupului de cercetări de sub conducerea prof. J.-L. Fossat, de la Université de Toulouse II – Le Mirail, de a înregistra şi publica textele din colecţia *Documents et archives pour la sociolinguistique méridionale*, în care au

Scanned with OKEN Scanner

apărut volume de etnotexte, în franceza vorbită și în dialect, privitoare la diferite ocupații și elemente ale habitatului rural (vezi volumul introductiv, *Ethnographie des pratiques et etnographie du langage*, Toulouse, 1976, cuprinzînd contribuții ale lui Henry Polge, *Depiquage et habitat rural* și J.-L. Fossat, *La pratique du pélaporc à Viella*, urmat de cele în care se publică etnotexte, cum ar fi Beatrice Desprats, *Le vocabulaire technique de la mégisserie à Graulhet*, 1976; Alain Grimault, *Les vocabulaires occitans de l'elevage à Figeac*, 1977, și altele, la care ne vom referi în cele ce urmează. Prezentarea vocabularului altor domenii s-a realizat pe baza unor înregistrări în care predomină d i a l o g u l între anchetator și subiecți; vezi J.-L. Fossat, Michel Valière, *Histoire de la vie rurale en Poitou. Récits d'un étalonnier*, 1977; Bruno Besche-Commenge, *Le savoir des bergers de Casabède*, I. *Textes gascons pastoraux du Haut Salat*, 1977; Daniel Gonzales, *L'occitan parlat jos tèrra. Los carbonièrs de Carmaus, textes sul trabalh del cròs*, 1977). Astfel de lucrări cu profil de anchetă socio-lingvistică sînt completate de numeroase documente istorice.

Tot dialogul, pe teme mai mult sau mai puțin profesionale, între specialiști (filologi, istorici, matematicieni, chimiști), constituie modalitatea de expresie reflectată de una din încercările de început în domeniul textelor de limbă vorbită „cotidiană" pe teren dacoromânesc, culegerea publicată de G. Gogin, autor care pornește de la experiența cercetătorilor E. A. Zemskaja și L. A. Kapanadze (*Russkaja razgovornaja reč. Teksty*, Moscova, 1978). Dar, pentru colegii filologi ai autorului, întreprinderea are, cel puțin uneori, caracterul de experiment ușor „regizat"; vezi replica unei participante la dialogul „între două lingviste": „Mai tare vorbește, că n-o s-audă!" (Gogin, *Texte*, 54).

Dacă, în 1969, Manlio Cortelazzo vorbea despre textele dialectale italiene ca despre „un settore delicato" și despre faptul că, în acest domeniu, din lipsa coordonării acțiunilor, nu se avansase în direcția înregistrărilor „sonore" sistematice (*Avviamento*, I, 53, 58), în ultimii ani a fost discutată, pornind de la diferite areale etnolingvistice (de exemplu Piemontul), problema *texte dialectale – etnotexte*, cele din a doua categorie fiind analizate din punctul de vedere al posibilității reprezentării cartografice, în funcție de tematică și de „cuvintele-cheie" (Telmon, *Dati etnografici*, 47–49). Cel puțin unele dintre textele pe teme profesionale culese pe teren dialectal italian, de exemplu cele înregistrate la Osiglia de Hugo Plomteux între 1975–1980 (din care s-a publicat postum un grupaj sub titlul *Il lavoro del carbonaio*; cf. „Bolletino dell'Atlante linguistico italiano", III Serie, Dispensa n. 11–16, 1987–1992, p. 63–83), au profilul general al textelor „tematice" publicate în volumele de „texte dialectale" ce apar ca suplimente la atlasele regionale românești.

După o perioadă apreciabilă în care, chiar pentru sintaxă (ca și pentru morfologie; cf. 3.1.2.3.), s-a înregistrat traducerea în dialect a *Parabolei fiului*

Scanned with OKEN Scanner

risipitor, și dialectologii francezi din echipele de la atlasele regionale își îndreaptă atenția asupra etnotextelor, notabile fiind programul cu acest profil subsumat *Noului Atlas lingvistic al Corsicii* și cel al echipei de la Aix-en-Provence (J. N. Pelen, J.-C. Bouvier și C. Martel), ce și-a propus (conform materialelor difuzate la reuniunea echipei de etnotexte de la Aix-en-Provence din ianuarie 1977, puse la dispoziție de către J.-C. Bouvier, căruia îi aducem mulțumiri) nu numai consemnarea de relatări și convorbiri referitoare la ocupații, sărbători tradiționale și la forme de organizare socială (de care sînt preocupați și lingviștii germani, înregistrînd mărturii asupra activităților diferitelor *Verein*-uri, sportive, muzicale etc.), ci și despre *istoria locală* sau *națională* (mișcări social-politice autonomiste ale Sudului, primul și cel de al doilea război mondial etc.). Michel Contini, referindu-se la faptul că, întrucît sînt urmărite locul și funcționarea diferitelor elemente lingvistice în *procesul comunicării* [subl.n.], atlasele *de texte* reprezintă chiar o „depășire" a atlaselor *de cuvinte* („*atlanti dei testi* come superamento degli *atlanti di parole*"; Contini, *Ricerche geolinguistice*, 193–195; pentru etnotextele din programul *Noul Atlas lingvistic al Corsicii*, vezi și prezentarea făcută de Marie-José Dalbera Stefanaggi, în *Atlanti*, p. 400).

Fără îndoială, în ceea ce privește considerarea anchetei lingvistice ca o formă de comunicare, într-o situație aparte se află investigațiile cu profil sociologic avînd ca obiect problema bilingvismului, ilustrate exemplar, în primul rînd, de aceea întreprinsă de Antoni M. Badia i Margarit privind vitalitatea catalanei în raport cu limba castiliană (oficială) într-o mare aglomerație urbană, Barcelona, confruntată cu un important număr de imigranți, în cel mai bun caz dezinteresați de o asemenea preocupare. În legătură cu raporturile dintre anchetator și subiecți (vizitați sau care răspund în scris) întreprinderea în discuție avansează cu obiectivitate situații cum ar fi refuzul anchetei (Badia Margarit, *Barcelonins*, 76; vezi răspunsuri de tipul „No perdin el temps", „A qué viene todo este quento", „No tanta comedia", p. 137), colaborarea în sens general, plasîndu-se sub semnul neîncrederii, indiferenței, dar și al deschiderii și curiozității (*ibid.*, p. 82–87). În aceeași ordine de idei trebuie subliniat un aspect cu totul particular al AD pe teritoriul lingvistic catalan. Date fiind vicisitudinile suferite de această limbă de veche și remarcabilă cultură și literatură în cadrul regatului spaniol (începînd din secolul al XVIII-lea), lupta pentru autonomie se manifestă, la începutul secolului al XX-lea, și prin promovarea catalanei (proces stopat pînă în 1978 de ceea ce oamenii de cultură numesc „represiunea lingvistică a dictaturii franchiste"). De aceea nu trebuie să ne mire faptul că, prezentînd scopul realizării atlasului lingvistic, Antoni Griera se va referi, pe lîngă interesul de reconstituire a istoriei culturii locale, și la „reintegrarea limbii literare", *Atlasul lingvistic al Cataloniei* constituind un mijloc de a-i scoate din impas lexical și stilistic pe scriitori (Griera, *Introducció* [2], 7–8), așadar, implicit,

Scanned with OKEN Scanner

o contribuție la fasonarea limbii literare, spre deosebire de alte domenii lingvistice romanice, unde AD urmărește să înregistreze graiurile înaintea „ștergerii" specificului acestora, sub presiunea limbii literare.

Tot de bilingvism, respectiv de utilizarea limbii italiene paralel cu dialectul sînt preocupați dialectologii sicilieni; viața politico-socială și culturală a Siciliei se caracterizează printr-o pronunțată tendință autonomistă (în mediile culturale provinciale dialectul este numit cu mîndrie *lingua siciliana*). Atenția specialiștilor din grupul *Osservatòrio Linguistico Siciliano* (condus de prof. Franco Lo Piparo) este dirijată, inclusiv prin înregistrarea de texte, ce urmează să fie transcrise fonetic, spre compararea ponderii registrelor lingvistice pe care le-am numit, la vorbitori aparținînd unor grupuri diferite de vîrste, de ocupație, instrucție etc., în funcție de situații variate de comunicare, clasificate în trei categorii: domeniul *privat sau familiar*, cel *public informal* și domeniul *public formal* (Lo Piparo et alii, *Sicilia*, 20–23). Dacă astfel de coordonate asigură criterii de analiză nuanțată a aspectelor socio- și psiholingvistice ale vorbirii, interesul pentru cele mai importante compartimente ale vieții și ale culturii materiale, reflectate în etnotexte, ca parte componentă a unui atlas lingvistic și etnografic (Ruffino, *Atlante*, 75) reprezintă o preocupare de anchetă și de publicare comparabilă cu aceea a dialectologilor români de a realiza volume de texte „dialectale" subsumate programului NALR.

Înregistrarea de *etno-* și *sociotexte* se dovedește, de fapt, terenul cel mai favorabil pentru realizarea, în investigația dialectologică, a unei modalități de interacțiune lingvistică uzală: discuțiile asupra aspectelor etnografice locale (elementele habitatului, practici din domeniul culturii materiale și ale spiritualității etc.) se bucură, de regulă, de o credibilitate incontestabilă, iar, pe de altă parte, în România de exemplu, tot atît de motivată, pentru subiecți, este, astăzi, preocuparea pentru evocările avînd drept temă perioada ultimului război mondial și efectele implantării regimului comunist, detențiile carcerale, colectivizarea forțată, „sistematizarea" așezărilor în mediul rural, la care, pentru Basarabia, se adaugă deportările în Siberia, închiderea bisericilor etc. De fapt, în această sferă de preocupări, activitatea comună a dialectologilor de la institutele de lingvistică de la Iași și de la Chișinău nu face decît să continue, după etapa anchetelor sociologice ale Școlii de la București (1925–1948), conduse de Dimitrie Gusti, o adevărată „premieră" românească în materie: consemnarea reflexelor „istoriei prin cei mici" (după expresia lui Nicolae Iorga) în textele din culegerea *Graiul nostru* (București, 1906–1908), avînd ca obiect domnia lui Cuza-Vodă, Războiul de Independență etc. (Dumistrăcel, *Etnotexte*, 20, 23–24).

Dacă nici pentru domeniile hispanic și italian (la care ne-am referit sumar și selectiv anterior) implicațiile politico-administrative în „planificarea lingvistică" nu sînt absente, factorii din această categorie capătă note puternic indivi-

Scanned with OKEN Scanner

dualizatoare atunci cînd este vorba, în condițiile totalitarismului comunist, de bilingvismul vorbitorilor de limbă română dintre Prut și Valea Nistrului și din enclavele diseminate pe teritoriul fostei U.R.S.S., confruntați nu numai cu o limbă oficială din altă familie, rusa, sau cu realizările regioanale ale acesteia, ci și cu limba ucraineană, respectiv și cu alte limbi, vorbitori ce au fost supuși unui intens program de desnaționalizare. Este vorba de un teren de cercetare, abordat de asemenea recent, care poate să ilustreze problematica statutului lingvistic al vorbitorilor și caracteristicile evoluției graiurilor populare românești în condiții de segregație după criterii etnice și lingvistice (cf. Pavel, *Suport sociolingvistic*, 65–69).

*

Confruntată nu numai în cronologie cu numeroase exigențe din perspectivă axiologică și metodologică, ideea AD ca formă de comunicare, o problemă ale cărei principale repere au fost schițate în acest paragraf, poate fi fundamentată numai după trecerea analitică în revistă a elementelor care, în principiu, concură la o atare interpretare (cadrul de contact, partenerii la actul de comunicare și relațiile dintre ei, rolul Q) și, pe de altă parte, a elementelor ce pun sub semnul întrebării o astfel de valență a AD, din perspectiva rezultatelor (cu referire la raporturile dintre aspectele concrete și abstracte în domeniul lexicului și al structurii gramaticale).

Înainte însă de a întreprinde această analiză, în cele două capitole care urmează, este necesar să ne oprim asupra unei probleme esențiale a AD, și anume aceea că obiectul ei de interes este însuși instrumentul de comunicare între anchetator și subiect.

1.3. Comunicarea asupra instrumentului de comunicare

> „Îmi spunea un țăran: «Cum să vorbim noi țărănește, dacă toți rîd de noi? ... te face prost!»“ (Sever Pop, *Jurnal*, 1935).

Din această perspectivă, problema cea mai importantă, care a atras atenția încă de la începuturile cercetărilor dialectale propriu-zise, o reprezintă raporturile dintre limba literară și graiuri (dialecte), ce se impune ca un aspect metodologic mai ales o dată cu anchetele pentru alcătuirea atlaselor lingvistice efectuate la fața locului de „amatori“ (de tipul, controversat ca statut, al lui Edmont), dar mai ales de specialiști, căci în cazul anchetelor prin corespondenți, de tip „traducere“, o asemenea componentă a investigației pare să fi fost lăsată mai mult sau mai puțin la latitudinea învățătorilor sau preoților colaboratori.

Scanned with OKEN Scanner

Dar, de fapt, problema raporturilor, în cronologie, dintre limba literară și dialect a constituit unul dintre motivele pentru care cercetarea graiurilor (după perioada „romantică", de observare a idiomurilor locale drept „exotisme") s-a impus în lingvistică. Revenind asupra expunerii pe care am făcut-o anterior asupra subiectului, invocăm faptul că apelul lui Gaston Paris (1888) în favoarea adunării și clasării principalelor tipuri ale graiurilor de pe teritoriul gallo-romanic este provocat de constatarea „ruinării" acestora de către franceză, că abatele Rousselot, în *Introduction à l'étude des patois* (1887), ca și în celebrul său studiu *Les modifications phonétiques du langage. Étudiées dans le patois d'une famille de Cellefrouin (Charente)*, din 1891, vorbea de „invazia limbii literare" și de dispariția graiurilor. În concepția lui J. Gilliéron, un atlas lingvistic trebuia să furnizeze informații asupra vitalității graiurilor, asupra raporturilor „entre les parlers directeurs – y compris la langue littéraire – et les parlers socialement inférieurs", savantul avînd apoi prilejul să constate (în lucrările sale, cum ar fi monografia asupra denumirilor pentru „abeille" și cele privitoare la „patologia" și „terapeutica" verbală) „supunerea" graiurilor populare față de limba națională, care pune ordine în „situațiile încurcate" în care ajung primele ca urmare a fenomenelor „patologice". Asemenea tendințe marchează însăși istoria limbii. După A. Dauzat (*Essai de méthodologie linguistique dans le domaine des langues et des patois romans*, 1906, *La geographie linguistique*, 1922), Auguste Brun (*La langue française en Provence de Louis XIV au Félibrige*, 1927; *Le français de Marseille*, 1931; *Parlers régionaux. France dialectale et unité française*, 1946), Oscar Bloch (*La pénétration du français dans les parlers des Vosges méridionales*, 1921), J. Séguy (*Le français parlé à Toulouse*, 1950), Wilhelm von Wartburg (*Évolution et structure de la langue française*, 1958) etc., în ceea ce privește limba franceză, sau după Bruno Migliorini (*Storia della lingua italiana*[3], 1961), Gerhardt Rohlfs (*La struttura linguistica dell'Italia*), Tullio de Mauro (*Storia linguistica dell'Italia unita*, 1963), în ceea ce privește italiana, ca să ne referim doar la aceste două limbi și la o parte dintre contribuțiile unor autori ce au abordat evoluția acestora din punctul de vedere ce ne preocupă, diferențierea dialectală se produce ca urmare a tendințelor centrifuge ale divizării feudale, a existenței unităților ecleziastice, „calchiate", în Italia, după vechile areale etnice și, nu în ultimul rînd, a existenței literaturilor (uneori înfloritoare) în dialect. Specialiștii citați compară chiar cu procesul de *romanizare* influența exercitată de limbile literare naționale (ce s-a produs în epoci diferite, mai devreme în Franța, mult mai tîrziu în Italia), denumită *francizare*, respectiv *italienizare*, procese în urma cărora vorbitorii graiurilor au devenit bilingvi (Dumistrăcel, *Influența*, 23–30; în ceea ce privește raporturile dintre limba comună și dialectele din sud-estul Franței, pe baza datelor din atlasele regionale franceze, o bibliografie semnificativă la Dahmen, *Forschungsstand*, 68).

Scanned with OKEN Scanner

Așadar, ceea ce înseamnă de fapt și un element de analiză în plus, pentru fazele istorice în care sînt studiate graiurile populare, trebuie să ținem seama și de o altă realitate: s-a demonstrat, de exemplu, pentru a lua în discuție doar situația de pe teritoriul lingvistic italian, faptul că între dialecte, inferioare socio-cultural, și limba literară, de o devitalitate artificioasă, datorită „tiraniei tradiției", se află o zonă pînă nu demult socotită „terra di nessuno", reprezentînd „l'italiano popolare", tipul de italiană însușită imperfect de cei care au ca „limbă" maternă dialectul, cu o problematică de potențe și soluții de expresie lexicală și morfosintactică ce poate oferi cheia explicațiilor pentru extrem de numeroase fapte înregistrate (dar uneori și ignorate ca registru de preocupări) în cursul anchetelor de teren (cf. Cortelazzo, *Avviamento*, III, 7, 11, a cărui cercetare se bazează pe ceea ce autorul numește o specie de „proză italiană populară": scrisori, texte autobiografice, teme ale elevilor etc.; cf. p. 19–20).

În aceste condiții, în AD pentru atlasele lingvistice, anchetatorii se confruntă cu o situație complexă, ale cărei efecte le consemnează. Fără doar și poate, „întîlnirea" cu faze arhaice îi încîntă. Dacă autorii AIS nu și-au propus să înfățișeze graiuri arhaic-puristice, ci pe acelea din epoca anchetelor, cu toate amestecurile și infiltrările de care se resimt (Jaberg–Jud, *Forschungsinstrument*, 238, 241), descoperirea unor subiecți „conservativi" este semnalată cu satisfacție („gut konservativ, rasch und sicher"; p. 39), ca și „stăpînirea" dialectului („im vollen Besitz der eigenartigen Mundart"; *ibid.*, p. 68). Se consemnează, la rigoare, selecția conștientă a registrului de vorbire utilizat: „bewußt archaisch", „bewußt konservativ", „repräsentiert die alte Mundart", „vielleicht etwas archaisierend" (p. 46, 48, 87, 106). Din acest punct de vedere, absența instrucției școlare s-a dovedit o condiție importantă („oamenii inculți și, prin aceasta naturali, cu inteligență naturală au fost cei mai buni subiecți", p. 190), dar nu există o „rețetă", întrucît și cei cultivați (plurilingvii de exemplu) au gustul vorbirii dialectale și conștiința acestui registru lingvistic (p. 191).

Apariția formelor „arhaice", marcînd ansamblul înregistrării, ca rezultat al respectării convenției de lucru, este consemnată și de anchetatorii pentru *Atlante linguistico italiano*, cu preocuparea de a-l pune în temă pe interpretul hărților: un subiect care se supraveghează „cerca di usare constantemente le forme «antiche», convinto che ciò sia bene per l'inchiesta" (Pellis – Massobrio, *Verbali*, I, 267). Ca anchetator, Corrado Grassi prrețuiește „măsura" pe acest teren: „una tendenza piuttosto arcaizzante, senza per altro voler giungere ad un arcaismo ad ogni costo" (*ibid.*, II, p. 812; cf. 789, 890); ca și Ugo Pellis, de altfel: „nel complesso non è arcaicizzante"; „senza alcuna preoccupazione di purismi o arcaismi dialettali" (*ibid.*, I, p. 165, 235). O reținere condiționată, uneori, de un complex de factori socio- și psiholingvistici (cultura modestă, lipsa de experiență în ceea ce privește alte medii, prezența unui interlocutor străin; *ibid.*, II,

Scanned with OKEN Scanner

p. 877), care nu-l influențează pe un analfabet, în vîrstă, care se confesează: „Io parlo esattamente come parlavano i miei defunti genitori, ma adesso i giovani si vergognano di parlare come i loro vecchi" (*ibid.*, I, p. 363). Spre satisfacția dialectologului, desigur, cînd lucrează cu „uno dei rari soggetti locali relativamente genuini" (p. 410).

Constatări similare se pot face și pe baza însemnărilor din anchete ale lui Sever Pop și Emil Petrovici. Caracterizîndu-și diferiți subiecți, primul va nota: „conservatorismul său m-a încîntat" (*Jurnal*, 805. Bercioiu); „Ileana își păstrează bine graiul, deși este tînără" [= 35 de ani]. Acest comportament lingvistic îl contrariază pe un pădurar, ce asista la anchetă, care protestează: „nu așa vorbește satul", iar anchetatorul explică motivul: „bărbații însă ar vrea ca ei să vorbească ca la București" (*ibid.*, 768. Runcu). Intervine și factorul influența instrucției școlare: „Analfabet complet, cu toate acestea f. bun. Curios! Analfabeții, de cele mai multe ori, sînt mai siguri de graiul pe care-l vorbesc decît cei cu carte. Nu există ezitări. Nu e nevoie să-i spui să ție brazda, că el nu știe alt drum" (*ibid.*, 710. Săgeata). Un subiect al lui Petrovici din Strehaia „are graiul foarte puțin influențat de limba literară", ceea ce este, pe alt plan, în concordanță cu caracterizarea „bun *sachlich*", dar mai puțin mobil mental, căci „traducerea merge greu" (Petrovici, *Introducere*, 325). În alte cazuri, graiul local este „livrat" în cunoștință de cauză de către un subiect ce citește ziare, ba chiar l-a suplinit și pe învățător: „știe limba literară, dar vorbește [în] dialect cu anchetatorul. Inteligent, deci demn de încredere ... Arhaizează conștient" (*ibid.*, p. 140).

Înregistrarea aspectului „arhaizant" fusese notificată și de Edmont („le langage recueilli serait le patois parlé il y a une vingtaine d'annés"), chiar cu o diferență de zece ani (pe temeiuri rămase obscure): „Langage parlé il y a une 30^{aine} d'années" (*Notice*, 34; cf. 37), care, însă, cel mai frecvent se referă la ieșirea din uz a graiului local, în funcție de vîrste ("les jeunes ne parlent plus guère patois"; "les jeunes gens et les personnes d'une âge moyen parlent français"; "les enfants ne parlent plus guère patois"; p. 29, 34), se mai păstrează în anumite localități ("le patois a presque totalement disparu, mais il est encore à peu près conservé dans les hameaux, qui sont en nombre de 8", p. 33) sau este „amestecat" cu franceza ori „ciuntit" de către aceasta ("le patois est fortement mélangé/entamé par le français", p. 29, 44). Subliniem că astfel de precizări, din care am citat doar mostre, sînt extrem de frecvente în tabloul cuprinzînd numele localităților, „informații asupra subiecților" și „note referitoare la folosirea graiurilor" (*Notice*, 29–55).

Deși în cu totul altă situație în ceea ce privește diferențele regionale de la o zonă la alta a teritoriului, mult mai avantajoasă în ceea ce privește comunicarea în ipostaza în care fiecare dintre vorbitorii a diferite „subdialecte" dacoromânești utilizează graiul popular tradițional (Dumistrăcel, *Influența*, 27–29, 34–

Scanned with OKEN Scanner

36), iar, pe de altă parte, deşi înrîurirea unei limbi literare, ca posibilitate, reprezintă un fapt recent, o asemenea problemă socio- şi psiholingvistică a AD (tratată încă, în mod surprinzător, doar cu o oarecare „indulgenţă" de către dialectologii preocupaţi preponderent, încă din cursul investigaţiei, de „arheologie lingvistică") a fost invocată, principial, încă de Gustav Weigand, referindu-se la anchetele sale din perioada 1895–1902. Lingvistul german are în vedere, mai întîi, situaţia anumitor provincii istorice, dar şi împrejurarea specială de comunicare, de exemplu faptul că s-a lovit de înclinaţia spre „zeflemea" a ţăranilor. Pentru Weigand, cunoaşterea pronunţării vorbitorilor *neinfluenţaţi de limba literară* este scopul principal al elaborării unui atlas lingvistic („Der nächstliegende Zweck ist die Kenntnis der Aussprache des Rumänischen im Munde des von der Literatursprache unbeeinflußten Volkes"; Weigand, *Zwecken,* 135–136; cf. 138).

Dar, desigur, date fiind noutăţile ce au intervenit în ceea ce priveşte concepţia asupra AD, mai ales sensibilizarea specialiştilor la aspectele comunicării dintre anchetator şi subiect, reflectate de atlasele din generaţia a doua şi de cele din programele regionale, pentru aceste etape problema avea să se pună, de regulă, în cu totul alţi termeni. Constatările ce pot fi făcute din acest punct de vedere diferă însă de la caz la caz. Astfel, nu este de neglijat faptul că „pierderea" dialectelor (dar şi modificarea catalanei *literare*) sînt deplînse şi de autorul *Atlasului lingvistic al Cataloniei* şi explicate prin schimbările demografice, ca şi prin vicisitudinile politicului („La guerra ha influït damunt la llengua literaria i damunt tots els dialectes. El contacte i la convivència de la gent del Nord amb la del Migdia ha influït intensament els parlars locals. Les regiones ocupades, i en part devastades, hauran perdut llurs dialectes" (Griera, *Introducció* [1], 6). În ciuda acestor inconveniente, nu întîlnim observaţii privind eventuale neîmpliniri sub raport dialectal în ceea ce-i priveşte pe subiecţi, cei mai mulţi fiind caracterizaţi drept buni cunoscători ai graiului local (cf. 2.2.2.2); putem semnala, cel mult, într-un caz, observaţia privind folosirea, paralelă, a catalanei şi a spaniolei („fill de família noble, a casa seva es parlaven simultàniament el català i l'espanyol"; *ibid.*, p. 20). Faptul se poate datora însă, nu numai unei selecţii riguroase, ci şi efectuării anchetei prin prisma competenţei „idiomatice" catalane. Căci nu mai puţin exigenţi au fost anchetatorii pentru AIS, de exemplu (P. Scheuermeier şi G. Rohlfs şi M. L. Wagner), dar, cum am subliniat deja anterior, scopul acestui atlas a fost înregistrarea vorbirii, cu toate fluctuaţiile ei.

Situaţiile în care se află vorbitorii graiurilor italiene în raport cu limba literară sînt diverse şi extrem de nuanţate, uneori observîndu-se diferenţe pentru etape ale investigaţiei. De la lipsa distincţiei între cele două niveluri (subiectul este „mudartlich und sachlich mittelmäßig, scheint Mundart und Schriftsprache nicht genügend unterscheiden zu können"; Jaberg–Jud, *Forschungsinstrument,*

Scanned with OKEN Scanner

88), la „influențabil" („schriftsprachlich beeinflußbar", p. 128) și influențat indirect sau direct („sie ist mundartlich bewußt bodenständig, wenn auch der Einfluß der Schriftsprache nicht gering zu veranschlagen ist"; „ist den Anforderung der Aufnahme nicht genügend gewachsen, wenn schriftsprachlich beeinflußt"; p. 52, 53), se poate ajunge pînă la constatarea unei deosebit de puternice influențe, ca la un subiect învățător, dintr-o localitate în care graiul popular trece drept o ciudățenie („hat zu wenig Kontakt mit der Bauernsprache des Dorfes und ist zu stark schriftsprachlich beeinflußt"; p. 65). Dacă poate apărea ca normală manifestarea ocazională a influenței pronunțării literare la începutul anchetei („besonders im Anfang Aussprache gelengentlich von der Schriftsprache beeinflußt", p. 40), este însă surprinzătoare dar nu imposibilă, după o bună prestație dialectală în prima parte a investigației, „cedarea" în fața tendințelor literare în partea a doua („während er im erster Teil der Aufnahme lautlich durchaus bodenständig ist, gibt er plötzlich im zweiten Teil schriftsprachlichen Tendenzen nach"; p. 102).

Una dintre cele mai convingătoare manifestări de conștientizare (pentru cititor) a exigențelor și rezultatelor anchetei dialectale în condițiile recunoașterii și practicării (chiar ocazionale) a limbii literare o reprezintă permanenta referire la acest aspect în caracterizarea răspunsurilor informatorilor pentru ALI, mergînd de la dialecte „mixte", *italianizzazione* și *italianizzazione neta*, pînă la răspunsuri *in lingua*, respectiv *in lingua nazionale* (cf. și 3.1.3.). Desigur, faptul trebuie atent raportat la structurarea dialectală a domeniului italo-roman și la utilizarea consecventă, în unele arii, a idiomurilor locale, fără complexe de inferioritate; după Coșeriu, în orașe din nordul Italiei de exemplu, „dialectul se menține la nivelul păturilor de jos ca și al aristocrației, reprezentînd astfel marca tradiției locale și a «autohtoniei»" (*Etnolingvistica*, 135). Pe baza notelor referitoare la această problemă, datorate anchetatorilor U. Pellis, R. Giacomelli, C. Grassi, G. Piccitto, T. Franceschi, G. Tropea și M. Melillo, publicate în volumele introductive, intitulate *Verbali delle inchieste* (I–II) și apărute sub îngrijirea lui L. Massobrio, G. Ronco, M. C. Nosengo și G. Tuninetti, s-ar putea stabili un tablou (aproape fără lacune) și alcătui o concludentă statistică.

Această problematică generală este, de fapt, rezumată de cele două „cuvinte–cheie" care, după Sabina Canobbio, domină caracterizările privind valoarea subiecților pentru atlasele lingvistice „naționale" italiene: *fidelitate* și *conștiință* / lingvistică /; autoarea citează, după *Forschungsinstrument*, un număr de formule ilustrînd această preocupare de analiză (*Coscienza*, 24).

Fără îndoială, dacă, pentru spațiul lingvistic dacoromânesc, încă de la sfîrșitul secolului trecut Weigand avea dificultăți în alegerea subiecților și din punctul de vedere al autenticității vorbirii lor dialectale, foștii soldați voind să demonstreze că sînt capabili să se exprime „frumos" (*Methode*, 14; cf. și Pop,

Scanned with OKEN Scanner

Buts, 94), nu este de mirare că această tendință a putut fi observată în deceniul al patrulea al secolului al XX-lea de diverși anchetatori, printre care și D. Șandru; în ancheta de la Lăpujul de Sus (1935) acesta nota, de exemplu: „subiect inteligent, al cărui grai a fost puternic influențat de limba literară" (Șandru, *Enquêtes*, III, 121). De altfel, acest dialectolog a fost preocupat de descrierea datelor anchetei și din alte puncte de vedere: paralel cu anchetatorii pentru ALR I și ALR II, el avea să utilizeze, începînd din 1935, un sistem de notații marcînd răspunsuri sugerate, revenirea asupra (corectarea) unui prim răspuns de către subiect, ezitarea acestuia, cazurile de neînțelegere a întrebării, suplimentul de informații oferite de subiect, depășind răspunsul strict la întrebare (*Enquêtes*, V, 145).

După manifestarea opiniilor, diferite, în ceea ce privește realizarea unui atlas lingvistic românesc, ce au confruntat școala de la București (Ov. Densusianu) cu cea de la Cluj, condusă de Sextil Pușcariu (cf. Istrate, *Atlas*, 142–143), reprezentanții celor două centre științifice au avut contacte profitabile: de pildă, Al. Rosetti era la curent cu progresul lucrărilor pentru ALR, după cum o dovedește corespondența cu Sever Pop, căruia primul îi ceruse chiar chestionarul (Rosetti, *Scrisori*, 352, 354–356, 358, 361). Așadar, putem vedea, în preocupările lui D. Șandru, asistent la Laboratorul de fonetică experimentală al Facultății de Litere din București, condus de Al. Rosetti, o „conectare" la problematica cercetărilor de geografie lingvistică contemporane din România, promovată de echipa Pușcariu – Pop – Petrovici.

De exemplu, la ancheta lui Sever Pop din localitatea Muncelu (pct. 590) „a participat asist. univ. D. Șandru din București" (*Jurnal*, 12–14.IX.1934; asemenea prezențe sînt semnalate și pentru alte localități), în unele cazuri acesta reluînd ulterior, chiar informatori cu care lucrase Sever Pop (*Enquêtes*, III, 119).

Un punct de plecare pentru proiectarea, realizarea și publicarea ALR a fost, indiscutabil, revoluționara concepție a autorilor AIS (cf. Alexandra Pop, *Vie*, 119–120; 122–126). Dar, indiscutabil, depistarea și invocarea „modelului" nu trebuie privită drept o „scuză" minimalizatoare: o „fatalitate" sau o simplă obediență; calitățile de anchetatori, excepționale, ale lui Sever Pop și Emil Petrovici au fost hotărîtoare pentru depășirea caracterului „abstract" imputat ALF, prin prezentarea datelor despre anchetă și despre subiecți în *Jurnalele* de teren, prin apariția observațiilor necesare interpretării răspunsurilor, pe hărți, și prin comentarea ansamblului răspunsurilor, în funcție de întrebare, supusă ea însăși, frecvent, unei evaluări critice în notele de sub paragraful III de pe marginea hărților (o preocupare a lui Pop, în special).

Una dintre problemele dificile privind alegerea subiecților pentru anchetă a fost, pentru cei doi, găsirea vorbitorului „genuin", care să redea în mod natural graiul local (vezi, mai sus, referirea la astfel de situații favorabile). În general

Scanned with OKEN Scanner

însă, colaboratorii lui Pop și Petrovici dispuneau de două registre: cel familial-local și cel „literar", de care sînt înclinați să se folosească în cursul anchetei, spre nemulțumirea anchetatorilor: referitor la locuitorii din așezările – puncte de anchetă din Muntenia și Moldova (în primul rînd), găsim astfel de observații: „Cei de aici sînt slugile orașului, imită fără nici o considerare, și-au pierdut personalitatea"; „subiectul, deși redus ca cultură, totuși refuză dialectul" (Pop, *Jurnal,* 708. Boldu); „subiectul are tendințe de modernizare, deși este analfabet" (*ibid.*, 725. Grindu); „deși inteligent, totuși cred că a redat bine graiul de acolo" (*ibid.*, 675. C. A. Rosetti; pentru Pop, „inteligent" însemna, în 1935, 'reflexiv', eventual „cu tendințe de modernizare"; cf. 677. Beștepe).

Observațiile lui Emil Petrovici se plasează, de asemenea, într-un spectru larg de aprecieri, de la simple constatări, la virulență verbală: „influențat de limba literară, dar se străduiește să vorbească [în] dialect" (*Introducere,* 149); „cred însă că vorbind cu mine caută să pronunțe mai literar" (*ibid.*, p. 50); „îi este rușine să vorbească cu *ḱ, ǵ*. Pretinde că nu se mai vorbește așa ... Subiectul pretinde că la munte așa e moda să se vorbească. În sat, nu. Ciobanii proști la munte zic *duńeḑău,* dar în sat se zice *dumnezău" (ibid.*, p. 69). Aproape toți locuitorii din Săcele (– Cernatu, Brașov) au fost în Vechiul Regat și recunosc faptul că „graiul nu mai este al strămoșilor" (pretind că „formele palatalizate au dispărut de mult", însă anchetatorul are satisfacția de a fi găsit o babă care pronunța *ńítru ťiuáriu)**, dar aceasta nu înseamnă eliminarea satului din rețeaua de puncte: „Mi se pare interesant de a studia un grai în plină prefacere, de altfel ca toate [cele] studiate pînă acum, doar într-un grad mai mic" (*ibid.*, p. 97). Aceleași fapte fonetice sînt disputate și la Boian – Cernăuți: „Labialele palatalizate le evită. Numai proștii zic *ť, ḱ; ď, ǵ* în loc de *p (i), b (i)* sînt vorbele subiectului I" (*ibid.*, p. 375). Modelul literar nu are un prestigiu deosebit numai în diferite localități din Transilvania de după Unire („Expresiile literare, neologismele, sînt foarte mult prețuite. O limbă împestrițată cu astfel de elemente «literare» va fi, deci, limba românilor și a reromanizaților din această regiune"; *ibid.*, p. 179), ci și în Oltenia: „Ca în tot Vechiul Regat, țăranul maimuțărește graiul boierilor" (*ibid.*, p.338). Este drept, uneori schimbarea poate duce la adoptarea fonetismelor dialectale din altă zonă, cum s-a observat în localitatea Borceag, din fostul județ Cahul, datorită unor împrejurări aparte: „ ... pe vremea foametei [1935], copiii au fost găzduiți prin alte regiuni ...; cînd s-au întors

* Menționăm că, din cauza dificultăților tehnice, transcrierea fonetică a fost puțin simplificată, renunțîndu-se, frecvent, la unele semne (marcarea semivocalelor, a afonizării vocalelor *-u* „final", *i* „șoptit" de la plurale sau de la sufixele *-ar, -er, -or* etc.), a căror lipsă nu denaturează, totuși, lectura.

Scanned with OKEN Scanner

după foamete din străini, vorbeau altfel. Ziceau *pa/ă drum.* Cei mai mulţi dintre ei au fost la Lugoj, unde au urmat cursurile de şcoală primară. (E deci explicabil de ce ziceau *pă*)" (*ibid.*, p. 404).

Părăsirea graiului popular se produce datorită unor cauze şi în împrejurări diverse; acţionează chiar mediul ambiant, nu numai şcoala şi serviciul militar (uneori pe căi cu totul neaşteptate): graiul popular devenise deja eticheta inferiorităţii culturale şi sociale. În contact cu oraşul, locuitorii din Şocariciu (azi Unirea, Călăraşi) sînt ridiculizaţi din cauza felului cum vorbesc: „Cum să vorbim noi ţărăneşte, dacă toţi rîd de noi? ... Te face prost!" (Pop, *Jurnal,* 980. Şocariciu; anchetatorul notează faptul că fonetismul incriminat este palatalizarea labialelor, dar nu şi lipsa acordului la formele verbale, semnalat şi în vorbirea „doamnelor de la oraş"). Informatorul lui Petrovici dintr-o localitate din judeţul Ialomiţa, „bun gospodar", deşi a învăţat numai patru clase primare, „nu admite formele palatalizate"; zice că aşa s-a vorbit din bătrîni, dar că acuma nu se mai vorbeşte. Cînd îl fac atent că cutare a zis *ĥert* în loc de *fiert* se ruşinează. I se pare că satul lui se face de ruşine pe vecie că sînt în el oameni care mai vorbesc aşa de urît" (Petrovici, *Introducere,* 270). Este vorba de desprinderea voluntară de *patois*, ca marcă a inferiorităţii sociale şi culturale, descrisă extrem de sugestiv de Jaques Chaurand: „Telle villageoise a horreur du patois. Ses parents ont sué sang et eau pour lui donner un peu d'instruction; elle en a fait autant elle-même pour ses enfants; elle ne veut plus entendre parler d'une condition dont elle est sortie péniblement. Elle tient à ce que ses efforts se reconnaissent, et ne consent pas à être traitée comme les plus méprisables de ses compatriotes ..." (Chaurand, *Introduction,* 196).

Dar nu trebuie neglijate nici mijloacele, uneori brutale şi de un inedit sinistru pentru istoricul cercetărilor dialectale, de dezrădăcinare a graiului, semnalate pentru o localitate din preajma Sibiului, de oieri înstăriţi, umblaţi prin Muntenia, Dobrogea şi Basarabia, ai căror copii învăţau la universităţile din Bucureşti şi Cluj; este vorba tot de „palatalizare", vorbire „muierească": „Directorul şcoalei primare s-a simţit vizat cînd i-am făcut observaţia [?] că copiii zic *să ĥiĕ*. M-a asigurat că corpul învăţătorilor îşi dă toată silinţa să dezrădăcineze palatalizarea labialelor. *Copiilor le aplică chiar pedepse corporale pentru o formă palatalizată*" (Petrovici, *Introducere,* 74; pentru o analiză a perceperii fonetismului şi a reacţiei faţă de aceste pronunţii, cf. Dumistrăcel, *Influenţa*, 172, unde este reprodus deja acest citat, după *Jurnalul* de anchetă manuscris al lui Petrovici). O mărturie întru totul asemănătoare ne-a rămas de la D. Şandru, numai că, în acest caz, „educaţia" lingvistică se făcea în armată. Locuitorii din Lăpujul de Sus (Hunedoara), deosebindu-se ca vorbire (arhaizanţi?) de cei din jur, erau „luaţi în taină" (ridiculizaţi) de vecinii lor. Din această cauză, şi-au schimbat „vorba", în special după primul război mondial şi

Scanned with OKEN Scanner

„la armată": „și cînd îi lua în cătănie îi băteau să nu mai vorbească așa; da pînă-n bătaie [= război] or vorbit curat" relatează unul dintre subiecți (Șandru, *Enquêtes*, III, 114). Astfel de măsuri pot fi socotite drept reflexe ale unei viziuni administrative amintind de motivațiile politico-sociale ce au prezidat întocmirea, de către abatele Grégoire, în 1794, a celebrului *Rapport sur la nécessité de détruire les patois* (cf. Pop, *Dialectologie*, I, 7–8, 11–12).

După observațiile generale, de mai sus, privitoare la apariția pe hărțile din ALR I și ALR II (inclusiv în volumul de *Texte dialectale)* a observațiilor necesare pentru interpretarea răspunsurilor înregistrate, trebuie, desigur, să amintim că cercetarea monografică pe care am întreprins-o asupra influenței limbii literare asupra graiurilor populare românești (testată prin aspectul fonetic al neologismului) se bazează pe compararea sistematică a unor serii întregi de fonetisme reprezentînd tendințe generale ale vorbirii comune, fapte populare, regionale și dialectale, analiză care a fost posibilă tocmai datorită discernămîntului transcrierii impresioniste a autorilor și evidențierii prin sugestie sau prin comentariu direct a oscilațiilor de pronunțare ale subiecților (vezi Dumistrăcel, *Influența,* 370–373, pentru rezultatele generale). De altfel, pentru această analiză am beneficiat de constatările făcute de către Sever Pop și Emil Petrovici în jurnalele lor de anchetă, consultate în *manuscris*, la biblioteca Institutului de Lingvistică din Cluj, în ianuarie–februarie 1971, din care am extras și utilizat informații cu privire la știința de carte a subiecților (*op. cit.*, p. 35), influența limbii literare, în general (p. 59), contactele cu alte zone lingvistice (p. 106), cunoașterea limbii germane (p. 332), a limbii maghiare (p. 347, 351–352), influențe orășenești (p. 354), prezența populației bulgărești (p. 365), ca și cu privire la numeroase fonetisme: *-u* „final" (p. 168–169), „palatalizarea" labialelor și labiodentalelor (p. 172–176), pronunția *dă, pă* (p. 188), *ș : s* (p. 195), *ĉ / ĝ : ŝ / ẑ* (p. 208, 211–212), *z : ʒ́* (p. 220), „palatalizarea" dentalelor (p. 225, 228), *sl : scl* (p. 232), *sp, st : șp, șt* (p. 332) etc. O asemenea întreprindere a verificat faptul că, deși materialul studiat a fost adunat „într-o anchetă lingvistică ... iar nu în procesul comunicării obișnuite", trebuie să conchidem că „neajunsurile datorate situației speciale din procesul comunicării pe care o reprezintă ancheta" au fost depășite chiar prin pluralitatea aspectelor de receptare și de reacție evidențiate de cele cîteva mii de contexte fonetice analizate, astfel că „faptele privind prezența fonetismului literar în graiurile populare înregistrate pe hărțile *Atlasului lingvistic român* trebuie considerate ca aparținînd v o r b i r i i și reprezentative pentru epoca anchetelor" (*ibid.*, p. 373).

O problematică generală comună poate fi identificată și pentru atlasele romanice din generația a treia, cele *regionale*. A crescut ponderea folosirii limbii literare, socotită ca o a l t ă limbă, în Franța de exemplu, unde "les

Scanned with OKEN Scanner

patois" sînt în declin: sub titlul *Vitalité actuelle des patois,* Pierre Nauton discută diferențiat „dispariția dialectului urban" în special din motive de ordin sociolingvistic, dar și „psihologic sau sentimental" („c'est le dedain et même le mépris du patois"; *Exposé,* 44–45), pe de o parte, și „le déclin du patois dans le milieu rural", cu deosebiri pe zone ale regiunii anchetate și realizînd o clasificare generală a subiecților (cu trimiteri frecvente la așezări) în funcție de raportul dintre franceză și *patois* în vorbirea curentă. Sînt distinse nu mai puțin de șapte situații / grupe de informatori, de la cea mai favorabilă anchetei („parlent uniquement le patois", „parlent plus volontiers le patois que le français ..."), pînă la un „bilingvism" în funcție de partenerii de comunicare, pe vîrste și chiar sexe (ce ne aduce aminte de observațiile de același gen pe care le-a făcut Brun, *Parlers,* 129–130, 134). O „schematizare" a „ofilirii" dialectului local pe măsura evoluției mediului rural prin pătrunderea tehnicii și a școlarității reprezintă o mostră a „sentimentalismului" paseist pe care orice dialectolog îl poate înțelege: „le vieux grand-père parle patois, il a peu fréquenté l'école et a moissonné à la faucille; son fils parle patois et français, il a fréquenté l'école et moissonné à la machine; son petit-fils ne parle plus le patois mais le français, il a une certaine instruction et emploie la moissonneuse-batteuse" (Nauton, *Exposé,* 46–47). O apreciere (adesea) a fiecărui subiect, din acest punct de vedere, poate fi făcută (mai ales de dialectologul francez!) pe baza paragrafului *Fonetică* din prezentarea fiecărei localități (p. 95–104). Dar, cu toate că extrem de parcimonios în ceea ce privește aprecierea subiecților, „întîlnirea" cu cel excepțional sparge tiparul, consemnîndu-se, astfel, faptul că, deși a locuit la Paris, informatorul *unic* dintr-o oarecare localitate nu a încetat să vorbească dialectul în familie și nu prezintă „aucune francisation mais plutôt, au contraire, des archaïsmes" (*ibid.,* p. 102).

O situație foarte apropiată, ca tablou general, prezintă Pierre Gardette pentru dialectul lionez. În cercetările dintre 1945–1948 nu a mai anchetat în micile orașe puncte din rețeaua ALF, ce nu puteau furniza decît rezultate mai mult decît aleatorii („a quoi bon ennuyer pendant trois ou quatre jours des braves gens qui, pour faire plaisir, essaieront de se rappeler les mots du grand-père et en inventeront d'autres?"). „Stingerea" dialectului are cauzele cunoscute: „Maintenant «on n'est plus des sauvages, Monsieur!»" (*Exposé méth.,* 23). Din perspectiva situației, generale, a „strangulării" dialectului de către industrie, comerț, cinematograf, selecția punctelor de anchetă și a subiecților a fost riguroasă, iar caracterizările vizează localitățile: de la „patois usé" la „patois bien conservé" (*ibid.,* p. 69, 71), eventual cu observarea deosebirilor dintre cătune și tîrg (dar numeroasele calificative acordate subiecților se referă, neîndoielnic, la statutul lor de *patoisant;* cf. 2.2.2.2.). Caracterizarea subiecților dintr-o localitate vizează vîrstele, cu subtilitate: „les témoins de 70 ans pensent en patois et parlent toujours entre eux en patois; mais le patois commence cependant à se

Scanned with OKEN Scanner

franciser: beaucoup de vieux mots sont connus, mais sont inutilisés. Les témoins de 50 ans parlent patois mais ne pensent plus en patois. La génération de 30 ans n'a qu'un patois simplifié: *j* au lieu de *dz* ..." (*ibid.*, p. 74).

Observații interesante asupra utilizării dialectului în regiunea Drôme, în funcție de vîrste, statut socio-profesional etc., cu raportare generală la clasificarea vorbitorilor în „usagers à *temps plein, partiels, éventuels; post-usagers* et *non-usagers*", propusă de Robert Lafont, și cu punerea în discuție a unor subtili factori *psiho-etnici* (vezi și referirea la sentimentul de *culpabilité linguistique*), pe baza rezultatelor din anchetele pentru *Atlas linguistique de Provence*, a făcut Jean-Claude Bouvier (*Paysans drômois*, 229 și urm.).

Dacă, încă din perioada anchetelor pentru ALR, Karl Jaberg, participînd, în 1929, la o anchetă în localitatea Feleac (Cluj), observa că în România diferențele dintre limba literară și graiuri nu sînt foarte pronunțate, ceea ce îngreuiază și sarcina anchetatorilor („Je näher die Mundart der Sprache des Fragers – und hier sind die mundartlichen Merkmale nicht sehr ausgesprochen–, desto schwieriger ist es für den Auskunftgeber, mundartlichen und schriftsprachlichen (oder städtische) Formen auseinanderzuhalten"; *Tagebuchblätter*, 12), atunci putem deduce, în principiu, că asemenea dificultăți au sporit după aproximativ trei–patru decenii, cînd s-au desfășurat anchetele pentru atlasele din seria NALR. Dar acesta este un aspect căruia, după părerea noastră, măcar aparent, i s-a acordat o atenție redusă. În lipsa unor mențiuni e x p r e s e privind raportul dintre limba literară și graiul local în caracterizarea vorbirii subiecților înregistrați pentru ALRR. *Maramureș* (vezi doar „bun cunoscător al graiului local"; *Date*, XIII), trebuie să admitem că aprecierile de ordin general reprezentînd „calificative" de tipul „bun", „inteligent" (cf. 2.2.2.2.) se referă la un comportament lingvistic mai mult decît convenabil din punctul de vedere al redării graiului local, a cărui înregistrare *nu a făcut obiectul unei discuții ad-hoc*. Într-o oarecare derută ne aflăm însă în cazul atlaselor regionale ale *Olteniei* și *Transilvaniei*, unde aprecieri din acest punct de vedere apar, dar *extrem de rar*, pentru cele mai multe cazuri urmînd, probabil, să operăm cu aprecierea generală făcută de Gardette (*Exposé méth.*, 66; cf. 2.2.2.2.), mod de a vedea lucrurile permis de observațiile marginale de pe hărți, de sub III. Iată asemenea mențiuni pentru primul: „Deși dă mai multe forme literare, are pronunțare dialectală accentuată"; „utilizează forme literare" (și, eventual, tot în această ordine de idei, putem ține seama și de notații ca: „a dovedit multă siguranță în a sesiza diferențele de grai pe generații", „audiție bună, pronunțare locală"; NALR. *Oltenia, Date*, XX, XXI, XXV, XXX). Observații pentru Transilvania: „încearcă întruna să vorbească literar"; „după forma locală a dat, de multe ori, și forma literară pentru a ne convinge că întrebarea a fost bine înțeleasă"; „informatorul a manifestat tendința de a da forme literare sau apropiate, dar după ce a

Scanned with OKEN Scanner

fost corectat în mai multe rînduri, a înţeles rostul anchetei şi a răspuns în graiul local"; „cunoaşte şi foloseşte paralel formele dialectale şi pe cele literare" (ALRR. *Transilvania, Date*, 34, 62, 80, 92). Mai numeroase, proporţional, sînt distincţiile din această categorie pentru Banat: „a înţeles scopul anchetei şi a dat răspunsuri autentice"; „a redat cu multă fidelitate vorbirea locală"; „a căutat să nu afecteze autenticitatea graiului local"; „influenţa limbii literare este destul de pronunţată în vorbirea lui"; (spre deosebire de inform. II, cel identificat prin I) „a dat în general răspunsuri mai apropiate de ceea ce el considera că este aspectul literar al limbii vorbite"; „bun cunoscător al graiului"; „păstrătoare fidelă a particularităţilor de vorbire locale" (NALR. *Banat, Date,* 18, 65, 70, 116, 117, 120, 124). Ca şi în cazul prezentării subiecţilor înregistraţi pentru Oltenia şi Transilvania, trebuie să ţinem seama şi de alte criterii de analiză (înţelegerea scopului anchetei, inteligenţă, discernămînt), raportabile la problema păstrării sau abandonării trăsăturilor locale ale vorbirii (iată o asemenea probă elocventă: soţul corectează pronunţia soţiei în ceea ce priveşte realizarea sunetului *ă* neaccentuat: *ionic***ă** nu *ionik***e**; *ibid.*, p. 75).

Fără îndoială, prezenţa sau absenţa informaţiilor referitoare la aspectul lingvistic pe care îl discutăm aici în protocolul asupra anchetei nu califică, într-un sens sau altul, situaţia în sine a faptelor de limbă înregistrate, a căror apreciere poate fi făcută abia după consultarea răspunsurilor (aparţinînd aceluiaşi subiect) de pe toate hărţile unui atlas. Dar prezenţa acestor informaţii este o „cheie" oferită cititorului, de la început sau la încheierea publicării unui atlas, necesară cu atît mai mult cu cît între diverse zone lingvistice daco-româneşti există deosebiri care nu ne permit să recurgem la o regulă general aplicabilă.

Luînd în consideraţie chiar măsura în care oscilaţiile între registrul local şi cel literar apăreau încă din anii anchetelor pentru ALR I şi ALR II (1929–1938) şi sînt reflectate pe hărţile din volumele acestor atlase (mai puţin frecvente, în ordine, în provinciile de dincolo de munţi, în Muntenia şi Oltenia, dar extrem de numeroase şi, ne permitem să afirmăm, deosebit de „subtile" în graiurile de tip moldovenesc), dar şi pe baza propriilor constatări din anchete (de sondaj) în Maramureş, Transilvania, Crişana şi Oltenia, putem face observaţia că vorbitorii graiurilor din aceste provincii sînt mai puţin preocupaţi de evitarea fonetismului şi lexicului regional în comunicarea cu un *outsider* decît cei din Moldova. Intervine şi un alt factor: emisiunile „folclorice" ale radioului şi, apoi, ale televiziunii (bune–proaste, inspirate sau mai puţin inspirate) din deceniile al şaselea şi al şaptelea au cultivat interesul pentru specificitatea locală, mai pregnant reflectată de cîntăreţi de muzică populară din provinciile de peste munţi şi din Oltenia, de exemplu, pentru care pronunţia cu coloratură dialectală este o marcă (uneori chiar puţin „trufaşă") a individualităţii, pe cînd fonetismul regional moldovenesc în producţia artistică publică imprimă doar valenţe oarecum

Scanned with OKEN Scanner

comice. Această stare de spirit s-a putut transmite și asupra contactelor dintre dialectologi și subiecții selectați în vederea anchetelor pentru NALR din provinciile la care ne-am referit, primii fiind, frecvent, asimilați culegătorilor de folclor. O probă o constituie însuși faptul că, aici, unii „rapsozi populari", artiști amatori și versificatori apar drept informatori pentru diferite puncte anchetate (ALRR. *Maramureș*, I, XIII, XVII; ALRR. *Transilvania, Date*, 243; NALR. *Banat, Date*, 65, 70). Prin aceasta putem găsi încă o punte de legătură (pe baza unei situații măcar în parte comparabile în ceea ce privește statutul dialectului față de limba literară) între atlasele regionale românești și cele franceze: Nauton și Gardette au utilizat ca subiecți oameni pătrunși de „l'amour du patois" sau care studiau, în calitate de amatori, *le patois*; unul dintre aceștia era chiar autorul unei culegeri de poeme în dialect, publicată de Gardette încă în anul 1938 (*Exposé méth.*; p. 66, 77, 79).

În cursul anchetelor pentru *atlasul regional* al Moldovei și Bucovinei am întîlnit desul de rar vorbitori genuini ai graiului local, spre deosebire de cei înregistrați pentru *texte*, cu care contactele au fost și de mai scurtă durată. În marea majoritate a cazurilor, redarea graiului local, cu oscilații diverse ca pondere și semnificație, a fost rezultatul unei „convenții" cu informatorii, diferiți și aceștia din punctul de vedere al personalității, simțului limbii, al disponibilității și spiritului cooperant. În urma lecției de metodă pe care a constituit-o studierea întregului material din ALR I și ALR II, am adoptat punctul de vedere al unui demers critic și al transparenței totale, reflectată în preocuparea pentru corecta informare a utilizatorilor rezultatelor anchetei noastre, comunicînd toate elementele ce caracterizează reacțiile subiecților față de instrumentul de comunicare ce face obiectul AD (cf. 2.4.1. și Dumistrăcel, *Limbă literară;* Hreapcă, *Anchetele*). Cu riscul monotoniei, prestația informatorilor din punctul de vedere al raporturilor dintre limba literară și dialect a fost consemnată, cu rare excepții, în caracterizările făcute acestora în NALR–*Mold. Bucov., Date* (vezi p. 304–307, 318–408; NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/1, LIX–XCI; I/2, XXXVII–LXVIII). Elemente suplimentare pentru analiza comportamentului lingvistic general al subiecților pot fi găsite în notele de *jurnal* publicate în volumul de față (II.3., p. 310-370).

Este de remarcat însă faptul că repercusiunile influenței limbii literare în ceea ce privește statutul dialectului și șansele unei bune înregistrări în cursul anchetelor nu reprezintă numai o preocupare a autorilor atlaselor lingvistice, naționale sau regionale. Cu titlu de specimen vom oferi numai două exemple, reprezentative pentru arii geografice și lingvistice din două extreme ale Europei: în capitolul dedicat lexicului graiului dintr-o localitate din insulele Azore, autorul abordează problema influenței portughezei standard asupra dialectului, urmărind variațiile „interne" ale acestuia în raport cu parametrii sex și vîrstă ale subiecților (Saramago, *Corvo*, 5, 245), iar la înregistrarea de texte dialectale

Scanned with OKEN Scanner

pentru o regiune din Polonia, rezultatele optime s-au obținut după faza de acomodare: „la început, informatorii erau tentați să apeleze la limba literară (crezîndu-ne de la radio)" și, mai ales, în situațiile în care se ajunge la ignorarea anchetatorului (Bartmiński – Mazur, *Teksty*, 10).

Dat fiind obiectul esențial al AD, preocuparea de simplă „reconstituire", de „retrologie" lingvistică se dovedește o adevărată primejdie (mai ales în lipsa consemnării metodice a reperelor privind registrul vorbirii în care apar sau nu mai apar formele înregistrate), asupra căreia a tras atenția Eugen Coșeriu: „există ... pericolul de a se descoperi exact ce se caută: de exemplu, arhaismele, dacă se aleg subiecți bătrîni și refractari la inovație; sau faptele de limbă noi, adoptarea și răspîndirea limbii comune, dacă se aleg subiecți tineri și inovatori" (Coșeriu, *Geogr. lingvistică*, 73).

Contra unor asemenea „deturnări", o cale „preventivă", care asigură ceea ce Manuel Alvar numește „naturaleza de la enquesta", este și utilizarea mai multor subiecți, și aceasta nu numai pentru reflectarea corectă a raporturilor dintre conservatorism și inovație, ci și pentru înregistrarea informațiilor pertinente asupra lexicului terminologiilor profesionale; în legătură cu acest aspect, dialectologul spaniol ne atrage atenția, de exemplu, că, în Andaluzia, femeile, prețioase în ceea ce privește trăsăturile arhaice ale vorbirii, s-au dovedit „perfect inutile" ca subiecți din perspectiva întrebărilor referitoare la munca cîmpului sau la domeniul creșterii taurilor pentru coridă! (*Estructuralismo*, 140–142).

Pe de altă parte, posibilitatea distincției, a perspectivei generale de analiză, o poate asigura preocuparea anchetatorului/autorului unui atlas de a oferi, și din punctul de vedere al raporturilor dintre arhaism și inovație, „cheia" de interpretare a faptelor de limbă înregistrate; de exemplu relația dintre *urbanizare* și *italienizare*, ilustrată de notele cu profil socio-economic asupra punctelor anchetate pentru *Atlante linguistico italiano* (cf. Grassi, *Comportamento*, 43 și urm.). Căci, dacă se urmărește *partea activă* a limbii, atunci nu pot să ne satisfacă „cîteva formule întîrziate în memoria cutărui subiect excepțional" (Chaurand, *Introduction*, 212) și, astfel, după ce s-a confruntat cu exigențele psiho-lingvisticii, AD se plasează în preocupările sociolingvisticii sau „lingvisticii sociologice", căci obiectul său de observație este, în mod fatal, limbajul, diferențele lingvistice ce se manifestă în raport cu stratificarea socială (cf. Coșeriu, *Etnolingvistica*, 134).

Dintr-o optică parțial complementară, am putea vorbi de tematizarea unei situații, foarte importante, de comunicare: în anchetă, așadar momentan, o situație din procesul comunicării apare ca o problemă de interes de comunicare și de interes lingvistic (Mattheier, *Forschungsziel*, 626). Dar rezultatele confruntării dintre *literar* și *dialectal* într-o observație sistematică ambiționînd înregistrarea

Scanned with OKEN Scanner

„naturaleței vorbirii" se pot resimți în gradul cel mai înalt de efectele a ceea ce W. Labov a numit „paradoxul observatorului": „scopul cercetării lingvistice într-o comunitate trebuie să fie descoperirea felului de a vorbi al oamenilor atunci cînd nu sînt supuși unei observații sistematice; totuși, aceste date nu pot fi obținute decît prin observație sistematică" (*Context social*, 79). Este vorba de o distincție căreia specialiștii germani îi acordă o importanță deosebită în abordarea p r o i e c t ă r i i investigațiilor dialectologice și în derularea anchetei dialectale (cf. Mattheier, *Forschungsziel*, 633–634, Wagener, *Methodologie*, 192).

În această perspectivă complexă, AD este o formă de comunicare, ce se înscrie pe coordonate sociologice și psihologice determinate, asupra instrumentului de comunicare însuși, printr-un demers de tip euristic.

2. CADRUL SOCIO-CULTURAL, STATUTUL PARTENERILOR LA ACTUL COMUNICĂRII ȘI DESFĂȘURAREA ANCHETEI DIALECTALE

Depășind etapa și tehnica a n c h e t e i simplă *prelevare de material*, în anchetele de teren pentru atlasele lingvistice din generațiile a doua și a treia *se tinde* spre asigurarea ambianței a n c h e t e i de tip „recoltare", proprie monografiei dialectale, ceea ce, firește, nu se poate realiza într-un timp scurt (cîteva zile), mai întîi dintr-o serie de cauze strict obiective. Este vorba, în primul rînd, de ineditul investigației, căci o asemenea preocupare nu este imediat și ușor acceptată ca idee nici de viitorii subiecți, nici de oficialități sau de intelectualii dintr-un sat. Or, de regulă, în condiții normale, de sprijinul acestora depinde găsirea unor colaboratori răspunzînd exigențelor î n t r e p r i n d e r i i ; în situații încordate, ostilitatea oficialităților poate periclita sau măcar îngreuia desfășurarea activității anchetatorului în ceea ce privește relațiile cu informatorii și modul cum evoluează cercetarea, așadar poate impieta asupra rezultatelor AD.

Printre condițiile subiective ale reușitei trebuie să invocăm aptitudinile și calitățile anchetatorului, statutul și calitățile partenerului / partenerilor de lucru, relațiile care se stabilesc între cei doi, valoarea instrumentelor aflate la dispoziția anchetatorului (chestionarul, tematica stabilită pentru „conversațiile dirijate") și modul cum acestea sînt folosite.

Capitolul de față este consacrat prezentării acestor probleme pe baza datelor oferite și a reflecțiilor făcute de diverși anchetatori și/sau autori de atlase, cu atenție specială acordată dialectologilor români, ca o detaliere (uneori ca o replică) față de informațiile în mod fatal sumare, dar uneori și simplificatoare, dacă nu direct naive, din unele „manuale" de dialectologie, reflectînd

Scanned with OKEN Scanner

adesea o abordare din afara activității practice, de teren. Această perspectivă nu înseamnă că, pentru conceptele luate în discuție în cele ce urmează, ne propunem să reluăm, spre confruntare, definițiile conștiincios eclectice și, deci, acceptabile, din categoria de instrumente didactice la care ne-am referit. Dar, pentru noi, în cadrul avut în vedere, discuția are nevoie de o nouă dimensiune: aceea a conștientizării metodologice în conformitate cu exigențele profesioniștilor anchetei; dialectologii germani, așa cum aminteam și în *Introducere*, proiectînd tot un manual de dialectologie, au pus accentul pe problematica *cercetării dialectologice* (germane și generale), din a cărei optică este considerată evoluția disciplinei și sînt apreciate perspectivele dezvoltării acesteia, analizate, pragmatic, chiar în ceea ce privește organizarea, finanțarea și posibilitățile de finalizare: introducerea *în dialectologie* devine, astfel, o introducere *în cercetarea dialectologică* și un ghid de orientare „tehnică" (o ilustrare a acestei optici, la Mattheier, *Forschungsziel*).

2.1. Motivația „exterioară" a anchetei. Relațiile cu oficialitățile și intelectualii locali; condițiile de lucru

„Se mirau toți cînd le spuneam că am venit numai ca să aud în fața locului limba și să văd uzanțele lor" (I. Maiorescu, *Istria*, 1857).

2.1.1. *„Pretexte" și convenția de lucru.* Angajarea într-o cercetare de teren de durată, de mare răspundere și presupunînd mari eforturi, ca și privațiuni, cu rezultate a căror valorificare se proiectează, de regulă, într-un viitor îndepărtat și, nu rareori, incert, implică curaj și tenacitate. De aceea, discursul dialectologului ce face anchete pe teren pentru un atlas este, uneori, patetic: „Nu cunosc obstacole cînd e vorba de *Atlas*. Sînt cuprins de fiori cînd pornesc la drum. Trebuie să se facă [= atlasul] orice ar fi" nota, în iulie 1931, Sever Pop în cursul unei anchete (Pop, *Jurnal*, 18. Cornereva). Astfel de manifestări de „remontare" pot fi provocate de starea de spirit cu care anchetatorii se confruntă pe teren, generatoare de descurajare: „Mă simt într-o postură foarte neplăcută față de toți acești nemulțămiți [era în 1931, în anii crizei] care se miră extrem cum de mă ocup cu lucruri așa de absolut inutile în momentele acestea grele" nota Emil Petrovici la Arpașul de Jos (*Introducere*, 92), iar, în altă parte: „În mijlocul preocupărilor de ordin politic și economic, Atlasul lingvistic pare o utopie" (*ibid.*, 111–112).

Dar nu numai greutățile pe care le întîmpinau locuitorii din mediul rural dintr-o anumită perioadă conferă interesului pentru studierea graiurilor populare un aer de preocupare fantezistă, dacă nu chiar suspectă, mai ales referindu-ne la deceniul al șaselea din secolul trecut, cînd Ioan Maiorescu, de la care ne-au

Scanned with OKEN Scanner

rămas observații deosebit de interesante și din punct de vedere metodologic, cerceta dialectul istroromân, în așezări din fostul Imperiu Austro-Ungar. La *Bellay*, în 1857, este înconjurat cu mare curiozitate de localnici, dar, se confesează Ioan Maiorescu, „se mirau toți, cînd le spuneam că am venit numai ca să aud în [= la] fața locului limba și să văd uzanțele lor" (Maiorescu, *Istria*, 25). Și, aproape nimic nu s-a schimbat peste aproape un secol: subiecți anchetați în deceniul al treilea din secolul nostru pentru *Atlasul lingvistic al Poloniei Subcarpatice* „sont stupefaites qu'on puisse leur demander «de telles bêtises»" (este vorba de „traducerea" prin întrebări directe; Pop, *Dialectologie*, II, 976), iar „cărăușul" ce-l transporta pe Emil Petrovici spre Carașova „găsea extrem de hazliu faptul că am făcut drumul lung de la Cluj la Carașova, îndurînd și o zdravănă ploaie torențială între Secășeni și Goruia, ca să aflu că la Carașova pălăria se numește tot *palarîia*" (Petrovici, *Carașoveni*, 20).

Reacțiile de acest tip se plasează însă, desigur, și într-un anumit context psiholingvistic; autorii culegerii de texte publicate în 1906 sub titlul *Graiul nostru* (vol. I) menționează „greutățile pe care le-au întîmpinat uneori culegătorii de a face pe țărani să vorbească". Dacă, oricum, un asemenea interes este mai ușor înțeles atunci cînd are ca domeniu de manifestare folclorul, culegerea de „mărturisiri de ale țăranilor despre traiul lor" a fost primită cu mari rezerve: „se știe cu cîtă neîncredere e privit cineva cînd îl întreabă pe țăran cum trăiește, ce crede despre cutare împrejurări – e luat drept un trimes al stăpînirii să-l spioneze ori să-l încarce cu dări nouă" (*Graiul*, I, VI). În astfel de condiții, obținerea unor date autentice poate fi ușor pusă sub semnul întrebării și aceasta este una din cauzele rezervelor accentuate formulate de Sever Pop față de *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes* al lui Weigand, suspiciunile obișnuite ale subiecților putînd fi sporite de statutul anchetatorului: „Le paysan, méfiant par nature, hésitera dans sa réponse à faire à un étranger qui, s'interessant à son langage, se mêlerait de choses qui ne le regardent point" (*Buts*, 85).

Mai ales din perspectiva lingvisticii „comunicării" s-a pus stringent problema „motivației" informatorului, ca interlocutor, pentru acceptarea și desfășurarea anchetei: convorbirile tematice au avantajul că pot aborda probleme din viața cotidiană a acestuia, dar, oricum, temeiurile „conlucrării" rămîn numai *indirecte* și *informale* (Mattheier, *Forschungsziel*, 634); motivată pentru subiect poate apărea, desigur, conștientizarea aspectului aparte, a „ciudățeniei" dialectului pe care-l vorbește, așa cum observa și Peter Wagener: dialectul este „un deschizător de uși" („Plattdeutsch ist ein Türöffner"; *Methodologie*, 192; cf. 186–187).

Motivația anchetei este însă evidentă și explicațiile inutile, atunci cînd, pentru un punct din rețeaua ALI, servește drept informator (este drept, „de con-

Scanned with OKEN Scanner

trol") un „dottore in lettere" (Pellis – Massobrio, *Verbali*, II, 736), cînd sînt anchetați „poeți dialectali" (p. 739, 894; cf. I, p. 503), dar și în situațiile în care sînt înregistrați un subofițer de la biroul vamal din Torino care se interesează, el însuși, de producția dialectală orășenească, sau, din rațiuni de simplă analogie, un „proprietar" oarecare, „studioso eccezionalle della fauna regionale", organizator al unui important muzeu consacrat păsărilor din zonă (*ibid.*, I, p. 31, 225).

Inexistența unei motivații satisfăcătoare, a justificării logice pentru vorbitor de a răspunde la întrebări despre numele unor noțiuni cum ar fi „cap", „ochi" etc., cu care ne-am confruntat frecvent în cursul anchetelor, a fost una din rațiunile încercării a diferiți dialectologi de a renunța la chestionar și de a recurge la metoda „conversației dirijate", ale cărei calități le subliniază P. Nauton (*Exposé*, 90) și P. Gardette, pentru care a culege adevăratul *patois* înseamnă a asculta și a vorbi *cît mai puțin posibil*, idealul fiind de a nu vorbi deloc, mai ales dacă nu stăpînești dialectul local, folosirea metodei numite însemnînd a pune accentul pe *dirigée* (*Exposé méth.*, 47-49).

Chiar în condițiile utilizării Q, o abordare convenabilă pentru subiect din punctul de vedere al motivației demersului dialectologic, pentru ca acesta să se situeze în „strategia" comunicării obișnuite, în AD pentru atlase și pentru texte este necesar să se pună pe primul plan preocuparea pentru fapte lingvistice ca fiind condiționate de „cunoașterile" despre lucruri, despre obiectele, practicile și obiceiurile locului, plasînd-o așadar în domeniul *etnolingvisticii* sau al *lingvisticii etnografice*, o optică ce ne reamintește faptul că astfel de cercetări au debutat sub semnul cunoașterii „culturilor exotice", că s-a făcut, inițial, „etnolingvistica limbilor exotice" (Coșeriu, *Etnolingvistica*, 135; cf. 133; pentru momentul schimbării de „perspectivă" a lingviștilor de la interesul pentru „mutamenti fonetici" și „parole" spre „cose", vezi și Cortelazzo, *Avviamento*, I, 243–245). Chiar Weigand, înainte de a pune întrebările pentru obținerea celor 114 cuvinte-tip din Q, purta discuții cu informatorii săi despre recoltă, metode de treierat și despre pomii fructiferi (*Methode*, 14).

În acest fel, cu toată noutatea situației, subiecții pot accepta curiozitatea de ordin etnolingvistic, cauză din care, în cercetările de teren pentru NALR. *Moldova și Bucovina*, am început ancheta cu întrebările din QS referitoare la agricultură, viticultură, oierit, cînepă etc. sau cu porțiunea din QG despre casa țărănească, sub semnul „salvării" terminologiei unor ocupații și practici tradiționale în curs de rapidă schimbare (Dumistrăcel, NALR–*Mold. Bucov.*, I, 554). Obiectivul general declarat (și unanim acceptat) l-a constituit importanța înregistrării c u v i n t e l o r pe cale de dispariție, denumind piese ale unor unelte agricole mai vechi (plug, grapă), obiecte de îmbrăcăminte, părți din construcția casei etc., cuvinte despre care chiar interlocutorii noștri declarau că cei tineri sau copiii nu le mai cunosc. Astfel, informatorul pătrunde în „meca-

Scanned with OKEN Scanner

nismul" anchetei pe o cale m o t i v a t ă , cu atît mai mult cu cît terminologia domeniilor la care ne-am referit poate prezenta și deosebiri regionale.

Într-o oarecare măsură, dar de obicei într-o fază avansată a colaborării, o motivație acceptabilă o constituie chiar diferențele lingvistice regionale (pentru o zonă restrînsă sau într-un cadru mai larg), recunoscute de subiecți datorită unei acțiuni dirijate sau ca efect al acceptării statutului de „observatori" indus de participarea la anchetă, diferențe invocate de subiecți din diferite rațiuni, de exemplu pentru eficiența comunicării (Faiciuc, *Comentarii*, 48–49; este vorba și de cazuri în care aceștia se află în ceea ce dialectologii francezi numesc „détresse lexicale").

Interesul pentru fonetismul dialectal, de regulă evitat de către marea majoritate a vorbitorilor din mediul rural la primul contact cu un străin, adesea însoțit de oficialități locale, a fost pus în discuție prin sugerarea unor pronunții dintre cele percepute și evitate sistematic, în funcție de zonă. Pentru sudul Moldovei, în general, adoptarea registrului local a fost determinată, la informatorii inteligenți, cu simțul umorului, de cîteva întrebări de tipul: „Dar mata *vorbești* sau *vorgești*?", „Bei *vin* sau *yin*?", „Ai *cîncî* degete la mînă sau *sînș*?", încercînd să se creeze ceea ce tot dialectologii francezi numesc „une ambiance patoise" (Gardette, *Exposé méth.*, 46). În plus, am urmărit (fără un prea mare efort de altfel), prin adoptarea, în propria vorbire, a fonetismelor populare, prezența continuă a „sugestiei" dialectale, de o importanță deosebită pentru „stabilizarea" folosirii graiului local, cu condiția ca realizarea să fie autentică și să nu supraliciteze fonetismul dialectal: pronunțarea labialelor palatalizate poate șoca în vorbirea unui intelectual străin și provoca neîncredere.

În nici un caz nu au fost discutate, în faza de acomodare, probleme de gramatică (pluralul substantivelor, formele din conjugarea verbelor; cf. 3.1.2.) și, de asemenea, nu s-au pus, la începutul anchetei, întrebările din QI, cu date personale despre subiect, despre poreclele oamenilor din sat; neținîndu-se seama de acest din urmă fapt, s-a provocat adesea suspiciunea și rezerva subiecților (Conțiu – Marinescu, *Factori*, II, 62–63), ce puteau fi evitate, căci plasarea acestui Q la începutul opusculului tipărit, folosit în anchetă, nu a implicat o obligativitate cronologică! (cf. și 2.3.1.). Principial, astfel de inconveniente nu decurg din relațiile interumane caracteristice unui anumit sistem politico-social; în practica investigațiilor sociologice s-a observat, în general, o „fobie" față de anchetare (*Befragungsfobie*), iar dialectologii germani au consemnat și ei experiențe negative la completarea datelor „sociale" ale subiectului (Wagener, *Methodologie*, 192). Faptele la care ne-am referit nu sînt de neglijat; chiar după o colaborare fructuoasă, subiectul rămîne cu impresiile lui și cu propria-i optică în legătură cu activitatea la care a luat parte, ce poate fi aceea a depunerii unei

Scanned with OKEN Scanner

mărturii: pe foile pe care Sever Pop a transcris texte dialectale referitoare la viața subiecților, unii dintre ei au ținut să-și aplice semnătura! (Pop, *Recueil*, 85, 230); vezi și termenii tradiționaliști, pentru „informator", din germană, *Gewährsmann*, *Vertrauerperson*, alături de *Informant* (dar și *Explorator* și *Sujet* la Jaberg și Jud), sau *témoin*, din franceză. Complexitatea funcțiilor pe care vorbitorii graiurilor le îndeplinesc în cursul AD este semnificativ ilustrată de bogăția de termeni prin care aceștia sînt desemnați, comentată de Canobbio: „Fonti", „Soggetti", „Intervistati", „Testimoni" și „Informanti" (*Coscienza*, 22–23).

Paralel cu demersurile de acreditare a anchetei, sînt puse bazele *convenției de lucru*, în vederea înregistrării faptelor dintr-un anumit „registru idiomatic" (cf. Coșeriu, *Dialectologia*, 101), aspect ce revine în discuție pe tot parcursul investigației. Punerea „în temă" a subiectului (înfățișată uneori, anterior, impropriu ca „pregătire teoretică") a fost destul de mult discutată (Hreapcă, *Anchetele*, 139–141); aceasta duce la rezultatele scontate în funcție de calitățile anchetatorului și ale subiectului și de atmosfera de lucru (cf. 2.2.3.). Sugestivă este formularea „instruirea informatorului", operație considerată și de către dialectologii germani ca avînd o importanță deosebită pentru calitatea datelor culese. Accentul este pus pe înțelegerea exactă a intențiilor anchetatorului, prin instrucțiuni simple: explicațiile de tip „exhaustiv" nu sînt numai plictisitoare, ci pot chiar dăuna (Wagener, *Methodologie*, 222–223). Într-o prezentare detaliată a obiectivelor acestei faze a anchetei (ca „interacțiune totală"), numită „deschiderea discuției", Bärbel Techtmeier distinge mai multe verigi: crearea stării de comunicare, stabilirea competenței partenerului, pregătirea lui pentru situația de comunicare, precizarea ipotezelor pentru realizarea obiectivului scontat (cf. Wagener, *op. cit.*, p. 212). Chiar din această fază, important este faptul să nu se *exagereze* în direcția „«arheologiei» lingvistice" (Coșeriu, *Geogr. lingvistică*, 65), pentru a nu se denatura esența demersului dialectologic. Dar nici un anchetator nu poate accepta, sub imperiul experimentului socio- și psiho-lingvistic, o prestație aleatorie sau mediocră (ce se poate datora situației de comunicare neobișnuite pe care o constituie AD).

Soluția nu este schimbarea subiectului o dată ales, căci lucrurile se pot repeta. Dialectologii francezi, în caz de „abatere" a subiectului de la *patois* recurg la sugerare, aceasta fiind de fapt semnificația acelor „réponses *amorcées*", constînd în pronunțarea primelor sunete ale cuvîntului, folosite de Nauton, care refuză termenul *suggérées*, pentru a nu fi înțeles drept *éxtorquées* (*Exposé*, 91), de Gardette și colaboratorii săi, în al căror Q sînt indicate chiar cuvintele dialectale „qu'on pourra suggérer adroitement" (*Exposé méth.*, 51, 84). Evident, este important ca intervenția anchetatorului să fie consemnată (marea lecție de metodă Jaberg – Jud!), ba, mai mult, să fie comunicată chiar reacția informatorului, așa cum s-a procedat, printr-un ingenios sistem de notații

Scanned with OKEN Scanner

grafice, în atlasul lingvistic al Gasconiei (Ravier, *Données negatives*, 264–265; Séguy, *Avant-propos*, 11).

Deși, în felul acesta, un atlas lingvistic nu înregistrează *numai* vorbirea, imediată, spontană, date fiind dificultățile unei asemenea întreprinderi, greu de reluat, este ușor de înțeles de ce G. Tuaillon declară că anchetatorul nu se poate mulțumi, adesea, cu primul răspuns, numai de dragul experimentului; el intervine chiar propunînd cuvîntul dialectal, cu toate că această procedură frizează *extorcarea* și *arheologia* (Tuaillon, *Exigences*, 304, 306–307). După cum aminteam (cf. 1.1.), unei asemenea orientări i se datorează faptul că, în Franța, anchetele pentru NALF au dus la înregistrarea unui stadiu mai vechi al graiurilor decît cel consemnat de Edmont în ALF, dar aceasta se explică, în primul rînd, prin aceea că nu s-a mai cerut t r a d u c e r e a cuvîntului francez în *patois* și că au fost anchetați, de preferință, agricultori (cf. Nauton, *Exposé*, 78–79, unde se dau asemenea informații și pentru atlasul Gasconiei; Tuaillon, *Exigences*, 314; de altfel, studierea ALF a dus și la constituirea a ceea ce Pierre Gardette numea „dosarul acuzațiilor aduse lui Edmont"; cf. RLiR, t. 34, 1970, nr. 135–136, p. 422).

Desigur, unul dintre *markerii* convenției de lucru îl reprezintă observațiile anchetatorilor privind „prestația" subiecților cu raportare la capacitatea înțelegerii semnificației demersului dialectologic. Acest lucru este pus în evidență de preocuparea *consecventă* de a menționa faptul în discuție de către anchetatorii pentru atlasul lingvistic al Italiei, o arie romanică cu diferențieri dialectale pronunțate. Prin astfel de formulări (care se regăsesc și în alte lucrări de prezentare a atlaselor) se atestă capacitatea intelectuală a informatorilor (cf. 2.2.2.2.). La anchetatorii pentru ALI, în afară de caracterizări de tipul „corespunde bine (satisfăcător) exigențelor anchetei" (Pellis – Massobrio, *Verbali*, I, 42, 90; cf. 72, 81), respectiv „ha compreso bene l'importanza del rilievo dialettale, che segue con vivo interesse" (p. 198), notează cu francheță și „non ha interesse per il rilievo" sau „non ha interesse per il rilievo, di cui non ha capito l'importanza" (*ibid.*, p. 441, 483, 509). Nu este mai puțin adevărat că astfel de formulări par să exprime regretul pentru lipsa de atracție a colaboratorilor pentru epistemologia propriu-zisă (pe care nu le-o putem imputa).

Dar abordarea „etnografică" a AD poate duce la obținerea de date remarcabile din punctul de vedere al reconstituirii unor vechi stări de limbă, fără ca să se denatureze sensul general al demersului; de exemplu manifestări ale interdicțiilor de vocabular (ca urme de *tabù* lingvistic). Astfel, în cîteva localități „răzășești" din sudul Moldovei, la întrebarea din Q NALR privitoare la formula prin care o soție își interpelează soțul, am notat cunoașterea unor succedanee; așadar, *mai demult*, aceasta nu i se adresa soțului prin „măi bărbate!" (sau „măi omule!") și în nici un caz zicîndu-i „pe nume", ci folosea

Scanned with OKEN Scanner

formule ce „ocultează" numele, de tipul *cine eşti!* (Belceşti – Ivești, jud. Vaslui, pct. 646, sau Matca, jud. Galaţi, pct. 649), ori chiar *hei, tat-su!* (Fîrţăneşti, Galaţi, pct. 635), a căror întrebuinţare se explică prin raţiuni de magie homeopatică (G. Frazer, Claude Lévi-Strauss), în ultimul caz soţul fiind invocat în postură de t a t ă al copiilor comuni (cf. Dumistrăcel, *Tabù*, 74–75).

2.1.2. *Relaţiile cu autorităţile administrative.* Încercarea de „ardere a etapelor" în AD pentru atlasele lingvistice şi pentru textele dialectale, vizînd apropierea de rezultatele ce pot fi obţinute de obicei printr-o anchetă de lungă durată, practicată pentru monografii, depinde în mare măsură de „implantarea" anchetatorilor şi de orientarea lor esenţială iniţială. Nu este vorba numai de spargerea „neîncrederii" ţăranului, ci, în numeroase situaţii, şi de „creditarea" activităţii de investigare.

Aparent, atare parametri de apreciere ţin de ceea ce Jaques Allières numea „folclorul" AD, servind autopreţuirii dialectologilor şi cultivării unei „aureole" faţă de cercetătorii „de cabinet". Dacă luăm însă în consideraţie faptul că rezultatele anchetei depind în bună măsură de dispoziţia de lucru a anchetatorului, de libertatea sa de spirit în relaţiile cu subiectul, a cărui colaborare este determinată, de asemenea, şi de factori externi, greu de cuantificat, ce îl stimulează sau, din contră, îi întreţin dezorientarea, putem conchide că elementele privitoare la cadrul general în care se desfăşoară AD trebuie antrenate în descrierea tabloului de ansamblu al unei activităţi ale cărei rezultate se prezintă ca o funcţie a numeroşi factori psihologici.

Înainte de a ne referi la propria experienţă de teren, amintim că legăturile cu autorităţile locale şi cu intelectualii satului, contactele favorabile dar mai ales neprielnice şi chiar direct ostile au fost consemnate de numeroşi dialectologi. În unele cazuri este vorba de reflexe ale evenimentelor politice, de implicaţii ale relaţiilor interetnice; în România interbelică situaţiile încordate se datorează opacităţii unor funcţionari.

Anchetînd în Istria, în 1899, cînd acest teritoriu aparţinea Imperiului Austro-Ungar, Iosif Popovici este şicanat de primarul şi de preotul din Şuşnievița, naţionalişti croaţi, care îl acuză că a venit să „înşele" şi să fure pe copiii românilor, pentru a-i aduce la şcoli în România. În anii următori, datorită acestei atmosfere, tot la Şuşnievița i se refuză chiar găzduirea şi i se plănuia „o bătaie dialectală", astfel că se va adresa autorităţilor superioare, al căror sprijin se traduce prin protecţia, relativă, pe care i-o asigură un agent şi jandarmii. Anchetatorul îşi realizează programul de cercetare, dar în *aceste* condiţii, şi nu va pregeta să lase posterităţii expresia indignării sale: „un dascăl din templul ştiinţelor din Viena [unde era profesor] a trebuit să-şi facă studiile sub scutul şi sprijinul baionetelor" (Popovici, *Istria*, 2, 7, 8). În perioada ascensiunii fascis-

Scanned with OKEN Scanner

mului în Italia, anchetatorii pentru AIS erau înarmați cu scrisori oficiale de recomandare, dar au întîmpinat mari dificultăți în ceea ce privește găsirea informatorilor (cf. 2.2.2.1.), unul dintre ei fiind o dată chiar arestat de poliție, întrucît îi intriga pe politicienii locali, care ceruseră categoric „qu'on fît disparaître cet individu suspect" (Scheuermeier, *Observations*, 100).

Tot atît de dramatice sînt experiențele din anchetele făcute în așezări de pe teritoriul Spaniei de către Henri Guiter, pentru *Atlas linguistique des Pyrénées Orientales*. În anii anchetelor (deceniul al cincilea și al șaselea), relațiile dintre Franța și Spania nefiind prea bune pe planul politicii internaționale, un anchetator venind din Franța, în zona frontierei, era suspect autorităților („il faisait figure d'espion"). Șeful poliției locale a asistat la anchetă în mai multe localități. Guiter subliniază însă mai ales impactul psihologic al unei asemenea atmosfere, generată de evenimentele războiului ce abia se terminase și ale războiului civil: „epurările", precedate și urmate de investigații polițienești, constituiau un handicap pentru oricine venea într-un sat, înarmat cu un caiet și un creion, pentru a pune întrebări. Locuitorii interceptați declarau imediat că „nu au făcut politică" și refuzau să-și spună chiar numele, astfel că pentru a-i „îmblînzi" era necesară o risipă de diplomație. Tragicomică este întîmplarea dintr-un sat unde, la venirea anchetatorilor, toți locuitorii au fugit. A putut fi „prinsă" o bătrînă mai puțin validă, care, firește, de la începutul pînă la sfîrșitul anchetei, deși surprinsă de natura întrebărilor puse, a ținut să-i asigure pe anchetatori că „n-a făcut nimic rău" (cerîndu-le să-și noteze și acest lucru). În neputință de a-i schimba punctul de vedere, dialectologii s-au văzut nevoiți să-și asume statutul atribuit („nous dûmes nous décider à nous mettre dans le peau de policier qu'elle nous prêtait, et à lui imposer notre enquête d'autorité"; Guiter, *Introduction*, I–III), caz probabil unic în istoria cercetărilor dialectale.

Experiența de dialectolog a lui I.-A. Candrea, solicitat de Al. Rosetti, ce se pregătea, în 1929, în vederea anchetelor la românii din Albania, acreditează ajutorul pe care anchetatorul l-ar putea primi de la învățători și de la preoți și descalifică pe primar, al cărui amestec i-ar putea influența pe țărani; aceștia ar putea crede „qu'il s'agit d'une enquête administrative et ils seront très circonspects" (Rosetti, *Scrisori*, 186). În timpul cercetărilor pentru ALR I și ALR II, anchetatorii au recurs la sprijinul autorităților: prefectură, primărie, jandarmerie (cf. Pop, *Jurnal*, 107. Vețel; 235. Voiniceni; Alexandra Pop, *Vie*, 154; soția sa l-a însoțit pe Sever Pop în unele deplasări; *Jurnal*, 578. Făget; Alexandra Pop, *Vie*, 163–164). Uneori sprijinul promis nu a fost acordat (Alexandra Pop, *Vie*, 179), sau acordat după amenințarea că-l duce pe primar la prefect (Pop, *Jurnal*, 9. Cărbunari), alteori propunerile pentru informator nu au fost inspirate, anchetatorul găsindu-și singur colaboratorul. Desigur, exigențele și reproșurile anchetatorului (în vîrstă de 30 de ani, în 1931!) sînt disproporționate în raport cu posi-

Scanned with OKEN Scanner

bilitățile de înțelegere ale unui primar de la țară; într-unul din punctele de anchetă, Pop notează cu indignare că primarul i-a adus ca subiect un „cretin", respectiv că i-a fost recomandată o femeie ce fusese plecată din sat doi ani, la Moreni, exprimîndu-și protestul: „Rușine!" (Pop, *Jurnal*, 18. Cornereva). Dar nu este exclusă supoziția de șicană, căci neînțelegerea grosieră este sigură: într-o anchetă din 1934, agentul fiscal i-a cerut („și aici") „permisul fiscal" (anchetatorul avea un „ordin" al Ministerului de Interne; Pop, *Jurnal*, 552. Baia).

Prestația nesatisfăcătoare („incuria") a funcționarilor comunali din localitatea Fossalta di Piave (Venezia) se traduce prin recomandarea pentru anchetă a unui subiect inadecvat și care-l agasează pe Ugo Pellis, nevoit să-l înlocuiască! (Pellis – Massobrio, *Verbali*, I, 156).

Dacă, într-un sat, Sever Pop a fost ajutat pentru găsirea subiectului nu de către intelectuali, ci de un polițist (*Jurnal*, 56. Micălaca), Emil Petrovici a avut experiențe mai dure cu acești reprezentanți ai stăpînirii, fiind legitimat de mai multe ori de jandarmi, în numele „datoriei" (Petrovici, *Introducere*, 130); la Negrești-Oaș a fost chiar amenințat cu arestarea dacă va încerca să facă propagandă antisemită (*ibid.*, p. 188). La Coropceni-Iași lucrurile iau o întorsătură comică, din cauza luptelor politice: „Sînt bănuit de consiliul comunal (liberal) că părtinesc pe național-țărăniști. Din întîmplare informatorii sînt național-țărăniști. «Gardistul» a amenințat pe învățătorul care mă găzduiește «că există vreun articol de lege și pentru faptul că-mi aduce numai informatori național-țărăniști»" (*ibid.*, p. 224). Nu lipsesc însă, la ambii anchetatori, mențiuni privind și contacte normale, chiar agreabile cu reprezentanți ai autorităților locale.

Aceleași aprecieri generale le putem face și despre relațiile noastre cu „organele puterii locale" ale vremii, cărora încercam să le trezim interesul (dacă nu chiar să le stimulăm orgoliul) pentru faptul că datele culese din localitatea respectivă vor figura într-o lucrare de importanță națională (arătam și o hartă a provinciei sau a județului, menționînd că numai 210 sate au fost selectate, respectiv din județul lor numai un număr mic de localități sînt cercetate); de aici, răspunderea ce le incumbă în ceea ce privește contribuția la găsirea unor subiecți reprezentativi, solicitîndu-le, în același timp, bunăvoința de a ne ajuta pentru a dispune de condiții propice de lucru, de cazare și masă (aceste din urmă aspecte lăsîndu-le, de obicei, pe ultimul plan).

Dacă, de regulă, în perioada anchetelor pentru ALR I și ALR II vizita unor cercetători (preocupați de graiul și obiceiurile locale) era un fapt mai mult sau mai puțin neobișnuit printre mai rarele contacte cu străini veniți în sat, dar și cu inconvenientele rezultînd din această stare de lucruri, în anii anchetelor pentru NALR ne-am confruntat cu o concurență („neloială") ce ne micșora mult șansele. Autoritățile se găseau, în ceea ce privește contactele cu „vizitatorii", într-o atmosferă de suprasaturare, fiind la dispoziția a tot felul de reprezentanți ai

Scanned with OKEN Scanner

„centrului" (cărora acest statut le întreținea aplombul): starea de spirit se modelase din vremea delegaților „cu cotele" obligatorii, a activiștilor cu „colectivizarea" și era întreținută de „instructorii" de toate categoriile. Adesea, deci, asupra noastră (alături, poate, de cei veniți „pe linie" de cultură) se exercita defularea activiștilor locali (care, nu o dată, invocau faptul că „le crapă capul de probleme!"). Situații cum sînt cele invocate din anchetele de la Mircești Vechi sau Epureni (vezi *Jurnal de anchetă*, p. 282, 302) erau de natură să ne determine să renunțăm, pur și simplu, căutînd altă localitate pentru anchetă, sau ceea ce este și mai rău, să acceptăm compromisuri frizînd „achitarea" formală de „obligații", luate în deriziune. O atare atmosferă se putea răsfrînge și asupra încrederii inspirate subiecților, sub raportul suspiciunii că, poate, participă la o „activitate" care îi indispune pe președinte (primar) ori pe activistul de partid, deci trebuie să fie „atenți" *ce* și *cum* spun. Din contră, în multe cazuri, „creditarea" de către oficialități reprezenta o „dezlegare" sub acest aspect (deloc neglijabil pentru subiecții cu mai puțină personalitate), o condiție de o importanță indiscutabilă asupra înregistrărilor. Ar fi nedrept, fără doar și poate, să nu amintim întîlnirile cu primari vrednici și plini de solicitudine, ca acela din localitatea Costache Negri (pct. 642), sau faptul că, la Ivești-Belcești (pct. 646), cel care a înțeles și repede și exact scopul întreprinderii noastre a fost milițianul (cf. *Jurnal de anchetă*, p. 288, respectiv 269).

De fapt, această problematică a fost și ea „moștenită" din perioada anchetelor indirecte, prin „corespondenți", și preocuparea își păstrează și astăzi întreaga importanță pentru diferite investigații ce se desfășoară pe bază de Q expediate în teritoriu: în mod justificat, se caută, pentru distribuire, instituții și persoane (profesori, clerici, funcționari școlari) care se bucură de încrederea informatorilor și, în același timp, dispun de un cadru și de resurse adecvate pentru recuperarea chestionarelor completate (cf. Reitmajer, *Sozialdaten*, 584).

2.1.3. *Contactele cu intelectualii locali* (învățători, preoți, profesori) în cursul AD trebuie analizate dintr-o dublă perspectivă: aceea a utilizării ca subiecți și aceea a rolului lor ca element de legătură între autorități, anchetator și subiecți.

2.1.3.1. În *ipostaza de subiecți*, intelectualii au fost avuți în vedere (și admiși sau respinși) de către dialectologii care au făcut anchete în teritorii lingvistice prezentînd dialecte destul de puternic individualizate în raport cu limba literară. O situație amănunțită, referitoare la cercetările dialectale pe teren romanic și non-romanic, a fost înfățișată, pentru fiecare autor sau lucrare colectivă studiată, de către Sever Pop, mai întîi în *Buts et méthodes des enquêtes*

Scanned with OKEN Scanner

dialectales (1927), iar, apoi, în *La dialectologie*, I–II (1950), a cărei limită documentară este anul 1948.

Pe baza analizelor din aceste vaste incursiuni documentare, comentate magistral „din interior", de către un pasionat anchetator și valoros exeget al domeniului, cărora le-am adăugat, ca de obicei, sporul necesar de informații, pot fi schițate cel puțin două atitudini ale anchetatorilor. Mai întîi, ca urmare a tehnicii „traducerii" din limba literară în *patois*, subiecții cultivați, uneori autori (mai mult sau mai puțin amatori) de culegeri folclorice, de vocabulare etc., nu numai că au fost considerați utili pentru AD, ci au fost agreați chiar. Așadar nu surprinde prezența printre subiecții pentru ALF a unor institutori (deosebit de frecvent), notari, a altor diverși funcționari, a clericilor (seminariștilor) etc. Urmărindu-se competența „idiomatică", subiecți intelectuali apar frecvent și printre colaboratorii pentru *Atlasul lingvistic al Cataloniei:* studenți, seminariști, notari, farmaciști, clerici; într-o localitate, unul dintre subiecți este „el Dr. Miguel Melendres Rué, de 54 anys, canonge, un dels millors poetes catalans actuals" (Griera, *Introduccio*^{2}, 28).

Dar și pentru domeniul lingvistic gallo-romanic acest tip de subiecți a fost contestat ca „sinceritate": în studiile sale asupra graiurilor din Ardeni, cercetate în primul deceniu al secolului nostru, Ch. Bruneau atrage atenția asupra „pericolului" de a te încrede „aux personnages officiels (prêtres, instituteurs ou gardes champêtres)" – nota polemică la adresa selecției Edmont este evidentă; anchetatorul evită chiar subiecții „inteligenți", capabili să traducă rapid în *patois* toate cuvintele și frazele din Q (Pop, *Dialectologie*, I, 88). În anchetele pentru unele dintre lucrările din seria NALF subiecții „intelectuali" au fost scoși din discuție; s-a notat chiar, cu minuție statistică, delimitarea de categoriile de subiecți ai lui Edmont din aceleași zone (Nauton, *Exposé*, 93; Gardette, *Exposé méth.*, 54–55).

Desigur, sub semnul preocupării pentru „Wörter und Sachen" cu aplicație directă la mediul rural, „amatorii de *patois*" (printre care și „diletanții în etimologie") sînt eliminați, în principiu, dintre subiecții pentru AIS, întrucît aceștia sînt tentați să „reconstituie" o imagine dialectală (convenabilă) revolută, distrugînd ceea ce este mai prețios pentru cel ce vrea să studieze „la biologie du langage" (Scheuermeier, *Observations*, 101–102). Aceeași este optica autorilor ALR I și ALR II, din faza proiectării acestor atlase, prin prisma neajunsurilor anchetei prin corespondenți, prezentate polemic: „Quoi, ne suis-je capable, moi instituteur, de répondre à tous les questions de ces Messieurs? ... La langue qu'on parle dans ma commune aurait-elle des mystères pour moi?" (Pop, *Buts*, 184).

În strînsă legătură cu această categorie de informatori, nu numai „culți", ci chiar „specializați", trebuie să amintim o altă modalitate de cercetare a graiurilor, aceea realizată prin *anchetatorul-subiect*, asupra căreia s-au exprimat, în

Scanned with OKEN Scanner

general, serioase rezerve. Pentru Klaus Mattheier, prezentarea „intuitivă" a limbii și a uzului lingvistic în cazul în care dialectologul analizează dialectul zonei sale de origine, constituie o formă extremă a „observării participative" pentru care nu există criterii de verificare și de control (*Forschungsziel*, 626; pentru diferite obiecții referitoare la „introspecție", cf. Wagener, *Methodologie*, 106, și Todoran, *Vîlcele*, 32–33).

Utilizarea, în anchetele pentru ALR I și ALR II, doar a informatorilor-țărani cunoaște însă și excepții, de două categorii. De exemplu, au fost chestionate persoane cu studii superioare pentru graiuri românești din afara granițelor țării, la Sveti Petar, din Bulgaria, în anii 1935, 1942 și 1947 (mai mulți studenți de la Facultatea de Medicină; Petrovici, *Introducere*, 415–416). O cu totul altă opțiune metodologică s-a concretizat în înregistrarea răspunsurilor la Q ALR I de la trei scriitori, I. A. Brătescu-Voinești, M. Sadoveanu și I. Agîrbiceanu (răspunsurile sînt notate, în volumele din ALR I, în casete speciale, plasate în partea de jos a hărților). Cei trei au fost considerați reprezentativi pentru a ilustra „limba claselor culte" (Pușcariu, [Prefață], 10), dar, în principiu, ei sînt reprezentativi, ca *artiști*, pentru provinciile de origine (Muntenia, Moldova și Transilvania). Vorbirea clasei culte, într-adevăr, putea fi reflectată de răspunsurile unor persoane cu studii superioare avînd, să zicem, profesii tehnice sau chiar de alt profil, dar nu una ce lasă măcar supoziția selecției răspunsurilor după criterii contaminate de, sau „verificate" prin arta literară.

Am putut verifica temeinicia temerilor lui Sever Pop în cursul anchetelor pentru NALR–*Mold. Bucov.;* unii învățători se ofereau să ne dea ei răspunsurile la Q; refuzîndu-i, am invocat numai în linii mari metodologia lucrării, dar mai ales, ca „scuză", obligativitatea completării datelor personale ale subiecților; ni s-a propus însă o dată, cu „larghețe", chiar o mistificare: n-avem decît să „trecem" în caiet că n-are decît patru clase sau chiar că este analfabet! (vezi și observații similare ale lui Sever Pop: învățătorul îl încurcă, vrea să dea el răspunsurile, dar este contrazis de subiectul țăran; *Jurnal*, 190, Arini).

2.1.3.2. Ca *elemente de legătură cu localnicii*, pentru orientarea generală, învățătorii și preoții și-au cîștigat, pe bună dreptate, un merit deosebit, de la interlocutorii „savanți" ai lui Ioan Maiorescu din Istria, cărora statutul și cunoștințele profesorului ardelean le impuneau (Maiorescu, *Istria*, 3–9), pînă la cei cu care Pierre Gardette, cleric cu rang înalt, se întreține îndelung, în cadrul unor colocvii duminicale evocate cu plăcere („Quel beau dimanche de patois j'ai passé avec eux!"; *Exposé méth.*, 54). Dar, de regulă, laicii s-au bucurat de mai puține favoruri; deși anchetatorii pentru AIS stabileau contacte cu autoritățile locale, în special cu funcționarii și intelectualii din comună, mai buni, pentru ajutorul de care aveau nevoie, s-au dovedit adesea … birtașii („Besser als sie half manchmal der Wirt"; Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 192).

Scanned with OKEN Scanner

Învățătorii și preoții care răspunseseră la *Chestionarele* Muzeului Limbii Române au fost considerați viitori colaboratori ai anchetatorilor pentru ALR: „Prin cei aproape 1000 de membri corespondenți, cu care stăm în legătură în toată țara, ne-am format cadrele pentru cercetările viitoare, având în toate părțile localnici, care ne vor ajuta în anchetele noastre și ne vor scuti de pierderi de timp" citim în *Apel către Prietenii Atlasului Lingvistic*, lansat la Cluj în 1929 (p. 5). În paginile de jurnal pentru unele localități anchetate de Sever Pop și Emil Petrovici se poate vedea că ei au fost, într-adevăr, elemente de legătură binevenite. Dar, speranțele fiindu-le înșelate, adesea, cei doi dialectologi ne-au lăsat însemnări ce reflectă, în funcție de situații și de temperament, indignarea sau decepția. Nu pot fi buni ghizi și nu-i pot ajuta pentru o bună cercetare așa-ziși intelectuali indiferenți, bețivi sau preocupați în primul rînd de politică (de exemplu, preoți din provinciile de dincolo de munți care „cîrtesc" împotriva statului român sau „înjură" guvernul; Pop, *Jurnal*, 9. Cărbunari; 30. Ferendia). Însemnări din ultima localitate atestă manifestări de temperament coleric ale anchetatorului: „Frumos și bogat e Banatul, păcat că-s porci *mulț* intelectuali"; vezi și îndignarea din altă parte: „boul de primar" i-a cerut „recipisa" [autorizația?] și l-a pus să facă o „cerere" pentru anchetă (510, Lipovăț).

Emil Petrovici este victimizat de gazde prea ospitaliere sau dornice de „colocvii științifice": „pînă atunci [pînă la găsirea subiectului] trebuie să suport tortura țuicii, o țuică ardelenească, adecă tare ca spirtul" (*Introducere*, 155), sau: „Voi fi găzduit la dînsul [la preot] tot timpul șederii mele în Borșa. Părintele m-a ținut de vorbă pînă după miezul nopții. Numai să nu fie acesta un obicei căci mă va împiedica la lucru". Temerea nu a fost gratuită: „Prînzul s-a întins întocmai ca cina de ieri. Părintele are cunoștințe istorice foarte variate și un gust înnăscut pentru etimologie"; mai mult, îl face să viziteze des biserica: „am jurat că n-am să mai stau în gazdă în viața mea la un preot în postul Paștelui și mai cu seamă la un preot unit" (*ibid.*, p. 200–201).

Din astfel de motive, Sever Pop va recomanda ca, în cursul anchetelor, să fie evitată prezența intelectualilor, care-i pot deruta pe subiecți, aceștia putînd accepta ușor sugestiile neavenite (Pop, *Recueil*, 70); împotriva unei asemenea influențe pernicioase aveam să ne „apărăm" în cursul unei înregistrări de texte la care a ținut să fie de față și un învățător; cînd țăranul cu care stăteam de vorbă a început relatarea, naturală, despre secerat, „ghidul" nostru l-a oprit, corectîndu-l, în sensul improvizării unei „compuneri" școlare („Dimineața, cînd soarele se ridică de peste deal ..." etc.).

Relațiile anchetatorului cu intelectualii locali nu se prezintă numai în ipostazele simple schițate mai sus; poate interveni și un sentiment de „gelozie" profesională. La Tătărăși, pct. 542 din rețeaua ALR I, Sever Pop a fost ajutat pentru anchetă (20–22.VII.1934) de învățătorul Al. Vasiliu – Tătărăși, cunoscut

Scanned with OKEN Scanner

folclorist, preocupat și de explicarea lexicului regional. Cu această ocazie, Pop i-a dăruit un extras din articolul lui Sextil Pușcariu intitulat *Hărțile graiului*. După plecarea anchetatorului, Al. Vasiliu a citit și adnotat textul, protestînd față de afirmațiile autorului articolului privitoare la amestecul nedorit al intelectualilor satelor în anchetă (deși mărturisește că „a îndreptat unele răspunsuri greșite" ale subiectului, pe care el i-l adusese lui Pop); împotrivirea la folosirea chestionarului, într-un timp prea scurt afectat pentru investigație, este, de fapt, o pledoarie *pro domo*! (vezi ANEXE, pl. 10-11).

Cea mai elocventă mărturie asupra unei bune conlucrări și asupra impresiei puternice pe care a putut s-o provoace ancheta pentru ALR I unui astfel de colaborator local o constituie faptul că în localitatea Liești, jud. Galați (pct. 610 din ALR I și 650 din NALR–*Mold. Bucov.*), în 1969, cînd am început discuția cu Gheorghe Popa și cu soția sa, Elena, ambii învățători pensionari, interlocutorii mei, după primele fraze, au continuat, spre stupoarea mea, enumerarea condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească un subiect. Le țineau minte din ... 1934, cînd tînărul învățător Popa îl ajutase pe Sever Pop pentru ancheta sa! (vezi *Jurnal de anchetă*, p. 276–277).

2.1.4. Deși toate aparențele ar pleda împotriva unei asemenea abordări, referirea la *condițiile de lucru* ale anchetatorului nu se înscrie nici ea în „folclorul" AD; din acest bogat și savuros patrimoniu narativ face parte, de exemplu, una dintre întîmplările lui Sever Pop care, într-un sat, a întîlnit un subiect foarte potrivit, cu care a început ancheta și a dus-o repede pînă la chestiunea 400, cînd subiectul și-a aprins pipa, pe care n-a mai fost chip să i-o scoată din gură. Atunci a trebuit să arunce tot materialul cules și să caute alt subiect, care nu altera sunetele din pricina pipei strînse între dinți" (ap. Pușcariu, *Hărțile graiului*, 11).

Ca și pentru alte fapte, cea mai bună motivație a necesității prezentării condițiilor de lucru ale anchetatorilor, o găsim în fundamentarea critică a AIS: rezultatele AD sînt, pe diverse planuri, determinate de ambianța culegerii datelor. După descrierea împrejurărilor în care au lucrat cei trei anchetatori, autorii atlasului îi avertizează pe cititori că circumstanțele cercetărilor de teren nu trebuie să fie trecute cu vederea de cei care, într-un fotoliu comod, examinează critic formele transcrise pe curat pe o hartă lingvistică („All diese Umstände möge nicht vergessen, wer im bequemen Lehnstuhl sitzend die sauber ins Reine geschriebenen Formen einer Atlaskarte kritisch betrachtet"; Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 195). Desigur, mirajul fotoliului comod a dispărut (cel puțin pentru o bună parte dintre cercetătorii de astăzi), dar rămîne esențialul: sentimentul de neîmplinire al autorilor de atlase (ca să nu zicem gelozia) cînd constată stîngăcii de interpretare a materialului publicat, din partea celor care nu

Scanned with OKEN Scanner

știu nimic despre ancheta pe teren. Sau, știu ceea ce spun manualele, într-o rezolvare de regulament de ordine interioară (ce se recomandă și ce nu).

Paradoxala formulă a autorilor AIS că „regula trebuie să fie absența oricărei reguli" atrage atenția asupra elasticității, asupra obligativității aprecierii care îi revine anchetatorului în fiecare loc și cu fiecare subiect. De exemplu, s-a vorbit mult despre faptul dacă e mai potrivită ancheta de față fiind doar subiectul, sau în prezența mai multor localnici. Ultima situație este considerată favorabilă cînd este vorba de prezența unor membri ai familiei, care fac observații și completează răspunsurile; apar și vizitatori întîmplători, a căror intervenție poate fi benefică. Dar aceștia rîd uneori de subiect, care-și pierde siguranța (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 194). În timpul anchetei de la Sînnicolau Mare, Emil Petrovici profită de informațiile suplimentare pe care i le furnizează oamenii ce trec prin biroul în care lucrează, dar, pînă la urmă, ancheta se transformă într-o dezbatere social-politică: „Lucrez la primărie, în sala de consiliu. Toată ziua se perindează țărani pe la masa mea; sînt curioși ce pot face cu atîtea notițe ce iau. Prezența lor e foarte utilă: îl controlează pe subiect și-l completează. Cîteodată însă mă împiedică să lucrez, mai cu seamă cînd încep să se plîngă de ieftinirea bucatelor [era în septembrie 1930] și de impozitele cele mari ... Li se pare că există o conspirație împotriva lor: guvernul, domnii, negustorii de cereale s-au înțeles să scadă prețul bucatelor, ca să-i exploateze pe dînșii (Petrovici, *Introducere*, 175).

Pentru cercetătorul străin de regiunea anchetată, investigația poate lua turnura unei aventuri: francezul Lucien Tesnière studiază dualul în slovenă; anchetele (în Carintia, în estul Italiei de nord și în Jugoslavia) se desfășoară în zone unde explorările științifice sînt puțin obișnuite și contactele îmbracă aspecte tragice (amenințat cu toporul de un informator amețit de vin) sau comice (hangiul îl crede hoț de cai și cheamă jandarmii), chiar sub raport metodologic: doi informatori nu sînt de acord asupra unor răspunsuri și se iau la ceartă, fapt de care anchetatorul profită, căci ambii au dreptate, fiecare din perspectiva vîrstei sale (Pop, *Dialectologie*, II, 961).

Condițiile de lucru sînt diverse și, uneori, neașteptate: ancheta are loc la cafenea, cu participarea clientelei (un anchetator pentru dialectul lionez; Gardette, *Exposé méth.*, 82), într-o cameră de hotel, la școală, în atelierele meseriașilor și, în Italia de nord, în timpul iernii, în grajd, folosit drept cameră de locuit, de a cărui căldură profită cei doi parteneri de anchetă (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 195). Lucrînd la școală, într-o cameră întunecoasă și rece, anchetatorul răcește și se plînge de lipsa de randament: „Am răcit în școală. Aspirinele luate mă îmbată. Lucrul merge încet. Ieri și azi am făcut 1100 chestiuni" (Petrovici, *Introducere*, 192–193). În revanșă, alteori își exprimă satisfacția: lucrînd 13 ore pe zi, „cu vinișor pe masă, cu țigări, se duce mia și ceva de

Scanned with OKEN Scanner

întrebări [pe zi]" (Pop, *Jurnal*, 375. Vatra Moldoviței). Pentru realizarea înregistrărilor din cadrul programului *Donauschwäbische Mundartforschung* s-au făcut, ocazional, anchete chiar la institutul de profil din Tübingen (Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde); subiecții erau însă persoane din sud-estul Europei stabilite în Germania, a căror colaborare a fost solicitată prin apeluri publicate în presă sau la întruniri publice ale expatriaților (Gehl, *Mundartforschung*).

Desigur, se lucrează mai bine acasă la informator sau la gazdă, dar și în acest caz pot interveni lucruri mai mult decît dezagreabile: femeia de la casa unde a dormit șterge la fund copilul cu un pămătuf și, apoi, fără să se spele pe mîini, îi pune anchetatorului zahăr în cafea; acesta își ia informatorul și fuge cu el la Sibiu (Pop, *Jurnal*, 122. Boița). Sau pleacă la oraș din prima zi, pentru că în sat n-avea nici unde sta, nici ce mînca (*ibid.*, 708. Boldu). Dacă rămîne în sat, se impun unele preparative speciale: „Principala bogăție a lor [a locuitorilor din Micăsasa – Sibiu] sînt viile. Grîu au așa de puțin, încît abia au găsit paie pentru saltea, ca să-mi facă pat" (Petrovici, *Introducere*, 80). Apar și alte diverse inconveniente sau pățanii: necazurile cu automobilul, pe care îl conducea chiar el (Pop, *Jurnal*, 1. Jupalnic; 337. Asuajul de Sus), „prînzul clasic, cu furculița ruginită" (*ibid.*, 227. Stînceni). Confundarea, de către șeful postului de jandarmi a anchetatorului cu unul „care pune dinți" (*ibid.*, 704. Branișteа) are doar darul de a provoca hazul, dar atmosfera poate fi mai gravă decît își poate da seama anchetatorul: în timpul ședерii lui Sever Pop la Muncelu (12–14 septembrie 1934), în sat s-a vorbit de venirea *„Antihristului pe pămînt"*, care, se zicea, „fură sufletele oamenilor", așa cum avea să ne relateze, peste 38 de ani, una dintre colaboratoarele ocazionale ale lui Pop, nepoata informatoarei principale (vezi NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/2, *Anexe*, p. 247–249). La toate acestea se adaugă problema mijloacelor financiare: banii de care dispun și cheltuielile cărora trebuie să le facă față („pentru o cameră mică mi-a cerut un țăran 100 lei pe zi. A intervenit notarul să scadă din preț; țăranul însă n-a vrut să cedeze"; (Petrovici, *Introducere*, 268; cf. 112).

Lipsa liniștii și a calmului, atunci cînd ancheta se desfășoară în casa subiectului, este semnalată și de anchetatorii pentru ALI (Pellis – Massobrio, *Verbali*, I, 153). Aceștia notează, de asemenea, și faptul că au lucrat, uneori, presați de timpul limitat al subiecților și de întreruperile care le sînt impuse de ocupațiile colaboratorilor, mai ales cînd este vorba de informatoare (p. 161, 447).

În condiții atît de diverse de lucru și de locuit, înconjurat de suspiciuni (sau chiar agresat) există riscul ca anchetatorul să se distanțeze inconștient de localnici, căzînd pradă sentimentului de autocompătimire și ca această stare de spirit să-i deformeze chiar percepția lingvistică (cu înclinații, după temperament, spre

Scanned with OKEN Scanner

„pitoresc" sau „grotesc") ori să-i diminueze atenția, receptare limi-tată, fără îndoială, în situațiile cînd nu poate rezista să facă ancheta în sat.

Anticipînd asupra obiectului paragrafului 2.2.3. din acest capitol, vom conchide că, deși astfel de stări de spirit au putut influența rezultatele anchetelor dintr-o localitate sau alta, asumarea responsabilității anchetelor de teren și „rodajul" cu această activitate stabilesc climatul de colaborare normală a anchetatorului cu subiectul, chiar în situații ce nu pot fi deloc n o r m a l e pentru acesta din urmă, pentru care un eșantion a fost prezentat de Karl Jaberg, pe baza participării la o anchetă realizată de G. Rohlfs și P. Scheuermeier într-o localitate dintr-o zonă muntoasă din centrul Italiei. Mai întîi, este greu de găsit un subiect. Anchetatorilor li s-a recomandat un tînăr vorbăreț și fanfaron, dar ei au preferat un țăran de vîrstă medie, agricultor ce cunoaște terminologia acestei ocupații și vorbește dialectul, plin de bunăvoință. Dar este timid, de inteligență mijlocie; nu poate „traduce" frazele din Q și se încurcă în privința distincțiilor morfologice, însă, subliniază Jaberg, „ce n'est pas *une machine parlante* qui répond aux questions des enquêteurs". Mai mult, el n-are obiceiul să stea, ore după ore, așezat pe un scaun; gîndul îi zboară spre strugurii ce se coc și disperă, fără a îndrăzni s-o spună, că nu poate să meargă la vie la fel ca și consătenii săi. Anchetatorii sînt obosiți, de muncă și de căldură, și nervoși; de luni de zile parcurg astfel regiunea, îngăduindu-și doar, din cînd în cînd, cîte o zi de repaus. Cel mai bine îi înțelege, și pe aceștia, unul dintre inițiatorii și autorii viitorului atlas: „eh bien, les enquêteurs ne sont pas des gramophones, ce sont M. Scheuermeier et M. Rohlfs" (Jaberg, *Aspects*, 29–30).

Învingînd asemenea dificultăți, din colaborarea anchetatorilor cu subiecți care, pînă la urmă, binemerită tot respectul, rezultă atlasele lingvistice și culegerile de texte dialectale, cărți de identitate ale popoarelor.

2.2. Partenerii la actul de comunicare în cursul anchetei și raporturile dintre ei în limitele și în afara convenției de lucru

> „Aquells que han fet enquestes dialectals coneixen bé prou aquestes dificultats; aquells que critiquen i demanen impossibles, mai han fet enquestes" (A. Griera, *Introducció*[2], 1964).

2.2.1. *Anchetatorul și însușirile lui.* Nici o obiecție de principiu nu poate fi adusă împotriva descrierii din lucrările cu profil didactic a „calităților" pe care trebuie să le îndeplinească un „bun anchetator". Nu există totuși nici un temei pentru supoziția că toți cei care fac AD sînt anchetatori „buni", dacă ținem seama de aprecierile nonconvenționale care pot fi făcute asupra lingvistului ce

Scanned with OKEN Scanner

practică această investigație, rezultate din considerarea globală (și pe compartimente) a aptitudinilor, comportamentului pe teren și a datelor pe care le înregistrează. Întrucît însă anchetatorii sînt obligați, m e t o d o l o g i c, să-și caracterizeze subiecții, *numai* despre aceștia, interpretul cu discernămînt al hărților din atlasele lingvistice poate afla că au fost „mediocri", „buni", „foarte buni" sau „excelenți" (cf. 2.2.2.2.), căci în acest scop se fac astfel de evaluări, și nu pentru autocreditarea anchetatorului și a demersului său pe teren. De aceea, pentru conturarea reperelor portretului general al „bunului anchetator", vom selecta cîteva considerații și puncte de vedere generale, în lumina cărora „calitățile" anchetatorului pot fi reconstituite pe baza manifestării acestora în lucrările proprii – în primul rînd, altele decît atlasul pentru care a adunat material sau al cărui coautor este (în lipsa unor asemenea lucrări, calitățile anchetatorului pot rămîne, în afara celor ce l-au cunoscut personal, o mare enigmă!). Desigur, de dorit ar fi ca lingvistul, calificat profesional și apt senzorial, să se caracterizeze prin erudiție, capacitate analitică, să exceleze prin curiozitate științifică, simțul limbii, mobilitate de spirit, adaptabilitate și să dovedească și alte calități în stare să-i asigure rezultatele scontate, în condiții de comunicare mai puțin sau deloc obișnuite.

În spirit polemic se referă, la trăsături din această categorie, Jean Séguy, cu francheța-i caracteristică: „ ... l'appetit de la découverte est loin d'être général chez l'espèce humaine: sous ce rapport, trop d'individus présentent une sénescence précoce, et quelquefois congénitale. D'autre part, chacun tend à considérer sa ou ses curiosités personnelles comme nobles et dignes de tous les appuis, tandis que celles des autres seraient futiles ou même blamables" (Séguy, *Les Atlas*, 85). Sîntem înclinați să interpretăm cea de a doua frază ca o „punere în gardă" a specialiștilor față de eventualele obiecții privind ancheta integrală cu magnetofonul, dar, mai ales, față de lansarea (și formularea principiilor) metodei cantitative în dialectologie, „dialectometria" (cf. prezentarea esențială și bibliografia problemei la Tuaillon, *Comportement*, 92–101).

Dacă nu există un portret robot al anchetatorului optim „în acțiune", fiecare avînd rețetele și abilitățile sale, ce variază în funcție de împrejurări și de personalitatea subiectului (care poate fi și „tourné un peu sur le gril" pentru a-l determina să caute „le vrai mot"), iar meseria de anchetator presupunînd o „vocație" și impunînd grade puțin obișnuite de răbdare și sociabilitate (Séguy, *Les Atlas*, 68, 79), nu este mai puțin adevărat că reușita/nereușita în AD nu trebuie pusă pe seama *subiecților* „buni" și „răi", întrucît „il y a de bons et de mauvais enquêteurs, des enquêteurs qui se sont bien ou mal préparés à leur entreprise et qui se sont eux-mêmes mis au point" (Chaurand, *Introduction*, 193–194). Au fost luate în discuție, de asemenea, nu numai calitățile psihice ale anchetatorului (pus, astfel, în condiții egale cu subiectul), ci și cele *etice* (Ruoff, *Grundlagen*, 82–84, 103–112); prin urmare, acesta poate fi judecat, la fel ca un

Scanned with OKEN Scanner

medic sau un preot, din punctul de vedere al deontologiei profesionale. Nu trebuie omisă nici aprecierea din perspectiva competenței sale în domeniul cunoașterii lucrurilor (Eichhoff, *Schriftliche Befragung*, 550) și poate fi avută în vedere, desigur, pregătirea, „școlarizarea" anchetatorului („die Interviewerschulung"; Wagener, *Methodologie*, 193), a cărui curiozitate se cere a fi disciplinată de metodologie, de „regula jocului", astfel ca, paralel cu ancheta cu Q, să funcționeze observarea directă (*ibidem*, p. 106).

Rezultanta, în fișe de caracterizare analitice sau în portrete generale, poate deveni plenar credibilă atunci cînd este formulată de către o persoană calificată, ea însăși anchetator, respectiv coordonator sau redactor al unui atlas lingvistic. Exemple tipice găsim în inițiativele în materie ale unui Sextil Pușcariu de exemplu, care, în ciuda sentimentelor de insatisfacție sub acest raport pe care le-a trăit Sever Pop (cf. Alexandra Pop, *Vie*, 112, 322), i-a consacrat colaboratorului său, ce publicase încă din 1926 prima lucrare de metodologie asupra AD, *Buts* ..., un portret mai mult decît convingător: „În dl Sever Pop am avut norocul să găsim un minunat anchetator, dotat cu toate calitățile indispensabile pentru munca grea ce-l aștepta: rezistență fizică, ureche foarte fină, putere de a sacrifica orice alte preocupări și de a-și concentra toate forțele asupra anchetei și darul de a stabili o atmosferă de încredere între el și subiectele sale" (Pușcariu, [Prefață], 8). Sau în cuvintele scrise de Jean Séguy despre Xavier Ravier, anchetatorul pentru cea de a doua „tranșă" a anchetei pentru *Atlasul lingvistic și etnografic al Gasconiei:* „Il y a enquêteur et enquêteur. Des pages seraient nécessaires pour dire les vertus de M. Ravier ... Je nie simplement qu'il me soit possible de concevoir *comment on aurait pu faire mieux ou plus*", criteriul de apreciere fiind comparația cu posibilitățile redactorului: „de toute façon mes calités d'enquêteur sont très inférieures à celles de M. Ravier" (Séguy, *Avant-propos*, 5, 6; subl. n.). Meritele aceluiași anchetator au fost precizate și de autorul volumului din *Atlasul* Gasconiei dedicat verbului; așadar, după utilizarea rezultatelor anchetei, avem motive să credem că ne aflăm în prezența unor adevărate judecăți de valoare, și nu a unor formulări ocazionale, măgulitoare pentru Ravier: „c'est à sa perspicacité, sa persévérance, *son art de la maïeutique dialectologique* que nous devons toute la richesse et la valeur de notre moisson morphologique" (Allières, *Verbe*, 7; subl. n.). Pot fi invocate și alte calități, chiar ... neașteptate: prezentîndu-l pe Ugo Pellis ca anchetator pentru *Atlasul lingvistic italian*, Matteo Bartoli, pe lîngă alte însușiri, îl desemna drept „un fonetisto acuto e preciso ed un alpinisto esperto" (Pop, *Buts*, 162). După Y. Malkiel, Paul Scheuermeier a fost un perfect cercetător de teren: observator perseverent și excelent „fotograf", abil și eficient *recrutor* (*draftsman*), o persoană sociabilă, vorbitor, în viața de toate zilele, al dialectului german din Elveția (ap. Wagener, *Methodologie*, 193). S-a pus, de

Scanned with OKEN Scanner

asemenea, accentul pe talentul de „negociere" (*Verhandlungsgeschik*), ca și pe „șarmul personal" al anchetatorului (Eichhoff, *Schriftliche Befragung*, 552).

Îndoiala în legătură cu rezultatele anchetei (nu numai susceptibile de critici) se poate datora statutului anchetatorului, de altă naționalitate și necunoscînd bine sau destul de bine limba subiecților, căruia aceștia îi răspund „avec un certain laisser-aller, une nonchalance fort nuisible à la sincerité de leurs réponses" (Pop, *Buts*, 120), deficiențe ilustrate, apoi, pe baza unei investigații în Corsica, pe urmele lui Edmont (Giacomo-Marcellesi, *Réflexions*, 98–99), în ambele cazuri fiind vorba de constatări ale unor anchetatori despre alții practicînd aceeași ocupație.

Se poate aprecia că statutul, disputat, ca anchetator, al lui Edmond Edmont (băcan, dar bun cunoscător al realităților rurale și dialectolog amator, de mare talent, ce a publicat, înainte de a ancheta pentru ALF, mai multe glosare regionale) se află la baza preocupării dialectologilor „profesioniști" de a-și prezenta, în lucrările tipărite, o fișă personală de „anchetator". Veridicitatea acestei supoziții se poate verifica dacă ne-am referi la existența/absența unui asemenea protocol în lucrările celor ce fac anchete în domeniul sociologiei sau psihologiei, ale căror contacte cu subiecții implică preocupări comparabile și, deci, ar presupune precauții identice măcar în parte.

Punctul de plecare Edmont pare să fie probat de elementele de autoanaliză ce fac obiectul unor asemenea fișe: contactele cu regiunea anchetată, pregătirea etnografică, formația și experiența personală, prezente, în număr mai mare sau redus, în textele redactate de Pierre Nauton (*Exposé*, 83–84) de exemplu, sau, dintre dialectologii români, la Valeriu Rusu, care și l-a luat ca model pe lingvistul francez citat (*Graiul*, 24), Nicolae Saramandu, cu referire la cunoașterea aromânei (*Cercetări*, 22), Cornelia Cohuț și Magdalena Vulpe (*Porțile de Fier*, XXV). Date similare, mai mult sau mai puțin „obiective", sînt prezentate, uneori, pentru colaboratorii, numai anchetatori sau și autori ai unui atlas sau volum de texte (cf. Gardette, *Exposé méth.*, 41–46; Dumistrăcel, NALR – *Mold. Bucov.*, I, 556–558; id., *Ipostaze*, XIV–XV).

Cel care avea să protesteze cel mai „colorat" față de rezervele gilliéroniene privind aptitudinile și creditul de anchetator al specialistului, Jean Séguy („il paraît aussi … que la calité de linguiste comporte en soi certaines infirmités qui nous rendent inaptes à l'enquête linguistique"; ap. Gardette, *Exposé méth.*, 46), și-a întocmit o fișă („ecuation personnelle") comportînd cele mai multe repere de analiză din perspectiva aptitudinilor ca partener de comunicare, înfățișate drept puțin … promițătoare, dar controlabile: „aborder des inconnus m'est désagréable: mais, grâce à un effort de volonté, je sais me rendre aimable, et tous les témoins interrogés, sans exception, m'ont manifesté la plus vive sympathie. J'ai tendance à toujours interpréter le comportement des

Scanned with OKEN Scanner

gens par les mobiles les moins relevés: j'ai toutefois essayé d'acquerir une certaine objectivité en me livrant à des travaux proprement scientifiques" (Séguy, *Plantes*, 20–21). Dacă neîncrederea în propria-i percepție auditivă l-a determinat sau nu pe maestrul de la Toulouse să inoveze în direcția introducerii anchetei *cu magnetofonul*, faptul de a fi mediocru în ceea ce privește transcrierea („je suis sujet aux perceptions acquises, et aurais tendance à normaliser"; *ibidem*) a fost temeinic contestat, alături de alte judecăți severe asupra propriei persoane, de către elevii săi (vezi, de exemplu, Allières, *Verbe*, I–II).

Înainte de a ne ocupa de un alt tip de „fișe" despre anchetatori, aparținînd autorilor unui atlas, considerăm necesar să amintim și despre existența unei optici aparte în autoaprecierea activității de teren a dialectologului, aceea care transpare din tonul subiectiv (nu fără intenția de *captatio benevolentiae*, chiar *post festum*), ce transmite, pe de o parte, starea de spirit de frustrare a anchetatorilor și explică, pe de altă parte, discursul, adesea „patetic", al dialectologului. Paul Scheuermeier, la ale cărui calități ne-am referit mai sus, se compară cu un cerșetor ce bate din ușă în ușă „căciulindu-se" și repetîndu-și reclama deșănțată („son boniment") pentru a suta oară, „avec la tenacité importune d'un commis voyageur" care, față de dialectolog, are un mare avantaj: „avec lui on peut au moins faire des affaires, tandis que nous, nous n'apportons aux gens qu'ennui et perte de temps" (*Observations*, 100).

Comparabilă cu preocuparea de semnalare a oricăror trăsături individuale și împrejurări speciale ale desfășurării anchetei referitoare la subiecți, astfel de date despre anchetatori reprezintă o categorie „filtru" de informații (cf. Ruoff, *Grundlagen*, 94–98) servind aprecierii rezultatelor AD. Anchetatorii meticuloși, cum au fost cei care au adunat materialul pentru AIS, nu au neglijat consemnarea unor accidente de natură să le influențeze prestația, preluate de autorii atlasului în caracterizarea anchetei din diferite localități, cum ar fi lipsa unei bune dispoziții, din motive diverse: proasta funcționare a încălzirii („infolge schlecht funktionierender Heizung war Expl. nicht immer gut disponiert"; Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 98: nu este vorba de o pretenție exagerată pentru confort, ci de *posibilitatea* de a lucra, chiar în grajd: „Expl. muß im Stall arbeiten"; *ibid.*, p. 60), sau durerile de cap (*ibid.*, p. 99). „Indispoziția" (desemnată drept *Unpäßlichkeit* sau *Unwohlseins*) poate fi luată în considerație, din cauza unei gripe, de exemplu, numai pentru partea a doua a anchetei („Expl., wegen Influenza im 2. Teil der Aufnahme weniger gut disponiert") sau pentru sfîrșitul acesteia („infolge Unwohlseins, am Schluß der Aufnahme nicht gut disponiert"; *ibid.*, 109; cf. 102, 113; în legătură cu dispoziția anchetatorului, determinantă pentru stabilirea unor relații personale pozitive și pentru relaxarea situației de comunicare, vezi și Wagener, *Methodologie*, 198).

Scanned with OKEN Scanner

Astfel de elemente de analiză țin de optica aprecierii interpretării unui rol, al unui actor de exemplu, dar nu trebuie considerate exagerări, căci este ușor de admis că anchetatorul nu poate manifesta, permanent, după mai multe anchete, în zone în care „realiile" și trăsăturile graiurilor sînt apropiate, curiozitatea și „însufleţirea" ce ar trebui să caracterizeze o comunicare antrenantă, astfel că un oarecare simț histrionic își are rolul său ca factor inductor.

În egală măsură, pentru a asigura o bună percepere a faptelor de limbă și pentru a întreține situația de comunicare cu subiecții la modul optim, o notă aparte aduce în discuția de față desfășurarea anchetei dintr-o localitate cu participarea mai multor anchetatori. Dacă mai ales pentru primul aspect poate fi citat lucrul simultan a trei anchetatori, care și-au împărțit Q în trei segmente, fiecare înregistrînd răspunsurile altui subiect (ALRR – *Maramureș, Introducere*, IX–X), colaborarea a doi (uneori a trei) anchetatori ce lucrează simultan cu același subiect, ca în cazul atlasului lingvistic recent al Cataloniei (*Qüestionari*, 9), urmărește, alături de confruntarea imediată a dialectologilor în legătură cu diferite aspecte tehnice (de pildă transcrierea), și asigurarea condițiilor adecvate temei și momentului privind comunicarea cu cel anchetat (cf. *Jurnal de anchetă*, p. 309). În zona de anchetă din sudul Moldovei, în cea mai mare parte a punctelor, am lucrat, de asemenea, în echipă, rolul celor doi colaboratori mai tineri argumentîndu-se, treptat, de la simpli observatori–practicanți (cu preocupări de metodologie; cf. partea a II-a, § 2), pînă la transcrierea parțială a răspunsurilor și chestionarea propriu-zisă, intermitentă (vezi partea a II-a, *Jurnal de anchetă*, p. 308, 370).

Cunoașterea cît se poate de exactă și nuanțată a trăsăturilor, a posibilităților și disponibilităților, ca și a „abilităților" celor ce au realizat ancheta, comunicate interpreților viitori ai materialului, constituie și o grilă de apreciere pentru temeinicia caracterizărilor și a „calificativelor" acordate subiecților, ultimele eventual riscate, dacă este vorba de cele din spectrul „deștept", „inteligent" etc. (în sensul obiecțiilor care s-au făcut unor scriitori ce și-au calificat anumite personaje drept întruchipînd geniul, și care, pe parcursul narațiunii, fără ca aceasta să fi fost intenția autorului, datorită unei motivații noi, oarecare, au un *curriculum vitae* anodin, dar mai ales reacții comune).

Evident, „însușirile" anchetatorului își găsesc un cîmp de acțiune mai restrîns sau mai larg în funcție de statutul acestuia în procesul interacțiunii verbale (vezi și 1. 2.). După definirea rolului său într-una din situațiile esențiale, *observare din exterior* („externe Beobachtung") ori *observare participativă* („teilnehmende Beobachtung") cu intervenții în culegerea datelor (Mattheier, *Forschungsziel*, 625), se pot stabili diferite grade ale implicării anchetatorului în interacțiunea verbală, formulate de B. H. Junker, ce se dovedesc nuanțări canti-

Scanned with OKEN Scanner

tative: „complete Participant", „Participant as Observer", „Observer as Participant", „complete Observer" (ap. Wagener, *Methodologie*, 106–107).

Considerarea obiectivă a AD duce, hotărît, și la „demitizarea" anchetatorului; în cuvinte ce ni-l amintesc pe Jaberg, la un asemenea statut perfect ... omenesc s-a referit și Manuel Alvar: „el explorador no es una máquina: se cansa, se pone nervioso, se distrae alguna vez" (*Estructuralismo*, 132–133).

2.2.2. *Subiectul „potrivit"* este cheia de boltă a AD și toate dificultățile ce intervin în ceea ce privește găsirea și păstrarea lui, ca și realizarea unei situații de comunicare cît mai apropiate de normal, în urma convenției de lucru (sau de la sine) cu acesta, se datoresc împrejurării că, în AD pentru atlase sau pentru înregistrarea de texte, anchetatorul are la dispoziție, de regulă, un timp limitat. Astfel, el nu poate decît să invidieze situația extrem de favorabilă a „monografului", ce stăruie un timp îndelungat în mediul pe care-l studiază, participă la viața și activitatea subiecților, fiind „adoptat"; ca urmare, descrierea din punct de vedere sociologic și a psihologiei subiecților săi este, și ea, bazată pe relații apropiate, ca „între amici" (cf. Michel, *Pêcheurs*, 7–12, 112–115).

2.2.2.1. *Alegerea subiectului.* Confruntați cu o situație neobișnuită, aceea de a se supune unui „examen" privind felul cum vorbesc, nimic nu este mai normal ca „țăranii" să fie „défiants, malveillants et rusés à l'égard des étrangers" (cf. Pop, *Buts*, 132), serie de adjective la care puține ar mai fi de adăugat pentru a descrie blocarea oricărei comunicări reale. Mărturisiri de această factură se întîlnesc în însemnările a numeroși dialectologi, din care vom cita doar cîteva, pentru a ne referi la împrejurări speciale de manifestare sau la modul cum a fost depășit momentul psihologic dificil, cu atît mai mult cu cît trebuie să subliniem faptul că nu se poate vorbi de o regulă generală. Oscar Bloch, în Vosgi, fiind un „enfant du pays", întîlnește la compatrioți „une complaisance et un emppressement véritablement inlassables" (*ibidem*). Anchetînd în Țara Moților, Dumitru Șandru constată că locuitorii sînt „méfiants; ils ne se confient pas à un étranger", dificultăți deosebite întîmpinînd în ceea ce privește înregistrarea la fonograf, mai ales pentru subiecții femei, singura înregistrată fiind o „mocancă" (Șandru, *Enquêtes*, II, 203). Emoționați la început, cîțiva vorbesc apoi cu plăcere, ba unul, „d'un naturel sociable", se oferă spontan pentru a vorbi în pîlnia fonografului (*ibid.*, p. 203, 204). Despre „neîncrederea", „suspiciunea" față de o persoană străină, care intervine în viața localnicilor înarmată cu un caiet în care își face note, vorbesc și dialectologii germani (cf. Wagener, *Methodologie*, 107; expresia utilizată este „Mistrauen des Volkes"!).

De regulă, pentru a găsi informatori și pentru a lucra cu ei, anchetatorul are nevoie, într-un grad ridicat, de energie, răbdare, tact, fler (*Spürsin*) și expe-

Scanned with OKEN Scanner

rienţă sau rutină (*Erfahrung*), căci este vorba de bărbaţi (dar mai ales de femei) care să accepte să participe la o atare activitate mai multe zile (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 189). Aceleaşi însemnări, dat fiind şi faptul că este vorba, bineînţeles, de selecţia după anumite criterii, au fost făcute în prima jumătate a secolului nostru în Italia („Sujet schwierig zu finden"; „Die Wahl des Suj. war mit ausserordentlichen Schwierigkeiten verbunden"; *ibid.*, p. 101, 121), Franţa („patois bien conservé, enquête difficile en raison de l'abord réservé des habitants"; Gardette, *Exposé méth.*, 73) sau în România: într-una din localităţi, Sever Pop găseşte greu un informator, fiind suspectat de a fi „spion"; „subiectul era să-mi fugă", notează el, cînd i-a pus întrebările din Q I (*Jurnal*, 255. *Fundătura*).

Motivele sînt diverse: la cele amintite pînă acum mai pot fi adăugate conjunctura politică, ca în Italia deceniului al treilea, în condiţiile ascensiunii fascismului („infolge politischer Unruhen waren bei der Suche des Suj. außergewönliche Schwierigkeiten zu überwinden"), localnicii fiind suspicioşi pînă la imposibilitatea găsirii unei locuinţe („infolge politischer Unruhen und Argwohn gegen Expl., war Gewinung eines Sujets mit großen Schwierigkeiten verbunden"; Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 92; cf. 84; vezi şi Scheuermeier, *Observations*, 100, cu detalii: nu ai de ce fi supărat pe poliţie, dacă te arestează ca „bandit, assassin, espion, etc."; odată a fost confundat, din cauză că purta o „mahlereuse barbiche", cu un jurnalist antifascist).

Ţăranii nu-şi pot întrerupe lucrul pentru a sta de vorbă cu „domnii de la oraş", astfel că, într-o localitate din Italia, un subiect cu *acest* statut social nu a putut fi găsit (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 93), iar anchetatorul se poate mira, pe drept cuvînt, că nici măcar sezonul ploios nu-l ajută („cu toate că sînt ploi multe, toată lumea e ocupată ..."; Petrovici, *Introducere*, 91). Pentru a ocoli inconvenientul, ancheta se poate desfăşura, la rigoare, în timp ce subiectul este cu vitele, la păscut: termenii generali privitori la «om» şi la «natură» „ont été souvent notés en gardant les vaches ou les chevres, avec mes témoins qui étaient alors entièrement disponibles" (Nauton, *Exposé*, 88), căci subiecţi calificaţi, răbdători, amabili, benevoli şi disponibili, în acelaşi timp, este greu de găsit pentru o activitate ce durează aproximativ 40 de ore, în curs de o săptămînă (*ibid.*, p. 95).

Intervine, pe lîngă factorul răbdare, şi acela al capacităţii de a face faţă oboselii, subiecţii fiind, de preferinţă, persoane în vîrstă; acestor probe le fac faţă mai uşor, a observat Scheuermeier, muntenii, tenaci şi obişnuiţi cu munca grea şi continuă (*Observations*, 104). Asupra calităţii prestaţiei colaboratorului ni se atrage atenţia prin semnalarea rezistenţei sale fizice la efortul care i se impune şi în notele anchetatorilor pentru ALI; subiecţi care au obosit (toţi!) după trei ore de chestionare întîlnim în cîteva localităţi (Pellis – Massobrio,

Scanned with OKEN Scanner

Verbali, I, 250, 299, 359); pentru alții se semnalează, abia la sfîrșitul anchetei, fie oboseala, fie plictiseala (p. 402, 495). Elocvente sînt chiar declarațiile unor informatoare (femei), cărora preferabil li se pare efortul fizic: după șase ore de anchetă într-o zi, una se confesează că o obosește mai mult „il lavoro con la testa" decît cel cu brațele, iar despre alta aflăm că „il seguire il rilievo pare le costi più fatica che lo zappare nel campo" (p. 179, 377).

Dar colaborarea, pentru o activitate a cărei „importanță" poate fi pusă chiar sub semnul derizoriului, cunoaște fazele oricărei „tranzacții" de angajare (cf. Wagener, *Methodologie*, 106–107). Adesea, în imposibilitatea de a oferi o recompensă în bani, anchetatorul poate avea reticențe chiar în a propune remunerația: „Heureux celui qui sait convaincre ceux qui hésitent encore par un argument décisif: «je vous paye tant et tant. Restez avec moi, cella rapporte!»" (*ibid.*, p. 100). În caz de tranzacții, sumele cerute sînt uneori prea mari; alteori, oricît de mare ar fi oferta, precumpănește neîncrederea: „Unul, pe care mi l-a recomandat primarul, nu se angajează nici dacă-i dau 1000 lei. S-a format o legendă în jurul persoanei mele și țăranii mă ocolesc îngroziți" (Petrovici, *Introducere*, 156; cf. 186).

Nu trebuie neglijat faptul că anchetatorul face o selecție a subiecților pe criterii lingvistice în primul rînd. Dacă Weigand a semnalat, de exemplu, că foștii soldați nu erau potriviți (*Methode*, 14), iar cu fetele tinere era mai greu de stat de vorbă decît cu băieții, Petrovici îi respinge undeva pe tinerii sub 30 de ani, pentru că „vorbesc un dialect foarte împestrițat de cuvinte literare" (*op. cit.*, p. 142), iar, într-o localitate din teritoriul lionez, anchetatorul îl folosește pe „le seul témoin possible en cette commune", pentru că nu se mai vorbește în *patois* (Gardette, *Exposé méth.*, 68). Subiecții buni sînt o adevărată „merle blanc"; cînd sînt găsiți, „si tratta allora di mettere a profitto tutta l'energia, perchè non sfugga", atunci cînd vecinii își adună fînul; spre onoarea informatorilor săi, Scheuermeier menționează că, din 170 de localități anchetate, subiecții l-au părăsit numai în vreo jumătate de duzină (ap. Pop, *Buts*, 154).

Intervine, de asemenea, și în această problemă, calitatea mediului în care se desfășoară ancheta și a persoanelor de legătură; climatul propice i-a fost asigurat lui Henri Guiter de un comerciant cunoscut în zonă (*Introduction*, I), dar lui Emil Petrovici, apelul pe care îl face preotul în biserică, la sfîrșitul slujbei, îi aduce deservicii: „Oamenii nu se angajează să-mi fie subiecte. Li-e frică de impozite noi, de cine știe ce. Băieții și surorile unuia nu l-au lăsat să vie. Preotul mai mult a stricat cu serviciul ce a vrut să-mi facă. Le-a spus să zică *kítă* nu *pîne* etc. și oamenii se jenează să servească drept reprezentanți ai acestui grai pe care îl consideră urît. Cu toate acestea, după cum i-am observat eu, între ei vorbesc numai cu labialele palatalizate" (Petrovici, *Introducere*, 87).

Scanned with OKEN Scanner

În asemenea condiții de aflare a subiecților, selecția poate fi, uneori, numai relativă și, dacă ținem seama de încrîncenarea dialectologului de a o face, totuși, trebuie considerată o reușită însăși r e a l i z a r e a anchetei.

2.2.2.2. *Caracterizarea*, din diferite puncte de vedere, a *subiecților* este de așteptat să fie în relație directă cu procesul selecției, despre care am vorbit în paragraful precedent și chiar este, în două ipostaze: a) dacă nu a fost găsit subiectul cel mai potrivit, să se menționeze prin ce nu a făcut față acesta exigențelor anchetatorului și b) dacă rezultatul a fost pozitiv, să se specifice în ce măsură și în care anume aspecte a dat rezultate bune, eventual, cînd este un subiect tinzînd spre „excelent", prin ce anume a excelat.

Înainte de a ne ocupa de așa-zisele „caracterizări" făcute subiecților și de valoarea „calificativelor" acordate de către anchetator, trebuie să ne referim la cîteva criterii, de asemenea de calitate, ce au guvernat sau guvernează selecția acestor colaboratori pentru o AD.

În afara situațiilor extreme, cum ar fi, de exemplu, lipsa specificității locale a vorbirii femeilor, datorită respectării unui soi de reguli de căsătorie exogamă, în China (cf. Pop, *Dialectologie*, II, 1116), utilizarea acestora ca subiecți nu a fost, în principiu, prohibită sau ocolită decît de anumiți anchetatori; este cazul lui Antoni Griera, care a exclus, în principiu, subiecții femei, dar care, din cauza greutăților, uneori insurmontabile, de a găsi informatori, nu le-a putut ocoli (*Introducció* [1], 14). Principiul a fost păstrat și în cursul anchetelor pentru Catalonia din anii 1959–1960, dar, acum, s-au făcut și mai multe „concesii", apelîndu-se la femei nu numai în cazurile în care informatorul din prima anchetă decedase, cum s-au petrecut lucrurile în pct. 7, Sort, unde în 1959 a fost anchetată văduva subiectului din 1916 (*Introducció* [2], 16).

Trecînd în revistă calitățile acestei categorii de sex în ceea ce privește conservatorismul și inovația (nr. 1, din 1952, al revistei „Orbis" este consacrat temei la care ne referim; o prezentare de ansamblu, vezi la Saramago, *Corvo*, 126–127), putem considera abordarea problemei drept oțioasă, căci, în ultimă instanță, este vorba de personalitatea fiecărui individ, apt sau inapt pentru comunicarea specifică AD. Informatoare (femei) apar începînd din anchetele lui Edmont pentru ALF, în cele pentru AIS, ALI și ALR (Sever Pop le-a preferat, din cauza conservatorismului lor; *Dialectologie*, I, 725), pînă la cercetările pentru NALF și NALR. Pierre Nauton, care acordă subiecților „calificative" destul de rar, o caracterizează astfel pe informatoarea din pct. 17: „confrontée avec d'autres patoisants, s'est révéllée un excelent témoin" (*Exposé*, 99). În ceea ce ne privește, circumspecți la început (și din pudoare, dată fiind „brutalitatea" unor întrebări), după folosirea accidentală a unei informatoare, la Cudalbi

Scanned with OKEN Scanner

(pct. 643 din reţeaua NALR–*Mold. Bucov.*), am recurs apoi, de preferinţă, la astfel de subiecţi (cf. *Jurnal de anchetă*, p. 281, 286, 306, 357, 361-362, 365).

De fapt, la subiecţii femei am descoperit, adesea, mai multă mobilitate intelectuală şi, o dată acceptată convenţia de lucru, un caracter mai rezolut şi o mai mare comunicativitate, obţinînd rezultate comparabile cu cele mai bune prestaţii ale subiecţilor bărbaţi acomodaţi cu programul anchetei.

În linii generale, problema se pune în aceiaşi termeni şi în ceea ce priveşte folosirea subiecţilor *prea* în vîrstă, respinşi, dar şi admişi, pentru ca să se constate apoi că sînt competitivi fizic şi intelectual (cf. Pop, *Dialectologie*, II, 964; Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 190–191), ca şi aceea a subiecţilor „cărturari". Nu este vorba de subiecţii cultivaţi (cf. 2.1.3.1.), ci de cei cu ştiinţă de carte: dat fiind faptul că, iniţial, anchetatorii se aflau în căutarea vorbitorului genuin, au fost preferaţi analfabeţii. Acceptînd ca subiect un bărbat în vîrstă de 57 de ani care e „cititor de gazete (săptămînale)" şi dirijorul corului din sat, Emil Petrovici se va convinge că subiectul are „un simţ de limbă perfect", astfel că limba literară îl ajută pentru confruntarea registrelor vorbirii: „bun traducător în dialect din limba literară" citim în jurnalul de anchetă al dialectologului din localitatea Chizătău (acest text nu apare în paginile referitoare la satul respectiv, publicate în *Introducere).*

Talentul nativ al vorbitorilor nu este un factor hotărîtor numai în ceea ce priveşte evitarea, *ad-hoc*, a influenţelor de sorginte culturală, ci şi în privinţa manifestării „inteligenţei" subiecţilor: „există vorbitori inculţi şi de origine socială insignifiantă care manifestă o mare abilitate în vorbire" observă Eugen Coşeriu (*Etnolingvistica*, 140) şi aceasta nu numai la nivelul competenţei elocuţionale, ci şi la acela al competenţei expresive caracteristice comunicării în AD. Ocolirea subiectului inteligent (cf. 2.1.3.) nu a fost doar o „ciudăţenie" a cutărui anchetator, ci a constituit, uneori, chiar o profesie de credinţă; la începutul cercetărilor sale, D. Şandru scria: „je n'ai pas recherché le sujet «intelligent», qui m'aurait fourni un parler artificiel" (*Enquêtes*, I, 91), supoziţie trădînd o anumită rigiditate, dacă nu chiar lipsa de informare, căci problema fusese abordată, din perspectiva avantajelor, indiscutabile, ale unei asemenea calităţi (cf. Pop, *Buts*, 138, 145, 153), dar rezerva formulată de W. v. Wartburg la adresa subiecţilor „inteligenţi" ai lui Griera, persoane c u l t i v a t e, care sînt susceptibile de a oferi „une image un peu retouchée de la langue du peuple" (id., *Dialectologie*, I, 372), nu este neîntemeiată ţinînd seama de obiectivul de „reconstituire" a limbii catalane (cf. 1.2., 1.3.).

Trebuie subliniat faptul că operaţia de caracterizare a subiecţilor nu constituie o „premiere", respectiv manifestarea de ranchiună, o „răfuială", *in absentia*, a anchetatorului ce a obţinut cu greu răspunsurile la chestionarul său ori a fost nemulţumit, din diferite motive, de înregistrările de texte. În acest sens

Scanned with OKEN Scanner

poate fi invocată însăși evoluția criteriilor de apreciere a colaboratorilor pentru AD: de la cele privitoare la intelect și comunicativitate („inteligent, mediocru, timid, îndrăzneț, insolent"; Pop, *Dialectologie*, 726), pînă la cele precumpănitor psihologice, vizînd chiar patologia. Cea mai cuprinzătoare tipologie o putem găsi, credem, în fișa programului *Gesprochene Sprache und Situation*, al lui Arno Ruoff. Sub punctul 6, „indicații asupra vorbitorului", se cere caracterizarea acestuia din următoarele puncte de vedere: 1. autoritate; 2. autentic, original; 3. persoană avînd mania asociațiilor (*Vereinsmeier*); 4. persoană ciudată, excentrică (*Sonderling*); 5. cicălitor, cîrcotaș (*Nörgler*); 6. comic, hazliu; 7. psihopat. La aceste *Filterkategorien* pot fi adăugate cîteva caracterizări asupra convorbirii, ținîndu-se seama de *timiditate:* spontan, sfios, intimidat; puternic intimidat (am citat după fișa pusă la dispoziție, în 1975, de către dialectologul german).

Așadar, trebuie să descoperim, în efortul anchetatorului de a-și analiza subiecții, încercarea lui de a oferi o cît mai deplină și nuanțată dezvăluire a reperelor de analiză a „competenței expresive" a acestora, a căror *naivitate* reprezintă un deziderat rămas de mult de domeniul trecutului. Dincolo de criteriile „clasice", în cea mai mare măsură, strict pragmatice, dar nu depășite, după care au fost judecate „calitățile" și „defectele" subiecților (cf. Pop, *Dialectologie*, II, 1156–1163; vezi și Gardette, *Exposé méth.*, 56: „qualités d'esprit et du caractère"), un punct de vedere al lui Jean Séguy, exprimat în termenii agresivi ce-i sînt caracteristici, ne prezintă lucrurile într-o lumină nouă: „l'idiolecte est toujours une abération et marque la conduite d'un déviant" (*Les Atlas*, 73); or, nimic mai justificat decît cunoașterea și punerea în ecuație a trăsăturilor prestației lingvistice a „deviantului", atunci cînd analizăm materialele dintr-un atlas lingvistic sau dintr-o culegere de texte dialectale.

Cît despre posibilitățile lui lingvistice, trebuie să subscriem la constatările făcute de J.-L. Fossat, chiar dacă punctul de plecare este doar competența lexicală în domeniul unei terminologii profesionale: „Plusieurs systèmes ont coexisté ou coexistent chez un informateur donné, ou chez un type d'informateur: deux ou trois, en mettant les choses aux mieux, lorsqu'il ne pousse pas le vice verbal jusqu'à l'étalage lexical de pure complaisance ou forfanterie, par souci de richesse d'inventaire; le type d'informateur endémique, pratiquant son seul système de natif, archaïque et traditionnel, relève de plus en plus de l'étude de l'imaginaire" (Fossat, *Gascon*, 55). De fapt, din optica „interacțiunii totale", prin prisma unor *certitudini* pentru desfășurarea anchetei, dialectologii germani amendează și completează criteriile tradiționale de selecție a subiecților (originea locală, vorbire dialectală, vîrstă, apartenență la nivelul social mediu etc.), informatorului „pasiv-receptiv" fiindu-i preferat cel „cooperant și activ" (Wagener, *Methodologie*, 202 și urm.).

Scanned with OKEN Scanner

Existența unei „întrebări" privind dantura, audiția și pronunția subiectului în secțiunea din Q I cuprinzînd datele personale ale acestuia are valoarea unui *remember* pentru anchetator, cu scopul de a face observații mai ales în legătură cu elementele ce ar putea afecta vorbirea informatorului și desfășurarea convorbirii (de exemplu, în cazul defectelor auzului, repetarea întrebărilor, incapacitatea de a sesiza sugestia dialectală din vorbirea anchetatorului). Postulatul poate deveni o obsesie: „cîntecul subiectului": nu-s dinți, nu-i vreme, prea multă școală" (Pop, *Jurnal*, 180. Șchei-Brașov).

Dar este superfluă și trădează doar un oarecare formalism pedant apariția, în protocolul anchetei, a unor informații, la unii autori sistematice, de tipul: a) *dantură*: corespunzătoare, completă, intactă, bună, foarte bună, excelentă; b) *audiție* (auz): corespunzătoare, normală, bună, foarte bună, perfectă (în afara cazurilor cînd este vorba de subiecți în vîrstă). „Completarea" rubricilor respective se justifică însă atunci cînd apar date de tipul: „strungăreață", „falsă" (= placă dentară), lipsa unor dinți (a), respectiv „satisfăcătoare", „auz puțin slăbit" (b), adăugîndu-se precizări asupra efectelor/lipsei efectelor acestor deficiențe (conformații aparte) în ceea ce privește vorbirea subiectului și modul de desfășurare a anchetei. Astfel de observații, de punere în gardă a cititorului, au fost consemnate în caracterizarea subiecților de diferiți autori de atlase. De exemplu, pentru AIS: „sunetele, probabil din cauza lipsei unor dinți, puțin colorate individual"; „pronunția adesea puțin nenaturală și prea puțin clară"; „un pic surd" etc. (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 67, 91, 99). Această problemă, strict tehnică, a fost eficient și „discret" rezolvată în volumele introductive la ALI prin completarea sistematică a unei rubrici (din capitolul privind caracterizarea subiecților) pusă sub sigla *M.a.*, de la *Mezi di articulazione*, care pot fi „buoni", „molto buoni", dar sub care putem citi și „senza incisivi", „senza denti superiori", „senza denti, ma articola bene tutti i suoni ..." (Pellis – Massobrio, *Verbali*, I, 7, 13, 66; cf. și consemnarea percepției nesigure a unor sunete din atare motive; I, p. 30). Din cauza dificultăților de a găsi unul mai potrivit, subiecți cu unele defecte de pronunție au fost utilizați și de Emil Petrovici: „sînt deci nevoit să mă îndestulesc cu un individ care prezintă o particularitate cu totul individuală, are un *r* uvular în loc de *r* dental"; un altul „e subiect rău, pronunță pe *r* defectuos"; sau, „din cauza danturii defectuoase, [sunetele] *s, j* nu sînt pronunțate absolut distinct" (Petrovici, *Introducere*, 187, 285, 290; cf. 299). Astfel de defecte nu privesc însă numai calitatea receptării și transcrierii sunetelor; este vorba și de complexele de inferioritate datorate surzeniei și absenței dinților, tare de care se poate resimți un subiect sensibilizat de atenția pe care o constată la anchetator cu privire la pronunția sa și pentru fiecare cuvînt pe care îl folosește.

Observația pe care am făcut-o mai sus are în vedere situațiile cînd caracterizările de pură fizionomie stomatologică și referitoare la auz (ce par să vizeze

Scanned with OKEN Scanner

exigențe de factură scenică) sînt s i n g u r e l e informații (în afara celor strict biografice) pe care autorul atlasului le oferă despre un subiect.

Pentru completarea lacunelor privind nivelul intelectual și aptitudinile de interlocutor din destul de numeroase caracterizări ale informatorilor, publicate pentru unele atlase lingvistice regionale, putem profita, credem, de o mențiune specială în acest sens, aparținîndu-i autorului atlasului lionez: lipsa consemnării unor aprecieri înseamnă lipsa de calități demne de semnalat („Lorsque aucune appréciation n'est donnée de la valeur du témoin c'est que l'enquêteur n'a pas songé à consigner cette appréciation, ou que le témoin était de qualité médiocre"; Gardette, *Exposé méth.*, 66).

Adesea, însă, mediocrității i s-a spus pe nume, din motivele tehnice la care ne-am referit, de mai multe ori, anterior. Termenul „mittelmäßig" apare mai des în prezentarea AIS ca o apreciere generală sau cu referire la aspecte particulare (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 54, 87, 88, 128; vezi și „anchetă mediocră", p. 77; cf. și Pop, *Jurnal*, 874. Sărbătoarea: „așa și așa"), uneori cu motivații: „orizont mărginit" (Jaberg – Jud, *op. cit.*, 95). Două informatoare ale lui Pierre Gardette din pct. 67 primesc calificativul „satisfaisant" (*Exposé méth.*, 80); în lipsa altor aprecieri, faptul că de la un subiect ocazional a fost aflată porecla unuia dintre informatorii principali poate fi interpretat ca o probă a limitelor acestuia (Petrovici, *Introducere*, 421, 427). Acesta este subiectul de „natură frustă" care înțelege greu ce i se cere (Șandru, *Enquêtes*, III, 120).

„Neîmplinirile" subiecților din perspectiva anchetei sînt diverse și, uneori, contrariante la primul impact: o pronunție „pedantă", „nenaturală" (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 56, 70, 83), lacune în cunoașterea lucrurilor, cu precizarea că este vorba de elemente ale faunei și florei (*ibid.*, p. 61, 68, 72, 75, 78) sau, pur și simplu, faptul că „vioiciunea intelectuală lasă de dorit" (*ibid.*, p. 103, 115; cf. și la Petrovici: „încet la cugetare și vorbă"; *Introducere*, 56).

Frecvent, însă, anchetatorii au ținut să noteze trăsăturile ce afectează, din diferite perspective, însăși comunicarea, întrucît subiectul este îngîmfat, nechibzuit (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 71), încăpățînat (p. 74, 104), neajutorat (p. 93), nervos (p. 96), comod (p. 98), sfios, intimidat (p. 109, 132), insuficient de statornic (p. 135), nerezistent (p. 129) sau timorat („ängstliche Sujets") despre care se spune că trebuie „luat" de la ușor spre greu, pentru a căpăta impresia că se poate achita de sarcină „jucîndu-se" (p. 178). Dacă absența spontaneității, în general, sau cu privire la redarea dialectului, respectiv pentru „traducerea" frazelor, este, fără îndoială, o trăsătură pe care anchetatorul o regretă (*ibidem*, p. 43, 44, 46, 109), nu este mai puțin adevărat că obiectivitatea anchetei suferă și din cauza subiectului „limbut" („weitschweifig") sau a dezinvolturii glumețului inegal ca registru al răspunsurilor (p. 91, 104; cf. „la furie de bavardage"; Pop, *Buts*, 132); dar anchetatorul nu este, prin definiție, un om posac,

Scanned with OKEN Scanner

nesociabil; el prețuiește vioiciunea agreabilă a unui „lustiger Witzbold", asociată altor calități („sachlich und mundartlich gut ausgewiesen"; Jaberg – Jud, *op. cit.*, p. 105). De nedorit însă este subiectul *prea cooperant*, înclinat să-i facă pe plac anchetatorului, din categoria acelora care răspund: „come crede Lei!" (p. 190), sau locvace, care ajunge la flecăreală, anecdote etc. și se îndepărtează de la rigorile anchetei (p. 196). Unul dintre motivele pentru care, în China, anchetatorul trebuie să fie un localnic instruit, îl constituie excesul de politețe: față cu un străin, subiectul va căuta să-i citească dorințele, ca să-i răspundă doar ceea ce crede că-i face acestuia plăcere (Pop, *Dialectologie*, II, 115). Transpusă în zone europene, această grijă se poate reflecta în evitarea subiecților de condiție umilă, fără prea multe cunoștințe, sau fără individualitate și personalitate (*ibidem*, p. 1159).

Au fost făcute și aprecieri ale subiecților în funcție de arii geografice: pentru AIS „cei mai răi subiecți i-a dat proletariatul rural din Cîmpia Venetică", din cauza statutului social-economic nesemnificativ (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 190); pentru atlasul Cataloniei, subiecții din zona Valenciei nu au satisfăcut exigențele anchetei, explicația fiind doar „dificultățile" pe care cei ce fac anchete le cunosc (Griera, *Introducció* [1], 14), găsită neîndestulătoare de către Pop (*Dialectologie*, I, 373). Dacă i s-a dat un răspuns, acesta este doar acela că nemulțumiții trebuie, eventual, să facă și ei anchete, în completarea frazei din prima ediție („aquells que critiquen i demanen impossibles, mai han fet enquestes" (*Introducció* [2], 12). *im. 148104*

Ocupîndu-ne de „deficiențe", nu ne-am referit la cele legate de reflectarea raporturilor dintre limba literară și dialect (pentru care vezi 1.3.) și am lăsat deoparte faptele privitoare la aspectele morfologice și la „traducerea" frazelor (vezi, în continuare, 3.1.2. și 3.1.3.).

Calitățile subiecților, spre deosebire de „deficiențe" (dezvăluite, de obicei, cu reticențe) sînt, ca regulă generală, subliniate cu satisfacție de către anchetatori. Descrieri nuanțate ale tipologiei informatorilor le datorăm, iarăși, autorilor AIS, beneficiind de observații consecvente, pertinente și subtile ale anchetatorilor, atenți, după cum s-a putut constata chiar pînă acum, la ceea ce reprezintă subiectul din AD, în perspectiva unei forme de comunicare, pentru care se „dresează" un adevărat proces-verbal. Trebuie subliniată obiectivitatea aprecierilor de ansamblu: unii dintre informatori răspund „repede și sigur", alții încet și „cu grijă", iar alții sînt nesiguri și șovăitori. Este prețuită atît spontaneitatea, cît și judecata aplicată și analiza. Dar este marcată preferința pentru cei care „prind din zbor" intenția anchetatorului, pentru subiecți „buni și capabili" („gute und leistungsfähige"), ce voiau ei înșiși să termine cît mai repede lucrul, prin contrast cu aceia cărora trebuie să li se explice pe îndelete întrebare de

Scanned with OKEN Scanner

întrebare, eventual prin descrieri și gesturi (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 195).

Destul de parcimonios cu aprecierile (chiar cînd subiectul este un „exprofesseur", p. 35), mențiunea „très intelligent", dar fără motivații, nu lipsește nici din sumarele notații ale lui Edmont (*Notice*, 34, 35); la Griera calificarea ține aproape exclusiv de măsura cunoașterii și vorbirii catalanei și se plasează între *bine* și *la perfecție*, fiind consemnată de la caz la caz. De exemplu, dintre cei 20 de subiecți prezentați pe două pagini din volumul introductiv, s-au făcut aprecieri numai pentru șapte: „bé" pentru doi, „molt bé" pentru trei, „a perfecció" și „perfectament" pentru cîte unul; desigur, în ultima categorie trebuie să-l încadrăm pe însuși Antoni Griera, subiect pentru graiul din localitatea sa natală, Sant Bartolomeu del Grau (*Introducció* [2], 20–21).

Subiecți „excelenți" a avut și Petrovici (*Introducere*, 25, 47, 77), cu a cărui exigență am făcut cunoștință anterior, căci nu a avut rezerve în a nota „subiect rău". Pentru Sever Pop, subiecții „buni" sînt cei dotați intelectual și comunicativi; iată punctele de referință pentru cîteva informatoare: analfabetă, de inteligență „scăpărătoare", cu pronunția clară, reproduce palatalizarea labialelor și a dat rezultate bune privind „formele verbale"; sau: o gospodină, tot analfabetă, cu situație economică modestă, „bună de gură" (*Jurnal*, 735. Gura Teghii, respectiv 837. Cloșani). Și pentru autorii atlasului lingvistic polonez, „inteligent" se asociază cu „vorbește un grai exemplar", dar și cu „citește mult și scrie versuri destul de reușite"; se apreciază, de asemenea, „memoria bună" (*Maly Atlas*, XXIII, XXV, LVII).

În domeniul lingvistic lionez, pe lîngă aprecieri de ordin general din punctul de vedere al anchetei („assez bon, bon, excellent témoin"), apar calități și motivații variate: „excellent patoisant", „intelligent, instruit", „très intelligent, très bonne memoire", „heureux de parler le patois", „s'est beaucoup interessée à l'enquête", „l'amour du patois" (Gardette, *Exposé méth.*, 66, 71, 76, 77). Din prezentarea subiecților pentru atlasele regionale românești vom reține doar cîteva situații caracteristice. De cele mai multe ori, „bun", „foarte bun", „excelent", „inteligent" și „foarte inteligent" au doar motivația, subînțeleasă, a exigențelor investigației. Este însă reținut spiritul cooperant, în termenii generali „preocupat de (cu mult interes pentru) anchetă" (NALR. *Oltenia, Date*, XX, XXII, XXIV; NALR. *Banat, Date*, sub formularea „a înțeles scopul anchetei": 18, 98, 100; ALRR. *Transilvania, Date*, 36). Se mai subliniază înclinația spre narațiune și glumă, spontaneitatea, răbdarea, sfătoșenia, preocuparea de a da răspunsuri suplimentare; apare chiar și calificativul „comunicativ" (*Oltenia*, XXIV, *Banat*, 15).

În ceea ce ne privește, încă din perioada redactării primelor volume de hărți și de texte dialectale din seria NALR. *Moldova și Bucovina*, am schițat o

Scanned with OKEN Scanner

tipologie generală a informatorilor, analizați din perspectiva cerințelor AD, cu interes deosebit pentru receptivitatea acestora față de diferite registre ale vorbirii, urmărite în mai multe situații de comunicare având în vedere aspecte fonetice (Hreapcă, *Anchetele*, 140–141; Dumistrăcel, *Limbă literară*, 262–264), dar și față de cele lexicale (Bîrleanu, *Aspecte*, passim). Preocuparea pentru surprinderea comportamentului lingvistic al subiecților în cursul anchetelor cu Q s-a concretizat în caracterizările acestora (NALR–*Mold. Bucov., Date*, p. 304–307; 318–408; cf. și partea a II-a, *Jurnal de anchetă*, p.310-370). Pe de altă parte, dat fiind faptul că textele reflectă mult mai precis și nuanțat resursele psihologice ale vorbitorilor (cf. Pop, *Dialectologie*, I, 729; vezi 1.2. și 3.2.3.), problema, complexă, a reacțiilor subiecților în cursul conversației dirijate cu anchetatorul și în cursul narării a constituit obiectul unor prezentări pertinente (cf. Dumistrăcel, *Ipostaze*, XI–XII, XIV, XIX).

Fără îndoială, trecerea spre o „transparență" totală privind rolul și însușirile subiecților o reflectă caracterizările, profunde și nuanțate, făcute acestora de către autorii AIS, o preocupare translată, în mod firesc, pe terenul anchetelor pentru ALI, dar preluată și de alți anchetatori / autori de atlase care au cunoscut și cultivat orientarea și spiritul școlii Jaberg–Jud. Chiar dacă nu trebuie să pierdem din vedere faptul că între cei trei anchetatori ce au transmis observațiile din cursul anchetelor pentru AIS pot exista diferențe în ceea ce privește exigența, ce poate varia, apoi, la fiecare dintre aceștia, în funcție de un moment sau altul și chiar în funcție de dificultățile cu care s-au confruntat într-un loc sau altul, spiritul critic în semnalarea deficiențelor subiecților le creditează suplimentar aprecierile pozitive. În această perspectivă trebuie să considerăm utilizarea de superlative: (subiect) „excepțional", „ideal", „eminent", „excelent", aproape întotdeauna cu motivațiile de rigoare: „vorzüglicher Gewährsmann", „ideales Sujet" (o femeie; Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 48, 52). Despre un subiect se spune că este „natură puternică, neobosit, energic, extrem de impulsiv; din punctul de vedere al cunoașterii lucrurilor și al limbii la fel de eminent („gleich hervorragend"); simțul limbii – excelent" („das Sprachgefühl–ausgezeichnet"; *ibid.*, p. 94).

În astfel de caracterizări transpar criterii de analiză combinate, exigențele anchetatorilor fiind explicate de unul dintre ei: informatorul bun trebuie să aibă idei clare și să știe să și le exprime, să aibă darul „explicării", să înțeleagă ce urmărește ancheta și să utilizeze graiul local fără teama că ar deveni ridicol, calitățile regente fiind inteligența naturală și simțul limbii (Scheuermeier, *Observations*, 100, 104).

Detaliate prin referințe la obiect, calitățile subiecților, ce creditează ancheta și virtuțile ei de comunicare, constau în: – cunoașterea lucrurilor („sachlich gut orientiert"; „sprachlich und sachlich ganz zuverlässig / ausgezeichnet";

Scanned with OKEN Scanner

„sachlich außergewönlich gut orientiert"; Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 40, 47, 49, 94, 126). De altfel, Petrovici a împrumutat termenul din AIS: „subiectul e bun *sachlich* ..." (*Introducere*, p. 56; cf. 57) și același criteriu de apreciere apare și în caracterizarea informatorilor pentru alte atlase: „știe bine lexicul din domeniul culturii materiale" (*Mały Atlas*, XXV); – reacția la stimulul pe care îl constituie întrebarea: răspunde repede și sigur, „curat" și clar („sauber und klar"), răspunde după reflecție, plin de înțelegere (Jaberg – Jud, *op. cit.*, p. 54, 75, 79, 87, 92); este vioi intelectual (p. 57, 81, 195) etc.; (vezi și „subiect de o vioiciune neobișnuită; ghicea întrebările"; Pop, *Jurnal*, 986. Cochirleni, sau „tot timpul bine dispus, a răspuns la întrebările mele fără a arăta oboseală"; Șandru, *Enquêtes*, III, 120).

Calitățile psihice și atmosfera de colaborare din timpul anchetei sînt ilustrate de caracterizări de tipul: „firesc, natural" (Jaberg – Jud, *op. cit.*, p. 66, 95), „sigur" (p. 94), „elocvent", chiar „foarte muzical și elocvent" (p. 75, 100), „îndemînatic, sprinten" (p. 92), „harnic, capabil" (p. 95), „plin de temperament" (p. 105), „independent" (p. 111), „tenace" (p. 97), „cu darul de observator" (p. 40, 95), „de încredere, de nădejde" (frecvent).

Se cere subliniat faptul că prestația bună la un anumit „capitol" nu influențează caracterizarea de ansamblu, fiecare compartiment fiind apreciat diferențiat; de exemplu, un țăran analfabet, în vîrstă de 63 de ani, este excelent din punctul de vedere al „lucrurilor", conservă fonetismul local, dar este influențat de limba literară în ceea ce privește lexicul și are mari greutăți pentru transpunerea în dialect a frazelor din Q („Analphabet; sachlich ausgezeichnet, lautlich bodenständing, aber lexikologisch ist er durch die Schriftsprache beeinflußt. Sätze bereiten ihm große Schwierigkeiten" (Jaberg – Jud, *op. cit.*, 120). Diferențe de calitate au fost observate și pentru f a z e l e anchetei: de obicei, mai greu este începutul, dar aceasta nu este o regulă generală; o anchetă începută sub cele mai bune auspicii poate scădea în ceea ce privește rezultatele spre sfîrșit (*ibidem*, p. 191). Uneori subiectul evoluează comportamental în sens negativ; față de impresiile excelente de la început, Sever Pop se vede nevoit să retracteze aproape totul: subiectul este „necomunicativ" (nu a obținut de la el nimic în plus față de răspunsul la întrebări), s-a dovedit „pezevenchi" și obraznic (printre altele, vrea să fie plătit dublu decît le fusese înțelegerea; *Jurnal*, 792. Păduroiu).

Tradiția explicitării tuturor aspectelor umane presupuse de cercetările de cartografie lingvistică privitoare la Italia, a cărei expresie o constituie publicarea remarcabilului volum *Der Sprachatlas als Forschungsinstrument*, și-a pus amprenta asupra prezentării bogate și extrem de nuanțate a informatorilor pentru *Atlante linguistico italiano*. Prelucrarea (și reproducerea) computerizată a datelor din cele două volume introductive la ALI, tipărite sub titlul – sugestiv

Scanned with OKEN Scanner

– *Verbali delle inchieste*, oferă cititorului, mai întîi, o orientare rapidă (datorită tipizării rubricilor), iar, apoi, observații pertinente ale anchetatorilor, care, firește, nu ocolesc insatisfacții de tipul celor deja semnalate, de exemplu, acceptarea, de nevoie, a unui informator mediocru, avînd ca urmare limitarea anchetei la minimum sau la „necesarul pur" (Pellis – Massobrio, *Verbali*, I, 349, 489, 495).

Iată însă caracterizări, din puncte de vedere diverse: locvace, cu fantezie vie; „un galantuomo"; onest (cînd nu poate răspunde, exclamă: „andiamo avanti, non so!"), timiditate (I, p. 15, 183, 228, 503); scrupulozitate, spirit umoristic (II, p. 750, 918). Printre deficiențele care-l nemulțumesc, pe cont propriu, pe anchetator: subiectul divaghează și dă explicații inutile (I, p. 479, 484); modest din punct de vedere intelectual; lipsă (absolută) de fantezie; spirit de observație nesatisfăcător (II, p. 747, 898, 912). Nu lipsesc nici mărunte răbufniri de obidă: un colaborator se dovedește nepotrivit din punct de vedere moral, căci nu se ține de cuvînt și vine la întîlnire cherchelit (*alticio*); un altul mestecă tutun și anchetatorul este nevoit să-l facă să repete unele răspunsuri pentru perceperea clară a sunetelor (I, p. 156, respectiv 15).

Caracterizările generale sînt de tipul „buon informatore, coscienzioso e spontaneo"; „ottimo informatore, intelligente, coscienzioso e modesto; ha compreso lo scopo del lavoro" (I, p. 70, 128). Un intelectual, profesor, dintr-o arie de pronunțată confruntare dialectală, primește din partea lui Pellis calificative maxime: „Di atitudini eccezionali: intelligentissimo, informatissimo di tutto, instancabile, coscienziosissimo" (p. 251), iar G. Tropea îi dedică unui colaborator o extrem de cuprinzătoare analiză, într-un adevărat studiu de caz (II, p. 939–940). Calificativul de „ottimo" se explică, pentru un subiect, prin buna și rapida interpretare a ilustrațiilor, răspunsuri imediate, traducerea dezinvoltă, uneori cu tentă umoristică, și pe care conștiinciozitatea nu-l împiedică să intercaleze în răspunsuri anecdote ... „decoltate" (*allegri*); despre acest subiect mai aflăm, de la Pellis, că deși are 73 de ani, „è vegeto e robusto" (I, p. 375). O colaboratoare a lui Grassi se bucură de o atentă analiză psiholingvistică: „secondo il suo temperamento, è stata più fantasiosa che tecnica, più impulsiva che riflessiva ..." (II, p. 775).

Desigur, în unele cazuri semnalate mai sus, avem de a face cu reflexe particulare ale insatisfacției anchetatorului, care, vizînd manifestarea „competenței comunicative" performante, constată că nu s-a instalat, pe mai multe planuri, o interacțiune „cooperativă" (cf. Vlad, *Sensul*, 18–19).

Ca și în alte situații, perspectivele analizei sociologice contribuie substanțial la aprecierea relevanței diferitelor criterii de caracterizare a informatorilor (Reitmajer, *Sozialdaten*, 581); diferiți specialiști (de exemplu Eva Klein) au conceput abordări *matriceale* privind „înțelegerea" însușirilor individuale ale informatorilor (cf. Wagener, *Methodologie*, 160).

Scanned with OKEN Scanner

O atare abordare a temei contribuie substanțial la scoaterea din „anonimat" a subiectului din AD, al cărui „ideal" tradițional, prins ironic, într-un portret–robot ni-l prezintă Sabina Canobbio; „il Buon Informatore" trebuia să fie doar „nonmobile, older, rural, male", reprezentant genuin al unui grai arhaic, conceput drept „monolitic" și „imobil" (*Coscienza*, 21, 26, pe baza comentariilor extrase dintr-o bogată literatură de specialitate, ceea ce ne-a scutit, ca și în alte cazuri în care am citat contribuția colegei italiene, de „încărcarea" cu trimiteri bibliografice).

2.2.2.3. *Valoarea și semnificația observațiilor subiecților.* Alături de caracterizările generale și de observațiile de amănunt ale anchetatorilor referitoare la subiecți, dar mai ales în lipsa unor astfel de informații, statutul acestuia din urmă drept partener de comunicare poate fi analizat prin reacțiile față de întrebările din Q și față de faptele de limbă evidențiate de anchetă. Admițînd, din perspectiva unei „lingvistici populare", existența a două niveluri de manifestare, reacțiile „secundare" (ce se referă la selecția faptelor, rămasă adesea neexprimată) și cele „terțiare", explicite, sub forma unor comentarii (o clasificare propusă de H. M. Hoenigswald), nu putem, totuși, califica astfel de exteriorizări drept „veleități" lingvistice ale vorbitorului (Vulpe, *Commentaires*, 257, 261), oricare ar fi accepțiunea atribuită termenului. De exemplu, faptele puse în evidență de observațiile „provocate" de anchetator sau de cele „spontane" ale subiecților pentru atlasul lingvistic al Banatului referitoare la diferențele subiective pe terenul „subdialectului" bănățean dar mai ales cu privire la subdialectele învecinate, atent examinate de I. Faiciuc (*Comentarii*, passim), ne trimit și ele spre o cu totul altă abordare a temei; desigur, însă, fără iluzia de a ambiționa selectarea acestor comentarii pentru alcătuirea unui tratat de (ceea ce G. Ivănescu numea) istoria graiurilor populare. Dar, în măsura în care AD este o formă specială, dar autentică, de comunicare, pe baza considerațiilor de ansamblu ale subiecților am putea realiza o caracterizare, paralelă, a anchetei și, uneori, chiar o caracterizare credibilă a anchetatorului.

Astfel, subiectul judecă *conținutul* anchetei, găsind unele aspecte, importante pentru lingvist, drept neconvenabile pentru o discuție, atunci cînd are reticențe în a da răspunsuri, de exemplu pentru „il seno della donna". Interesul în legătură cu această noțiune se dirijează către „organul laptelui", în special la vacă, așadar, despre organul femeilor „nu se vorbește", mai ales oriunde; termenul poate fi „grossolano, rustico"; sau, diverse aspecte sînt considerate comice (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 207–209). Unele dintre răspunsurile subiecților utilizați pentru ALR I, la întrebarea despre numele „ficatului", subliniază dificultatea actului denominației: „nu știe fieteine să vorbească de ficați", sau „la om n-am văzut" (cf. Cazacu, *Denumiri*, 127). Denumirile pentru

Scanned with OKEN Scanner

„craniu" se repartizează între denotație propriu-zisă și conotație afectivă (Iordan, *Crâne*, passim). Această fațetă a anchetei lingvistice a fost „tematizată", în aspectele ei „obiective", de către dialectologi preocupați de „conștiința" informatorului, ce are o reprezentare concretă asupra rolului său ca participant la o „interacțiune", care începe ca un contact între „străini", dar evoluează în sensul unei colaborări (Wagener, *Methodologie*, 204–208, cu ilustrații din înregistrări pe bandă de magnetofon).

Studiind reacțiile subiecților folosiți în AD pentru atlasele lingvistice, Marius Sala a subliniat valoarea AIS pentru cunoașterea atitudinii vorbitorilor față de faptul lingvistic, iar, din ALR I și ALR II, a comentat numeroase manifestări ale acestora ce reflectă o atitudine activă în raport cu întrebarea din Q: comentariile lor ușurează nu numai „selecția" interpretului, ci vizează, paralel, lipsa de adecvare a chestionării, în sensul lipsei unor distincții de analiză specifice mediului rural (Sala, *Remarques*, passim).

„Colaborarea" cu anchetatorul și aprecierea generală a preocupării lui ajung pînă la elemente de mare subtilitate: subiectul lui Sever Pop dintr-o localitate din Moldova îi atrage atenția să nu scrie *am*, ci *an făcut (Jurnal*, 540. Ceplenița). La Poiana Sibiului, un subiect face observația „că au un *u* (final), zis pe jumătate" (Petrovici, *Introducere*, 73); după notele de la hărțile ALR II, aflăm că un subiect i-a precizat anchetatorului că *urieș* „se scrie cu *u* la sfîrșit", iar, altul, că la cuvîntul *nimic*, *u* „n-are loc(*μ*)", după cum un informator al lui Pop era „necăjit" că l-a „pierdut" pe *u*, fiind „mai umblat" (Dumistrăcel, *Influența*, 169). Edificat, subiectul trebuie să reziste presiunilor conformismului quasi-semidoct, sau lipsei de înțelegere a scopului anchetei din partea unor intelectuali locali, căci „îl mai dăscălesc cei cu carte să nu vorbească prea în dialect că nu-i frumos" (Pop, *Jurnal*, 63. Agriș). Dar el va face distincții hotărîtoare pentru AD: „se poate zice «mai pe domnește» și «mai popular», de exemplu, *ań* și *ai*, *bucată* și *dărab*", dovedind, și astfel, că este „un subiect în care te poți încrede" (Petrovici, *Introducere*, 109–110).

După ce și-a exprimat dorința să asculte înregistrarea de texte făcută cu ea, o femeie în vîrstă de 26 de ani, din localitatea Oancea, județul Galați, comentează: „ce urît!" (NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/1, p. LXXIII). Dar, retrospectiv, impresiile despre anchetă reținesențialul: interesul pentru aspectul arhaic al vorbirii, pentru formele gramaticale (înțelese ca o ... multiplicare a cuvîntului!) și ratifică alegerea anchetatorului, nu numai prin instrucția școlară a subiectului. Iată amintirile, după patru ani, cu ocazia înregistrării de texte dialectale, despre ancheta cu Q din 1968, dintr-o localitate din jud. Vrancea (transcriere fragmentară, literarizată):

[Cît am stat noi atuncea?]

Scanned with OKEN Scanner

„Vreo trei zile, noi am stat atuncea, de-am vorbit și discutat ... tot în limbaju vechi, care era ..."

[Și după aceea, ți-ai mai adus aminte cum „ne-am bătut capul"?]

„Ei, mi-am adus aminte! [...] Am stat eu în ... părere-așa, și-n gînduri! Zic «domnule», zic: «cum?! De unde și pînă unde dintr-un cuvînt să pronunțăm ... trei și patru cuvinte?»" [rîde].

„Greu îi. Numai *grămatical* lucram. Numai *grămatical* lucram! Asta-i chestia! [rîde], n-auzi?! Dar dumnealui [arată înspre St. D.] m-a nimerit bine, din cauză că ... *mie mi-a plăcut;* una! ... Și-al doilea, și eu am fost omul ăla care ... am învățat și eu carte. Că ... șapte ani! Am învățat șapte clase ... cum era pe timpurile noastre, înainte atuncea" (vezi NALR–*Mold. Bucov. Texte,* I/2, p. 1–2).

2.2.3. *Relațiile* instituite *între partenerii de comunicare* din cursul AD, atît datorită rigorilor instrumentului de menținere a programului, reprezentat de Q, cît, mai ales, în manifestările pur interindividuale, constituie o piatră de încercare a credibilității acestei activități și a valorii rezultatelor unui demers profesional fără termen de comparație în domeniul nostru, ce are loc într-un context experimental căruia repetarea nu-i afectează nicicînd noutatea și surpriza.

Abordînd tema „anchetator – informator în ancheta dialectală", într-o lucrare cu aspirații de sinteză care, însă, în ceea ce privește problematica AD, nu depășește constatările și formulările informative, formative și „stimulative", justificate la *acest* nivel, ale cursurilor de dialectologie, Valeriu Rusu face o constatare ce poate fi reținută; în perspectiva unei activități specific umane, „ancheta dialectală este, prin excelență, o comunicare bilaterală, bazată pe relația particulară care se stabilește, într-un anumit moment și într-un anumit context, între anchetator și informator (subiect)" (*Tratat*, 29).

În prezentarea, cu intenții de sistematizare stringentă, a cadrului în care au loc relațiile dintre anchetator și informator, pot fi distinse următoarele momente și faze ale desfășurării anchetei: saluturile de contact; legitimarea vizitei; instruirea subiectului (cf. și 2.1.1.); interviul după programul Q; discuția asupra operației precedente; convorbirea de despărțire (Wagener, *Methodologie*, 210). Înregistrarea în totalitate a acestor faze evidențiază cu precizie raporturile dintre cei doi parteneri, făcînd posibilă cunoașterea strategiei anchetatorului, a ezitărilor informatorului și a influenței situațiilor de înregistrare (*ibidem*, p. 184). Dialectologia germană modernă, de la E. Zwirner la A. Ruoff ș.a., pune, de altfel, un accent deosebit pe relațiile interpersonale ale „interacțiunii", pe elemente ce plasează ancheta pe coordonatele comunicării (*ibidem*, p. 160).

Nimic nu postulează, aprioric, un climat și o atmosferă cooperantă. Noutatea situației (cf. 2.1.1.), liberul arbitru și lipsa orizontului socio-cultural, pe de

Scanned with OKEN Scanner

o parte, suspiciunea și rezistența față de solicitările „autorităților" adesea (măcar aparent) ilogice și (nu rareori) abuzive, în special în societățile totalitare, reduc, din start, șansele anchetatorului lingvist. Debutul investigației sale se poate plasa, frecvent, sub semnul tranzacției, al schimbului de servicii. Lui Sever Pop, o femeie i-a cerut, pentru a-i răspunde, o mie de lei pe zi, „și nu glumea *țîgnita*" (*Jurnal*, 357. Berința). Uneori, pretenția este întemeiată, din optica țăranului. Emil Petrovici, voind să noteze termenii pentru piuă (șase întrebări), are dificultăți: „Piuarul n-a vrut să-mi răspundă la nici o întrebare. Zicea să-i plătesc 500 lei, pentru că așa i-a plătit unul de la Gherla cui i-a arătat cum se face o piuă. Abia am putut scoate de la el cele 6 răspunsuri ... Dînsul era convins că eu vreau să-mi fac o piuă; era deci dreptul lui să ceară un onorar pentru că-mi face un plan după care să construiesc piua" (*Introducere*, 117; cf. 121). Sau, ce să zicem de stîngăcia involuntară de a pune întrebările referitoare la moară unor țărani a căror instalație fusese „naționalizată" în anii „puterii populare" (cf. *Jurnal de anchetă*, p. 343).

Cele mai importante aspecte ale relațiilor dintre anchetator și subiect în AD stau sub semnul psihologicului, așa cum dovedesc mărturiile dintr-o îndelungată experiență. G. Millardet, înainte de a-și începe ancheta, avea grijă să-și „îmblînzească" subiecții, să le cîștige încrederea pentru a-i aduce într-o stare de sinceritate completă. Ch. Bruneau știa să le cîștige încrederea, devenind „un om al casei", pentru a obține „l'impression d'une conversation ordinaire"; pentru atingerea acestui scop este nevoie, după observațiile lui Karl Jaberg și Jacob Jud, de o „abilitate" și o „cunoaștere a sufletului omenesc" neobișnuite, solicitarea fiind diferită, în funcție de categoriile sociale (G. Bartoldi): un cioban „grossier" va avea și mai multă aversiune față de „la plume et le papier" decît un țăran din vecinătatea orașului, care, nici el, nu ține ca vorbele să-i fie „eternizate" (Pop, *Buts*, 123–124, 126, 152, 166).

Situația optimă pe acest teren este instaurarea simpatiei între conlocutori (Chaurand, *Introduction*, 204), dar raporturile dintre aceștia (pornind de la ancheta etnografică, cu aplicație directă în investigația etnolingvistică) au fost descrise în ipostaze pe cît de neașteptate, pe atît de opuse ca manifestare: nu numai *afecțiune* față de *antipatie*, ci se poate ajunge chiar pînă la „dragoste" sau „ură"! (Jeggle, *Feldforschung*, 42). Evident, se năzuiește spre „atmosfera prietenoasă" (Wagener, *Methodologie*, 182), iar aceasta se obține printr-o adevărată strategie de captare și de cultivare a încrederii informatorului în propriile-i posibilități („Așa ceva nu pot eu reține!"; „Să facem încercarea!"; *ibidem*, p. 225–226). Nu este mai puțin adevărat că în termeni strict obiectivați, acțiunea poate fi, totuși, calificată drept „manipularea" subiectului prin „trucuri psihologice" (*psychologische Tricks*; Reitmajer, *Sozialdaten*, 583), cu efecte diferențiate în funcție de partener, căci este o distanță enormă între „intimidarea"

Scanned with OKEN Scanner

manifestată de un copil, utilizat ca subiect, față de un anchetator străin (Pop, *Buts*, 95) și *tutuirea* între anchetator și subiect, cunoscuți de familie, ca manifestare a sociabilității și integrării comunitare (Jagueneau-Valière, *Occitan*, 4).

Evident, nu există reguli pentru a asigura reușita, dar s-au avansat mijloace concludente: să renunți la felul tău de a trăi, să te adaptezi condițiilor, căci colaboratorii simt afecțiunea pe care le-o porți (Pop, *Dialectologie*, II, 1149–1150); odată, colaboratorul „descoperit" pe cont propriu a acceptat să-i răspundă pentru că Sever Pop i s-a părut „om bun la inimă" (*Jurnal*, 24. Măidan), iar Emil Petrovici este luat prin surprindere de o manifestare de rară afecțiune: „la plecare, m-am trezit că mi-a sărutat mîna" (*Introducere*, 115). După astfel de contacte umane, discursul patetic al dialectologului are motivația lui (vezi *En face de l'informateur ou des informateurs*, Pop, *Recueil*, 217–218; pentru impresiile pe care le-au lăsat Sever Pop și Emil Petrovici în cursul anchetelor, cf. NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/2, p. 39, 247–252, 255–258). Dar un astfel de discurs este, conjunctural, perfect motivat: Arno Ruoff a vorbit despre anchetatorul devenit un „sfătuitor" (*Berater*) și un „duhovnic" (*Beichtvater*) al colaboratorului său (*Grundlagen*, 105). Am consemnat, la rîndul nostru, cîteva observații de același gen din partea unor subiecți ce au apreciat activitatea desfășurată de cercetători și chiar îndemînarea de a conduce discuția („Nu trăiți degeaba"; „ești ușor la chezi / = îndemînatic, abil/"; cf. partea a II-a, *Jurnal de anchetă*, p. 350, 367).

Care sînt căile de cîștigare a încrederii și de integrare socială? Anchetatorul ia masa împreună cu subiecții; unul dintre aceștia fiind „om bisericos", pentru a nu-l contraria, în ciuda veșnicei crize de timp, va „ține dumineca" împreună cu el (Petrovici, *Introducere*, 114, 118, 121; 22). Sever Pop se apropie de informatori dormind împreună la hotel, prilej pentru lungi discuții; cînd revine în aceeași localitate este primit cu bucurie de vechiul colaborator (*Jurnal*, 669. Șiștarovăț; 125. Măiereni). Același anchetator îi îndeamnă pe copiii ținuți în brațe de subiecți femei să „mîzgălească" cu creionul pe caietul de anchetă (*Dialectologie*, I, 718). Dar scrierea poate fi și o nevinovată „cursă": urmărind notația anchetatorului („desenată" și „lizibilă"), subiectul, ce începe să descifreze, înțelege repede și cooperează (Gardette, *Exposé méth.*, 52). Mai mult, informatorilor li s-au cerut chiar unele răspunsuri *în scris*, adăugate pe hărți, pentru a indica modul în care aceștia „aud" cuvintele regionale (procedeu la care am recurs uneori și noi; cf. *Jurnal de anchetă*, p. 353), forme de apropiere ce dau bune rezultate: stimulat, subiectul („étonné et fier de son petit exploit") se poate lansa, în perioada anchetei, în adevărate „cercetări active", sugerînd „des compléments pitoresques auxquels l'enquêteur n'aurait pas songé" (Barreteau, *Réflexions*, 108, 116, 120).

Fiind oricum expus unei experiențe singulare, subiectul trebuie menajat psihic și fizic: repetarea întrebării, pentru a rectifica un răspuns discutabil, poate

Scanned with OKEN Scanner

duce la alte erori (*Notice*, 7), iar unul dintre argumentele în favoarea recurgerii la înregistrarea anchetei pe bandă de magnetofon a fost și acela că notarea pe caiet a răspunsurilor are inconvenientul de a-l obosi și indispune pe subiect prin durata excesivă (Séguy, *Avant-propos*, 6).

Dar anchetatorul este „calculat" și prin alte hotărîri pe care le ia; după Pop, subiectul trebuie „pus la treabă" de dimineață, întrucît altfel va veni pentru anchetă gata obosit (*Jurnal*, 28. Cîlnic) și inventează măsuri de verificare a slăbirii atenției colaboratorului său (*Dialectologie*, I, 715).

Cîștigarea încrederii se produce și prin subterfugii greu de incriminat, căci modul de a ancheta este o problemă cheie („voilà le hic!") după aprecierea lui I.-A. Candrea, în postura de consilier al lui Al. Rosetti: „Dites lui que vous vous intéressez à son sort. Parlez politique, guerre, etc., et petit à petit vous arriverez à poser des questions qui vous intéressent" (Rosetti, *Scrisori*, 186). Nu altfel vedea lucrurile Sever Pop în anii anchetelor pentru ALR: o condiție pentru a găsi un bun subiect este „de a nu-i spune, de la început, care este scopul vizitei. Te preocupi la început de trecutul său și al părinților săi etc., și la sfîrșit îi împărtășești ce dorești de la el" (*Recueil*, 85). Sau, după cercetătorul limbajului pescarilor din Golful Lionului, calea este „de a le exploata marea lor pasiune – marea" (Michel, *Pêcheurs*, 8), dar acesta nu ignoră și nu exclude avantajul utilizării recomandărilor, măgulitoare, din partea unui organism *științific*.

Importantă este „integrarea" în comunitatea investigată și schimbarea, treptată, a statutului partenerilor de comunicare; după ce i se adresează cu „dumneavoastră!" și „dumneata!", o informatoare de vîrstă medie îi explică anchetatoarei motivele modificării de registru: „ ... dacă mai trăim împreună de mă obișnuiesc, încep și vă spun *tu*! ... că nu pot eu să țin multă vreme-așa, să spun dumneata mereu ...; vă cunosc și sînteți copiii mei aproape" (Tiugan, *Forme pronominale*, 155; asupra schimbării formulelor de adresare în cursul anchetei, ca „marcă" lingvistică a relațiilor dintre parteneri, vezi și Wagener, *Methodologie*, 220).

Despre „înșelarea" propriu-zisă a subiectului a vorbit Jean Séguy: magnetofonul nu trebuie utilizat în așa-numita anchetă „spion" (*Les Atlas*, 84); de fapt, a fost utilizat (cf. 2.3.3.), făcîndu-se, poate, chiar derogări de la etica profesională, un aspect față de care cercetătorii de teren sînt sensibilizați și sensibili (vezi și 2.3.2., ca și *Jurnal de anchetă*, p.266).

Scanned with OKEN Scanner

2.3. Chestionarul și modul de a chestiona; folosirea aparatelor și performanțe în cadrul convenției de lucru

„Le questionnaire ... pour être sensiblement meilleur, aurait dû être fait après l'enquête" (J. Gilliéron, *Pathologie et thérapeutique verbales*, 1915).

Tot „din interior", pentru a trece de rigorismul teoretic, absolut necesar, dar adesea formulînd exigențe din afara cunoașterii lucrurilor, trebuie considerate instrumentul de contact bilateral, dintre anchetator și subiect, chestionarul ori succedaneele acestuia, modul de a chestiona și metodele de înregistrare, inclusiv inovațiile pe acest teren, „aparatura". În legătură cu problemele enunțate, credem oportun, ca și pînă acum, să evităm, pe cît ne permite o expunere coerentă, informațiile ce ar reprezenta doar reluarea datelor din „îndreptare", care rămîn, și în ceea ce privește noțiunile abordate aici, indispensabile. Dar obligația cercetătorului dintr-un anumit domeniu este aceea de a-și face, periodic, un examen de conștiință și de a se analiza într-un șir evolutiv.

2.3.1. *Chestionarul „prestabilit"* poate fi considerat ca una din cauzele pentru care în AD nu se înregistrează integral „vorbirea", întrucît mediază un „contact întrucîtva artificial" (Coșeriu, *Geogr. lingvistică*, 72). Este vorba, de fapt, de un rău necesar, discutat, deși sub aspecte preponderent pragmatice, începînd din epoca criticilor aduse atlaselor din prima generație, un asemenea instrument de lucru *ideal* fiind greu de conceput; răspunzînd obiecțiilor diverse ce i-au fost aduse, Gilliéron, într-o formulare „mordantă", își exprima speranța că poate fi realizat doar unul *mai bun*: „Le questionnaire ... pour être sensiblement meilleur, aurait dû être fait après l'enquête" (cf. Pop, *Dialectologie*, I, 120). Anchetatorul nu se poate dispensa de el; cunoscîndu-i deficiențele, îi apreciază și calitățile. Anchetînd pentru AIS, Scheuermeier vorbește în termeni elogioși despre instrumentul pe care i l-au pus la dispoziție Jaberg și Jud: „de multe ori, luptînd cu unul dintre partenerii rebarbativi, ... am admirat forța de rezistență și suplețea chestionarului". De pe urma unui contact îndelungat, rezultă trăiri comparabile cu cele ce se pot stabili între persoane fizice; în Q erau pagini ce-i deveniseră „dragi", acele ce cuprindeau întrebări cu care „ancheta mergea întotdeauna foarte bine" și altele pe care le ura ca pe „niște inamici personali" (*Observations*, 98–99). Cînd Al. Rosetti îi cere un exemplar din Q, Sever Pop îi răspunde că îl are în manuscris și „în anchetă sînt cu ochii în patru ca să nu-l pierd" (Rosetti, *Scrisori*, 358). Practica de teren asigură formularea unor judecăți de valoare: o primă calitate a Q este aceea de a fi „à la portée de l'intelligence de ceux qui doivent y répondre", iar formularea întrebărilor să

Scanned with OKEN Scanner

nu „miroase" a teorie; un semn bun al organizării materiei este devansarea întrebărilor de către subiecții impacienți (Scheuermeier, *op. cit.*, p. 97).

Folosirea Q în ancheta de „texte" a suscitat, din optica „naturaleței" materialului înregistrat, critici destul de severe: s-a vorbit (H. H. Menge) de o situație experimentală prin excelență, deci extracomunicativă, sau (W. König) de obținerea unei variante „artificioase" a vorbirii (cf. Wagener, *Methodologie*, 188), respectarea Q „fix" într-un interviu „sever" fiind comparată (de către Erika Werlen) cu „tehnica de interogatoriu" (cf. Gehl, *Mundartforschung*). Dar, pe de altă parte, după aprecierile unui promotor notoriu (A. Ruoff) al înregistrării „conversațiilor" pe bandă de magnetofon, AD, chiar în condițiile utilizării unui Q tematic, reprezentînd o împrejurare în care se realizează o formă obișnuită de comunicare: aceea cînd discuți cu un „străin" despre un subiect care-i interesează pe ambii parteneri, acasă sau într-un loc „neutru" (Wagener, *op. cit.*, p. 188). În aceste condiții, aprecierea situației de comunicare se transferă, parțial, asupra „virtuților" Q cu care se anchetează, asupra opticii proiectării acestui instrument de lucru.

Conexiunea capitolelor din chestionarul pentru ALR a fost urmărită încă din perioada anchetelor de probă, acest instrument de lucru cunoscînd două redactări (Alexandra Pop, *Vie*, 78–79). Pentru introducerea firească a subiectului în materie, cea mai bună ordine este, cu rezervele de rigoare, aceea *ideologică*, propusă de Rudolf Hallig și Wilhelm von Wartburg, în *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie* (Nauton, *Exposé*, 51–52); în *Atlasul lingvistic și etnografic al Masivului Central* ordinea volumelor este următoarea: I. *La nature;* II. *Le paysan*; III. *L'hommę*. Tot așa, *El cuerpo humano* constituie obiectul celui de al V-lea volum din *Atlas lingüístico y etnográfico de Andalucía*, publicat de Manuel Alvar în colaborare cu A. Llorente și G. Salvador (după tomurile consacrate *agriculturii*, *florei și faunei*, *casei* și *timpului*), aceeași ordine generală fiind respectată, de exemplu, și în atlasul Cantabriei, ca și în alte atlase iberice. Mai important este, sub raportul credibilității anchetei, locul pe care îl ocupă întrebările referitoare la corpul omenesc în Q: de exemplu, în cel pentru *Atlasul lingvistic și etnografic lionez*, ele se grupează abia în secțiunea numerotată 29 (Gardette, *Exposé méth.*, 131). Aceasta deoarece, pentru un subiect mobil din punct de vedere intelectual, întrebările referitoare la aspecte obișnuite ale realității pot fi de-a dreptul „derutante": un informator de-al nostru (din localitatea Adam, jud. Galați) se întreba, pur și simplu, dacă nu aș putea să notez chiar eu răspunsurile, fără ajutorul lui (vezi *Jurnal de anchetă*, p. 348), după cum pentru alți colaboratori, dintre cei calificați ca *(foarte) buni*, ancheta pare cumva absurdă, atunci cînd trebuie să răspundă la întrebări prea „simple", cum ar fi cele pentru „lapte", „pată", „zi" etc., presupunînd oarecare „dedesubturi", pe care ei nu le sesizează (*ibidem*, p. 322, 364).

Scanned with OKEN Scanner

În discuție nu intră numai aspectele obiective privind structura și conținutul Q; din perspectiva relațiilor cu informatorii, anumite precauții nu sînt de prisos. De exemplu, din Q „normal" pentru ALR I, au fost eliminate întrebările referitoare la „viața erotică și sexuală", transferate în Q „dezvoltat", pentru ALR II (pe baza răspunsurilor la aceste întrebări s-a publicat „Suplementul" la vol. I din ALR II, *Termeni considerați obsceni*, „ocultat" din pudibonderie în manualele de dialectologie, deși cuprinde informații excepționale nu numai în ceea ce privește istoria limbii, ci, mai ales, pentru socio- și psiholingvistică). Sever Pop, în cunoștință de cauză, vorbește de refuzul unor subiecți de a răspunde la astfel de întrebări din timiditate și pudoare, cu atît mai mult atunci cînd este vorba de o femeie (*Recueil*, 71; cf. și *Jurnal*, 130. Berința: despre soția unui „econom cu stare", cu care a făcut ancheta, a notat că este „extrem de timidă" și „cam pudică"). Din aceleași motive, informatoare pentru ALI au fost scutite de răspunsurile la unele întrebări, pentru care anchetatorii s-au adresat unui bărbat („le poche parole scabrose le ho chieste ad un uomo"; Pellis – Massobrio, *Verbali*, I, 473; cf. 179 și passim), dar astfel de substituiri s-au produs și din motive de cunoaștere mai bună a unui anumit domeniu (II, p. 756 etc.). În ceea ce ne privește, în astfel de situații, nu am pus întrebarea 883 din Q NALR („rîncaci"), iar bărbații, de obicei, au răspuns în absența colegei care făcea parte din echipă (cf. *Jurnal de anchetă*, p. 365; vezi și p. 337: un subiect ocolește răspunsul pentru „[femeie] stearpă").

Prelucrarea, refacerea și completarea Q se produce adesea chiar în cursul anchetelor, pentru unele secțiuni chiar ca *program*, avut în vedere de la început (în ciuda restricțiilor vizînd „unitatea" de preocupări și procedură, în cazul atlaselor regionale). Un exemplu pentru o asemenea schimbare de procedură într-o serie de AD ni-l oferă Dumitru Șandru, care a început prin înregistrarea de texte (*Enquêtes*, I, II), a adăugat apoi „traducerea" de fraze, dar și înregistrarea de cuvinte (III) după aceea, ca, „en vertu de l'expérience acquise", să reducă numărul întrebărilor referitoare la fraze (VI, 181). „Prelucrarea – completarea" Q cu ajutorul subiecților este consemnată și de autorii atlasului graiurilor poloneze (*Mały Atlas*, LVII). Completări semnificative în Q au operat anchetatorii pentru ALR (vezi Pop, *Recueil*, 209, unde este reconstituită o pagină din Q ALR I: la întrebarea nr. 1728, „roata de la piuă", s-a adăugat, începînd cu localitatea Mărtănuș, pct. 200, și „rîșniță de sare"; o discuție mai largă despre acest aspect, în partea a II-a, *Adaptarea chestionarului la cerințele anchetei*).

Este bine cunoscută augmentarea chestionarului folosit pentru ALF, cu urmarea că există hărți pentru unii termeni doar pentru graiurile din sudul Franței (cf. *Notice*, 6). Retrospectiv, autorii atlaselor din seria NALF, discutînd și problema neaplicării unui chestionar comun, formulează deziderate (Gardette,

Scanned with OKEN Scanner

Exposé méth., 37–38), sau regrete: „beaucoup d'idées nous étaient venues spontanément, mais un peu tard: au milieu des enquêtes, ou même en rédigeant les cartes" (Séguy, *Avant-propos*, 3). Critica unor formulări preconizate inițial pentru Q atlasului armorican roman și îmbunătățirea acestora a fost și o preocupare a abatelui G. Guillaume (Barreteau, *Réflexions*, 109–110, 120–121).

O problematică bogată de discuții comportă, așadar, însuși modul cum este formulată întrebarea: dacă, din varii motive, aceasta este nepotrivită, subiectul poate avea impresia că este bănuit incapabil și, de fapt, inutil (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 181). Anchetatorii pentru AIS au avut, pentru lucrul practic, un repertoriu bogat de „gesturi" și „descrieri" (*ibidem*, p. 183); tot pentru „uz intern", cei ce au făcut anchetele pentru noul atlas al Cataloniei au dispus de un chestionar „explicat", numit „libre del mestre" (conținînd, de exemplu, și definiții; *Qüestionari*, 13). Dacă formularea propriu-zisă a întrebării, chiar în cursul anchetei, i-a revenit anchetatorului, din rigoare științifică, acesta, în unele cazuri, a consemnat-o după titlul hărții pe care sînt reproduse răspunsurile respective, cum a procedat Sever Pop. În plus, acesta „cu o sinceritate care-i face cinste, ... a arătat și nepotrivirile unor chestionări" (Pușcariu, [Prefață], 9), ceea ce a favorizat unele critici care i-au fost aduse (Pop, *Dialectologie*, I, 715). Aceeași preocupare, pentru a face posibilă interpretarea exactă a răspunsurilor înregistrate, o manifestă Séguy: pe hărțile din atlasul Gasconiei figurează „o formă fixă" (de bază), pentru că enunțul a fost adaptat condițiilor particulare ale fiecărui subiect; mai mult, formularea este într-o franceză „surprinzătoare" (din punctul de vedere „literar"), urmărind să-i pună pe informatori „à leur aise et de plain-pied" (*Avant-propos*, 4).

Formularea întrebării nu a putut fi redată, la redactarea hărților, nu numai de autorul „director" al unui atlas (Pop, *Recueil*, 361), ci nici de către anchetatorul-autor, mai ales în cazul cînd răspunsul a fost obținut prin metoda „conversației dirijate" (Nauton, *Exposé*, 89–93, într-o discuție de contestare a obiecțiilor aduse de H. Gougenheim). Dar, ca orientare metodologică generală, sînt respinse întrebările „închise", cele care preconizează un simplu răspuns „ecou" (singurul posibil), calitatea regentă a întrebărilor, conform dezideratelor enunțate de Jaberg și Jud, fiind capacitatea de s u g e s t i e a acestora (cf. Eichhoff, *Schriftliche Befragung*, 551–552). În ancheta din perspectiva „interacțiune totală" sînt înregistrate și, apoi, transcrise observațiile subiectului asupra modului cum se desfășoară chestionarea, printre fazele demersului figurînd chiar, la sfîrșit, o convorbire asupra modului cum au colaborat interlocutorii (Wagener, *Methodologie*, 226–228; cf. 211 și §2.2.3.).

Chestionarul pentru NALR a fost prezentat, în linii generale, de către Teofil Teaha (în „Fonetică și dialectologie", V, 1963, p. 109–122), cu referire la metodologia anchetei pe plan romanic și cu obiecții aduse volumelor publicate

Scanned with OKEN Scanner

din ALR, în care, la numeroase hărți, nu a fost redată formularea întrebărilor utilizate în cursul anchetei. Trebuie subliniat faptul că s-a prevăzut completarea Q cu întrebări referitoare la particularitățile specifice unor diverse regiuni anchetate, ceea ce, se pare, nu s-a făcut. În cursul anchetelor noastre pentru atlasul lingvistic al Moldovei și Bucovinei, Q NALR, drept cadru general de investigație, s-a bucurat, în cîteva cazuri, de aprecieri din partea subiecților: astfel, unul dintre colaboratorii noștri (din localitatea Berești, jud. Galați), la sfîrșitul anchetei, într-o considerație de ordin general, observa: „cărticica-i legată de toată viața!", iar subiectul ce a răspuns la QS despre *Oierit* din Cîrja (jud. Vaslui), căruia și ilustrațiile prezentate i-au „plăcut", a acordat un calificativ măgulitor autorului: „ăsta a fost cioban, nu profesor" (vezi partea a II-a, *Jurnal de anchetă*, p. 315, respectiv 356). Am înregistrat și recunoașterea calităților modului de a formula întrebările referitoare la „conjugarea" verbelor (*ibidem*, p. 364).

Modificările privind ordinea întrebărilor din Q NALR și formularea acestora, pentru a realiza un proces real de comunicare cu subiecții, și întrebările suplimentare pe care le-am pus în anchetele din sudul Moldovei sînt prezentate în partea a doua (II. 1.–9.).

Considerăm necesară o asemenea analiză de adaptare și din cauză că acest Q a fost utilizat și pentru alte anchete (cf. Radu Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor de lîngă munte*, Craiova, 1980, p. 15, și Vasile Frățilă, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe Valea inferioară a Tîrnavelor*, Timișoara, 1982, p. 16).

2.3.2. *Reacțiile la diferite moduri de a chestiona.* Dacă în paragraful precedent am citat cîteva demersuri ce urmăresc să scoată utilizarea Q de sub semnul artificialului, condiția indispensabilă pentru a scoate rezultatele AD de sub semnul îndoielii (cf. și 3.1.2.) este aceea ca anchetatorul să se supună rigorii de a consemna fidel împrejurările obținerii răspunsului: ezitările și incertitudinile, comentariile ce-l însoțesc, valoarea afectivă a cuvintelor, repetițiile divergente: „Bref, nos notes doivent être un fidèle procès-verbal, elles devraient donner une image vivante de la petite scène dramatique qu'est la séance d'un relevé dialectologique" (Scheuermeier, *Observations*, 106). În relația de comunicare ce se stabilește între anchetator și subiect, importanța Q trece pe un plan secundar, întrucît, oricît de bine ar fi conceput, acest instrument de lucru înseamnă, de fapt, doar ceea ce valorează acel care-l folosește (Allières, *Verbe*, 7), în măsura în care succesiunea de întrebări și răspunsuri reproduce sau măcar se apropie de o situație reală de comunicare, ce nu se va deosebi esențial de „conversația dirijată" (cf. și Chaurand, *Introduction*, 193).

Nu trebuie să neglijăm faptul că, în linii generale, critica Q se resimte încă de idiosincrasii rezultate din conștientizarea carențelor AD de tip „traducere",

Scanned with OKEN Scanner

iar raportarea la „conversația dirijată" este semnificativă: orientarea intereselor de cercetare spre înregistrarea de texte impune *conversația propriu-zisă* ca obiectiv de prim plan, criteriul principal de apreciere a datelor culese fiind „naturalețea". Reacția optimă, „naturală" a subiectului s-ar putea, fără îndoială, asigura, de exemplu, doar atunci cînd vorbirea acestuia ar fi înregistrată în afara unei activități orientate *ad-hoc* și, mai ales, fără ca subiectul să fie preocupat de utilizarea ulterioară a materialelor recoltate (cf. Wagener, *Methodologie*, 161, 173–174). Oricum, „interviul", ce nu poate aspira la astfel de parametri, reprezintă o formă de progres metodologic, ce se caracterizează prin faptul că interacțiunea de vorbire este *dialogată* și *centrată tematic* (*ibidem*, p. 175), această ultimă trăsătură evocîndu-ne, totuși, Q.

Distanțarea metodologică trecută aici în revistă ne impune să revenim, dintr-un punct de vedere opus, la afirmația lui Allières citată anterior: renunțarea la Q (mai mult sau mai puțin rigid) nu asigură, în mod automat, calitatea rezultatelor, ce depinde tot de valoarea anchetatorului. Dar utilizarea instrumentului de anchetă „prestabilit" se cuvine discutată nu numai ca o problemă de principiu a cercetării dialectale, ci și din cauză că la acesta nu se poate renunța în adunarea materialului lingvistic pentru atlase, a căror realizare poate profita de pe urma discuțiilor metodologice provocate de înregistrarea textelor, iar pericolul „supercreditării" Q nu trebuie subestimat: după cum nota Traian Herseni (*Sociologie*, 207), dezvoltînd idei ale Școlii Sociologice a lui Dimitrie Gusti, Q poate să se transforme într-o „violare metodologică a realităților", în sensul că anchetatorii, elaborîndu-l și lucrînd cu el, pot ajunge, în loc de cunoașterea la a *ceea ce este*, la aceea a *ceea ce cred că este*, în speță, în loc de a face o sociologie a realității, să realizeze o sociologie a conștiinței colective asupra acestei realități (cf. Dumistrăcel, *Sate*, 97). Avem în vedere, în continuare, atît atitudinile pur inerțiale, cît și căutările de „ameliorare".

Considerarea Q în sine drept o primă jumătate din realizarea anchetei dialectale pare să fie reflectată de termenii în care investigația este descrisă de către unii cercetători, ce vorbesc de „aplicarea" lui, un termen ambiguu, insignifiant metodologic și obstruînd posibilitatea analizei relaționale a rezultatelor (o critică a termenului am făcut într-o recenzie publicată în „Limba română", XXII, 1973, 1, p. 72). Dar însăși utilizarea Q în anumite condiții poate menține cercetarea în cadrul experimentului, de exemplu atunci cînd aceeași persoană a răspuns în două rînduri la aceleași întrebări (este drept, pentru studiul acustic al vocalelor, în vederea alegerii celei mai bune realizări, chiar din punct de vedere tehnic (Saramago, *Corvo*, 16; autorul folosește și el termenul de „aplicare" a Q, p. 131). Or, dacă simpla repetare, accidentală, a întrebării pune probleme metodologice și psihologice (vezi și mai sus, 2.2.3.), atunci, „aplicarea" impasibilă a Q pare să conducă spre „completarea" unor rubrici de formular.

Scanned with OKEN Scanner

Din orientarea cercetărilor dialectologice după metoda „Wörter und Sachen" poate fi explicată folosirea unor imagini în Q; cele pentru anchetele indirecte difuzate de Muzeul Limbii Române din Cluj cuprind desene; tehnica a fost preluată, pentru numeroase întrebări, în Q NALR, cu o eficiență discutabilă (cf. Conțiu – Marinescu, *Factori*, II, 54). Nici chestionarul cunoscut sub numele *Pictorial Linguistic Interwiew Manual* (Ohio, 1957) nu rezolvă probleme metodologice majore ori conjuncturale ale AD (cf. Lăzărescu, PLIM, passim; vezi și 3.1.1.), cum ar fi evitarea influențării subiectului datorită particularităților vorbirii anchetatorului sau „stîngăciile" de formulare a întrebării. Experimentată pentru *Atlas lingüístic del domini català*, această metodă a fost abandonată, din motive practice concludente: subiecții buni au dat rezultate bune atît cînd au răspuns după PLIM, cît și în urma chestionării tradiționale, dar, unii dintre aceștia, s-au arătat nesiguri în interpretarea figurilor (*Qüestionari*, 12); Joan Veny vorbea de nedumerirea în fața „furnicilor dinozauri" din imagini; cf. *Jurnal de anchetă*, p. 264). Adesea, însă, recurgerea la figurile din *Livre de Dessins*, partea a II-a a primului chestionar pentru *Atlas linguarum Europae*, însoțite de explicații preventive (de exemplu, fig. 79, „la punaise" reprezintă insecta mărită de cîteva sute de ori alături de „le lezard", fig. 80, în mărime aproape naturală!), a dat rezultate favorabile, printre altele comparația cu alte zone etnolingvistice și, tot atît de important, *siguranța* în ceea ce privește inexistența unor obiecte sau viețuitoare.

Problema chestionării prin intermediul ilustrațiilor este atent urmărită în notele de caracterizare a anchetei cu informatorii pentru ALI; observațiile subliniază faptul că, în fond, este vorba de dotarea, din punctul de vedere al imaginației (și nu numai al intelectului) colaboratorilor. Formulări de creditare a eficienței procedeului: „reazione pronta ed esata alle illustrazioni" (Pellis – Massobrio, *Verbali*, I, 140); „interpreta quasi sempre con facilità le illustrazioni" (p. 193; cf. II, p. 873, 884); „interpreta molto bene le illustrazioni" (un subiect „intelligente, di cultura primitiva"; I, p. 257; cf. 243); „con le foto e con illustrazioni dimostrò subito una familiarità sorprendente" (II, p. 940; cf. 970, cu referire specială la cele privind flora și fauna).

Destul de frecvent se consemnează și dificultăți de recunoaștere (*ibid.*, I, p. 17, 20), într-un caz, mai ales a reprezentărilor din fotografii (un „ottimo sogetto", de altfel; *ibid.*, II, p. 949); în acest tip de ilustrații subiectul nu percepe proporțiile corecte ale obiectelor). Iată și explicația, pentru un informator care a trebuit „îndrumat": „la sua poca familiarità con la carta stampata" (p. 945). Dar explicațiile *ad-hoc* ale anchetatorului reprezintă un dezavantaj mai mic decît sugerarea termenului italian, care a fost astfel evitată, subliniază Grassi (II, p. 892).

Scanned with OKEN Scanner

Astfel, în fond, discuția se pune sub aspectul refuzării monopolului în ceea ce privește modul de a ancheta; într-o anchetă în mediu bilingv, îmbinarea observării, a „conservației" și a utilizării Q a asigurat autenticitatea rezultatelor, una dintre metode constituind, frecvent, o posibilitate de verificare pentru alta sau celelalte (Caragiu Marioțeanu, *Aromâni*, 81–82). Apoi, dialectologii germani de exemplu, invocînd imperativul reprezentativității datelor culese, nu exclud nici chestionarea indirectă, alături de chestionarea directă și de mărturia proprie a anchetatorului (*Selbstbefragung*; cf. Wagener, *Methodologie*, 104). Cu atît mai mult cu cît o b s e r v a r e a se află la baza îmbunătățirii imediate a Q și a dezvoltării răspunsurilor la întrebări, prin textele „tematice".

2.3.3. *Folosirea în AD a aparatelor de înregistrare* a constituit, de asemenea, un subiect discutat fără a se ține seama, totdeauna, de personalitatea subiectului, de la împotrivirea față de introducerea fonografului, la ancheta „spion", cu magnetofonul ascuns. Dacă în 1926, la al doilea Congres al Filologilor Români, Leca Morariu considera că individul aflat în fața fonografului, asemenea celui ce „pozează" pentru o fotografie este un personaj „schimbat" și nu cel pe care credem noi că-l chestionăm (cf. Pop, *Buts*, 174), rezultatele înregistrate de către D. Șandru în deceniul următor dovedesc măcar parțial contrariul: în fișele de observație ale multor subiecți (*Enquêtes*, I–VI), anchetatorul remarcă dezinvoltura și plăcerea acestora de a fi înregistrați (în ceea ce privește tipologia informatorilor din acest punct de vedere, cf. și Pop, *Dialectologie*, II, 1056–1057). Desigur, din punct de vedere strict tehnic, în direcția „autenticului" vorbirii și a „naturaleței" înregistrărilor (de care era preocupat H. W. Pollak încă din 1913) s-a cîștigat foarte mult, dacă ținem seama de concentrarea (chiar încordarea fizică) în fața pîlniei fonografului, în raport cu normalitatea poziției interlocutorilor și libertatea gesticulației acestora în condițiile utilizării microfonului (cf. Wagener, *Methodologie*, 169–171).

Culegerea datelor pentru un atlas lingvistic prin înregistrarea anchetei, în întregime, pe bandă de magnetofon, după efectul inițial de surpriză, a fost promovată și pusă în practică de către cercetătorii cu „apetitul descoperirii" (cf. Tuaillon, *Comportement*, 21–22), și, în mod firesc, a intrat în practica normală a culegerii de texte dialectale, metodă aplicată, credem, pentru prima dată, între 1962–1965, într-o investigație de anvergură, avînd și preocupări de geografie lingvistică, pentru „Arhiva graiurilor germane expulzate" (Bellmann – Göschel, *Tonbandaufnahme*).

În Austria, Elveția și Germania interesul pentru „arhivele fonogramice" are însă o tradiție considerabilă, începînd cu înregistrările pe discuri de gramofon realizate în cadrul unui program al Academiei Imperiale de Științe de la Viena (1899–1903) și continuate (1909–1923) cu programul Universității din

Scanned with OKEN Scanner

Zürich (A. Bachmann și L. Gauchat). Amintind, după excursul realizat de Peter Wagener (*Methodologie*, 164 și urm.) alt moment important, colecția de discuri înregistrate în anii 1936–1937, sub titlul „Lautdenkmal reichsdeutscher Mundarten" (B. Martin și W. Mitzka), subliniem faptul că, după inventarea și utilizarea magnetofonului, E. Zwirner punea pe prim plan preocuparea pentru *limbajul uzual* (*ibidem*, p. 168), pentru ca, începînd din anii '70, deși s-au exprimat și importante obiecții (cf. 2.3.1.), capacitatea înregistrărilor pe bandă de magnetofon de a reflecta fidel limba „normală", în întreaga ei diversitate, să întrunească numeroase sufragii, ale unor specialiști de prestigiu (*ibidem*, p. 161–162). S-a ajuns pînă la formularea aserțiunii că astfel s-a constituit o nouă dialectologie, aceea a „vorbitorului" (*Sprecherdialektologie*: H. Löffler, J. Macha, apud Wagener, *Methodologie*, 186).

O urmare imediată a perfecționării tehnicilor de înregistrare a fost însă și aceea că investigatorii au fost tentați să apeleze la înregistrările „mascate", „camuflate" propriu-zise (*verdekte Aufnahme*), sau au recurs la subterfugii naive, ca „strategii" tipice anilor '50, cum sînt cele comentate de către Maria Hornung („microfonul nu funcționează, iarăși este stricat", exclamație urmată de oftatul de ușurare al subiectului timorat, căruia, eventual, i s-a explicat că magnetofonul ar fi un soi de aparat de radio!; ap. Wagener, *op. cit.*, p. 191). Într-o adevărată goană după autentic și „naturalețe", anchetatorul caută împrejurări favorabile pentru înregistrări „anonime", prin surprindere: în magazine universale, în mijloace de transport în comun, la locul unde s-au produs cataclisme naturale (Labov, *Context social*, 80–81; autorul a vorbit chiar de „incapacitatea lingviștilor de a trage toate foloasele de pe urma inventării magnetofonului în Germania, în perioada 1930"; *ibidem*, p. 77). Secvențe de înregistrare *secretă* sînt prezente și în cazurile în care se ambiționează consemnarea „interacțiunii totale" (cf. 1.2.).

Reacția de domeniul deontologiei profesionale nu a întîrziat, căci s-a pus problema e t i c i i cercetării, avînd în vedere atît observarea și recoltarea „ascunsă", inclusiv prin mascarea microfonului, ca și manipularea conștientă a procesului lingvistic; în Germania cel puțin, înregistrările secrete, chiar și în cazul cînd subiecții sînt puși la curent ulterior, se află sub incidența legii (Mattheier, *Forschungsziel*, 624, 635), întrucît, prin astfel de înregistrări și prin utilizarea lor, se produce lezarea confidențialității cuvîntului, pedepsită cu privarea de libertate și cu amenzi (cf. Wagener, *Methodologie*, 191). Iată și o altă formă de manifestare a grijii de a nu expune persoane particulare la neplăceri, formă ce merită atenția dialectologilor, de exemplu a autorilor de culegeri de texte dialectale: pe documente reproduse fotografic sau în textul explicațiilor la acestea și în comentarii, sînt tăiate numele de familie ale persoanelor (așa cum s-a procedat, de exemplu, în albumul *Fremde Heimat. Das*

Scanned with OKEN Scanner

Lager Schlotwiese nach 1945, publicat de Mathias Beer și Paula Lutum-Lenger, Stuttgart – Tübingen, 1995).

„Camuflarea" magnetofonului (cf. Nauton, *Exposé*, 65) este respinsă în numele eticii profesionale și de Séguy (cf. 2.2.3.), dar poate fi contestată și din punctul de vedere al „purității" metodologice. În cazul cînd o astfel de înregistrare se realizează camuflînd aparatele, situația de anchetă este schimbată doar parțial. În adevăratul sens al cuvîntului, o înregistrare „spion" ar putea să reprezinte surprinderea unei conversații între mai mulți localnici, respectiv vorbirea unuia (care, în acest caz, nu ar mai fi un „subiect" propriu-zis!), fără ca aceștia să-și dea seama de prezența anchetatorilor, iar înregistrarea să fie „regizată" din culise, ceea ce ar aduce a diletantism. Procedură hazardată și inutilă căci, de la caz la caz, magnetofonul constituie chiar un stimulent deosebit pentru informatori cu personalitate. Pe de altă parte, adesea, rezultatele unor înregistrări „spion" sau ale acelora în care subiecții *ignoră* de la început sau de la un moment dat prezența magnetofonului (vezi și Wagener, *Methodologie*, 190) nu se deosebesc *numaidecît* de cele făcute în „cunoștință de cauză", valoarea „prestației" fiind determinată de alți factori (personalitate, „talentul" narativ etc.; cf. Hreapcă, *Anchetele*, 139, cu referire la *Texte dialectale. Muntenia*, vol. I; în legătură cu respingerea din motive științifice a anchetei „spion", cf. și Mattheier, *Forschungsziel*, 635).

Nu este mai puțin adevărat că pentru o anchetă cu temă limitată – dar dificilă –, formele de adresare în cadrul unei comunități, surprinse în vorbire (ceea ce presupune însă înregistrarea de contexte relativ scurte), magnetofonul și microfonul perfect camuflate, ca și faptul că discuțiile au loc în condiții de contacte *informale*, pot asigura autenticitatea corpusului lingvistic relevant (Tiugan, *Forme pronominale*, 152–154). Înregistrarea „mascată" a avut și susținători (cf. Wagener, *op. cit.*, p. 190).

Radiografia fazelor unei înregistrări „spion" de lungă durată, deconspirate la un moment dat, impune transferul discuției, din nou, pe terenul competenței lingvistice și al personalității vorbitorului. O elevă a lui J.-L. Fossat și-a propus să înregistreze tranzacții comerciale între crescători și negustori de vite (pentru înregistrări pe aceleași teme generale, efectuate de H. Henne și H. Rehbock, cf. Wagener, *op. cit.*, p. 196). În condiții favorabile din punct de vedere sociopsihologic, înregistrarea este acceptată fără prea multe explicații; cel mult, cînd, la un moment dat, discuția alunecă spre glume „piperate", gazda spune: „N-ar fi rău să vă închideți microfonul" (Rivenc – Chiclet, *Dialogues*, 8, 63). În postura de necunoscută, cu magnetofonul disimulat sub pelerină, anchetatoarea fusese o participantă pasivă la discuție. La un moment dat, aparatul este descoperit; se produc explicațiile de rigoare și înregistrarea continuă. Gazda devine chiar cooperantă: îi atrage atenția anchetatoarei să oprească aparatul la o întrerupere a

Scanned with OKEN Scanner

discuției („Eteignez vot'cirque ...!") sau atunci cînd discuția nu se mai referă la negocierea prețului vacii („Là, c'est plus la peine d'enregistrer, on est sur le *porc*"). Preocuparea pentru efectele (eventual) jenante ale demersului se manifestă totuși cînd este vorba de anumite „nereguli" în ceea ce privește calitatea mărfii vîndute, bravînd („spune ce gîndește și nu se teme că vorbele îi sînt înregistrate"), dar îngrijorarea subzistă (vrea să știe dacă se va „transmite", la radio probabil); la sfîrșit, vînzătorul îi cere anchetatoarei să „adauge" că s-a lăsat „jecmănit" (*Dialogues*, 36, 48, 49, 59).

Rezultatele de ansamblu nu justifică înscenările și artificiul. După o extrem de cumpănită analiză a avantajelor utilizării magnetofonului în AD (ca și a transcrierii „indirecte"), Manuel Alvar formulează un avertisment semnificativ: „no nos comportemos como niños con juguetes nuevos: la técnica es técnica, no ciencia" (*Estructuralismo*, 92).

2.4. Ipostaze ale experimentului dialectologic și legitimitatea convenției de lucru

> „Les textes ainsi recueillis ont pour moi une valeur spéciale: ils représentent non seulement un miroir fidèle des conditions sociales et économiques du point étudié, mais en même temps, et *surtout*, ils fournissent *d'importantes indications sur les ressources psychologiques de mes informateurs*" (Pop, *Dialectologie*, 1950).

Dat fiind faptul că, în zilele noastre, în afară de nesemnificative excepții, simpla „prelevare" de material nu mai este considerată o modalitate viabilă de investigație, precizările preliminare de tip epistemologic asupra finalității demersului și observarea constantă a unor parametri de analiză constituie, neîndoielnic, valențe ale componentei euristice a AD, însăși capacitatea acesteia de a descoperi „adevărul" dialectal prin confruntare. În fond, anchetatorul desfășoară, permanent, un travaliu complex, dirijat spre scoaterea la iveală a cunoștințelor subiectului (cuvinte, pronunții, forme gramaticale); s-a vorbit chiar de o artă a „maieuticii dialectologice" (cf. 2.2.1.). Astfel, preocupările în direcția cunoașterii și perfecționării mijloacelor „tehnice" ale anchetatorului trebuie să fie considerate acte de simplă conștientizare a resurselor și limitelor, și nu o intenție de „deturnare" a cercetării.

Dimpotrivă, după părerea noastră, blamabilă ar fi orice ocultare în materie de procedură și surprinzătoare ar fi ignorarea învățămintelor ce pot fi trase din contactul cu subiecții.

Scanned with OKEN Scanner

2.4.1. *Subiecți antrenați în epistemologie dialectală.* Formele de experiment dialectologic practicate în mod curent vizează obținerea de materiale utile pentru cunoașterea posibilităților de comunicare ale dialectofonilor și care țin, așadar, de problematica fundamentală a dialectologiei. De exemplu, dintre cele enumerate de Klaus Mattheier, din această categorie fac parte testele de comunicabilitate între vorbitori a diferite dialecte și (chiar) experimentele didactice cu elevi vorbind dialectul; testele privind reacția vorbitorilor la înregistrări „manipulate sistematic" ce au ca obiectiv de studiu caracteristicile sunetelor (durată, accent etc.; *Forschungsziel*, 625), o preocupare a primelor cercetări de fonetică experimentală, îl atrag deja pe subiect pe terenul observării și autocontrolului, stimulîndu-l în direcția performanței, ca partener la experiment. O asemenea creditare nu este exagerată: analiza manifestărilor „explicite" permite constatarea că subiecții sînt capabili nu numai să „lămurească", să „distingă" și să „adauge informații", ci sînt chiar „vigili e attente" și pot deveni „intransigenți" față de inovațiile de un alt tip dialectal (Canobbio, *Coscienza*, 21, 29).

În ceea ce ne privește, din perspectivă metodologică, am încercat, în primul rînd, verificarea obținerii performanței pe terenul convenției de lucru stabilite în AD, ce se poate realiza prin ancheta e x p e r i m e n t a l ă , în cazul prezentat aici fiind vorba de competența „expresivă" a subiecților, manifestată în compararea registrului literar al vorbirii cu cel dialectal (cf. Cazacu, *Interdialect*, 33–36). Trebuie să precizăm însă faptul că acesta a fost scopul *declarat* al anchetei, întrucît, în subsidiar, am urmărit apariția corelativă, ca efect al discutării fonetismelor regionale p e r c e p t i b i l e , a unor fonetisme populare, regionale și dialectale de a căror prezență în vorbirea lor subiecții nu sînt conștienți. O precizare este necesară: în linii generale, pe teren dacoromânesc, diferențele dintre graiurile populare și limba literară pot fi comparate cu cele constatate de Helmuth Lüdtke pentru portugheză: „Si, dans une conversation, nous demandions à un Portugais de se servir de son dialecte local au lieu de la langue commune (Hochsprache), il nous regarderait sans comprendre ce que nous voulions dire: c'est que, pour lui, il n'y a pas de dialectes. Il est évident qu'il existe au Portugal des différences linguistiques, de région à région, mais elles sont tellement minimes qu'elles ne peuvent, tout au plus, que rendre la compréhension un peu plus difficile, mais jamais impossible". Dialectologul portughez Manuel de Paiva Boléo, de la care am împrumutat citatul, găsește aceste afirmații „bien significatives" (*Unités subjectives*, 340–341). Subliniem faptul că aprecierea vine din partea unui lingvist german, pentru care *dialect* are o semnificație bine stabilită, chiar dacă termenul de referință l-ar constitui numai realitatea lingvistică de pe teritoriul Germaniei (cf. și 1.3.).

O consecință este faptul că pe hărțile ALR au fost notate numeroase oscilații în pronunțarea fonetismelor caracteristice graiurilor dintr-o anumită

Scanned with OKEN Scanner

zonă. Este vorba, mai întîi, de fapte sesizate frecvent chiar de subiecți, care se traduc prin așa-zisele corectări ale primului răspuns de la fonetismul literar la cel dialectal (pe care le vom numi *regresive*: ← k). Nesiguranța utilizării, în cursul anchetei, a celor două registre provoacă și corectări *progresive* (→ k), de la fonetismul dialectal la cel literar. Numeroase sînt și situațiile cînd formele dialectale apar ca rezultat al intervenției anchetatorilor care, admițînd primul răspuns, sugerează (σ) informatorilor cuvinte și pronunții specifice, sau verifică existența lor, propunîndu-le *direct* (D), dar notînd reacția subiecților în legătură cu aceste intervenții. Pe baza datelor oferite de ALR I și ALR II (cf. Dumistrăcel, *Influența*, 370–374) și a propriei experiențe de teren, putem afirma că există numai un număr, redus, de fonetisme sesizate în mod curent de vorbitori, asupra cărora ei își exercită, în general, controlul, și face observația că fonetismele „controlate" sînt, în linii mari, altele în fiecare arie dialectală, dar și că sensibilitatea vorbitorilor în această privință este cu atît mai ascuțită cu cît diferențele între limba literară și graiurile dintr-o zonă lingvistică sînt mai pronunțate și cu cît este mai veche acțiunea limbii literare prin mijloacele asigurate de existența unității politice și administrative. În primul rînd, avem în vedere situația deosebită a Moldovei față de Muntenia: dat fiind faptul că diferențele dintre graiurile muntenești și limba literară sînt mai mici, vorbitorii acestor graiuri sînt, în general, mai puțin înclinați să-și corecteze pronunțiile (evident) dialectale. În al doilea rînd, se poate face comparația între Moldova și diferitele zone ale Transilvaniei (în sens larg), unde influența limbii literare ca o realitate sistematică pentru toate categoriile de vorbitori din mediul rural era, la data efectuării anchetelor, relativ nouă (pentru situația de astăzi, trebuie cercetate faptele din atlasele regionale).

2.4.1.1. În graiurile din Moldova sînt percepute ca dialectale și supuse frecvent controlului în pronunție următoarele fonetisme (A):

a) palatalizarea labialelor și labiodentalelor *p, b, m, f, v + i*. Astfel, în cursul vorbirii și în anchete apar în mod curent pronunțiile literare cu *pi, bi, mi, fi, vi* în *picior, bine, mierlă, fir, vin*, față de *ḱiŝor, ǵini, ńerlâ, ḱir (ŝir), yin (ẑin)* (folosim sistemul de transcriere din ALR, simplificat);

b) pronunțarea ca fricative alveolopalatale (*ŝ, ẑ*) a africatelor *ĉ* și *ĝ*. Se întîlnesc frecvent pronunțiile literare *ĉireașă, ĉapă* și *ĝer, ĝamăn*, în locul dialectalelor *ŝireașâ, ŝapâ, ẑer, ẑamîn*;

c) prezența unei fricative alveolopalatale muiate (*ẑ*) față de fricativa palatoalveolară *j*. Apar curent pronunțiile literare *joc, jug* (de proveniență muntenească), față de dialectalele *ẑoc, ẑug* (< v. rom. *ĝoc, ĝug*).

Scanned with OKEN Scanner

Dacă fonetismele de sub *b* și *c* sînt propriu-zis **dialectale**, palatalizarea labialelor (*a*) poate fi considerată mai degrabă un fonetism **regional**, întrucît formează o arie ce depășește limitele subdialectului moldovenesc nu numai înspre nord-vest, arie cu care primul are și alte trăsături comune, ci și înspre sud, cuprinzînd tot estul Munteniei, care aparține unei arii dialectale de un tip deosebit.

Pe lîngă acestea, în graiurile din Moldova apar numeroase alte fonetisme, populare, regionale sau dialectale, pe care informatorii le reproduc în cursul anchetei consecvent sau sporadic, dar a căror realizare în vorbire, în afara unor situații excepționale, nu este controlată (sau este mai puțin controlată). Considerăm ca nonperceptibile (B) fonetismele care, prin ele și pentru ele însele, nu formează obiectul unor comentarii lingvistice din partea vorbitorilor și pentru care nu s-au înregistrat **corectări** care să le atribuie, în mod curent, unor registre deosebite ale vorbirii.

Luînd în discuție, în general, numai fonetismele cu caracter de regularitate (cf. Dumistrăcel, *Influența*, 164–165, 200–202), din care selectăm pe cele mai importante, în această situație se află:

α. Fonetisme p o p u l a r e (întîlnite în graiuri din toate provinciile, dar, evident, neliterare), cum ar fi:

a) *e* (precedat de *s, z, ț, ș, j* etc.) > *ă*, în cuvinte de tipul *săc, zăci,* (a) *țăsî, șăs* etc., față de lit. *sec, zece,* (a) *țese, șes;*

b) *i* (în aceleași condiții) > *î*, în cuvinte de tipul (a) *sîmțî, zî,* (a) *țîni, șî,* față de lit. (a) *simți, zi,* (a) *ține, și;*

c) finalele *-ar*^{i}, *or*^{i}, în cuvinte ca *morar*^{i}, *ajutor*^{i}, față de lit. *morar* (< lat. *molarius*), *ajutor* (< lat. *adjutorium*) sau în creații pe teren românesc cu sufixele *-ar*^{i} și *-tor*^{i}: *fîntînar*^{i}, *oier*^{i}; *cumpărător*^{i}, *urător*^{i}; analogic: *funcționar*^{i} (< fr. *fonctionnaire);*

d) finalele dure *-ț, -z (-ʒ), -ș, -j etc.*, în pluralele *părț, verz (verʒ), paș, sturj,* față de lit. *părț*^{i}, *verz*^{i}, *paș*^{i}, *sturj*^{i};

β. Fonetismele r e g i o n a l e (întîlnite în arii întinse care acoperă subdialecte – sau zone ale subdialectelor – din nordul și din sudul țării, opoziție dialectală admisă de toți dialectologii români):

a) închiderea lui *-ă* > *-â* (*-î*) în cuvintele de tipul *mierlâ, șireașâ, âapâ*;

b) închiderea lui *-e* > *-i* în cuvinte ca *ģini, ʒăși, parti;*

c) prezența unui *-u* (final) în cuvinte ca *Kișor*^{u}, *hîr*^{u}, *yin*^{u}, *șăs*^{u}, *pas*^{u}, *sturz(ʒ)*^{u}, *săc*^{u}, *morar*^{iu}, *ajutor*^{iu}; cf. și *cînt*^{u} (< v. rom. *cîntu* < lat. *canto*); analogic: *am*^{u} (vb.), *sînt*^{u} (vb.); *gînd*^{u} (< magh. *gond*);

Scanned with OKEN Scanner

γ. Fonetisme d i a l e c t a l e :

a) prezența unei africate, *ʒ́*, față de fricativa dentală *z*, în cuvinte ca *ʒ́ăși, ʒ́î, sturʒ́*, pl. *verʒ́* etc.;

b) vocala finala *-e* (devenită *-ă* în condițiile descrise sub α.a.) față de diftongul *-e̯á*, în substantive cum ar fi *ste* (*măsă*) și în forma de infinitiv (și indicativ prezent sau imperfect, persoana a 3-a singular) a unor verbe: *avé, he, tășé*, față de lit. *stea, măseá, aveá, hea, tăcá*;

c) apariția diftongului *-i̯e̯-* pentru *-i̯a-* în substantive ca *băiet* și în formele de participiu trecut ale unor verbe cum ar fi *tăiet, muiet*, față de lit. *băiat, tăiat, muiat*.

Conform „convenției" de lucru stabilite inițial, după care informatorul urmărește să reproducă graiul local, fonetismele (A) sînt curente. În cazul cînd informatorùl pierde din vedere registrul în care „trebuie" să vorbească, dar apoi, spontan sau cu ajùtorul anchetatorului, corectează în sens regresiv prima pronunție, în același cuvînt apar adesea și fonetisme nonperceptibile (B). Prezentăm cîteva exemple tipice din ALR II (Emil Petrovici):

– *abecedár* [k] [σ] *abeședár*^{i} (harta nr. 913, punctul 365, unde anchetatorul a urmărit în mod deosebit pronunțarea lui *c*); *c* → *ș* (A. b) provoacă *-ar* → *-ar*^{i} (B. α. c);

– *gîcitoár̯i* [k] *ǧișitoari* (harta nr. 1285, punctul 605); *c* → *ș* provoacă *-i̯* → *-i* (B. β. b), alături de alte diferențe fonetice;

– *pisăz* [σ] [k] *Kisăʒ́* (harta nr. 215, punctul 130); *pi-* → *Ki-* (A.a.) provoacă *-z* → *-ʒ́* (B. γ. a.); de observat că *ă* față de *e* literar (B. α. a.) apare atît în prima pronunție (cu două fonetisme literare), cît și în cea de a doua, dialectală.

Iată și un caz similar înregistrat în cursul anchetei pentru NALR în punctul 605 din ALR II: *jug* [k] *ẑug*^{u}; *j* → *ẑ* (A.c) provoacă și apariția lui *-u* (final) (B. β. c).

Pe baza unor astfel de cazuri înregistrate pe hărțile ALR și în cursul anchetelor proprii pentru NALR, putem afirma că realizarea, la sugestia anchetatorului, a fonetismelor dialectale asupra cărora se exercită controlul vorbitorilor are ca efect declanșarea registrului general dialectal în pronunțarea unui cuvînt.

Scanned with OKEN Scanner

2.4.1.2. Pentru a verifica acest efect indirect al intervenţiilor anchetatorului, am făcut în luna martie 1974 o anchetă experimentală. Chestionarul a avut în vedere un număr de 65 de cuvinte; numărul ocurenţelor a crescut prin obţinerea formelor pentru diferite categorii gramaticale ale substantivelor, adjectivelor şi verbelor. Cuvintele au fost alese astfel încît să conţină, obligatoriu, pe lîngă contextul pentru realizarea unuia dintre fonetismele dialectale controlate (A. a, b, c) şi condiţiile pentru apariţia a cel puţin unuia dintre fonetismele nonperceptibile (B. α, β, γ): în principiu, fiecare dintre fonetismele din prima categorie s-a întîlnit, pe rînd, cu fiecare dintre cele din a doua categorie (pentru unele excepţii, vezi tabloul de mai jos).

În vederea anchetei am ales localitatea Furcenii Vechi (jud. Galaţi), punctul 605 anchetat pentru ALR II de către Emil Petrovici. Prima noastră anchetă în această localitate, pentru NALR (punctul 654), a avut loc între 28 şi 31 mai 1968, iar a doua, în care am înregistrat texte dialectale pe bandă de magnetofon, între 23 şi 24 aprilie 1971. În ancheta experimentală, am folosit o parte dintre informatorii din primele două anchete: 1 din cei 5 care au răspuns la *Chestionarul general* şi la *chestionarele speciale* şi 3 din cei 22 de la care am înregistrat texte dialectale. Prin aceasta am urmărit ca, dat fiind faptul că lucrasem deja împreună, informatorii să se simtă cît mai la largul lor. Pe lîngă aceştia 4, am mai anchetat un număr de 8 informatori, în total 12, indicaţi în cele ce urmează prin cifre arabe de la [1] la [12].

În ceea ce priveşte vîrsta, ocupaţia şi instrucţia şcolară, ei reprezintă următoarele categorii:

– copii între 10 şi 14 ani, băieţi şi fete, elevi în clasele a IV-a – a VIII-a ale ciclului elementar ([1], [2], [3], [4], [12]); precizăm faptul că numerotarea este în ordinea anchetării subiecţilor;

– adulţi, între 45 şi 65 de ani, bărbaţi şi femei, agricultori, absolvenţi a 4–5 clase elementare (de la [5] la [11]).

Informatorii au fost aleşi după criteriul obişnuit într-o anchetă dialectală tipică, capacitatea de a reproduce vorbirea locală, la care s-a adăugat, dat fiind scopul cercetării, verificarea posibilităţii de a sesiza diferenţe faţă de limba literară în ceea ce priveşte fonetismele din grupul A.

Lucrînd cu prima variantă a chestionarului, în care cuvintele apăreau într-un context logic (răspunsuri la întrebări legate de o temă), diferite fonetisme revenind alternativ (cu informatorii [1], [2], [3] şi [4]), a fost nevoie să se sugereze frecvent fonetismul dialectal (sau cel literar, în funcţie de registrul în care apărea primul răspuns). Începînd cu informatorul [5], am încercat a doua variantă a chestionarului, care s-a dovedit mai adecvată pentru lucru: cuvintele au fost grupate avînd în vedere contextul lingvistic, fonetismele de tipul A.a, b, c. În felul acesta, atenţia informatorilor a fost concentrată asupra coresponden-

Scanned with OKEN Scanner

ţelor de sunete de tip *pi : Ki, ĉ : ŝ, j : ẑ*, iar sugerarea propriu-zisă a fonetismului dialectal (sau a celui literar) s-a dovedit mai rar necesară. Al doilea răspuns a fost obţinut aproape automat, pe baza unui simplu gest interogativ (mai ales la copii) sau a unor întrebări abreviate, de tipul: „. . . şi ca în sat?", „ . . . şi bătrînii?" (pentru registrul dialectal), respectiv „dar *pe nou?*", „ . . . dar cei tineri?", „ . . . dar ca la şcoală?" (pentru registrul literar). Atît întrebările cît şi răspunsurile au fost înregistrate pe bandă de magnetofon.

Provocînd corectări **regresive** (trecerea de la pronunţia literară la cea dialectală), am creat condiţiile obiective pentru apariţia fonetismelor nonperceptibile corelative. Pe de altă parte, în cazul **corectărilor progresive** au fost create condiţiile abandonării, de circumstanţă, a acestor fonetisme.

Rezultatele. Fonetismele dialectale din primul grup (A.a, b, c) au fost curent subliniate prin cele două tipuri de corectare. Ele constituie, în cele mai dese cazuri, **singurele** care marchează diferenţa dintre cele două registre ale vorbirii: păstrînd celelalte fonetisme, neanalizabile, vorbitorul operează simple substituiri de sunete: *cărăńiǧ* [→ k] *cărămiǧ* [8], [9], *ǵişînii*[→ k] *vişînii*[4], [7], *fierar*^{i}[← k] *ḱerar*^{i} [8], *ĉas*^{u}[← k] *ŝas*^{u} [5], *deĝetar*^{u}[← k] *dezetar*^{u}[6] (rezultatele *negative* ale experimentului). Aceasta dovedeşte că sugerarea fonetismului dialectal, din preocuparea de studiu, manifestată prin aşa-zisa **arheologie** lingvistică (convingător motivată de Tuaillon, *Exigences*, 304), nu are efecte deformante asupra rezultatelor generale ale AD, în cazul cînd sînt anchetaţi vorbitori pentru care influenţa limbii literare este un fapt de suprafaţă. Excepţii: la vorbitorii tineri (în special), acceptarea de circumstanţă a fonetismului dialectal recunoscut ca atare poate duce la apariţia unor forme hibride. Fonetisme literare deprinse în şcoală sînt alăturate celor dialectale în forme artificioase: *asoŝiaţ*^{i}[→ k] *asoĉiaţ*^{i} [1], *pierduţ*^{i} [← k] *ḱerduţ*^{i} [2].

Fonetismele populare, regionale şi dialectale din cel de al doilea grup (B) au apărut, ca urmare a corectării primelor (A), în grade diferite, în funcţie de vîrste şi de capacitatea de acomodare generală a informatorului la un registru al vorbirii, manifestare, în ultimă instanţă, a simţului limbii (rezultate p o z i t i v e ale experimentului). Pe baza datelor pe care le prezentăm în tabloul următor, se poate trage concluzia că trecerea de la un registru la altul este provocată de controlul fonetismelor dialectale mai ales la copii: între 20 şi 30 de cazuri am înregistrat la informatorii [1], [3] şi [4]. Între 10 şi 15 cazuri apar la o bună parte din restul informatorilor: [2], [5], [6], [9], [10]. În sfîrşit, pînă la 5 cazuri am înregistrat la informatorii [7], [8], [11] şi [12].

Scanned with OKEN Scanner

2.4.1.3. Prezentăm tabloul rezultatelor pozitive ale experimentului, după varianta a doua a chestionarului; în afara tipurilor de combinații de sunete **marcate** grafic, am grupat exemplele urmărind, ca ultim aspect, corectările **regresive** și apoi cele **progresive** (absențele reflectă lipsa exemplelor); prin cursive sînt puse în evidență sunetele modificate **corelativ**, aparținînd grupului marcat prin ultimul indice enumerativ.

A.a. în corelație cu:

B.α.a: – pis*e*z [← k] ḱis*ă*z [3]

ș*e*rp^{i} [← k] ș*ă*rḱ^{i} [2], [6]

– viț*e*l [← k] ǵiț*ă*l [1], [2]

– ḱis*ă*z [→ k] pis*e*z [1], [6], [12]

ș*ă*rḱ [→ k] ș*e*rp^{i} [1], [4]

– ǵis*ă*z [→ k] vis*e*z [3], [6], [8]

yis*ă*z [→ k] vis*e*z [1]

B.α.b: – viș*i*niii [← k] ǵiș*î*niii [6]

beț*i*v^{i} [← k] beț*î*y [1]; ~ beț*î*ǵ [3]

– ǵiș*î*niii [→ k] viș*i*niii [2]

ǵiș*î*niu [→ k] viș*i*niu [3]

ǵiț*î*cî [→ k] viț*i*cî [3]

beț*î*y [→ k] beț*i*v^{i} [4]

beț*î*ǵ [→ k] beț*i*v^{i} [6]

B.α.c: – petra*r* [← k] ḱetra*r*^{i} [10]

fiera*r* [← k] ḥera*r*^{iu} [10]

B.α.d: – lavi*ț*^{i} [← k] lăǵi*ț* [1]

–fi*ț*^{i} (cumin*ț*^{i}) [← k] ḥi*ț* (cumin*ț*) [4]

– cărămiz^{i} [← k] cărăńiz [4]

omiz^{i} [← k] ońiz [4]

– ḱiș*c*a*ț* [→ k] piș*c*a*ț*^{i} [1], [3], [4]

ḱerdu*ț* [→ k] perdu*ț*^{i} [1]

Scanned with OKEN Scanner

– lăģiț [→ k] lăviț' [9]

laģiț [→ k] laviț*e* [3]

șuģiț [→ k] șuviț' [3]

șuyiț [→ k] șuviț', [ρ] șuviț*e* [1]

– cărăńiz [→ k] cărămiz' [2], [3]

B.β.a: – vit*ă* [← k] yit*â* [4]

– omid*ă* [← k] ońid*â* [1], [2]

– ĸînâ [→ k] fin*ă* [6]

– cărăńid*â* [→ k] cărămid*ă* [4]

ońid*â* [→ k] omid*ă* [4]

B.β.b: – piepten*e* [← k] ĸeptin*i* [1], [2]

peptin*i* [← k] ĸeptin*i* [6]

– mir*e* [← k] ńir*i* [6]

– ģin*i* [→ k] bin*i*, bin*e* [4]

B.β.c: – fiera*r* [← k] ĸera*r*'' [10]

– mi*c* [← k] ńi*c*'' [5]

– căĸiia*t*'' [→ k] căpiia*t* [4]

– ģiță*l*'' [→ k] viță*l* [5]

B.γ.a: – visă*z* [← k] ģisă*z*/*d* [9]

– ĸisă*z*/*d* [→ k] pisă*z* [9]

B. γ.b: – cîrpe*a* [← k] cîrĸe/*e* [9]

B. γ.c: – căĸi*i*e*t* [→ k] căpiiet, căpi*i*a*t* [3]

căĸi*i*e*t* [→ k] căĸiia*t*'', [ρ] căpi*i*a*t* [4]

ĸistru*i*e*t* [→ k] pistru*i*a*t* [4]

A. b. în corelație cu:

B.α. a: – ze*â*i [← k] z*ă*ș*i* [8], [9]

*î*nze*â* [← k] ș*î*nz*ă*ș [3], [4], [9], [12]

biseri*â* [← k] bis*ă*riș [4], [7]

Scanned with OKEN Scanner

șerpoaiĉe [← k] șărpoaiŝi [4]

– zăŝi [→ k] zeĉi [1], [3], [5], [6]

zăŝi [→ k] zeĉe [4]

ŝinzăŝ [→ k] ĉinzeĉ [1]

bisăriŝ [→ k] biseriĉ [1], [3]

B.α.b: – ĉenușiu [← k] ŝenușĵu [1]

ĉernușiii [← k] ŝernușĵii [9]

– ŝenușĵu [→ k] ĉenușiu [4]

ŝenușĵii [→ k] ĉenușiii [2]

B.α.c: – ĉubotar [← k] ŝubotar$^{j''}$ [10]

– inĝiner [← k] inĵiner$^{j''}$ [5]

– ŝizmar$^{j''}$ [→ k] ĉismar [5]

– deĵetar$^{j''}$ [→ k] deĝetar [5]

B.α.d: – ĉirez^{i} [← k] ŝirez [1], [3]

domiĉiliaţ^{i} [← k] domiŝiliieţ [4]

– refuĝiaţ^{i} [← k] refuĵiaţ [12]

– ŝirez [→ k] ĉirez^{i} [2]

domiŝiliaţ [→ k] domiĉiliaţ^{i} [3]

– refuĵiaţ [→ k] refuĝiaţ^{i} [3]

B.β.a: – daminĵanâ [→ k] daminĝană [1]

B.β.b.: – cruĉe [←] cruŝi [12]

șerpoaiĉe [← k] șărpoaiŝi [4]

– ĝinere [← k] z̃neri [12]

– cruŝi [→ k] cruĉe [4]; ~ cruĉi [8]

șărpuaiŝi [→ k] șărpuaiĉe [1]

zăŝi [→ k] zeĉe [4]

– daminĵeni [→ k] daminĝene [1]

Scanned with OKEN Scanner

B.β.c: – domîciliat [← k] domîșiliat^{u} [4]
ĉubotar [← k] șubotar^{iu} [10]
– inĝiner [← k] inẑiner^{u} [12]; ~ inẑiner^{iu} [5]
– șas^{u} [→ k] ĉas [11]
șizmar^{u} [→ k] ĉizmar [4]; șizmar^{iu} [→ k] ĉizmar [5]

B.γ.a: – ĉirez [← k] șireḑ [7]

B.γ.b: – înẑenunḱé [→ k] înĝenunká [6]

B.γ.c: – domîĉiliaț^{i} [← k] domîșiliieț [4]
– refuẑiieț [→ k] refuĝiiaț [9]

A.c. în corelație cu:

B.α.a, B.α.b: [lipsesc cuvintele în chestionar]

B.α.c: – ajutor [← k] aẑutor^{i} [9], [10]
ajutor [← k] aẑutor^{iu} [5], [7]
ajutor^{u} [← k] aẑutor^{iu} [6]

B.α.d: – jucăuș^{i} [← k] ẑucăuș [3]
jumătăț^{i} [← k] ẑumătăț [3]
– ẑucăuș [→ k] jucăuș^{i} [4]
ẑudecăț [→ k] judecăț^{i} [4]
înẑugaț [→ k] înjugaț^{i} [1]
încunẑuraț [→ k] înconjuraț^{i} [1]

B.β.a: – ẑuncâ [→ k] juncă [3]

B.β.b: – (să) jure [← k] ẑuri [12]
ajutate [← k] aẑutati [4]
– (să) ẑuri [→ k] jure [4]

B.β.c: – jug [← k] ẑug^{u} [5], [10]
ajutor [← k] aẑutor^{u} [7], [9]

Scanned with OKEN Scanner

ajutor [← k] aẑutor^{ju} [5], [7]

– ẑoc^{u} [→ k] joc [10]
ẑos^{u} [→ k] jos [5]
ẑung^{u} [→ k] jung [5]
ẑucăuş^{u} [→ k] jucăuş [9]

B.γ.a: [lipsesc cuvintele în chestionar]

B.γ.b: – înẑungę [→ k] înjungá [8]

B.γ.c: – înjungát [← k] înẑungét [7], [9], [10]
– înẑungét [→ k] înjungát [1]

Extrăgînd doar cîteva observaţii generale, constatăm că situaţiile în care primul răspuns a fost dat în registrul dialectal sînt numeric aproape egale cu cele în care s-a primit primul răspuns în registru literar (raportul este de 77 la 70). Conştiinţa experimentului, pentru informatori, este ilustrată de următorul fapt: în timp ce copiii au formulat mai frecvent primul răspuns în registrul dialectal (informatorii [1], [3] şi [4], pentru care raportul este de 15 : 7, 13 : 6 şi 17 : 12), trei dintre adulţi ([7], [9], [10]) au recurs adesea în primul răspuns la fonetismul literar (raportul este de 6 : 0, 8 : 4, 8 : 1).

Apar mai frecvent ca determinate de corectarea fonetismelor dialectale controlate:

– absenţa sau prezenţa velarizării lui *e* (B.α.a) şi *i* (B.α.b); ambele situaţii se întîlnesc mai ales la copii;

– pronunţarea dură sau înmuiată a unor finale consonantice (B.α.d); diferenţele dintre cele două registre s-au notat, cu o singură excepţie, numai la copii.

Mai puţin frecvent apar:

– finalele *-ar^{i}*, *-or^{i}*, *-er^{i}* (faţă de *-ar*, *-or*, *-er*); pronunţiile nonliterare aparţin numai vorbitorilor adulţi;

– prezenţa sau absenţa lui *-u* (final); pronunţia dialectală este rar întîlnită la copii.

În situaţia de apariţii **corelative** se prezintă destul de rar: africata *ḑ* (B.γ.a; numai la adulţi), închiderea lui *-ă* şi *-e* (B.β.a şi B.β.b), diftongul *-je-* pentru *-ja-* (B.γ.c; la ambele categorii de vîrstă). Cît despre *-é* (final) pentru diftongul *-ęá*, sunetul a apărut la trei adulţi, dar acesta este un fonetism oscilant în graiul din Furceni (după rezultatele anchetei Petrovici înregistrate pe hărţile ALR II şi după cele ale anchetei noastre pentru NALR). Lipsa controlului în ceea ce priveşte

Scanned with OKEN Scanner

realizarea imediată a acestor fonetisme este dovedită, pe lîngă cele arătate mai sus (absența corectărilor sau a comentariilor care să le atribuie unui anumit registru al vorbirii), și de faptul că ele au uneori o perceptibilitate redusă (*u. i*), că reprezintă nuanțe intermediare de sunete (*z /ʒ*, între fricativă și afri-cată) sau, în cazul vocalelor, că nu ajung la gradul de deschidere a sunetelor din limba literară (*ă* pentru *ă*, *e* sau *i* pentru *e*). Așadar, în condiții pur „experimentale", comportamentul lingvistic al subiecților nu produce rezultate diferite de cele ale înregistrării interacțiunii verbale prin „conversații", în care schimbările de registre au loc „într-un mod neregulat și nesistematic" (Labov, *Context social*, 84).

2.4.1.4. Prin prisma acestor rezultate poate fi repusă în discuție legitimitatea intervenției mai mult sau mai puțin directe a anchetatorului în cursul anchetei dialectale, căreia îi sînt caracteristice acele «moyens détournés», folosind o expresie a lui Ravier (*Données negatives*, 263). Cînd aceste mijloace (la care, de regulă, se apelează după ce anchetatorul *a revenit* asupra întrebării, situație pentru care în *NALR. Moldova și Bucovina* am introdus notația [ρ]) nu au efect, se recurge la solicitarea cu caracter pozitiv a informatorului, care în materie de lexic se traduce frecvent prin *sugerare*, aceasta fiind, în fond, și valoarea acelor «réponses amorcées» utilizate de Pierre Nauton (*Exposé*, 91), Pierre Gardette (*Exposé méth.*, 51) și alții, pentru atlasele regionale franceze.

Se poate proceda la fel și în ceea ce privește obținerea *fonetismului dialectal?* Atunci cînd informatorul, deși a înțeles scopul anchetei, evită prin reflex fonetismele dialectale, pe care le consideră „urîte" sau ca trădînd o situație de inferioritate socială ori culturală, anchetatorul este pus în fața următoarelor alternative: sau înregistrează imposibil date statistice privind concu-rența celor două uzuri, sau încearcă să *păstreze* la vorbitor registrul a cărui cercetare îl constituie însuși obiectul anchetei. În acest ultim scop, este pe deplin justificată *identificarea* unui număr de fapte fonetice, care nu-i scapă și nu-i pot scăpa unui vorbitor apt să fie transformat *ad-hoc* în informator, pentru a servi ca puncte de referință în cursul anchetei. Aceste fonetisme, cel puțin dată fiind situația în care se află graiurile populare românești și, în special, cele din Moldova, pot fi sugerate fără ca astfel să fie „forțate" rezultatele anchetei. Este ceea ce credem că a dovedit ancheta experiment prezentată, pe care am putea-o numi anchetă – **discuție lingvistică**, o discuție în care anchetatorul urmărește numai „în secret" fonetismele (sau alte fapte) ce-l interesează.

Se poate aprecia însă că sugerarea fonetismelor dialectale conștiente nu provoacă numai apariția imediată a fonetismelor nonperceptibile într-un cuvînt dat, ci întreține un anumit registru al vorbirii, o anumită atitudine lingvistică în general.

Scanned with OKEN Scanner

Se schimbă, în felul acesta, caracterul unui atlas lingvistic, în sensul trecerii de la preocuparea de a înregistra *la parole* la aceea de a realiza o **arhivă a limbii?** Credem că la această întrebare se poate răspunde negativ. Repetînd întrebarea, sugerînd un cuvînt sau un fonetism, propunîndu-le chiar uneori, pentru a verifica existenţa, nu se părăseşte interesul de a înregistra **vorbirea**. De fapt, nu se mai înregistrează n u m a i vorbirea. Considerînd lipsa momentană a răspunsului, cuvîntul şi pronunţia literară ca fapte aparţinînd vorbirii, datele înregistrate după intervenţia anchetatorului, aceasta din urmă notată pe hartă, vin să umple lacunele accidentale dar, mai ales, să completeze informaţiile asupra graiului cercetat, mărind astfel valoarea documentară a atlasului.

Este poate necesar să precizăm că nu am folosit şi nu considerăm **ancheta – discuţie lingvistică** ca o metodă curentă, potrivită pentru realizarea obiectivelor urmărite într-o cercetare dialectală obişnuită. Aceasta, mai întîi, pentru că nici chestionarul normal nu o permite, nici informatorii nu fac faţă unui astfel de interogatoriu, ceea ce am putut constata în urma anchetei prezentate. În al doilea rînd, pentru că suprasolicitarea informatorilor pune în evidenţă anumite efecte:

– apariţia unor forme hipercorecte; din cele consemnate în tabloul de mai sus semnalăm depalatalizarea în pronunţiile *petrar* (pentru lit. *pietrar*), *perduţ*^{i}, *peptini*; alte forme înregistrate în cursul anchetei: *mez* (pentru *miez*) [1], [4], [6], [7], [9]; *fere* (pentru *fiere*) [1], [6], [7], [9], [10]; cf. şi desonorizarea grupului etimologic *-zm-*, de la *ŝizmar*^{iu} la *ĉismar*, asimilat sonorizărilor dialectale de tipul *bazmá*;

– forme hiperdialectale, cum ar fi falsele palatalizări (reprimate uneori spontan): sg. *şărḱi* [2], pl. *ǵeţîv*^{i} [4]; cf. şi *ńititel* [12];

– false analize: întrucît sunetele *ẑ*, *ĝ* şi *j* sînt în corelaţie, primul reprezentînd realizarea dialectală a celorlalte două, informatorul [2], copil, consideră pe *ĝ* ca reflex dialectal al lui *j* şi pronunţă *ĝug*, *ĝuncă*, *ĝucăuş*; cf. şi *ĝunǵ*, la informatorul [3]. Un informator în vîrstă corectează pe *ẑ* (pentru *ĝ*) ca *j*, în *jănunḱ* [8].

În cursul anchetei obişnuite, această metodă poate fi însă întrebuinţată, cu scopuri limitate: cu ajutorul ei poate fi verificată în special existenţa unor fonetisme dialectale a căror realizare îi poate apărea la un moment dat anchetatorului ca incertă, întrucît efectele deformante de tipul celor citate apar şi în anchetele normale, iar alte fapte, cum ar fi pl. de tipul *lắviţ*^{i}, *şuvíţ*^{i}, în registru literar (alături de *laviţe*, *şuviţj*, *şuviţe*), nu reprezintă numai urmări ale procesului de

„modelare" a subiectului în privința formelor gramaticale în condiții de anchetă, ci reflectă, în fond, o tendință generală a limbii vorbite.

Pentru studiul graiurilor populare, care se „retrag" în fața limbii literare, procedeul acesta este numai unul în plus din șirul de „vicleșuguri" (Tuaillon, *Exigences*, utilizează termenul *ruse*) la care recurgem în realizarea cercetărilor de teren și pe care subiecții, bunii noștri colaboratori, dacă le-ar afla, ni le-ar ierta (o soluție apropiată tehnic a aplicat Andrei Avram, *Intonația*, în scopul de a provoca, în cursul unor anchete, condiții optime pentru observarea „în secret" a unui fapt de vorbire).

Am insistat asupra acestui aspect întrucît, la Colocviul de dialectologie franco-român, de la Aix-en-Provence (12–13 aprilie 1974), unde am prezentat comunicarea pe această temă, *Phonétismes perceptibles et non-perceptibles pour l'informateur et les résultats de l'enquête dialectale*, un participant s-a referit la „înșelarea" colaboratorilor de anchetă de către dialectolog (cf. *Jurnal de anchetă*, p. 266–267); o variantă a textului românesc a apărut în „Studii și cercetări lingvistice", XXXIII, 1982, 5, p. 375–386). O „acuzație" pe care n-o putem accepta, întrucît însăși AD „tradițională", aproape în totalitate, este, în fond, o discuție despre uzuri și structuri lingvistice, ca o „tematizare metacomunicativă" (cf. Mattheier, *Forschungsziel*, 626).

2.4.2. *Performanțe în cadrul experimentului*. De fapt, cercetarea dialectologică se caracterizează prin spiritul de încercare și prin inovație și, în orice caz, nu poate rămîne în urma reprezentărilor asupra unui oarecare demers de „descoperire" pe care le au înșiși subiecții, la curent cu tehnicile moderne ale *mass-mediei*. În anchetele de teren din ultimii ani, pentru etno- și sociotexte, aceștia se arătau uneori ușor decepționați că facem d o a r înregistrări cu magnetofonul, și nu filmăm; or, am văzut că introducerea fonografului și a magnetofonului în AD au fost privite, la început, ca mijloace prea puțin „ortodoxe".

În cercetările dialectale pe teren dacoromânesc experimente utile, de adîncire a cunoașterii, pornind de la constatarea persistenței unor păreri preconcepute, dar și de la creditarea grăbită a unor noi tehnici, pot fi considerate contribuțiile aduse în direcția înregistrării dialogului, de către culegătorii de texte dialectale (cf. TD. *Munt.*, I, 79–85), respectiv în ceea ce privește c o n v e r s a ț i a, datorate Sandei Golopenția-Eretescu (cf. 1.2.); la fel pot fi socotite părțile reușite ale anchetelor „spion" (2.3.3.). Concludente sînt, de asemenea, demitizările rezultate din analizele întreprinse de P. Lăzărescu, M. Conțiu și B. Marinescu în legătură cu utilizarea în anchetă a chestionarelor constînd din imagini (respectiv a folosirii imaginilor din chestionarele „clasice"), în concordanță cu aprecieri similare ale unor specialiști din alte țări (cf. 2.3.2., 3.1.1.). Din perspectiva tipologiei înregistrărilor urmărind surprinderea autenticului vorbirii „uzuale" (cf. 3.1.3.),

Scanned with OKEN Scanner

un experiment *sui-generis* poate fi socotită, de asemenea, colectarea de naraţiuni „extinse", activitate subsumată, programatic, scopului cercetării sintaxei graiurilor populare, dar ale cărei rezultate trebuie, numaidecît, puse în relaţie cu frecvenţa unor asemenea produse în procesul obişnuit al comunicării.

În ceea ce ne priveşte, în afara experimentului descris în paragraful precedent, considerăm ca aparţinînd aceleiaşi preocupări înregistrarea amintirilor unor subiecţi despre anchetele desfăşurate cu cîteva decenii în urmă ale lui Sever Pop şi Emil Petrovici (NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/2, 247–258), „confruntarea" cu proprii noştri subiecţi la o întîlnire ulterioară (cf. 2.2.3.3.), dar, mai ales, unele tentative în domeniul aportului metodologic al înregistrării de texte dialectale.

Se poate constata că acest compartiment al investigaţiei dialectologice, ca subsumat geografiei lingvistice, a fost fie neglijat, în alte ţări (cf. 3.1.3.), fie că a fost, nu numai la noi, în parte „autonomizat", prin proiectarea în cadrul unei întreprinderi paralele, de „Arhivă fonogramică" a graiurilor. Or, încă Sever Pop acorda textelor dialectale valoarea de test asupra competenţei şi calităţilor subiecţilor: textele, pe o temă aleasă de aceştia, nu numai că reprezintă o oglindă fidelă a specificului social şi economic al localităţii anchetate, ci, mai ales, „ils fournissent *d'importantes indications sur les ressources psychologiques de mes informateurs*. En analysant ces textes, le linguiste sera en mesure de constater si l'informateur principal de mes relevés était une *personne imaginative*, capable d'exprimer facilement ses pensées, ou *une personne au lexique* ou même *à la syntaxe pauvres*, se contentant de s'exprimer par *des phrases très courtes*, où les verbes forment une série presque ininterrompue et se succèdent sans être entrecoupés de compléments" (*Dialectologie*, I, 729).

În această perspectivă, valoare de experiment metodologic are, pentru noi, reluarea expunerii asupra unui aceluiaşi subiect (de regulă la încheierea înregistrării, după ce informatorul s-a familiarizat cu „convenţia" de lucru (procedură aplicată selectiv); un statut de unicat are, însă, reluarea, în 1971, la distanţă de 34 de ani, a a c e l e i a ş i teme, „Cum se spală lîna", cu informatoarea din 1937 a lui Emil Petrovici (cf. NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/2, 41–42 şi, în volumul de faţă, 3.2.3.).

Caracter sistematic a avut pentru noi oferirea posibilităţii de a proiecta *termenul* obţinut ca răspuns la o întrebare din Q în *contextul* utilizării, ca explicitare a informaţiei etnolingvistice amorsate doar în prima etapă (cf. Dumistrăcel, *Ipostaze*, X). În felul acesta, lexicul are şansa de a fi plasat în „spaţiul" şi „timpul" comunicării (J.-L. Fossat), iar, pe de altă parte, se evită şi riscul apariţiei acelor „quiproquos" de care vorbea Marie-Rose Simoni – Aurembou (cf. 1.2.). Deci, răspunsurile „lexicale" obţinute pe baza Q NALR, privitoare la părţi ale casei, ale carului, saniei, fîntînii etc., referitori la construcţia stînii şi la inventarul acesteia ş.a.m.d., apar în textele înregistrate de la subiecţii utilizaţi

Scanned with OKEN Scanner

pentru ancheta cu QG și QS, precizate și completate semantic, determinate morfologic; contextul oferă, apoi, posibilitatea compară-rii registrelor fonetice ale aceluiași cuvînt. Există și un alt aspect demn de relevat; înregistrarea textelor „tematice" constituie cadrul favorabil pentru un experiment lexicografic *sui-generis*: din proprie inițiativă (dată fiind dorința de a se face înțeles de către un *outsider*), dar și la inițiativa anchetatorului, subiectul propune definiții *ad-hoc* (cf. în NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/2, p. 333–341, un indice de astfel de cuvinte).

2.4.3. *Lecturile după texte de limbă literară.* Experimentului dialectologic propriu-zis pus în slujba preocupării de a verifica caracterul „nociv" („extorcarea", dacă nu măcar „influențarea") sau admisibilitatea convenției de lucru (testată de noi și prin sondarea fonetismelor „perceptibile" și „nonperceptibile" din prestația subiecților) îi aparține o altă practică la care am recurs, cu precădere la sfîrșitul anchetelor de teren pentru NALR–*Moldova și Bucovina*. Este vorba de lectura în fața microfonului a unor texte de dificultate medie sau redusă. Rezultatele reflectă influența directă a grafiei pentru adoptarea *ad-hoc* a fonetismului literar, dar și păstrarea aproape consecventă a unor pronunții „populare" și regionale (mai rar chiar dialectale), în speță trecerea de la un registru al vorbirii la altul, probleme la care ne-am referit anterior (Dumistrăcel, NALR–*Mold. Bucov.*, II, 60; *Limbă literară*, 273–274).

Valoarea experimentului dialectologic reprezentînd lectura unor texte în fața microfonului a fost, în general, contestată (cf. Gehl, *Mundartforschung*), cu atît mai mult cu cît citirea poate fi și *controlată*, și destul de *liberă*. Dar, de obicei, textele folosite pentru testare, elaborate *ad-hoc*, au provocat insatisfacții, după W. Labov, prin artificialitate, „urmărind să cuprindă cît mai multe cuvinte susceptibile de variații dialectale" (*Context social*, 81–82, unde apar și diferite tipuri de teste). De aceea, autorul propusese texte care să se refere la teme „locale". Conformîndu-ne aceleiași logici, noi ne-am îndreptat atenția către texte *accesibile*, iar înregistrarea lecturilor (texte din manuale școlare și din ziare, de la rubrica „Fapt divers") s-a făcut totdeauna d u p ă aceea a textelor „orale" propriu-zise, apelîndu-se la subiecți cooperanți și binevoitori, din toate categoriile de vîrstă. Trebuie să menționăm că, adesea, „lectorii" s-au dovedit mai emoționați atunci cînd citeau decît la înregistrarea de texte „tematice" sau „libere" și faptul că, nu mai puțin frecvent, unii subiecți, tineri sau de vîrstă medie, s-au jenat să citească în fața microfonului (intervenea, probabil, teama de a nu se arăta prea puțin „versați" pentru un atare exercițiu!).

Scanned with OKEN Scanner

Într-o *Anexă* (B) la partea a 2-a a vol. I din NALR–*Mold. Bucov. Texte* (p. 260–270), am publicat (după o selecţie) transcrierea fonetică a unui număr de 12 astfel de texte-lecturi, după trei modele diferite. Pentru un text din ziar, *La un pas de catastrofă*, am reprodus realizări a zece subiecţi, din trei localităţi, cinci elevi din clasele a IV-a – a VII-a şi cinci bărbaţi şi femei, între 22–52 de ani, absolvenţi a cîte 4 sau 5 clase elementare, un material căruia ne propunem să-i dedicăm o analiză specială în viitor.

Pe ansamblul textelor, trebuie să observăm că lectura induce norme semnificative ale pronunţiei literare. Astfel, dintre fonetismele *dialectale* „perceptibile", nu apar palatalizarea labialelor şi labiodentalelor şi fricativizarea africatelor *ĉ* / *ĝ* (cu o singură excepţie în textele publicate); dintre cele „nonperceptibile", nu apare africata *ḑ*. Mai puţin controlate consecvent se prezintă lucrurile în ceea ce priveşte fonetismele „populare" şi „regionale", pronunţiile oscilînd între norma literară şi realizarea locală, în cazul „velarizării" vocalelor *e* şi *i* (cf. *păţît*), a finalelor „dure" (*verz, accidentaţ*), a închiderii vocalelor finale (*searî, direcţiii*) şi a lui *e* neaccentuat (*ninorocire, nimini*) etc. Alte trăsături regionale şi dialectale ce apar incidental sau sporadic sînt: înmuierea dentalei *n* (*mecañicu*), sonorizarea lui *c* + *n* (*ciog/cnire*), „diftongarea" lui *o* / oi̯chi /, feno-men fonetic notat sporadic în graiurile din sudul Moldovei (cf. *Jurnal de anchetă*, p. 339,347, 361, 363, 366, 369, pentru cuvinte ca *drai̯niţă, hui̯diţă*), diftongările „ţărăneşti" (Puşcariu) de tipul *i̯efectuati̯e, si̯emnal, anchi̯etă* etc.

Sînt destul de frecvente, în mod normal, fenomenele reprezentînd rezultate ale coarticulării, respectiv tendinţe ale „vorbirii comune" (nazalizări, sonorizări în *sandhi*, reducerea hiatului la un diftong, în poziţie finală, afonizarea sunetelor finale, reducerea unor grupuri consonantice, absenţa articolului hotărît *-l* etc.). Unele dintre aceste fapte se regăsesc şi în vorbirea indivizilor cultivaţi, înregistraţi *ad-hoc* pe bandă de magnetofon sau în cursul unor emisiuni radiofonice, a căror pronunţie „reflectă normele fonetice (şi gramaticale) ale limbii literare", dar, uneori, „se apropie de aceste norme într-o măsură mai mare sau mai mică" (Avram, *Introducere*, 6).

Relativitatea „modelului" este ilustrată pregnant de două categorii de fapte:

a) perceperea şi reproducerea numai aproximativă a cuvintelor mai puţin uzuale (necunoscute): „basămintea" (= *pasămite*); „ocarul" (= *ocaua*); „pelelin" (corectat: *pelerina*); „fîrînă" (de două ori; = *fărîmă*); oiconimul *Chirongeni* a fost „descifrat" aproape „corect" numai o singură dată; el apare în realizări de tipul / *Ḱiroĝeni* /, / *Ḱiraĝeni* /, / *ǵironĝeni* /, / *ǵirionĝeni* / etc;

b) preluarea din vorbire a unor „accidente" fonetice, disimilare (*Costanța*, frecvent), propagare (*minunte*, de mai multe ori), ca și a altor fapte (inerțiale) datorate oralității: *stanție* (= stație), *nimica* (= nimic), *Keferé* (C.F.R.), ultima o trăsătură fonetică a grupului dialectal sudic: personajele lui Marin Preda cunosc un nume de stradă din București sub forma *Cheia Roseti* (pentru „C. A. Rosetti"), iar consătenii lui Marin Sorescu reproduc interjecția „cirip" drept *chirip* (cf. Dumistrăcel, *Influența*, 243–244; vezi și 49).

Faptele puse în lumină de acest test dovedesc că discuțiile preliminare cu subiecții asupra registrului literar („descurajat" în cursul anchetei) și asupra redării vorbirii locale (solicitată sau chiar stimulată de anchetator), convenția de lucru, are doar caracterul unei „puneri în temă"; de regulă, respectarea ei reprezintă efectul competenței „expresive" a informatorilor „dotați" în ceea ce privește faptele analizabile (propriu-zis dialectale). Într-o anchetă de durată, se înregistrează însă preponderent manifestarea naturală a deprinderilor idiomatice ale acestora pe terenul fonetismelor „populare" și „regionale". Pe de altă parte, astfel de teste ilustrează, în felul lor, afirmația lui Einar Haugen că ortografia standard (destul de îndepărtată de deprinderile de vorbire ale celor care o folosesc) generează o limbă de sine stătătoare, dar într-o măsură mai redusă aserțiunea că „scrisul, citit cu voce tare, poate genera propria sa vorbire" (*Planificarea*, 228), întrucît am constatat că subiecții „corectează" și adaptează doar, într-un mod organic, „limba" artificială pe care o promovează scrierea.

Prin observarea convenției de lucru se pot obține însă și unele performanțe, chiar în cazul subiecților pentru care modelul literar este o realitate curentă. O elevă de 13 ani (la data anchetei, în 1972), inteligentă și vioaie, după ce a asistat la înregistrările cu mama sa, înțelegînd scopul anchetei , ne-a relatat „cum face de mîncare la curci" în registru dialectal (de remarcat *ḱ* pentru *pi -, -u*/final/, dar și oscilații între *ĉ* : *ŝ*, apoi *fert* / cu depalatalizare!/ față de *ḱert*; vezi mai jos textul [1], după NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/1, 291–292). În lectura textului din ziar, fonetismele strict dialectale sînt consecvent eliminate, dar apar alte fenomene divergente față de norma literară (vezi textul [2], după aceeași sursă, I/2, 263).

Scanned with OKEN Scanner

[1]

[Cum face de mîncare la curci]

ňi dúŝin̥ la pădúri̥/ [ɛ][k] m-an dus cu...fráti-me̥o̥...C^{u}os-tantín/i̥ěl î tă̆i̥á u̥urz^{î}îŝilì/şî i̥o^{u}li̥-adúnám în s [ɛ][k] ş li băgám în̥ sa^{p}c^{u} cu u m^{î}ănúşâli//cḁ̆ àlf^{i}él ňi̥ i [ɛ] k^{i}işcá!//

^{d}tu̥p-aŝé^{e}a/am̥ v^{i}nít ạcásî/c^{î} ne̥-an dus cu bi̥ĉi̥cl^{i}étạ [!]//

i̥^{ă}ěl m-a ádús pi míni pi̥ bi̥ĉicl^{i}étâ/ş-àm̥ vin^{i}t acásî//^{t}d^{u}pă ŝ-am̥ vínít acás^{î}î̥/ḁ̆ mḁ̆máiě li̥-o str^{u}uj^{î}ît^{1}/şî̥ le̥-o pus la h^{i}ě^{e}rt//şî̥ noi̥ am avú^{t} gríjî d^{i} i̥ěli ca sî [ɛ] nù de̥á îm̥ f^{u}oc^{u}.../cạ sî [ɛ] s sî̥...răstu̥árňi//sî̥ i̥ás-ạfárî ^{u}urz^{î}îŝ^{i}li̥//şî le̥-ě̥m avú^{t} gríjî/ c^{ă}ḁ̆ [k] d^{i} le̥-ě̥m împíns cū...líŋgura/î̥n^{î} u̥álâ//d^{u}pă ŝi̥ s-o fert/ li̥ î scu̥átím dĩ̥ u̥ál^{î}î̥^{2}/li̥ pún^{i}m pi̥ t^{u}ocă̆nḁ̆t^{u}ór/ş lě t^{u}ocă̆nă̆ŋ cu săcúrě̥ c^{î} [ɛ][k] ş li̥ u̥udă̆ŋ cu ^{u}ápḁ̂/ca sî nu mai̥ frígâ//^{d}p-a-ĉé^{e}á li̥ mui̥ěm cu [L] tîăr^{î}îţḁ̂/sau̥ cu f^{î}ăi̥ínâ/ [ɛ] şî̥ î li̥ d^{î}ă^{m} la a...curĉ^{i}//

D̥^{u}ón^{i}ŝ Tániiě̥

tréi̥şpi̥ [ani]

[2]

[La un pas de catastrofă]

i̯èr(i̯ ‿ se̯árî/în̯ ‿ stáţi^i^a [ε] Kìruu̯oĝén^i/din ráza diréctţii̯ei̯ rè-ĝiu̯onáre ĉèferé/C^u^on̯stánţa̯/s-a prodús ^u^o [ε] ĉ^i^ocníre íntre u̯ún tren lúocál de perso̯áne̯ cáre ĉircu̯lá pe distánţa C^u^osta [ε] pe distánţa...C^u^ostánţa//Négru Vódă/şi u̯ó locomotívă cáre dé‿cíteva minút^iě^ [ε] i̯efectá [ε] màn^i^évre în̯ ‿ stáţii̯e̯//în̯ stáţi^i^e/ [ε] cá-^u^uza: în‿ú^r^má ĉerĉetărilor i̯efectu^u^át^i^e/comísi^i^a de [ε] aŋk^i^étă a stabilít că mecáňicu̯ dé pé locomotíva...trénului̯ d^i^e persu̯áne nu [ε] bău̯úse vin/cum s-a crezút cî [k] ĉi îi̯ intráse u̯o fă̯rî [ε] [k] fărîmă de pi̯átră íntr-ũ‿^u^ók//dè aĉé^e^a ^i^ěl nú a văzú(t‿ bíne şi [nu] a‿a respectát semnálú...de u̯opríre la intráre̯ în stáţi^iě^e// din feriĉí^i^re nu a múrít nímen^i^// [ε] mecáni̯cu nú a păţít nimíc// au̯ fost [ε] acĉídentáţ^i^ ĉinĉ pe [k] pasaĝ^ě^r^i^/péntru fem [k] pátru feméi̯ şi ^u^ùm‿bărbát//um‿pic^g^‿de gríjă ar fi f^u^os^t‿la [k] dè ajún̯s/ s^i^emnálú ar fi f^u^ost u̯opservát şi nu s-ar fi întîmplát [ε] ňi̯nó-roĉíre̯a//

649. Matca, jud.Galaţi; septembrie 1972

Donici Tania, 13 ani;elevă în clasa a VII-a

3. ANCHETA DIALECTALĂ DIN PERSPECTIVA VALORII REZULTATELOR ȘI A UTILITĂȚII ACESTORA

Dacă una dintre trăsăturile importante ale AD este și aceea de a fi un mod tipic de „parlare sul parlare" (o definiție coșeriană a gramaticii) ce are efecte aparte în special în ceea ce privește confruntarea de mentalități între anchetator și subiecți pe terenul posibilității de a înregistra reflexele diferitelor categorii morfologice, nu este mai puțin adevărat că însăși aptitudinea acestora din urmă de a furniza *nume* de lucruri, de viețuitoare, dar și de însușiri, stări, acțiuni, fenomene, reprezentînd, așadar, noțiuni concrete și abstracte, diferă de la individ la individ, în funcție de cunoașterea lucrurilor și de capacitatea de mobilizare a vocabularului pasiv, pe fondul general al resurselor de abstractizare. Punerea în circulație, prin atlase lingvistice în primul rînd, a unor fapte de vorbire *condiționate individual*, ca și de o anumită situație de comunicare, ce nu sînt însoțite totdeauna de indicii privind acest statut, a provocat distorsiuni la diferite niveluri ale analizei ulterioare. Îi datorăm lui Terracini o „punere în gardă" semnificativă într-un cadru mai larg: mărturiile unui atlas lingvistic au, totdeauna, o valoare relativă, deoarece ele reflectă „solo un momento personale dell'attività dell'informatore" (ap. Canobbio, *Coscienza*, 31).

Conștientizarea, treptată, a unor astfel de „deficiențe" ale cercetărilor de profil și ale lucrărilor de cartografiere lingvistică au condus, tacit, spre redactarea interpretativă: „economia" sistemului, analiza genetică etc. pe terenul morfologiei; accentul pe *motivație* în domeniul lexicului (mai ales în atlasele plurilingve); prezentarea într-o tehnică favorabilă descifrării unităților intonaționale și a fluxului vorbirii în domeniul publicării textelor dialectale. În materie de lexic și de morfologie această orientare constituie, în fond, întoarcerea la metodologia fazei de început a cercetărilor dialectologice și chiar a atlaselor lingvistice, cînd specialiștii publicau exegeze semantice și etimologice, respectiv studii morfologice î n s o ț i t e de hărți.

3.1. Confruntarea de mentalități: „concret" și „abstract" cu privire la lexic și la structura gramaticală

> „De cei bătrîni, care n-au învățat carte, nu mă puteam mira că nu-i puteam face a scoate verbul din concret și a-și imagina pe cele trei persoane vorbind sub diverse împrejurări" (I. Maiorescu, *Istria*, 1857).

În afara considerării cadrului social-cultural, a analizei participanților la AD și a „prestației" lor, aprecierea acestei investigații drept o formă de comuni-

Scanned with OKEN Scanner

care ține de măsura în care rezultatele anchetei dovedesc că un asemenea obiectiv a fost atins (și la ce nivel), în funcție de diverse compartimente ale limbii. În această perspectivă, nu ne propunem decît o trecere în revistă sumară, prin prisma datelor referitoare la atare rezultate furnizate de anchetatori, dar, mai ales, de un examen obiectiv al posibilităților reale de a se înregistra vorbirea, în primul rînd cînd este vorba de fapte ce țin de structura gramaticală.

3.1.1. Din acest punct de vedere, s-ar părea că lucrurile se prezintă mai simplu dacă avem în vedere *lexicul*. Intenția de a obține de la un informator nume de obiecte, presupuse a nu fi cunoscute de către anchetator sau într-o optică de comparație cu vorbirea din alte zone (și chiar nume de acțiuni, operații specifice unei ocupații din mediul rural), indicate, definite prin perifrază și recurgînd la gesturi etc., nu se plasează în afara practicilor mai mult sau mai puțin obișnuite ale comunicării. Rezultatele sînt însă influențate de diferențe în ceea ce privește posibilitățile, obiective și subiective, ale informatorilor, în planul cunoașterii lucrurilor. Se poate vorbi chiar de desfășurarea oarecum convențională a anchetei, prin creditarea subiecților fără un test de competență (căruia îi ține locul respectarea criteriilor de selectare: localnic, ocupație, experiență de viață etc.), situație ce nu poate fi ocolită. Dar nu putem să nu observăm, și pe acest teren, efectele tendinței de proiectare asupra subiectului a formei mentale, a reprezentărilor despre lume și a competenței idiomatice caracteristice autorului Q și anchetatorului, pentru care aceste coordonate sînt rezultate ale unui nivel cultural apropriat prin instrucție.

De exemplu, pornind de la cele mai simple elemente de confruntare, contactul susținut cu reprezentări grafice de diferite tipuri îi creează intelectualului obișnuința de a „recompune" ansamblul unui obiect (în perspectivă), pe baza „liniilor" și „umbrelor" înscrise pe o suprafață plană sau pe baza unei fotografii. Lipsa unei asemenea practici la un vorbitor oarecare, cu o instrucție elementară, constituie unul dintre motivele nereușitei anchetei lingvistice cu Q în imagini. Rezultatele unei investigații experimentale cu PLIM efectuate de Paul Lăzărescu sînt concludente în acest sens. Neavînd obișnuința de a „descifra" un desen, subiecții ezită, cad în perplexitate; nu este vorba de c a l i t a t e a desenelor (sau numai de aceasta) pentru a se ajunge ca imaginea reprezentînd „limba" să provoace răspunsuri ca *inimă, intestine, plămîn*, ca în aceea reprezentînd „urechea" să fie recunoscut un *rinichi, plămînul, un fel de animal, cap, ochi de vacă* etc., sau ca un informator „ideal" pentru AD cu Q „clasic" să vadă în „barză" un *curcan*, în „cuțit" o *bardă de tocat*, în „rac" un *cerb* etc. (Lăzărescu, *Pictorial*, 90–92). Figurile din Q NALR au provocat reacții lingvistice comparabile măcar în parte (vezi și Conțiu–Marinescu, *Factori*, II, 54–55); așadar măcar unele dintre răspunsurile subiecților ce au urmărit figurile din Q au

Scanned with OKEN Scanner

putut fi influențate negativ de acest stimul vizual, la care am recurs, dar numai uneori, respectînd indicația de anchetă. Este drept, uneori figurile i-au ajutat pe subiecți – cf. *Jurnal de anchetă*, p. 356, 366 –, dar tot atît de adevărat este faptul că, adesea, am „corectat" desenele din Q și am schițat și noi desene, uneori pe fișa a 6-a a caietului de anchetă: frunzele unor plante, fructe, unelte și părți ale acestora, semnele din urechile oilor, în funcție de posibilitățile partenerilor de anchetă (căci, în anumite cazuri, ne-am convins că subiecții nu disting între o *fotografie* și un *desen*: cf. și Pop, *Buts*, 76). Schițarea, în fața subiectului, a realității descrise, ca un referențial pentru „definiție", dă mai bune rezultate decît prezentarea desenului pregătit dinainte. Dar, desigur, în legătură cu toate situațiile trecute în revistă anterior, nu trebuie să generalizăm: unii anchetatori mărturisesc a fi obținut rezultate interesante chiar prin c o m e n t a r e a unor ilustrații (Barreteau, *Réflexions*, 121; vezi și 2.3.2.).

Dacă recurgerea la imagini vizuale, ce „forțează" uneori obținerea de termeni din vocabularul pasiv al subiecților sau producerea de nume forjate *ad-hoc*, poate fi considerată drept un artificiu cu efecte fără o pondere apreciabilă în ansamblul AD, inegalitatea calitativă a răspunsurilor notate pe o hartă ca efect al unor diferențe în ceea ce privește cunoașterea lucrurilor de către informatori poate conduce la aprecieri de suprafață asupra termenilor condiționați de variabila geografică. Nu este vorba numai de entopice, ci și de lexic din diverse domenii ale vieții și activităților dependente de forma de relief, cum ar fi ocupațiile, locuința, îmbrăcămintea, hrana etc.

Dacă, în toate punctele anchetate în sudul Moldovei, la întrebarea nr. 1647 din Q NALR, am înregistrat termenul *munte*, valoarea de întrebuințare a acestuia nu este dată numai de diferențele de sens notate imediat după obținerea acestui răspuns („formă de relief" pentru vorbitorii dintre Siret și Prut, ca „achiziție culturală", dar, în primul rînd, „pășune alpină", „pădurea de pe un munte", ambele cu referire la dreptul de folosire al obștilor sătești, pentru locuitorii din Țara Vrancei), ci și de rezultatele coroborării acestor date cu răspunsurile obținute la întrebarea nr. 13 (din QI): „Cum se numesc munții cei mai apropiați?". Locuitorii din zona de cîmpie cunosc numele lanțului muntos de pe teritoriul României („Carpații", „Munții Carpați") sau nume de masive, uneori aleatorii ca toponime („Munții Vrancea"), aproape intruvabile la vrînceni, care indică nume pentru diverse repere geografice locale, mici masive, vîrfuri etc., unul dintre subiecți comunicîndu-ne un număr de 19 oronime (Dumistrăcel, *Formes de relief*, 296–300). O situație identică poate fi constatată pentru un decupaj geografic comparabil: o zonă individualizată istorico-demografic, situată între un lanț muntos și Dunăre, Oltenia, în care cei de la șes cunosc numele „Munții Carpați", „Carpații", dar și ... „Balcanii", cei din jumătatea nordică nume de masive, „Parîng", „Vulcan" /sic!/, iar muntenii identifică prin oronime vîrfuri,

Scanned with OKEN Scanner

culmi secundare, coaste, un muncitor forestier fiind în posesia a nu mai puțin de 22 de astfel de toponime; aceeași observație poate fi făcută, în linii generale, și pentru Banat (Dumistrăcel, *Variabila geografică*, 19–20; pentru semnificația entopicelor *lac* și *baltă*, cf. id., *Rolul variabilei geografice: „lacul" de lîngă „puț"*, în ALIL, XXIX, 1983-1984, A. Lingvistică, p. 139–174). Constatări similare în ceea ce privește utilizarea unor termeni ca *montagne, colline, coteau, hauteur, plaine* și semnificațiile lor ne oferă consultarea hărților de referință din atlase din seria NALF, cum sînt cele pentru *Jura et Alpes du Nord, Massif Central, Gascogne, Champagne et Brie, Franche-Comté, Provence, Languedoc occidental* (id., *Formes de relief*, 305–306).

Astfel, se impune necesitatea ca răspunsurile din AD notate pe o hartă să fie interpretate ținînd seama de precizările consemnate în notele marginale (II și III) la harta respectivă și raportate la informațiile din hărțile ce înregistrează numele dintr-un întreg grup onomasiologic. În numeroase cazuri, elemente de analiză utile se găsesc în textele de prezentare a localităților anchetate și a subiecților. Concurînd la întregirea tabloului general asupra unui cuvînt pe care-l furnizează un „articol" de dicționar, unde conținutul noțiunii apare redat sub forma ierarhizării de semnificații care, în diacronie, se dovedesc rezultatul unei acțiuni convergente a vorbirii din zone geografice, medii socioprofesionale și niveluri culturale diferite, rezultatele AD se cer analizate corect pentru a-l ajuta pe lexicograf să depășească unele aspecte subiective inerente procesului documentării, cum ar fi pătrunderea uzurilor vorbirii populare și familiare în scris și numărul limitat al textelor ce sînt selectate pentru bibliografia unui dicționar. Desigur, mai ales în analizele noționale și în cele pe grupuri onomasiologice, răspunsurile din AD pot fi raportate la categoriile „potențial lingvistic" și „disponibilitate".

Diferențele de optică dintre anchetator / interpretul hărților, pe de o parte, și subiect, pe de altă parte, în ceea ce privește materialele culese într-o AD nu se plasează însă numai pe terenul lexicului (inventar, semantică) condiționat de factori evident obiectivi, al influențelor mediului fizic asupra „cosmoviziunii" vorbitorului, reflectate în limbaj (Coșeriu, *Etnolingvistica*, 146). Anumiți subiecți nu cunosc termenii referitori la floră și faună sau, din anumite motive, îi cunosc foarte bine (cf. 2.2.2.2.); în Île de France și Orléanais nu mai există șerpi (Simoni–Aurembou, *Français régional*, 130); pentru vorbitorii limbii sorabe profesia de „Kastrator" nu există, astfel că s-a înregistrat mai ales numele acțiunii (*Sorb. Sprachatlas*, II, p. 262).

Un anumit termen înseamnă un anumit lucru pentru specialistul dintr-un domeniu al cunoașterii științifice (eventual și pentru anchetator) și altceva pentru subiect, care poate fi comparat cu tehnicianul dintr-o profesie, de exemplu cu pomicultorul ce distinge numeroase specii de măr pentru *Malus communis* din

Scanned with OKEN Scanner

clasificarea savantului (Séguy, *Plantes*, 288, 290–291), „meticulozitatea" denumirii într-un caz confruntîndu-se cu termenul vag într-altul. O apreciere corectă a răspunsurilor dintr-o AD trebuie să țină seama de raportarea la concret în vorbirea populară, foarte apropiată, din multe puncte de vedere, de vorbirea popoarelor „primitive", în orice caz mai aproape de aceasta decît de imaginea relației dintre concept și termen de la nivelul oricărei limbi „literare". Vorbirea populară, „plastică", individualizează, pe cînd limba literară clasifică (cf. Lévy-Bruhl, *Fonctions mentales*, 187). Mecanismul mental ce explică existența, la vorbitorii graiurilor populare românești a căror ocupație este creșterea oilor, a unor denumiri speciale pentru un berbec în vîrstă de un an, de doi și de trei ani este, calitativ vorbind, același prin care se explică faptul că laponii au nume diferite pentru renul începînd de la un an pînă la șapte ani, douăzeci de nume pentru „gheață", unsprezece pentru „frig", patruzeci pentru „zăpadă" (de toate felurile) și douăzeci și șase de verbe pentru a numi „înghețul" și „dezghețul" (*ibidem*, p. 194; cf. și Séguy, *Plantes*, 291, citînd, după A. Métraux, distincțiile denominative pe care le fac locuitorii din Insula Paștelui între diferiți tuberculi și plante aparținînd unei aceleiași specii, bazate pe detalii infime).

După cum am constatat deja, dacă marea majoritate a aprecierilor favorabile și „nefavorabile" ale subiecților anchetați pentru AIS se referă la diverse trăsături intelectuale și psihice (2.2.2.2.), unul dintre criteriile de analiză a prestației lor este și reacția la diferite categorii de întrebări. Despre cei care nu au dat satisfacție „generală", s-a notat adesea că, totuși, s-au dovedit buni, mai ales din punctul de vedere al cunoașterii lucrurilor și al competenței lingvistice, pentru aspectele c o n c r e t e („sachlich und sprachlich in allen Konkreten Dingen gut ausgewiesen", despre un subiect ajutat pentru „fraze și *Formalen*" de fiica sa; „im Konkreten gut orientiert, im Syntaktischen und Formalen etwas weniger gut"; Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 88, 106). Autorii au făcut observația generală că aspectele „formale și abstracte" îi obosesc pe informatori mult mai repede decît „concretul", una din soluțiile adoptate de aceștia fiind chiar convertirea formulării abstracte, generale, la o situație particulară (*ibidem*, p. 178, 179). Observații similare făcea în 1925 Ov. Densusianu, vorbind de „înclinarea de a recurge la termeni mai concreți", temă ce ar merita o preocupare specială: „ar fi de scris un studiu întreg asupra felului cum se dozează concretul și abstractul în vorbirea populară, cu preferință pentru cel dintîi" (*Vorbirea*, 415–416).

Domeniile în care se manifestă „spiritul practic" al „oamenilor obișnuiți", deficitari în ceea ce privește „spiritul teoretic" al limbii, după expresiile lui Karl Vossler, sînt adesea surprinzătoare; dintre cei anchetați pentru AIS, unii au avut greutăți în a răspunde la întrebările pentru „stagione" sau pentru noțiunea generică „așternut de paie", descriind, în ultimul caz, frunzele, paiele sau acele de co-

Scanned with OKEN Scanner

nifere utilizate ca astfel de așternut; în anchetă sînt obținuți alți termeni referitori la domeniul afectiv decît cei folosiți de vorbitori într-o conversație de la han (de exemplu, pentru „zgîrcit", „leneș", „fricos"); pentru o mare parte a teritoriului lingvistic italian nu există un termen specific pentru „obraz", numindu-se doar o parte a acestuia (Jaberg–Jud, *op.cit.*, p. 180, 211).

În ALR I, vol. I, există o hartă intitulată *Cuvînt*; Sever Pop a formulat întrebarea astfel: „Cînd vorbește omul, ce spune?", facilitîndu-le informatorilor, uneori, răspunsul prin citarea unui context frazeologic: „acele despre care ziceți că sînt «goale» sau «verzi și uscate»". Observația notată la redactarea hărții este următoarea: „astăzi trebuie să recunoaștem că întrebările prin care se urmăresc termeni abstracți nu dau rezultate bune în anchetă. Într-un viitor chestionar, din această chestiune am forma două întrebări directe: a) ziceți VORBĂ și la ce ziceți?; b) ziceți CUVÎNT și la ce ziceți?" (harta 28).

3.1.2. Confruntarea de mentalități între nivelul „limbii" și cel al „vorbirii" pe terenul AD se face simțită în modul cel mai pregnant pe terenul înregistrării *formelor flexionare*, anchetatorul avînd sarcina mai mult decît dificilă de a surprinde „norma" dialectală și sub acest aspect. Un asemenea obiectiv poate fi atins, în principiu, cu mai multă siguranță într-o anchetă de tip „recoltare" de material, pe baza observării îndelungate și, dacă ne referim la ancheta cu Q pentru un atlas lingvistic, cu mai mulți sorți de reușită în situațiile în care o unitate dialectală este mai puternic individualizată în raport cu cele învecinate, dar mai ales față de limba literară. Dacă, după cum observa Albert Sechehaye, „il est evident que l'emploi de la langue nous dispense dans une certaine mesure de penser" (*Pensée et langue*, 88), ancheta lingvistică desfășurată după o convenție de lucru constituie o activitate ieșită din comun, întrucît îi impune subiectului, în afara formelor unei comunicări „tipice", să gîndească asupra felului *cum vorbește* și este stimulat să fie performant pe acest teren răspunzînd la un număr mai mare sau mai mic de întrebări. Există mari diferențe, în ceea ce privește acceptarea acestui proces de factură dialectică, între faptul de a „descoperi" termenul pe baza unei descrieri și acela de a indica forma „potrivită" a unui verb ținînd seama de raportul dintre subiect și acțiune, de felul cum prezintă vorbitorul acțiunea, de momentul cînd se produce aceasta, din perspectiva uneia sau mai multor persoane. De fapt, gramatica a fost una dintre cele mai importante preocupări ale dialectologiei „monografice", în Germania de exemplu, în secolul al XIX-lea dominînd prezentarea vocabularului și analiza gramaticii regionale (*Landschaftgrammatik, Ortsgrammatik*); idealul acestui secol se regăsește și în corpusurile monografice din secolul următor. Prin urmare, era de așteptat ca același interes să se perpetueze în anchetele Wenker, pe baza cărora au fost extrase

Scanned with OKEN Scanner

rezultate pozitive ale cunoașterii unor aspecte gramaticale dialectale germane (cf. Wagener, *Methodologie*, 131–134, 138–139), dar au fost semnalate și dificultăți de cartografiere pentru diferite categorii de fapte (*ibidem*, p. 142).

Afirmația lui Iorgu Iordan că „atlasul lingvistic ne introduce oarecum în laboratorul graiului viu, punîndu-ne în situația de a asista la munca grea și obositoare a limbajului omenesc" (*Geografia*, 160), exprimînd, figurat, un adevăr incontestabil, poate căpăta, în cazul înregistrării formelor gramaticale, semnificația că, de fapt, atlasul ne propune, pentru anumite secțiuni, rezultatele unui experiment mai puțin reușit și convingător (vezi și id., *Atlase sau glosare?*, în FD, IX, 1975, p. 8; răspunsul la întrebarea din titlu este „și atlase și *monografii*" /!/, p.10).

Maurice Grammont, încă în 1911, în faza de supercreditare a geografiei lingvistice, scria că aceasta nu este o disciplină nouă; „ceea ce este nou este abuzul care se face astăzi de ea"; după acest autor, pe hărțile ALF, „în ceea ce privește cuvintele și forma cuvintelor *totul trebuie considerat a priori ca fals* (subl. n.). Nimic nu poate fi acceptat decît în urma unei verificări minuțioase" (apud Iordan, *Geografia*, 185). Următorul pas a fost făcut de către un „apostat", lingvistul austriac Leo Spitzer, care a cultivat inițial geografia lingvistică, dar a devenit un adversar al atlaselor lingvistice, întrucît acestea ar gramaticaliza și standardiza limba, prezentîndu-ne-o artificial, așa cum este, după aprecierea lui, însăși ancheta de teren (apud Iordan, *Geografia*, 238–239; în legătură cu această discuție, pe un plan mai larg, vezi și Cortelazzo, *Avviamento*, I, 107–108).

Este vorba de obiecții care, în principiu, nu pot fi ignorate; a renunța însă la atlase lingvistice (privite, iarăși, ca un eventual abuz prin intrarea în obișnuință și prin ceea ce ar putea părea un soi de „obligativitate" pentru toate limbile), în favoarea glosarelor și dicționarelor și mai ales a anchetei prin corespondenți (Iordan, *loc. cit.*), înseamnă a transfera responsabilitatea „autenticității" la un nivel oricum mai puțin calificat și mult mai puțin controlabil, astfel că discuția rămîne în mare parte una de arguție.

Capacitatea subiecților de a oferi informații despre elementele structurii gramaticale a vorbirii este indiscutabilă la nivelul considerării competenței drept o „gramatică [în sensul cel mai larg] reală de care dispune un individ atunci cînd se face înțeles" (*La linguistique*, 144), dar „disecarea" resurselor gramaticii poate surprinde – și chiar surprinde – pe un vorbitor, în a cărui mentalitate ceea ce îi apare anchetatorului important este pur și simplu ignorat. Fonetismul și lexicul regional sînt sesizate și fac obiectul unor comutări *ad-hoc* în funcție de contextul socio-cultural al comunicării, dar formele verbale aproape niciodată și pentru a realiza această „ne-implicare" nu este nevoie (dar nu este cu totul lipsit de interes) să ne reamintim că, pentru abordarea naturală („primitivă") a descrierii unei acțiuni, raportarea la spațiu (poziție, distanță etc.) prezintă tot atîta

Scanned with OKEN Scanner

importanță, de exemplu, ca și categoriile „timp" ori „cauza-litate" pentru vorbirea ce se supune abstractizărilor de tip „gramatical" (cf. Lévy–Bruhl, *Fonctions mentales*; 165–166). Dar această mentalitate în acțiune se verifică prin gramatica „funcțională" a francezei colonilor din (fostele) teritorii franceze din Africa de Nord: dispariția celei mai mari părți a timpurilor, înlocuite prin *prezent*, dispariția celorlalte moduri, în afară de *indicativ*, sărăcirea conjuncțiilor de subordonare (după recenzia la A. Lanly, *Le français d'Afrique du Nord. Étude linguistique*, semnată de P. Gardette, în RLiR, t. XXVII, 1962, nos 103–104, p. 459).

Nu este vorba numai de condiții „atipice"; s-a constatat că, în general, vorbirea „populară" dintr-o arie nominalizată lingvistic prin referirea la un idiom literar se servește de anumite clase gramaticale și are mijloace uzuale specifice de exprimare a raporturilor morfosintactice, pentru care gramatica limbii literare, forjată pe baza unor elemente de extracții diverse din punct de vedere teritorial și cultural, nu poate juca decît rolul unei grile generale de raportare. Dacă se urmărește *uzul*, atunci „l'italiano popolare", din punctul de vedere al dialectologului (cf. și 1.3.), prezintă, după Manlio Cortelazzo (cu frecvente referiri, pentru „le français populaire", la H. Bauche și H. Frei), numeroase trăsături distinctive: „concordanțe logice" ce corectează, pe calea analogiei, „l'irrazionalità grammaticale" în domeniul claselor pronumelui, adjectivului, verbului (în legătură cu care se discută, de exemplu, „la rarefazione del congiuntivo"), sau prepoziției (cf. *Avviamento*, III, 79–117).

Prin urmare, „sărăcia" morfologică a graiurilor este numai relativă și, în orice caz, nu se poate vorbi de „negramaticalitatea" limbii cotidiene (Labov, *Context social*, 76).

În linii generale, marea dificultate, desigur, nu insurmontabilă, a anchetei lingvistice referitoare la aspectele gramaticale constă în faptul că, atunci cînd subiectul (analfabet sau cu instrucție școlară sumară ori superficială) nu are elemente de experiență individuală anterioară comune cu anchetatorul (constînd din „recunoașterea", măcar la modul general, a opticii de analiză ce se numește „gramatică"), experimentul la care este supus poate fi definit drept refacerea, de factură ontogenetică, arzînd etapele, a procesului de abstractizare din care, prin codificarea raporturilor dintre gîndire și vorbire, a rezultat gramatica, dar ca o entitate a nivelului, în esență artificial, al limbii literare.

Pentru dialectologi ancheta „morfologică" a constituit întotdeauna o preocupare specială, prin prisma autenticității formelor înregistrate, mai întîi; unul dintre motivele pentru care Ch. Bruneau evita subiecții „inteligenți" este acela că îi considera „particulièrement dangereuses pour les phénomènes de syntaxe et de morphologie", întrucît „creează" forme analogice, calchiind după franceză; ei nu reproduc vorbirea locală ci „font un thème", o construcție artificială (după Pop,

Scanned with OKEN Scanner

Buts, 128). Din aceleași motive, Marie-Rose Simoni-Aurembou respinge, pentru Île de France și Orléanais, „traducerea", mulțumindu-se cu turnurile spontane „prinse din zbor", dar, oricum, în atlasul acestei zone secțiunea morfosintactică „ne sera faite que de français régional" sau nu va exista (*Français régional*, 126–127). Ca notă generală pentru AIS, se constată, destul de surprinzător că, deși pot fi inteligenți, dacă subiecții nu au instrucție școlară nu „valorează nimic pentru morfologie și frazeologie" (Scheuermeier, *Observations*, 103), iar Jean Séguy sublinia faptul că „la morpho-syntaxe n'est pas le fort des atlas" (*Les Atlas*, 88).

Care sînt aspectele morfologice și părțile de vorbire ce ridică probleme anchetatorilor? Weigand semnalează dificultățile de obținere a pluralului de la anumite cuvinte și a formelor verbale (*Methode*, 14; cf. și Pop, *Buts*, 88); Edmont notează uneori: „Je n'ai pu avoir l'adjectif" ; „Je n'ai pu avoir le substantif" ; „Bon nombre de temps du verbe sont inusités dans ce patois" ; „Il m'a été impossible d'avoir *vous vous levez*": „Impossible d'avoir *on peut, je puis*" etc. (cf. Pop, *Atlas linguistique de la France: notes sur les cahiers de l'enquête d'Edmond Edmont*, în *Recueil*, 329–330). Autorii și anchetatorii atlasului Italiei și Elveției Meridionale se referă la adjectivele posesive precedînd nume de rudenie (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 178, 180; cf. Scheuermeier, *op. cit.*, p. 98: la întrebarea pentru *„ton* frère" se răspunde prin *„mon* frère", pentru că subiectul, înainte de a se gîndi la altul, se gîndește la el însuși). Antoni Griera notează despre un subiect în vîrstă de 72 de ani: „sent repugnància per l'article *es, sa*" (*Introduccio*[1], 19), iar Sever Pop constata, încă din cursul anchetelor de probă pentru ALR I, că fenomenele de sintaxă și de morfologie sînt mai greu de obținut, căutînd soluții pentru a renunța la chestionarea *directă*; perceperea situației este corectă; există, în ceea ce privește morfologia, diferențe între limba literară și graiuri: „le paysan n'emploie presque jamais certains temps qui précisent l'action du verbe" (*Buts*, 195). Atunci cînd într-o zonă se constată interferențe dialectale, consecințele cele mai „grave" vor fi întîlnite tot pe terenul morfologiei: „c'est une variété de desinences qui confinait a l'anarchie, surtout dans les infinitifs ou noms verbaux, et les pluriels des noms" (Falc'hun, *Bretonne*, 99). Jean Séguy a conceput, pentru Atlasul Gasconiei, o metodologie de anchetă pentru sistemul pronumelui (cf. Allières, *Verbe*, 2).

Posibilități de a obține înregistrări cît mai apropiate de realitatea lingvistică au fost căutate, pe urmele unor tradiții respectabile: traducerea în dialect a *Parabolei fiului risipitor* datează de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (Pop, *Dialectologie*, I, 20) și a fost folosită pentru obținerea formelor conjugării verbului și de anchetatori de la atlasele regionale franceze; au fost traduse și alte texte literare: religioase, fabule, pagini din *Decameronul*, dar s-a ajuns la elabo-

Scanned with OKEN Scanner

rarea unor Q morfologice speciale (Pop, *Recueil*, 359). Pentru a depăși dificultățile unei probleme a cărei soluție se găsește, de fapt, în primul rînd în capacitatea de abstractizare a subiecților, manifestată mai întîi în punerea în aplicare a „amintirilor" cu privire la conjugarea verbului învățată la școală, iar, pentru cei fără prea multă școală sau analfabeți, dar inteligenți, în facultatea de a surprinde, datorită abilității anchetatorului, „logica" raporturilor urmărite de întrebări, s-au propus diferite mijloace, printre care și folosirea ilustrațiilor: Pop credea că „une gravure représentant deux ou plusieurs hirondelles amènera fatalement sur les levres du sujet le pluriel du vocable", iar Pușcariu preconiza utilizarea ilustrațiilor pentru obținerea cuvintelor „abstracte" și a formelor gramaticale; de exemplu „deux chevaux courent" (Pop, *Buts*, 88, 170). Nu am găsit însemnări mărturisind aplicarea acestor propuneri, greu, dacă nu imposibil, de conceput în practică (asupra Q constînd din ilustrații, vezi 2.3.2.).

Fără îndoială că nu pot fi oferite modele de lucru general aplicabile, astfel că în manuale se recomandă ... constrîngerea cordială („pentru a afla singularul, pluralul, cazurile, modurile, timpurile, diateza etc., procedăm în așa fel încît subiectul anchetat să aibă cît mai puține posibilități de alegere"; Coteanu, *Elemente*, 27) sau, punct de vedere justificat în fond, nu este abordat acest aspect, căruia, de fapt, nu i s-au consacrat prea multe rînduri în literatura de specialitate, nici de către cei care au făcut anchete.

Confruntarea, în AD, a faptelor din două planuri paralele, unul reprezentînd un ansamblu de convenții stabilite între vorbitori (cum numește *limba literară* F. de Saussure, al cărei specific iese în evidență din formularea lui Eugen Coșeriu, „limbă exemplară"), iar altul un inventar de posibilități și manifestări individuale, le-a provocat însă frecvent anchetatorilor și autorilor de atlase observații de „punere în gardă": subiect căruia „frazele și *abstractele* i-au produs greutăți"; „refuză (*versagt*) elementele formale"; „greoi (*schwerfällig*) în ceea ce privește elementele formei" (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 46, 71, 75). Nu lipsesc nici constatările contrare: „Sätze und Formales besonders gut" (p. 53). Cînd anchetatorul întîmpină astfel de dificultăți cu informatorul principal, recurge la un altul, menționînd: X „a contribué à la partie morphologique" (Nauton, *Exposé*, 99). O formulare semnificativă privind tehnica anchetei morfologice ne-a lăsat Pierre Gardette: „pour la morphologie, qui demande un témoin plus exercé, nous choisissons celui qui en comprend l'interêt et qui accepte de jouer avec nous au maître d'école" (*Exposé méth.*, 34). Dacă pe teren dialectal lionez partea de morfologie a Q poate fi completată chiar cu un fost profesor (*ibidem*, p. 66), rezultate bune au dat aceia dintre subiecți care au acceptat „jocul" propus: „excelent surtout pour la morphologie"; „parfaite pour la morphologie" (*ibidem*, p. 70, 80), cum a fost însăși mama autorului, de asemenea „bon témoin, parfait pour la morphologie" (p. 75).

Scanned with OKEN Scanner

Adesea, anchetatorii pentru ALI subliniază, de altfel, turnura de „inițiere" în dialect pe care o capătă răspunsurile subiecților prin înclinația spre „didactic"; o femeie, „ottima informatrice, molto intelligente e coscenziosa", uneori „tende un po'al didattico" (Pellis – Massobrio, *Verbali*, I, 4; cf. 12, 394, 475), inconvenient de naturalețe a comunicării a cărui absență este apreciată: „parla con spontanietà senza preoccupazioni didattiche" (*ibid.*, p. 211). Înșiși subiecții realizează, în felul lor, această postură; unul dintre ei, caracterizat drept un „bătrîn inteligent", bun colaborator, „coi suoi compagni si vanta di «fare il professore di dialetto» a un professore", care nu este altul decît Ugo Pellis (*ibid.*, p. 196).

„Dublarea" anchetei, sub forma utilizării unui subiect „de control" (practică curentă în anchetele pentru ALI), caracterizat drept „bun mai ales pentru partea de gramatică" a fost aplicată și de dialectologii români (cf. NALR. *Oltenia. Date*, XXV); în ceea ce ne privește, într-unul dintre punctele din rețeaua NALR. *Moldova și Bucovina*, am fost nevoiți să renunțăm, după un număr de răspunsuri mai mult decît „chinuite", la un subiect care nu putea formula nici pluralul pentru substantive *numind obiecte ce se găseau în fața noastră în mai multe exemplare* (cf. *Jurnal de anchetă*, p. 285); trebuie să subliniem, de asemenea, ajutorul pe care ni l-au dat informatorii principali inteligenți (sau „gramaticalizați") în primul rînd pe terenul aspectelor morfologice urmărite în QS la care au răspuns alți subiecți (dintre care mai refractari morfologiei s-au dovedit, de regulă, ciobanii; pentru acest tip de colaborare, vezi, în partea a II-a, cap. *Jurnal de anchetă*, p. 314, 317, 319, 321, 345, 347, 357; cf. 360: inf. care a răspuns la QS *Oierit* o asistă „emoționat" pe soția sa, ce răspunde pentru *Cînepă*).

Dar „jocul" de-a școala și recurgerea la un alt subiect pentru înregistrarea răspunsurilor privind anumite aspecte morfologice (căci nu ne putem imagina că pluralul tuturor substantivelor poate fi dat de către alt subiect decît cel care comunică singularul) caracterizează investigația morfologică, în afară de conlucrarea cu subiecți dotați, drept o componentă cu totul deosebită a AD, presupunînd, din partea celor care își propun să *interpreteze* probleme legate de morfologia numelui, dar mai ales a verbului, o precauție metodologică extremă.

Cele mai numeroase reacții suscitînd interes metodologic pe terenul anchetei gramaticale au fost înregistrate în legătură cu numărul substantivului și cu formele de conjugare a verbului, probleme de care ne ocupăm în continuare. Ne vom referi, de asemenea, la cîteva aspecte, neabordate pînă acum, ale „traducerii" de fraze.

3.1.2.1. *Numărul substantivelor.* Reacțiile negative în legătură cu formularea pluralului substantivelor, în general, dar mai ales cînd este vorba de nume de materii, de obiecte care se prezintă sub forma a două „piese" („foarfece",

Scanned with OKEN Scanner

„pantaloni") etc., sau a singularului pentru nume *pluralia tantum* (unele numai potrivit opticii acestora) reprezintă eforturi ale subiecților de a „normaliza" situația de comunicare. Convenția generală a AD, în ceea ce privește categoriile de singular și plural, poate ajunge pînă la impunerea unei tehnici pur mecanice de chestionare, ce renunță chiar la întrebări „amorsate" de tipul „dar doi / două?" pentru obținerea pluralului (respectiv „dar unul / una?", pentru singular), întrucît numeralul / articolul nehotărît poate influența genul substantivului. Se convine ca forma de plural sau cea de singular să fie pronunțată de subiect, de exemplu, la ridicarea a două degete (respectiv a unui deget); se poate ajunge și la renunțarea la gest, după cum observa Sever Pop: „un bon sujet, après qu'on lui a expliqué qu'il peut être question d'une maison ou de plusieurs maisons, donc une et deux maisons, arrive à formuler le pluriel sans qu'on le lui demande" (*Recueil*, 72). La această constatare trebuie să adăugăm însă că o atare „automatizare" duce pînă la apariția superfluă a numărului nu numai la substantive defective, ci chiar la încercarea de a preceda unele forme verbale de „doi" sau „două"!

Trebuie să recunoaștem că, pentru subiect, Q are un conținut derutant din acest punct de vedere; de exemplu, în porțiunea referitoare la corpul omenesc sînt întrebări de inducție imediată pentru „ochi", „urechi", „buze", „mîini", „picioare", „rinichi", „plămîni", față de cele pentru „cap", „frunte", „nas", „barbă" (partea osoasă), „stomac", „inimă". Lucrurile se complică din perspectivă semantică și expresivă; de pildă, pluralul de la *inimă* este admis fiind plasat în context stilistic: informatoarea din pct. 625 „a rîs de socrul ei că «are două inimi», că-i prea iute, nebun" (NALR–*Mold. Bucov.*, I, MN, planșa 22, î. 298). Pe de altă parte, răspunsul propriu-zis la întrebarea respectivă a fost rostit pe ton interogativ, întrucît așa ceva „n-a văzut nici la mici" (*ibidem*). Prin urmare, chiar în condițiile convenției de anchetă, legătura cu planul realiilor nu este definitiv pierdută: dat fiind faptul că anchetatorul pune întrebări despre „toate secăturile" (vezi *Jurnal de anchetă*, p. 367; cf. și p. 360: „toate *zapurile* de pe lume", 339: „niște prostii", sau 338: inf. face haz de faptul că pun o întrebare și pentru „buric"), nu este exclus un eventual interes pentru anomalii, monstruozități sau situații deosebite; pluralul de la „gălbenuș" (întrebarea 968 din Q NALR) este justificat imediat de către subiectul din pct. 654: „sînt ouă cu două gălbenușe", iar cel pentru „curcubeu" (î. 1601) este acceptat tot sub semnul neobișnuitului: „ se fac cîteodată și două" (pct. 650); „ sînt și cîte patru, cinci" (pct. 658; material din ancheta din sudul Moldovei).

Forma ce poate apărea accidental în vorbire (sau într-un anumit „stil": în rețetele pentru anumite feluri de mîncare se indică numărul de „gălbenușuri" ce se pun într-un amestec) este considerată firească din optica Q și a anchetatorului, întrucît noi opunem pluralul singularului, dar această obișnuință mentală

Scanned with OKEN Scanner

implică „un usage familier et rapide de l'abstraction, c'est à dire de la pensée logique et de son matériel"; pentru gîndirea „naturală", în forme rudimentare, ideea de pluralitate este cu mult mai puțin importantă decît, de exemplu, faptul că diferite acțiuni sînt făcute succesiv, în momente diferite, sau că același lucru este făcut separat de către persoane distincte (Lévy–Bruhl, *Fonctions mentales*, 154), pluralitatea fiind exprimată la diferite categorii de verbe prin forme specifice, iar *dualul* servind pentru a desemna două, trei sau chiar patru subiecte (*ibidem*, p. 155). Lucrurile nu se prezintă mai simplu nici pentru pronume: „nous" trebuie să se refere la situațiile „moi et toi", „moi et vous", „moi et vous deux", „moi et lui", „moi et eux" (*ibidem*, p. 153).

Rezultatele anchetelor, transcrise pe hărți, vădesc manifestări ale raportării la situația c o n c r e t ă ; subiectul nu oferă o *formă*, ci descrie, în primul rînd, o realitate. Un capitol din lucrarea curent citată, a lui K. Jaberg și J. Jud, *Forschungsinstrument (Wie sind die Antworten der Sujets, und wie ist ihre Anordnung auf den Karten aufzufassen)* se referă la optica subiectului și la principiile ce se cer respectate la redactarea hărții pentru ca împrejurările obținerii formei să fie transmise cititorului: pluralul este răspunsul normal la întrebările pentru „cozi (de păr)" (*Zopf*), pentru „păr" și pentru diferite părți ale corpului omenesc: buză (cf. și Scheuermeier, *Observations*, 98), gingie, plămîn, genunchi, deget, pentru anumite insecte (albină) și plante (*Forschungsinstrument*, 202–203).

Observații semnificative de „logicizare" a desfășurării anchetei a notat D. Șandru; subiecții refuză pluralul pentru „mamă" („nu este la noi două mume") sau pentru „șea", în acest caz și din cauza dificultății construirii formei („*șeuri, șeuli*: nu se poate, domnule, lasă numai una că nu se poate mai multe"); alteori este refuzat singularul de la *nară* („una singură nu se poate, numai două nări") sau i se atrage atenția anchetatorului asupra normalului „cognitiv": „vișină-i una, dar vișinu nu face numai una" (*Enquêtes*, V, 148, 163; 150, 161). În altă localitate, subiecții nu „cunosc" pluralul termenilor pentru noțiunile „pîntece", „mamă vitregă", „verișoară"; pl. *miri* nu trebuie raportat la sg. *mire*, căci înseamnă altceva: „amîndoi îs miri" (*ibidem*, VI, 194–196).

Parcurgerea hărților primului volum din ALR I îi ocazionează lui Sextil Pușcariu o serie de observații deosebit de pertinente asupra „ocazionalului" din răspunsurile la AD, manifestat în sunete, în forme ale clasei numelui și verbului, în semantică și stilistică, pentru a ajunge la reformularea constatării că limba comună „e rezultatul unui lung și complicat proces de organizare a materialului lingvistic" ([Prezentare ALR I], 423) pe care subiecții, într-o situație experimentală, îl ignoră sau îl „tatonează": cuvîntul desemantizat este concretizat: pentru „pleoapă" apare „acoperitul ochiului"; noțiunea „febră" este exprimată

Scanned with OKEN Scanner

prin *arsoare (ibidem*, p. 420); pl. *Kei*, de la *Kele* „vine rău" (se aseamănă cu cel de la *cheie*); termenul *șira spinării* nu are pl., „fiindcă numai una-i la om" (p. 417). Supunerea la rigorile anchetei provoacă construcții artificiale; cele de plural sînt numite de Pușcariu „de perplexitate": *șire de spinare; vîrfuri a capului, creștete la cap, ~ de cap; cozi la ochi* (p. 416–417).

Desigur, astfel de răspunsuri pot apărea, incidental, oricînd și oriunde; nu este admisibilă o eventuală inerție a anchetatorului de a accepta constituirea la subiect a ceea ce s-ar putea numi o „normă" artificioasă de formulare a răspunsului, mai ales cînd rezultatele riscă să individualizeze, deformant, o „arie" dialectală.

Și Iorgu Iordan este interesat de forma răspunsurilor constituind sintagme, din perspectiva interpretării materialului, dar comentează modul cum se prezintă răspunsurile de pe o hartă cu destulă rigiditate, trecînd cu vederea peste proiecția psiholingvistică schițată de Pușcariu, dar în special peste observațiile referitoare la astfel de cazuri ale anchetatorului, ca și peste comentariile, de imbatabilă logică a l u c r u r i l o r, ale subiecților. Astfel, în legătură cu termenii denumind „țeasta", interpretul constată că, la plural, nu mai apar determinantele din sintagmele pentru singular și se întreabă dacă este vorba de o *neglijență* (de înregistrare?) a anchetatorului sau de o eventuală concentrare a interesului acestuia pentru plural ca formă gramaticală a substantivului izolat (*Crâne*, 99). O atare abordare surprinde, dacă ținem seama de subtila înțelegere a autorului cu privire la procesul de constituire a denumirilor „expresive"; a presupune funcționarea lor în scheme ale „limbii" (respinse, de regulă, de către anchetator) înseamnă a ignora efortul AD de a se apropia de o situație acceptabilă de comunicare, dar și limitele reale ale competenței gramaticale a subiecților, care au dificultăți, pentru a marca diferența de număr, chiar și în privința organizării materialului fonetic al unor cuvinte uzuale: *stavă, frîu, cireașă, lapte* (de la acest termen, pluralul este utilizat la stînă, numind cantitatea de lapte obținută la mai multe „mulsori": „doi lapți", „trei lapți"), ca să nu mai vorbim de pluralele de tip „frămîntări de limbă", de exemplu de la *piuă* (cf. Sala, *Remarques*, 193, 197).

Capacitatea subiecților de a se acomoda la exigențele morfologice ale AD a constituit o calitate remarcată de anchetatori; aceștia au avut, în general, mai puține ocazii să semnaleze prestații deosebite, sub acest raport, ale subiecților: despre un informator instruit (care a învățat șase clase primare și care citește și scrie bine), Sever Pop va nota că „dă bucuros sinonime", formulează din proprie inițiativă singularul și pluralul, iar conjugarea s-a dovedit „foarte ușoară" (*Jurnal*, 370. Pojorîta). Frecvent întîlnim însă altfel de observații: „Noțiunea de plural i-am sădit-o cu greu în suflet" (*ibidem*, 5. Bîrzasca); „greu pentru plurale" (18. Cornereva); „la început am avut de furcă mult cu conjugarea și cu

Scanned with OKEN Scanner

pluralele ... ; foarte des subiectul îmi comunica un plural, adăugînd că nu se poate zice la plural, numai dacă vreau eu. Adesea era vorba de plurale uzuale în limba literară, însă neobișnuite pentru el" (103. După Piatră).

Retrospectiv, anchetatorul – autor al atlasului va face un bilanț mai curînd pozitiv, cu aprecieri la adresa subiecților. Fiind, de regulă, analfabeți, pentru formele de singular și plural au fost întrebați „cum ziceți pentru unul?"; „cum ziceți pentru mai mulți?", modalitate de chestionare ce i-a determinat pe colaboratori să raționeze: „À l'honneur de mes informateurs, je dois dire qu'ils me faisaient souvent une réponse de ce genre: «on pourrait dire ainsi..., mais nous ne le disons pas»" (Pop, *Dialectologie*, I, 714). Notele la răspunsurile de pe hărți nuanțează și îmbogățesc tipologia reacției: de la *chel*, pentru pl. „ar trebui să se zică" *cheli* sau *chei* (ALR I, h. 12/856, dar pentru un alt subiect pluralitatea se transferă asupra persoanelor în cauză: „doi oameni cu capul chel", pct. 825; cf. și „două fete cu coc", ca pl. pentru *coc* [de păr]; h. 10/381); de la *păstrungă* „strungăreață" apare pl. *păstrunde*; probabil că alternanța consonantică dintr-o formă modelată *ad-hoc* îi provoacă subiectului următoarea considerație: (pl. este) „așa cum se niméră" = cum îi vine omului pe limbă (*ibidem*, h. 31/856; este vorba de același subiect care compară posibilitățile de formulare a pl. de la *chel*). Dacă, uneori, forma de pl. este cea uzuală (note ale autorului, sub III, la *sprînceană* h. 21, *umerii obrazului* h. 24; în legătură cu „respingerea" sg., vezi, pe ultima hartă, comentariul lu M. Sadoveanu: „n-am spus niciodată"), alteori sg. reprezintă răspunsul curent, de exemplu, pentru *urcior* (la ochi), „fiindcă se întîmplă rar să crească două urcioare deodată" (nota lui Pop, sub III, la h. 16), astfel că forma de pl. nici nu a mai fost cerută în cursul anchetei (h. 19 „pupilă", h. 31 „strungăreață", h. 33 „omușor"), căci refuzul subiecților îl face atent pe anchetator să nu înregistreze forme extorcate: vezi, de exemplu, pentru h. 41, observațiile „un om nu poate avea cocoașe", „nu sînt mai multe în sat" (!), ultima „parată" de anchetator („le spuneam că ei au putut vedea mai multe cînd s-au dus la tîrg" (ALR I, h. 41, notele de sub I și III).

Ca notă generală, Emil Petrovici nu a insistat asupra obținerii pluralului, nu numai în cazurile în care întrebarea ar fi putut contraria (vezi, de exemplu, ALR II, h. 52, „degetul cel mare", 181, „limba clopotului"), deși o „gimnastică" a minții, de „normalizare", este posibilă și aici (de exemplu: „avem la amîndouă mîinile", sau „la două clopote"), dar și în situații în care pluralul poate apărea relativ ușor ca efect al „convenției"de anchetă (vezi h. 33, „peltic", 56, „cocoșat", 77, „bătătură", pe care forma apare uneori), dar a notat sistematic cum „se zice la doi / două?" în cazuri de regulă „logice": h. 16, „orb", 48, „braț", 295, „piron". Forma neuzuală poate provoca dificultăți chiar în ceea ce privește pronunția, după cum se notează, de exemplu, în legătură cu pluralul de la *pîntec*: „Subiectul, care are de altfel o pronunție ireproșabilă, nu poate pronunța decît cu

Scanned with OKEN Scanner

mari sforțări pluralul de la *pîntec*", trecînd prin varianta *pîncece*, de la care încearcă să se eschiveze prin răspunsul „burta mică" (h. 61/836). Trebuie însă subliniat faptul că, în ciuda riscului de a-l obosi pe subiect și de a-l surprinde, efortul se justifică, dacă ținem seama de unele rezultate obținute prin acest demers; la întrebarea „Cum numiți bubulița ce se face în vîrful limbii?", subiectul răspunde „*beșică* pe limbă"; la sugestia anchetatorului, apare și forma de plural: *pușchele* „cînd sînt mai multe" (h. 39/728). Tot așa, pe harta 42, intitulată „colți (de măsea)", de la un subiect s-a notat, paralel, „gemănări", dar și „fus", „cînd e unul singur" (h. 42/876). Deosebit de semnificative sînt răspunsurile pentru singular de la *pantaloni* (respectiv de la sinonimele *nădragi, cioareci*): *un* pantalon, *un* nădrag, *un* cioarec înseamnă, pentru mulți informatori, „crac de pantalon" (ALR II, serie nouă, vol. IV, h. 1177; vezi și h. 1176, „cioareci"; cf. h. 1169 „*izmene*; *crac de izmene*"). Frecvența acestor notații și apariția sensului „crac" pentru singularul a trei substantive numind obiecte de îmbrăcăminte de același tip ne determină să considerăm că Emil Petrovici a înregistrat sensuri din vorbirea curentă, pe care *Dicționarul limbii române* nu le-a consemnat după alte surse, dar nu le-a reținut nici după hărțile din ALR II citate anterior, la care se fac trimiteri (cf. t. VII, litera N, respectiv t. VIII, litera P, 1; la ambele articole de dicționar se citează formele de singular numind doar „piesa de îmbrăcăminte în întregime"). Din acest punct de vedere, evident, efortul și atenția anchetatorului nu s-au valorificat, dar interpretarea hărților unui atlas constituie o probă dificilă, în general, pe diferite planuri.

În anchetele pentru NALR. *Moldova și Bucovina*, am avut și subiecți deosebiți de dotați pentru ancheta morfologică, uneori în ciuda lipsei instrucției școlare (cf. *Jurnal de anchetă*, p. 318, 339, 364, 369); informatori instruiți la nivel ele-mentar și inteligenți au identificat de îndată că întrebările se referă la „singular" și „plural", respectiv au sesizat și numit chiar „genul" substantivelor (*ibidem*, p. 316, 321, 327, 347).

În linii generale, se poate observa că ancheta consacrată formelor ce rezultă din variația de număr a substantivelor și adjectivelor nu poate fi una de „prelevare" și nici nu-l păstrează pe subiect într-o formă de comunicare „normală". Valoarea de „disponibilitate" a formelor obținute, dată fiind stimularea permanentă de concentrare asupra unui răspuns „adecvat", poate fi judecată doar după plasarea lor în contexte („justificări", expresii frazeologice) și după diferențele semantice și stilistice semnalate de informatori, ca indici de recunoaștere a funcționalității.

Chiar în astfel de situații, din punctul de vedere al înregistrării manifestărilor vorbirii, notarea singularului și a pluralului se situează pe o poziție oricum mai avantajoasă decît înregistrarea formelor conjugării verbelor.

Scanned with OKEN Scanner

3.1.2.2. *Formele conjugării verbului.* Cea mai plastică descriere a dificultăților de a înregistra «conjugarea» unui verb, cu atît mai interesantă cu cît datează de la începuturile cercetărilor dialectologice românești, a făcut-o Ioan Maiorescu, în 1857. Încercînd să afle formele conjugării unui verb în dialectul istroromân, *ca exercițiu pur gramatical* (cum a rămas în multe privințe ancheta lingvistică în acest domeniu pînă astăzi), anchetatorul se lovește de mari dificultăți chiar adresîndu-se unor tineri din Șușnievița cu instrucție școlară, și care, este de presupus, puteau să aibă „reprezentarea" flexiunii verbului, nu numai în sîrbo-croată, ci chiar în italiană (căci „unii rupeau și italienește"). Dificultatea era dublă: anchetatorul nu vorbea (și nici nu înțelegea destul de bine) dialectul istroromân, iar, pe de altă parte, intențiile lui nu erau înțelese: „De cei bătrîni, care n-au învățat carte, nu mă puteam mira că nu-i puteam face *a scoate verbul din concret* și a-și imagina pe cele trei persoane vorbind sub diverse împrejurări" (Maiorescu, *Istria*, 29–30; subl.n.).

Dar, de fapt, chiar cînd aceste dificultăți nu există sau sînt depășite, rămîne nerezolvată problema semnificației în plan dialectologic a anchetei morfologice realizate pe baza unui Q, atît în ceea ce privește numărul cuvintelor părți de vorbire din clasa numelui (la care ne-am referit anterior), cît și, mai ales, în privința înregistrării flexiunii verbului. Investigația pentru realizarea unei monografii dialectale își propune să consemneze inventarul (și funcționarea) formelor gramaticale idiomatice *uzuale* (pornind, bineînțeles, de la „schema" logico-gramaticală a limbii comune), rezultat la care se poate ajunge prin observare. Ancheta cu Q în acest domeniu are, în principiu, un obiectiv mult mai modest, ce poate fi descris drept verificarea, sistematică, prin comparație, a posibilităților de recunoaștere, de către subiect, a formelor flexionare aparținînd unei gramatici logice, elaborată, conform tradiției, pe baza limbii literare scrise. Acolo unde termenul de comparație este gramatica unui *dialect istoric* individualizat și uzual, comparația cu „schema" gramaticală a limbii literare constituită pe baza unui alt dialect istoric (de exemplu, structura gramaticală a dialectului gascon, prin raportare la o normă aparținînd originar zonei *langue d'oïl* sau pentru dialecte italiene, prin comparație cu limba literară, o „lingua toscana in bocca romana") este favorizată descoperirea relevanței faptelor dialectale. În cazul AD cu preocupări morfologice pe teren daco-românesc, din cauza situației lingvistice, dar și din cauza metodologiei rudimentare, „descoperirea " trăsăturilor regionale este preponderent condiționată de un test de competență *sui-generis*, a cărui reușită depinde de inteligența subiectului și, adesea, nu mai puțin, de instrucția sa școlară, ceea ce, trebuie subliniat, reduce considerabil conținutul și semnificația rezultatelor.

De exemplu, pentru vorbitorii graiurilor din Moldova, indiferent de nivel, perfectul simplu este ușor identificat ca inexistent, ca neuzual (dar unii își aduc

Scanned with OKEN Scanner

aminte că au învățat această formă la școală și l-am descoperit, accidental, în compunerile elevilor). La nivelul performanței se plasează indicarea (sau acceptarea) *polimorfismului* (folosirea pentru viitor, și a prezentului, existența mai multor forme pentru viitor, înregistrate în gramaticile descriptive sub titlul de „populare" și, mai rar, „regionale"), selecția unor anumite sufixe sau redarea unor morfeme (formele „iotacizate"). Înregistrarea acestor trăsături se desfășoară sub forma unei permanente „clarificări" a situației cu subiecții caracterizați, de regulă, ca „dificili" pentru aspectele gramaticale (desigur, unii sînt chiar greoi, respectiv lipsiți de capacitatea de analiză), și capătă aspectul unei pure formalizări *ad-hoc* cu subiecții instruiți, inteligenți și gramaticalizați. Pe baza răspunsurilor, în ansamblu, poate fi însă descrisă situația zonală, de exemplu, în graiurile din sudul Moldovei, a apartenenței unor verbe la o conjugare sau alta (în cazurile de variație), sufixarea în flexiune, „iotacizarea", formele cu reduplicare (imperfectul de tipul *dedeam, steteam*) și alte cîteva trăsături. Dar, în multe privințe, formele din paradigmele verbelor oferă doar un număr suplimentar de contexte în care pot fi urmărite aspecte fonetice caracteristice, respectiv abaterile de la norma regională din cauza „artificialității", aparente (și chiar reale, pentru timpurile neuzuale), datorate exercițiului pur gramatical. Efectele „gramaticalizării" pot fi derutante pentru realitatea lingvistică; însușindu-și deprinderea de a distinge între formele potrivite pentru fiecare persoană la singular și plural, un subiect de-al nostru supralicitează gramatica, pretinzînd existența unor deosebiri și după *gen*, la persoana a 3-a plural (vezi *Jurnal de anchetă*, p. 369).

În linii generale, dificultatea anchetei morfologice este aceea identificată de Ioan Maiorescu, a scoaterii verbului *din concret*, dar nu numai cu privire la diferite persoane, ci, în special, cu privire la desprinderea de timpul obiectiv, adică la precizarea, sugestivă, a relațiilor dintre vorbitor și realitate exprimate de categoriile „timp" și „mod" pornind de la timpul obiectiv; or, tocmai pentru acest exercițiu (cel mai dificil) de imaginație nu există întrebări într-o formulare tipizată, astfel că fiecare anchetator (în cazul, curent, al atlaselor regionale, ce recurg la mai mulți anchetatori) are soluții proprii uneori pentru fiecare verb și, apoi, pentru fiecare „mod" și „timp", variind în funcție de tipul subiectului. Din aceste cauze, pătrunderea în mecanismul anchetei este dificilă, dacă nu imposibilă, pentru cel care interpretează o hartă și există tentația, încă de la înregistrarea răspunsurilor, la o schematizare facilă, preluată involuntar sau inconștient de interpret.

Depășirea, aparentă sau reală, a dificultăților anchetei privind formele verbale a fost semnalată de diverși dialectologi, fără însă a se preciza suficient dacă s-au notat rezultatele „gramaticalizării", ori ale unei comparații între norma „literară" și cea regională, datorate unui subiect competent. Sever Pop scrie că, adesea, „il faut arrêter le sujet pour pouvoir écrire la réponse" (*Recueil*, 72), iar

Scanned with OKEN Scanner

Séguy citează tipul de subiect care, după o paradigmă, „donne spontanément un paradigme tout autre, et parfois un troisième" (*Les Atlas*, 88), împrejurările de obținere a răspunsurilor fiind precizate, tot pentru domeniul gascon, de către Jaques Allières: declanșînd formularea întrebării, ancheta se desfășoară „într-un ritm infernal, subiectul conjugînd toată paradigma înainte ca anchetatorul să poată formula pînă la capăt fraza pentru prima persoană" (*Verbe*, 8). Iată caracterizări ușor derutante prin optimism metodologic: de la un „analfabet complet" Sever Pop notează „toate formele verbale", de la o altă analfabetă, de o inteligență „scăpărătoare", înregistrează, de asemenea, „toate formele verbale"; „formele verbale sînt curente în toate timpurile" și în răspunsurile unui semianalfabet „inteligent, comunicativ, sincer" (*Jurnal*, 710. Săgeata, 730. Gura Teghii, 740. Bătrîni; cf. și notele din pct. 744, 746). Ce fel de răspunsuri se obțin? „A doua zi, subiectul a fost foarte bun. Conjuga ca unul care a fost la școală" (*ibidem*, 890. Tîmpeni). Într-o zi, în care a lucrat de dimineață pînă la 9 seara, Petrovici alege momentul potrivit pentru verb: „După masă am făcut conjugarea. A mers foarte ușor. Subiectul e *foarte conștient de formele ce le întrebuințează*" (*Introducere*, 133–134; subl.n.).

Dar, după materialele din hărțile ALR I, vol. I, Pușcariu va extrage „verbe neobișnuite": de exemplu, creații analogice, în special, în ceea ce privește sufixarea ([*Prezentare* ALR I], 419–420; cf. 414), iar Jean Séguy strecoară viermele îndoielii; considerînd că în domeniul morfologic conținutul AD pare adesea absurd și neverosimil, se întreabă dacă informatorul, „mis en demeure de conjuguer tel tiroir verbal et se trouvant en détresse, n'aurait pas un peu improvisé" (*Les Atlas*, 87). Pentru a elimina o atare supoziție ar trebui să se ceară numai conjugarea verbelor strict uzuale, la modurile și timpurile frecvent întrebuințate, pentru ca subiectul să poată mînui „reprezentări" reale sau viabile, într-un context coerent. Adesea, în locul persoanei a doua de la prezentul indicativ al verbului (a) *vinde* am înregistrat răspunsuri dictate de regula „participării" (Lévy-Bruhl, *Fonctions mentales*, 452); deci: eu *vînd*; tu ? *cumperi* ! („nu putem vinde toți" sau „cui să vînd dacă nimeni nu cumpără?"), respectiv de o regulă a „contrastului": eu *plîng*; tu ? *rîzi* ! Sau: la întrebarea pentru persoana I plural (*noi?*) mi s-a răspuns prin: *voi...* (cf. *Jurnal de anchetă*, p. 312, 332, 334). Un bărbat respinge conjugarea verbului (a) *scărmăna*: „numai muierile scarmănă", sau, fiindcă întrebarea precedentă (72) a urmărit conjugarea verbului (a) *mătura*, subiectul, pe cale de „gramaticalizare", deși nu i s-a cerut un asemenea „exercițiu", refuză (întrebarea 73) o eventuală tentativă de a i se „impune" să conjuge (a) *făta*: „noi nu fătăm, numai oile și vacile fată"; „cum să făt eu, că nu-s oaie?", cu toate că uneori se recunoaște convenția și metoda de lucru: „asta-i baș [= chiar] ca la școală!" constată unul despre conjugarea verbului (a) *învăța* (Șandru, *Enquêtes*, III, 149–150). Școala a fost evocată și de unii dintre subiecții

Scanned with OKEN Scanner

noștri, ce și-au dat seama că li se cer „conjugările", la timpurile „trecut, prezent și viitor" (*Jurnal de anchetă*, p. 332, 339; cf. 361).

Deși cele mai multe dintre observațiile, sumare, asupra rezultatelor anchetelor lui Edmont pentru ALF se referă la aspecte fonetice, pot fi întîlnite și notații asupra situației formelor verbale; de exemplu: „la 1re pers. du pl. n'est jamais usitée; on la remplace par ..." (*Notice*, 20). Sînt numeroase observațiile anchetatorilor pentru AIS cu privire la dificultățile anchetei asupra conjugării; făcînd bilanțul, Jaberg și Jud constată că, dacă un informator „biruie cu ușurință elementele formale, altul se poticnește (*stolpert*) la fiecare formă verbală" (*Forschungsinstrument*, 195). În caracterizarea subiecților, există referințe la *nesiguranță* sau la frecvente *dificultăți* („Konj. nicht ganz sicher"; „Verbalformen machen ihm nicht selten Schwierigkeiten"; *ibidem*, p. 41, 112). Adesea, pentru această secțiune a Q a fost utilizat un alt subiect, fiul informatoarei principale (în vîrstă de 63 de ani), care era învățător (p. 45); o femeie mai tînără ce se afla de față, cu care s-a *isprăvit* conjugarea (p. 50; cf. și p. 72, 96). Observații privind „disfuncționalități" în ceea ce privește „conjugarea" verbului se găsesc și în notele anchetatorilor pentru ALI: „Qualche incertezza nei verbi della PS III" (= partea specială III); „netta è la tendenza a rispondere al perfetto col passato prossimo" (Pellis – Massobrio, *Verbali*, I, 25, 410; cf. 430).

Pentru a completa răspunsurile la întrebările din Q, Sever Pop îi ajută pe unii subiecți, mărturisind intervenția: un informator analfabet este „greu la conjugare; cred că foarte puține forme sînt reale; multe trebuie să fie influențate de mine; abia există ideea de prezent, trecut și viitor" (*Jurnal*, 24. Măidan). La fel se prezintă lucrurile și în altă localitate: „[în ceea] ce privește conjugarea, aproape totul a fost sugerat de mine"; subiectul este aproape analfabet [dar am văzut că, în alte cazuri, acest fapt nu a constituit o piedică pentru a fi bun în privința conjugării] și anchetatorul nu-i poate „explica" faptele morfologice. În esență, subiectul rămîne, după cum se exprima I. Maiorescu, „în concret": „persoana a doua din singular nu vroia s-o zică nici în ruptul capului" (5. Bîrzasca), reținere cu valoare excepțională pentru conceperea răspunsurilor ca aparținînd comunicării r e a l e, pe care Sever Pop o explică în altă parte: „Persoana a 2-a singular la verbe n-o spunea căci avea impresia că *mă tutuiește*" (18. Cornereva; subl. n.). Iată și o observație privind adoptarea, de circumstanță, a fonetismului literar, conjugarea fiind, pentru un subiect instruit, care scrie și citește, un domeniu al culturii: „La conjugare se vede influența modernă: *fi* în loc de *îi*" (512. Dănești).

În numeroase cazuri, în prezentarea anchetei, în caracterizarea subiecților și, firește, pe fișele pe care au notat răspunsurile (de unde, apoi, observații de acest gen au fost preluate la redactarea hărților), anchetatorii precizează în ce anume constau „nepotrivirile" dintre compartimentele logice ale gramaticii

Scanned with OKEN Scanner

limbii literare și resursele de corelare funcțională ale informatorilor cu reacții de nerecunoaștere sau de respingere (unii, desigur, neajutorați, dar alții „reflexivi" în postura de „ne-cooperanți"). Desigur că, pentru a aprecia posibilitatea sau imposibilitatea / dificultatea de a obține forme verbale, regula „reprezentării" nu se cere urmărită pînă la un eventual nivel al supoziției păstrării altor mijloace de exprimare a unor categorii lingvistice (ca, de exemplu, necesitatea de a stabili relația de „a ucide" între „om" și „iepure" pe baza criteriilor de poziție, intenționalitate etc. care trebuie precizate în limba indienilor *ponka* : „l'homme, lui, un, animé, debout [au nominatif] a tué exprès, en lançant une flèche, le lapin, lui, un, animé, assis [au cas objectif]"; Lévy-Bruhl, *Fonctions mentales*, 153). Ar fi de ajuns să procedăm la o statistică privind formele verbale ce apar într-un corpus semnificativ de texte dialectale ca să putem constata, de exemplu, slaba reprezentare a timpurilor relaționale. „Retragerea" unei limbi la nivelul uzului familial, datorită bilingvismului, constituie o situație limită în care se verifică predominarea concretului obligatoriu, pe care l-a observat Ioan Maiorescu la istroromâni la mijlocul secolului al XIX-lea: „Peste tot, limba acestor români e săracă de expresiuni pentru concepte abstrase, ceea ce nu ne poate surprinde o dată ce vedem că ea se vorbește numai în casă, prin urmare că cercul ideilor ce se exprimă printr-însa e foarte mărginit. De aici vine că cuvinte, substantive și adjective, formate de verb, mai nu se află, decît în oarecare fraze și expresiuni izolate" (*Istria*, 29).

Care sînt constatările făcute de anchetatori cu privire la formele verbale? Observația generală, pentru AIS, este aceea că *relațiile* în domeniul flexiunii verbale apar mai complicate decît se prezintă lucrurile în ceea ce privește numărul substantivelor; de exemplu, infinitivul este mai greu de obținut decît formele verbale „finite" (raportabile la un obiect), care, de altfel, apar în locul infinitivului etc. La redactarea hărților s-a încercat o grupare rațională a verbelor, a cărei verificare și sancționare este supusă celor ce vor folosi atlasul (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 202–207). Sever Pop pune dificultatea obținerii faptelor morfologice și sintactice și pe seama statutului lor în vorbire: țăranul nu folosește aproape niciodată anumite timpuri care precizează acțiunea verbului (*Buts*, 195); în cursul efectuării anchetelor face observații cum sînt următoarele (în 1931): mai mult ca perfectul are numai persoana I; imperfectul este înlocuit prin aorist (*Jurnal*, 45. Bucovăț); (1935): „conjugarea a mers greu": viitorul dispare, este înlocuit prin conjunctiv; nu apare nici imperfectul; „subiectul are: prezent, perfect, conjunctiv și optativ" (695. Făcăieni); subiectul nu dă: aoristul, mai mult ca perfectul, viitorul I și II (720. Poiana); lipsesc aoristul, viitorul I și II (764. Trestieni); „trecutul din subjonctiv se exprimă prin imperfectul indicativului" (792. Păduroiu). Foarte precise și semnificative sînt observațiile lui Emil Petrovici, ce apar pe marginea hărților consacrate unor timpuri și moduri

Scanned with OKEN Scanner

„dificile" (toate trimiterile care urmează se referă la vol. VII, consacrat verbului, din ALR II, serie nouă). În legătură cu **imperfectul**: „informatorul afirmă că nu se întrebuințează acest timp" (de la a *vrea*; h. 2182, 2183, 2184/346); după forma pentru pers. 1 (*bem*), „informatorul nu este sigur de forma imperfectului; de aceea, pentru persoana [5] a răspuns cu perfectul compus: *ați băut*" (h. 2235/353); *utilizarea* curentă a **perfectului simplu** este semnalată, pentru localități din Oltenia, în notele de jurnal (cf. *Introducere*, 315, 329; vezi și vol. VII, h. 1977, 1978, 1979); pentru alte zone ale țării, de la (a) *cînta*: nu se întrebuințează; „asta-i altă vorbă" (= 'alt grai'; h. 1977/682, 987); de la (a) *vedea*: forma de perfect simplu apare, însă „informatorul a conjugat mai întîi verbul la perfectul compus" (h.1980/928); de la (a) *spune*: apare perfectul compus în pct. 172 și 250; în pct. 353 apare o formă de a cărei exactitate anchetatorul se îndoiește: *spunei* [2] (h. 1988); pentru persoana a 3-a singular, apare mai mult ca perfectul, *spusese* (h. 1989/192); de la (a) *auzi*: în pct. 334 apar forme de imperfect (h. 1991, 1992; vezi și formele nesigure, cu aspect tot de imperfect, din pct. 349 și 353); de la (a) *la*: informatorul din pct. 349 „nu cunoaște formele celorlalte persoane" (după ce a dat forma pentru pers. 1, *lăui*; h. 2212); pentru **perfectul compus** de la verbul (a) *rămîne*, anchetatorul notează ca răspuns la întrebarea din Q altă formă decît cea auzită „în conversație" (h. 2009/105, 848, 899); în legătură cu **mai mult ca perfectul**; de la (a) *cînta*: „*cîntasem* (cînd *ierasem* tînăr)" are valoare de imperfect (h. 2017/29; cf. și h. 2019, pentru același punct: „răspunsurile înregistrate dovedesc că mai mult ca perfectul sintetic nu se întrebuințează"); de la (a) *vedea*: pe lîngă forma *am fost văzut* se observă: „informatorul afirmă că nu se întrebuințează acest timp" (h. 2020/219); în legătură cu **viitorul al doilea**: de la verbul (a) *cînta*: „informatorul precizează că nu se întrebuințează decît persoanele [3] și [6]" (h. 2031/346; în pct. 325 apare construcția ipotetică formată de la perfectul compus: „poate c-am cîntat"); în legătură cu **imperativul**; de la (a) *vedea*: pentru persoana a 2-a singular apare forma de conjunctiv prezent: „*să vezi*, mă", iar pentru plural apare, probabil, prezentul; „anchetatorul notează că nu a putut obține imperativul" (h. 2086/386); uneori, chiar dacă îl obține, este o formă *de anchetă*, ca în cazul verbului (a se) *repezi*, pentru care s-au notat, în pct. 76, formele „repede-te" și „repezi-te", dar „informatorul, deși a răspuns, a precizat că nu există verbul" (h. 2102/76); în legătură cu **gerunziul**; de la (a) *cînta*: alături de *cîntînd*, anchetatorul a notat și forma *cîntîndă*, auzită frecvent „în conversație" (h. 2144/728; forme de „feminin" apar, apoi, în același pct. și pentru verbele a *tăia*, a *vedea*, a *veni*; cf. și *avîndă*, h. 2178/705; în cursul anchetelor pentru NALR am înregistrat destul de frecvent același tip de gerunziu în graiurile din sudul Moldovei, așadar într-o zonă învecinată estului Munteniei, în care se află pct. 728 și 705); de la verbul (a) *vrea*: gerunziul „este rar întrebuințat" (h. 2191/130; în mai multe puncte a fost înregistrat în contextul „vrînd-nevrînd", la care am recurs și noi în anchetele pentru NALR); de la (a) *veni*: *viind* și *viin*;

Scanned with OKEN Scanner

ultima formă apare „cînd zicem mai repede" (h. 2154/228); în legătură cu **infinitivul**: contextele în care apar formele de infinitiv sînt indicate în notele de sub III de la hărțile 2119–2129; adesea, în notele de sub II se remarcă apariția conjunctivului în locul infinitivului, uneori însuși informatorul precizează că infinitivul „nu este întrebuințat" (h. 2120/228, 272; este vorba de verbul a se *spăla*), chiar dacă forma, a *părea*, a fost obținută în anchetă (h. 2123/250).

Observații de acest gen se găsesc și pe marginea hărților din volumul al V-lea, dedicat verbului, din NALR. *Oltenia*. Reacțiile subiecților pot fi de „rezistență" la sugestia anchetatorului (de exemplu: „informatorul a dat forma *védem* și la repetarea întrebării"; h. 834/970); dar și de acceptare, înregistrîndu-se pronunția locală (forma *spui* [1] a fost obținută la *repetarea* întrebării; prima dată apăruse *spun*; h. 853/989, 992). Frecvent este absentă forma de mai mult ca perfect: de la verbele (a) *vedea*, (a) *tuși*, (a) *fugi*, în locul căreia apar forme de perfectul compus și, uneori, de perfect simplu; h. 838, 863, 924; pentru pct. 930 de pe harta ultimă, anchetatorul notează: „nu am putut obține nici o formă la acest timp". Observația, coroborată cu aceea referitoare la imposibilitatea obținerii mai mult ca perfectului pentru verbul (a) *sta* (h. 1023) de la subiecții din pct. 924, 927 și 930, atrage atenția (prin comparație cu situația de pe alte hărți) asupra contextului fonetic: repetarea unei silabe cuprinzînd același sunet, *t* (vezi și *z-s*, *ș-s* în cazul verbelor indicate anterior); pentru viitorul I s-a obținut frecvent, în mai multe puncte, forma de prezent (cf. h. 839, 864, 914, 925, 936 etc., pentru verbele a *vedea*, a *tuși*, a *dormi*, a *fugi*, a *cînta*); condițional prezent; de la verbul (a) *vedea*: „primul răspuns: *aș dori să văd*"; h. 842/973).

Una din cele mai interesante observații din notele de la hărțile consacrate verbului în vol. V din NALR. *Oltenia* pune în lumină încercarea de logicizare a anchetei: la întrebarea pentru **imperativ**, forma negativă, de la verbul (a) *vedea*, informatorul ripostează: „dar nu poate să nu vadă; cum vine întrebarea asta?!" (h. 843/952).

Dacă, în condiții asemănătoare, apariția incidentală (dat fiind faptul că s-a produs și corectarea) a unor forme evident analogice de imperativ negativ *nu scria!*, *nu scriați!* (mai ales că este vorba de un verb neuzual în vorbirea subiecților) poate sta la baza supoziției asupra unor eventuale deplasări de populație dinspre zone în care (a) *scrie* se prezintă mai des sub forma de conjugarea I (ALIL, XXXI, 1986–1987, p. 261; cf. 250), atunci înregistrarea conjugării în AD devine o adevărată capcană pentru interpreții meticuloși dar ignorînd aproape totul despre anchetă și despre informatori ca

Scanned with OKEN Scanner

„victime" ale unui exercițiu gramatical, adesea „absurde, invraisemblable" (Séguy). Atare „tălmăcire" este, pentru subiecți, o adevărată răzbunare (de care, din păcate, nu pot lua cunoștință) pentru orele de chin care le-au fost impuse, de un grotesc căruia nu i-am găsit un termen de comparație mai potrivit decît acela rezultat din disonanța măcar etică a descrierii, de către Axel Munthe, a scenei în care un preot îi învață pe elevii din Anacapri conjugarea verbului *a se sinucide*: „Prin ușa deschisă a școlii primare glasul de stentor al cuviosiei sale *canonico* don Natale se auzea ca o trompetă somnoroasă și monotonă în tăcerea din jur: *Io mi ammazo, tu ti ammazi, egli si ammaza, noi si ammazziamo, voi si ammazate, loro si ammazzano*, repetat în cor, ritmic, de vreo doisprezece băieți așezați roată pe podea în jurul lui" (*Cartea de la San Michele*, București, 1969, p. 26). Această scenă mi-a revenit frecvent în memorie în cursul anchetelor în care subiecți binevoitori, dar derutați, „conjugau", la cerere, verbele (a) *coase* și (a) *țese* la mai mult ca perfect!

S-a scris relativ puțin despre felul cum se desfășoară ancheta prin care se înregistrează conjugarea verbului. I. Maiorescu, avînd statutul de *outsider*, care nu vorbea dialectul istroromân, încearcă, fără prea mare succes de altfel, să obțină formele declinării și conjugării prin modelul oferit de interpreți care „le declinau și le conjugau în limba slavă și-i făceau apoi [pe subiecți] să traducă în limba lor"; celor care știau italiana, le oferea chiar el modele în această limbă, tot spre traducere. S-a convins că rezultate mai bune poate obține „prin multă conversare", așadar direct „din gura poporului" (*Istria*, 30–31). Despre relativitatea rezultatelor obținute prin mijlocirea interpreților a publicat diverse mărturii Sever Pop (*Dialectologie*, II, 1075, 1094–1095; nu am aflat ce valoare au materialele privind conjugarea verbului în limba țigănească înregistrate de lingvistul ceh Jiři Lípa, căruia i-am servit ca interpret pe filiera: franceză; traducerea și formularea în română a întrebării; răspunsul în țigănește, transcris de anchetator; cf. *Jurnal de anchetă*, p. 274–275). Prin traducere, în ciuda prescripției metodologice generale, au fost obținute forme verbale pentru atlasul lingvistic al limbii sorabe, de exemplu pentru verbele „a crăpa, a muri (despre animale)" („Das Material wurde durch die Frage «die Kuh ist verreckt» ermittelt"), „a mîna, a alunga" („Die sorbischen Äquivalente wurden in der Verbindung «das Vieh [die Kühe] auf die Weide treiben, jagen» erfragt"; *Sorb. Sprachatlas*, II, 264, 280). Date fiind dificultățile anchetei morfologice la care ne-am referit pînă acum, în situația de perfectă comunicare la nivel „idiomatic" între anchetator și subiect, șansele obținerii unor bune rezultate pe calea traducerii par, în principiu, mai reduse.

Scanned with OKEN Scanner

La „arbitrarul momentan al subiectului" s-a referit și Jules Gilliéron (*Notice*, 11); în Q pentru ALF au fost introduse o sută de fraze „foarte puțin complicate, de alură rustică"; cuvinte din cele două secțiuni ale Q au fost puse „en fonction morphologique et syntactique", pentru a da un tablou general aproape complet al formelor *regulate* ale verbelor. Constatarea, imediată, că s-au notat forme ce reprezintă „le fait d'une momentanéité en même temps que d'une individualité" (*ibidem*, p. 5) este confirmată și prin comparație (cf. observațiile făcute în Île de France și Orléanais de Simoni-Aurembou, asupra formelor arhaice, asupra refuzului subjonctivului în subordonate etc.; *Français régional*, 135–136).

Sever Pop, descriindu-și experiența de teren, vorbește de oboseala deosebită a subiecților în acest domeniu al anchetei, ce impune întreruperi și explicații din partea anchetatorului, care procedează, eventual, la o „inițiere": „je fais l'action, tu la fais, il la fait, etc." (*Recueil*,74); alte indicații de metodă sînt vagi și mai tîrziu; după precizarea întrebărilor tip pentru singular și pluralul substantivelor, autorul adaugă: „Le même procédé, à peu près, fut employé pour obtenir les formes verbales" (*Dialectologie*, I, 714). Dar redactorul hărților ALR I precizează de fiecare dată, pe hărțile consacrate verbelor, nu numai cum a obținut *termenul* (numele acțiunii), ci și felul în care i-au fost date formele pentru celelalte persoane (în afară de prima, singura notată pe cele mai multe hărți). Citățm un model, după h. 105, *iau* „je prends": „I. Întrebare directă [?]: cînd iei ceva cu mîna, cum zici? Pentru ca să ajut pe informator, începeam răspunsul cu pronumele persoanei întîi (*eu*). Informatorii completau răspunsul, iar eu spuneam, *cînd era nevoie*, pronumele personal la toate persoanele" (subl.n.). Numeroase precizări de ordin tehnic sînt prezentate în notele de sub III; după ce se explică faptul că, pe hartă, sînt înșirate formele în ordinea persoanelor (1–6) se precizează: „cînd din această paradigmă răspunsul persoanei nu aparține prezentului, în paranteză am arătat timpul căruia aparține. Prin această mențiune nu înțelegem *să influențăm pe cei care vor studia această hartă*, fiindcă ar fi posibil ca aceste forme să aparțină totuși prezentului din indicativ" (subl.n.). La Emil Petrovici, cel mai des, și pentru verbe, apar întrebări *indirecte*. Iată descrierea anchetării pentru *sar* [1], *sai* [2]; *sare* [3]; *sai!* [imperat.]; *să sară* [subj.3] (harta 69 din ALR II, vol. I), prezentată sub I: „Întrebare indirectă. Ridicîndu-mă de pe scaun și sărind puțin întrebam: Cum zici că faci cînd faci așa? Dar cum zici: tu ...? Dar el ...? Cum îi poruncești cuiva să sară? Ziceți: vreau să sar. Dar cum ziceți: și el vrea să ...?". Trebuie să precizăm că, în anchetele pentru NALR. *Moldova și Bucovina*, am luat în considerație acest mod de a obține răspunsurile pentru formele verbale. Indiscutabil, o asemenea modalitate de anchetă îl „ajută" pe subiect, dar îl și predispune să „învețe" conjugarea, fapt de care trebuie să se țină seama permanent la interpre-

Scanned with OKEN Scanner

tarea hărților, o condiție importantă pentru a accepta părerea unor specialiști că, la fel ca și alte tehnici „tradiționale", nici „obținerea formală a paradigmelor" nu trebuie abandonată (cf. Labov, *Context social*, 75).

Pierre Nauton a acordat o mare importanță înregistrării conjugării verbelor *avoir* și *être*, a verbelor „normale" și a cîtorva verbe „anormale" (*Exposé*, 64), pentru majoritatea formelor întrebuințînd întrebări *indirecte*; la *gest* și *mimică* a recurs, în ceea ce privește numele acțiunii, pentru verbe ca *aiguiser (la faux)*, respectiv pentru *ronfler, boiter*; pentru „forme" au fost utilizate și răspunsuri „amorsate" (*ibidem*, p. 90, 91). La verbele *être, avoir* și *chanter*, pentru obținerea prezentului indicativ, contextul este „maintenant, aujourd'hui moi je [așadar în forma de „insistență, caracteristică dialectului"] ... etc.", iar, pentru subjonctivul prezent, „maintenant, aujourd'hui il faut que moi je ..." (ALMC, III, sub nr.1882 și 1883); se notează fluctuații de uz; de exemplu, apariția, în locul timpului prezent al subjonctivului, a imperfectului: *frecvent*, pentru toate persoanele (într-o serie de puncte); *obligatoriu*, respectiv *facultativ* (în cazuri menționate de autor). Concluzia autorului este că formele verbale au fost obținute „*intégralement*, de façon claire, *automatique et sans difficulté* pour le témoin" (*ibidem*, nr. 1881; subl.n.). Pentru a vedea de la ce nivel a pornit Séguy în tentativa de modificare în procedeul de anchetă, pentru a asigura interpretarea adecvată a datelor morfologice, vom prezenta, pe scurt, și modul de investigare pentru formele verbale al lui Pierre Gardette. Autorul atlasului lionez a indicat contextele minime (destul de puțin sugestive) în care a obținut formele de infinitiv, de participiu, condițional și de subjonctiv și ale timpurilor prezent, imperfect și viitor ale indicativului. Originalitatea anchetei lui Gardette, fiind vorba de secțiunea morfologică a unui *atlas*, este utilizarea traducerii parabolei „de l'Enfant prodigue" pentru obținerea *perfectului*, fiind cerută povestirea textului, în dialect, din perspectiva persoanei I („l'enfant devenu vieux raconte son histoire"), a persoanei a II-a („on lui rappelle son histoire") și așa mai departe, pînă la persoana a VI-a („on raconte l'histoire de deux enfants prodigues"; cf. *Exposé méth.*, 138–139), o tehnică pe care Gardette a susținut-o ca viabilă și ... amuzantă pentru subiecți (cf. Pop, *Dialectologie*, I, 215; asupra istoricului utilizării acestui text în dialectologia europeană, cf. *ibidem*, II, 1260).

Ceea ce G. Tuaillon a numit „la seconde opération gasconne" înseamnă, în primul rînd, asigurarea posibilității de a indica disponibilitatea termenului (și a formei) în conștiința lingvistică a subiectului, sau absența ei absolută, stabilită pe baza datelor „negative" (*Comportement*, 21, 23), căci, în principiu, modul de a ancheta nu s-a schimbat. Cîștigul poate fi însă apreciat prin prisma obținerii unui material documentar ce a permis comentarii de adevărată „virtuozitate" (economia sistemului în morfologie, funcțională și distribuțională; analiza în perspectivă genetică). Nu trebuie trecut cu vederea faptul că, pentru dialectul

Scanned with OKEN Scanner

gascon, „conjugarea" verbului în condiții de anchetă se prezintă ca o operație avantajată: după observațiile lui Bourciez, Ronjat și G.Rohlfs, conjugarea gasconă, prin multiple trăsături, manifestă „o remarcabilă originalitate" (Allières, *Verbe*, 2). Pentru o apreciere de ordin general, trebuie să se țină seama, în primul rînd, de înlesnirile pe care le oferă, pentru obținerea unor forme verbale „autentice", diferențele dintre dialect și limba franceză pe teren lexical și fonetic; de exemplu, *auzir* (pentru „entendre"), *càber* („tenir dans"), *càzer* („tomber"), *eishir* („sortir"), *nèisher / vàder* („naître"), *mólher* („traire"), sau *cantar* („chanter"), *véner* („vendre") etc. (vezi *Classes verbales* și *Catalogue des verbes; ibidem*, p.VIII). Cu toate acestea, o asemenea apreciere poate fi subiectivă; Pierre Gardette, de exemplu, considera că, prin comparație cu unele zone din Franța, pe teren dacoromânesc ancheta dialectală este avantajată de faptul că „les parlers locaux sont vivaces" (recenzie la NALR. *Oltenia*, I, în RLiR, XXXI, 1967, nr. 123–124, p. 436).

Chestionarul morfologic al lui J. Séguy a urmărit atît probleme psiho-lingvistice (crearea unei atmosfere propice de lucru cu subiecții), cît și aspecte tehnice; de pildă, dialogul trebuie să fie „aussi bref et précise que vivant et détendu", în utilizarea Q anchetatorul urmînd să-și ia în mod necesar anumite libertăți. În paragraful intitulat, provocator, „Comment «faire conjuguer»", Jaques Allières oferă cîteva elemente semnificative. Pe teren occitan, în ciuda aprecierii subiective a informatorilor (probabil că dialectul nu are nici „gramatică", nici „reguli"), situația lingvistică este „la plus favorable possible" pentru acest gen de anchetă: „traducerea" poate fi „imediată", dar, în același timp, calcurile morfologice sînt aproape imposibile. Au fost imaginate fraze simple, în care forma verbală să fie „adusă" în mod normal de către context; pentru diferite persoane, fraza a fost apoi numai „amorsată" prin enunțul pronumelui subiect. S-a recurs la sugerare și nu este ocolită nici discuția asupra „extorsiunii", în cazul în care anchetatorul este „tenace", din cauza subiectului impresionabil sau complezent. Prestațiile informatorilor, după observațiile autorilor, nu diferă de cele deja semnalate pînă acum: reacție „pozitivă" rapidă, dar și cazuri în care subiectul nu respectă „regula jocului", recurgînd la perifraze sau modificînd structura enunțului etc. Tipul „cooperant" (și nu numai) conjugă însă „sans défaillance" de la un capăt la altul al paradigmei, conform modelelor de flexiune însușite, un verb despre care declară că este neutilizat în dialect. În ceea ce Allières numește „folclorul" anchetei s-ar încadra și apariția „dialogului" (în realitate un reper semnificativ din punctul de vedere al metodei); subiectul confundă rolul său de traducător cu cel al interlocutorului normal (apariția pers. 1 pentru a 2-a). *Polimorfismul* este inerent structurilor dialectale, dar subiectul poate da nu numai variante fortuite, ci poate oferi și explicații referitoare la distincții semantice pe cît de rafinate, pe atît de gratuite și contradictorii (Allières, *Verbe*, 1–11).

Scanned with OKEN Scanner

Întrucît prin *interpretarea* materialului Allières și-a propus (și a reușit) să „spargă, în sfîrșit, practica tradițională", în ochii lui aberantă, de a publica datele despre verbe sub formă de liste adăugate hărților lexicale (*op. cit.*, p. I), și întrucît metodei puse la punct de echipa Séguy nu i se prevede aplicarea în alte domenii dialectale, cu excepția Languedocului occidental (anchetat tot de X. Ravier; Tuaillon, *Comportement*, 26), se poate aprecia că școala dialectologică de la Toulouse a produs un experiment remarcabil mai ales din perspectiva prezentării morfologiei dialectale. Căci, considerînd *procedeele de anchetă* morfologică pentru AIS, ALR, pentru diverse atlase regionale franceze și pentru atlasele regionale românești, prin raportare la ALG, nu pot fi reținute, în favoarea acestuia din urmă, note individualizatoare referitoare la nivelul relației dintre anchetator și subiect. Elementele (extrase cu interesul de a nu neglija nimic esențial) prezentate în alineatul precedent nu constituie noutăți pe terenul unei anchete din care să rezulte fapte mai apropiate de comunicarea propriu-zisă, iar rezultatele „discutabile" din acest punct de vedere, de asemenea comparabile, nu sînt de natură să acrediteze ideea că alți anchetatori s-au lăsat „surprinși" de un aspect metodologic la care nu se gîndiseră; aceste fapte sînt inerente contactului și confruntării cu subiecții pe terenul morfologiei. Pentru situații identice cu cele semnalate de Allières, vezi, pentru anchetele pentru NALR. *Moldova și Bucovina*, partea a II-a, *Jurnal de anchetă:* „învățarea" conjugării (p. 324, 361), apariția unor „diferențe" subtile – dar gratuite (p. 369), substituiri de forme, eventual eronate (p. 325, 332, 334), construcții analogice (p. 315, 320, 322, 345, 360), „extorcarea" m.m.c. perf. (p. 325); cf. și Conțiu – Marinescu, *Factori*, I, cu privire la subiecții care „învață" conjugarea, la posibilitatea apariției „erorilor" de timp și de „paradigmă" (p. 145, 148, 150). Pe de altă parte, pe baza observațiilor care s-au făcut, pînă acum, asupra anumitor compartimente ale conjugării verbelor românești după hărțile ALR (Vulpe, *Repartiția*; Orza, *Viitorul*), „reconstituirea" unei morfologii dialectale daco-românești se prezintă ca o eventualitate promițătoare (cf. și Dumistrăcel, NALR–*Mold.Bucov.*, II, 58).

3.1.3. *„Traducerea" frazelor și probleme ale sintaxei graiurilor.* În principiu, toate elementele de teorie și de metodă aduse în discuție anterior, cu privire la inadecvarea anchetei de „traducere" pentru morfologia numelui și verbului, sînt valabile, accentuînd proporția de neverosimil și forțat, în ceea ce privește înregistrarea pe această cale a faptelor de sintaxa propoziției și a frazei. Critica de fond o găsim la Jaberg și Jud: lipsa de spontaneitate, chiar la subiecții instruiți, mai ales că nu toate contextele propuse au reprezentat alegeri fericite; puternica influență a modelului literar pe care l-a constituit formularea întrebării etc. (*Forschungsinstrument*, 176–177). Existența unor diferențe în ceea ce privește dificultatea problemelor urmărite (mai greu de tradus s-au dovedit, de

Scanned with OKEN Scanner

exemplu, contextele referitoare la conjunctiv, la anumite forme ale pronumelui sau la valorile de irealitate ale condiționalului) nu modifică *fondul* problemei. Dacă au fost propuse fraze ce trezesc interesul și la care „se răspunde cu elan" (de exemplu: „Notre patron est méchant. Il voudrait que nous courions toujours. Lui ne court jamais ... Mais nous, il nous gronde continuellement" etc.), spre deosebire de cele „abstracte", neuzuale (Scheuermeier, *Observations*, 99), întrebarea care se pune este aceea dacă, chiar în cazul cînd s-ar obține traduceri *bune* și pentru acestea din urmă, ce valoare au aceste rezultate?

Fără îndoială, problema „traducerii" se pune diferențiat nu numai din punctul de vedere al calităților personale ale subiecților, ci și din acela al distanței dintre limba literară (națională) și graiul local. Din această optică sînt evidențiate reușite în anchetele pentru ALI: traduc „facilmente" informatori ce cunosc bine „la lingua nazionale", respectiv „la lingua" (Pellis – Massobrio, *Verbali*, I, 9, 171), dar și unul care este „un po' incerto e oscillante tra la lingua nazionale e il dialetto" (p. 54).

Pentru caracterizările ce urmează, trebuie să ținem seama de faptul că operația de confruntare este o „tehnică" oarecum curentă pentru subiecți bilingvi (cel puțin la nivel sociolingvistic) cum sînt italienii; iată cum se desfășoară, într-unul din cazuri, ancheta propriu-zisă: informatorul „risponde sottovoce in lingua ... e poi traduce la parola o frase in dialetto" (*ibid.*, p. 117). Dar această stare de lucruri nu rezolvă problema de principiu: demersul, totuși neobișnuit, îl poate obosi pe subiect (*ibid.*, p. 50), care arată „rezistenza alla traduzione di frasi" (vol. II, p. 768); unul „timid" este nesigur mai ales „nella traduzione di frasi" (p. 758), iar altul, cu dificultăți pe același teren, dă randament după ce înțelege „il mecanismo della traduzione" (p. 954).

Unele note ale anchetatorilor demontează „mecanismul" în discuție: subiectul „non sempre intende alla prima quel che si vuole da lui" (*ibid.*, I, p. 281); de exemplu, nu înțelege că este vorba de o „traducere", iar nu de răspunsul propriu-zis la o întrebare (p. 303). Un altul, de inteligență „mediocră", traduce „a modo suo: reproduce alla larga il pensiero" (p. 321).

Totuși, traducerea se mai practică; Séguy atribuia o valoare deosebită înregistrărilor cu traducerea orală, în dialect, a *Parabolei fiului risipitor* pentru comparația cu rezultatele experiențelor, numeroase, anterioare, dar mai ales pentru că ar constitui „le témoignage le plus vivant et le plus emouvant" în ceea ce privește „les traits de la langue gasconne dans toute la gamme de ses variétés" (*Avant-propos*, 13).

Mai tîrziu, același dialectolog precizează că, în afara observării îndelungate și lente (de tip Remacle și Camproux), pentru sintaxă trebuie să se mulțumească, totuși, cu traducerea *Parabolei* ..., destul de puțin performantă: textul este scurt, „modelul" înfrînează spontaneitatea, astfel că rezistă numai „les

Scanned with OKEN Scanner

structures syntaxiques fondamentales" (*Les Atlas*, 84). În cursul discuțiilor de la masa rotundă *Dalla geografia linguistica alla sociolinguistica* din cadrul Congresului al XIV-lea de Lingvistică și Filologie Romanică (Napoli, 1974), am invocat aceste afirmații ale lui Séguy în favoarea extinderii preocupării dialectologilor care lucrează la atlasele regionale pentru înregistrarea de texte dialectale, utile studiului, ulterior, al sintaxei graiurilor populare. Lăsînd la o parte „rectificarea" (în fond fără obiect) pe care a ținut să o facă X. Ravier („*la parabole* n'est pas faite pour une étude syntaxique"), momentul a fost unul propice pentru pledoaria lui J.-L. Fossat în favoarea proiectului de etnotexte demarat la Toulouse (cf. XIV Congresso Internazionale di Linguistica e Filologia Romanza, *Atti*, Napoli – Amsterdam, 1977, I, p.226–227). Căci, de fapt, interesul dialectologilor francezi pentru textele dialectale ca parte componentă a atlaselor regionale, una dintre inovațiile ALR pe acest teren, este încă minim. Pierre Nauton, care în volumul II din ALMC a publicat cîteva asemenea mostre de grai (povestiri și dialoguri pe tema cultivării cînepei, a prelucrării lînii, a lucrului la vie, fîn, a fabricării brînzei, a pregătirii leșiei; nr. 1235–1244), atribuie monografiilor sarcina și, mai ales, competența cercetării sintaxei (*Exposé*, 64–65). După G. Tuaillon, însuși studiul acestui domeniu pe teren galloromanic prezintă o importanță relativă: sintaxa dialectelor este aceeași cu sintaxa francezei vorbite (și aceasta puțin cercetată); investigațiile au mai mari șanse pentru domeniul occitan (Ch. Camproux, ce a cules fapte ilustrînd spontaneitatea *actului vorbirii*, R. Lafont), dar s-au publicat monografii și pentru alte zone (*Comportement*, 59–63).

„Desprinderea" de modelul Wenker, al traducerii în dialect a unor fraze construite *ad-hoc*, prin înregistrarea unor texte de limbă vorbită, a reprezentat, pentru Arno Ruoff și colaboratorii săi, atît obținerea formelor verbale din uz, cît și o bază pentru cercetarea sintaxei (*Grundlagen*, 68) (cf. și 1.1., 1.2.). Este necesar să subliniem faptul că aceeași poziție a fost adoptată în cercetarea românească, pornindu-se de la banca de date pe care o constituie înregistrările de texte „dialectale": Magdalena Vulpe, pentru studierea subordonării în frază în dacoromâna vorbită, a considerat aceste texte ca „actualizări ale normei comune orale" (*Subordonarea*, 249), concluziile autoarei referindu-se la elementele și faptele ce se manifestă în procesul *comunicării*. Paralel, pe aceeași bază de date, Sabina Teiuș a studiat coordonarea, la același nivel; avantajele recunoscute sînt autenticitatea expresiei, posibilitatea de a delini trăsături specifice ale oralității prin mărci caracteristice (influența a diferiți factori, printre care și afectivitatea, asupra enunțului etc.; *Coordonarea*, 19, 24–26). Ambele autoare semnalează fapte sintactice caracteristice pentru zone și arii dialectale (Vulpe, *Subordonarea*, 253; Teiuș, *Coordonarea*, 136), un argument în plus pentru abilitarea dialectologiei în ceea ce privește studiul sintaxei.

Scanned with OKEN Scanner

Dar, în această fază de conștientizare metodologică, de ordin general, după ce pentru studiul sintaxei vorbirii au fost depășite efectele „caracterului neadecvat" al corpusului „tradițional" (cf. Labov, *Context social*, 72), o problemă importantă ce se impune este aceea a considerării diferitelor forme de interacțiune verbală din cadrul conversației pe care le înregistrăm și le punem la baza exegezei. Acceptînd, pentru discuțiile înregistrate pe bandă de magnetofon, „dialoguri" ale unor parteneri cu statut și prestație inegale, sau „asimetrice" (Sorin Stati), o tipologie ca aceea admisă de Wagener („narative"; „discursiv-cotidiene"; „discursiv-științifice"; *Methodologie*, 210), trebuie să realizăm că textele aparținînd tuturor acestor categorii reflectă sintaxa limbii vorbite și, astfel, putem, de exemplu, preciza limitativ poziția (specială) a narațiunii „extinse" printre formele comunicării uzuale (cf. și 3.2.3.). În alți termeni, putem vorbi de texte „libere" (narațiuni) și de texte „tematice" (discursiv-cotidiene și -științifice), ambele admise, de exemplu, ca material ilustrativ pentru o analiză pragmatică a conversației (ca structuri și strategii) și de către Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, recunoscîndu-se, așadar, fiecăreia dintre aceste modalități de exprimare capacitatea de a oferi elemente caracteristice comunicării (*Conversația*, 4). Într-o perspectivă mai largă, narațiunile obținute în ancheta dialectală sînt tot replici (mult mai extinse), ce se prezintă sub formă de „monolog adresat", la care se referă autoarea citată, a cărei terminologie cu privire la distincția „conversație *provocată*" și „conversație *spontană*" (*ibidem*) o considerăm însă irelevantă din punct de vedere t e h n i c , căci, din optica anchetatorului, putem vorbi, de fapt, doar de o conversație *declanșată ad-hoc*, față de cea *surprinsă incidental* (cînd anchetatorul s-ar afla pe plan extracomunicativ sau ar face o înregistrare „spion").

Metodologia anchetei pentru înregistrarea textelor se supune comandamentelor generale ale AD vizînd asigurarea *normalității* comunicării (cf. Cohuț-Vulpe, *Porțile de Fier*, XV–XVIII; Hreapcă, *Anchetele*), a „naturaleței", aspect asupra căruia ne-am oprit și mai sus (cf. 1.2; 2.4.2.); aceasta este, mai mult ca pentru orice alt domeniu al cercetării materialului dialectal, o condiție a rezultatelor autentice.

3.2. Interpretarea rezultatelor anchetei dialectale

> „Preparar un atlas es cosa superbale si bien difícil. Interpretar los mapas es cosa màs que difícil" (A. Griera, *Interpretación*, 1968).

3.2.1. *Neîncrederea în dialectologul „de cabinet"*. Afirmația că Antoni Griera și-a adunat materialele cu „un soin jaloux" (Pop, *Buts*, 149) poate fi raportată, în principiu, la oricare anchetator – autor de atlas, mai ales cînd inter-

Scanned with OKEN Scanner

vine „confruntarea" pe terenul interpretării rezultatelor AD. Dacă Griera a exprimat cel mai pregnant această stare de spirit, considerînd că dificultatea interpretării hărților o depășește calitativ pe aceea a pregătirii unui atlas, același dialectolog, pentru care „la geografía lingüística es historia", nu creditează decît lucrările altor cîțiva dialectologi (Jud, Jaberg, Gamillscheg, Gardette) și cîtorva lingviști din afara specialității (J. U. Hubschmied și Spitzer) ca avînd o adevărată valoare în acest domeniu (*Interpretación*, 6–7). În afară, bineînțeles, de J. Gilliéron, al cărui elev a fost și ale cărui competență și autoritate au rămas exemplare. Tot din perspectiva calității de anchetator, Griera îl va prețui și pe Sever Pop, despre care notează că, în 1937, la al V-lea Congres Internațional de Lingvistică Romanică, de la Nisa, „nos sorprendió con una maravillosa comunicación sobre el Atlas Lingüístico de Rumanía que preparaba" (*ibidem*, p.48). Iar anchetatorul-autor al ALR I va fi apreciat de către Al. Rosetti chiar cu raportare la Gilliéron, care „était le plus à même d'interpréter les cartes de l'ALF, parce qu'il avait présent à l'esprit tous les matériaux de l'Atlas et qu'il savait où chercher" (BL, X, 1942, *Supplément*, p.5).

La rîndul său, anchetatorul contestă chiar „autorului" unui atlas, neavînd și prima calitate, capacitatea de a descifra integral și de a le pune la contribuție în redactare observațiile pertinente lingvistic ale celui ce a făcut anchetele pe teren, iar, cititorului, îi atrage atenția asupra faptului că „une carte linguistique d'un Atlas n'est pas un article de dictionnaire; elle réclame un peu plus de patience pour être bien examinée" (Pop, *Recueil*, 402; cf. 236).

Mai ales din perspectiva exigențelor cercetării monografice, un atlas regional nu oferă decît un „comentariu sărăcăcios" asupra graiurilor, aspect ce poate fi sesizat în mod pregnant dacă avem în vedere faptul că operele de cartografiere lingvistică, la fel ca și gramaticile „regionale", pot fi estimate doar ca lucrări pregătitoare pentru realizarea unui g l o s a r și că pot fi, într-adevăr, semnalate diverse deficiențe de concepție și de metodologie în vizualizarea cartografică (cf. Wagener, *Methodologie*, 141–142). De altfel, chiar dialectologii se manifestă activ pe acest teren: Magdalena Vulpe constată insuficiența informațiilor semasiologice și, implicit, semantice cuprinse în hărțile atlaselor lingvistice românești și, de aici, raritatea studiilor consacrate domeniului pe această bază (din literatura de specialitate românească semnalînd doar cîteva contribuții, ale lui Pușcariu, Pop, Marius Sala și St. Dumistrăcel; *Harta lexicală semasiologică*; CL, XXXVIII, 1993, 1–2, p. 269–270), iar Valentina Corcimari exemplifică discordanțe între planul *conținutului* și al *expresiei* în „hărțile de izoglose" din *Atlasul lingvistic moldovenesc* (RLSL, 1995, 4, p. 101–102).

Dar „precauții" cum sînt cele citate anterior, la care dialectologii revin frecvent, pornesc și de la lipsa unor distincții metodologice în lectura și utilizarea hărților. „Interpreții", obișnuiți cu surse de tip „monografie" sau „glosar",

Scanned with OKEN Scanner

unde materialul este clasificat, sînt tentaţi să transfere virtuţile analizei lingvistice, care precede operaţia respectivă, asupra materialului „brut", publicat în atlase, fie şi numai din perspectivă onomasiologică: de exemplu, termenii de pe harta purtînd, conform formulării întrebării, titlul „pătură" ar trebui să fie sinonimi ai cuvîntului „literar" *pătură*; or, adesea, în anchetă şi pe hartă s-au notat nume ale ţesăturilor din lînă, cu aceeaşi utilitate, specifice locului, cum ar fi *cergă, ţol* etc. (observaţii asupra nepotrivirii dintre „titlurile" unor hărţi şi „conţinutul" lor, după vol. I şi II din ALR II, serie nouă, la Istrate, *Atlas*, 154–156; autorul impută însă / nu numai *redactorilor* ci şi / *anchetatorului* şi aparente inadvertenţe ce reflectă doar diferenţe de cunoaştere a lucrurilor de către informatori).

Ca să nu mai vorbim de situaţiile, accidentale, cînd există o nepotrivire între „cuvîntul-titlu" din Q şi formularea întrebării respective (cf. II.1.6.) ori de preluarea simplelor greşeli de transcrieri de pe o hartă în dicţionar (cf. Mării, *Însemnări*, I, 177–178).

Subiectul, în principiu, dar, în mod sigur, într-un caz sau altul, nu face o asemenea analiză şi nu are, în bagajul său de cunoştinţe, sistematizarea dintr-un articol de dicţionar, în funcţie de care, un răspuns al său este considerat „nepotrivit" de către cititorul mai mult sau mai puţin grăbit. Apoi, intervin, frecvent, diferenţe în ceea ce priveşte cunoaşterea „lucrurilor" ale căror denumiri sînt urmărite în diverse secţiuni ale Q, factor deosebit de important, dacă ţinem seama de marea varietate a „realiilor" ce fac obiectul chestionării. De aceea, exprimîndu-se, de exemplu, rezerve asupra proprietăţii răspunsurilor „bubă rea" sau „coş" de pe harta intitulată URCIOR (LA OCHI) din vol. I al NALR. *Moldova şi Bucovina* (ALIL, XXXI, 1986–1987, p. 401), sînt puse în cauză, simultan, competenţa idiomatică a subiecţilor, acceptarea termenilor de către anchetator şi transcrierea lor pe hartă, la redactare. Definind „competenţa lingvistică", Eugen Coşeriu consideră că vorbitorul are întotdeauna dreptate (*Competenţa*, 46). Noi am acceptat răspunsul „bubă rea" pentru că informatoarea din pct. 615 era nu numai foarte competentă (cf. NALR–*Mold. Bucov., Date*, p. 305 şi *Jurnal de anchetă*, p. 362–365), ci şi deosebit de sensibilă: cînd, la întrebarea pentru „epilepsie", a dat răspunsurile „lovitură" şi „boala copiilor", a oftat, şi-a făcut cruce şi a bătut în lemn (cf. NALR–*Mold. Bucov.*, I, h.106), iar răspunsul „coş" a fost chiar „verificat": întrebat, în continuare, cum se numesc bubele mici care ies pe obraz, subiectul în cauză a răspuns „*tot* coş" (NALR–*Mold. Bucov.*, I, h. 27/637). Desigur, este altceva ca autorii–anchetatori să-şi dea seama că, uneori, rezultatele anchetei sînt neconcludente şi să procedeze, cu tact, la verificări, pentru ca, la sfîrşit, să poată afirma: „în volumul de faţă, nu au fost incluse, cu ştirea redactorilor, răspunsuri greşite" (NALR–*Banat*, I, p. VII).

Scanned with OKEN Scanner

Este vorba, așadar, de metodologia anchetei și a redactării hărților. Răspunzînd și unor obiecții de acest gen, Gilliéron le considera „des plaisanteries ou des réflexions à demi sérieuses, contre lesquelles il eut été de mauvais goût de partir en guerre"(ap. Pop, *Buts*, 103).

În termeni categorici avea să se exprime, mai apoi, J. Séguy: pe hartă se transcrie tot ce a furnizat subiectul, „même si l'erreur lui [anchetatorului] paraît évidente" (*Les Atlas*, 79). Un autor de atlas ce a făcut el însuși anchete are argumente să refuze „purgarea" materialului, de vreme ce s-a convins, de exemplu, că însăși confuzia este un „processus de dénomination" (id., *Plantes*, 283). Ca în atîtea alte cazuri, veriga de legătură este AIS, ce a pus în ecuație datele despre subiect și caracterizarea lui precisă, la răspunsuri adăugîndu-se toate observațiile „naïves, sottes ou intelligentes", o „pedanterie" de natură să-i contrarieze pe adversarii „biologiei limbajului", urmărind doar „squelettes" ușor de clasificat în fișiere, fără să-și dea seama de avantajul pe care îl constituie pentru cititor cunoașterea vicisitudinilor unei chestionări (Jaberg, *Aspects*, 19). În același sens, Séguy exaltă ancheta înregistrată pe bandă de magnetofon, ce-i pune redactorului la dispoziție „totul": „questions, réponses, commentaires, hésitations, réflexions des informateurs..., ambiance" (*Avant-propos*, 5). Interpretul trebuie să combine, ca un diagnostician dibaci, diferite simptome izolate pentru a descoperi „starea generală a pacientului" (Jaberg – Jud, *Forschungsinstrument*, 208), pentru a-l feri de concluzii eronate generalizatoare, în lipsa analizei privind „condiționarea personală" a materialelor reproduse în atlas (*ibidem*, p. 192). Aceasta, întrucît, dat fiind faptul că o asemenea lucrare nu reproduce „limba", ci „vorbirea", iar o anchetă dialectală este un „protocol", atlasul lingvistic este o culegere ordonată sistematic de astfel de „protocoale", cuprinzînd un material brut, și nu prelucrat, de fapte „normale", și „anormale" („Ein Sprachatlas ist eine übersichtlich angeordnete Sammlung von Protokollen. Wir bieten nicht verarbeitetes, sondern R o h m a t e r i a l"; *ibidem*, p.239, 241).

Este de prisos să speculăm asupra „comodității" autorilor atlasului; în AIS, la sfîrșitul prezentării anchetei, autorii menționează și cercetările anterioare asupra graiului localității; adesea apare rubrica *Mundart* (de exemplu, pentru localitatea Cortina d'Ampezzo) sau *Mundart* și *Texte* (ca la Udine; *ibidem*, p. 77, 83).

Așadar, pentru o „descifrare" corectă a răspunsurilor de pe hărți, interpretul (mai ales dacă nu este și anchetator / autor de lucrări de cartografie lingvistică) trebuie să țină seama de toate informațiile referitoare la anchetă și la subiecți. Importanța publicării, o dată cu apariția primului tom de hărți, a *introducerii*, în care sînt prezentate toate aceste informații, este excepțional ilustrată și de cele două volume ce prefațează ALI, intitulate *Verbali delle inchieste*, în care, în ultimul paragraf al textului consacrat unei localități (*Segni e suoni*),

Scanned with OKEN Scanner

apare transcrierea fonetică, descrierea articulatorie a eventualelor sunete „noi" întîlnite în graiul local, dar și observații lingvistice generale sau istorico-geografice, economice etc. (la prezentarea și caracterizarea subiecților ne-am referit, frecvent, anterior). Cu titlu de specimen, trimitem la cîteva texte semnate de T. Franceschi, în vol. I (p. 141–143, 411–413) și în vol. al II-lea (p. 779–784, 920–924, în ultimul caz un punct cu vorbitori bilingvi). O parte din aceste micromonografii dialectale cuprind, de asemenea, în funcție de situație, trimiteri la cercetările anterioare asupra graiului localității. De altfel, unele dintre aceste „relazioni" au fost publicate, îndată după efectuarea anchetelor, în „Bolletino dell'Atlante linguistico italiano" (cum este cea semnată de G. Tropea; vol. II, p. 959–965).

Astfel de considerații nu scot din cauză subiectivitatea anchetatorului / autorului. Nu ne referim doar la calitățile de partener la actul de comunicare sau la posibilitățile de receptare, pe care le punea în discuție încă Gilliéron („Envoyez vingt dialectologues dans le même endroit et vous avez vingts résultats différents"; ap. Scheuermeier, *Observations*, 108), ci și la un anumit sentiment de refulare, ce-l poate face pe lingvistul „de teren" neîncrezător față de „interpret", „antagonism" căruia i-a dat expresie J. Séguy: „il y a un abîme entre l'existence des linguistes de cabinet et celle des linguistes de terrain; ceux-là publient beaucoup, leurs noms sont connus; ceux-ci peinent en deplacement tout leur temps est pris par de tâches aux résultats lointains, de sorte qu'ils figurent rarement aux sommaires de nos périodiques..." (*Les Atlas*, 77).

3.2.2. *Perspectiva „motivațională" a interpretului „ideal"*. În principiu, interpretul ideal al hărților dintr-un atlas este anchetatorul autor, respectiv autorul redactor al unei asemenea lucrări. Modelul a fost oferit, și nu numai cronologic, de Gilliéron, autor al unor numeroase studii, pornind de la ALF, devenite „clasice" în domeniu (unele elaborate împreună cu J. Mongin și M. Roques); alți specialiști francezi au însă și statutul de culegători ai materialului: Ch. Bruneau, A. Terracher, O. Bloch, A. Dauzat. Din perspectiva AIS, trebuie menționați K. Jaberg, J. Jud, P. Scheuermeier, G. Rohlfs, M. L. Wagner, ale căror exigențe de interpretare le cunoaștem; Antoni Griera a cercetat material catalan, iar Sever Pop și Emil Petrovici, pe baza ALR I și ALR II, au publicat un număr apreciabil de studii și articole (terminologia religioasă în limba română, termenii pentru diferite părți și organe ale corpului omenesc, entopice, despre care a scris Pop; rezultatele unei cercetări „punctuale", în monografia asupra graiului carașovenilor, repartiția teritorială a graiurilor dacoromânești, studii de fonetică și fonologie etc., dacă ne referim la Petrovici). Nu ne putem propune o trecere în revistă nici măcar sumară a contribuțiilor de acest gen aparținînd autorilor atlaselor lingvistice regionale franceze sau românești, însumînd sute de titluri.

Scanned with OKEN Scanner

Trebuie însă abordată o problemă de principiu, aceea dacă nu cumva „precauțiile" autorilor de atlase nu sînt „exagerate", dacă nu este supralicitat interesul r e a l pe care îl manifestă alți cercetători față de rezultatele activității lor. Situația din literatura de specialitate românească ne îndreptățește să afirmăm că nici nu poate fi vorba de așa ceva. Lăsînd la o parte faptul că volumele din ALR I, ALR II și din seria NALR, pe măsura apariției, sînt fișate pentru *Dicționarul tezaur al limbii române*, al Academiei (domeniu în care, după cum ne-am putut convinge, și noi, se produc adesea disfuncționalități, din pricina unei interpretări grăbite, la redactare, a faptelor), există o extrem de bogată recoltă de analize ale rezultatelor (tipărite și, uneori, chiar în manuscris sau din arhivele de înregistrări sonore) ale anchetelor dialectale pentru atlasele lingvistice românești. În linii generale, se poate observa că unii autori plasează informațiile într-un demers susținut de istoria limbii, iar alții sînt preocupați de „areologie" (mai rar cele două perspective de abordare se întîlnesc); este vorba, așadar, de căutarea explicațiilor în/și în atlase, respectiv de interesul pe care l-a suscitat o hartă lingvistică. Pe de altă parte, sînt examinate grupuri terminologice, efectele interferențelor lingvistice sau reflexe socio- și psiholingvistice pornind de la totalitatea hărților de referință și, paralel, sînt cercetate denumirile pentru o noțiune.

Amintind că liste bibliografice au fost publicate, în ordine cronologică, de Iorgu Iordan, în *Lingvistica romanică* (București, 1962, p. 267), în volumul *Current Trends in Romanian Linguistics*, editat de Al. Rosetti și Sanda Golopenția Eretescu (București, 1978), în special la capitolele *Vocabulary and Etymology* (p. 238–254) și *Dialectology and Semantics* (p. 311–328), și în *Tratat* (p. 787–838), vom trece în revistă, aici, numai cîteva dintre principalele domenii de interes, cu indicații minime privind tematica. După calea deschisă de H. Reichenkron, prin *Die Bedeutung des rumänischen Sprachatlas für die ungarische und türkische Philologie* și *Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik* (ambele publicate în 1940), au apărut studii asupra elementelor sud-slave, a celor grecești, germane, sîrbocroate și maghiare din limba română sau din graiurile unei arii lingvistice. Rezultatele oferite de hărțile ALR I și ALR II și de volumele de texte dialectale au fost puse la contribuție pentru descrierea configurației dialectale a dacoromânei, pentru abordări sociolingvistice și sînt numeroase studiile de fonetică și fonologie (sonoritatea, sonorizarea în grupuri cu sonante, palatalizarea labialelor, palatalizarea dentalelor, africatele *ĉ* și *ĝ*; fonologie istorică și sincronică, generativă etc.). Au fost făcute observații asupra accentului unor cuvinte, asupra elementelor de fonetică sintactică; din domeniul gramaticii au fost analizate formele de viitor ale verbelor, repartiția geografică a construcțiilor cu infinitivul și cu conjunctivul, construcția frazei, subordonarea și coordonarea. Deosebit de numeroase sînt studiile lexi-

Scanned with OKEN Scanner

cale, referitoare la ansamblul unor terminologii (de înrudire, agricolă, viticolă, a construcției casei, numele lunilor anului, terminologia păstoritului, a prelucrării cînepei, sau analizînd denumirile pentru o anumită noțiune, după începutul făcut de Iordan, *Crâne* și B. Cazacu, asupra termenilor românești pentru „ficat" și „plămîni" (1941). Au fost cercetați termenii pentru „unchi", „tifos", „a ciupi", „guturai", „porumb", „bellum", „copil nelegitim", „zahăr", „febră", „rotulă", „mărul lui Adam" etc.

Fără să fi declarat undeva că apreciază interpretarea hărților ca o întreprindere prea serioasă pentru a o lăsa pe seama altor lingviști, autorii marilor atlase zonale „plurilingve", în curs de elaborare, *Atlas linguarum Europae* și *Atlas linguistique roman* publică hărți c o m e n t a t e; preocupările sînt, din perspectivă inițială etimologică, de cercetare a tipologiei lingvistice și a motivării denumirii; sînt urmărite atît universaliile lingvistice, cît și particularități idiomatice caracteristice. De fapt, acest tip de elaborare a fost pus în practică și de alte colective de autori: în atlasul limbii sorabe găsim, pentru fiecare hartă, o secțiune consacrată comentariilor (asupra obiectivelor urmărite, cf. *Sorb. Sprachatlas*, I, 14-15). Tot așa, *Obščekarpatskij dialektologičeskij Atlas* oferă comentarii, este drept, minime, reprezentînd, mai curînd, o compensație datorată prezentării răspunsurilor prin figuri geometrice pentru hărțile lexicale și semantice, cît și pentru materialele necartografiate (cf. *Vstupitel'nyj vypusk*, Scopje, 1987, p. 16–17 și 22–37).

Atlasul limbilor Europei și, apoi, *Atlasul lingvistic romanic* au impus în prim plan ideea de atlas lingvistic *interpretativ*, prin redactarea și publicarea hărților de cartografiere *motivațională*. La acest nivel, se urmăresc (și se descoperă) faptele de identitate sau de simultaneitate de substanță între diferite limbi. Iată tipologia denumirilor pentru „arc en ciel" pe baza răspunsurilor prelucrate pentru ALE, schițată de Mario Alinei: nume de tip „natural", „descriptive" (de tipul „arc-en-ciel", „arc de la pluie", „arc de l'eau", „arc des nuages", „arc du vent" etc.) și nume „mitologice", pe trei straturi: reprezentări zoomorfe, probabil cele mai vechi („arc de la vache", „serpent"), reprezentări antropomorfe păgîne („arc de Vénus", „arc de Iris") și reprezentări antropomorfe creștine și islamice („arc de Dieu", „arc de Marie", „arc de Allah" etc.), oferind o viziune stratigrafică a vechii mitologii europene. Astfel, însăși opticii lingvisticii comparate „clasice", bazată pe studiul limbilor vechi și literare, tinde să-i ia locul o abordare nouă, pornind de la dialectele vii cercetate în perspectivă tipologică și a dinamicii relațiilor interlinguale (cf. Alinei, *Résultats*, 15–16, pe baza studiului publicat în vol. I din ALE, Assen, 1983, p. 47–80).

În elaborarea *Atlasului limbilor romanice* se pornește de la date din atlasele romanice naționale și regionale și din izvoare inedite, urmărindu-se analiza și clasamentul tipologic, în perspectivă diacronică și sincronică; interpretarea

Scanned with OKEN Scanner

variabilității ține seama de criteriile etimologice. Redactarea hărților, motivațională, este precedată de elaborarea „sintezelor". S-a constatat, de exemplu, prezentînd lucrurile rezumativ, că denumirile pentru animale mici (insecte, reptile) se referă la morfologie, activitate, comportament, habitat, credințe legate de mitologia populară, magie etc. (Contini – Tuaillon, *Introduction*, 4, 14–15). Ceea ce oferă această vastă abordare, la nivelul familiei limbilor romanice, în materie de structurare a reflecției, de redimensionare științifică a cercetării dialectologice o probează sintezele publicate în primul volum din ALIR, consacrate denumirilor pentru „hier, aujourd'hui, demain" (Mario Alinei), „lundi, mardi" (Manolo Gonzales Gonzales), „hêtre" (G. Tuaillon), „taureau" (Tullio Telmon), „foie" (N. Saramandu), „berceau" (Michel Contini și Marie-Rose Simoni-Aurembou), „miroir" (Luisa Segura da Cruz și Celeste Augusto), „forgeron" (Jean-Philippe Dalbéra); vezi și abordarea unei teme de tratament fonetic pe terenul limbilor romanice, datorată lui Michel Contini, *Les aboutissants de l + yod latin*, prefigurînd preocupările de fonetică istorică, cărora le va fi consacrat volumul al IX-lea din ALIR, lucrare în al cărei program figurează, de asemenea, domeniile fonologiei și morfosintaxei.

Abordarea și reușita unei întreprinderi de studiu de asemenea proporții sînt condiționate de specializarea colaboratorilor: redacția ține să sublinieze faptul că ALIR este realizat de „lingviști de teren", cercetători ce au participat sau participă la anchete pentru diferite atlase ori au responsabilitatea publicării acestora (Contini – Tuaillon, *Introduction*, 6–7); fiecare volum va cuprinde cîte o fasciculă de *comentarii* și de *hărți*. Nu altfel a văzut lucrurile Jaques Allières, în ceea ce privește verbul gascon; autorul și-a motivat opțiunea, în studiul preliminar din fascicula a 2-a a vol. V din ALG, intitulată *Commentaires*: dat fiind faptul că interpretul, pentru a trage concluziile ce se impun, trebuie să confrunte toate hărțile atlasului, nu numai din precauție, ci fascinat și de ineditul întreprinderii, „il nous est paru *économique* de l'effectuer au préalable nous-même" (*Verbe*, 1; subl.n.).

Dar dialectologii cred în valoarea informațiilor pe care le cuprind atlasele lingvistice și țin ca rezultatele activității lor să fie integrate în circuitul cercetărilor de profil. În ideea de a ajuta operațiile de documentare după atlasele lingvistice românești și, mai ales, pentru a le pune în toate drepturile lor ca *instrumente de cercetare*, noi am finalizat proiectul unui *Indice general de materii al atlaselor lingvistice românești*. În afară de informațiile despre lexic, acest indice conține capitole asupra foneticii, morfologiei, formării cuvintelor, sintaxei propoziției și frazei, antroponimiei și înregistrează, de asemenea, hărțile geografice, istorice, demografice etc., ca și materialele ilustrative (schițe, desene, fotografii) apărute în atlasele lingvistice românești. În afară de hărțile analitice sau interpretative și de textele apărute sub formă de *material necartografiat*

Scanned with OKEN Scanner

publicate, se fac trimiteri și la surse manuscrise: hărțile lingvistice ale *Atlasului lingvistic al Banatului* al lui I.-A. Candrea și la răspunsurile nepublicate încă, înregistrate pe baza Q ALR I și ALR II (ce pot fi consultate în arhiva Institutului de Fonetică și Dialectologie „Al. Rosetti", din București, respectiv în aceea a Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu" din Cluj-Napoca). Cu titlul de specimen, publicăm aici (cf. ANEXE, pl. 28–30) cîteva fișe cumulative din *Indice*, pentru termenii *ac, babă, înalt* și *picior* (vezi și Dumistrăcel – Sala, *Géographie linguistique*, 224-227). Aceste articole permit evaluarea importanței informațiilor fonetice, morfologice, lexicale și semantice pe care atlasele lingvistice românești, de la cel al lui Weigand pînă la ultimul apărut din seria NALR, le oferă pentru studiul dacoromânei. Paralel, poate fi reperat filonul etnografic al lucrărilor de geografie lingvistică românească, începînd cu atlasul în manuscris al lui I.-A. Candrea, un bun cunoscător al numelor din domeniul florei și faunei populare.

3.2.3. *Publicarea textelor „orale" și reflectarea „vorbirii"*. Dacă, *ab initio*, culegerea de texte dialectale oferă posibilități sporite de a înregistra manifestarea subiecților în situații reale de comunicare și dacă această valență a AD poate fi exploatată și consolidată prin „provocarea" unui registru stilistico-sintactic adecvat (cf. 1.2. și 3.1.3.), asemenea preocupări metodologice s-au răsfrînt și asupra operației de transcriere a textelor, vizînd interpretarea faptelor sintactice și stilistice pe care acestea le cuprind. Transcrierea „tradițională", cu semnele de punctuație ale limbii „literare", nu este în măsură să redea realitatea vorbirii, ale cărei grupări „sintactice", după cum a observat I. Gheție, „nu corespund decît în parte definiției clasice a frazei". Folosirea unor semne convenționale aparte (barele oblice, / și //) se impune, după opinia Lilianei Ionescu-Ruxăndoiu, din necesitatea de a aborda limba vorbită „din propria ei perspectivă și nu din aceea – inerent deformantă – a structurii limbii scrise". Dar, așa cum am încercat să argumentăm anterior, opțiunea pentru utilizarea unor semne speciale pentru a marca „fluxul" vorbirii și limitele unităților intonaționale nu poate fi pusă pe seama impedimentului pe care l-ar reprezenta faptul că normele ortografice obișnuite (reglementînd folosirea *punctului*, a *virgulei*, a *punctului și virgulei*) „impun împărțirea fluxului vorbirii în grupuri semantico-stilistice care, de multe ori, nu coincid cu unitățile de intonație ale exprimării orale" (TD. *Munt.*, I, XVIII). O asemenea explicație se face vinovată de o substituire de planuri. De fapt, normele ortografice, destinate scrierii, *postulează* anumite grupări semantico-stilistice (mai mult sau mai puțin inerțiale) ale enunțului scris; prin urmare, semnele de punctuație „obișnuite" generează unități intonaționale (scontate pentru reproducerea orală).

La transcrierea textelor dialectale, specialiștii se află în fața unor înregistrări ce le oferă anumite contexte intonaționale, specifice nu numai vorbirii, ci chiar numai unor subiecți, ce urmează să fie transpuse în scris respectîndu-se autenticul unei exprimări necontaminate, nici involuntar (ori puțin contami-

Scanned with OKEN Scanner

nate), de un model *gramatical* și chiar *grafic* (sau *ortografic!*; pentru dezvoltarea acestui punct de vedere, cf. Dumistrăcel, *Ipostaze*, XXV–XXVII, unde se fac trimiteri la izvoarele citate mai sus).

Fără intenția de a pune la îndoială autenticitatea „discursului" pe tema „cum se spală lîna", înregistrat în 1937 de Emil Petrovici de la o informatoare din Furceni – Tecuci, și ținînd seama de toate modificările obiective și subiective ce au putut interveni în cursul a 34 de ani, în ceea ce privește orice element apt de a suferi schimbări din „forma mentală" și din exprimarea Vasilicăi Zugravu (pe care am înregistrat-o și noi, în 1971, vorbind despre același subiect), nu putem să nu observăm că textul publicat în 1943 (ALRT, p. 217) se prezintă, mai ales din cauza transcrierii, ca o expunere „școlară", în care nu este redată „atmosfera" căutării expresiei (în continuare, prezentăm, paralel, transcrierea celor două texte; cf. NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/2, p. 41–42).

CUM SE SPALĂ LÎNA?
Răspunde VASILICA ZUGRAVU, din FURCENI, județul Galați
[1]
ALRT (1943)

Púnim ápâ la fertᵘ, [k] ḱertᵘ. Dúpă ṣę ḱę́rbi, púnim lína îm‿báli sau̯ găletárᵘ, turnắm ápa fi̯ártă, [k] ḱártă písti línâ pínâ sâ cupríndi lína. Pi u̯úrmâ púnim o ţu̯álă di̯asúpra găletárûlụi̯. Dácă ápa să răṣéşti aşá di-i̯ núma búnâ di cáldă, luᵘóm lína la spălátᵘ. O zolím, o stu̯árṣim, aşá, o mototolím în‿găletárᵘ. În dóᵘo sau̯ trii̯ ápi după spălátu-ntắi̯ o limpezím.

[15. VI. 1937] *Vasilica Zugrávu, 50 ani (S. II)*

șî...lą̂na/u̯o pui̯ im̯ bálĭ/sau̯ în̯ gălĕtár/márĭ-aș̨á/u̯o scúturĕ
: di curnúț/dĭ...s-o maĭ cúrîț.../ș-o pui̯ aș̨á/úna pístĭ álta/
pi-úrmî tornĭ ápa ș̂éi̯e/fi̯ártâ/fi̯ártâ/clocotítî șî̯ fíi̯i//ș-o laș//
acópĕrĭ c-o̯ ț̨uálî bíni/tú̯ma pi sárî după̯ șî crez̯ cî s-o răș̂ít/sau̯
kar ș-a dóuza/u̯o scoț/ș-o ș̂uș̂éșt/u̯o pui̯ acólo jos pi-o̯ ț̨uálă̂
pĭ ș̂evá/zu̯árcă aș̂éĭ/-o arúș̂ într-o gru̯ápî-n̯cól̯o/...șî̄ u̯o i̯eĭ la
clătít//dácî...noĭ-ăveám Sîrétu-ăpru̯ápĭ//ș-o pu̯neán̯ la cărúț̂ă zăș̂i...u̯óĭ/zăș̂i lînĭ/ș-ă făș̂ám cum̯ îĭ flu̯área dĭ frumu̯ásâ//pi-urm̯
u̯-adtuĉ acásî/sî usúcî/u̯o scármenĭ/u̯o duș̂ la keptănătu̯árĭ faș̂
níști... [ɛ] sc [k] válurĭ de ș̂éle frumu̯ásî// [...]

Vasîlíca Zugrávu
am șăptizăș̆ápti [de ani]
úitę-acú-mai

[23. IV. 1971]

Este evident sporul de informație lingvistică și metalingvistică pe care îl cuprinde un text dialectal transcris în forma adecvată „discursului" oral, transpunere ce permite descoperirea și studierea unor constituente și trăsături ale vorbirii ce au atras pînă acum interesul cercetătorilor acestei categorii de surse: distribuția uneltelor gramaticale, raporturile sintactice la nivelul propoziției, analiza mesajului, delimitarea enunțurilor, elementele dialogului în cadrul oralității, caracterul formal sau informal al interacțiunii lingvistice etc. (cf. și Wagener, *Methodologie*, 175), virtuți ce au fost semnalate în studiile care au apelat la texte „orale". O altă noutate metodologică în domeniul reflectării fidele a interacțiunii din cursul înregistrării pe bandă de magnetofon a anchetei o reprezintă transcrierea sub formă de „partitură" (*Partiturschreibung*), lansată de K. Echlich și J. Rehbein (*ibidem*, p. 185): pe porțiuni de benzi paralele, cîte una pentru fiecare dintre participanți, sînt reproduse intervențiile verbale și celelalte

manifestări ale acestora, un sistem folosit de Peter Wagener pentru prezentarea înregistrărilor pe baza cărora face comentarii asupra anchetei dialectale în volumul său, frecvent citat în lucrarea de față (vezi o mostră în ANEXE, pl. 23), sistem pe care l-am pus și noi în practică în transcrierea dialogului ce redă ancheta pentru obținerea formelor verbale publicată în partea a doua (cf. II. 2.3.).

Desigur, una dintre problemele de bază ale constituirii corpusurilor de texte dialectale (ce pot fi, după conținut, *etno-*, respectiv *sociotexte* sau texte *narațiuni*) este aceea a modalității stilistice predominante căreia îi aparțin înregistrările, ce nu este străină de predispoziția de studiu a anchetatorului (de exemplu, interesul pentru „lucruri" și lexic, pentru sintaxă, ori pentru dialog), dar performanța depinde în primul rînd de tipologia subiecților. Dacă *etnotextele* sînt preponderent texte „tematice", *sociotextele* „amintiri" (cu valoare documentară) și *narațiunile* propriu-zise, ca formă de trecere spre expunerea de tonalitate „artistică", se încadrează în categoria textelor „libere", un teren pe care vorbitorul „talentat" poate desfășura discursuri ample, ce-i ilustrează capacitățile în domeniu. Problema care se pune în mod acut este însă aceea a valențelor euristice generale ale AD pentru texte: anchetatorul testează comportamentul verbal al subiecților în „stilul" care-l interesează pe el în mod deosebit, ori sondează diferitele „stiluri" ale comunicării orale? Opțiunea „responsabilă" trebuie să fie, credem, aceea de a înregistra texte de tipuri variate, cu preferința pentru cele ce corespund situațiilor obișnuite ale interacțiunii lingvistice uzuale. Pusă în operă editorial, această orientare s-a manifestat, în ceea ce ne privește, prin selecția de texte înfățișînd și „mono-logul", dar de preferință „dialogul", la rigoare extrăgînd din texte „lungi" fragmente de ambele tipuri.

În planul reflectării resurselor morfo-sintactice, textele–replici, chiar extinse, conțin formele și construcțiile uzuale; „monologurile" pot reflecta, alături de faptul uzual, capacitatea de mobilizare *ad-hoc* a diferitelor „potențe". Dar exercițiul stilistic ocazional se poate înscrie în ceea ce ar putea fi considerat, din punct de vedere strict metodologic, o anchetă „experiment". Valabilitatea aserțiunii se verifică prin existența autonomă a unui domeniu specializat al textelor „libere" ample, acela al naratologiei populare.

Scanned with OKEN Scanner

ÎNCHEIERE – PARȚIALĂ ȘI TRANZITORIE

1. În eseul de față am abordat problematica AD în primul rînd din perspectiva activității de cercetare avînd drept obiectiv ceea ce Manuel Alvar numește „cartografie lingvistică", un concept care, după dialectologul spaniol, înseamnă atlasele lingvistice și realizarea lor prin prisma factorilor direct implicați în anchetă: anchetatorul și informatorii (cf. *Estructuralismo*, 99–160). Pornind de la această optică, de a considera *cartografia lingvistică* o metodologie de cercetare a fenomenului lingvistic și de prezentare a materialului, *geografia lingvistică* sau *dialectologia geografică* (corespunzînd germ. *Dialektgeographie*; Cortelazzo, *Avviamento*, I, 103) trebuie socotită mai mult decît o metodă, și anume o orientare, o viziune spațială în sincronie și în diacronie aparținînd demersului general dialectologic. Dar, întrucît AD nu este numai cea mai răspîndită formă de anchetă lingvistică, ci și una dintre activitățile ce au reprofilat statutul dialectologiei în cadrul lingvisticii comunicative, cunoașterea implicațiilor acestei activități pe terenul „cartografiei lingvistice" (dominantă în ultimele opt-nouă decenii) poate fi apreciată drept o preocupare semnificativă pentru analiza perspectivelor cercetării dialectologice înseși și a locului dialectologiei printre disciplinele lingvistice.

În principiu, datele de care dispune și pe care le poate oferi dialectologia pentru „teorie", prin cunoașterea directă și prin contactul permanent al cercetătorilor graiurilor populare cu „modelarea" imediată a limbii prin actul vorbirii, au fost identificate și sînt recunoscute (cf. *Introducere*, 0.1.1.). Ceea ce îi îngrijorează – se pare – pe dialectologi este însă chiar această acaparatoare plenipotență pe terenul factologiei: stagnarea în interesul de a furniza noi materiale pentru arhivele deja existente riscă, după unii specialiști, să „degradeze" dialectologia la o simplă disciplină auxiliară, să-i creeze o poziție anciară. Vorbind despre cercetarea graiurilor ca despre o „știință eminamente experimentală" (deși trebuie să recunoaștem că această caracteristică și-a asumat-o, în ultimul timp, cu mai mult sau mai puțin temei, segmentul cercetării graiurilor numit mai sus „cartografie lingvistică"), acestui destul de restrîns domeniu de investigație îi poate reveni sarcina de a v e r i f i c a, sistematic, validitatea principiilor și metodelor formulate sau propuse din „postură teoretică", pornind de la premise simplificate și reduse la „scheme pure", în măsura în care consideră limbi codificate și imobilizate în scriere. De la o astfel de dialectologie, reînnoită, se poate aștepta în viitor o contribuție hotărîtoare în direcția propensiunii lingvisticii teoretice spre o nouă epistemologie universală, avînd în vedere adevărul afirmației lui Pierre Guiraud că limba pe care o studiem este „un organism viu, de origine empirică" (am rezumat, în rîndurile precedente, lucidul examen pe care ni-l propune Corrado Grassi, *Odierna dialettologia*, 387–389). A fost subliniată, apoi, importanța unei inovații meto-

Scanned with OKEN Scanner

dologice, cartografierea interpretativă, motivațională, pentru reorientarea comparativismului în lingvistica actuală (cf. 3.2.2.).

Deși atlasele lingvistice regionale au resuscitat, în ultimele decenii, interesul pentru geografia lingvistică, se apreciază totuși că această orientare de investigație și-a pierdut locul privilegiat pe care îl deținuse altădată, pe terenul romanisticii de exemplu, conform opiniei exprimate de H. M. Gauger, W. Oesterreicher și R. Windisch, după care ceea ce se impune acum este o valorificare a *anchetei* (subl. n.) și a atlaselor din punctul de vedere al teoriei limbii (*Einführung in die romanischen Sprachwissenschaft*, Darmstatd, 1981, p. 131–132; cf. și Dahmen, *Forschungsstand*, 68). Dar, atlasele par să nu poată să răspundă prea ușor unei asemenea exigențe (cf. și 3.2.1.), dacă ținem seama de specificul acestui tip de lucrări din punctul de vedere al s c o p u l u i cercetărilor dialectologice. Într-o clasificare după acest criteriu, întreprinsă de Klaus Mattheier, investigațiile teoretice, ideologice și cele orientate spre aspectele sociale și didactice (ce țin de paradigmele științelor analitico-inductive) se situează pe o poziție net avantajoasă în raport cu cercetările cu finalitate documentară (de factură istorico-hermeneutică). Pentru lucrările din această ultimă categorie, în care se plasează arhivele și atlasele lingvistice, adunarea datelor se încheie înainte ca un scop special de cercetare să fi fost formulat. Așadar, acest tip de lucrări, aflate pe ultimul loc al domeniului ca nivel de problematizare (asemănătoare arhivelor istorice) adună și, cel mult, prelucrează sumar date pentru cercetări ulterioare. Dar, în mod aparent paradoxal, tocmai din acest motiv „arhivele lingvistice" pot fi socotite, la rîndul lor, mai importante decît lucrările cu specific analitico-inductiv (Mattheier, *Forschungsziel*, 626–628, 635–636). Cu atît mai mult cu cît, după cum notează chiar același autor, culegerile de tip „arhivă" din ultimul timp au și depășit faza obiectivelor pur documentare; de exemplu, prin orientarea sociolingvistică a adunării datelor (prin felul cum au fost programate înregistrările pe bandă de magnetofon), de către E. Zwirner, în anii '70, s-a făcut pasul important de la „arhivare" (pentru „salvarea" aspectelor arhaice) spre obiective de cercetare dialectologică propriu-zisă (Mattheier, *Forschungsziel*, 637).

Orientări teoretice explicite de această factură deschid perspective și în domeniul cercetării morfologiei dialectale (cf. 3.2.2.) și se pare că, totuși, ne putem păstra încrederea în viitorul dialectologiei ținînd seama chiar de rezultatele analizelor de problematizare a rolului și perspectivelor acestei discipline lingvistice pe care le datorăm specialiștilor germani. Astfel, apariția impunătoarei lucrări *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung* (1982) a fost apreciată ca o întreprindere ce a documentat progresele disciplinei și a demonstrat capacitatea ei de a se plasa în centrul preocupărilor

Scanned with OKEN Scanner

lingvisticii moderne (cf. Wagener, *Methodologie*, 230). Examenul s-a produs însă după o perioadă de schimbări profunde ale lingvisticii în ceea ce privește extinderea preocupărilor din punct de vedere tematic, vizînd noi dimensiuni ale limbii. Noile orientări, după „ieșirea din circulație", treptată, a dialectologiei „pure", clasice, au solicitat reexaminarea metodologiei acestei discipline pornind, în primul rînd, de la culegerea materialului prin înregistrări cu magnetofonul. Peter Wagener, preocupat de evaluarea critică a opțiunilor Școlii dialectologice de la Marburg (și nu numai ale acesteia), dovedește, în fond, că față de mutațiile epistemologice survenite, dialectologia, ca o disciplină capabilă să cerceteze plurilingvismul și, în special, formele limbii vorbite, nestandardizate, poate obține date autentice numai printr-o metodologie îmbunătățită; dezvoltarea domeniilor tematice impune însă *critica metodologică* și *creativitatea metodică* a cercetării (*loc. cit.*).

2. Așadar, în perspectiva unui asemenea rol și a unor asemenea finalități, însăși dialectologia, „cartografie lingvistică" sau „monografică", trebuie să-și reevalueze instrumentele de cercetare și metodologia, desprinzîndu-se de optici și practici inerțiale. După ce a avut loc clarificarea că obiectul demersului său de investigare este nu „limba", ci „vorbirea", obiectivul următor îl constituie, în mod firesc, analiza corectă a posibilităților pe care le oferă ancheta dialectală de a se apropia (pînă la identificare) de o modalitate de interacțiune lingvistică uzuală. Din acest punct de vedere, principalul handicap îl reprezintă, neîndoielnic, utilizarea chestionarului, pe care îl invocăm aici din nou numai pentru a marca faptul că vorbitorii din categoria celor ce devin partenerii anchetatorilor au mai putut fi confruntați cu o asemenea modalitate de schimb (pînă la un punct unilateral) de informații răspunzînd, de exemplu, întrebărilor cu finalitate statistică ce se pun cu ocazia unui recensămînt al bunurilor impozabile! Prezentînd lucrurile intenționat schematic, putem considera că, în măsura în care în ancheta lingvistică sînt eliminate, pe de o parte, tentația disimulării ce însoțește un contact ale cărui efecte sînt socotite (măcar) dezagreabile, și, pe de altă parte, lapidaritatea răspunsurilor astfel condiționate, acest instrument devine un punct de plecare viabil pentru o formă, deși specială, de comunicare ce se apropie de parametrii vorbirii uzuale.

Un aspect ce nu trebuie să scape atenției actului metodologic este și acela că optimizarea anchetei nu depinde numai de sofisticarea, inerentă, ce se produce la nivelul perspectivei și obiectivelor ce și le propune dialectologul; un rol tot mai important se impune să revină cunoașterii modului cum percepe ancheta s u b i e c t u l , respectiv celălalt partener la actul de comunicare, preocupare ce derivă din abandonarea prezumției că investigarea dialectologică ar reprezenta (sau ar fi rămas) o simplă și relativ ușoară „prelevare" de material. Ancheta experiment, în diferite ipostaze, testează capacitatea de reacție a vorbitorilor la

Scanned with OKEN Scanner

felurite clase de stimuli, în împrejurări variate. Acestei categorii de observare provocată îi aparţine, în fond, chiar reluarea, după un interval de timp, a unor indivizi, ca informatori pentru o a doua anchetă dialectală. Ar fi utilă, credem, compararea prestaţiei lor în cele două momente diferite, de exemplu a subiectului dintr-o localitate din Catalonia, anchetat în 1913 şi în 1959 (Griera, *Introducció*[2], 35), sau cele ale subiecţilor pentru ALI ale căror răspunsuri fuseseră înregistrate pentru AIS (de exemplu, pct. 255 sau 324; cf. Pellis – Massobrio, *Verbali*, I, 149, 197) ori pentru *Atlasul lingvistic mediteranean* (II, p. 711). Un fertil cîmp de observaţie ne oferă subiecţii noştri pentru NALR. *Moldova şi Bucovina*, înregistraţi, adesea ulterior, pentru texte dialectale, puşi frecvent în situaţia de a „dezvolta" unele dintre răspunsurile la ancheta cu chestionarul (ca să nu mai vorbim de şansa pe care o reprezintă faptul că am putut lucra cu o fostă informatoare a lui Emil Petrovici).

Caracterizarea complexă a subiecţilor, cu finalitatea descifrării cît mai exacte a comportamentului lor lingvistic, se impune însă mai ales dintr-un punct de vedere destul de puţin conştientizat şi pus în ecuaţie în interpretarea datelor culese de pe teren, acela al manifestării, paralele, în discursul informatorului, a denotaţiei şi a conotaţiei. Manlio Cortelazzo, printre alţii, a subliniat existenţa, în produsele „naturale" ale vorbirii populare, a unei dihotomii: „volontà comunicativa" şi „istinto espressivo" (cf. paragraful *Tra comunicazione e espressione*, în *Avviamento* III, 158). De regulă, componenta „afectivă" a răspunsurilor subiecţilor este reflectată şi de notele privind observaţiile şi comentariile „metalingvistice" de pe marginea hărţilor şi din subsolul paginilor din volumele de texte dialectale. O apreciere exactă a ansamblului răspunsurilor unui subiect trebuie să ţină seama de toate însemnările de acest gen, rezultanta plasîndu-se în sfera „stilului", dincolo de posibilităţile strict referenţiale ale partenerului de comunicare, care-i reflectă competenţa în materie de cunoaştere a „lucrurilor". În sfera aprecierii stilului se situează şi observaţiile privind repere ce se găsesc, pe scara disponibilităţii, între spontaneitate şi pedanterie, în condiţiile subiective cunoscute. Pe măsura clarificării statutului partenerilor la actul comunicării, poate interveni însă chiar tentaţia competitivităţii în materie de instinct „expresiv": dacă, în principiu, nu este obligatoriu ca un anchetator să fie mai „inteligent" decît oricare dintre subiecţii săi, este mai mult ca sigur că unii dintre aceştia sînt mai dotaţi ca sensibilitate de tip „artistic"; în special AD pentru înregistrarea de texte le oferă acestora un teren propice de manifestare, cu rezultate ce se cer proiectate şi asupra răspunsurilor obţinute la întrebările din chestionar.

Nu ne putem opri decît la cîteva consideraţii referitoare la această dimensiune a demersului general de tip „cartografie lingvistică", prin care am urmărit să atragem atenţia asupra necesităţii permanente a e v a l u ă r i i, sub semnul unui imperativ al cercetării, reamintit de Eugen Coşeriu, atunci cînd ne explici-

Scanned with OKEN Scanner

tează o formulare a lui Benedetto Croce („conoscere è distinguere"): „a dobîndi cunoaștere științifică înseamnă, înainte de toate, a face distincții" (*Competența lingv.*, 40). Or, distincția metodologică și percepția corectă în materie este deosebit de importantă pentru tot ce se ambiționează, justificat sau nu, în ceea ce privește „inovațiile" pe terenul dialectologiei (cf. Cazacu, *Développement*, 5–10): „dialectologie structuralistă" (vezi critica acestui concept la Coșeriu, *Dialectologia*, 106–109; autorul demonstrează că ne aflăm chiar în prezența unei „contradicții în termeni") și „dialectologie transformațională". Oricum ar sta lucrurile, punctul de plecare trebuie să fie cu atît mai bine cunoscut, cu cît în proiecțiile „structuralistă" și „transformațională" (spre deosebire de cea „sociologică"), materialul, analizat prin prisma factorilor „intralingvistici", pare să fie apreciat preponderent (dacă nu exclusiv) ca un rezultat al competenței de tip „idiomatic". O atare rezervă, indirectă, poate fi considerată opțiunea lui Boris Cazacu pentru combinarea „extralingvisticului" cu „intralingvisticul" (*ibid.*, p. 14) în orientarea de viitor a cercetării dialectologice.

3. Abordînd ancheta dialectală în maniera de față, care înseamnă o încercare de a trece de la patetic și candid la rațional și lucid, nu am ignorat dificultățile de încadrare în planul teoriei strict moderne, și, la sfîrșit, nu pierdem din vedere neîmplinirile, chiar în limitele propriilor noastre aspirații. Luînd decizia de a nu mai stărui în așteptarea posibilității de a ne completa documentarea, iar, pe de altă parte, rezistînd tentației de a integra, în discutarea problemelor urmărite în cele trei capitole ale expunerii precedente, numeroase aspecte particulare, utile totuși ansamblului, consemnate în *Jurnalul de anchetă* (în special în secțiunea consacrată observațiilor pe care le-am făcut asupra subiecților), ne-am asumat riscul unor obiecții de diferite genuri; le așteptăm cu interesul cuvenit, privilegiate fiind cele ce se vor dovedi rezultatul unei preocupări profesionale și, nu ne sfiim să mărturisim, al unui tip de receptivitate ce servesc scopului pe care ni l-am propus, sub semnul unei deontologii la ale cărei coordonate s-au referit, în timp, specialiști cărora le purtăm deopotrivă admirație și respect. Căci nimic nu s-a schimbat, nici în lingvistică, din timpul cînd abatele Rousselot scria că „en phonétique, il faut se méfier des «philosophes», et, en linguistique, de tous ceux comparatistes qui n'ont pas le sens de la «réalité»" (cf. A. Terracher, în RLiR, I, 1925, p. 461); o dovadă o constituie remarca lui André Martinet, în postura de promotor al unor idei originale, privind ... eventualitatea existenței unor lingviști „de mauvaise foi ou simplement d'humeur agressive" (*Économie des changements phonétiques*, Berna, 1955, p. 13). În ceea ce ne privește, un asemenea risc este cu atît mai ușor previzibil, cu cît am luat în discuție un grup de probleme numai aparent (dar uneori superficial) cunoscute, într-o manieră simplă, directă; or, și accesibilitatea prezintă mari primejdii; *mutatis mutandis*, vom aminti observația lingvistului citat anterior, care, fără intenție ironică, scrie

Scanned with OKEN Scanner

că difuzarea ideilor lui Paul Passy din domeniul teoriei „funcționaliste" a schimbărilor fonetice a avut de suferit „de la clarté de son exposé" (*ibid.*, p. 44).

Considerînd ca rămasă deschisă discuția asupra anchetei dialectale ca formă de comunicare*, lăsăm adevăratele concluzii asupra acestei teme pentru un alt moment și, mai ales, pe seama lectorului, după ce va fi parcurs și partea care urmează, privitoare la critica chestionarului NALR și în care prezentăm „radiografia" realizării obiectivelor morfologice ale unor anchete, ca și însemnările din timpul cercetărilor noastre de teren.

---

* O speranță deloc nejustificată, după cum ne-o dovedește, de exemplu, modul de a aborda rezultatele investigației dialectologice Gabriele Innàccaro, autoarea unei recente teze de doctorat (ce ne-a parvenit în momentul „bunului de tipar" pentru textul de față), care atacă nu numai cu curaj, ci și în cunoștință de cauză, numeroase aspecte teoretice și metodologice ale anchetei, consacrată graiului unei comunități din Alpii italieni: *Il dialetto percepito. Sulla reazione di parlanti di fronte al cambio linguistico* (Firenze, 1995). Formula de încheiere, conform căreia „lo specialista e il dialettofono vivono, linguisticamente parlando, in mondi diversi" (p. 309), este rezultatul unui demers, puternic marcat socio- și psiholingvistic, ce compară „înfățișarea" dialectului „Dalla parte del dialettologo" (cap. I) cu aceea „Dalla parte del parlante" (cap. IV). Dar, reperele de evaluare ale celor două poziții pot fi mult apropiate prin „punțile" pe care le constituie toate elementele și demersurile ce instituie *comunicarea* între anchetator și subiect, de la „convenția de lucru" pînă la „modelarea" de adecvare a ambilor parteneri ai anchetei.

Scanned with OKEN Scanner

II

COMPLEMENT DOCUMENTAR PE BAZA ANCHETELOR PENTRU NALR. MOLDOVA ȘI BUCOVINA

Scanned with OKEN Scanner

1. ADAPTAREA CHESTIONARULUI LA CERINȚELE ANCHETEI

1.0.1. Este binecunoscut faptul că, spre deosebire de alte chestionare (în primul rînd prin comparație cu Q ALR I și ALR II), Q NALR a cuprins, pentru majoritatea covîrșitoare a întrebărilor (indirecte) f o r m u l a r e a expresă a acestora, în fraze (principala excepție constituind-o absența unui „text" pentru diferite moduri și timpuri ale verbelor). Această procedură s-a impus, în primul rînd, dat fiind că respectivul instrument de lucru avea să fie folosit de către numeroși anchetatori: în afara autorilor săi, care au făcut anchete în Oltenia, Muntenia – Dobrogea și Maramureș și au condus, apoi, echipele care au anchetat în Banat, Transilvania și Crișana, s-au adăugat anchetatorii pentru aceste ultime trei provincii, pentru Muntenia – Dobrogea și cei pentru Moldova și Bucovina. În aceste condiții, „uniformitatea" demersului de „interogare" a reprezentat premisa obținerii unor rezultate comparabile. De altfel, în volumele din seria NALR publicate pînă acum nu au fost semnalate „abateri" de la formularea pro-pusă în Q, care a fost reluată, de regulă, după cuvîntul-titlu, pe hărțile publicate.

În linii generale, ne-am conformat și noi acestei cerințe, dar practica chestionării, respectînd principiile de bază ale cercetărilor dialectale, ce postulează *observarea* și necesitatea stabilirii unor relații cît mai firești de comunicare cu subiecții, ne-a impus preocuparea de a urmări „adecvarea" Q la desfășurarea anchetei, cu atît mai mult cu cît „critica" instrumentului nostru de lucru a fost făcută, în numeroase cazuri, de către cei anchetați, prin sugestii directe și indirecte, ce au contribuit la înlăturarea unor „bariere" în calea răspunsului (cf. și Reitmajer, *Sozialdaten*, 282–283). Dat fiind faptul că cea mai bună anchetă s-ar putea desfășura, în principiu, după ce sînt cunoscute rezultatele întregii operații (chiar la redactarea hărților!), nu este de mirare că, deși ei înșiși autori principali ai Q cu care au lucrat, Emil Petrovici și Sever Pop și-au completat întrebările și le-au nuanțat, după cum aflăm, în amănunt, din notele introductive la edițiile realizate de dialectologii clujeni (sub conducerea lui I. Mării; cf. *Chestionarul I*, p. XII–XIV și *Chestionarul II*, p. XII–XIV).

Modificările pe care le-am adus nu constituie, după părerea noastră, o abatere de fond de la principiul chestionarului unic; „dezvăluirea" lor, o problemă de etică profesională, prezintă interes pentru că ilustrează un anumit mod de colaborare cu subiecții în cursul anchetei.

1.0.2. Intervențiile noastre se referă, mai întîi, la cîteva aspecte strict „tehnice": modificarea ordinii întrebărilor, integrarea, în formularea acestora, a rezultatelor deja obținute în cursul anchetei, eliminarea anticipării, prin formulare, a unui termen ce făcea obiectul unei întrebări ulterioare. Alte intervenții reprezintă însă chiar modificarea formulării, întrucît am eliminat elemente ce s-au

Scanned with OKEN Scanner

dovedit inutile sau neconforme cu realitățile locale, iar, pe de altă parte, am adăugat o serie de precizări (de tip Sever Pop), preluînd observații făcute de informatori. Într-un număr de cca 70 de cazuri „imixtiunea" noastră s-a soldat, de regulă, cu modificarea formulării, nu numai cu scopul de a oferi un context situațional mai potrivit obținerii răspunsurilor scontate, ci chiar pentru a corija greșeli strecurate în definirea (prin întrebare) a noțiunii, ca în cazul celor de sub numerele 2084 (*potîng*), 2085 (*cocoș*) și 2341 (*hîrzob*).

În alte cîteva cazuri, am făcut anumite completări, privind obținerea unor forme „dificile" de singular, a formelor articulate ale unor substantive și pentru obținerea unor timpuri și moduri ale verbelor.

În sfîrșit, am completat un număr de trei întrebări din Q *introductiv* și cinci întrebări din Q *general* și am adăugat, la această porțiune a Q NALR, pe parcursul anchetelor, un număr de 11 întrebări, referitoare la prepozițiile *după, pînă, prin, spre*, pron. negativ *nimic*, pron. nehotărît *tot* (*toți; toată; toate*), adverbul *deloc* și la forma de imperativ a verbului reflexiv *a se uita*.

1.0.3. Revenind la „modelul" Pop și Petrovici, menționăm faptul că, încă din perioada anterioară anchetelor, am consultat copiile după textul dactilografiat (de lucru) al Q ALR I și ALR II (puse la dispoziția redactorilor *Dicționarului limbii române* al Academiei). În textul Q pentru ALR I apăreau și mențiuni asupra momentului anchetei din care au fost făcute anumite adaosuri, în sensul că se indică localitatea (punct de anchetă) respectivă. De exemplu: la poziția 514 *(eu mă căsătoresc)* este adăugată poziția 514 *bis.*: „(mă mărit) de la Giurgești (femeia)" (este vorba de pct. de anchetă 266, Ciceu – Giurgești); la poziția 1045 *(sticlete)*; după una din precizări („cu gușă roșie") se menționează „Hunedoara" (pct. 112, Hunedoara, Zlești); la poziția 1276 („cum se numesc toate firele la un loc – tort"), după precizarea „de pe rășchitori" s-a notat „de la Rahău" (pct. 131); la poziția 1640 *(scrîntitură)*, completarea „la cap" s-a făcut de la *Vima* (pct. 270, Vima Mare).

La editarea Q ALR I și ALR II, după o minuțioasă documentare, autorii ediților au făcut mențiuni, extrem de prețioase pentru cei care consultă volumele din cele două atlase, privind astfel de adaosuri. Așa, de exemplu, în legătură cu întrebarea 514 din Q ALR I se precizează: „întrebarea pentru «mă mărit» a fost introdusă începînd cu a 50-a localitate anchetată (= punctul cartografic 266)"; vezi Pop, *Chestionar*, p. 27. În felul acesta, de fapt, se explicitează informațiile date de Sever Pop (sub III) la harta 250 din ALR I, vol. II: „În unele regiuni din Transilvania n-am pus această întrebare. Pe hartă, în asemenea cazuri, am pus o linioară în locul răspunsului". Precizările de aceeași natură pentru Q ALR II au fost date între // //; vezi, de exemplu, în legătură cu introducerea chestiunii suplimentare „ovăz", mențiunea din Petrovici, *Introducere*, p. 152: „problemă

Scanned with OKEN Scanner

introdusă pe parcursul desfășurării anchetei", semnalată la editarea Q ALR II: „//ovăz//; *coșolină* (ovăs semănat ca să fie tăiat verde)" (Petrovici, *Chestionar*, p. 183; dar, în unele cazuri, după cum semnalează I. Mării, interpreți neatenți au confundat răspunsuri de la întrebările suplimentare de tip „pregătitor", cum ar fi aceea pentru noțiunea „căpriorii casei" înainte de „chinga căpriorilor", cu efecte de falsificare a corespondenței dintre termeni și semnificația acestora; *Însemnări*, VI, p. 145–146).

Acesta a fost punctul de plecare, în ceea ce ne privește, pentru a extrage, de pe exemplarul din Q NALR cu care am lucrat, însemnările de același gen făcute în timpul anchetelor, pe care le punem la dispoziția celor ce vor consulta hărțile NALR – *Mold.Bucov.*, cu intenția de a le facilita interpretarea răspunsurilor notate. *Modelul* Sever Pop (în sensul indicării punctului de anchetă începînd cu care s-a operat o anumită intervenție), din păcate nerespectat consecvent, constituie, pentru noi, o justificare a consemnării unor asemenea „amănunte" (numai aparente).

1.0.4. Este de la sine înțeles că intervențiile noastre ce aduc îmbunătățiri de factură tehnică sau reprezintă modificări propriu-zise în Q, pe care le prezentăm în continuare, precedate de scurte explicații, nu înseamnă, în cele mai multe cazuri, nici ca intenție, critici la adresa altui mod de a chestiona, de vreme ce (presupunînd că alți anchetatori nu s-au abătut cu nici un cuvînt de la formularea propusă – ceea ce este greu de crezut) răspunsurile notate de noi nu diferă de ale celorlalți colegi, din echipa de la NALR–*Mold.Bucov.* (cu care am avut frecvente confruntări încă din perioada anchetelor de probă), sau care au anchetat pentru alte provincii istorice românești. Punerea lor în practică a reprezentat, pentru noi, un real aport la realizarea unei bune comunicări cu subiecții, iar prezentarea amănunțită a intervențiilor, pentru specialiști, o considerăm nu numai o exigență metodologică, ci și o obligație morală.

1.0.5. Conținutul Q NALR (și nu numai retrospectiv) suscită diferite tipuri de observații și critici. Lăsînd la o parte simple stîngăcii de plasare a întrebării (de ex., întrebarea pentru *toartă* /la găleată/ apare în QS *Oierit* /nr. 2338/, unde se dă și fig. 67, reprezentînd vasul de metal cu care se aduce apă de la fîntînă; ea precede întrebările referitoare la „băierile" de la *găleata în care se mulg oile* și la „cupă", vecinătate deconcertantă pentru subiecții dificili care s-au dovedit ciobanii, cu atît mai mult cu cît aceștia urmăreau și figurile din Q, prilej de a contesta apartenența obiectului din fig. 67 la „inventarul" propriu-zis al stînei), una din obiecțiile de principiu ce pot fi făcute în privința conținutului Q este aceea că a inclus un număr de întrebări cel puțin derutante ca motivație dialectologică. Este vorba de cele referitoare la „înnoirile" din „agricultura socialistă" și

Scanned with OKEN Scanner

din „viața satului socialist" în general: 1045. *gospodărie agricolă colectivă*, 1046. *președinte* (al cooperativei), 1047. *colectivist*, sau 1713. *tovarăș*, 1714. *tovarășe!*, 1715. *tovarășă*, 1716. *sfat popular*, 1717. *președintele* (sfatului popular), 1720. *raion*, 1721. *regiune*, 1723. *milițian*, 1724. *miliție* etc.

În afară de faptul că asemenea întrebări contrastează cu orientarea generală a anchetei, de reconstituire a unui univers tradițional (și, prin aceasta, induce o notă de intenție conformistă, de aspect „politic", eventual de „aderență", aspecte respinse, adesea, de subiecți prin răspunsuri de tipul „colhoz" – la î. 1045, „primărie" – la î. 1716 etc.), termenii urmăriți, în general neologisme, calcuri (cf. rus. *selisoviet*) și „revigorări" semantice (cazul lui *tovarăș*), nu oferă contexte fonetice semnificative pentru o anchetă dialectală. În limitele numărului de întrebări fixate, cca douăzeci de „poziții" ocupate de astfel de întrebări complezente puteau fi cu real folos repartizate pentru nume vechi referitoare la sărbători „băbești", perioade de post (*cîrneleagă*, *păresimi*) etc., din inventarul atît de bogat de astfel de concepte pe care îl cuprinde capitolul B, *Familia, nașterea, copilăria, nunta, viața religioasă, sărbători* din ALR II, vol. I. Retrospectiv, mai ales la redactarea hărților, caracterul superfluu al unor întrebări „de actualitate" este evident, în contrast cu absența altora, pentru noțiuni dintr-un „microcomplex", de exemplu, pentru „costoroabe" (în legătură cu structura pereților casei), sau pentru „furca" de la fîntîna cu cumpănă (există întrebări numai pentru „cumpănă" și „lumînare") etc. Obținînd, dar nu sistematic, termeni și pentru astfel de noțiuni corelative (vezi și 1.8., referitor la întrebările suplimentare), aceștia au fost reținuți și sînt prezentați în notele de pe marginea hărților.

1.1. *Schimbarea ordinii în care au fost puse unele întrebări* a fost determinată de necesitatea de logicizare a comunicării, în funcție de reacția subiecților la formularea altora, ce se referă la noțiuni corelative: care sînt realitățile mai bine cunoscute sau respectarea ordinii unor operații (vezi, de exemplu, raportul dintre întrebările 1265 și 1262). Pe de altă parte, ordinea propusă de noi a dus la obți-nerea unor termeni peste care, după ordinea din Q, se „trecea" cu vederea (1412–1411, sau 2399 – 2397 – 2398).

Am schimbat ordinea întrebărilor în următoarele cazuri:

665. *prispă*, apoi 664. *pridvor*, prima realitate fiind cea mai cunoscută; pentru „pridvor" am pornit, de regulă, de la desemnarea „prispei" (652. Umbrărești);
687. *ușa casei*, apoi 686. *tindă*, pentru că, după acest răspuns, apărea „ușa tinzii, a sălii" etc. (645. Adam);

Scanned with OKEN Scanner

1163. *lozniță*, apoi 1162 *leasă*; s-a dovedit mai ușor să se recunoască „întregul", și apoi una dintre părți; în ciuda preciziei formulării, cînd puneam mai întîi întrebarea 1162, se răspundea prin „lozniță" (662. Vidra);

1194. *dud*, apoi 1193. *dude;* aceasta este ordinea normală; se descrie întîi pomul, și apoi fructele lui, în general mai puțin cunoscute, nefiind importante; referirea la *frunze*, cu care se hrănesc viermii de mătase (ce apare în textul întrebării 1193) a fost transferată pentru recunoașterea pomului (631. Cîrja);

1265. *năvădesc*, apoi 1262. *învelesc* (pînza), pentru că mi s-a replicat „nu poți înveli pînă n-ai trecut firele prin spată";

1412. *pescar*, apoi 1411. *pescuiesc*, întrucît substantivul *pescar* este mai frecvent utilizat decît verbul (a) *pescui*; inversînd întrebările, am „stimulat" apariția acestui verb (altfel „ocolit", prin răspunsuri de tipul „merg să prind pește", „ ~ la pescuit" etc.; 640. Piscu);

1619. *răspîntie*, apoi 1618. *bifurcație*, întrucît la această întrebare se dădea, curent, termenul urmărit prin 1619 („crucile drumului"); „bifurcația" apare, pentru mulți subiecți, ca o noțiune mai puțin importantă (640. Piscu);

2245. *cruci* (la vîrtelniță), apoi 2244. *fofeze*, obiecte mai „mărunte", pentru a căror descriere era necesară identificarea prealabilă (eventual printr-un gest, cu degetele încrucișate) a „crucilor", în care se înfig „fofezele" (653. Mircești Vechi);

2333. *furci* (la svîrgină), apoi 2332. *svîrgină*, „suporturile" fiind mai ușor de identificat și avînd, de regulă, o denumire precisă, față de termenii, mai mult sau mai puțin specializați, pentru „lemnul" ce se pune pe furci;

2399. *tomnatic* (pentru care s-a obținut „tomnat"), apoi 2397. *iernatic* (care înseamnă, frecvent, 'nutreț pentru iarnă') și 2398. *vărătic*: în felul acesta s-au creat condiții (prin sugestie) pentru apariția de valori de utili-zare comparabile.

1.2. Cu privire la *modificarea enunțului* întrebării propus de Q există, de fapt, licențe acordate *ab initio*, în două forme: a) utilizarea termenului obținut la o întrebare precedentă; b) alegerea, de către anchetator, a unuia dintre sinonimele „scontate". Pentru prima categorie, citățm următoarele cazuri:

– pentru î. 262. *bărbier*, textul este lăsat în suspensie: „Cum îi zice omului la care te duci să te...? (se va folosi răspunsul de la întrebarea precedentă)"; de fapt, î. 261 urmărește forma de conj. prez. 3 [să se bărbierească], astfel încît s-a folosit răspunsul de la î. 260 *se bărbierește* („Ce face bărbatul cînd îi crește barba și vrea s-o dea jos? IMIT. ");

Scanned with OKEN Scanner

– pentru î. 386 (merg) *încet*: „Dar, cînd nu mergi repede (se folosește răspunsul de la întrebarea 385), cum zici că mergi?“;
– pentru î. 484. *mătușă*: „Ce-ți este nevasta unchiului? (se va folosi răspunsul la întrebarea 480“ [unchi];
– pentru î. 671. *muruiesc*[1]: „Ce zici că faci cu pereții casei, după ce au fost lipiți (se folosește răspunsul de la întrebarea 670 [lipesc]) cînd îi dai cu lut amestecat cu baligă ca să iasă drepți?“.

Pentru a doua categorie, „modelul“ îl oferă cîteva întrebări, cum sînt:
– 1001. *porumb*: „Ce macini ca să faci mămăligă (coleșă, tocană etc.)?“;
– 1017. *floarea-soarelui*: „Cum îi spuneți la aceea înaltă care se întoarce după soare și din semințele căreia faci ulei (untdelemn)? “;
– 1023. *spic*: „Cum îi spui la vîrful paiului de grîu, în care stau grăunțele (boabele)?“.

Evident, tipul de modificare de sub (a) s-a impus în nenumărate alte cazuri, dintre care citãm:
– după întrebarea 429. *medic*, termenul obținut a fost utilizat în următoarele șapte întrebări (430–436), în al căror text înșiși autorii Q folosesc cuvîntul *doctor*, referindu-se la „vaccin“, „injecție“, „spital“, „dispensar“, „operație“, „medicamente“ și „rețetă“;
– 696. *streașină*, 697. *creastă*, 699. *coș* (folosirea răspunsului obținut la întrebarea 695. *acoperiș*);
– 698. *jgheab*, 1615. *țurțuri* (folosirea răspunsului obținut la întrebarea 696) etc.

Modificarea recomandată prin tipul (b) de întrebări a fost, de asemenea, pusă în practică automat, în funcție de măsura în care, pentru întrebări corelative onomasiologic, termenii înregistrați fuseseră reținuți.

1.3. *Evitarea anticipării termenului.* Numeroase sînt cazurile în care efortul formulării unei întrebări *indirecte*, urmărind obținerea termenului specific graiului local, este practic anulat de faptul că răspunsul fusese a n t i c i p a t , chiar în întrebarea precedentă sau în întrebări anterioare de obicei foarte apro-piate ca moment al anchetei. Fără îndoială, asemenea situații nu pot fi eliminate la modul absolut și nici nu prezintă un grad de „periculozitate“ dialectală exa-gerată, dat fiind că subiecții s-au dovedit posesorii a cel puțin două registre lingvistice, nu numai în ceea ce privește aspectele fonetice, ci, în limitele unei opoziții de statut sociocultural, percepute, și în privința cuvintelor întrebuințate, paralel, în mediul familiar și în comunicarea cu *outsideri*.

Dacă ne oprim, ceva mai pe larg, asupra acestei carențe a Q (ce poate fi ușor extrapolată asupra anchetei propriu-zise), insistența se datorează faptului că spiritul critic al subiecților față de profilul metodologic al chestionării a avut un

Scanned with OKEN Scanner

copios cîmp de manifestare în cazuri în care o anumită întrebare „înconjura" cu mare grijă un cuvînt oarecare (printr-o definiție ce putea părea mai mult sau mai puțin sofisticată), cuvînt ce nu era, în principiu și în practică, altul decît cel ce fusese utilizat anterior de către anchetator. Date fiind calitățile de observatori ale subiecților, efortul apărea superfluu, iar optica acestora privind Q ca o succesiune de „ghicitori" sancționa asemenea stîngăcii drept naivități de tipul sintetizat prin ghicitoarea parodie „Mănăstire-ntr-un picior, ghici ciupercă ce-i?".

Exigențele autorilor Q, din acest punct de vedere, au fost maxime, dacă judecăm după „concesiile" făcute în cîteva cazuri, cînd *sugerarea* sau chiar pronunțarea propriu-zisă a cuvîntului urmărit (de tip întrebare *directă*) este considerată o soluție extremă, ca în situațiile următoare:

– 378. *umblu*: „Copilul după ce stă în picioare, cînd are cam un an, începe să ...? (eventual, *direct*)" [în realitate, am obținut verbul urmărit printr-o altă formulare: „Dacă aștept pe cineva, și n-am răbdare, nu stau locului ci ... prin casă, de ici-colo?!"];

– 1105. *lucrez*: „Omul, duminica, se odihnește; dar toată săptămîna ce face? (În caz că se va răspunde prin *muncește*, se va sugera răspunsul indicînd [!] prima silabă *lu* ...)"; ironia situației o constituie apariția verbului chiar în formularea întrebării precedente: 1104. *grădinar*: „Cum îi zice omului care se pricepe și *lucrează* la grădină?";

– 1872. *las*: „Cînd nu oprești pe cineva să facă ceva zici că îl ... ? (În caz că nu se obține răspunsul așteptat, se va întreba *direct*, pornind de la forma de perf. c.)"; de fapt, am obținut mult mai ușor verbul urmărit, cu următoarea formulare: „Dacă băiatul (fata) vrea să se ducă undeva, chiar dacă mie nu-mi convine, dacă stăruie și mă roagă, pînă la urmă îl... să se ducă?!" [gest] sau, la rigoare, în contextul frazeologic: „cutare nu prea se omoară cu lucrul, se cam ... *pe tînjală*?!". Trebuie remarcat că asemenea contexte, cu apariția obligatorie a unui termen, sînt preferabile întrebării *directe*.

Evident, „precauții" metodologice cum sînt cele semnalate șochează dezavantajos din punctul de vedere al „acurateței" chestionării, dacă ținem seama de cazuri flagrante de anticipare a termenului ce face obiectul unei întrebări ulte-rioare, de tip „indirect". Cîteva exemple:

a) În Q *general*:

– 238. *ling*; anticipă termenul *zahăr*, obiectul întrebărilor 1725 și 1843, desigur, destul de „îndepărtate";

– 257. *barbă*; termenul a apărut în textul întrebărilor 75. *deasă*, 79. *albă*;

– 284. *os*; vezi textul î. 218. slab;

– 301. *țîță*; anticipă termenul *suge*, ce face obiectul î. 528;

– 369. *aștî*; anticipă termenul *tăciune*, ce face obiectul î. 735;

Scanned with OKEN Scanner

– 395. *pulpa piciorului*; anticipă termenul *gleznă*, ce face obiectul î. 399;
– 779. *vase:* în textul întrebării apare termenul *cratiță*, obiectul î. 812;
– 845. *lapte*; termenul apăruse în formularea î. 78;
– 963. *pui de rață*; în formularea întrebării apar termenii *ou* (cf. 966) și (a) *cloci* (cf. 973);
– 964. *găină*; anticipă termenul *cocoș*, obiectul î. 978;
– 965. *orătănii* și 975. *coteț*; întrebările anticipă termenul *gîscă* (î. 986);
– 1056. *brazdă*; se anticipă termenul *coasă* (î. 1071);
– 1058. *pală*; se anticipă termenul *furcă* (î. 1064);
– 1062. *otavă* și 1063. *usuc* (fînul); anticipă î. 1078; desigur, este ușor de admis că î. 1078 este numai un artificiu metodologic pentru a provoca apariția *imediată* a verbului (a) *cosi*, dar logica subiectului nu concordă, obligatoriu, cu cea a anchetatorului;
– 1105. *lucrez*: vezi mai sus;
– 1216. *regina albinelor*; anticipă termenul *stup*, obiectul î. 1218;
– 1255. *urzesc*; anticipă termenul (a) *țese* (î. 1266);
– 1288. *pădure* și 1298. *luncă*; anticipă termenul *copac* (î. 1300);
– 1346. *vînător*; anticipă termenul *urs* (î. 1349; cf. și 1144. *zmeură*);
– 1438. *cuptor*; anticipă termenul (a) *coace* (î. 1440);

b) În Q *speciale*:
– 2140. *cîrcel*; anticipă termenul *arac* (î. 2149) etc. etc.

Astfel de carențe au fost corijate fie prin inversarea ordinii întrebărilor aflate în imediată vecinătate, fie prin schimbarea *ad-hoc* a formulării, cel mai des prin renunțarea la termenul ce urma să facă obiectul unei întrebări ulterioare, printr-un enunț lăsat în suspensie. Pe de altă parte, în măsura în care condițiile imediate ale anchetei au fost favorabile (reținerea unui termen sau a unei pronunțări specifice), răspunsurile subiectului au fost *preluate* în enunțul întrebărilor „incriminate" (de tipul *zahăr, șolan, tigaie, cucoș, buduroi, cuptior* etc.), în preocuparea de „integrare" a rezultatelor anterioare ale anchetei (cf. 1.2.).

1.4. *Eliminarea elementelor superflue.* Am eliminat din textul unor întrebări cuvinte sau grupuri de cuvinte reprezentînd, în general, explicații care complicau înțelegerea, fie din cauză că dirijau atenția spre aspecte stilistice, fie din cauză că au stîrnit ilaritate la subiecți; uneori, precizările nu erau în conformitate cu obiceiurile locului, iar alteori operația s-a impus din motive tehnice (anticiparea unui termen ce urma să fie obținut printr-o întrebare i n d i r e c t ă ulterioară).

Scanned with OKEN Scanner

În ordinea întrebărilor din Q, cazurile în care am intervenit (cu motivația prezentată de fiecare dată) sînt următoarele [textul eliminat este dat între //…//]:

a) În Q *general*:

218. *slab* (nu gras): //căruia i se văd oasele//; dirijează atenția spre termeni depreciativi (de tipul „schelet"), de dorit doar ca dublete;

290. *furca pieptului*: //de care sînt prinse coastele//; anticipă termenul urmărit sub nr. 296;

301. *țîță*: //de la mamă// (de la Cîrja, pct. 631); precizare superfluă după verbul (a) *suge*; am folosit textul numai dacă subiectul a ezitat;

311. *stomac*: //îndată//; a fost de ajuns „în ce ajunge mîncarea după ce o înghiți?"; *îndată* ducea la căutarea unui termen pentru „esofag";

489. *bunică!* (voc.): //fără să-i spui pe nume//; în general, *bunicii* nu i se spune pe nume; dacă apar formule de tipul *mamă Ioană!, mamă Marie!*, astfel de răspunsuri nu denaturează realitatea (folosirea apelativului *mamă* + determinante pentru desemnarea bunicii, numită în unele zone din Moldova *mamă bătrînă*);

525. (femeia) *naște*: //ce zici că face?//; verbul (a) *face* constituie frecvent însuși termenul folosit pentru noțiunea „a naște"; deci am lăsat întrebarea în suspensie: „și, după nouă luni' …?"; cf. ALIL, XXXIII, 1992–1993, p. 141;

704. *olane*: //pe coama casei//; „olanele" din vîrful acoperișului se numesc frecvent „coame";

783. *căpătîi* (la pat)[1]: //mai ridicată// (de la Suceveni, pct. 632); în general, în zonă, nu este cunoscută o asemenea „conformație" a patului: acesta are numai o „tăblie" mai înaltă;

893. *împiedic* (calul): //sau de dinapoi//; subiecții au rîs: „dacă-i legi picioarele dinapoi, cade calul"; (Osoi, anchetă preliminară);

965. *orătănii*: //gîște//; vezi întrebarea 986; de regulă, după răspunsul obținut la întrebarea 965, am întrebat „ce alte păsări mai aveți în curte / ogradă?" și am obținut, cu anticipație, răspunsuri pentru întrebările ce urmează: 978 (cocoș), 986, 987 (gîscă, gîscan), 988, 989 (curcan, curcă);

1034. *batoză*: //cu motor//; precizarea năștea nedumeriri („motorul, tractorul este aparte");

1102. *grădină*: //ceapă, varză, roșii, pătrunjel//; toți acești termeni fac obiectul unor întrebări care urmează; de la Hîrja (pct. 670), am indicat „grădina" de lîngă casă și am întrebat ce seamănă în „grădină", obținînd răspunsurile pentru întrebările 1115, 1118, 1119, 1123, 1125, 1126; în cazul cînd n-au apărut termenii pentru „ardei gras" (1119), din textul întrebării am eliminat //tare// („înăuntru gol și tare" – formulare cel puțin

Scanned with OKEN Scanner

contradictorie); tot așa, în cazul necesității unei întrebări pentru „pătrunjel", plantă pentru care descrierea propusă s-a dovedit frecvent irelevantă, am desenat frunzele pe fișa a 6-a din caiet;
1204. *viță de vie*: //aceea pe care o pui pe lîngă casă//, //ține și umbră//; „planta care face struguri" este suficient, cu atît mai mult cu cît în unele zone vița de vie nici nu crește;
1305. *creangă*: //pe care o tai//; precizare superfluă, după „cu ce este *învelită* tulpina copacului?";

b) În Q *speciale*:
2137. *vițe uscate*: //toamna//; în unele locuri se taie primăvara! ;
2145. *foarfece*: aceeași situație (eliminare corelativă).

1.5. Una dintre cele mai semnificative intervenții în ceea ce privește Q, o reprezintă efectuarea unor *adaosuri în formularea întrebărilor*, întrucît reflectă, în marea majoritate a cazurilor, contribuții directe ale subiecților la adecvarea acestuia. Uneori este contrazisă descrierea din Q (vezi 1143. *gulie*), dar, cel mai frecvent, au fost aduse completări servind cerințelor unei descrieri explicite pentru un vorbitor nefamiliarizat cu recunoașterea termenilor în funcție de o anumită definiție (propusă), pentru informatorii dintr-o anumită zonă geografică (vezi adaosurile privind descrierea unor plante) sau pentru informatorul în cauză.

De regulă, astfel de îmbunătățiri ale întrebării, notate direct pe Q, au fost reluate în anchetele din punctele ce au urmat.

Intervențiile de acest tip constituie una dintre cele mai elocvente probe de colaborare pentru o comunicare optimă între anchetator și subiecți:

a) În Q *general*:
277. *neg*: „Din care iese, uneori, un fir de păr, sau mai multe";
692. *pivniță*: „zidită";
735. *tăciune*: „mai fumegă" (648. Tălpigi);
739. *spuză*: „poți să coci ceva în …";
801. *fedeleș*: „cu două funduri" (636. Cuca);
950. *osînză*: „de pe mațe";
1016. *volbură*: „se urcă (pe harag), ca fasolea" (645. Adam);
1058. *pală* (de fîn): „din căpiță, cînd fînul este așezat" (Osoi, anchetă preliminară);
1128. *usturoi*: „costă 70 de lei kg" (în anii anchetelor, usturoiul era mîncat de niște insecte și se scumpise exagerat, încît costa mai mult decît carnea; 648. Tălpigi);
1130. *fasole*: „se face borș cu …";
1136. *tigvă*: (în cazuri de ezitare): „prin Oltenia mai ales" (636. Cuca);

Scanned with OKEN Scanner

1142. *hrean*: „mănîncă evreii, de sărbători"; „la pește rasol, cu oțet" (631. Cîrja);
1143. *gulie* (plantă mai puțin cultivată): „cu «bățul» înalt, la frunze ca *floarea-soarelui*" (638. Odaia Manolache); „cresc în pămînt, sînt mai mari decît cartofii";
1144. *zmeură*: „vrejul are țepi";
1159. (prune) *chirtoace*: „sînt fragede, fără sîmbure; se îngălbenesc prin iulie" (663. Pralea); „pe timp ploios";
1177. *piersici*: „acoperite cu puf";
1179. *corcoduşe*: „sau negre" (culorile propuse, galbenă, roșie, i-au derutat pe mulți);
1232. *fuior*: „pe care îl dai preotului, cînd vine de Bobotează";
1316. *rășină* (de brad): „pe scînduri" (mulți nu au văzut niciodată copacul);
1321. *fag*: „lemnul se despică ușor";
1329. *rînsă*: „și la nuc" (alunul e mai puțin cunoscut: 668. Nereju);
1331. *frasin*: „lemnul are niște dunguliță, niște «vîrste»";
1334. *salcîm*: „lemnul are spini"; „din florile lui albinele fac cea mai bună miere" (de la început); „arde pe foc chiar verde fiind" (615. Muncelu);
1338. *urzică*: „se face borș, primăvara"; „tocate, se dau la curci";
1391. *grangur*: „cu guşa galbenă"; „vin la struguri"; „se vînează"; „cînd cîntă, are să plouă"; (643. Cudalbi); „se zice că aduc ploaia";
1396. *potîrniche*: „suríe la pene"; „se zice: «ca puii de ...»";
1444. *cozonac*: „se face de Paști";
1446. *clătite*: „se fac cu ouă și lapte";
1613. *măzăriche*: „pe toamnă" (640. Piscu);
1633. *pîrleaz*: Gest: imaginînd un gard cu palma mîinii stîngi, am pus creionul între două degete (641. Pechea);
1725. *cooperativă*: „s-au înființat după război" (pentru a evita cuvîntul „magazin", generalizat în ultimul timp; oricum termenul fusese anticipat prin întrebarea 769. *sticlă*);
1743. *secure*: „mai subțire la gură";
2025. (porumbul) *leagă*: „e bine să plouă atunci cînd porumbul..." (Osoi, anchetă preliminară);
2040. (grîul) *înfrățește*: „cînd este rar";
2041. (grîu) *pripit*: „cînd se coace fără vreme" (Osoi, anchetă preliminară);
2077. *cuțit* (la plug): Gest: vertical;
2100. *bleauri*: „la osia *de lemn*";
2103. *prîsnel*: „la umărul osiei";
2132. *rădăcini de rouă*: „de deasupra altoiului" (636. Cuca);

Scanned with OKEN Scanner

2134. *butaș*: „(coarda) cu mustăciori" (628. Epureni);
2238. *drugă*: „la buci";
2239. *îndrugă*: „pentru cergă" (657. Coțofănești);
2296. *aplec*: „cînd mielul este mai *moale*";
2327. *cață*: „mai ales pentru prins micii";
2362. *fundurei*: „un fel de tulbureală" (666. Negrilești);
2377. (oaie) *pîrvă*: pentru a obține un adjectiv: „uite-o cît este de ..." 668. Nereju);
2525. *jignea*: „unde suflă foiul"(665. Rotilești);
Figura 52, „vîrtelnițe": tipul 2 „la lînă" (639. Braniștea); tipul 3: „pentru un scul mai mare" (655. Ionășești);
Figura 53, „războiul de țesut": am completat cu creionul, partea de sus a instalației date în Q, de tip „oltenesc", pentru a fi recunoscute „stativele" din Moldova (vezi Damé, *Încercare de terminologie* ..., fig. 2 de la p. 134).

1.6. *Preluarea unor modele din anchetele pentru ALR I și ALR II.* În conformitate cu preocuparea generală de racordare la metodologia de lucru a atlaselor lingvistice românești, am adoptat procedee de anchetare descrise de Sever Pop și Emil Petrovici, remarcate în urma lecturii integrale a hărților publicate din ALR I și ALR II, procedee de a căror eficiență ne-am convins imediat. Trebuie reținut faptul că aceste indicații metodologice de chestionare (ca și cea mai mare parte a formulării întrebărilor) au fost consemnate *după* efectuarea anchetelor, la redactarea hărților, reflectînd o experiență, nu o simplă supoziție, ca în cazul formulării (anticipate) din Q NALR.

Cîteva exemple: față de simpla recomandare (INDIC.) de sub 147. *buca obrazului* (în urma indicării, se obțineau și răspunsurile „păr", „a crescut barba" etc. a căror acceptare de complezență, urmată de insistența pentru a obține alt răspuns, după temperament, îl jenează sau îl irită pe subiect), „tehnica" Pop s-a dovedit infailibilă: „Prindeam cu mîna stîngă partea cărnoasă a obrazului meu și ziceam: cum îi spuneți?" (cf. ALR I/I, h. 23); sau: la î. 381. *șchiopătez* (cu formularea „dacă te-ai lovit rău la un picior și cînd calci pe el te doare, ce faci atunci cînd mergi? /IMIT./"– la care apărea și răspunsul „gem"), am preluat (de la Umbrărești, 652) formularea lui Pop, adaptată la situație: „Cînd mergi ca omul șchiop, zici că ...?" (și am schițat mersul); (cf. ALR I/I, h. 95). Numeroase intervenții în Q, pe care le consemnăm în continuare, pornesc de la observațiile retrospective ale celor doi mari dialectologi, ținînd seama și de comentariile subiecților.

Scanned with OKEN Scanner

În ceea ce urmează, prezentăm (de regulă) intervențiile cu motivația lor; în unele cazuri, pentru argumentare, reproducem și formularea întrebării din Q NALR, urmată de soluția adoptată.

a) În Q *introductiv*:

5. Numele de batjocură al localității: – „polocră între comune" (639. Braniștea).

b) În Q *general*:

74. (păr) *des*: pentru pl. s-a propus contextul „păpușoi ...?" (665. Rotilești–Cîmpuri);

75. (barbă) *deasă*; pentru pl. s-a sugerat contextul „fasole ...?";

93. *minte*; subst. a fost mai lesne obținut prin referirea la un copil, care învață ușor, la școală (639. Braniștea), însă, de regulă, termenul a fost imediat oferit în contextele „parcă și-a pierdut ...?", „parcă i-a luat Dumnezeu ..." (Borosești, anchetă preliminară);

124. *pupilă*; evident, nu s-a putut respecta întocmai cerința Q, care prevede INDIC. (!);

144. *asurzesc* („Cînd încep să nu mai aud bine zic că ...?"); frecvent am folosit contextul „undeva unde este zgomot mare, la tăiat lemnul cu «circularul», dacă n-am treabă nu stau, căci mă tem să nu ...?" (anchete preliminare);

167. *vorbesc*; formulare riscantă („Cînd nu tac, ce zici că fac?"; ni s-au dat diferite răspunsuri); deci: „noi acum nu tăcem, ci ...?";

175. *spun*; referirea la școală este cam ... alambicată; deci, am formulat întrebarea astfel: „vrei să știi ceva, iar eu, dacă știu (cum stau lucrurile), îți ...?";

228. *gălăgie*; „Dacă într-un loc sînt mai mulți copii, te superi că fac mare ...?" (647. Priponești);

235. *amuțește*; formularea din Q, cu referire la cazuri patologice, este mai puțin relevantă; „Unui lăudăros: să vezi, dacă-i spun ceva, ce știu eu, să-l vezi cum ...?" (643. Cudalbi);

276. *aluniță* („Cum ziceți la *acela* negru, pe care îl au unii oameni din naștere, pe obraz?"); pentru a obține cuvîntul scontat, am folosit femininul: *aceea*. Ne întrebăm însă dacă folosirea formei de *masculin* nu a determinat apariția, *cu precădere*, a subst. „nigel" („neg") și „semn (din naștere)" în anchetele pentru ALRR. *Maramureș* (cf. vol. I., h. 98) și „semn" în anchetele pentru ALRR. *Transilvania* (vol. I, h. 117). Menționăm faptul că „neg" face obiectul întrebării următoare 277, pentru care s-a obținut tot răspunsul „negel" atît în Maramureș (h. 99), cît și în Transilvania (h. 118). De fapt, în afara sugestiei date de pron. demonstrativ *acela*, prin formu-

Scanned with OKEN Scanner

larea întrebării s-a dirijat atenția asupra o r i c ă r e i *pete* de pe piele, ceea ce putem constata începînd cu răspunsurile înregistrate de Emil Petrovici, publicate sub titlul ALUNICĂ „grain de beauté", ca MN în ALR II/I, p. 21, drept răspuns la întrebarea cu nr. 6943, „Cum numiți *semnul* negru care îl au unii oameni pe piele de la naștere?". La această întrebare s-a înregistrat termenul *semn* (alături de *pată, pecete* etc.) în majoritatea mare a punctelor anchetate, *alunică (aluniță, alună)* apărînd numai prin Banat, centrul Moldovei și Basarabiei, în estul Munteniei și în Dobrogea. Dar în acest caz a fost vorba despre orice fel de s e m n (dovadă completări cum sînt „din naștere", „din născare", sau explicații ca acestea: „s-o mirat mumă-sa de ceva cînd o fost în poziție" /pct. 250/; „o furat o floare mumă-sa cu el în burtă și l-o născut cu sămn" /pct. 836/; „o furat mă-sa cevașilea cînd o fost sărcinată și i-a ieșit semn" /pct.886/; cf. 899, 928).

Evident, forma pron. demonstrativ nu a fost hotărîtoare, întrucît substantive de genul feminin apar, însă destul de rar, atît în Maramureș (*pată*, h. 98/227), cît și în Transilvania (chiar *aluniță* – h. 117/362, 385, 452, 454 – și *alunică* – pct. 415). Mai curînd putem vorbi de o lipsă de „specificare" a „semnului" sau a „petei" care a făcut obiectul chestionării, de vreme ce, prin contrast, în zonele învecinate Maramureșului și Transilvaniei, pe hărțile din alte atlase regionale s-au înregistrat alte rezultate. De ex., în NALR – *Mold. Bucov.* s-a notat preponderent *alunică, aluniță* (vol. I, h. 64; nu lipsesc răspunsurile „pată", „semn", dar vezi distincția din pct. 491: „*alunica* e mică, *semnul* e mai mare și cu păr"); în NALR–Olt. apar preponderent *alună, alunea* și *aluniță* (vol. I, h. 88; cf. și *ligă, nălucă* și *semn*, ultimul doar în 5 pct.); teritoriul Banatului se împarte, din acest punct de vedere, în trei arii de bază: una, mai restrînsă, nord–vestică, în care predomină *semn*, alta, majoritară, cu *aluniță, aluneauă, alunea*, și o a treia, sudică, cu *ligă* (NALR – *Banat*, vol. I, h. 51 și XXV).

Indubitabil, putem vorbi cel puțin de o lipsă de precizie a întrebării; pentru a înregistra termenii numind noțiunea definită (deși numai aproximativ) în franceză prin „grain de beauté", ar fi trebuit să se insiste asupra „semnului" numit *alunică* în CADE („semn mic pe față sau pe trup, din naștere sau artificial, formînd ca o mică ridicătură de culoare negricioasă, cafenie"), respectiv *alunică* și *aluniță* în DA, unde semnificația cuvîntului în discuție este ilustrată prin citate cum sînt următoarele: „Alunica-ți de la gît / M-au aprins, m-au omorît" (după Alecsandri, *Poezii populare* ...); „Sărut ochiul și-o sprînceană / Și-alunița de sub geană" (versuri populare din Vîlcea).

281. *simt*; formulare derutantă: „... de unde știi că te doare?" (cînd te pișcă cineva); deci: „Dacă cineva vrea să-mi bage mîna în buzunar, cînd sînt atent, eu îl ...?" (642. Costache Negri);

Scanned with OKEN Scanner

299. *suspin*; „plîng și ... (IMIT.)", un context obținut de la subiecți (657. Coțofănești);
325. *stîngaci*; în loc de „*numai* cu mîna asta" (cu stînga) am întrebat „*mai ales* cu mîna asta" (după formularea lui Teofil Teaha, de la Vaideeni);
343. *țin*, 356. *arunc*, 361. *rabd*, 369. *aflț*[1], 370. *aflț*[2]; referirea la pers. a 2-a, din textul întrebărilor, a fost înlocuită cu aceea pentru pers. 1, („merg pe drum", „dacă sînt mai tare din fire tac și ..." etc.), pentru a obține de la început forma pentru această persoană;
376. *netezesc*; contextul propus este insolit pentru subiecți, care scriu rar și încă mai rar sînt puși în situația de a netezi pentru aceasta o bucată de hîrtie; deci, „boțeam" o bucată de hîrtie sau mîneca de la cămașă, iar apoi făceam gestul de a netezi;
401. *mă încalț*, 403. *mă descalț*, 405. *mă dezbrac*; precizările din text („dimineața", „seara") constituie referențiale derutante; m-am referit la operațiile respective, în general, prin IMIT.;
420. *visez*; formularea reia elemente din î. lui Sever Pop (ALR I/I, h. 73), dar este prea „încărcată" și greoaie („dormi și ți se pare că mergi cu trenul sau că ești în tîrg sau la cîmp, ori că te certi cu cineva ..."); mai simplu: „cînd copilul rîde prin somn, zici că ...?" (654. Furcenii Vechi);
450. *turbare*; pentru a obține *substantivul*, am propus contextul „a dat în el [în cîine] ...?" (659. Strășoane);
460. *amețeală*; din rațiunile expuse imediat anterior, am modificat finalul întrebării: „m-a apucat o ...?";
466. *tată*; am făcut referirea la situația concretă a subiectului (mi s-a făcut observația, ironică, asupra posibilității ca femeia să fie recăsătorită, ca să nu mai vorbim de faptul că „mama se cunoaște, tatăl ...!?");
520. *frumos*, 521. *frumoasă*; un copil care nu este urît, nu este obligatoriu să fie „frumos", poate fi și „așa și-așa"; deci referirea s-a făcut, în principiu, la ceva considerat ca atare (timp, vreme ~), apoi s-a particularizat, în contextele „copil ..."; „fată ...";
547. *botez* și 650. *biserică*; în textul întrebărilor apare cuvîntul *popă*, „familiar" (dacă nu ușor depreciativ) pentru subiecții noștri (oameni în vîrstă), pe care l-am înlocuit prin *preot*;
553. *fin*; formularea „enigmistică" a întrebării („Ce-i este nașului cel pe care l-a botezat?") a fost înlocuită cu raportarea la situația subiectului: „Ce-i ești mata celui care te-a botezat?";
615. *nevastă*, 616. *ginere*, 617. *noră*, 618. *socru*, 620. *soacră*, 622. *cumnat*[1], 627. *cuscru*, 629. *cuscră*: m-am referit la situația concretă a subiectului, în funcție de familia lui;

Scanned with OKEN Scanner

639. *mort*: formulare hilară („Cum zici că este omul care nu mai are viață, și trebuie îngropat?"); am recurs la o „punere în situație": „Cineva era foarte bolnav; am vrut să-l mai văd o dată, dar cînd m-am dus la el l-am găsit ...? (648. Tălpigi);
657. *piatră*: prin Moldova nu se fac pereții caselor din piatră (la formularea propusă în Q ni s-a răspuns, uneori, că din piatră se fac „cantoanele"); mai simplu: INDIC.;
667. *tencuiesc*: referirea la „zidar" derutează (de regulă, ei își construiesc singuri casele); deci: „După ce s-au ridicat pereții, ce se face?" (eventual: „cine face treaba aceasta?");
723. *amnar* (724. *cremene*); prima întrebare cuprinde termenul *piatră*, ce trebuia oricum evitat, pentru a nu influența răspunsul la a doua; deci: „Cum îi zici la acela de oțel cu care ...? GEST";
769. *sticlă*: în text apare „kilogram" (ca unitate de măsură pentru lichide: oțet); „În ce ții oțetul, uleiul?";
777. *scaun*: folosirea unei întrebări s-a impus rareori; de obicei INDIC.;
792. *pătură*: formulare imprecisă („foarte groasă") și redundantă (cu care te învelești noaptea cînd dormi"); pe baza acestei întrebări s-a obținut numele obiectului din comerț (pe care bărbații îl cunoșteau din armată). Mai ales în Vrancea, interesul s-a dirijat către învelitoarea „țesută în casă", element care trebuia să fie obiectul de bază al chestionării, pentru a obține informații etnografice;
916. *mulg*: întrebare confuză („Ce face omul cînd vrea să aibă lapte de la oaie?"), la care s-a răspuns prin „o hrănește bine!" etc.; mai simplu: GEST;
948. *șorici*: întrebare imprecisă („Cum îi spui la pielea porcului după ce-a fost pîrlit părul *de pe el*?" = de pe *porc*, sau se anticipă genul subst. *șorici*?); deci: „Cum îi spui la bucata din pielea porcului, pîrlită, pe care o mănînci?" (oricum, formularea pl. acestui substantiv a constituit o dificultate majoră pentru subiecți);
958. *cățeluș*: „Cum îi spui unui cățel mic de tot?", după 957. *cățel* („Ce fată cățeaua?"); întrebarea a trezit mirarea subiecților, bănuitori dacă nu cumva ar fi vorba despre unul mai mic decît cel abia fătat!; deci, pentru un alt diminutiv, am întrebat: „și după ce mai crește *puțin*, cum îi zici?";
964. *găină*: formularea este ironică: „Cum îi zici la «nevasta» cocoșului?"; subiecții au rîs, într-adevăr, dar la ezitarea unora (confruntați cu „ciudățenii" ale anchetei!), am adăugat imediat: „are mai multe!";
1344. *împușc*: mai direct: „Stai, că te ...?" (GEST);
1518. *verde*: „Cum e iarba primăvara ... (la culoare)?"; pentru pl.: „două *frunze* sînt ...?";

Scanned with OKEN Scanner

1519. *galben*: „Grîul cînd răsare e verde; cînd e copt cum e (la culoare)?"; pentru pl.: „doi *bostani* copți sînt ...?";
1521. *albastru*: „Cum e cerul ziua, cînd e senin, mai ales după o ploaie?"; pentru pl.: „doi *ochi* ...?";
1524. *roșu*: „Cum e sîngele la culoare?"; pentru pl. masculin: „doi ardei ...?" (alegerea unui substantiv defectiv de număr n-a fost prea fericită!);
1537. *poimîine* și 1539. *alaltăieri*: am înlocuit întrebările propuse, ceva mai complicate, aplicînd „tehnica" utilizată în Q pentru 1536. *mîine* („Ieri a fost ... [se va indica ziua anterioară celei în care se efectuează ancheta]. Dar ... [se va indica ziua următoare] cînd zici că este?"), respectiv pentru 1538. *astăzi* („Dar ... [se va indica ziua în care se anchetează]?"). De exemplu, dacă întrebarea se punea într-o zi de marți, pentru 1537 am întrebat „Cînd vine/este joi?", iar pentru 1539: „Cînd a fost duminică?";
1634. *maluri*; mai simplu: „apa curge, iar eu stau pe ... și privesc?!";
1638. *gură* (de apă): „Cum îi spuneți la locul unde se varsă o apă în alta?"; mai simplu, în opoziție cu „izvor": „Am mers de-a lungul pîrîului, de la izvor pînă la ...?";
1698. *teacă*: formulare ușor infantilă („Din ce scoți sabia, *cînd te iei la luptă*?", ce urmărește o situație „concretă" cu care, practic, foarte puțini subiecți au fost confruntați; săbii au avut doar cei ce au făcut armata la „călărași cu schimbul", iar, pînă prin 1948–1949, doar ofițerii, la ținuta de paradă!); deci, mai simplu: „În ce stă sabia?";
1702. *artilerist*; formulare „naivă" („Dar la acela care se luptă cu tunurile" – după *infanterist*): am apelat la cunoștințe despre viața militară ale subiecților: „*la ce* ai făcut mata (soțul matale) armata?" (eventual: „Dar alții, din sat?");
1709. *război*: aceeași observație ca și pentru cazurile precedente („Cînd nu se împacă două țări între ele și armatele se bat cu tunul, cu pușca, ce zici că-i atunci?"); T. Teaha a rezolvat problema cu formularea „Cînd nu e *pace*, ce este?". M-am referit la datele biografice ale subiecților, iar de la Mera (pct. 661), am întrebat „Ce este acum în Vietnam?";
1711. *prizonier*: aceleași observații și aceeași soluție ca și în cazurile precedente;
1723. *milițian*: („Cum îi spui omului care *ține rînduială în sat* și te controlează dacă ai buletin?"); am evitat o asemenea formulare ce-l punea pe subiect într-o poziție de inferioritate intelectuală, apelînd la o situație concretă: de obicei, postul de miliție se află în aceeași clădire cu primăria, unde frecvent am lucrat, sau pe unde (îi spuneam că) am trecut la venirea în sat; de aici, referirea la *milițian*;

Scanned with OKEN Scanner

1735. *cerere*: am adoptat o soluție mai directă: „scrii pe o foaie de hîrtie: «tovarășe președinte, subsemnatul ...»; ai făcut o ...?" (641. Pechea);
1767. *argăsește*: din cauză că meseria *cojocarului* este mai puțin cunoscută m-am referit la cioban (acesta taie de obicei oi sau miei) ori la ceea ce face însuși subiectul în asemenea situație;
1768. *măcelar*: am schimbat ordinea precizărilor („taie vite și vinde carne"), întrucît în mediul rural „negoțul" cu carne este mai puțin practicat;
1793. *tivesc*: am insistat asupra faptului că se face această operație pentru ca marginea pînzei să nu se destrame;
1833. *scump*; întrebarea se referă la cumpărarea unui *ceas*, obiect cumpărat prea rar pentru ca să se poată aprecia prețul; am înlocuit acest termen prin *cal*; cel mai ușor am obținut cuvîntul în contextul paremiologic „ești ieftin la făină și ... la tărîțe?"; de aici, referirea la *cal*;
1844. *rușine*; am înlocuit „pleznește" (sic!) prin *crapă* (obrazul), conform uzului regional;
1845. *viclean*; formularea î. este destul de pretențioasă; după enunțul ei, în cazuri de ezitare, am adăugat: „Zici despre cineva că este *ca o vulpe de ...?*";
1880. *mă agăț*; formularea î. se referă la *ciulini (scaieți)* și la oi; am obținut ușor verbul în contextul „trage, că s-a ..."; pentru pers. 1, „și mie mi se întîmplă: dacă nu sînt atent, cînd merg pe lîngă un gard de sîrmă...?";
1930. *fac*; după textul î. din Q, apariția verbului nu este obligatorie („Învățătorul, la școală, îi dă copilului socoteli și copilul acasă le ...?"); am recurs frecvent la contextul „unu și cu unu ... doi?";
1973. (Ion este omul) *cel mai harnic* (din sat) și 1974. (Maria este femeia) *cea mai harnică* (din sat); în Q s-a propus „traducerea", prin întrebare *directă* („Cum spui dumneata, cu vorbele dumitale, așa cum se vorbește aici în sat: «Ion este omul *cel mai harnic* din sat»"). În afara faptului că am evitat „distanțarea" oarecum naivă, prin care subiecților li se sugera un statut inferior (fiind preocupat în mod constant de a nu face ancheta „en Monsieur", după expresia lui Dauzat), o așa-zisă „traducere" nu reușește , expresia cel mai frecvent utilizată fiind chiar cea propusă. Pentru a nu exista suspiciuni de simplă „preluare", am folosit o întrebare *indirectă*: „Sînt mai mulți oameni harnici în sat, dar, dintre toți, cutare este ...!?" (647. Priponești); același procedeu și pentru feminin („Dintre femei, poți să spui că Maria este ... !?"). De altfel „traducerile" de acest tip nu i-au reușit nici lui Petrovici;
1984. *nouă*, adj.; întrebarea este naivă („Dacă ai o haină veche, pe care n-o mai poți purta, atunci zici că trebuie să-ți cumperi o haină ...?"); în sat „învechirea" nu este un motiv al schimbării ... garderobei (o haină se mai

Scanned with OKEN Scanner

poartă și cîrpită!). Un context mai firesc: „Pălăria asta-i ruptă; de Paști aș vrea să-mi cumpăr una ...?".

c) În Q *speciale*:

2084. *potîng* și 2085. *cocoș*: pentru cine cunoaște construcția plugului din perioada de după ultimul război, întrebările sînt fără obiect; „cotiga" nu se leagă de „grindei" (care este bara de fier ce se sprijină pe „masa" de la cotigă); legătura se face între plugul propriu-zis (sau „trupița" plugului) și cotigă; deci: „Prin ce se leagă cotiga de plug? (pentru 2084) și „Este acolo și un fel de cui?" (pentru 2085). Adesea am întrebat dacă este cunoscut termenul *potîng*;

2105. *vîrtej*; de obicei, această piesă nu „stă" direct pe podul osiei dinainte, care este „căptușită" prin „perinoc" (numele din graiurile nordice) sau „gresie" (în graiurile din sud); deci, am făcut astfel de precizări (conform fig. 3 de la capitolul *Carul*, din Damé, *Încercare de terminologie popo-rană română*, p. 9);

2299. (oaia) *behăie* (onomatopee): î. din Q nu este destul de precisă („Cum face oaia?") și este, în plus, riscantă; am ocolit o reproducere „forțată", oferind o situație credibilă: „Cînd pierzi un miel pe cîmp, umbli după el și ce faci, *cum* faci? Faci ca oaia ...?";

2341. *hîrzob*; definiția obiectului este confuză, ba chiar greșită, mai ales prin ultima indicație, prin care „hîrzobul" este confundat cu „strecurătoarea" („Cum îi spuneți la pînza legată de patru bețe deasupra hîrdăului /a ciubărului/, prin care se strecoară laptele?"). Desigur, ar putea fi vorba de o practică specifică altor zone (?), dar, începînd cu Damé, *Încercare de terminologie* ... (1898) și pînă la *Dicționarul Academiei* (t. II/I, F-I, 1934) și la Scriban (*Dicționaru...*, 1939), *hîrzobul* de la stînă este definit, în general, drept cercul format dintr-o creangă de alun, servind drept cadru pentru o împletitură, cu „ochiuri" destul de largi, din sfori de cînepă sau de fîșii de tei, ce se pune pe „budacă" (sau pe o covată), pe care se așează cașul abia închegat, ca să se scurgă (printre sursele de informare: Marian, Pamfile, răspunsuri la ancheta Hasdeu etc.). În Moldova, hîrzobul se pune și pe vasul în care se strecoară laptele, ca suport pentru strecurătoare (vezi NALR –*Mold. Bucov. Texte*, I/1, p. 40, pentru localitatea Vetrișoaia, unde „împletitura" este din sîrmă). Deci, acolo unde nu am indicat obiectul (cînd ancheta s-a făcut la stînă), am întrebat: „Pe ce stă bucata de pînză prin care strecori laptele în ciubăr (budacă), ca să nu cadă înăuntru?" (vezi și Chestionarul ALR II, text dactilografiat: 5408, „*hîrzob*, se pune pe găleată pentru a nu intra strecurătoarea"). După formularea din Q NALR, pusă ca atare, se obținea răspunsul „strecătoare", ce face obiectul î. 2346,

Scanned with OKEN Scanner

în ipostaza „bucata de pînză în care puneți cașul ca să se scurgă zerul?". De fapt, „strecătoarea" se folosește pentru ambele operații: după ce laptele s-a închegat și a fost „rupt", strecătoarea se bagă pe dedesupt, în ciubăr, și cașul, după ce este „învelit", se scoate din ciubăr și se pune la scurs (mai întîi pe *hîrzob*).

Formularea din Q NALR este cu atît mai surprinzătoare, cu cît nu contrazice numai definiția „hîrzobului" din principalele dicționare ale limbii române, ci și definirea obiectului de către Emil Petrovici: „Cum îi ziceți cercului de lemn, în care sînt împletite cîteva sfori, care se pune pe gura putinii și pe care se așează strecurătoarea, *cînd strecurați laptele* (subl. n.), ca să nu cadă strecură-toarea în putină?" (ALR II, serie nouă, vol. II, h. 413). Este drept că, uneori, s-a răspuns că pînza se fixează cu două bețe sau se pune pe două bețe încrucișate (care nu se mai numesc „hîrzob") sau că strecurătoarea se fixează pe torțile putinii ori este ținută de către strungar și mînzărar, dar nu se lasă loc nici unei confuzii, așa cum constatăm de pe harta 779 din NALR – *Olt.* (vol. IV). Conform răspunsurilor înregistrate aici, *hîrzob* tradus în franceză prin „tamis en toil pour le lait"!), cu excepția unui număr de puncte din nord-vestul provinciei (unde s-a notat *vîrzob*), ar fi echivalentul denumirilor *strecurătoare, săcotei, săculete, foaie*, sau *pînză de strecurat, sădilă*, ba chiar... *tifon* (!). Desigur, pericolul este destul de mare în cazul unei preluări necritice a unor astfel de răspunsuri de către redactori (orășeni) de la *Dicționarul limbii române* al Academiei!

2439. *crîng*; întrebarea este neclară, „crîngul" nefiind o „rotiță mai mică", ci o piesă de aspect cilindric, cu „plinuri" („șistorile") și „goluri", care se îmbucă cu măselele roții ce se învîrte în plan vertical și care transmite mișcarea pietrei alergătoare; am folosit figura din Q.

1.7. *Procedee pentru obținerea unor forme gramaticale.* Într-o serie de cazuri, obținerea formei de sg. pune probleme deosebite, formularea întrebării fiind de natură să sugereze alt termen decît cel urmărit, sau din cauză că numele unor obiecte se pretează la diferite interpretări (în special cele care se prezintă sub formă de „pereche"). În toate aceste cazuri, în Q nu au fost formulate întrebări aparte, cum se prezintă lucrurile pentru formele articulate ale substantivelor și pentru formele pentru diferite timpuri și moduri ale verbelor. Am selectat și reproducem întrebările „tipizate" pentru astfel de situații, precizînd faptul că formulările ce urmează, mai ales pentru timpurile verbului, au cunoscut variații aplicabile și în cazul altor verbe.

Scanned with OKEN Scanner

a) Obținerea unui singular „dificil" pentru un subiect „negramaticalizat" (cum au fost , de obicei, ciobanii):

2291. *mînzări*: termenul s-a obținut relativ ușor, dar pentru sg., pentru a evita reluarea cuvîntului din *textul* întrebării („Cum numiți cu un cuvînt toate *oile* care au lapte?"), am oferit contextul următor: „La alesul oilor, a rămas între *sterpe* o ...?", prin care se creează opoziția sugestivă.

b) Obținerea sg. pentru nume de obiecte care se prezintă sub forma a două părți:

1287. *desagi*; pentru sg. am oferit contextul: „un ... plin și unul gol" (648. Tălpigi; vezi și 2.1., p. 196);

c) Obținerea unei forme articulate a substantivului pentru care în Q nu apare o formulare:

763. *sare*, art.: „dacă înainte costa 3 lei kg, iar acum costă 4 lei, zici că „s-a scumpit ...?" (652. Umbrărești);

1530. *marțea*, art.; 1531. *miercuri*, art.; 1532. *joi*, art.; de la Corod (pct. 644), am generalizat sistemul aplicat pînă atunci sporadic; aflînd orașele și alte localități în care era „tîrg" în zilele respective, pentru 1530 am întrebat: „Cînd este tîrg la Bîrlad și la Vaslui?"; pentru 1531: „Cînd este tîrg la Focșani, la Crasna, la Murgeni?", iar pentru 1532: „Cînd este tîrg la Tecuci, Berești, la Puiești?" (în funcție de localitatea cea mai apropiată). Dacă s-a răspuns tot cu forma nearticulată, am reluat „informația": „vasăzică, la Bîrlad este tîrg în toată ...?" [marțea!], sau „merg la tîrg la Focșani în toată ...?" [miercurea] etc.

d) Întrebări pentru obținerea unor forme verbale:

158. *miroseam* (imperf.): „Cînd cumpăram smîntînă, la tîrg, ca să văd dacă nu este veche, o ...? (gest) (de la 656. Homocea); evident, timpul este sugerat prin forma verbului (a) *cumpăra*;

604. *voi cînta* (viitor): „mîine, toată ziua ...?";

354. *nu ține!* (imperativ negativ): „Dă-i drumul, ...?";

596. *să jure* (conjunctiv prezent): „Îl chem la biserică, să vedem dacă are curajul...?" (655. Ionășești);

1596. *să plouă* (conjunctiv prezent): „dacă e secetă, zici: tare ar fi bine...?" (cînd era vară și timpul era secetos, prima parte nu era, evident, necesară);

108. *să fi văzut* (conjunctiv perfect): „Era bine, dinainte ...?";

85. *tunzînd* (gerunziu): „l-am găsit ... oaia?" (gest);

113. *văzînd* (gerunziu): „dacă pui gheață pe plita fierbinte, se topește ... cu ochii!" (anchetă preliminară, Borosești); sau: „nu a învățat la școală meseria, a învățat ... cum fac alții!";

Scanned with OKEN Scanner

571. *cerînd* (gerunziu): „nu poți trăi toată viața …!";
1920. *vrînd* (gerunziu): „nu-mi convenea, dar n-am avut încotro; am făcut-o …!", sau „cu voie, fără voie, adică …?".

1.8. *Completarea corelativă a chestionarului.* Adaptînd ancheta pentru *etapa* desfășurării și pentru *situația* de pe teren, am completat chestionarul *introductiv* cu întrebări în măsură să sondeze lucrurile și să consemneze informații utile pentru cunoașterea subiecților și a datelor generale despre obiceiurile localității (surse ale influenței limbii literare, onomastică, aceasta din urmă ca obiect de selecție și de comentarii, eventual subiective). În ceea ce privește Q *general*, am adăugat cîteva întrebări de „corelare" (în privința tipului unei forme gramaticale, dar, mai ales, pentru vecinătăți semantice). Aceste întrebări au rezultat din completări ale subiecților ce au extins discuția, pornind de la întrebările puse; în general, au fost notate răspunsuri numai sporadic și ele vor putea fi prezentate în notele de sub paragraful III de pe marginea hărților lingvistice.

La Q *introductiv*:
48: pe lîngă „Citește ziare sau cărți?", am consemnat și alte surse ale influenței limbii literare: urmărește emisiuni la radio sau TV?;
53: pe lîngă „Locul de naștere al soției (soțului)", am consemnat și numele acesteia (acestuia), vîrsta și dacă a învățat carte (cîte clase);
55: am notat numele copiilor/nepoților;

La Q *general*:
360. *să mă doară* (conjunctiv prezent): dat fiind faptul că (și) în sudul Moldovei a apărut forma „să mă doaie", în 11 localități din această zonă am pus și o întrebare (360 bis) pentru conjunctivul verbului (a) *părea*, înregistrînd, sporadic, forma „să i se paie" (cf. NALR–*Mold. Bucov.*, I, harta 82, note, sub III). Incidental, am notat și forma de conjunctiv „să saie";
1139. *pepenărie*; „cum se numește cel «de meserie» sau care o păzește?" (1139 bis);
1201. *struguri*; am pus o întrebare și pentru „boabă" (cu pl.) – 1201 bis, sau după 2141. *ciorchine*, în acest caz eliminînd din textul întrebării termenul „boabe" (2141 bis), de la 639. Branișteа;
1504. *carîmb*; „Dar dacă le tai tureatca (carîmbul)?" (1504 bis; de la 644. Corod).

1.9. *Suplimentarea chestionarului.* Remarcînd prezența, în vorbire, a unor forme (și pronunțări) specifice zonei pentru cîteva cuvinte, de regulă instrumente

Scanned with OKEN Scanner

gramaticale, le-am înregistrat mai întîi sporadic. Acestea sînt: *după* (638. Odaia Manolache, a 5-a anchetă), *pînă* (630. Berești, a 7-a anchetă), *spre* (646. Belcești, a 10-a anchetă), înscrise pe fișa suplimentară de pe ultima foaie a caietului 4 de anchetă; de la Păunești (pct. 658. ancheta a 12-a), chestionarul suplimentar a ajuns la 9 întrebări (*pînă, după, spre, nimic, tot; toți, toată; toate, uite*!), la care, de la Florești – Cîmpineanca (pct. 651, ancheta a 15-a), am adăugat al zecelea cuvînt, *prin*, iar de la Borșani – Coțofănești (pct. 657, ancheta a 22-a) pe cel de al 11-lea, *deloc*. Sugestii în ceea ce privește urmărirea unor astfel de forme am primit și din partea subiecților. De exemplu, cel de la Hîrja (pct. 670), observa că „în jos, spre Moldova se vorbește *cojănește*, cu *tăt, tătă*", pronunție care, pentru cel de la Fălciu, se aude „pe la Iași".

Răspunsurile (și formele) obținute pentru aceste cuvinte au fost notate în 25 de localități ce au urmat, mai puțin pct. 627. Fălciu, unde, în caiet, am menționat că nu am pus întrebările din Q *suplimentar*, întrucît chiar la ultimele întrebări din Q *general* (de tip „traducere") am obținut răspunsuri cu mare dificultate, subiectul adaptîndu-se greu și la cerințele formulării diferitelor moduri și persoane ale verbelor: „informatorul nu are «gimnastica» minții potrivită pentru așa ceva" (deși face observații spontane asupra unor astfel de fapte lingvistice, după cum am văzut ceva mai sus).

Forme semnificative am obținut pentru „pînă" (cu „rotacism": *păr la, pără az*), „după" (*dipi*), „spre" (*la, drept, supri, înspre*), „tot, toți, toată, toate" (vezi și mai sus), „prin" (*pin, pîn*), „nimic" (*niñica, ñic(a), ñic*^{i}) și nenumărate variante pentru „uite!". În multe cazuri, astfel de forme apăruseră deja în vorbire, fiind notate imediat și (adesea) reluate la sfîrșitul anchetei, eventual transcrise de pe fișa a 6-a, suplimentară.

Pentru obținerea *ad-hoc* a cuvintelor respective am folosit următoarele întrebări:

– „pînă" (local): „nu merg departe, nu ajung în capătul satului, merg numai ... la cooperativă" (GEST); (temporal): „avem de lucru încă o zi; deci, lucrăm ... mîine"; „nu mai avem de lucru; am lucrat destul ... azi"; „am căutat-o și am găsit-o ... la urmă";

– „după" (local): „eu merg înainte, iar copilul vine ... mine" (GEST); (temporal): „nu vine dimineață, vine la (ora) 12 și, mai sigur, ... ora 12" (GEST);

– „spre": mi-am dat seama că vine ... mine" (GEST);

– „nimic": „am pierdut ce-am avut; pot spune că nu mai am chiar ...";

– „tot": „nu mai am vin, l-am băut ...";

– „toți": nu mai este nimeni la primărie, au plecat chiar ...";

– „toată": „nu mai am carne de porc, am mîncat-o ...";

Scanned with OKEN Scanner

– „toate“: „nu mai am lemne de foc, le-am ars …“;
– „prin“: „nu era acasă; l-am întîlnit … sat“;
– „deloc“: „dacă am băut tot vinul, nu pot să-ți mai dau, căci nu mai am (chiar) …“;
– „uite!“: „Dacă vrei să-mi arăți pe cineva care este mai departe, întinzi mîna și zici: …!“ (GEST).

2. „RADIOGRAFII“ ALE ANCHETEI: LOGICA CHESTIONĂRII ȘI A RĂSPUNSULUI

După experiența unui număr de 34 de anchete definitive pentru NALR. *Moldova și Bucovina* și după notații fragmentare anterioare, de aceeași natură, am considerat necesară înregistrarea amănunțită și fidelă a „filmului“ comentariilor unor subiecți care au răspuns la QG (frecvent și la unele QS), pentru a putea furniza, ca document, imaginea stabilirii și întreținerii contactului de comunicare cu aceștia, a reacțiilor subiecților față de modul de a chestiona, privind (non)capacitatea de abstractizare și procesul „gramaticalizării“ lor treptate. Intenția noastră a fost aceea ca, publicînd aceste comentarii, să oferim viitorului interpret al materialelor din *Atlas* (hărți și material necartografiat) o temă de meditație asupra efortului de judecată și de formulare ce însoțește obținerea unui răspuns, asupra cadrului general de „tatonare“ lingvistică, cu acceptarea, parțială sau totală, a „programului“ anchetatorului, respectiv cu respingerea modului de a vedea lucrurile al acestuia, ce a fost întrevăzut, de fapt, încă din faza redactării Q. Astfel de analize, profitînd de tehnica înregistrării, în întregime, a conversației pe bandă de magnetofon și a transcrierii sub formă de „partitură“, au fost oferite și de Peter Wagener; ele se referă la preparativele „organizatorice“ ale membrilor echipei, la cîștigarea simpatiei subiectului și la reacțiile pozitive ale acestuia, dar redau, de asemenea, și comentarii asupra termenilor puși în discuție în anchetă; un interes aparte prezintă cazurile în care subiectul *nu a răspuns* la întrebările puse (*Methodologie*, 196–199; 206–207).

Așa cum am arătat în diferite capitole ale primei părți a lucrării, ca și în capitolul anterior, consacrat criticii Q folosit pentru NALR, în discuție este pusă logica chestionării, ce determină atît selecția lexico-semantică prin prisma „cuvinte și lucruri“, cît și obținerea formelor gramaticale (în special singularul și pluralul substantivelor și adjectivelor și diferite categorii ale verbului).

Comentariile subiecților principali din șapte anchete (întreprinse în intervalul iunie–noiembrie 1970 și, ultima, în aprilie 1972) au fost notate în caiete speciale de către cercet. Doina Hreapcă, în același timp cu transcrierea răspunsurilor propriu-zise, operată de către Stelian Dumistrăcel, care punea și întrebările din Q. Colaboratoarea noastră a selectat, pentru capitolul de față,

Scanned with OKEN Scanner

comentarii semnificative ale subiectului dintr-unul din punctele astfel anchetate (2.1.), iar, pe baza comentariilor notate în celelalte localități, au fost realizate grupaje „tematice", referitoare la diferite aspecte metodologice ale anchetei (2.2.). În sfîrșit, din pct. 628 s-a transcris înregistrarea pe bandă de magnetofon a desfășurării anchetei privitoare la „conjugarea" verbului (2.3.).

Însemnările ce urmează ne pot convinge că, deși puțin exagerată, afirmația lui W. König considerînd că fiecare întrebare adresată subiectului poate fi socotită un experiment în sine nu trebuie neglijată (*ibidem*, p. 188).

Oferim, în continuare, materiale brute, rezervîndu-ne pentru altă etapă încercarea unei interpretări.

2.1. „Modelarea" subiectului

După analiza comparată a comentariilor și a observațiilor notate sistematic în cursul a șase anchete succesive, am selectat, pentru a înfățișa reacțiile și „modelarea" subiectului în cursul unei cercetări dialectale, materialele provenind din punctul de anchetă 660 din rețeaua NALR. *Moldova și Bucovina*, localitatea Bolotești, județul Vrancea. Ancheta cu Q și pentru înregistrarea de texte dialectale a avut loc aici între 22–26 iunie 1970. Subiectul pentru ancheta cu QG ne-a fost recomandat de către un profesor (Mircea Horeangă), avînd o oarecare experiență în domeniul investigațiilor dialectologice. Așa se explică faptul că propunerea lui s-a oprit asupra unui bărbat relativ tînăr (51 de ani), inteligent și cu personalitate. Fiind instruit și beneficiind de experiența unor contacte sociale semnificative, acesta nu numai că nu se „sfiește" să ne ofere aspectele fonetice ale graiului local (fapte populare, regionale și dialectale, dintre care multe sînt „controlate"), ci este chiar preocupat să comenteze registrele vorbirii în care apar diverse forme. Lexicul constituie, de asemenea, obiectul a numeroase observații și explicații, proces analitic care se extinde, apoi, cu destulă subtilitate, și asupra formelor gramaticale. Conform metodologiei adoptate, am făcut, la început, o verificare practică a posibilităților subiectului, punîndu-i întrebările din QS *Agri-cultura* și *Viticultura*. În urma rezultatelor obținute, am decis să ne fie colabo-rator pentru notarea răspunsurilor la cele 2000 de întrebări din QG și din QI.

Informații asupra localității, a anchetei noastre și asupra subiectului se găsesc în NALR–*Mold. Bucov., Date* (p. 384–386), în NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/2 (p. LI–LIII), ca și în acest volum, în capitolul următor, *Jurnal de anchetă* (p. 295 și 348–350).

Parcurgerea textului ce urmează ilustrează motivele pentru care Mardare Vasile a fost caracterizat drept un subiect *bun*. Subliniem faptul că, în cursul anchetei, s-a manifestat, în sens pozitiv, dar și negativ, ca o personalitate puternică: a trecut de la folosirea persoanei a 2-a plural la persoana a 2-a singular și

Scanned with OKEN Scanner

nu a ocolit comentariile mai „piperate". În același timp, uneori s-a „blocat" pe primul său răspuns, refuzînd discuția asupra unor fapte a căror clarificare anchetatorii o credeau necesară. Subiectul și-a îndreptat atenția și asupra activității celor doi anchetatori (pentru acest aspect, cf. și Wagener; *Methodologie*, 186–187); cînd aceștia se consultau discret asupra unei transcrieri, le accepta *aparteul*: „așa-i cu scriptologia!". Dar, de fapt, le-a observat reacțiile și, uneori, voia să se convingă dacă a „nimerit" răspunsul. În linii generale, indicarea formei de pl. (respectiv a celei de sg.) a reprezentat pentru el o problemă simplă și a „conjugat" ușor, atent la relațiile create prin formularea întrebărilor pentru diferite persoane, timpuri și moduri. A recunoscut, de altfel, că „asta-i un fel de gramatică".

A fost satisfăcut de prestația sa: se „asculta" vorbind dialectal, își întărea răspunsurile repetînd formele sau exclamînd, ca pentru sine, „sigur!". Rîdea, mulțumit, cînd își putea verifica răspunsurile pe baza figurilor din Q. Conștient de aprecierea anchetatorilor, s-a autocalificat astfel: „am să mă fac și *popă* ... sau *preot*!" (recurgînd, chiar în acest caz, la tehnica sinonimică din răspunsurile la întrebări).

Comparînd însemnările transcrise aici cu fișele din caietele de anchetă și, apoi, cu notele care au putut fi reproduse în hărțile și textele redactate sub formă de material necartografiat publicate în vol. I din NALR. *Moldova și Bucovina* (avînd ca temă *Corpul omenesc: părțile corpului, boli, însușiri fizice și morale*), ne putem da seama că, în cursul anchetei și la redactare, cea mai mare parte a comentariilor subiectului, corpul „procesului-verbal" al anchetei, se pierde, atît din cauza concentrării anchetatorului asupra transcrierii fonetice, cît și din motive strict redacționale.

De aceea, materialul publicat aici constituie doar un *semnal* pentru viitorul interpret al **rezumatului** AD pe care-l reprezintă cuvintele și frazele publicate într-un atlas: în realitate, aproape fiecare răspuns este (sau poate fi) înconjurat de un halou de certitudini sau de rezerve, de mimică, gesturi și intonații, un ansamblu ce impune o considerare plină de precauții și de reflexivitate.

Relații tehnice. Textul ce urmează reproduce cea mai mare parte a observațiilor informatorului din pct. 660, începînd cu răspunsurile la întrebările din cele două QS și continuînd cu cele din QG. Nu au fost transcrise observațiile ce au însoțit răspunsurile la QI, care a fost completat înainte de a pune întrebările din QG.

Pentru fiecare întrebare există două alineate: a) indicarea numărului de ordine din Q și a cuvîntului-titlu, urmat, de regulă, de indicarea formelor gramaticale scontate. Cînd acest lucru a fost absolut necesar, între ( ) a fost reprodus textul întrebării; în unele cazuri, între [ ] au fost extrase elemente

Scanned with OKEN Scanner

rezumative ale chestionării sau a fost precizat sensul cuvîntului-titlu; b) răspunsul subiectului, transcris literarizat; au fost reproduse însă unele fonetisme populare și, cînd s-a impus, chiar fonetisme dialectale. Răspunsul subiectu-lui este reprodus între „ ". În text, apar cu litere cursive cuvintele „cheie", de obicei accentuate de subiect, iar între « » sînt evidențiate anumite contexte rele-vante. Precizările anchetatorului au fost date, în acest alineat, între ( ). Uneori, acest paragraf cuprinde doar observații ale anchetatorilor, cu exemplificările de rigoare.

Un asterisc (*) înaintea numărului de ordine atrage atenția asupra reluării problematicii cuvîntului respectiv prin întrebarea corespunzătoare în grupajele din subcapitolul următor, în care au fost reunite observații identice sau comparabile din celelalte puncte de anchetă pentru care s-au notat, sistematic, comentariile subiecților și care ilustrează ceea ce am putea numi zone de „criză" ale comunicării în cursul anchetei dialectale.

QS **Agricultura**

2002. (pămînt) *afînat*
„Dai cu sapa și fugi ca-n cenușă".

2003. *pîrloagă*, pl.
„Da, sigur, *o pîrloagă, două pîrloage*; am văzut eu ce spuneți dumneavoastră!" (adică înțelege că după forma de sg. se cere și aceea de pl.).

2033. *snop* (de strujeni), pl.
„Se zice și *mănunchi* și *znop*".

2040. (grîul) *înfrățește*
„Cică *înfrățește* grîul, așa se spune".

2044. *momîie* (în grîu, în cînepă), pl.
„Momîi" (pl.; rîde).

2048. *popă*, pl. [snopul de deasupra clăii de grîu]
„O ardeleancă (din sat) îi spune *magari* la snopul ... (de deasupra)" (rîde); „noi rîdem de ea".

2049. *stog*, pl.
„*Claie* pentru fîn, și *stog* pentru grîu".

2063. *prepeleac*, pl.
„Cum dracu-i spui la aceea?! Îl pui și te orientezi (= „ghidezi") cum faci claia" (de fîn); (apoi, răspunde) „par".

2064. *șură*, pl.
„*Fînar* și *fînărie*; și așa, și așa".

Scanned with OKEN Scanner

2096. *combiner*, pl.
„*Tractorist* îi spune; tot el lucrează și la combină cînd se strică; dar și *combiner*".

2098. *brigadier*, pl.
„*Fermier* e nou, de anul trecut e înființată chestia asta".

2101. *burete*, pl. [partea mai umflată a butucului de la roată]
„*Butuc* se cheamă cu totul".

2105. *vîrtej*, pl. [la car]
„*Osîiacul* stă pe osie".

2115. *carîmb* (la loitră), pl. [întrebările anterioare descriu carul cu „leuci" și „loitre"]
„Nu erau căruțe cu *leoci;* la noi sînt două *lături* de 20–25 cm; *scoarțele* sînt acelea mari cu care cari porumbul".

2117. *podul* (carului), pl.
„*Podină*; *fundul căruței* pe românește".

2126. *țepușe* (la sanie), sg.
„Țepuși *de sanie*, țepuși *la sănii*".

2127. *proțap* (la sanie), pl.
„Nu două *proțapuri*, da/r/ două *proțape*!".

QS **Viticultura**

2129. *stropitură* [primul rod pe care-l dă via tînără]
„Al treilea an face cîte-un «țîrțăr de poamă»; al doilea an nu prea face".

2133. *corzi de vie*, sg. [ramurile de un an, lăsate pentru rod]
„*Cordiță* se cheamă, *coarda* e aceea mai mare".

2141. *ciorchine*, pl. [ceea ce rămîne după ce ai mîncat boabele de struguri]
„*Bobițele* și cu *ciorchinele* la un loc se cheamă".

2143. *aguridă*
„*Aguridă* se cheamă toată, pînă se coace".

2146. *copil* (la vie), pl. [mlădița care crește pe lîngă frunze și care se rupe înainte de a stropi via]
„Cînd se rup frunzele de pe butuc, (se spune) «am tîrcăvit»; (se spune și) «am tîrcăvit femeile!»".

2147. (via) *dă ochi*
„*Dă via, dă căpușele*".

Scanned with OKEN Scanner

2150. *ridic* (via)
„*Corzile de rod* «se încordează»; se bat alți *haragi*; de la primul harag se cheamă *încordat*, nu de /la/ al treilea sau al doilea".

2154. *vier*[1], pl.
„*Pîndar* se chema pe timpuri".

2155. *vier*[2], pl.
„*Podgorean* pe românește".

2156. *stropesc* (ind. prez., 1–6)
Variație de pronunție, inconștientă, pe care nu o recunoaște: pers. [5], *strokíți*, pers. [6], *stropesc*; în discuția cu anchetatorul, nu admite că ar fi pronunțat cu bilabiala nealterată.

2158. *vermorel*, pl.
„[Sînt] mai multe feluri de pompe: de stropit, de bicicletă".

2165. *tai* (mustul dulce) [cînd torni must fiert peste cel dulce, ca să nu fiarbă]
„Nu-i *taiat ńica* (refuză sugestia anchetatorului); ăl *tai*: se pune metabisulfit și apă".

2166. *se îmbăloșează* [vinul]
Nu știe să răspundă imediat: „Las-o așa (= anchetatorul să nu scrie nimic), că mi-aduc aminte!".

2167. *vîntur* (vinul)
„Îl *vînturi*, îl *pritocești*, îl schimbi de la una la alta".

2170. (vin) *pelin* [vinul în care pui „niște buruieni", ca să fie „amărui" la gust]
„Îi pui *busuioc*, îi dai miros de mort" (rîde).

2173. *pritocesc* (ind. prez., 1–6) „(Ce zici că faci cînd lași să curgă vinul dintr-un vas în altul, ca să-l desparți de drojdie?")
[IP] „Răvăŝești"; [A] „Și eu ...?"; [IP] „Răvăĉesc"; [A] „Și el ...?", [IP] „Răvăŝește".

2174. *cenușa vinului*
„*Zaț* sau *crușeală* pe butoi".

2175. *zăcătoare*, pl.
„*Căzi* și *pritoace*, tot aceeași (este)".

2176. *ciubăr*, pl.
„Îi spunem și *ciubăr* și *hîrdău*"; așteptîndu-se să i se ceară forma de pl., dă, din proprie inițiativă, un context: „Cîte *ciubere* ai făcut? Douăzeci, treizeci".

Scanned with OKEN Scanner

2179. *cep*[1], pl. („Cum zici la bucata de lemn cu care astupi gaura de *jos* a butoiului?“)
[IP] comentează fonetismul cuvîntului subliniat, în pronunţia anchetatorului: „Noi nu spunem *jos* aici, spunem *ĝos*!“.

2185. „Ce soiuri de struguri, după culoare, boabe, cunoaşteţi?“
„*Perlă* «di*ẑ*aba» (rîde); nu-i *ńic[a]* (nu ştie dacă am înţeles jocul de cuvinte), adica ştiinţific se spune «*perlă de Caba, de Şaba*»; *ĉeslá doré*, mănînci pînă crăpi; *zaibăr*, îi sălbatică; ... *fragă* şi *castel* (rîde); *corniţa-i* la (via) bună, la indigenă“.

QG

58. *cap*, pl.
„*Capete* se spune numai la animale, la om, *capuri*“.

61. *ţeastă*, pl.
„*Tivdă* (rîde); eşti *căpăţînos*, te-ai scăpat în boierie (dacă spui „tivdă“, ca şi în cazul cînd îţi schimbi pronunţia), cică te-ai *lovit*, (corectat) te-ai *loyit*, du-te dracului!“.

62. *cucui*, pl.
„*Un cucui, două cucuie*; te-ai lovit şi ai două cucuie, da!“.

66. *pieptene*, pl.
„*Greblar*, cumpărat de la cooperativă, *pieptene*, acela făcut de ţigani“.

68. *mă lau* (ind. prez., 1–6); întrebare directă: „Ziceţi (*mă*) *lau*?; la ce spuneţi?“
„*Se spală* la cap, *se laie*; vara, cînd face baie în Putna, zice că «*ne scăldăm* în Putna»“.

71. *brunetă*, pl. [după 70. *brunet*]
„Tot *bronetă*-i şi ea, *broneţîcă*-i zice, ştii, mai gingaş“.

80. *încărunţeşte*
„[Începe] să *sKicure* spre bătrîneţe“.

87. *păduche*, pl.
„*Păduchele*; stă să-l prinzi, acela-i blînd“.

88. *lindină*, pl.
„Lindini“ (rîde).

98. (ochi) *negri*
După răspuns, [IP] enumeră toate culorile de ochi posibile.

Scanned with OKEN Scanner

101. *văd* (ind. prez., 1–6)
[A] „Nu se spune (eu) *văz*?"
[IP] „Nu, *eu văd*; se spune am *văzît*, ieri; dar cînd îi azi, (se spune) *eu văd* în față".

103. *văzui* (perf. s., 1–6)
[A], [D] *văzui*?
[IP] „Cam nu prea se spune; rareori, numai care o face pe *scămosu*!".

104. *am văzut* (perf. c., 1–6)
La pers. [4], [5], [6], repetă contextul „noi toți ...", „voi toți ...", „ei toți ...".

105. *văzusem* (m.m.c. perf., 1–6)
„Rare cazuri cînd se folosește" (după sugestia din partea [A]); la oarecare insistență a [A], afirmă cu siguranță: „la noi nu se pronunță așa!"; adaugă că *văzură* (pe care o consideră o formă de m.m.c. perf.) „e cuvînt oltenesc".

106. *voi vedea* (viit., 1–6)
Dă formele de viitor popular, dar și pe cele formate cu (a) *voi*, precizînd despre acestea din urmă: „asta după carte".

114. *ochelari* („Ce poartă omul, pe nas, cînd nu vede bine?")
După substantiv, [IP] comentează: „*mniop* (rîde) îi spunem [omului] și rîdem de el".

118. *oarbă*, pl.
„*Oarbe, chioare*, tot acolo iese treaba; se încadrează și în mod științific și în mod țărănesc. *Oarbe*, mod științific; *chioare*, mod țărănesc".

124. *pupilă*, pl.
„Lu*ń*ină, dar lu*m*ini; nu putem spune lu*ń*ini, spunem lu*m*ini, că-i cuvîntul mai ușor".

126. (cu) *coada ochiului*
„Te uiți *punciș*, să-l umfli la bătaie".
Din proprie inițiativă, apoi, răspunde cu anticipație pentru întrebările ce urmau în Q: „geană" (î. 130), „sprînceană" (î. 131), „pleoapa de sus, ~ de jos" (î. 128).

135. *plînsei* (perf. s., 1–6)
După [D]: „vine acolo *s* și ...; dar *am plîns* e mai pe scurt".

147. *buca obrazului* (INDIC.)
„*Fălci, fălci* (rîde); cîte unul rîde de el (de omul slab): «uite ce fălci de gîscă are, s-a îngrășat nebunul, are fălci de gîscă»!".

Scanned with OKEN Scanner

152. *zbîrcituri* (pe obraz), sg.
„S-a *zbîrcit* baba hîrca ceea, a îmbătrînit de tot!".

154. *nare*, pl. (INDIC.)
„*Nare*, da?" (cere confirmarea [A]).

157. *miros* (ind. prez., 1–6)
„O *m*iros sau o *ñ*iros, tot acolo-i".

161. *vomez* (ind. prez., 1–6)
„Științific *vometat*, dar *vărs* se spune; «belește vulpea»!".

163. *falcă*, pl. (INDIC.)
„*Maxilar*, științific; *superior*, jos (gest, vag, spre exterior) și *inferior*, sus".

189. *înghit* („Ce faci cu mîncarea după ce o mesteci în gură?" IMIT.)
„Reglez gîtul, *hrăḱesc*".

192. *tușesc* (IMIT.)
„A, «tușitul» e altceva, «tușesc»!" (subliniază fonetismul literar).

196. *tușisem* (m.m.c.perf., 1-6)
După sugerarea, de către [A]: „nu se folosește, nu se spune așa!".

210. *mă îngraș*
„*Se îngrașă* (pers. [3]), cu *ă* la urmă!".

217. *grasă*, pl. [după 216. *gras*]
„La femei vine una, și la băieți vine alta" (atrage atenția asupra moțiunii).

218. *slab* (nu gras), pl.
„*Slabi*, (se corectează) *slaǵ*, dar la femei vine *slabe*, nu ca la bărbați, *slab – slaǵ*; nu se poate spune *slaǵe*".

221. *mic*, pl.
„*Ḱisoi*, mic de înălțime; «Ḱisat în cap»".

225. *rîd* (IMIT.)
„Rîzi mai ușor, și «rîzi în hohote»".

239. *dinte*, pl. (INDIC.)
„*Dinți:* (dă mai întîi pl., iar apoi sg.) *colț*; (revine) *dinte*".

244. *cruț* ([D]: „Ziceți vorba cruț?; la ce ziceți?")
„Eu *cruț* femeia să nu muncească prea mult, că-i slăbuță".

Scanned with OKEN Scanner

247. *scuip* (GEST)
„*Scuip*; *stuḱ*: așa se spune pe românește; la noi, înțelege cum vrei. și așa, și așa".

* 256. *zăbale* (la gură), sg.
Singularul este respins, indirect: „I-a mai rămas *o parte*, în partea stîngă".

260. *se bărbierește* („Ce face bărbatul cînd îi crește barba și vrea s-o dea jos?" IMIT.)
„O bărberește" (și rîde de faptul că a dat o formă literară; se corectează), „o bărgerește".

266. *fluier* (cu buzele un cîntec) (GEST)
„*Fluier*; este și *fluier*, și *șuier*; *fluier* e una, și *șuier* e alta. *Șuier* e invers, și *fluier* e invers". Adaugă că, despre unul de curînd însurat, se spune că „n-are curaj «să șuiere din degete»" (pentru că „umblă" cu degetele la nevastă!). Astfel, a anticipat și răspunsul la î. 267. *fluier* (din degete).

270. *gușă*, pl.
[A] „... și două?"
[IP] „Da, este și două"; (apoi dă și răspunsul propriu-zis) „guși".

* 275. *piele*, pl. (INDIC.)
„*Peli* sau... *ḱeli*; *ḱeli* se cheamă; mai multe *ḱei*, da?" (către [A]).

281. *simt* (ind. prez., 1– 6)
„*Simt*; (pentru pers. [2]) *sîmț* [i]...; vezi, dacă așa vine?!".

289. *piept*, pl. (INDIC.)
„*Pept*, (corectat imediat) *ḱept*; (pentru pl.) *pépti*, nu *ḱepti*, că iese altceva, vezi!; (apoi, repetă) *pepte*".

290. *furca pieptului*
„*Osu stern* se cheamă; pe românește *furca pieptului*".

291. *plămîni*, sg.
„Ori *plămîni*, ori *bojogi*, tot aceeași; *bojogi*, mai pe vechi, acuma a început să se modernizeze".

292. *tuberculoză*
„Acuma îi spune *tebeĉé*, dar, pe vechi, îi spune *boala de atac*, sau *tuberculoză*, și se cărau oamenii cu sutele".

301. *țîță*, pl.
„*Țîță* pe românește; modern îi zice *pept*".

Scanned with OKEN Scanner

306. *asud* (ind. prez., 1–3)
După ce dă formele pentru primele persoane de pl., precizează: „la trei, sau la patru". Ajunge și la „ei asudau", fără să observe că este vorba de alt timp.

309. *cocoașă*, pl.
„Două *gebe* (și, imediat), *gebos*; *geboși* (anticipînd î. 310. *cocoșat*).

311. *stomac*, pl.
„În general se cheamă *burtă*; mîncarea ajunge în *stomac*".

321. *ficat*, pl.
„*Mai*; mai civilizat, *ficat*".

326. *stîngace*, pl. (după 325. *stîngaci*)
„*Stîngace*; da, este și femeie".

328. *ciungă*, pl. („Dar dacă e femeie?")
„Tot *ciuncă*, tot *ciuncă*; dacă-i *ciunc*?!".

333. *palmă*, pl.
„*Palmă*, sau *labă*; «ți-oi da o palmă, te-adun de pe jos!»".

338. *luasem* (m.m.c. perf., 1 – 6)
În ciuda celor declarate anterior (vezi supra, î. 105, 196), dă, foarte firesc, formele pentru acest timp. Dar, în paradigmă, apare și „ei luară" (fără vreo remarcă specială).

363. *deget*, pl. (INDIC.)
„*Deîit* (formă corectată imediat), *deșt*; (apoi revine) „un *deîit*".

377. *picior*, pl. (INDIC.)
„*Picior* (formă corectată imediat), *Kîșor, Kîșoare*".

378. *umblu* (ind. prez., 1–6)
„Unde-ai umblat tănăuc, mă?" (context apărut spontan).

381. *șchiopătez* [după 380. *șchiop*]
„*Stîngăcesc* puțin; tot de la *șchiop* s-a luat *jumate*!" (inf. are în vedere formularea întrebării precedente).

394. *fluierul piciorului*, pl.
„*Țîrloi, țîrloaie*; și *fluier* merge!; pe «medicinal», *tibia* și *peroneu*".

407. *dorm* (ind. prez., 1–6) („Ziua omul lucrează; noaptea se culcă, închide ochii și...?")
„Noaptea *dormi*; ziua, cînd stai o jumătate de oră, te *hodinești*".

Scanned with OKEN Scanner

408. *dormeam* (imperf., 1–6)
„În tinerețe mai mult *dormíam*; da, așa-i!" (reia și „aprobă" contextul pentru obținerea imperfectului utilizat de către [A]).

411. *dormisem* (m.m.c.perf., 1–6)
„Le folosește (= se folosesc) mai pe scurt, nu te aglomerează prea tare" (se referă la faptul că nu mai apar formele de auxiliar ale verbului */a/ avea*, ce apăruseră la perf. c., î. 410).

413. *să dorm* (conj. prez., 1–6)
„(Să) *dorm* (pers. [1]), (să) *dorí* (pers. [2]); aici vorba se schimbă; la o singură persoană vine *dorm*, la mai mulți vine *dorímm*" (pentru pers. [4]).

415. *aș dormi* (cond. prez., 1–6)
(pentru pers. [3]) „Ar dormi; *ar dorríi*, merge? Da, merge!".

426. *bolnavă*, pl.
„*Bonlave* (pl.); ei, vezi, că nu pot să-l mai bag pe *y* acela aici!" (are în vedere forma de pl. de la masc., *bonlay*, î. 425).

427. *bolnăvicios*, pl.
„*Bicisnic*; vezi că se împrumută și dincolo!" (se referă la sensul 'bolnav', obiectul unei întrebări anterioare).

431. *injecție*, pl.
„*Injecție*; aici n-am împrumutat nici o metodă; cum era pe vechi, e și pe nou" ([IP] ignoră statutul de neologism al termenului).

437. *farmacie*, pl.
„*Spițerie*; babele în special și unchești" (zic așa).

438. *farmacist*, pl.
„*Spițer*; cei bătrîni" (zic așa).

439. *pastile*, sg.
„ Ai luat *hapuri*, se zice în rîs; *bunghi* (zic) babele".

451. *furuncul* , pl.
„Noi îi spunem *buboi*, și medicinal se cheamă *furunc*".

454. *sănătos*, pl.
„*Sănătos tun, sănătoși tun*; *sănătoasă tun*" (anticipă și răspunsul la î. 455, care urmează).

Scanned with OKEN Scanner

456. *schilod*, pl. („Cum zici că este omul care are mîinile sau picioarele înțepenite ori strîmbe *din naștere*?")
„*De la naștere*, dar se spune *din născare*" (înainte de a răspunde, corectează formularea din întrebare).

461. *epilepsie*
„Pe bătrînește, *ceasul rău, ducă-se pe pustiu*; pe științific *epilepsie*".

463. *nebun*, pl.
„*Jumate nebun*, «are lipsă doage la cap»".

466. *tată*, pl.
„Doi copii, doi *tați* " (justifică pluralul).

469. *tată vitreg*, pl.
„Mod... românește acuma se spune *vitreg*, dar noi spunem *yitreg*".

484. *mătușă*, pl.
„*Mătușă*; acuma se spune *tanti* ..., dar *mătușă* pe vechi".

485. *bunic*, pl.
„La *bunic* i se zice «tată», asta-i de la oraș".
491. *bărbate*! (voc.) („Cum îl strigă femeia, cînd îl cheamă, fără să-i zică pe nume?")
„Vino-ncoace *măi bărbate*, și noi (bărbații) întrebuințăm vino-ncoace, *măi femeie*!" (în Q nu este o întrebare privind voc. subst. femeie 'nevastă').

495. *nepoată*, pl.
„A treia ... (este) *strănepoată*" (în Q nu este o întrebare pentru această noțiune).

498. *veri primari*
„Din *veri primari* iese *veri al doilea*" (anticipă răspunsul la î. 500).

507. *bătrînă*, pl.
„*Tață* și *nene, moș* și *mătușă*, după 60 de ani" (comentariu general, cu referire la eventualele forme de vocativ de la termenii luați în discuție anterior).

511. *fetiță*, pl.
„*Copkílă*; acuma, cică *fetiță*, da-i «copkîlă»!".

513. *fată mare*, pl. („Dar la una [o fată] peste 16 ani?" [cum îi spui])
„*Tînără mică*, de 15 – 16 ani".

522. *oameni*, sg. („Caii, vacile, zici că-s vite ... dar noi ce zici că sîntem?")
„*Oameni, umani*, se cheamă".

Scanned with OKEN Scanner

525. (femeia) *naște* [pentru formularea întrebării, vezi supra].
„*A făcut* cutare? Da, *a făcut*!".

527. *placentă*
„Medicii îi spun «plăsințtă», (dar) mod țărănesc, *casa copilului*".

557. *fină*, pl. [de cununie; după 556. *fin* de cununie]
[IP] i se pare că trebuia să ne interesăm de termenii pentru noțiunile „mire" și „mireasă", înainte de a-i situa pe aceștia în raport cu „nunii", anticipînd, astfel, răspunsurile la î. 613, 614, 616: „*Ginerică* se cheamă de cînd a urzit cu mireasa; în ziua nunții e *mire*; *mireasă*, de cînd a avut treabă cu mirele, și în ziua nunții *tot mireasă* îi spune".

565. *leagăn* (ind. prez., 1–6)
„*Legăn*, cu *n* la urmă" (pentru pers. [1]).

567. *cer* (ind. prez., 1–6)
„Acuma se mai spune *împrumutat*, dar tot *cerut* înseamnă".

574. *pețesc* (ind. prez., 1)
„«*Am făcut treabă* cu cutare», adică s-au înțeles viitorul mire cu mireasa".

586. *beat*, pl.
„Îi *beat leasă* – beat mort; îi *beat lemn* sau *gîrneață* – foarte beat" (glose spontane ale subiectului).

597. *joc* (ind. prez., 1 – 6)
„*Dansează*, cuvînt franțuzesc; dar *ĝoacă*!".

630. *muiere*, pl. [întrebare *directă*]
„*Femeie*, *nevastă*; nu prea se zice *muiere*".

643. *omor* (ind. prez., 1– 3) („Ce zici că-i face cineva unui om cînd îl pîndește și-i dă cu ceva în cap, de rămîne mort?")
„Am o *iuțeală*, de-l *omor*; științific se spune *nervi*" (formulează un context care i se pare mai convenabil).

După sfîrșitul primei zile, a intervenit o pauză în notarea observațiilor subiectului; operația a fost reluată de la:

690. *perdea*, pl.
„Una-i *perdea*, și una-i *transpirant*" (= transperant 'stor').

708. *colibă*, pl.
„*Colibă*, sau *colivă*?" (se prefăce a confunda cele două cuvinte); „se spune *colivă* numai la biserică" (rîde, satisfăcut de calamburul propus).

Scanned with OKEN Scanner

764. *sărez* [mămăliga]
„*Îi pui sare*“ (contestă forma verbală «sărez», sugerată de [A]: „nu se spune așa!“).

779. *vase*, sg. [’farfurii, oale etc.’]
„E de rîs (să spui) *speli vase*, pentru că *vase* sînt și acelea din cramă; se «descifrează» și acelea din cramă se cheamă *butoaie*“.

792. *pătură*, pl.
„*Pătura* e aceea de la magazin, pa care dai o sută, două (de lei), iar aceea făcută din lînă e *cergă*!“.

803. *tai* [o pîine]
„*Tai* în două, *tai* în jumătate“ (vezi formularea întrebării în Q).

806. *cuțit*, pl.
“*Cuțit*, acela mai mare; *briceag*, acela mai mic“ (anticipă î. 807).

814. *umplu* (ind. prez., 1–6) („Ce zici că faci cînd pui apă într-un pahar pînă la gură?“)
Formulează foarte greu timpul prezent; i se pare normal să dea însă diferite forme de trecut.

819. *roată*, pl. (FIG.)
„*Roate*; *roată*“ (dă întîi forma de pl.).

820. *obadă*, pl. (FIG.)
„*Obadă*, *obezi*; da, la mai multe roți, mai multe obezi“ (justifică pluralul).

827. *oiște*, pl.
„Am o *oiște* la căruță, și am tăiat în pădure *două oiști*, ca să am de rezervă“ (face logică forma de pl.).

832. *sanie*, pl.
[IP] descrie sania, dînd, astfel, cu anticipație, răspunsuri la viitoarele întrebări 833, 834, 835 (la fel va proceda, apoi, pornind de la 850. *unt*, după care apar răspunsurile pentru 851. *putinei*, dar și pentru „bătător“, pentru care nu este o întrebare în QG).

833. *talpă* (la sanie), pl.
„*Talpă*; *tălḱ* : aici se simplifică“ (forma de pl. este mai scurtă).

861. *bivol*, pl.
După sg. *ǵihol*, deși i se cere pl., [IP] răspunde prin forma de feminin, *ǵiholiță*.

Scanned with OKEN Scanner

862. *bivoliță*, pl.
„La jug trag două *ghioliție*" (context *ad-hoc* pentru pl.).

871. (iapă) *murgă*, pl. [după 970. *murg*]
„Tot la fel, *murgă*" (este un *tot* lexical).

873. *căruță*, pl. („La ce înhami caii?")
„La *căruță*, la *cotigar*, tot aceeași!".

* 877. *copită*, pl.
„*Copită*, *copite*, sau patru picioare".

887. *catîrcă*, pl. [după 886. *catîr*]
„*Catîră* vine".

891. *frîu*, pl.
Primul răspuns este „dîrlogi" (pl.); la cererea [A], formulează și un sg. „dîrlog".

894. *șa*, pl.
„*Șa*, *șăle*"; (apoi se corectează) „*o șea*, *două șăi*".

897. *bici*[2], pl. [după *bici*[1], cel din curele]
„Bici *de piele*, bici *de cînepă*, tot *bici*!".

908. *ied*, pl. („Ce fată capra?")
Primul răspuns, pl. „iezi"; după sg., continuă: „o *iadă*, două *iede*", anticipînd întrebarea următoare.

910. *căpușă*, pl. [la oi]
Primul răspuns este forma de pl.

911. *caș*, pl. („Ce se face din laptele de oaie, după ce ai pus cheag în el și l-ai stors?")
„Se face *caș*, *brînză*; pe urmă, *jîntiță*, *urdă*" (cu anticiparea unor întrebări).

939. *scroafă*, pl. („Cînd e de parte bărbătească, zici că e porc, dar cînd e de parte femeiască...?")
Primul răspuns: „poarcă"; apoi, după ezitare, „scroafă".

940. *purcel*, pl. („Ce fată scroafa?")
„*Purcei*"; după sg., urmează forme de feminin: „*purcică*, *scrofiță*, tot aceeași!".

943. *castrez* (purcelul)
„Medicinal *castrez*, dar ... *scokit*".

947. *slănină*, pl.
„*Slănină* sau *șuncă*, tot aceea".

Scanned with OKEN Scanner

* 948. *șorici*, pl. („Cum îi spui la pielea porcului după ce a fost pîrlit părul de pe el?")
„*Cioric*"; cînd i se cere pl., subiectul declară că „nu merge! cînd vrei mai mult (sic!), tai o bucată mai mare ca să mănînci și să dai la copii!".

955. *cățea*, pl. [după 954. *cîine*]
„*Cîine, cățea*, tot aceeași".

957. *cățel*, pl. („Ce fată cățeaua?")
„Căței" (primul răspuns e forma de pl.).

968. *gălbenuș*, pl.
„*Gălbenuș*, și-acela alb, *albuș*" (anticipare).

978. *cocoș*, pl. („Cum îi spui la acela care cîntă «cucurigu!»?")
„*Cucoș* care cîntă cucurigu" (sic!).

*980. *bărbie*, pl. [sub ciocul găinii]
„*Bărgii*"; la întrebarea pentru sg., răspunsul este „și *o creastă*".

983. *aripi*, sg.
Ca prim răspuns, apare forma de sg., dar dă pl. din proprie inițiativă: „la amîndouă se spune *aripi*".

994. *ogor*[1], pl. [locul arat pe care se seamănă mai apoi grîu]
„*Ogor* se cheamă, l-ai *ogorît*".

1002. *coșar*, pl. [în care se păstrează porumbul]
„O *leasă*, două *leși*; da, are două *leși* de păpușoi" (un om).

1005. *pănuși*, sg.
„*Foi*, [sg.] *foaie*", urmat, automat, de pl. „foi", după mecanismul anchetei.

1011. *buruieni*, sg.
„Nu te primește să zici după carte, tot pe țărănește!" (terminologia agricolă este puternic influențată de termeni agrotehnici).

1022. *răzor*, pl.
„*Haturi*"; după sg., urmează din nou pl. „două haturi" și „un *hotar*, două *hotare*".

1023. *spic*, pl. [la paiul de grîu]
„*Spic de grîu, spic de porumb*" (apoi pl. „spicuri").

1029. *mănunchi* (de grîu), pl.
„*Mî[i]ni de grîu*; mai multe *mîini de grîu, poloage*, mai multe *poloage*, un *znop de grîu*, doi *znopi de grîu*" (anticipare; î. 1030. *snop*).

Scanned with OKEN Scanner

1040. *baniță*, pl.
„*Baniță*; cîte *băniți*? cinci *băniți*, sacu-i de cinci băniți" (formulează singur contextul pentru pl.)

1048. *inginer agronom*, pl.
Pentru pl. [A]: „ ... și doi?"
[IP] „Doi, trei avem de-acuș!".
[A] „Ce?"
[IP] „*Ingineri*".

1053. *lucernă*
„Este și *luțărnă* și *trifoi*; două!" (formalizarea de tip morfologic).

1054. *fîn*
„*Fîn*; *pale*, *porcoaie*" (anticipă î. 1058, 1059).

1059. *purcoi*, pl.
[A] cere doar forma de sg., într-un context neconvenabil pentru subiect, care ripostează. „Nu poți să iei un *porcoi* cu furca, cel mult 8–10 pale"; propune el un context: „am mîncat cu vitele *un porcoi*; da, așa merge!".

1081. *am cosit* (perf.c., 1–6)
[A] „Eu ...?" [IP]: „*am cosit*"; „tu ...?" – „cosești!" (urmărește o opoziție în timp).

1083. *voi cosi* (viit., 1–6)
[A] „Dacă astăzi cosesc, mîine ...?"
[IP] „Azi *cosesc*, și mîine tot *cosesc*"; după o ușoară ezitare: „nu, *am să cosesc*!, trebuie să fie mai multe silabe ca să-ți dea rezultatul".

1111. *leneșă*, pl.
„*Puturoasă*, sau ... *harnică*!"; pentru pl.: „*puturoase*".

* 1115. *varză*, pl.
„*Varză*"; pentru pl.: „am cumpărat patru *căpățîni de varză*".

1119. *ardei gras*, pl.
„*Ardei grași*, *gogoșari*, *ardei iuți*" (anticipînd); apoi, sg. „*ardei*".

1122. *castraveți*, sg.
„*Castraveți*; un *castravete*, doi *castraveți*" (după tehnica anchetei).

* 1123. *pătrunjel*, pl.
„Un *pătrunjel*", dar refuză pl.: [A] „doi ...?"; [IP] „nu merge, nu ține; o *mînă de pătrunjel*, două *mîini de pătrunjel*; o *legătură de pătrunjel*, două *legături de pătrunjel*".

Scanned with OKEN Scanner

* 1130. *fasole* [numele plantei]
Cînd, experimental, i se cere sg., răspunde: „un *fir de fasole*, nu mai am nici un *bob de fasole*"; primul răspuns: pl. *fasole* 'boabele din păstaie'.

1133. *cartofi*, sg.
„*Cartoh*", dar, apoi, „un *cartof*, doi *cartofi*".

1135. *vrej*, pl. („Cum spuneţi la acela care se întinde pe pămînt şi pe care cresc castraveţii sau dovlecii?")
„*Curpeni de bostan, curpeni de fasole, curpeni de vie*; sînt mai multe feluri de curpeni".

1145. *zmeuriş*, pl. [locul unde creşte multă zmeură]
„Dacă-i mult tare, se spune *sńeurărie, poiană cu sńeură*, tot după numele ei" (cf. 1144. *zmeură*).

1147. *fragi*, sg.
Pentru pl.: „*doi fragi, două fragi* ".

1148. *fragii*, pl. art. (Cum zici: îmi plac foarte mult ... ce?")
„Îmi plac *fragile*" (vezi răspunsul la î. precedentă).

1155. *păr*, pl. (Cum se cheamă pomul care face pere?")
„*Tot* păr" (este un *tot* al familiei de cuvinte, după 1154. *pară*).

1173. *vişine*, sg.
„*vişînă: yişîne*; copacul se cheamă *yişîn*" (anticipă î. 1174, conform structurii acestei porţiuni a Q).

1186. *nuc*, pl. [pomul care face nuci]
„*Tot* nuc" (vezi şi 1155).

1189. *miez* (de nucă), pl.
„Doi *ńej*, patru *fraţi*".

* 1199. *altoi*, pl.
Primul răspuns este „altoaie"; pentru sg., ezită: „*un ochi, o crenguţă*"; apoi: „un altoi".

1213. *miere* [pe care o face albina]
„*ńiere de albini*"; s-ar spune şi la *m(i)ere* (pl. de la *măr*), *ńiere*, dar vezi că nu se descifrează şi, atunci, se spune *m(i)ere*".

1228. *meliţă*, pl.
„*Meliţă, meliţoi*, tot acelaşi".

Scanned with OKEN Scanner

1235. *cîlți*
„*Buci* sau *canură*, tot aceeași".

1263. *ițe*, sg.
„*Ițe*: în trei, în patru, în cinci *ițe*; se țese adămască în cinci ițe".

1269. *am țesut* (perf.c., 1–6)
„*Am gătit de țesut*" a fost primul răspuns, după care [A] obține foarte greu forma de perfect compus.

* 1283. *pînză*, pl. („Cum spui la aceea pe care o țeși și din care faci cămăși, izmene ...?")
„*Pînză de tort, bucată de tort*"; spre deosebire de alți subiecți, acesta formulează ușor pl.: „pînze".

1287. *desagi*, sg.
Primul răspuns este *desagă* (sg., fem.); pentru pl.: „*doi desagi*, unul în față și unul în spate".

1292. *tăietură*, pl. [în pădure]
Pl., *tăieturi*, este justificat: „taie aici, taie dincolo, da, *două tăieturi*".

1304. *tulpină*, pl.
„Tulpină, sau, sus, se cheamă *coroană* sau *ramuri*" (grupul onomasiologic).

* 1315. *brădet*
Cînd, experimental, i se cere pl.: „n-ai cum să zici".

1317. *stejar*, pl.
„*Gîrneață*; *doi gîrneți* (sic!), *doi stejari*".

1319. *ghindă*, pl.
„*Ghindă*, și la fag, *jîr*, *jir* " (anticipă î. 1320).

1325. *tufă*, pl.
Pentru pl.: „*două tufe, trei ~, patru ~, cinci ~* ".

1338. *urzică*, pl.
Pentru pl.: „*Două fire* de urzici" (cu ezitare).

1361. *vulpe*, pl.
„*Vulpea, coana vulpe*; *vulpoi*" (anticipă î. 1362).

1364. *iepure*, pl.
După sg. și pl.: „o *iepuroaică, iepuroaice*" (anticipă î. 1365).

1386. *mierlă*, pl.
„*ńerlă, ńerloi* ", apoi dă formele de pl. pentru fem. și masc. (î. 1387).

Scanned with OKEN Scanner

1395. *cucuvea*, pl.
„Este *cucuvea* și *bufniță*; *două*“ (o „soluție“ originală pentru a rezolva problema pluralului).

1414. *crîsnic*, pl.
„*Sac de pescuit*, *saci*; *saci* sînt și de alte feluri“.

1423. *urluială*
„*Urnială*, *urluială*, tot aceeași“.

1425. *sită*[1], pl. („Cum îi spui la aceea cu care cerni făina de grîu?“)
„*Sită de cernut făina de grîu*“ (conformare la textul î.).

1426. *sită*[2], pl. („Dar la aceea mai rară, cu care cerni făina de porumb /mălaiul/?“)
„*Sită de cernut făină de popușoi*“ (cf. observația precedentă).

1431. *covată*, pl. („Cum zici la vasul /lung/ de lemn în care frămînți pîinea?“)
„*Covată din lemn scobit* și (covată) *făcută din scînduri*“.

1437. *plăcintă*, pl. [umplută cu brînză]
„Dipi Paști se face *pască*“.

1440. (pîinea) *se coace* (ind. prez., 3) („Ce face pîinea în cuptor?“); [A] a modificat textul întrebării: „Și, după ce o pun în cuptor (cf. î. 1438), ca s-o mănînc, aștept pînă ea ...?“; primul răspuns este „*pînă să coacă* ...“, corectat imediat: „*pînă se coace*“, formulare comentată: „merge asta!“.

* 1450. *uium*, pl.
„Uium“, dar pl. este formulat astfel: „cîte *kilograme de uium* (ai dat)?“.

* 1452. *prînz*[1], pl. („Cum îi spui la mîncarea pe care o mănînci dimineața după ce ai lucrat un timp?“)
„Prînz“, dar, pentru pl.: „*prînzul de-amiază*, *prînzul doi*“, apoi revine: „iau mîncare dimineață pentru *două prînzuri*“ (se anticipă î. 1453, *prînz*[2]: „la ce ziceți prînz?“).

1458. *cină*, pl. („Dar la mîncarea pe care o mănînci seara [cum îi zici]?“)
„*Mîncare de seară*, nu-i spune altfel!“.

1465. *sarmale*, sg. [în text se vorbește despre „carne tocată“]
„*Toci* carne, dar *tócăni* la rațe; ei (= lumea, oamenii) caută să deosebească una de alta“.

1497. *pată*, pl. („Ce se face pe cămașa albă cînd, din greșeală, o stropești cu vin roșu ori cu cerneală?“)
„*Se pătează*, sau i-am făcut *o pată*“.

Scanned with OKEN Scanner

* 1491. *pantaloni*, sg. (INDIC.)
„Pantaloni ; sg.: *o pereche de pantaloni, un crac de pantaloni*“ (vezi și *infra*).

* 1492. *izmene*, sg.
„Izmene; sg.: *o pereche de izmene*“.

1494. *cioareci*, sg.
„Iţari; sg.: *o pereche de iţari*“.

* 1495. *piuă*, pl.
„*Kiuă* “; respinge tentativa de formulare a pl.: „nu merge, nu-ţi dă; *două kii*, cum am să spun?)“.

1498. *opinci*, sg. („Cum le zici la acelea făcute din piele de porc /ori de viţel/, pe care le purtau în picioare, înainte, ţăranii?“)
Comentariu: „*o ḱeli di cal, o ḱeli di vacî, o ḱeli di gumî*, tot *ḱeli* se cheamă!“ (sensul subst. piele!).

1510. *rochie*, pl.
„*Rochii* se cheamă *toate*, dar se despart *toate* pe direcţiile lor“ (în legătură cu detalii din formularea î.).

1511. *şorţ*, pl.
„*Şorţ scurt*, (şi) *şorţ cu piept*“.

1591. *calea lactee*
„*Drumul orḡilor, drumul roḡilor*, tot acolo iese!“.

1597. *ploaie*, pl.
„*Ploi bune, mari, bunişoare*“ (răspuns pentru pl.).

1600. *fulgeră* (ind. prez., 3) („Cînd plouă şi pe cer se face dintr-o dată lumină mare, care se stinge repede, ce zici că se întîmplă?“)
„*Tună, fulgeră, trăsneşte*“ (în Q nu există întrebări pentru toate).

1608. *troian*, pl.
„*Un troian, două troiene, trei, patru*“ (pl. spontan).

1618. *bifurcaţie*
„*Furcă de drum, bifurcaţie*“.

1624. *cale*, pl. [întrebare directă]
Pentru pl.: „două căli, căi“ (după o lungă ezitare).

Scanned with OKEN Scanner

1642. *agest*, pl. („Cum îi spuneți la îngrămădirea de pietriș, nisip, lemne, vreascuri făcută la gura sau la cotitura unei ape?")
După răspunsul *mîlitură*, i se propune [D], *agest*, pe care îl interpretează drept „gest", și exemplifică: „*ń-ai făcut gestu – ń-a făcut figura; ń-a făcut plasa – ń-a tras plasa*".

1652. *tarniță*, pl. (întrebare directă: „Cunoașteți vorba *tarniță*? La ce spuneți *tarniță*?")
„*Tarniță*, la noi este un schit, *Tarnița*"; adaugă: „*tainiță* – un loc de unde se ia lut".

1659. *școlar*, pl.
„*Elev* (ielev), *ieley*"; la întrebarea [A] dacă se pronunță așa, [IP] susține că da: „la noi îi cu *y*, cum ai da-o, tot cu *y*!" (nu am auzit această pronunție, probabil șarjată de către [IP]).

1682. *mint* (ind. prez., 1–6)
„*Spui minciuni*, sau *îi mincinos*; *minte* (se spune cînd) așa ... puțin".

1693. *armă*, pl. („Cu ce trage soldatul?")
„*Pușcă, carabină, pistolete*" (anticipă î. 1696)

1710. *tranșee*, pl.
„Tranșee *în zigzag*".

1736. *tribunal*, pl.
„*Judecătorie, tribunal, tribunal suprem*".

1748. *rindea*, pl.
„*Angro*, se cheamă *feţălnic*".
1775–1787: Paradigma verbului *(a) coase* este obținută destul de ușor; diferențele dintre forme, pe care le sesizează, le numește „fracțiile astea!". Confundă însă m.m.c. perf. cu perf. s.

1793. *tivesc* (ind. prez., 1–6)
„*Tivesc, tiyesc, faci tiv*".

1801. *cumpăr* (ind. prez. 1– 6)
După fiecare persoană, subiectul repetă complementul folosit inițial de către [A]: „*cumpăr zahăr, cumperi* ~ " etc.

1809. *aș cumpăra* (cond. prez., 1–6)
„*Aș cumpăra*; *ai cumpăra*", dar, pentru pers. [3]: „ *el trebuie să cumpere*".

Scanned with OKEN Scanner

*1814. *vînd* (ind. prez., 1 – 6) [textul întrebării a fost modificat: „dacă am mai mulți purcei, mă duc și-i …?"]
După răspunsul pentru pers. [1], „vînd", la î. pentru pers. [2], „tu …?", răspunsul este „*cumperi*", corectat imediat, conform tehnicii anchetei: „*vinzi*".

*1819. *voi vinde* (viit., 1 – 6)
„*Am să-i vînd, am să-i vînd*, numai doi (purcei; cf. supra) opresc"; pentru pers. [2]: „*și* [= iar] *tu ai să-i cumperi*!".

1829. *aldămaș*, pl. („Cum zici la mîncarea și băutura cu care cinstești pe cineva după ce ai făcut un tîrg cu el?")
[IP] detaliază împrejurările: „am vîndut un porc și-un *gițăl*".

1833. *scump*, pl. („Un ceas pe care ai dat bani puțini zici că este ieftin, dar unul pe care dai bani mulți, zici că e?")
„*Bun și scump*" (contextul restrictiv nu-l împiedică să considere diferite aspecte ale …afacerii); pentru pl. s-au înregistrat forme de masc.: „*buni* și *scunḱ*".

1834. *scumpă*, pl. [dacă dai bani mulți pe-o haină]
După sg., la plural [IP] simte nevoia să pomenească și antonimul: „*scumpe sau ieftine*, depinde cum îi cazul".

1840. *litru*, pl. [ca unitate de măsură pentru lichide]
„Îi *litru*, da[r] noi *tot kilogram* îi spunem"; se conformează totuși: „un litru de vin".

1843. *zahăr*
„Ai luat un *ḱil de zahár*; științific, *záhăr*".

1846. *hoț*, pl.
„Depinde de furătură: *hoț*, fură-fură; *borfaș*, fură olecuțîcî".

1852. *țigară*, pl.
„*Ţigară*, alții, (dar) *țîgară*, așa-i spune pe românește"; „v-am băgat sama" (se referă la faptul că [A] fumează).

1880. *mă agăț* (ind. prez., 1–6) („Cînd trec oile printre ciulini /scaieți/, ce se întîmplă cu ciulinii, dacă se ating de lîna oilor?")
„*Se-agață, vezi să nu te-agăți*!"; apoi dă formele pentru paradigmă.

1895. *am rămas* (perf.c., 1)
„*Am mai stat*, sau *am mai rămas*".

*1896. *voi rămîne* (viit., 1–6)
Pentru pers. [1]: „(eu) am să mai rămîn"; „tu?": „*tu ai plecat*".

Scanned with OKEN Scanner

*1902. *găsesc* (ind. prez., 1–6) [*un lucru* din întrebare a fost înlocuit cu *bani*]
Pentru pers. [1]: „eu *îi găsesc*"; „tu ...?": „și *tu îi cauți*".

1945. *nu sta*! (imper. neg., 2, 5)
„*Nu mai sta*, ia-o mai repede ...!".

1952. *vino*!
„*vino*!; numai mocanii spun așa ...".

1958. *fusesem* (m.m.c.perf., 1–6)
Întrucît subiectul se află în reală dificultate în ceea ce privește formularea acestui timp, a fost întrebat direct: „se spune *fusesem*?"; răspunsul: „se spune *fusese* (pers. [3]), (dar) nu prea așa ... de speriat ...!; se mai spune, da, *fusese aseară acolo, a fost aseară acolo, era aseară acolo* ...".

1967. (calul e) *al meu*; 1968. (casa e) *a mea*; 1969. (boii sînt) *ai mei*; 1970. (vacile sînt) *ale mele*
[IP] sesizează formele deosebite, în uz, ale pronumelui posesiv, dar comentează că „nu-i nici o *fracțiune* aici!" (se referă la situația de la conjugarea verbelor; vezi supra, î. 1775-1787).

1975. (Ion este) *foarte deștept*; întrebare directă („Cum spui dumneata, cu vorbele dumitale, așa cum se vorbește aici în sat: «Ion este foarte deștept »?")
„*Foarte* și *tare*, depinde de om!".

1976. *acela* („Dacă sînt doi oameni, unul lîngă dumneata, care-ți este prieten, iar altul mai departe, care ți-e dușman, și dacă eu te întreb: «care dintre ei ți-e dușman?», cum răspunzi?")
„*Ăla de colo, cel de colo*; se cumulează" (vezi și răspunsul la întrebarea următoare).

1977. *aceia* („Dar dacă ei sînt mai mulți și eu te întreb: «care dintre ei îți sînt dușmani?», cum răspunzi?")
„*Cei de colo, ăia de colo*, tot acolo-s, tot aceea, amîndouă se potrivește" (sic!).

2.2. Zone de „criză" ale comunicării în ancheta dialectală

Pentru a ilustra comportamente specifice ale subiecților în legătură cu acceptarea ideii de număr al substantivului și de „conjugare" a verbului, probleme la care ne-am referit frecvent anterior, am selectat observații și comentarii tipice din caietele în care intervențiile de această natură ale colaboratorilor noștri, din cursul desfășurării anchetei, au fost notate în întregime. Indicăm, în continuare, cele șase localități (care se adaugă la pct. 660,

Scanned with OKEN Scanner

Boloteşti), în ordinea cronologică a cercetărilor, pentru a consemna numele subiecţilor, vîrsta şi instrucţia lor şcolară şi pentru a reproduce fragmente din caracterizările ce le-au fost făcute în NALR.–*Mold. Bucov., Date*, în NALR–*Mold. Bucov. Texte*, eventual în *Jurnalul de anchetă* din acest volum, la care însă vom face trimiteri în mod sistematic, pentru a oferi cititorului posibilitatea de a-şi completa, la dorinţă, informaţiile asupra impresiei pe care au făcut-o ei anchetatorilor. Se poate observa, de la început, că subiecţii ale căror comentarii le transcriem în continuare au fost consideraţi, în general, ca buni şi foarte buni.

666. *Negrileşti*, jud. Vrancea (26–30.VI.1960, anchetă cu Q şi pentru înregistrare de texte): *Rusu N. Ion*, 56 de ani, două clase şi cursuri de alfabetizare. „Informator foarte bun, cu intuiţie lingvistică, a formulat cu mare uşurinţă răspunsurile la întrebările privind aspecte morfologice" (*Date*, p. 399); „serios, binevoitor (poate prea docil)" (*Texte*, I/2, p. LX); cf. *Jurnal*, p. 350-351;

633. *Oancea*, jud. Galaţi (28. VII – 1.VIII.1970, anchetă cu Q şi pentru înregistrarea de texte): *Mocanu A. Gheorghe*, 58 de ani, patru clase. „A dat rezultate bune în ceea ce priveşte aspectele morfologice şi lexicul regional" (*Date*, p. 333 – 334); „inf. plin de solicitudine şi bun simţ" (*Texte*, I/1, p. LXII); „conjugă foarte uşor" (*Jurnal*, p. 351-352);

665. *Rotileştii Mari*, jud. Vrancea (22 – 25.IX.1970 – ancheta cu Q; 12.VII.1971, înregistrarea de texte): *Melinte I. Ion*, 50 de ani, două clase. „Inf. excelent, inteligent, cu simţul limbii foarte dezvoltat. Pronunţii literare emfatice în formele de conjugare a verbelor şi la pl. substantivelor" (*Date*, p. 397); „excepţional din punctul de vedere al fonetismului graiului local" (*Texte*, I/2, p. LVIII); „se declară el însuşi potrivit pentru anchetă" (*Jurnal*, p. 352-353);

632. *Suceveni*, jud. Galaţi (16–20.XI.1970, anchetă cu Q şi pentru înregistrarea de texte): *Presură I. Dumitru*, 46 de ani, şapte clase. „Inf. evită involuntar unele fonetisme regionale sau le respinge" (*Date*, p. 331): „Inf. inteligent, perfect conştient de scopul anchetei" (*Texte*, I/1, p. LXXI); „respinge *ĭ* în forma verbului auxiliar de la conjunctivul perfect (*Jurnal*, p. 356) ;

628. *Epureni*, jud. Vaslui (21–24. XI. 1970, anchetă cu Q şi pentru înregistrarea de texte): *Constanda Polixenia*, 40 de ani, patru clase. „Deşi destul de tînără, inf. foarte bună, inteligentă; oscilează între fonetismele literare şi cele locale" (*Date*, p. 325); „inteligentă şi receptivă la anchetă" (*Texte*, I/1, p. LXVII); „prezentă în viaţa socială; cu simţul observaţiei" (*Jurnal*, p. 357-358);

616. Băcani, jud. Vaslui (30.III–3.IV.1972, anchetă cu Q şi pentru înregistrarea de texte): Velică T. Zamfira, 59 de ani, a învăţat carte la cursurile de alfabetizare. „Inf. excelentă, comunicativă şi cu simţul umorului; foarte bună în ceea ce priveşte formele verbului" (*Date*, p. 307); „inf. deosebit de ageră şi sensibilă" (Texte, I/1, p. LXII); „pentru obţinerea pluralului mă sfătuieşte să ridic

Scanned with OKEN Scanner

numai două degete [pentru a o face atentă], căci «mă obosesc prea mult»" (*Jurnal*, p. 365-367).

Ţinînd seama de caracterizările reproduse mai sus (vezi şi datele referitoare la subiectul *Mardare Vasile*, sub 2.1.), ezitările, „tatonările" sau refuzul unor forme gramaticale, pe care le prezentăm în continuare, nu pot fi interpretate drept manifestări ale unor posibilităţi intelectuale reduse, ci ca reflexe firești, ale vorbitorului de rînd, de adaptare treptată a acestuia la cerinţele unei forme s p e c i a l e de comunicare, aşa cum se impune să fie considerată ancheta lingvistică. De altfel, în marea majoritate a cazurilor, formele puse în discuţie (contestate ca neavenite, dacă nu chiar ca ilogice, la primul impact) au fost „găsite" sau acceptate, un loc important în cadrul acestui proces ocupîndu-l *motivarea* răspunsurilor (în afara cazurilor într-adevăr „aberante", privind substantivele *pluralia* ori *singularia tantum*, numind materii etc.).

Nu este mai puţin adevărat că subiecţii sînt tentaţi, ca program general, să ne înfăţişeze u z u l, din comunicarea n o r m a l ă, şi, de aceea, cei cu personalitate (dar şi aceştia în grade diferite) refuză, mai mult sau mai puţin conştient, să reacţioneze ca simpli interlocutori „gramaticalizaţi". De pe această poziţie, a refuzului posturii de simpli „examinaţi", trebuie considerate şi reflexele pornirii unor informatori spre „Spiel und Scherz in der Sprache".

Paralel, sînt consemnate, selectiv, şi diverse comentarii ce însoţesc răspunsurile din aşa-zisele zone de „criză" ale comunicării în ancheta dialectală, asupra cărora ne-am oprit aici (cf. partea I, 3.1.): obţinerea formelor de singular şi de plural ale unor substantive (2.2.1.) şi, de asemenea, un caz de respingere spontană a „conjugării" verbelor, cînd, în locul formei scontate, din paradigmă, apar răspunsuri ce evidenţiază abordarea din optica „participării" sau a „contrastului" (2.2.2.). „Atmosfera" obţinerii, în anchetă, a formelor verbului şi observaţii asupra acestora au fost selectate din înregistrările de pe bandă de magnetofon şi de către Peter Wagener, de exemplu în legătură cu infinitivul, ce nu a putut fi formulat, ori a fost cu greu obţinut. Prin cronometrări (comparative), se apreciază dificultatea demersului, d u r a t a fiind considerată un indicator de cooperare (*Methodologie*, 189, 201–203).

Trebuie subliniat faptul că, nu rareori, au fost notate răspunsuri identice ori asemănătoare de la mai mulţi subiecţi, în legătură cu acelaşi verb sau cu numărul aceluiaşi substantiv, respectiv faptul că apar comentarii de acelaşi tip pentru termeni ce prezintă o similitudine din punctul de vedere al vorbitorului obişnuit. Indiscutabil, multe dintre aceste fapte, sau altele similare se pot regăsi şi în materialele înregistrate în alte anchete pentru NALR.

În linii generale, tehnica prezentării răspunsurilor, într-o minimă sistematizare, este aceea pe care am folosit-o anterior, în cazul ilustrării procesului de „modelare" a subiectului (cf. 2.1.).

Scanned with OKEN Scanner

2.2.1. Substantivul

2.2.1.1. *Obținerea singularului*

Forma de [sg.] este refuzată direct sau indirect, eventual ocolită:

a) prin sintagme sau construcții, de obicei uzuale, care, frecvent, reiau [pl.]:

1491. *pantaloni*, sg. [termen obținut imediat]

660 – „*o pereche* de pantaloni, *un crac* de pantaloni"

628 – „poate *o pereche*, dar ... un pantalon?!"

665 – „*o pereche* de pantaloni, nu pantalon, că doar n-ai numai un crac!"

666 – „*o pereche* de pantaloni"

1492. *izmene*, sg. [termen general, obținut imediat]

660 – „*o pereche* de izmene"

628 – „*o pereche* de izmană, dar o izmană, nu!" (subiectul nu sesizează faptul că dăduse, totuși, un sg.)

665 – „*o pereche* de izmene"

666 – „*o pereche* de izmene"

1494. *cioareci*, sg. [s-a obținut termenul *ițari*]

666 – „*o pereche* de ițari"

665 – „*o pereche* de ițari"

1156. *fructe*, sg. („Cum le zici cu o vorbă la mere, pere ...?")

665 – [pl.] „intrăm într-o livadă", (apoi) „fructe"; (pentru sg.) „*un fel* de fructe, *un rînd* de fructe"

cf. 632 – „fructe; (ezitat) fruct; (bătrînii) *gorgoaze*" (subiectul se întreabă dacă e bine ce a spus); vezi, în *Jurnal de anchetă* (p. 328), răspunsul din pct. 648: „fructe; un măr, o pară, nu se zice *fruct*"

1470. *piftie*, pl. [dar subiecții au dat întîi forma de pl.]

665 – „chíftii"; [sg.] „*o strachină* de chíftii, *o farfurie* de chíftii"

666 – „dați-mi *o farfurie* de chíftii"

1130. *fasole* [numele plantei!; problema sg. s-a pus prin „tehnica" anchetei, dar ținînd seamă și de existența unui pl. semantic *fasole* = 'boabele din păstaie']

660 – „*un fir* de fasole, nu mai am nici *un bob* de fasole"

665 – „*o mînă* de fasole, cîte *un bob* de fasole"

cf. 666 – „*fasolă, un bob* de fasolă, *un fir* de fasolă";

b) prin alte răspunsuri, reprezentînd concretizarea noțiunii, prin disocieri, sau cu referire la un context de corelare:

472. *părinți*, sg.

616 – „*mamă* sau *tată*"

Scanned with OKEN Scanner

779. *vase*, sg. [„de bucătărie"]
628 – „veselă, blide; [o] farfurie"
616 – „*o strachină*"; (răspunsul pentru pl. a fost: „*blidele* mai în larg, ca să le cuprindă pe toate")
632 – „*o farfurie, o strachină*, ceva din veselă"
– vezi, în *Jurnal de anchetă*, răspunsul din pct. 657: „vase; o farfurie" (p. 332)

860. *vite*, sg.
628 – „*o vacă*"
666 – „*un bou* sau *un cal*"
– vezi, în *Jurnal de anchetă* (p. 328), răspunsul din pct. 648: „animale; bou, juncan"

965. *orătănii*, sg. [s-a obținut de obicei termenul *păsări*]
628 – „*o găină* sau *o rață*" (un subiect ocazional intervine, pentru a corecta răspunsul: „o pasăre")

1103. *zarzavaturi*, sg. [s-a obținut și termenul *legume*]
628 – „*o ceapă*, sau ... *un morcov*, sau ..."
cf. 633 – (după pl. „zarzavaturi, legume", ezitînd) „*legumă*?" (așteaptă confirmarea, din partea [A]); vezi, în același sens, după pl. *zarzavaturi*, răspunsurile „pătrunjel, țelină, ridiche" (pct. 657; *Jurnal de anchetă*, p. 289)

1236. *piepteni* (pentru cîlți), sg.
628 – „*un dinte*"

1348. *gonaci*, sg. [la vînătoare]
628 – (după pl. „gonași") „*un vînător*"

1409. *solzi*, sg.
665. – „*un pește*"
cf. 628 – *sold*, (rîde și apoi se corectează) „sol*ț*"

980. *bărbie*, pl. [sub ciocul găinii; subiectul dă întîi forma de pl., *bărbii*]
660 – „... și *o creastă*"

1199. *altoi*, pl. [subiectul a dat întîi forma de pl.]
660 – „*un ochi, o crenguță*, (apoi) un altoi";

c) prin parafrază, sau eventual [sg.] apărînd în anumite sintagme și construcții, mai mult sau mai puțin uzuale:

256. *zăbale*, sg.
660 – „i-a mai rămas *o parte*, în partea stîngă"

Scanned with OKEN Scanner

721. *ghizduri* (la fîntînă), sg. (FIG.)

628 – „*o bucată de ghizdea*"

cf. 1283. *pînză*, pl.

660 – „pînză de tort, sau *bucată de tort*" (pl.: *pînze*)

730. *chibrituri*, sg.

628 – „un (ezitat) *pai de chibrit*"

cf. 632 – „*un pai* ..."

cf. 666 – „chibrit, ... *pai de chibrit*"

cf. 633 – (pl.) „*paie de chibrit*, (apoi) chibrituri; chibrit"

cf. 665 – „chibrit; chibrite, *două cuie de chibrit*"

757. *tăieței* [problema sg. s-a pus conform „tehnicii" anchetei]

665 – „o *fărmătură de tăiețel*"

892. *hăț*, pl. [dar subiecții au dat întîi forma de pl.]

665 – „*o parte de hăț*"

1287. *desagi*, sg. („Dar [cum se numește] sacul care e făcut din două părți și pe care îl porți pe umăr sau îl pui pe cal?")

665 – (sg.) „*o pereche de dăsagă*" (despre forma de pl. se comentează: „la doi, spui «două perechi de dăsagi», că are patru trăiști, îi pereche")

cf. 666 – (justificare) „într-un *dăsag* am brînză, și într-unul făină".

2.2.1.2. *Obținerea pluralului*

Apariția formei de [pl.] este problematizată, de la respingerea de fond, pînă la nerecunoașterea simulată conjunctural sau din motive de organizare a corpului fonetic al cuvîntului; se conturează, astfel, mai multe situații (ce prezintă, desigur, note interferente):

a) Pluralul este refuzat (în principiu), ocolit sau substituit datorită logicii lucrurilor, recurgîndu-se, uneori, la:

a[1]) modelări fonetice și morfologice *ad-hoc*, situație explicabilă prin considerarea uzului curent, sau la alți termeni denumind noțiuni corelative:

948. *șorici*, pl.

660 – (sg. *cioric*); pl.: „nu merge! cînd vrei mai mult, tai o bucată mai mare ca să mănînci și să dai la copii!"

628 – (sg. *șoric*); (ezitat) *șoricuri;* intervine soțul inf., întrebînd: „la doi porci?", căruia aceasta îi răspunde: „*două bucăți!*", precizare de asemenea contestată: „are (numai) o bucată, nu se poate!"

632 – (ezitat) „*șoricuri?*" (se întreabă dacă se poate spune așa)

665 – (sg. *cioric*); (după ezitare) „două *cioricuri*, cum să-i spui acu...?!"

666 – (sg. *șorîși*); pl.: „nu mai merge *două șorîși*!"

Scanned with OKEN Scanner

1450. *uium*, pl.

660 – „(se spune) *cîte kilograme de uium* (ai dat)?“

628 – „*mai multe kilograme*, că mai multe *văi* nu se poate să-ți ieie; așa se dă!“

632 – (după ezitare) „*uiumuri?*“ (apoi adaugă un alt termen, cu valoare generică) „*vamă*“

cf. 666 – „la mai mulți saci, doi (corectat) două *huiumuri*“

1283. *pînză*, pl.

666 – „două *cămăși*, sau două *pînze*“

cf. 628 – „*pînz[i]*, sau două *valuri*“

1315. *brădet*

660 – (pl. cerut experimental) „n-ai cum să zici“;

a[2]) sintagme cuprinzînd forme de singular:

1115. *varză*, pl.

660 – „am cumpărat patru *căpățîni de varză*“

1123. *pătrunjel*, pl.

660 – (sg. „un pătrunjel“); pl.: „nu merge, nu ține“ (apoi revine): „o *mînă* de pătrunjel; două *mîini de pătrunjel*, o *legătură de pătrunjel*: două *legături de pătrunjel*“

1337. *pătlagină*, pl.

665 – (după sg. „foaie de padlagină“) „foi de padlagină“;

b) în locul formei de [pl.] apar alți termeni, ce particularizează noțiunea, sau atrași în formularea răspunsului prin asociații de idei diverse:

866. *cireadă*, pl.

665 – „(mai multe) *vaci*“

628 – „*vaci*, (se corectează) mai multe *cirezi*, poate pasc și două, și trei“

1204. *viță de vie*, pl. [s-a răspuns, curent, prin *vie*]

616 – „doi, mai mulți *butuci*“

632 – (doi) „*butuci*“

665 – „doi *butuci de vie*, că dacă ar fi *două* (cum i s-a sugerat pentru pl.), ar trebui să ai două *ogrăzi de vie*“

61. *țeastă*, pl.

628 – „mai multe *oase*“

123. *albul* (ochiului), pl.

628 – (sg. „albuș); pl.: „doi *ochi*, (apoi) *albușuri*“

321. *ficat*, pl.

665 – „doi *bolnavi de ficat*“

Scanned with OKEN Scanner

394. *fluierul piciorului*, pl.
632 – „*picioare*“
469. *tată vitreg*, pl.
616 – „unu tată *adivarat*, şi unu tată *vitric*“
661. *schelă* (la zidărie), pl.
616 – „două *case*“
689. *ochi* (de fereastră), pl. (INDIC.)
628 – „mai multe *geamuri*“
835. *cruce* (la sanie) (FIG.)
616 – (sg. *hobot*); pl.: „*hobote*; (revine) un hobot, două *vîrteje* (plural apărut datorită „tehnicii“ anchetei)
877. *copită*, pl.
665 – „patru *picioare*“
cf. 660 – „copite sau patru *picioare*“
909. *iadă*, pl.
616 – „o *iadă* şi un *ţap*“
1135. *vrej*, pl.
632 – „mai mulţi *bostani*“
1240. *şezătoare* (la tors), pl.
628 – „mai multe *femei*“
1298. *luncă*, pl.
632 – „*sălcii*“
1300. *copaci*, sg. [subiectul a răspuns mai întîi prin sg. *copac*]
616 – (pl.:) „o *salcă*, un *plop*; (apoi) copaci, *copăcărie*“
1421. *pîine*, pl.
632 – „*plăcinte;* (apoi) pîini“
1452. *prînz*[1]; pl.
660 – „*prînzul de-amiază, prînzul doi:* (apoi revine) iau mîncare dimineaţă (de acasă) pentru *două prînzuri*“
1526. *zi*, pl.
616 – „două *nopţi*“
1674. *hîrtie*, pl.
666 – „două *foi;* (apoi) hîrtii“;

c) forma de plural este condiţionată, în procesul de comunicare, de abordarea dintr-o perspectivă ludică:
156. *batistă*, pl. (INDIC.)
665 – „dar numai una am!“ (rîde)

Scanned with OKEN Scanner

490. *bărbat* (soț), pl. [inf. este femeie]
616 – „cum să spun *bărbați*, dacă n-am doi?!"
573. *pețitor*, pl.
628 – (subiectul ezită, apoi declară) „nu se poate" (să fie doi)
576. *nuntă*, pl.
665 – „poate să fie și două și trei *nunți*, dar să nu se vadă miresele, că nu-i bine; (se zice) că trebuie să moară una din ele!"
620. *soacră*, pl.
632 – „dacă ai două *soacre*, nu-i bine!"
769. *sticlă*, pl.
616 – „(mai multe) *pahare!*"
1447. *moară*, pl.
628 – „i-o singură moară (la Murgeni)"
1829. *aldămaș*, pl.
666 – „cînd vinzi sau cumperi, (bei) mai multe *pahare!*"

d) pluralul este evitat din cauza dificultăților de pronunție; formularea lui poate constitui o simplă „încercare":
1495. *piuă*, pl.
628 – (după ezitare) „vezi că-i greu la *două Kiuă* să-i spui" (rîde)
632 – (după ezitare) „*Kiuă ...*: (apoi încearcă o reformulare) *Ki* ..." (rămîne realmente mirat că nu poate da o formă de plural)
660 – (sg. *piuă*); pl.: „nu merge, nu-ți dă!; două *Kii*, cum am să spun?" (rîde foarte amuzat)
665 – „*altă Kiuă*: (apoi, după ezitare) *două Kiui*"
275. *piele*, pl. (INDIC.) [intervine omofonia]
660 – (după ezitare) „mai multe *Kei*, da?" (către anchetator)
632 – (după ezitare) „*Kei*?" (cerînd confirmarea)
cf. 665 – (după ezitare) „două *Kei*, pe doi oameni".

2.2.2. Verbul (răspunsuri din optica generală a „participării" sau a „contrastului"):
Verbul (a) **cere**
567. *cer* (ind. prez., 1–6) („Dacă îți trebuie un lucru, te duci la vecin și ce faci ca să ți-l dea?")
616 – primul răspuns, pers. [2]: „(tu) ceri"; pers. [3]: „(el) *îi dă*"
632 – [1]: „(eu) cer"; „tu?" – „*tu dai*"
666 – [1]: „(eu) *îi cer*"; „*tu?*" – „*tu îmi dai*, (corectat) îi *ŝei*"

Scanned with OKEN Scanner

572. *să cer* (conj. prez., 1–6)
666 – [1]: „(eu trebuie) să cer"; „tu?" – „*tu trebuie să dai!*"

Verbul (a) **închide**

678. *închid* (ușa) (ind. prez., 1–6) („După ce intri în casă, ce faci cu ușa?"; GEST)
616 – [1]: (ezitat) „închid"; „tu?" – (ezitat) „*tu o deschizi*"
666 – [1]: „închid"; „tu?" – „*tu o deschizi*"

Verbul (a) **deschide**

679. *deschid* (ind. prez., 1–6) („Ce faci cu ușa cînd apeși pe clanță și o dai în lături, ca să poți intra în casă?"; GEST)
665 – [1]: (eu) „diș*k*iz"; „tu?" – „*închizi*" (se corectează) „deschizi"

Verbul (a) **vinde**

1814. *vînd* (ind. prez., 1–6) („Dacă dumneata cumperi, cel care îți dă marfa pe bani ce zici că face?; text modificat)
633 – [1]: „vînd (purcei)"; [2]: „*tu îi cumperi*, (dar revine), vinzi"; „el?" – „și *el îi cumpără*, (corectat) vinde"
660 – [1]: „(eu) vînd (purcei)"; „tu?" – „și *tu cumperi*, (rîde și se corectează) vinzi"

1819. *voi vinde* (viit., 1–6)
660 – [1]: „am să-i vînd (purceii)"; „tu?" – „și *tu ai să-i cumperi!*"

Verbul (a) **găsi**

1902. *găsesc* (ind. prez., 1–6) („Cînd pierzi un lucru îl cauți pînă îl …?")
616 – [1]: „găsesc"; [2]: „*tu cauți*"
660 – [1]: „(eu îi) găsesc (banii)"; [2]: „și *tu îi cauți*"

Verbul (a) **întreba**

223. *întreb* (ind. prez., 1–6) („Cînd vrei să știi cum îl cheamă pe un copil, ce faci ca să afli?")
666 – [1]: „(eu) întreb"; „tu?" – „*tu răspunzi!*"

Verbul (a) **striga**

229. *strig* (ind. prez., 1–6) („Ce faci cînd vrei să te audă un om care este departe?")
666 – [1]: „strig"; [2] – [3]: „*tu răspunzi*, (și) *el îmi răspunde*"

Verbul (a) **lua**

339. *să iau* (conj. prez., 1–6)
666 – [1]: (eu) „trebuie să-l iau"; [2]: „*tu trebuie să dai*"

Scanned with OKEN Scanner

Verbul (a) **rămîne**

1896. *voi rămîne* (viit., 1–6)

660 – [1]: „(eu) am să mai rămîn"; „tu?" – *„tu ai plecat"*

Astfel de răspunsuri, ce ilustrează mai ales optica „contrastului" au fost notate pentru aceleaşi sau pentru alte verbe, şi în alte puncte anchetate, de exemplu:

– 638. Odaia Manolache: eu? *cînt*; tu? *joci*; tu? *dai*; el? *primeşte*; eu? *încarc* (fînul); tu? *arunci* paiele;

– 648. Tălpigi: eu? *închid*; tu? *deschizi*; eu? *încui*; tu? *descui*; eu? *rămîn*; tu? *du-te*! (vezi *Jurnal de anchetă*, p. 313, respectiv 328).

Este de presupus că elementele de inducţie imediată a verbelor de „contrast" sînt pronumele personale, pentru care dicţionarele selectează contexte frecvente privind situarea acestora în c o r e l a ţ i e, pentru a sublinia *paralelismul* sau *opoziţia*: *noi* cu *voi*, *eu* cu *tu* etc. (cf. DLR, t. VII, partea 1 /litera N/, t. XI /litera T/, partea a 3-a).

2.3. Ancheta privitoare la „conjugarea" verbului

Deşi se poate susţine că, în general, ciobanii s-au dovedit mai „refractari" decît reprezentanţii altor categorii profesionale în ceea ce priveşte acceptarea exigenţelor morfologice ale anchetei (cf. I.3.1.2.), în legătură cu această afirmaţie se impun unele precizări. În primul rînd, „prestaţia" lor privind „conjugarea" trebuie comparată cu reacţiile subiecţilor ce au răspuns la QG atunci cînd li s-au cerut formele p r i m e l o r verbe (în QS *Oierit* figurează, în total, numai trei verbe: î. 2318. *se însîmbrează* / ind. prez. 1–6/, pentru care, adesea, nu s-a obţinut termenul; urmează 2350. *jintuiesc* / caşul/ – /ind. prez. 1–6/, iar, apoi, 2370. *suvintru*/ ind. prez. 1–6/ = mituiesc, codesc). În al doilea rînd, am consemnat şi acceptarea conjugării verbului (a) *jănţui* (forma curentă în graiurile din Moldova) fără problematizare „profesională" (vezi *Jurnal de anchetă*, p. 335, 346; cf. 340).

Din această perspectivă trebuie să luăm în consideraţie dificultăţile obţinerii formelor de indicativ prezent ale verbului (a) *jănţui* 'a frămînta şi a stoarce caşul, după ce s-a scurs zerul, pentru a scoate din el *janţul* ', la care ne-am referit destul de frecvent (*ibidem*, p. 317, 338; cf. 357). În unele cazuri, ni s-a „explicat" chiar de ce nu pot apărea, în vorbire, astfel de forme: „Nu poate o r i c i n e *jănţui*" (p. 314); sau, altă dată, după ce am obţinut formele pentru pers. 1–4, subiectul, interpretînd întrebarea pentru obţinerea formei de pers. 5 (Voi ...?!) drept un enunţ solicitînd imperativul (ce i-ar fi aparţinut chiar lui!), a refuzat o atare postură; nu le impunea el ciobanilor să

Scanned with OKEN Scanner

să facă așa ceva: „Nu-i *pripeam*, că eu eram sătul, ei erau flămînzi și mîncau!“ (în timp ce el „jănțuia“; p. 345).

O schemă – tip a refuzului, „problematizat“ al conjugării acestui verb, recompusă după răspunsuri de la diferiți subiecți (drept o contribuție a noastră la „folclorul“ anchetei dialectale), s-ar prezenta astfel:

„Cînd scoți *janțul* din caș, mata ce zici că faci? – Eu? jănțuiesc!

Tu? – tu, te uiți!?

El? – paște oile! (ciobanul)

Noi? – mîncăm brînză; la asta sîntem buni toți!“.

Astfel de reacții se explică prin faptul că operația respectivă (descrisă, pe scurt, mai sus) este una ce intră în atribuțiile „baciului“ și constituie un teren de afirmare a „măiestriei“ sale, cu atît mai mult cu cît, în zone tradiționale de păstorit, „jănțuitul“ se face chiar de mai multe ori, în funcție de tipul produsului urmărit. Astfel, în zona Rîmnicu Sărat, dacă pentru a prepara „caşcaval“ operația este absentă, pentru „brînză“ (la putină) cașul se jănțuiește de trei ori (cf. I. Stoian, *Păstoritul în Rîmnicul Sărat*; „Grai și suflet“, VI, 1934, p. 56).

Pentru a ilustra situațiile de comunicare în care au fost obținute, de regulă, formele acestui verb, cît și cele ale verbului cerut de întrebarea 2370. (a) *suvintra* 'a tunde oaia pe pîntece și pe coadă, ca să poată suge mieii și ca să poată fi mulsă mai ușor', transcriem discuțiile purtate (înregistrate *ad-hoc* pe bandă de magnetofon) cu IS pentru Q *Oierit* din pct. 628 Epureni, jud. Vaslui. Este vorba de un subiect caracterizat drept dificil pentru aspectele gramaticale (vezi, în continuare, *Jurnal de anchetă*, p. 357), dar bun „povestitor“ (NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/1, p. LXVII).

Observații preliminare:

1. (a) *jănțui* a fost, și în cazul de față, primul verb pentru care s-a încercat obținerea, de la inf. respectiv, a formelor de prezent pentru diferite persoane, întrucît la î. 2318 (a se) *însîmbra*, răspunsul a fost „nespecific“: „s-au împreunat toți, la un loc“;

2. întrucît primul răspuns al subiectului la î. 2350 a fost „strîng cașul“, termenul specific (a) *jănțui* a fost oferit d i r e c t de către anchetator, pe baza răspunsului „janț“, obținut la î. 2349: „cum se numește zerul alb și gras care iese din cașul frămîntat și strîns din nou?“;

3. un moment al „conjugării“ a fost acceptat, într-o viziune proprie, ca aparținînd „vorbirii“: posibilitatea apariției unei forme de i m p e r a t i v, atunci cînd întrebarea o constituie pron. pers. de persoana a 2-a plural („Voi?!“). Astfel stau lucrurile, în cele ce urmează, atît în ceea ce privește verbul (a) *jănțui*, cît și (a) *codi*;

4. dacă formele celui de al doilea verb apar mai ușor (ceea ce se poate constata și după durata dialogului: 41", față de 1'43" la primul verb), rezultatul

Scanned with OKEN Scanner

nu se datorează numai acceptării mai lesnicioase a „exercițiului gramatical", ci și faptului că însăși acțiunea descrisă este una pe care o îndeplinesc (sau o pot îndeplini) mai multe persoane, neimplicînd gradul de specializare profesională a acțiunii ce face obiectul întrebării 2350.

Atragem atenția asupra faptului că am recurs, cu titlu experimental, la reproducerea textului discuțiilor sub formă de „partitură", tehnică folosită de dialectologii germani (cf. I. 3.2.3.). Pentru a marca diferența dintre „ce se întîmplă" în timpul anchetei și ce rămîne, de obicei, consemnat din acest greoi proces de clarificare, după transcrierea în întregime a discuțiilor pentru obținerea formelor fiecărui verb (α, β), reproducem rezultatele-rezumat reținute pe fișele din caietul de anchetă (α^1, β^1).

Observații tehnice:

– pe spațiul marcat printr-un croșet mare, deschis, sînt reproduse, în succesiune strînsă, intervențiile alternative ale celor doi conlocutori;

– transcrierea este literarizată (păstrîndu-se doar unele fonetisme populare);

– între croșete obișnuite [ ] apar semnele curente de tehnică a transcrierii comentariilor metalingvistice din sistemul NALR: [D], [ɛ], [σ], [k], dar și alte comentarii, de „atmosferă" a anchetei;

– cuvintele subliniate în timpul conversației printr-o accentuare intensă au fost transpuse cu majuscule, iar răspunsurile din care se constituie paradigma verbală propriu-zisă apar redate cu caractere cursive.

[α]

0.00	A	ce faci aicea? [D] dar nu zici că-l jănțu-
	IS	strîng casu
	A	iești?
	IS	apăi zîc și [ɛ], [k] ȘÎ-l *jănțuiesc*, după ce
	IS	[ɛ], [k] după ce ăl strîng, și înstrîngîndu-l ȘÎ ăl
	A	se spune: îl ...?
	IS	jănțuiesc, da! [ɛ] da! ... [grăbit, fără
	A	[σ] îl jă...?
	IS	logică] îl *JĂNȚUIEȘTI*..., casu..., da!

Scanned with OKEN Scanner

A dacă el face treaba asta …, ce zici că face?, El îl …?

A EL ÎL …? [gest]
IS jănțuiesc!? [contrariat] DA! da …

A BĂIATU, ÎL …? caşu îl …? baciul …
0.30 IS [ɛ] ba … BACIU! baciu [precipitat, cu

A îl …?
IS fermitate] *jănțuiește*, caşu, îl strînge caşu, ş-ăl jăn-

A şi dacă noi … DOI facem treaba asta, cum zici?
IS tuiește

A NOI îl …? da … dar
IS DOI [ɛ] doi baci strînge … caşu!

A noi doi, eu şi cu matale să zicem, NOI, astăzi, ÎL …?
IS îl

A [σ] jăn …
IS strîngem caşu [ferm] jănțuiesc … caşu, şî-l

A noi DOI … îl …? dacă … VOI doi fa-
IS strîng! ăl *jănțuim*

A ceți treaba asta, zici: voi DOI ÎL …?
IS da …, ăl jănțuim

A da … dar ei îl … fac treaba asta,
1.00 IS ăl strîngem caşu!

A ei DOI ÎL …?
IS da, ăl *jănțuiește* doi cio… [ɛ], [k] doi …

A [uşor iritat, îşi drege gla-
IS doi baci *jănțuiesc*, strîng caşu

Scanned with OKEN Scanner

A [sul] bine, dar dacă mata eşti baci, de exemplu …
IS [mda …!

A [şi ai doi ciobani buni, care şi ei pot jăn-
IS [[fără răbdare]

A [ţui … mata pleci, că te-a chemat la primărie …
IS [da! da …! da, da

A [şi zici: „mă băieţi, ră-
IS [da … [rîde; ilaritate generală]

A [mîneţi aicea şi aveţi grijă … voi AMÎNDOI ÎL …?“
IS [faceţi

A [[conciliant, răb-
IS [treaba asta [k] care se cade aici …

1.30 A [dător] da …, adică uite cum [intervenţie de pe margine,

A [ininteligibilă]
IS [da … strîngeţi [ɛ], [k] mulgeţi oile

A [aşa, şi [σ] „îl jăn…?“ şi „ce faceţi
IS [[imperturbabil] daţi cheag laptelui

A [[după aceea]? “ ÎL …?
IS [[ɛ] şî … [blocat] [ɛ] pui,

A [şi [σ] îl jăn… ?
IS [strîngeţi caşu … [blocat] [edificat]

IS [pui, îl … *jănţuiţi-l*! pe urmă-l … strînge [ɛ], [k] pu-

1.43 IS [neţi zăru la fert, faceţi urdă, şi asta e!!

Scanned with OKEN Scanner

[α¹] – 1′43″

„strîng, [D] jănțuiesc
jănțuiești
jănțuiește
strîngem, jănțuim
jănțuiește, jănțuiesc [6]
[ε], [ρ] jănțuiți-l“ [5] [imperativ]

[β]

0.00 A [ce zici că faci atunci cînd tunzi oaia pe burtă și pe coadă

A [ca să poată suge mielul și s-o poți mulge mai ușor?
IS [o …

A [da, bun … și [= deci] eu o …?
IS [o CODEȘTI o codești [repetă mecanic] [ε] o

A [bine, [dar] dacă fac treaba
IS [*codești*, ca să sugă MIELU!

A [asta eu, cum zic?, EU O …?
IS [[edificat] da, io o *codesc*!

A [și dacă face el treaba asta, EL o …?
IS [o CODEȘTE!? [contra-

A [dacă noi toți facem treaba …: azi, oile, le …?
IS [riat] CO-

A [și VOI, tot azi le …?
IS [DIM [prompt] le codim, pe toate! [sa-

A [[conciliant] și voi le …?
IS [tisfăcut] [imperturbabil] da, le

Scanned with OKEN Scanner

A [uşor iritat] da!, [dar] „măi băieţi,
IS [paştem! şi le codim …

A [eu plec de la stînă …“ „voi rămîneţi şi le …?“
0.30 IS [[cooperant] da [ɛ] ei!

A [către membrii
IS [ɛ], [edificat] rămîneţi şi le *codiţi*!

A [echipei: «rămîneţi şi le codiţi!!» – *imperativul*]
IS da! [sa-

A şi EI rămîn astăzi acolo şi le …?
IS [tisfăcut] da! [plicti-

A le …?
0.41 IS [sit, cu grabă] le … le *codeşte* pe toate! asta e!

[β^1] – 41″

„codeşti [2]
codesc [1]
codeşte [3]
codim [4]
codiţi! [5] [imperativ]
codeşte“ [6]

Scanned with OKEN Scanner

3. JURNAL DE ANCHETĂ

În cele ce urmează, prezentăm, selectiv (urmărind să evităm repetițiile – totuși de neocolit!), date din *Jurnalele* cu însemnări privind desfășurarea anchetelor, în ordinea efectuării acestora (3.1.) și, din aceeași sursă, observații asupra colaborării cu subiecții (3.2.). În această (a doua) secțiune, care semnalează, în formularea primei receptări, o problematică de studiu privind mecanismul și rezultatele generale ale investigării (perceperea „diferențelor" fonetice și reacția la acestea, la aspectele morfologice și lexicale – semantică, sinonimie, frazeologie), am adăugat, însă, și numeroase note din caietele în care am înregistrat răspunsurile la întrebările din *Chestionar*, pe baza cărora am redactat, în 1976–1977, „caracterizări" mai cuprinzătoare ale subiecților, după modelul Jaberg-Jud, proiectate inițial pentru volumul introductiv la NALR–*Mold. Bucov.*, *Date despre localități și informatori* (tipărit în 1987), unde, însă, pentru o „echilibrare", prin comparație imediată, a părților ansamblului, am publicat variante abreviate.

În felul acesta, pentru specialistul interesat de întreg, ținem să precizăm faptul că tabloul general al prezentării anchetei și al caracterizării subiecților poate fi realizat numai prin lectura informațiilor din volumul *Date* ..., paralel cu observațiile de față, din paragrafele 3.1 și 3.2. Astfel se poate accede la imaginea pe care ne-o oferă textele, exemplare prin rigoare metodologică, publicate în cele două volume de *Verbali delle inchieste* pentru ALI. Este drept că, și aici, aceste texte de prezentare a anchetei diferă nu numai ca dimensiune, ci și ca informații, în unele cazuri lipsind chiar rubrica, de invidiat ca idee și punere în operă, SEGNI E SUONI, care, de regulă, oferă cercetătorului inventarul complet al literelor, cu semnele diacritice respective, folosite în transcrierea fonetică a graiului din fiecare punct anchetat, obținut din memoria computerului ce a „scris" hărțile.

Întrucît cele mai multe localități au fost investigate în mai multe rînduri, însemnările din vizitele succesive, datate, au fost adunate, în ordine cronologică, după prima apariție. Tot așa, însemnările ulterioare, de diferite tipuri (rememorări, scrisori), asupra unei localități au fost grupate după același criteriu. Comentariile din momentul primei redactări (1993–1994) au fost marcate prin prezentarea textului între paranteze. Peste tot, exemplele citate apar în transcriere fonetică simplificată.

Pentru a facilita orientarea cititorului, în continuare publicăm un tabel privitor la succesiunea anchetelor.

Scanned with OKEN Scanner

Date despre anchete și subiecții utilizați în diferite localități (în ordinea cronologică a cercetărilor)

652. Umbrărești, p. 259; 310
659. Străoane, p. 260–261; 310–311
669. Soveja, p. 261; 311–312
637. Frumușița, p. 261–262; 312–313
638. Odaia Manolache, p. 262–263; 313–314
664. Cașin, p. 263; 314–315
630. Berești, p. 264; 315
654. Furcenii Vechi, p. 264–267; 316
640. Piscu, p. 268–269; 316–317
646. Belcești, p. 269–270; 317–319
661. Mera, p. 270–271; 319
658. Păunești, p. 271–272; 319–320
634. Vîrlezi, p. 272; 320–321
670. Hîrja, p. 273–274; 321
651. Cîmpineanca (Florești), p. 274–276; 321–322
649. Matca, p. 276; 323
650. Lierti, p. 276–278; 323–325
635. Fîrțănești, p. 278–279; 325
662. Vidra, p. 279; 326–327
648. Tălpigi, p. 279-280; 327–328
668. Nereju, p. 280–281; 329–331
657. Borșani, p. 281; 331–333
641. Pechea, p. 281; 333–334
653. Mircești Vechi, p. 281–283; 334– 335
667. Nistorești, p. 283–285; 335–337
629. Fruntișeni, p. 285; 337–339
643. Cudalbi, p. 285–287; 339–340
642. Costache Negri, p. 287–288; 340–341
639. Branișteа, p. 288–289; 342–343
636. Cuca, p. 289–290; 343–344
656. Homocea, p. 290–291; 344–345
655. Ionășești, p. 291–293; 345–347
644. Corod, p. 294; 347–348
645. Adam, p. 294–295; 348
660. Bolotești, p. 295; 348–350
666. Negrilești, p. 295–297; 350–351
633. Oancea, p. 297–298; 351–352
665. Rotilești Mari, p. 298; 352–353
647. Priponești, p. 299; 354–355
631. Cîrja, p. 299–300; 355–356
632. Suceveni, p. 300–301; 356
628. Epureni, p. 301–302; 356–358
663. Pralea, p. 303–304; 358–359
627. Fălciu, p. 304–305; 359–360
625. Stoișești, p. 305–306; 361–362
615. Muncelu, p. 306–307; 362–365
616. Băcani, p. 307–308; 365–368
626. Vetrișoaia, p. 308–309; 368–370

Scanned with OKEN Scanner

652. UMBRĂREȘTI, jud. Galați
(20 – 23.IX.1967)

Pentru cei din Umbrărești, care sînt și acum grădinari, „timpurile bune" au fost înainte de război, cînd aveau pămînt și mergeau cu căruțele cu roșii, pepeni și struguri de masă spre munte (Comănești, Ciceu, Sf. Gheorghe, Brașov) și înspre nordul Moldovei. Acum, majoritatea bărbaților „fac naveta" (lucrează la „combinat", la Galați). Sînt oameni harnici, întreprinzători.

Într-o parte a satului s-au așezat țigani și, de aceea, i se zice *Țiglina*, după numele cartierului din Galați unde predomină aceeași etnie.

Cînd înregistrez răspunsurile la QI, „nea Didică", cum i se spune IP în sat, comentează că își face „*aurtobiografia*"! Este un pic greoi și bonom; nu se supără de porecla *Caștaliu*.

După cele de probă, din diferite părți ale Moldovei și din Bucovina, aceasta este prima anchetă din „zona" care-mi revine: sudul Moldovei, cuprinzînd județele Vrancea și Galați și, în nordul acestora, părți ale jud.Vaslui și Bacău (au participat IF și AT).

(24.IV.1971)

Plecăm din Furceni cu un camion cu prund, spre Cosmești, apoi cu trenul. Urmează o jumătate de oră de mers pe jos, cu toate bagajele. Stau de vorbă cu președintele de la Consiliu, același ca în 1967; din această anchetă nu-și mai aduce aminte decît cum a jucat table cu IF (Unde ești, dumneata, domnule *Gică* Popa, de la Liești, care ai ținut minte ce condiții trebuie să îndeplinească un bun informator pentru ancheta dialectală, enumerate de Sever Pop, după ce au trecut 35 de ani?!; vezi p. 277). Ni se dă o cameră la căminul cultural pentru lucru și, la camera oficială, o sofa, pe care se apreciază că vor putea dormi HB și CI. Pe mine mă vor caza, mai tîrziu, la o altă cameră oficială, iar pe DH la familia Drăgan, oameni amabili, care ne invită seara la televizor. Ne organizăm lucrul „operativ": HB îl ia pe CI, „tehnicianul" nostru, și merg prin sat după fotografii, însoțiți de directorul căminului cultural; cu ajutorul lui, HB ne trimite subiecți pentru înregistrări. Trecem și pe la școală și facem înregistrări cu copii. De mîncare ne pregătește fosta IS de la Cînepă, care ne-a „hrănit" și în 1967. Gîsca cumpărată cu 65 de lei (ca la Iași) e pusă la fiert la ora 12 și este gata la ora 19.

Înregistrăm, experimental, lectura unor texte (de limbă literară) cu subiecți de diferite vîrste.

Scanned with OKEN Scanner

659. STRĂOANE, jud. Vrancea
(14 – 17.X. 1967)

În sat s-au stabilit și cîteva familii de basarabeni, venite la muncă, de dinaintea ultimului război.

Găsesc cu greu IP; este un sat de oameni ce au fost cîndva bogați și păstrează o anumită rezervă față de oficialitate și față de cei pe care-i „recomandă" aceasta!

Văd pentru prima dată și fotografiez (cu oarecare precauție!) „căruțuri" de ale țăranilor la care este înjugată cîte o vacă: la „crucea" carului, potrivit ca dimensiuni, au fost atașate două hulube și s-a făcut și un jug special (vezi NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/2, planșa C–9, nr. 130; C–10, nr. 136; asemenea atelaje am fotografiat, apoi, și în alte localități; *ibidem*, nr. 131, pentru Ionășești–Galați). Deci, acești foști gospodari, „podgoreni", nu se pot lipsi de un mijloc de transport propriu pentru agricultură, dar, de pe „lot", nu pot întreține mai multe vite de jug. Nu s-au lăsat însă „eliminați", pur și simplu, și au găsit această formă „calicească", umilitoare, al cărei impact psihologic, transpus în sarcasm, l-a consemnat și Marin Preda. pentru sudul țării, în aceiași ani (*Morometii*, II): „Două roate și-un măgar, / Atelaj particular!". „Rezolvarea" problemei îmi aduce aminte soluția la care a recurs, în anii „colectivizării", un cumnat de al meu (I. A.), din Buda–Zvoriștea, pentru a nu fi „trecut la chiaburi". Posesorul unui cal intra în această categorie „umilitoare", cu efecte distructive asupra gospodăriei, numai (se pare) după șase luni de la achiziționarea unui cal. Așadar, cînd se apropia „sorocul", calul era vîndut (numai formal, prin urmare cu acte „în regulă"), unui consătean (țigan), care accepta tranzacția (și riscul) contra unei recompense. La rîndul său, cînd se apropia funia de par, i-l „revindea" lui I. A. (fiul unor țărani foști bogați, ce avuseseră nu numai pămînt, ci și tractor, batoză etc.). „Jocul" a continuat pînă cînd această manevră a atras atenția unui „control" de la raion, căci „organele" locale „închideau ochii" (desigur, nu fără a profita de situație!).

(13.VII. 1971)

Ajungem, cu autobuzul, la ora 8 dimineața. Primarul ne „pasează" directoarei căminului cultural, dar ne dă camera oficială pentru cazare și ne permite să înregistrăm texte în biroul lui. Nu putem lucra: instalația electrică este defectă! Plecăm, cu ambele magnetofoane, la căminul cultural. Directoarea „rezistă": ne explică, pe larg, că oamenii sînt la lucru. Știm asta, dar, peste tot, se mai găsesc, la orice oră, femei mai în vîrstă sau tinere ce fac mîncare, se găsesc și copii. Pînă la amiază am înregistrat doar trei [B]. Mîncăm la femeia din curtea casei unde este camera oficială (conserve încălzite, ouă). Mai avem și cafea, de

Scanned with OKEN Scanner

la Onești. Nu mai putem cumpăra mare lucru, pentru că am cam terminat banii; facem calculul, să ne rămînă și pentru suplimentul de accelerat Mărășești–Iași (este a patra localitate anchetată în această deplasare).

După amiază lucrul a mers mai bine. Mergem la IP cu reportofonul. Se dovedește destul de bun; le înregistrăm și pe soția lui și pe o fiică, de 14 ani. Lucrăm pînă la orele 21. Cînd și-a dat seama că terminăm, directoarea căminului cultural devine mai „amabilă": o găzduiește pe DH, vrea să-i cumpărăm medicamente străine de la Iași, dar se teme să ne împrumute 25 de lei (ca să nu fim la strîmtoare cu banii!). Mîncăm pîine cu mere, oferite lui HB, pe cînd umbla prin sat în căutarea subiecților. Mîine, la ora 6, plecăm spre Panciu, cu autobuzul. Somn agitat: casa este la șosea și mașinile trec în viteză; camioanele zguduie pereții.

669. SOVEJA, jud. Vrancea
(18 – 21.X. 1967)

Locuitorii sînt deosebiți de harnici și de „economi". Se țese și astăzi curent. Femeile nu lasă furca din brîu nici pe drum. Am văzut femei împletind lînă sau torcînd, cu oile la păscut și în sala de așteptare de la dispensar. Am semnalat deja faptul că, aici, în cuibar la găini (și drept „cuibar") se pune o ceapă mică, pentru a nu se pierde un ou! Din cauză că uliul este o prezență frecventă, se taie puii care au penele de culoare deschisă sau de o singură culoare și sînt lăsate să crească găini cu penele „pestrițe", care se văd mai greu de sus.

Deosebit de impresionant cimitirul soldaților germani căzuți, aici, în primul război mondial: înconjurat de brazi, pe care vîntul îi face să producă un fond sonor grav și neliniștitor pentru lectura inscripției DEN FÜR IHR VATERLAND GEFALLENEN HELDEN! Remarcabilă d a t a ridicării monumentului funerar („Erbaut 1918 / Landw. Inf. Regt.").

(26 – 27. IX.1970)

Directoarea, d-na Albu, ne primește ca o veche prietenă. Am fost prin sat, pe la diferiți IS; pe IP l-am căutat la coasă. Seara, înregistrăm texte la camera oficială a școlii. Cu soțul directoarei, prof. Albu, un om cultivat și activ, umblăm prin sat după fotografii. Aici a fost bine cu masa (la restaurantul stațiunii de odihnă). Iar am terminat banii; pentru biletele de tren Focșani – Iași, punem „mînă de la mînă"!

637. FRUMUȘIȚA, jud. Galați
(14 – 17.XI.1967)

Profesorii de la școală îmi comunică, plini de siguranță, că numele satului se trage de la o țiitoare, frumoasă, tătăroaică, a lui Petru Rareș. Dovada

Scanned with OKEN Scanner

peremptorie pentru ei este faptul că în această zonă sînt cunoscute un fel de „versuri", de un gust mai mult decît îndoielnic: „O, frumoasă tătăroaică,/ Cu șuvițele de aur,/ Tu lucești, tu scînteiești!". Deci, ar fi fost o frumusețe cu totul exotică: neagră la față (căci „lucește") și „scînteiește", fiind blondă! Așa de vestită ar fi fost, încît în legătură cu persoana și înfățișarea ei au fost „botezate" mai multe sate din jur; referințele, pentru „inițiați", sînt mai mult decît transparente. De la *frumoasă* a derivat *Frumușița*, de la *tătăroaică*, *Tătarca*, *șuvițele* transpar în numele *Șivița* (pronunțat *Șîvița*); numele *Tulucești* a aglutinat pron. *tu* și forma verbală *lucești*; numai *Scînteiești* s-a păstrat chiar ca atare. Clar ca „bună ziua" și aproape că nu mai am de ce face cercetări!

După ultimul război și avatarurile sale, undeva în apropiere s-a înființat o așezare de strămutați forțat din *Bănat* și Oltenia, căreia i s-a pus numele *Satu Nou* (a ființat pînă prin 1957). Datorită izolării în care era ținută această așezare, locuitorii din satele din jur nu aveau legături cu cei veniți. Chiar în Frumușița s-au așezat mai multe familii de basarabeni. Se semnalează faptul că țiganii mai vechi (foști robi ai unui Ghica) s-au asimilat; au loc căsătorii mixte. Mulți români din sat înțeleg (și pretind că și vorbesc) țigănește. Este și cazul IP. Acesta a făcut armata într-un sat din sudul Basarabiei (în zona Cetatea Albă), unde a învățat puțin bulgărește.

Locuitorii se plîng de pierderea suferită prin secarea lacului Brateș. Înainte pescuiau „în dreptul satului" și plecau cu carele încărcate cu pește de vînzare; se întorceau cu ele pline cu cereale și, mai ales, cu cherestea. Oricît de bine ar produce porumbul ce se cultivă acum, ceea ce iese nu valorează cît „ieșea" pe pește (mai tîrziu, pămîntul s-a epuizat și nici porumb nu se mai face).

Locuiesc în casa IP; de fapt, este o „căsuță", căci în curte și-a făcut casă fiul lor. După două zile, nea *Mărin* mi se plînge că nora îi supune pe bătrîni la adevărate „persecuții": de exemplu, se scoală „de la miezul nopții" și face gălăgie, întinde covoarele și așternuturile și le bate, ca să nu-i lase să doarmă. Fiul este mai mult plecat de acasă.

(2.XII.1971)

Cînd am venit pentru înregistrarea de texte, Marin Trandafir, fostul meu IP, murise.

638. ODAIA MANOLACHE, Vînători, jud. Galați
(18 – 22.XI.1967)

Satul este așezat pe coastele a două dealuri, printre care trece șoseaua. Aspectul său general se resimte de constituirea pornind de la vechile „odăi": printre case și grupuri de case se mai află largi spații cu grădini și vii. Am încercat o fotografie a crestei pe care localnicii o numesc „Valul lui Traian" (se

Scanned with OKEN Scanner

spune curent: „merg pe val pînă la Tulucești"). Lipsă de apă potabilă; fîntînile, cu cumpănă, sînt grupate cîte 4–5 la un loc, unde au fost descoperite izvoare. Se fac bazine, cimentuite (cilindrice), în apropierea streșinilor caselor, unde se adună apa de ploaie, pentru nevoile gospodăriei, uneori și pentru adăpat vitele. În curte, găleata cu apă adusă de la fîntînă (care este uneori în depărtare) se „asigură" într-o mică amenajare (aș zice, un fel de „coteț") închisă (chiar încuiată). Ca să mă spăl, dimineața, mi s-a dat o cană (!) cu apă, apoi portița a fost încuiată. Am mai cerut o cană: operația s-a repetat. La multe case, la „floare" (garnitura de scîndură de la streașină) este scris numele proprietarului.

Am lăsat la sfîrșit QI pentru a nu trezi suspiciuni (aici se cer date despre localitate și despree informator, lucruri aparent „nemotivate" – cel puțin la început – prin prisma acestuia). De alfel, ca și un alt locuitor din sat, IP m-a întrebat dacă am „autorizație" ca să fac anchete (colaboratorul meu a lucrat în cooperație și este familiarizat cu actele și „aprobările"). „Problema" este reluată și de un fiu al său, care vine seara tîrziu de la Galați, instigat, se pare, de „autorități", ce s-au arătat neîncrezătoare în scopul declarat al anchetei.

664. CAȘIN, jud. Bacău
(16 – 19.II.1968)

Obiceiul „focul la Sîmedru" este unul din elementele pe baza cărora poate fi stabilită zona din care provin *căşunenii* (sau pe unde au mai stat venind spre Moldova). IP își amintește că pe cînd era copil coastele dealurilor din jur erau acoperite de vii indigene și de livezi. În Cașin locuiesc și cca 50 de familii de țigani, în Gura Cúriței; se trag din foștii robi ai Mănăstirii Cașin.

Îmi găsesc o gazdă, Tinca Neculai Brebuleț, cu care „mă împac" de la început și căreia îi plătesc bani numărați toate „serviciile" (inclusiv lemnele pentru foc, de parcă ea nu s-ar încălzi și nu ar face mîncare și pentru dînsa!). Lucrez aici cu IP, care e „deranjat" la stomac (gazda îl scuză: „e bătrîn") și a băut unele fierturi mirositoare; percep nu numai acustic, ci și olfactiv pe *-u* (final).

(11.VII.1971)

Data trecută am fost iarna; acum Cașinul ne face o impresie deosebită: vremea este frumoasă și pune în valoare casele de munte, curate și „cochete". Cu greu, îl găsim pe directorul căminului cultural și facem înregistrări aici, într-o sălită mică. Ca să ne ajute, directorul ne trimite trei moșnegi știrbi. Purtăm, firește, discuții protocolare, dar nu-i putem înregistra pentru texte. Îi concediem politicos. Căutăm singuri ce ne trebuie, dar treaba merge greu pînă la prînz.

Scanned with OKEN Scanner

630. BEREȘTI-SAT, Bereşti, jud. Galaţi
(7 – 10.V.1968)

Partea numită „Tîrg" are înfăţişarea tipică a tîrgușoarelor din Moldova: casele sînt dispuse de-a lungul străzii principale (unele au și etaj). Multe foste „dugheni" au dispărut (ca funcţionalitate) și este curios să treci pe la ușa locuinţelor obișnuite, lipite una de alta. Numai într-un număr de case se află diferite ateliere (tîmplărie, confecţii etc.), mai numeroase decît într-o localitate rurală, desigur, dar este prea puţin ca să crezi că te afli într-un „oraș" (cum a fost „declarat" nu demult).

Ancheta, acasă la IP (am dormit la camera oficială din „oraș"), a mers bine. Relativ tînăr (38 de ani), și inteligent, Artimon „artistu" (porecla inf.) este cooperant în sensul bun al cuvîntului: a „învăţat" repede m.m.c.p., dar și-a însușit cu greu gerunziul. Îmi comunică obiceiuri vechi: nu este bine să iei un pahar, din casă, pe geam.

Surpriza am avut-o la urmă: îmi propune să-l *pun* pe statul de plată mai multe zile de lucru, iar o parte din „supliment" să-l iau eu! Nu-l contrazic principial, dar îi spun că numărul zilelor de lucru este în concordanţă cu datele de pe delegaţia mea; să nu se supere, dar nu se poate!

654. FURCENII VECHI, Cosmești, jud. Galaţi
(28 – 31.V.1968)

Dacă te-ai conduce numai după aspectul general al satului (casele sînt aliniate de-a lungul șoselei, pe o distanţă de 8 km), nu l-ai alege pentru o anchetă dialectală. Este însă pct. (605) din ALR II, iar înfăţișarea neobișnuită este urmarea strămutării locuitorilor din albia Siretului pe malul abrupt, după inundaţii catastrofale ale rîului, petrecute în urmă cu aproximativ 70 de ani. Acest eveniment este consemnat și de E. Petrovici în *Jurnalul* său.

Încerc să găsesc urme ale anchetei lui Petrovici: mai trăiesc două dintre informatoarele sale, Vasilica Zugravu și Maria Vizireanu; fiica Vasilicăi, Florica, locuiește la Bucureşti. Mai este în sat fiul lui Gheorghe Vizireanu, pe nume Vasile. Vor trebui înregistraţi pentru texte.

De la început, te izbește prezenţa lui *-u* („final"). Aici ar fi trebuit să vin cu Robert L. Rankin, de la Departamentul de Lingvistică al Universităţii din Chicago, care a fost la Iași la mijlocul lunii mai. Dar el își fixase localităţile Măgura (Călugăra Mare), jud. Bacău, și Mircești, jud. Iași (pct. 531, respectiv 537 din ALR II), unde, firește, nu l-a „găsit" (nu a fost notat nici de Petrovici, nici în anchetele noastre). Pentru comparaţie de graiuri am fost și la Păltinoasa, jud. Suceava (pe data de 15 mai și, respectiv, pe data de 18 mai 1968). Graiuri moldovenești de dincolo de Prut a înregistrat din emisiunile radioului de la Chișinău, pe o casetă pusă la aparatul din mașina sa. Înregistrarea a făcut-o în

Scanned with OKEN Scanner

curtea vilei Balmuș; era cazat la casa de oaspeți a Universității. L-am invidiat pentru casetofon; noi umblăm cu scule mari și grele. (De altfel, cu un aparat similar a venit, în iulie 1974, și Charles M. Carlton, de la University of Rochester, New York; nu eram familiarizat cu așa ceva și, după ce i-am reprodus pronunții ale numeralelor, mă așteptam să le scrie. El mi-a arătat micul aparat pe care-l avea agățat la gît: treaba era deja făcută! A înregistrat și scurte texte după înregistrările noastre. Ne-am revăzut în iulie 1993, la congresul de la Iași organizat de The Society for Romanian Studies și, tot în iulie, 1994, cînd a participat la cursurile de vară ale Universității „Al.I. Cuza".)

(23.IV.1971)

Gazda lui HB, Vasile Vizireanu, este fiul lui Gheorghe Vizireanu, subiect înregistrat și fotografiat de Petrovici în 1937. Au două fotografii, trimise de acesta în 1939 (publicate în vol. I din ALR II *serie nouă*, cele cu leasa de bătut porumb și cu boroana; pe prima, Vasile este băiatul ce ține îmblăciul în mînă). Ne împrumută fotografiile, pentru a ne face copii, la Iași. Vasilica Zugravu ne spune și nouă *cum spală lîna* (tema unui text Petrovici); aveam să constatăm, după 34 de ani, doar o anumită identitate în ceea ce privește „discursul" și apariția unor acelorași termeni tehnici (vezi NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/2, p. 41–42). Tot Vasilica Zugravu, dar și Maria Vizireanu ne povestesc *cam* cum a decurs ancheta lui Petrovici (*ibidem*, p. 39–41, respectiv p. 255–257).

În rest, cam greu cu subiecții; din prima anchetă îmi notasem drept „candidați" pe Tinca Podaru, Chilian E. Onisim, Țuchel Maria (anchetată de Boris Cazacu) și Sîrbu Dobre. În sat nu găsim pe cei pe care contam, sau, dacă-i găsim, nu ne prea pot ajuta. Învățătorul Gh. Mardare e la Galați, soția lui abia-abia mă recunoaște: de fapt, mîine e „Gheorghe" (Sf. Gheorghe) și-i vin copiii acasă. N-avem ce face! Merg acasă la fostul IP, Mihalache Chițu: era singur și mînca pîine cu slănină și ouă tari. Mă poftește la masă și-mi dă vin rece. De mîncare n-am chef, dar, bînd un pahar de vin, discut cu el despre treburile pentru care am venit. Este foarte ocupat: o dezgroapă pe mama lui, „la șapte ani"; nevasta îi este dusă la fratele lui, care e „cu cheltuiala". Nu mă poate nici găzdui, căci la noapte nu stau acasă: el „păzește mortul" la cimitir. Vine pentru puțin timp ca să-l înregistrăm dar, vorba lui Caragiale, „fatalitate" – i-a căzut un dinte din față!

Mîine plecăm, tot pentru înregistrare de texte, la Umbrărești și, apoi, la Liești.

(29 – 30.III.1974; 26.V.1974)

Tot împreună cu DH și HB, fac la Furceni o cercetare specială, pe tema fonetismelor dialectale pe care subiecții le percep și a celor pe care nu le percep ca atare (sau deloc!), dar care apar în cursul anchetei, în corelație cu primele. De

Scanned with OKEN Scanner

astfel de fapte depind rezultatele oferite celor ce studiază apoi atlasele lingvistice (și textele dialectale), fără ca, în mod curent, aceștia să-și pună problema *comportamentului* informatorilor. Tema mi-a fost sugerată, în fond, de reacțiile IP de la Belcești – Iveşti, Vaslui (pct. 646), din cursul anchetei din iulie 1968, raportate la tabloul general al transcrierii fonetice, atent și subtil explicitată, a lui Emil Petrovici, în memoria căruia am și ales pct. Furceni. Am pregătit, pe baza datelor din ALR II și din caietele mele de anchetă, un Q *fonetic* special: cuvinte ce conțin principalele fonetisme controlate de subiecți („palatalizarea" labialelor și labiodentalelor, *ĉ/ĝ* etc.), oferind, în același timp, contexte pentru alte fapte lingvistice. Mi-am propus să d i s c u t cu informatorii prima categorie de fapte, pentru a analiza aspectul general al pronunției la r e p e t a r e a cuvintelor. S-au verificat constatările făcute după ALR II și după anchetele noastre anterioare (pentru cea de față am lucrat cu unii dintre vechii noștri subiecți din această localitate, răspunsurile fiind înregistrate integral pe bandă magnetică). Corectarea „regresivă" și „progresivă" a unui fonetism dialectal analizabil provoacă, de obicei, pronunția cuvîntului (în întregime) într-un anumit „registru" fonetic și apariția, spontană, a unor fonetisme de care vorbitorii nu-și dau seama, dar care pot rămîne uneori „ascunse".

Rezultatele anchetei, punînd în discuție o problemă de metodologie, au trezit interesul specialiștilor prezenți la Colocviul de dialectologie franco-român de la Aix-en-Provence. (12–13.IV.1974), la care m-a invitat Valeriu Rusu (colocviu în vederea căruia am întreprins cercetarea și am redactat comunicarea). După prezentarea comunicării, am fost imediat abordat de G. Tuaillon, J. -C. Bouvier ș. a., încîntați și atrași de ineditul demersului. Prima lor întrebare a fost „Cum mi-a venit ideea?". Astfel pusă problema, am dat vina pe Emil Petrovici și pe ... Marin C. Gheorghe (de la Belcești). La discuții, însă, am fost „dojenit" de către un dialectolog francez, cleric: în felul cum am procedat, mi-am „înșelat" colaboratorii, „scoțînd" de la ei, „pe ascuns", fapte asupra cărora nu-i prevenisem! Aproape nu mi-a rămas ce să-i răspund (deși am făcut-o!), căci a intervenit (regretatul acum) Louis Michel, de la Montpellier, care m-a „apărat" cu brio: în afară de „convenționalul" admis al cercetărilor dialectale (anchetatorul cunoscînd, de cele mai multe ori, mai bine decît subiecții săi fenomenele ce fac obiectul investigației), admirabilul „om de teren" Michel a relatat cum și-a „înșelat" și el o informatoare, ce suferea de dureri cronice de cap, aducîndu-i în fiecare zi cîte un flacon de *aqua clara*, ca s-o bea pe nemîncate! Fiind prezentat de primarul localității ca „Monsieur le Docteur", tratamentul a fost eficient prin sugestie, iar „pacienta" s-a simțit mai bine (chiar s-a vindecat!).

Și, atunci, „le guerisseur", fraudulos dar bine intenționat, trebuie să se simtă culpabil? (L.Michel ne vizitase la Iași, în 1966, cînd i-am prezentat primele rezultate ale anchetelor noastre de probă; făcea anchete el însuși pentru

Scanned with OKEN Scanner

atlasul lingvistic al Languedocului mediteranean și s-a interesat mai ales de nume de plante.)

Întrucît lucrările Colocviului de la Aix nu s-au mai tipărit, am publicat textul comunicării, în varianta românească, abia în 1982: *Fonetisme perceptibile și nonperceptibile pentru informator și rezultatele anchetei dialectale;* (SCL, 5/1982).

Participînd, în zilele ce au urmat, la cel de-al XIV-lea Congres Internațional de Romanistică de la Napoli (15 – 19. IV.1974), l-am cunoscut, printre alții, pe dialectologul belgian Hugo Plomteux, elev apreciat, fidel și talentat, al lui Sever Pop, de la Louvain. Tocmai se pregătea să vină în România: bun specialist, dar și om agreabil, a venit la Iași în luna următoare (23 – 28.V.1974). Mi-a oferit marea satisfacție ca, indicîndu-mă printre lingviștii din țară cu care dorea să aibă contacte, să motiveze alegerea invocînd articole ale mele („remarquables") pe care le citise. Era preocupat de etnolingvistică și, de asemenea, de metodologia anchetei dialectale. Am făcut, împreună cu colegii DH și HB, o anchetă la Mircești-Iași (26.V.1974).

Am înregistrat răspunsurile la QS *Oierit* (una din principalele lui preocupări în cercetările din Italia) și *Cînepă* (acesta din urmă într-o casă unde războiul de țesut era instalat). Ancheta cu primul Q am făcut-o la stînă; oile erau tunse și dăduseră niște ploi reci. Ca să le protejeze pe cele mai „gingașe", ciobanii le „îmbrăcaseră" corpul în bucăți mari de țesături din lînă, ceea ce a stîrnit interesul d-lui Plomteux, care vedea pentru prima oară așa ceva! A făcut mai multe fotografii (color), din care avea să ne trimită și nouă.

În cursul vizitei la Casa memorială „Vasile Alecsandri", ne-am întîlnit cu Iorgu Iordan, condus de o profesoară de la Roman (unde acesta ținuse o conferință). I l-am prezentat pe HP ca „professeur". Iordan a înregistrat titlul cu o oarecare surpriză (născut în 1939, HP avea 35 de ani). „Si jeune et dèja professeur?", întrebare ce l-a mirat, vizibil, pe belgian (care nu era la curent cu vîrsta „profesoratului" de la noi). La stupoarea lui, Iordan a întors-o „pe glumă": „Je voudrais bien dire: si jeune et dèja ... Plomteux?!". Jenat, firește, ne-a explicat că a calchiat replica după cea dintr-o anecdotă (?) cu un Ghica la Paris. Prezentîndu-se drept (X) Ghica, un tînăr purtînd acest nume ar fi provocat uimirea („Si jeune et dèja Ghyka?"), pentru francezi numele respectiv fiind, datorită frecvenței apariției la persoane avînd acest statut, interpretat drept o înaltă demnitate valahă! Plomteux s-a simțit, totuși, obligat să precizeze că titlul în sine nu reprezintă mare lucru, de vreme ce nu avea încă nici un asistent (într-o scrisoare ulterioară, își aducea aminte, cu plăcere, de „echipa mea"!). Vorbea destul de bine românește (în anii ce au urmat, pînă la moartea lui prematură, am corespondat și am făcut schimb de extrase și cărți).

Scanned with OKEN Scanner

640. PISCU, jud. Galați
(10 – 14.VI.1968)

Informații generale asupra satului obțin de la învățătorul pensionar Ion Șerbu, iar pentru anchetă mă ajută, cu interes și bunăvoință, învățătorul Nicolae Sîmbotin. Pe coperta caietului 1 de anchetă, îmi desenează schița așezării satului, indicînd, în metri, diferite distanțe. Înseamnă șoselele, calea ferată, amplasarea bisericii, a școlii, a primăriei și a căminului cultural. Notează și cîteva toponime: *Pîrîul Geru, ~Suhurlui, Bulboacă (Fata Moartă), Cot*, ultimul fiind considerat punctul de plecare, dintre cele două pîraie, din care s-a dezvoltat satul. „Învățat" de-acum cu reprezentările grafice, ca să înțeleg „mai bine", îl rog și pe IS de la *Oierit* să-mi deseneze strunga de la stînă (pe coperta interioară a caietului 5).

În timpul anchetei cu Q, îmi notez subiecte pentru texte: cum a luat, ciobanul, un miel din gura lupului, cum se pregătește carul pentru transportat fînul și grîul, cum se făcea vinul la vie, sub nuc etc. Nu l-am luat pe tehnician cu mine (uneori aparatul se mai defectează), pentru că prezența lui pentru trei–patru zile este o povară în plus. L-am chemat în penultima zi, rezervată înregistrărilor. Dar nu am mai obținut naturalețea primei relatări! Ne-ar trebui un mic casetofon, așa cum au capitaliștii! Mai ales IP s-a emoționat: cînd s-a văzut cu microfonul în față, nea Matei și-a pus grăbit ochelarii, ca pentru o treabă de răspundere ca aceea!

Stau la masă cu nea Matei, afară, lîngă bucătăria de vară, sub un pom. În borșul cu fasole descopăr o prună verde. O dau discret la o parte. La a doua, mă uit, tot discret, deasupra capului: masa este sub un prun. IP îmi vede încurcătura; rîde și mă lămurește că borșul se înăcrește cu prune verzi!

Piscu este cea de-a noua localitate în care am făcut ancheta completă cu Q. Pentru că, de curînd, au început anchetele și în „zonele" ce le revin celorlalți colaboratori (mai puțin VA, care a pornit și el din 1967), cred că ar fi bine ca, în perspectiva unui *Jurnal al anchetei*, la întoarcerea de pe teren, să completăm o *FIȘĂ* a anchetei, cu date utile pentru orientarea generală, permanentă, a tuturor. În unele cazuri (puncte aflate la limita zonelor), datele ar putea fi utile, imediat, și altor anchetatori. Propun următoarele „rubrici" (unele reiau date din QI): 1. Data (eventual etape ale desfășurării anchetei); 2. Localitatea; 3. Punct ALR I sau II, pct. Weigand, pct. nou; 4. Căile și mijloacele de acces; 5. Informator; 6. Vîrsta; 7. Studii; 8. Numărul și numele celorlalți inf. (pentru QS); 9. Anchetator; 10. Cine a asistat (participat), pentru cît timp; 11. Pe ce/cum s-au făcut înregistrările la Q; care Q nu au fost completate; 12. Cine a făcut înregistrările de texte; 13. Fotografii executate (pe baza unei *fișe–chestionar)*; 14. Cui, din localitatea respectivă, i s-ar putea scrie, pentru eventuale informații suplimentare

Scanned with OKEN Scanner

despre sat, subiecți etc. (corespondenți, în primul rînd, învățătorii și preoții care ne-au „ghidat"); 15. Numele celor selectați ca potriviți pentru anchete de texte (dacă nu s-au făcut înregistrări); tematică; 16. Informații despre localitățile învecinate (puncte de anchetă sau nu) în privința populației, limbii, obiceiurilor specifice, a căilor de acces.

Completarea fișei ar urma să fie pregătită chiar de pe teren. Transcrise într-un JURNAL, în ordinea efectuării anchetelor, aceste date urmează să reprezinte punctul de plecare, comun, pentru reconstituirea fidelă a „istoriei" investigațiilor pentru NALR. *Moldova și Bucovina*, la sfîrșit.

(Am copiat acest proiect de pe foile de la sfîrșitul caietului 5, pe care l-am prezentat, apoi, la Iași, la Institut. Inițiativa mea – multe „exigențe" îmi par acum oarecum naive! – a fost interpretată, în primul rînd de director, ca un spor de „birocrație" și nu i s-a dat curs. M-am hotărît, atunci, să continui personal astfel de însemnări, ce stau la baza paginilor de jurnal pe care le-am transcris acum.)

646. BELCEȘTI, Ivești, jud. Vaslui
(8 – 11.VII.1968)

M-am oprit asupra acestui sat mic și izolat, pentru că, aflasem, numele popular al așezării este *Răzeși*. Cînd discut cu oficialitățile de la Ivești despre anchetă, dintre toți „intelectualii" de față cel mai bine pricepe lucrurile milițianul. Se oferă să mă însoțească pînă în sat și, desigur, nu-l pot refuza. Dar ce „intrare" în sat mi-am făcut în asemenea companie,. bătînd pe la porți! Noroc că „ștafeta" a fost predată unui bătrîn învățător, Gheorghe Podoleanu, care, seara, mă invită la masă. O cameră mică, abia luminată de o lampă cu petrol. Stăteam de vorbă, iar soția lui a pus de mămăligă. Din lada cu făină, pe care o țineau în casă, țîșnește un șoarece; faptul este tratat de gazde cu glume înțelegătoare pentru simpatica vietate. Dezarmant de tristă imaginea vieții acestor dascăli vrednici, care au pe mînă și pe inimă învățătura și sufletul copiilor!

Este sigur că intrarea mea în sat nu a trecut neobservată; poate de aceea IP va fi așa de atent la tot ce spune, supraveghere ce mă nemulțumește. Inteligent cum este, Marin C. Gheorghe ar fi putut fi și un adevărat interlocutor. O probă a capacităților sale; îmi comunică practici magice (homeopatice): cu primul mănunchi secerat, oamenii se leagă la șale, ca să nu-i doară; după ce termină de prășit, înnoadă (el zice „leagă") frunzele a două fire de porumb, „ca să se facă înnodați" (ar trebui urmărite nuanțele sinonimice ale verbelor */a/ lega* și */a/ înnoda*). Îmi povestește, totuși, cum, în timpul războiului, a simulat surzenia; nu are însă ceea ce se cheamă „talent". (Mai tîrziu, IP m-a vizitat la Iași, în legătură cu transferul fiicei lui, care învăța la un liceu agricol; nu l-am putut ajuta.)

Dorm într-o cămeruță de la școală, unde se țin steagurile și lozincile, și mă dau gata purecii. Ce-or fi căutînd aici, în această încăpere ideologică, nu înțeleg... În a doua seară, pun pe jos pelin.

Scanned with OKEN Scanner

(22.V.1971)

La Iași, înainte de plecare, discuții aprinse cu directorul ad-tiv, în legătură cu mașina: „Hai c-o să v-o dau, pe proprie răspundere", ceea ce înseamnă că de se va strica pe drum, „ne privește" (?!).

Îi dă șoferului dispoziția să nu intre pe drumuri nepietruite. Dacă-l ascultă, nu vom putea merge nici la Belcești, nici la Fruntișeni, localități aflate pe asemenea drumuri, pe unde nu circulă nici autobuze. Deci, pentru asemenea localități, am fi „potriviți" numai noi, cercetătorii, cu bagajele fiecăruia, cu magnetofonul și cu benzile pentru cîteva puncte de anchetă. Am avut noroc, microbuzul nu s-a stricat (mai mult decît era).

Secretarul de la Consiliul popular Ivești își aduce aminte vag de ancheta din 1968 (cu miliția nu ne-am întîlnit!). Ne lăsăm lucrurile la Ivești; pînă seara ni se va găsi unde să dormim. Plecăm la Belcești; la școală, cu două clase („două sute cincizeci /de locuitori/ cu tot cu copii" și patruzeci și patru de case), o fată cam sălbatică (sau numai speriată) este ... învățătoare! Ne vine în ajutor să ne găsim subiecți Toader Gheorghiță, „deputat", un om admirabil (se crede dator să ne invite și la masă). Prin sat, copiii umblă desculți; am văzut chiar și cîteva femei mai în vîrstă (o imagine cu care nu m-am mai întîlnit din anii copilăriei, de după război). A fost o zi încordată, fără prea mare spor.

Seara, la Ivești, schimb de cuvinte „spirituale", cu oficialitățile (directorul, secretarul consiliului, medicul veterinar), *à propos* de ancheta noastră: „la *coaie* se zice *fudulii* dacă-s bune de prăjit, că ar fi pretențios să le zici *testicule*!".

661. MERA, jud. Vrancea
(5 – 8.VIII.1968)

Pentru alegerea subiecților, stăm de vorbă cu preotul din sat, pe nume Măgureanu, care trece în revistă fiecare casă, om cu om. Îl găzduiește pe G. Istrate; este foarte primitor și, în mod firesc, interesat de munca noastră.

Și aici, ca și în alte părți din Vrancea, am aflat cum se păstrează în timpul verii, la stînă, carnea unei oi „rupte" de lup: se urcă în vîrful unui brad, unde se zvîntă bine și nu ajunge nici „musca". Se „păstrează" și din alte motive: cînd se întorc cu oile de la păscut, ciobanii sînt prea obosiți ca să se urce în brad, astfel că se mulțumesc cu ce le-a pregătit baciul (mai ales brînză, firește!).

/30.VIII.1969/

Este data scrisorii primite de la „moș Cristea Lungu" (IP). După ce constată că a trecut un an de cînd „împreună cu ceilalți colegi" am vizitat meleagurile vrăncene" și i-am „onorat" cu vizita mea, respectînd „obiceiul

Scanned with OKEN Scanner

strămoșesc", îmi urează „mult bine" și mă asigură de respectul lui și al familiei sale, sentiment ce se răsfrînge și asupra „activității literare" pe care o desfășor. Mă roagă să-l ajut pe fiul său, care vine la Iași să dea din nou examen de admitere la Facultatea de Istorie; n-ar fi îndrăznit să-mi scrie „dacă d-voastră nu-mi dădeați adresa și dezlegare anul trecut cînd ați stat la mine în gazdă, că fiul meu poate să treacă pe la d-voastră în acest scop". „Compoziția" pare să aparțină junelui, care a venit, într-adevăr, pe data de 2 septembrie și l-am ajutat pentru înscriere și pentru „un ultim asalt" (mă tem că speranțele erau altele!), dar nu știu rezultatul; Lungu „junior" nu a mai revenit.

658. PĂUNEȘTI, jud. Vrancea
(26 – 30.IX.1968)

De Nica Ghiluță (IP) m-am apropiat foarte mult (deși nu am locuit la el). Pînă la serviciul militar, s-a numit Răuță. Fusese înfiat, de copil, de un consătean, pe nume *Nica*, dar, locuind (de fapt) în familia în care s-a născut (înfierea a fost formală), a purtat vechiul nume. Cînd s-a dus „la armată", a trebuit să se numească „după acte". Poartă respect ocupației mele și nu vrea să mă contrarieze cu nimic!

Dar, după două zile, spre seară, este vădit „încurcat"; n-ar vrea să mă supere, nu putem să mai lucrăm. Trebuie să meargă la o „pomană a morților", la o rudă. A explicat că are un „musafir", dar nu poate lipsi. Deci, mă poftește și pe mine la acea pomană, invitație căreia i-am dat curs! IP m-a însoțit, în ultima zi, prin sat, pentru QS *Oierit* și *Meserii* (răspunsurile notate cu [*] îi aparțin).

Gazda mea, Vasile N. Roșu, îmi povestește că, prin septembrie 1944, cînd *podgheazuri* din armata „eliberatoare" intrau mai ales noaptea prin sate, în căutare de hrană (ouă, găini, miei, oi) și distracții (vin, femei), păuneștenii (care prin vecini au prestigiul de bătăuși) și-au înconjurat satul cu tranșee în regulă. De arme nu duceau lipsă și aveau experiența mînuirii lor (au instalat și „branduri"). Au organizat supravegherea permanentă, cu plantoane și oameni de legătură. Au rezistat așa o bucată de timp, pînă cînd spatele frontului s-a îndepărtat. (O mătușă a mea, din Buda – Zvoriștea, susținea că știau, noaptea, cînd vin „oaspeții": cîinii „băteau a rus". Casa lor era izolată, pe grădini.)

Un învățător octogenar, Cojocaru, îmi spune că despre Păunești a scris Ion Ciocîrlan, în volumul *Pe plai* (scriitorul este originar din Străoane). Satul este foarte întins. Cîteva uliță principale sînt legate între ele prin ulicioare înguste și întortocheate, pe care se descurcă cu greu chiar localnicii din alte „coturi". O trăsătură a sudului Moldovei: izvoarele de apă potabilă sînt rare și se află numai în anumite zone, în care sînt grupate mai multe fîntîni. Într-un loc, am numărat 12!

Scanned with OKEN Scanner

/13.X.1968/

Învățătorul Ștefan T. Gheorghiu, care m-a ajutat pentru găsirea subiecților, îmi scrie și-mi mulțumește pentru „omenie": i-am trimis informații referitoare la lucrarea pentru gradul al II-lea. Îmi reproșează că în duminica dinaintea plecării (cînd eu m-am străduit să termin ancheta) nu am mai trecut pe la el, să stăm de vorbă „în puținul timp dăruit omului să trăiască pe scoarța Planetei". Mă așteaptă să revin „cu tehnicianul respectiv" (pentru înregistrarea de texte) și îmi scrie că s-au interesat de mine familiile Roșu, Nica și „Moș Dumitru Ursu".

/17.IX.1969/

Corespondența a continuat; cu data de mai sus, dl. Gheorghiu îmi scrie: „nu avem cuvinte să vă mulțumim" pentru „bunăvoința și crezămîntul pe care ni le-ați acordat" (îmi ceruse informații în legătură cu actele necesare înscrierii copiilor la liceu). Mă așteaptă la Păunești ca pe „un bun și vechi prieten".

(27.IX.1971)

Printre altele, am fotografiat zone din sat cu fîntînile grupate mai multe la un loc. Reproducerea, mărită, am expus-o într-una din camerele de lucru de la Institut. O imagine comparabilă am văzut într-una din publicațiile Institutului Social Român al lui Gusti. Numai că acolo fîntînile, tot cu cumpănă, sînt înșirate de-a lungul firului izvorului subteran, ca un ciudat soi de stîlpi de telegraf.

(Fotografia noastră i-a plăcut și unui folclorist, care a cerut permisiunea s-o reproducă, mai tîrziu, pentru o expoziție oarecare. Deși bun profesionist, colegul într-ale terenului s-a interesat, circumspect, dacă este ceva autentic, sau este vorba de o „înscenare" locală!? Pînă într-atîta ne-au deformat „potemkiniadele" recente!)

634. VÎRLEZI, jud. Galați
(9 – 13.X.1968)

O parte a satului se mai numește *Basarag̑i̯a*; aici s-au stabilit mai multe familii de *basarag̑eni*.

Aflu că pentru localitatea Oancea (viitor punct de anchetă) va trebui să iau autobuzul de la Folteștí.

Paralel cu ancheta cu Q, înregistrez texte, variate tematic. Foarte bun, cu talent pentru o asemenea activitate, se dovedește IP, *Ghiță gre* [=Grigore] Lăpușneanu. Fonetismele regionale (de ex. *-u* „final") apar la mai mulți subiecți. De la 17 inf. am înregistrat 102 texte.

Scanned with OKEN Scanner

670. HÎRJA, Oituz, jud. Bacău
(23 – 26.XI.1968)

O surpriză plăcută: preotul din sat, Oancea Popa, este fiul „gospodarului" la care a locuit Sever Pop în ancheta din iulie 1934 („Mă fixez la un gospodar care are și un fiu la teologie", aveam să citesc în *Jurnalul* lui Pop, consultat mai tîrziu). Părintele Popa îmi povestește că l-a însoțit pe anchetator prin sat.

Ca multe sate de munte, Hîrja se întinde de-a lungul șoselei; există numai două – trei ulițe laterale. Casele sînt pe „prunduri", de-a lungul Oituzului. Cîteva familii ungurești din sat (Eget, Fabian) vorbesc numai românește.

(26.II.1971)

Dimineață, plecăm de la Onești spre Hîrja cu autobuzul. Drumul bun, peisajul de-a dreptul captivant, dispoziție bună, fără nici o presimțire de ce avea să urmeze. Mergem la vechile mele cunoștințe, familia preotului Popa, fostul teolog ce l-a însoțit pe Sever Pop în 1934 (vezi, în NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/2, Anexă A. *Evocări*, p. 249 –254, relatarea momentului). Părintele nu este momentan acasă. Doamna preoteasă stă de vorbă, preocupată, cu cineva și revederea este „călduță", dar atmosfera devine glacială după ce cerem găzduire pentru DH. De fapt, ne refuză! Cînd vine părintele, mergem prin sat împreună și ne ajută să găsim subiecți pentru înregistrări. Facem fotografii, căci nu au curent electric decît dimineața și seara. Se intervine pentru noi, să se pornească motorul mai devreme. Un profesor din sat ne dă un transformator, dar numai pentru o oră, căci și-a cumpărat televizor și vrea să-l probeze. Cu el merge și directorul școlii și, brusc, rămînem doar noi într-o sală de clasă rece și cu ușa defectă. Ne sare în ajutor o studentă de la „fără frecvență" (care predă în sat limba și literatura română), Lili Oancea, ca să ne putem completa „vîrstele" de subiecți. Vine și un fost administrator de la vile, de la Slănic, care ne ține adevărate discursuri și se așteaptă să-l înregistrăm „pentru radio". Firește, o dă „pe politică". După unele menajamente, îl trimitem pur și simplu la plimbare!

A venit seara și nu avem unde dormi. Directorul a refuzat să facă foc într-o odaie din casa în care locuiește el (de fapt, locuință oficială, clădită o dată cu școala); spunea că nu se încălzește! (iar aici pădurea cade peste sat). Ne adăpostește pe toți Lili Oancea: eu cu HB dorm în camera „curată" (fără foc, firește!), DH, cu profesoara și cu mama ei, într-o bucătărie, în care o bună bucată din noapte a fiert un cazan cu tórturi, puse la vopsit.

(27.IX.1972)

Înainte de a merge la Pralea și la Matca, fiind spre sfîrșitul anchetelor, ne simțim obligați să trecem din nou pe la Hîrja, pentru completarea textelor (după

Scanned with OKEN Scanner

semireușita de data trecută!). „Echipa" este completă (participă și CZ). Facem înregistrări cu aceiași subiecți, dar și cu alții. În sat locuiesc rude ale Nadiei Comăneci, adevărată celebritate a momentului (înregistrarea unei rude a acesteia nu ne-a reușit: s-a dovedit antitalent). Repetăm (după alte două – trei localități) înregistrarea lecturii unor texte literare (din manuale, ziare) cu subiecți de diferite vîrste. Se poate constata influența (directă) a grafiei în ceea ce privește adoptarea *ad-hoc* a fonetismului literar, dar, evident, și „rezistența" la s u g e s t i a grafiei (vezi NALR – *Mold. Bucov. Texte*, I/2, p. 259 – 270).

(24.V.1977)

Revenim la Hîrja pentru ancheta cu Q 1 de la *Atlas linguarum Europae* și avem prilejul să ne completăm textele dialectale. IP, Oancea I. N. Ion (se adaugă *N.* pentru că în sat mai sînt doi Oancea I. Ion) era mort cînd am fost data precedentă pentru texte. Caut pentru această anchetă un alt subiect: Benciu Vasile. Vorbirea „muntenească" e foarte aproape de limba literară la acest subiect în vîrstă de 63 de ani. Dar, firește, nu evită fonetismele dialectale de tip sudic: *ģeṇuḱe, dă, pă*; sonorizările sînt „în floare": *padlagină, corazlă, chijleac, plojniță, șpanghi, trăznet, znop, zmîntînă*; foarte clar un *ș* „muiat", pe care îl transcriu *ș*^{j}: *albuș*^{j}, gălbănuș^{j}. Ține minte construcția plugului cu un corn, cu sprijinitor. Comentează vorbirea oltenilor: „un oltean ar tăia un *mînz* cînd îi ceri să taie un *cîrlan*".

651. CÎMPINEANCA (Florești), jud. Vrancea
(6 – 9.XII.1968)

Hotarul dintre Moldova și Muntenia de dinainte de 1859, despărțind și Cîmpineanca de Florești, „mergea" pe Milcov, apoi pe uscat. În sat, la Dumitru Petrișor, era *beḱet* (pichet grăniceri).

La Consiliu, stau de vorbă, în treacăt, și cu un țigan, mai mult pentru a-mi verifica cunoștințele (proaspete) în legătură cu optica acestora în raporturile cu românii; într-adevăr, țiganii trăiesc superioritatea bilingvismului.

Cu o lună în urmă (6 – 8 noiembrie), la Iași, am fost consultant și interpret pentru un lingvist ceh, Jiři Lípa (Ústav pro jazyk český, Praga), care studiază limba țiganilor de la ei. Anumite fenomene trebuie însă raportate la zonele de unde provin subiecții săi, astfel că a venit și în România (a fost și la București și urma să plece și la Cluj). Stabilim să facem ancheta cu locuitori din cartierul Frumoasa, cu ajutorul directorului școlii din cartier. Domnul Lipa vorbește țigănește, dar nu și românește.

Ne urcăm în tramvai la Biblioteca Centrală. Îndată, cehul zărește în vagon, în spate, un țigan în vîrstă, cu plete și cu o superbă barbă creață. Se apropie de el și i se adresează în limba acestuia. Stupefiat (cehul este blond și de aspect

Scanned with OKEN Scanner

occidental ca vestimentație), țiganul nici nu clipește; se uită la ceh, se uită la mine și nu scoate nici o vorbă. Se „mișcă" însă ușor spre ușa vagonului; noi, după dînsul. În Piața Unirii, se precipită spre ușă și se „salvează" coborînd din mers! O ia repede „la picior" fără a întoarce capul!

Jiři Lípa este foarte bine primit de directorul școlii și de învățători (este CEH și sîntem după invazia rușilor de anul trecut). I se arată multă simpatie, ajungem chiar la mici discursuri, pe care trebuie să i le traduc (în franceză). Mergem pe la diferite case și stăm de vorbă cu diverși (Matalică, Măgureanu, Panache, Mazîrel), care se poartă prea „familiar": îi propun să-i cumpere ceasul de la mînă, să facă schimb cu pantofii cu care este încălțat etc. Îmi cer scuze, dar nu am nevoie de prea multe explicații: cehul îmi spune că îi cunoaște bine și a trecut prin diferite situații delicate. Uneori, la Praga, ancheta, începută acasă la ei, a continuat a doua zi, cu unii dintre subiecți, la arestul poliției. Pînă la urmă, directorul ne recomandă o fostă elevă, destul de tînără (în jur de 20 de ani), despre care ne spune că este inteligentă și că a fost „ageră" la învățătură, Arghir *Luminița*, de care ne interesăm la bufetul „Mureș" (a lucrat și la fabrica de pîine). Nu putem lucra nici la școală, nici în cartier, astfel că o chemăm la Institut, la Casa Sadoveanu (îi voi plăti cele două zile de lucru ca și informatorilor pentru NALR).

Pentru lexic, Lípa se descurcă admirabil în țigănește (discutăm numai asupra nuanței sunetelor, pe baza comparației rezultatelor transcrierii mele „oarbe", cea folosită pentru anchetele noastre).

Pentru forme gramaticale (veșnica problemă a formelor de conjugare!), cehul îmi spune ce urmărește (în franceză), eu traduc în limba română, iar „Romica" spune pe țigănește. Este bună și în ceea ce privește „traducerea " unor grupuri de cuvinte sudate. Marea ei mirare o constituie faptul că printre români se găsesc unii care știu și alte limbi, nu numai românește (am vorbit, intermitent, și germana; atentă, inform. observă că e „altceva" și se interesează dacă e limba maternă a lui Lípa). Pentru ei, românii, toți, sînt „proști": nu înțeleg ce vorbesc țiganii și poți să-i înșeli cum vrei! Se interesează dacă și alți români mai știu limbile pe care le vorbesc eu cu cehul (avea să se convingă). Are și alte motive de „superioritate": cînd lucra la fabrica de pîine, iarna, se culca pe grămezile de pîine caldă și orășenii mîncau pîinea! (Sub numele de „Franțuzu", avea să mă caute mult timp după aceasta pe la Institut; în lipsa mea, o aborda pe DH, care i-a adus de acasă haine și încălțăminte.)

M-am împrietenit cu Jiři Lípa; înainte de plecare l-am invitat acasă, la masă. Este un foarte bun profesionist (discut cu el probleme „spinoase" ale anchetei lingvistice), dar și un tip simpatic și comunicativ. Are o scară de valori umane extrem de originală pentru vremurile noastre; autodefinindu-se, spune că este „om" în primul rînd, „cercetător" în al doilea, „ceh" în al treilea rînd și

Scanned with OKEN Scanner

„membru de partid" pe ultimul loc! (Nu ne-am mai văzut; după cîtva timp, la București, am aflat că, pe cînd făcea o excursie, a „rămas" peste hotare, împreună cu soția, care era profesoară de sport, și a fost angajat la Biblioteca Congresului SUA, la departamentul sud-est european. Era un poliglot; în afară de „țigănește" și/ de cehă, știa încă cel puțin două limbi slave, franceza, germana și engleza.)

649. MATCA, jud. Galați
(19 – 22.I.1969)

19.I.1969: Încerc să găsesc IP în autobuzul cu care vin de la Tecuci. Unul este prea tînăr, altul indecis (e și „conducător de atelaj").

La primărie, obțin cîine-cîinește camera oficială. Las bagajul și pornesc prin sat, însoțit de învățătorul pensionar Avram Panaite, binevoitor și amabil. Găsim o adunare de săteni pe uliță. Nică Pintilie pricepe ușor ce vreau și este destul de repede de acord. S-a făcut frig. Pe strada principală, „promenadă" în lege: cîteva sute de tineri, între 10 – 18 ani, în du-te-vino, ca pe Lăpușneanu, la Iași (cu note locale: îmbrînceli, alergături). La ora 17,30 încep lucrul, la camera oficială: un bec chior, alimentat de un motoraș ce pîcîie în spatele primăriei. Mi-au înghețat genunchii, astfel că, după QS *Agricultura*, fixăm o oră pentru mîine. Nu prea am curaj să mă culc; e și devreme. N-am chef nici de filmul ce se aude dincolo de perete. Mănînc „din traistă" și beau un pahar de apă sălcie. Cînd mă voi culca voi pune pe mine și învelitorile de pe patul vecin, neocupat. Ora 20,15: am citit răspunsurile înregistrate astăzi. Scriu și-mi dezmorțesc picioarele la sobă. Înainte de a mă culca, voi lega cu o sîrmă ușa ce dă spre sală.

22.I.1969: de la Matca la Tecuci, cu bagajul și cu magnetofonul, pe jos (a nins și drumul este înzăpezit).

(29.IX.1972)

Revenirea la Matca este, în special, în vederea completării înregistrărilor de texte din 1969. Lucrăm foarte bine (20 de subiecți – 90 de texte). Dar este un prilej și pentru a experimenta lectura, în fața microfonului, a unor scurte texte tipărite. Această preocupare, inedită, prezintă destul interes în ceea ce privește limitele influenței limbii literare.

650. LIEȘTI, jud. Galați
(14 – 18.II.1969)

Mi se recomandă, pentru ajutor, să stau de vorbă cu învățătorul pensionar Gh. Popa. Întîlnirea cu el este o surpriză formidabilă. Cînd am început să-i spun ce vreau, acesta a continuat, cu toată siguranța: cel cu care doresc să stau de

Scanned with OKEN Scanner

vorbă trebuie să fie localnic, să aibă dinți buni etc. etc. Parcă se pregătise pentru un examen de dialectologie la tema „ancheta dialectală"! La uimirea mea, răspunde că ține minte ce i-a spus Sever Pop, în 1934, cînd *Gică* Popa era tînăr director de școală la Lieşti (Pop a notat numele învățătorului care l-a îndrumat la gazdă, la „conul Moise", proprietar). Dl. Popa îmi spune că, pentru pct. Nicorești-Coasta Lupei (600 din ALR I), Sever Pop a fost la Buciumeni (dar poate numai în treacăt?). Mai tîrziu, o soră a lui Pop (?) a trimis acolo o fotografie, pe care o făcuse cînd era în sat.

În Lieşti locuiesc şi mai multe familii de țigani, „stabilizați" (care au fost împroprietăriți în partea de SE a satului), dar şi „căldărari" (femeile poartă *fişti* largi). Casele așezării sînt dispuse simetric, de-a lungul şoselei asfaltate şi pe două linii paralele cu aceasta. În general, case frumoase, unele cu etaj (a fost centru de raion).

Ancheta a avut loc în casa în care a locuit Sever Pop în 1934, a „conului Moise", astăzi ocupată de comitetul de partid.

(25.IV.1971)

Ajungem la ora 7,30. Secretarul „sfatului" vine la 9, dar este mahmur, căci s-a culcat în zori (a fost la un botez!). De fapt, nu pricepe nimic şi încearcă să facă „ceva" cîine-cîinește. Ne oferă o săliță la căminul cultural (o fostă cabină de proiecție pentru filme?), cu ferestrele sparte. Insistăm şi ne duce la şcoală. Acolo, o oră, ni se „spovedește": s-a născut cu ghinion, n-are noroc (a trecut prin trei licee) etc. Ne dă vin şi ne agaseză. Promite să vină diseară şi să ne cazeze (n-a mai venit!). Mîncăm la bufet (de n-ar fi alterate chiftelele!).

Ne ajută, pînă la urmă, pentru lucru, tot familia de bătrîni învățători pensionari Gheorghe Popa, pe care i-am cunoscut în 1969, ce o iau în gazdă, ospitalieri, pe DH. Pe noi trei (în afară de HB, era cu noi şi tehnicianul, CI) ne găzduiește familia Miron, învățători ce au o casă cu 4 – 5 camere. Dar doamna este afectată şi (*cave canem*?!) se laudă cu ... zgîrcenia ei! Povestea d-nei, despre drumul la Braşov, cînd nu s-a îndurat să mănînce de frica cheltuielilor, transcrisă, ar fi devenit o pagină antologică. Au spus că ne dau vin, dar, din fericire, au „uitat"; spre norocul meu, căci „am servit" cam peste tot pe unde am fost pentru înregistrări şi nu mă simt bine.

Nu mă pot spăla pe picioare, după o zi de umblătură, şi e cumplit, dar „conjunctura" este defavorabilă. Cum stau lucrurile? Gazda s-a declarat jignită că m-am spălat pe mîini cu săpunul meu, neglijîndu-l pe al ei (de rufe). Aşadar nu pot să mai agravez situația cerîndu-i iarăşi apă, căci prima dată ni s-a dat o cană pentru toți trei! Ar fi un nou afront dacă m-aş oferi să aduc eu de la fîntînă?! Mă pierd cu totul într-un astfel de context de strategie „chinezească", de tipul celei descrise de Milescu (păstrînd, bineînțeles, proporțiile!).

Scanned with OKEN Scanner

Impresia ultimă despre Lieşti vreau să rămînă aceea oferită de familia învăţătorului Popa. Stînd, din nou, de vorbă cu el şi cu soţia lui, aflăm că în 1934 tocmai îşi făceau casă şi de aceea l-a dus pe Pop la rude (familia Moise). Inf. lui Pop, Gheorghe Dolea, a murit cu zece ani în urmă. După plecarea mea, în 1969, Elena Popa i-a scris surorii ei, Ghimiţa Moise, stabilită la Vălenii de Munte, povestindu-i despre noua anchetă de la Lieşti. În scrisoarea de răspuns, d-na Moise i-a relatat că mai are o fotografie cu Sever Pop, iar d-na Popa mi-a scris la Iaşi şi, la rugămintea mea, a cerut-o surorii sale. Astfel că acum ne-o poate împrumuta, ca să ne facem o copie (este fotografia publicată în NALR–*Moldova şi Bucovina. Texte dialectale*, I/1, planşa F-10, fig. 129).

În timp ce noi ne exersăm dialectica cu d-na M. (care „ne-a luat de odihniţi"), DH, cu permisiunea gazdelor ei, transcrie fragmentul referitor la Sever Pop din scrisoarea d-nei Ghimiţa Moise către Elena Popa de pe data de 10.IV.1969, pe care îl reproducem mai jos (păstrînd grafia originalului):

„În ceea ce priveşte chestiunea cu D1 Profesor Sever Pop, mi-aduc aminte precis că de la noi a plecat la Nicoreşti; era ultima regiune care o mai avea de făcut. Nicoreştiul pe vremea aceea nu era mai săltat decît Lieştiul nostru, şi el, de fapt, nu lucra prea mult cu intelectualii, ci cu oameni de jos şi cu cei mai bătrîni: din regiune, care păstrau încă în grai şi în minte pronunţarea veche a numelor, expresiilor şi în general a tuturor denumirilor tuturor cuvintelor. El, de altfel, începuse din nordul ţării, din regiunea Sucevei. El la noi la Lieşti a stat două săptămîni şi ţin minte precis, printre bătrînii cu care a lucrat au fost Moş Ion Moraru, Pavel Dibu. În nenorocitul de album pe care mi l-ai trimis tu, adunat nu ştiu de pe unde în urma noastră, a rămas o fotografie *dătată* de mîna lui, în toamna anului 1936. Au fost patru, dar numai asta a rămas. Am avut scrisori frumoase de la D-lui, dar au rămas acasă. Dacă scrii Profesorului de la Iaşi şi dacă-l interesează, aş putea să i-o dau, altfel aş ţine să o păstrez. Ne devenise tare drag şi nu uit că ne scria că s-a simţit la noi ca între prieteni vechi, de mult cunoscuţi".

Hotărît, familia Gheorghe Popa din Lieşti înscrie o pagină originală în istoria (oricît ar fi ea de modestă) a atlaselor lingvistice româneşti!

635. FÎRŢĂNEŞTI, jud. Galaţi
(6 – 10.III.1969)

IP este un „răzeş" mîndru. Soţia nu îi este acasă. Stau la el (dorm fără foc), dar, pînă la urmă, lucrăm la „Sfat". La prînz, venim acasă. Pe drum este salutat şi, la întrebarea „Ce faci, domnu Gheorghe?", răspunde cu voce plină: „Mergem la masă, cu domnu profesor!". „Masa" se desfăşoară astfel: eu scot caşcaval şi conserve din geantă, el aduce vin din beci şi mă invită la „un pahar"; eu îl invit

Scanned with OKEN Scanner

la o „gustare", dar îl rog să fiarbă vinul. La întoarcere: „Încotro, moșu Gheorghe? "; „Am fost la masă și mergem la Sfat; avem de lucru!" răspunde companionul meu, brav ca un „grande de España".

Ne-am împăcat foarte bine, dar pînă la urmă răcesc cumplit și, la plecare, merg la gară și urc în tren ca în transă. Treapta de la vagon este sus (față de baza terasamentului); mă agăț cu nădejde de bară, ca să urc, și iese dopul (de „ciucălău") de la sticla de vin pe care mi-a oferit-o gazda la plecare, aflată în sacoșa pe care o țin cu aceeași mînă. Stropit de vin roșu, mă așez, după permisiunea obținută cu mai puțin de jumătate de gură, pe locul liber dintr-un compartiment. Amețit (am temperatură) și bine „mirositor", provoc protestele a două „doamne", ce se îndepărtează cît pot de mine („Uite cum se urcă în tren!"). Nu am energia să mă explic. La Iași a trebuit să stau două zile în pat.

662. VIDRA, jud. Vrancea
(25 – 29. IV. 1969)

La primărie, trecem în revistă pe eventualii subiecți după listele de alegători. Multe nume, printre care și cel al viitorului IP, se găsesc în documentele vrîncene publicate de Aurel Sava. O monografie a satului a alcătuit învățătorul pensionar Răduci. Am avut noroc, căci de IP, Iftimie Cherciu, aveam să mă apropii foarte mult. Cînd l-am fotografiat, mi-a cerut să-l „pozez" și în fața acareturilor din curte, ținînd de lanț boii (pe care reușea cu greu să-i păstreze) și cu cîinele! La terminarea lucrului, am sărbătorit: a ținut să desfunde o balercă cu vin (deși mai avea într-una, dar era pe sfîrșite!). Am luat masa în doi, de „frupt": brînză, scrob, pîine proaspătă; vinul, auriu, facea „mărgele" în pahare! În toamnă, mi-a trimis prin poștă o lădiță cu pere. M-a vizitat el însuși, la Iași (a dormit la mine, iar fiica mea i-a stricat ceasul de buzunar, pe care i-l dăduse să se joace, astfel că i l-am dus la reparat). Avea la Iași, student la Facultatea de Filologie, pe băiatul care în timpul anchetei era elev la liceu și încerca să-i „corecteze" vorbirea. Cred că acesta a rămas la Iași doar un an; s-a transferat la București (unde avea un frate), căci era nu numai capabil, ci și ambițios (se ocupa de folcloristică).

648. TĂLPIGI, Ghidigeni, jud. Galați
(14 – 17. V. 1969)

Casele vechi sînt acoperite cu șindrilă și, chiar, cu paie; cele noi, care, totuși, nu se fac mai mari, cu tablă. Recent, s-au dat jos cumpenele de la fîntîni, din cauza firelor electrice; sînt înlocuite prin instalații „cu roată".

La școală, unde ne-am stabilit la început pentru lucru, stăruie, printre „profesori", o anumită suspiciune în legătură cu statutul nostru profesional: își

Scanned with OKEN Scanner

închipuie că, prezentîndu-ne drept „cercetători", vrem să ne „dăm mari"! Numai directorul, destul de tînăr, este „calificat"; în rest, absolvente de liceu din sat (cărora directorul li se adresează, de față cu elevii, cu „tu, Pachiță, Mariță!"). Acestea predau copiilor „materiile" la care nu au reușit la examenul de admitere de la facultate (e drept, unele stăruie „pe profil", la „fără frecvență"). Nefiind cu mult mai în vîrstă (nici chiar eu!), am putea fi și noi studenți (eventual la „fefé") și ne adunăm material pentru lucrările scrise sau pentru diplomă. Ar trebui însă să „spunem drept", ei tot ne-ar ajuta (amănunte de la gazda DH). Delegațiile noastre nu-i impresionează; poate am „aranjat" ceva ca să ne scoatem drumul; s-au văzut pe la ei și diplome de absolvire falsificate!

În partea „din vale" a satului, locuiesc cca 200 de familii de țigani. Se spune că au fost robi. Au devenit agricultori, dar și ...muzicanți.

Pînă la urmă, lucrăm acasă la IP; acesta, cioban de meserie, ține să ne arate „pe viu" și cu profesionalism, cum se stoarce cașul pe crintă și cum se face telemeaua (pe care, evident, ne invită să le gustăm!). Sîntem invitați de gazde și de profesori (care nu ne păstrează ranchiună pentru ...nesinceritate!) să rămînem la o nuntă, ceea ce ne este imposibil. Cu o seară înainte, tinerii s-au adunat pe un tăpșan, în luncă, la marginea satului, și au petrecut pînă tîrziu în jurul unui foc. Va fi fiind o vagă urmă a unor obiceiuri prenupțiale uitate?

668. NEREJU, jud. Vrancea
(14 – 18. VI. 1969)

De la Nereju, șoseaua propriu-zisă se termină; de aici urmează doar drumuri forestiere. Satele comunei sînt împrăștiate pe dealuri înalte, între care se află prăpăstii formate de prăbușiri de teren, de-a dreptul impresionante. Peisajul, fără exagerare, este pe alocuri... „lunar". Vetrele unora dintre cătune se află pe așa numitele „poduri", termen ce intră în componența oiconimelor: *Poduri Dudari,~ Strunga, ~ Huzuna* (unde locuiește IP). Se păstrează obiceiuri vechi: am obținut una din cele mai închegate descrieri ale „vălăriei", „ceată" a flăcăilor care prin alte părți și-a pierdut notele și practicile caracteristice, ajungînd un simplu „cerut".

Față de localitățile unde la întrebarea referitoare la munții cunoscuți se răspunde prin „Carpați" (pe Prut) sau „Vrancii" (pe Siret), aici înregistrez nu numai nume de vîrfuri, ci și sensuri aparte ale apelativului, *munte* însemnînd, de exemplu, 'pășune' și 'pădure' ca proprietăți ale vechilor obști. Ar fi interesantă o cercetare comparativă privind cunoașterea și denominația acestor realități (geografice) de către locuitorii din diferite zone ale sudului Moldovei.

(1 – 2. X. 1971)

Printre informatorii de aici, o extrem de plăcută surpriză ne-o oferă Pavel Tatu, lemnar, un adevărat artist în meserie, care a fost solicitat în 1936 și, apoi, în 1957, pentru amenajare și, respectiv, pentru lucrări de întreținere la construc-

Scanned with OKEN Scanner

țiile de la „Muzeul Satului" din București (în 1964 a fost chemat pentru restaurări și la Muzeul „Brukenthal" de la Sibiu). Ne-a predat, cu satisfacție (dar numai parțial completat) *Chestionarul dialectal* pentru ancheta indirectă trimis în Moldova de Centrul nostru în 1969.

Pe aici este greu cu mîncarea. Într-o seară ne fierbem, pe o lampă de gătit, un compot de gutui (oferite de cineva din sat).

Urcăm aproape două ore, pe un adevărat munte, pentru a sta de vorbă (și a face înregistrări) cu două femei în vîrstă (68 și 85 de ani). Cele două interlocutoare, lucide și extrem de agreabile, își completează, succesiv și în dialog, informațiile și comentariile asupra obiceiurilor vechi: nunta, portul (cu observații sarcastice la adresa schimbărilor de acum). De bun venit, ne oferă cîte un păhărel de țuică de prune, galbenă și potrivit de tare. După înregistrare, „servesc" și ele, satisfăcute de întîlnire. Cea mai în vîrstă ne povestește și de fiul ei, care a fost un fel de „haiduc" de codru.

Peisajul este aproape incredibil cromatic: frunze roșii acoperă coastele dealurilor și marginea drumurilor.

657. BORȘANI, Coțofănești, jud. Bacău
(15 – 19. VIII. 1969)

Facem ancheta la IP acasă, o văduvă care s-a dovedit un subiect excelent. Este foarte cald și, cum în casă este lipit cu lut pe jos, gazda stropește din cînd în cînd cu apă. Ne face plăcinte cu brînză de capră prăjite în ulei, iar noi o tratăm cu mîncare adusă de acasă. În ultima zi (ziua mea de naștere), „sărbătorim" cu o sticlă de „spumos", la gazda DH, care ne-a invitat la masă.

O monografie a acestui sat de „munteni" (ca și cei de la Cașin și Soveja) a scris preotul A. C. Cozma; se află la Arhivele Statului, la Focșani.

641. PECHEA, jud. Galați
(27 – 31. VIII. 1969)

Sat foarte mare; este un „cot" locuit de țigani, cca 300 de familii, aduși aici cîndva de un boier, *Moruz*. Recent, au mai fost aduse vreo 10 – 15 familii de „pletoși", care fac cazane, căldări etc.

653. MIRCEȘTII VECHI, Vînători, jud. Vrancea
(16 – 20. IX. 1969)

Plecarea de la Iași cu trenul obișnuit, de la ora 6,27 (pînă la Focșani). Mi-am propus să anchetez două puncte, Mircești și Nistorești (ultimul, sus, în Vrancea). Între aceste puncte este o distanță apreciabilă; pe traseu se află puncte

Scanned with OKEN Scanner

deja anchetate (de ex. Vidra). Am lăsat la Focșani, la autogară, o parte din bagaje (printre acestea, setul de caiete pentru al doilea punct).

Pînă la Vînători , sediul comunei, circulă autobuze de mai multe ori pe zi. Ajung la „Sfat" (încă nu pot zice „primărie"; pare, cumva, căutat, „lipit"), la Vînători. Sînt primit cu neîncredere, cu ostilitate chiar. Președintele își declină competența (era o stratagemă) și mă trimite la secretarul de partid. Treptat, acesta se înfurie: de ce n-am venit *întîi* la dînsul? Îi răspund că „delegația" mea este pentru *Sfatul popular*, și nu pentru *OB*! Cu aceasta nu fac decît să torn gaz pe foc. Să aduc o aprobare de la *Județ*! (așa ceva mi s-a mai întîmplat și la Odaia Manolache, com. Vînători, jud. Galați). Am refuzat: le-am spus că eu le cer *sprijinul*, nu *aprobarea*. Da, dar el răspunde de comună, iar nu demult s-a făcut, de către cineva, nu știu ce anchetă sociologică; cîte televizoare, cîte mașini de spălat sînt în sat, ca să-i facă, probabil, de rîs. Insist că eu nu am nevoie de nici o aprobare; lucrarea pe care o fac este a Academiei Române. Să se convingă el, unde crede de cuviință, cum stau lucrurile. Ies în cerdacul clădirii și aștept. Dă telefon la Focșani și, pe geamul deschis, aud cum citește datele de pe delegația mea și de pe adresa de la Centru. Îmi dă voie, în sfîrșit, să-mi văd de treabă! (Situația s-a repetat, în linii mari, în luna mai 1993, în localitatea B., din Republica Moldova: președintele „sovetului" ne-a trimis – eram și cu colegii de la Chișinău – la președintele colhozului din sat, care, fără nici o jenă, ne-a pus în vedere să nu „umblăm" cu unirea cu România sau cu biserica, căci el va afla și nu mai avem nevoie de cazare, plecăm cu primul tren, căci el este stăpîn în sat! – și am aflat că, într-adevăr, era.)

Vînătorii este o așezare nouă, cu străzi drepte, cu casele dispuse în cvartale. Prin centru, există chiar trotuare. Mă însoțește directorul căminului cultural, tînăr, binevoitor, inexpert în discuțiile cu oamenii. Mă atrag, dintre satele comunei, Jorăștii și Mircești *Vechi*, unde este și o biserică veche. Plec pe seară acolo, însoțit de omul de serviciu de la... primărie. Mergem pe o cărare nesfîrșită, prin lanuri de porumb, pe malul *Gîrlei* (așa este numită, curent, Putna). Se întorc femei de la lucru, trec desculțe prin vad. Înserare tulbure, peste zi a plouat. Cînd se înnoptează, ajungem la Ghiță Sava, gospodar în vîrstă, care a fost rugat de secretar, pentru orice eventualitate, să mă găzduiască o noapte. Mănînc și dorm la Ghiță Sava (la tulburelul cam acruț se adaugă porumbei prăjiți – are în curte două porumbare, adevărate căsulii, ridicate pe copaci uscați, îngropați în pămînt). Dorm (după ce mă pot spăla pe picioare cu apă fierbinte, fiindcă am și răcit) într-un pat extra-curat, cu lenjeria parfumată cu levănțică!!

Învățătorul din sat îmi desenează pe agendă o schiță de hartă, cu poziția satului și cu localitățile învecinate. Mai mult aș putea afla de la un domn Constantinescu, funcționar la Administrația Financiară la Focșani. Dacă plec de dimineață, la ora 9 m-aș putea întoarce la Mircești. Aflu că biserica din sat,

Scanned with OKEN Scanner

monument istoric, este ctitoria lui Constantin *Mavrocormat* și a fost renovată, pe cheltuiala ei, de către Lucia Kara.

Ulițele satului sînt întortocheate; se afirmă că mai demult erau simple cărări, era numai o singură „șușă". Pe la diferiți informatori circul cu bicicleta dată de gazdă (în loc de șea are o bască veche). N-am mai folosit demult o bicicletă și-mi aduc aminte, prezumțios, în ritmul zguduiturilor, versurile „Nu credeam să-nvăț a muri vreodată...!".

667. NISTOREȘTI, jud. Vrancea
(20 – 23. IX. 1969)

Cînd le vorbesc despre partea de prezentare a localităților anchetate pentru NALR. *Moldova și Bucovina*, intelectualii de aici mă îndrumă să stau de vorbă, pentru regiunea lor, cu un cărturar de la Năruja, Simion Hârnea (mi se spune că are casa lîngă căminul cultural). Desigur, eu am nevoie de alte niveluri ale informației: pe de o parte, de lucrurile cunoscute direct, de localnicii din fiecare sat, iar, pe de altă parte, de date sigure, din documente. Dar este admirabil prestigiul de care se bucură acest intelectual vrîncean (se pare destul de bătrîn) printre ai săi: faptul că scrie o carte despre Vrancea mi-a fost adus la cunoștință și în alte comune. (Cu titlul *Locuri și legende vrîncene*, cartea avea să fie tipărită la Editura „Sport – Turism", în 1979; cuprinde „legende" și „fișe" sub formă de povestiri; nu lipsesc trimiterile la documente. Îndată după apariție, mi-a fost adusă de prof. N. Vlad, de la Cîmpuri, într-unul din drumurile sale la Iași.)

Prin Nistorești, umblînd în căutarea IP (însoțit de omul de serviciu de la Consiliu), a venit vorba, firește, despre dinți (ca o condiție a selectării subiectului). Se răspîndește vestea că sînt un fel de... stomatolog. A doua zi, spre seară, mă trezesc cu mai mulți, mai bătrîni și mai tineri, care mă întreabă dacă eu sînt acela la care și-ar putea „face dantura".

Oamenii nu sînt pe acasă, ci la lucru, la pădure. Mulți culeg fructe și plante medicinale, pe care le „valorifică" la Focșani. Am aflat că, din cauză că pădurile sînt împînzite de culegători, ce îi lipsesc de resurse alimentare, urșii intră ziua în sat și mănîncă prunele puse în putini la dospit.

Pe Aga T. Radu îl găsesc acasă, întrucît, fiind infirm (are un picior amputat în urma rănii căpătate în război), se ocupă cu croitoria.

Am stat la el și am lucrat foarte bine, rămînînd singuri acasă toată ziua (cei din familie plecau la lucru dimineața și ne lăsau de mîncare; unele feluri le mîncăm din aceeași strachină). Dintre cei veniți pe la el mi-am ales și alți inf.

Cum poate „bracona" un infirm: de cu ziuă, fixează cătarea puștii pe o varză din grădină (pușca este legată de stîlpul cerdacului). De varză leagă o ață ce agită în casă un clopoțel, atunci cînd varza este atinsă. „Vînătorul" nu are decît să apese pe trăgaci! (se pare că este o experiență personală!).

Scanned with OKEN Scanner

(30. IX. – 1. X. 1971)

Venim din nou, pentru texte. Obținem, nu fără dificultăți, camera oficială, pentru mine și HB. Urmează etapa „debarasare"; măturat, scuturat, aruncarea cutiilor de conserve goale rămase de pe urma altor... tovarăși. După ce soba s-a încălzit, facem programul pentru a doua zi. Dimineață, constat că șoarecii mi-au „încercat" pasta de dinți, lăsată în antreu, lîngă lighean și găleata de apă. Vine DH cu ouă proaspete, de la gazda ei, o profesoară „suplinitoare"; mîncăm și începem lucrul. Aga T. Radu este încîntat de revedere; capacitatea sa narativă este cu adevărat ieșită din comun.

Am avut timp să urcăm și pe un muntișor din vecinătate. Dăm de o poiană acoperită literalmente cu brîndușe de toamnă. Pe o bancă din poiană mi-am uitat umbrela mea cea „nemțească". Nu ne mai întoarcem (lui HB îi venise puțin rău din cauza urcușului); mă consolez cu faptul că era cam veche și avea și un oarecare defect la sistemul de declanșare a deschiderii (o noutate, totuși, pe la noi!).

(9. VII. 1994)

Cînd am venit la Nistorești împreună cu colegii de la Chișinău, pentru etno- și sociotexte, l-am căutat în primul rînd pe Aga T. Radu, care se ține foarte bine, la cei peste 70 de ani ai săi. Este tot croitor, specializat acum în confecționarea unui soi de papuci de postav, cu talpă de „gumă", pe care-i numește, ironic, făcîndu-și reclamă, „Adidași Aga"!

Întrucît pe la el vine multă lume, la început nu și-a adus aminte de noi (din 1971, cînd am fost pentru înregistrarea de texte, au trecut 23 de ani). L-am întrebat ce mai face (bine!) și, apoi, pentru a-i încerca memoria, la sugestia lui HB, l-am supus chestionării: cum se numește această unealtă? Dar *două*? După trei – patru astfel de întrebări a izbucnit în rîs și și-a adus aminte de anchetă. Deci ritualul obținerii pluralului are valoare de unicat în viața subiecților noștri!

Un coleg de la Chișinău (VS), blajin cum este, a rămas foarte impresionat de debitul verbal al lui nea Aga (în spatele căruia se află, de fapt, o minte scăpărătoare); „îi umblă gura ca o moară" avea să exclame colegul nostru, obișnuit cu „moliciunea" moldovenilor!

Dintre vechii subiecți, am stat de vorbă cu Diaconu Constantin și cu cumnata sa, Sanda Diaconu (veniți acasă la nea Aga). De la aceasta din urmă, am înregistrat texte deosebit de interesante referitoare la diferite practici magice. Discuția începe cu dificultăți: îmi dau seama că se jenează de asistența prea numeroasă pentru asemenea confesiuni. Mă... sacrific și ies în cerdac, împreună cu cei ce se aflau de față. Rămîn DH și HB, care conduc excelent discuția. Nu era vorba numai de cei „străini", ci și de gazda noastră, a cărui prezență și

Scanned with OKEN Scanner

reacție, caustice și neiertătoare, sînt de natură să inhibe pe cineva sensibil, vorbind despre lucruri mai... delicate!

Am fost ajutați de primar, Ion Gogoriță (de profesie învățător), localnic, un om deosebit de inimos. Am stabilit să revenim la Nistorești pentru „lansarea" părții a doua din *Texte dialectale*, vol. I (care se află la tipar; cuprinde înregistrările din județul Vrancea). Cînd ne-am despărțit de el, a doua zi dimineața, i-au dat lacrimile (l-am dus cu mașina pînă într-un sat vecin, la o nuntă; la porți erau puși mai mulți brazi).

629. FRUNTIȘENI, Griviţa, jud. Vaslui
(8 – 11. X. 1969)

De la Bîrlad, aproape trei ore de mers pe jos, cu bagajele, cu magnetofonul, benzi și caietele.

Satul s-a mutat: se afla într-o zonă unde iarna înzăpezea; de fapt, purta și alt nume, *Vîrlezi*. Locuitorii au coborît „în jos". Primul ar fi fost un om bogat, „fruntaș"; de aceea i s-a zis satului Fruntișeni! În urmă cu cca 40 de ani, pe vechiul loc mai era o casă (?).

Printre satele vecine se numără și Trestiana, zisă „Palerma", unde s-ar vorbi altfel, „țigănește": „ne dau de zminteală cei din Trestiana!".

DH, care este orășeancă, vede pentru prima dată, la inf. cu care completăm acest Q, cum se meliță cînepa.

În 1971, am fotografiat, aici, o frumusețe de „prepeleac pentru oale", în funcțiune (vezi NALR – *Mold. Bucov. Texte*, I/1, planșa C4, fig. 51).

643. CUDALBI, jud. Galați
(11 – 14. X. 1969)

Porecla „rapalăi de la Cudalbi" li s-ar fi atribuit locuitorilor pentru că sînt „domoi" (domoli), dar după un [*] „pentru că fură"!

Am început ancheta cu QS *Agricultura, Viticultura*, cu Gologan Iordache, avîndu-l în vedere și pentru QG. Am fost pur și simplu uluiți de incapacitatea lui de a formula pl. substantivelor. De ex., îi arătam cele două uși, de la camera în care lucram și pe cea de la sală, cerîndu-i pl. de la *ușă*; degeaba, rămînea la enunțul „ușa de la casă, ușa cealaltă" etc. etc.! Soția sa, tot timpul de față, încerca să-i „sufle" răspunsurile și rîdea stupefiată de deruta totală a omului .

La un moment dat a exclamat: „Măi bărbate, am trăit o viață cu tine, dar n-am știut cît ești de prost !". „Am tîrît-o", astfel, pînă la întrebarea 155 din QG (aveam să dublăm apoi aceste răspunsuri).

La prînz, la familia Irimia (cu porecla „Monea"), unde era găzduită DH, comentam între noi aceste fapte, spre hazul gazdei, care ne-a spus că n-o s-o

Scanned with OKEN Scanner

putem scoate la capăt cu Iordache! Am făcut, pe loc, cîteva probe cu ea și s-a dovedit foarte ageră; fără prea multe rugăminți, s-a angajat să ne răspundă ea la QG. Am început lucrul și a mers excelent pînă seara.

Pe seară, acasă la ei, unde lucram, a venit tatăl Mărioarei Irimia, pentru ca ginerele său să-l tundă. Am stat mult de vorbă cu bătrînul. Văzînd briceagul meu (foarte „sofisticat", cu foarfece, șurubelniță, pilă de unghii, tirbușon etc.) m-a întrebat de unde-l am? De la Berlin, unde am fost acum doi ani (pe atunci era ceva deosebit). Ne-a spus că a fost și el la Berlin, pe cînd era prizonier, în timpul celuilalt război. A lucrat la o fermă agricolă, iar proprietara îl trimitea cu căruța cu cai să vîndă produse agricole. A doua zi, am fost pe la el și ne-a arătat fotografii din acea perioadă; am vorbit, iar, nemțește (își aducea aminte multe cuvinte și expresii uzuale). A fost pentru el ca o sărbătoare, dar a trăit mari emoții și, după părerea fiicelor sale, din această cauză a făcut o comoție cerebrală și a murit (avea în jur de 90 de ani). Am întrerupt ancheta cu Mărioara Irimia și am completat, cu alții, răspunsurile la QS. Urma să venim altă dată, în drum spre unul din pct. mai apropiate, pentru a termina. A treia zi, această femeie admirabilă ne-a spus să mai rămînem, să încheiem treaba, căci își închipuie că tatăl său i-ar fi spus: „nu-i lăsa pe oameni să plece cu treaba nefăcută, că sînt pe drumuri!". Deci, am continuat ancheta la priveghi, informatoarea noastră trecînd de la plînsete sfîșietoare la hohote de rîs, cînd o femeie ce ajuta la făcut mîncare pentru praznic, Maria țiganca, sărea arsă („Marie, dă în foc oala!"), trăgînd după ea așternutul de pe pat, care-i fusese cusut, pe furiș, de poala rochiei, după obiceiurile de la priveghi! La această parte a anchetei a asistat și sora IP, Bejan N. Eufrosina, consultată pentru unele răspunsuri.

(26. IV. 1971)

În autobuzul în care ne-am urcat de la Tecuci, sîntem luați drept „reporteri" și niște profesori se alarmează și alarmează școlile de pe traseu, că vine „o anchetă", inclusiv pe profesorii de la Cudalbi, unde mergem. Cînd ajungem, lucrurile se lămuresc! La Consiliul popular, ne recunoaștem cu primarul și cu secretarul. Trimit prin sat un funcționar de la „starea civilă", cu docarul, ca să ne aducă oamenii potriviți. Lucrăm la camera oficială, unde rămîn să doarmă HB și CI.

Revedere caldă cu Mărioara Irimia (care o găzduiește pe DH) și cu Eufrosina Bejan (în casa căreia voi dormi eu).

Ne deranjează directorul căminului cultural (cred că era beat!), un tip ce-și dă importanță; mai întîi, vrea numaidecît să ne legitimeze pe cont propriu. Ne anunță (confidențial) că Ceaușescu s-ar afla în județ (deci, „vigilență"!). Ne arată niște formulare, completate de el, cu „anchete sociologice" – sub orice nivel. Are

Scanned with OKEN Scanner

și înregistrări folclorice, în montaje de tip „festival". Ne trimite pe un „actor" de-al său. Muncă culturală facem și noi, nu-i așa?!

Mărioara Irimia a fost mai apoi pe la noi, la Iași, la Institut, cerîndu-ne ajutor (oferit!) pentru fiica ei care era studentă la „fără frecvență" și care preda biologia la școala din sat.

(10. VII. 1994)

Cînd, împreună cu colegii de la Chișinău, revenim la Cudalbi, ne oprim la casa familiei Irimia și aflăm că Mărioara a murit cu un an în urmă, de inimă rea (după decesul unui fiu al ei). Îi dăm soțului volumul de texte dialectale publicat recent, în care apar texte înregistrate de la fosta noastră IP, ca și fotografia ei. Am venit prea tîrziu ca să-i facem o bucurie! Am înregistrat-o din nou pe Eufrosina Bejan (sora IP) care voia să cumpere volumul unde sînt texte transcrise și de la ea (i l-am oferit cu dedicație!). Este foarte necăjită că nu i se dă înapoi tot pămîntul pe care l-a avut înainte de colectivizare și la care au dreptul (au fost oameni înstăriți). Acuză oficialitatea de părtinire și ilegalități.

Nu știm ce să credem; primarul este un tip cu adevărat „brav": ne promite sprijin financiar pentru publicarea viitorului volum de socio- și etnotexte, încîntat că satul Cudalbi are un loc în volumul deja publicat și va fi prezent și în cel în curs de pregătire.

Ne cazează la el în casă aproape pe toți, stăm la masă și vedem, împreună, meciul de fotbal România – Suedia, din campionatul mondial (din SUA). Rămînem prieteni, ne promite că va trece pe la noi, pe la Iași, cînd va veni să vîndă „harbujii".

642. COSTACHE NEGRI, jud. Galați
(15 – 18. III. 1970)

În autogară la Tecuci. Am de așteptat șase ore pînă la autobuzul pentru C. Negri. Cea mai mare parte a timpului am stat în sala de așteptare. Mare mizerie și sărăcie: negustori ambulanți (țigani) cu tot felul de obiecte: candele și iconițe (*Kitsch*-uri), papuci de piele și cîntare cu braț. Găsesc și cumpărători! Undeva, în apropiere, o mică amenajare unde se cumpără sticle goale; lume multă, cu sacoșe și plase pline, discuții aprinse (unele sticle nu sînt bine spălate). Trec doi nemți (probabil din RDG), se opresc și se uită curioși. Apoi, unul pune, cu multă siguranță, „diagnosticul": *ein Leereflaschenwiederaufnahmeladen*! Ce ți-e și cu puterea de compunere a limbii germane! (la noi nu este nici o firmă).

Primarul din C. Negri, om din sat, tînăr și energic, mă ascultă cu interes, îmi oferă camera oficială, unde are grijă să se facă foc, mă ajută să găsesc om potrivit pentru IP și îmi promite o discuție pentru diseară (cînd vine cu o cană de

Scanned with OKEN Scanner

vin). Îmi spune că are la primărie actele privind împroprietăririle din 1864, 1920 și 1945 pentru Mînjina – Costache Negri, pe care nu le-a predat „la județ", așa cum i s-a cerut. Mi le încredințează; să mă uit prin dosare, să-mi scot informațiile necesare despre sat și mîine seară stăm iar de vorbă. Ce ar vrea? O monografie serioasă pentru comună, pe baza documentelor. Mă ofer să caut colaboratori, istorici (am în vedere pe un coleg de la Institutul „A. D. Xenopol" ce se ocupă de „relațiile" agrare); eu voi putea redacta partea referitoare la aspectele cultural-literare. Sugerez și o plachetă de prezentare a Casei muzeu „C. Negri" din sat, vizitată vara, în special de elevi. (Trebuie să mărturisesc, cu rușine, că nu am reușit să-mi țin promisiunea; proiectul l-am mai discutat cu primarul, la Iași, unde m-a vizitat, după aceasta. Toată lumea, la Institute, este ocupată cu lucrările „de plan" și pentru o lucrare suplimentară ar dori și plată suplimentară, ceea ce nu s-a putut obține.)

Extrag date din dosarele consultate: din registrele agricole aflu că la 1864 au fost împroprietăriți 98 de capi de familie. Pînă în 1916, vatra satului a fost de 40 de fălci, înconjurată de „șanț comunal". După 1916, crescînd populația, s-au construit case și dincolo de șanț. Printr-un proces-verbal, semnat de primari și de membrii consiliilor comunale din satele de clăcași împroprietăriți, primarul din comuna Cudalbi – Răzeși este delegat să-i reprezinte pe toți în legătură cu eventualele despăgubiri pentru pămînt, pentru că dintre ceilalți „n-au avut pe cine alege". Există numele *Mehedințu* (scris astfel); în 1920, un primar semna *Vîrtos* (probabil *-u* /din *Vîrtosu* / a fost interpretat drept *-u* „final" din vorbire).

În sat a trăit și un macedonean pe nume David, nașul IS pentru *Agricultură*. Se menționează deosebiri față de satele din jur; printre ele, „împărțitul" (datul de pomană) ar fi altfel la ei, unde se dă o pască întreagă, pe cînd la Cudalbi numai „un ochi" de pască!

639. BRANIȘTEA, jud. Galați
(18 – 22. III. 1970)

Dorm la camera oficială, mare și rece. Cînd să mă culc, în pat găsesc un șoarece. I-am stricat culcușul! Aflu, mai tîrziu, că IP s-a jenat să mă invite să lucrăm acasă la el, întrucît în curte și-a făcut casă fiul lui, astfel că el locuiește în „căsuța" mai veche. Mama sa, într-o căsuță și mai mică, în aceeași curte.

(1. XII. 1971)

În ancheta de texte (o recoltă bună), experimentăm r e l u a r e a temei cu același inf. Rezultatele sînt împărțite: uneori se cîștigă în organizarea enunțului, alteori expunerea este, pur și simplu, rezumată, un comportament perfect îndreptățit din punctul de vedere al comunicării! Cînd înregistrăm două tinere

Scanned with OKEN Scanner

(cumnate, în vîrstă de 22 de ani), cea care își așteaptă „rîndul" intervine în folosul autenticului regional, făcîndu-i celeilalte observația să vorbească „cu ș": *„înșépim*, nu *înțépim*!"

Călătorim cu microbuzul cu nea Andrei; sîntem deci mai mobili și tragem la un hotel din Galați. Seara, masă... specială, la restaurantul hotelului.

(22. V. 1977)

Revin la Braniștea pentru ancheta cu Q 1 al ALE (lexic) și pentru a ne completa textele dialectale, împreună cu mai tinerii mei colegi. Îl regăsesc pe vechiul IP (înregistrat în 1971 pentru texte), Jipa M. Costică, și îi atribui statutul de subiect pe plan european. De altfel, exercițiul de data trecută ne ajută să „comunicăm" ușor. Inf. are aceeași dispoziție pentru a explica folosirea cuvintelor; diferența dintre *munte* și *deal* ar fi următoarea: „pe munte nu te urci direct, ci pe serpentină; pe deal da!"; față de *pin*, *bradul* „e mai *molift*, mai moale". Comentează figurile din partea a doua a Q (*Livre de dessins*); de ex., referitor la coasă: la ei nu are al doilea mîner; din contră, capătul cozii este ascuțit și se înfige în pămînt cînd se dă cu cutea pe tăiș. Îmi comunică uzul vechi: s-a folosit și termenul *puț*.

De la întrebarea 271, notez răspunsurile lui Căpătan Costică; neobișnuit cu conjugarea, acesta imaginează acțiuni corelative: (eu?) „deschid"; (el?) „închide" (403). Se verifică rolul fonetismului dialectal perceptibil pentru declanșarea registrului uzual al vorbirii: *fierár*, (la reluare) *ĥierár*"; *ĝémen*', [B] *ẑémin*'. Ne ajută chiar secretarul de partid (camera oficială pentru lucru, cazare pentru colega noastră). Dar, din cauza lui, am ratat înregistrarea unui sociotext interesant. Costică Căpătan (53 de ani, 7 clase) a făcut serviciul militar, în 1946 –1947, la București. A fost repartizat, împreună cu alți „băietani, tot așa voinici", în batalionul de gardă regală („garda Mareșal Antonescu"). Ne povestește cum a călătorit pînă la București, cum au fost întîmpinați la gară și cum făcea serviciul. Pe secvența „am fost și iscortî la rege", intră în cameră secretarul și, la stupefacția acestuia (noi spusesem că înregistrăm doar „obiceiuri vechi"), închidem magnetofonul. Ca simplă povestire de aducere aminte, participă și el la evocarea stării de spirit a soldaților din zilele premergătoare lui 30 decembrie 1947 (pe ziduri apăreau lozinci de tipul „Trăiască Mihai I, primul rege democrat!"). Ce s-a întîmplat la Palat după aceea nu știe, căci au fost urgent lăsați la vatră.

636. CUCA, jud. Galați
(23 – 25. III. 1970)

Șoarecele de la Braniștea a fost un colocatar blajin; în primul rînd prin comparație cu unul de la o cameră oficială de undeva din Vrancea, care, ignorînd textul de pe tub, mi-a mursecat pasta de dinți (țin minte că acolo și noi am dus-o prost: am mîncat, la sfîrșit, covrigi cu roșii, respectiv cu compot de gutui). În al

Scanned with OKEN Scanner

doilea rînd, prin comparație cu surpriza de aici. Am obținut camera oficială, mică și rece; soba, cu plită și rolă. Într-o seară, cînd vin „acasă", găsesc în cameră pe milițian și pe un funcționar de la *Sfat*. Lăsasem camera încuiată, iar cheia era la mine. Nu se cred datori cu vreo explicație, nici pentru faptul că mi-au umblat și în geantă, de unde au scos fierbătorul electric (pe atunci încă o raritate pe la noi) și cuțitul nemțesc, cu teacă de piele, de prins la cingătoare, de tip „Ausflügler". Mai mult, milițianul mă amenință cu confiscarea, întrucît îl consideră „armă albă" (lungimea lamei depășește, zice el, nu știu ce „barem"). Îl „încearcă", lovindu-i tăișul cu propriu-i cuțit. Nu pot face altceva, decît să-l iau cu „binișorul": în timp ce le demonstrez funcționarea fierbătorului, pregătind cîte o cacao, îl lămuresc că celălalt obiect, prin alte părți, nu este decît un simplu cuțit de excursie, iar eu, fiind mereu pe drumuri, am nevoie de așa ceva. Unde mai pui că rămîn adesea singur, noaptea, prin camere izolate, cum este și asta... S-a lăsat păgubaș, dar a rămas cu ochii lipiți de cuțit pînă la plecare. A doua zi, mi l-am prins la brîu (pe sub haină), ca să nu fiu nevoit să-l ofer unui „om rău" (mi-am amintit anecdota *Jidanul și arma*, publicată de Petrovici în *Texte dialectale*). Am scăpat fără explicații în privința unei alte scule ce putea trezi suspiciuni, lanterna cu dinam (tot marfă nemțească!), pe care o port de obicei în buzunar.

656. HOMOCEA, jud. Vrancea
(16 – 19. IV. 1970)

16. IV. Prin sat, în căutarea IP și a altor subiecți. Am dormit, cu CV, șoferul, într-o cameră din sat, pe care proprietarul o dă cu chirie. Am avut zece bucăți de lemn, astfel că am înghețat de frig. Toată ziua a nins și a plouat.

17. IV. Am început lucrul la ora 9, pe frig, la școală. La IP acasă nu avem condiții, căci el stă într-un chiler, iar băiatul lui în casă. După un timp, ne-am mutat cu lucrul la Consiliu, într-o cameră mai mică, ce s-a încălzit spre amiază. Am lucrat între 9 – 13.30 și 16 – 21. Cîte anchete n-am face, și în ce dispoziție, dacă nu am fi puși, adesea, în situația de a suferi, chiar de foame, de frig și de murdărie. Și cei de la Consiliu, și profesorii, firește, cu excepții, se fac a uita de noi, nu ne ajută să găsim ceva de mîncare – parcă nici nu s-ar pune problema că mîncăm și noi, „ca toți oamenii". Iar noi, desigur, mai neglijăm problema mesei și cazării; sîntem bucuroși cînd găsim oamenii care ne trebuie, că putem lucra, ca de adevărate „favoruri". Seara, am pierdut camera pe care ne-o găsise secretarul Consiliului popular, căci s-au întors din vacanță chiriașii propriu-ziși, profesori. Deci am dormit la camera oficială, fără foc. La ora 22,30, cînd scriu, nu am curaj să mă culc. Nu am nici apă. Proprietarul casei în care se află camera oficială s-a culcat imediat ce am venit (destul de tîrziu), ca să nu-i cer să facă foc.

18. IV. A venit cu microbuzul (din altă zonă de anchetă, unde lucrează IF) și tehnicianul nostru, CI. Seara i-am cedat locul la camera oficială și m-am dus

Scanned with OKEN Scanner

să dorm la profesorul de sport. Am mîncat, am stat de vorbă (stupizenii), apoi m-a invitat să merg cu el „în sat", „la băut". A plecat singur. Am dormit pînă la 5 dimineața „ca cucul pe cracă" (cum spunea, Dumnezeu s-o ierte, vecina noastră din Dealu-Zvorîștea, mătușa Saveta a lui *Ketráru*), așteptîndu-l. A venit la 5,30. M-am sculat și m-am dus la camera oficială, să mă spăl. În „confortul" de la el, operația lua proporțiile unui adevărat lux.

O colegă (ZM) mai puțin familiarizată cu ancheta dialectală, care se ocupă de terminologia portului popular, venită cu noi, stînd de vorbă cu o femeie (care coase la mașină), intră în diferite amănunte de aspect „practic": cît se plătește de cusut o oarecare piesă de îmbrăcăminte, cu cît se vinde o alta etc. Rezultatul: inf. devine suspicioasă, spune că „nu știe" ceea ce mai este întrebată, ca să curme discuțiile, căci se teme de „impozare"! Sperăm să nu ni se intersecteze prea des drumurile pe teren, căci asemenea neatenții ne-ar defavoriza în raporturile cu viitorii subiecți.

Dificultăți pentru alegerea unui IP; trebuie să umblu mai mult prin sat, dar, pe de altă parte, nu-i putem pierde pe cei „racolați" ce se dovedesc buni pentru texte. DH (la începutul activității de teren) este speriată de „răspunderea" ce-i revine; pînă la urmă se descurcă destul de bine și cu manevrarea magnetofonului, și cu dirijarea discuțiilor cu subiecții (seara, am ascultat înregistrările și am completat fișele fonogramice).

655. IONĂȘEȘTI, Nicorești, jud. Galați
(20 – 23. IV. 1970)

La bariera de cale ferată de lîngă gara Tecuci – Nord, pe cînd așteptam să treacă trenul, se apropie de microbuz un țăran mai în vîrstă, care ne cere să-l luăm cu mașina. Șoferul îi răspunde că nu i-ar strica 10 – 15 lei, dar se teme; recent a intrat în vigoare o lege cu pedepse grele pentru transportul de pasageri „clandestini" (cei „oficiali" sînt înscriși pe „foaia de parcurs"). Solicitantul oftează și comentează paremiologic: „Așa-i cu legile, sînt aspre și grele, ca un bulgăre de gheață... *care trece din mînă în mînă*! " (de văzut dacă nu este vreo legătură cu valoarea depreciativă a sintagmei *apă de ploaie*!). Rîdem cu toții și biruie sentimentul solidarității: de multe ori am călătorit și noi în aceeași postură!

Pînă seara umblăm prin satul Coasta Lupei (de unde a fost inform. lui Sever Pop) și, după multe explicații și rugăminți, rămîne să începem lucrul cu Gh. Topliceanu, care la început susține că el nu vorbește decît literar (vezi, mai jos, p. 345).

21. IV. Aceasta a fost ziua disperării. Gh. T. s-a „răzgîndit": nu vrea să se „bage" (mi se pare că se teme?!). Pretextează că nu poate lipsi de la lucru. Am căutat alt IP, făcînd proba cu QS *Agricultura*. După două ore, se „răzgîndește" și

Scanned with OKEN Scanner

acesta: nu vrea să stea de vorbă cu noi două zile (în realitate, nici nu era destul de bun ca pronunție). Continuăm cu QS; femeia care a răspuns pentru *Cînepă* și *Stupi* ar fi bună și pentru QG, dar, într-adevăr, nu are timp: trebuie să coacă pîine, cu un copil mic în brațe (nepotul). Nici directorul școlii nu s-a mai putut ocupa de noi, căci a avut alți oaspeți: un inspector și un activist de la București. Discuțiile lor se desfășoară „la un pahar de vin" (sîntem doar la Nicorești...) și nu au nimic împotrivă să fim și noi de față („discuțiile" au continuat pînă seara). I-am lăsat și am plecat singuri prin sat. Dificultăți și cu șoferul, care (zona viticolă!) s-a îmbătat și, numai amenințîndu-l că-l lăsăm să plece singur la Iași, iar noi plecăm cu trenul, l-am făcut să se culce. Voia să plece cu mașina la Tecuci!

22. IV. Încercăm iar la Gh. T., dar degeaba. Părăsim Coasta Lupei și mergem la Ionășești, unde este „brigada", astfel că putem sta de vorbă cu oamenii pe cîmp (ne ajută inginerul Drobotă). Deci, sîntem nevoiți să facem QG cu un locuitor din Ionășești (din Coasta Lupei avem texte și răspunsuri la QS, din prima zi). Colegele DH și ZM au făcut cîte ceva de mîncare la prînz și seara, cum s-a putut (căci lumea este la lucru).

Iar dificultăți cu cazarea; ne-am împărțit pe la diferite case, iarăși cum s-a putut, în ultimul moment.

După IP, numele *Coasta Lupei* s-ar datora faptului că pădurea este pînă în marginea satului: „urlau lupii în pădure, de aceea i s-a dat numele *Coasta Lupei*".

23. IV. Spre seară, cînd am terminat, trecem pe la familia Drobotă, întrucît doamna, profesoară de limba română, ne rugase să-i ducem un pachet mamei sale, la Iași. Oprim mașina la șosea și șoferul se duce după pachet. Se întoarce cu mîinele goale, dar ne transmite invitația să mergem cu toții la sala cantinei de la fermă, unde își sărbătoresc ziua numelui mai mulți Gheorghe (printre care și inginerul Drobotă). Socotesc că nu am fost „fest eingeladen" (o nuanță la care sînt atenți nemții) și șoferul pleacă din nou după pachet. Vin la mașină și ne invită nu numai protocolar, ci și stăruitor! După cîteva zile de „fasole dulci", „petrecem" la o onomastică așa cum își pot permite niște agronomi și viticultori pe deasupra! *Tămîioasa românească* are supranumele de „vinul codoșilor" – căci se spune că îl beau numai aceștia... cu directorul. Spre miezul nopții, mergem să dormim la familia Drobotă. Gazdele socot că este cel mai potrivit moment să scoată o oală cu sarmale „înfundate" la cuptor! Desigur, ne sculăm cam tîrziu dar, la micul dejun, apreciem cum se cuvine fripturile de vițel pregătite de doamna profesoară. ZM, care își impusese pentru ziua aceea post negru (vinerea Paștelui!), crede că nu-și încalcă legămîntul bînd doar o cafea neagră! Fiecare cu cîte două sticle de vin asupra noastră, oferite de gazde, pornim spre Iași (nu înainte de a mai fi înregistrat doi subiecți pentru texte și a ne fi fotografiat cu gazdele în fața microbuzului), într-o zi luminoasă de primăvară, cu o dispoziție de zile mari. Invitați să revenim (dar ni se face observația că la Nicorești trebuie să vii cu sticle goale, căci ei sînt mereu în criză de recipiente), ne promitem să repetăm

Scanned with OKEN Scanner

cîndva ancheta cu QG, întrucît, făcînd bilanțul, am căzut de acord că IS de la *Oierit* a fost cel mai bun subiect. De la el avem și texte foarte bune, în special cu întîmplări de la stînă.

(23. V. 1977)

Nu am repetat ancheta cu QG, ci, în fugă, am revenit pentru ancheta cu Q referitor la *Lexic* din ALE, pentru care i-am invitat pe IP, Borș D. Constantin, și pe cel de la *Oierit*, Ichim „Tache" (Dumitrache).

Cîteva observații privind cunoașterea „lucrurilor" de către primul: pentru el, bradul este „de oraș" (pe aici nu prea crește); nu crește nici zmeura, iar de afine a auzit în Rusia! Și, tot așa, „albăstrița" (fr. *bluet*) este „floare de coroniță" (de la serbările școlare de sfîrșit de an); se confirmă tezele de bază ale lui J. Séguy din monografia referitoare la numele de plante din Pirineii Centrali.

Ichim Dumitrache confirmă că [B] ziceau *puț* și face observații fonetice subtile; pronunță *zîdár*^{iu} și-mi precizează: „cu *iu* la urmă". Înregistrez și pronunția *rumîn* („rumînu meu" = 'soțul'), dar subiectul supralicitează uneori fonetismul dialectal: *vínir*^{i} pentru *vínir*, formă „retrasă" apoi, ezitînd.

Este, firește, un prilej să ne completăm textele dialectale și diferite informații despre localitate. Cele notate de la învățătorul Virgil Mitrofan par o „prelucrare" după documente pe care le-am parcurs și eu: satul Sclipotești (atestat la 1443) se afla la vărsarea Trotușului în Siret, în dreptul Poienii, unde era și o moară de apă.

Un Ionașcu, de aici, s-a mutat cu casa pe lunca Siretului și așa a luat naștere satul Ionășești (?). Siretul „rupea" cînd venea mare și, de aceea, satul s-a mutat apoi pe deal.

Seara, la Galați și, de aici, mîine din nou la Hîrja, de unde avem amintiri nu prea plăcute.

Nici cu directorul școlii de la Nicorești din 1970 revederea nu a fost prea plăcută. Printr-o scrisoare expediată din Vidra (11. VII. 1970), acesta îmi reamintea de o primă „rugăminte", în legătură cu o rudă din partea soției și venea cu „a II-a, despre un nepoțel după un verișor de al meu de la Vidra", ce voia să dea examen la Facultatea de Construcții. Venind la Iași, tînărul trebuia să-mi „explice mai bine întrucît părinții știu mai puțin" (?). Pentru ajutor, corespondentul se angaja să-mi fie recunoscător și mă invita la Nicorești „mai ales în perioada cînd se coc strugurii. Dar sînteți bine venit și oricînd". Semnătura, indescifrabilă, urma după indicarea titulaturii: „Director,"! (Nu țin minte ce s-a mai petrecut, dar „contraserviciile" *de un anumit tip*, pe care și le imaginau unele dintre gazdele noastre de pe teren că le-am putea oferi la Iași au constituit partea amară a contactelor noastre din timpul anchetelor.)

Scanned with OKEN Scanner

644. COROD, jud. Galați
(17 – 19. V. 1970)

18. V. Am lucrat pînă tîrziu și am rămas să dorm la IP, ca să nu merg noaptea prin sat pînă la morarul la care am fost găzduit și unde mi-au rămas bagajele; am apă (o cană!), dar nu am săpun și pastă de dinți. Lampa scoate miros urît; voi renunța să mai citesc. Sper ca miercuri la prînz să termin și pînă seara să ajung la următorul pct. de anchetă, Priponești (647).

19. V. Abia seara am ajuns la gazda propriu-zisă, morarul. Sosește și el, bine „făcut", și-mi reproșează de ce nu am venit „acasă" noaptea trecută?! Dar a adus cu el și un milițian, care m-a legitimat și și-a notat tot ce era scris pe delegație (înțeleg că m-a așteptat și acesta în seara trecută și de aici supărarea morarului!).

(24 – 25. V. 1971)

Revin, în echipă (cu DH și HB), pentru ancheta de texte. Cel mai bine sînt reprezentate în vorbire *-u* (final) și *ḑ* (dintre fonetismele specifice zonei). Pe Vasilica Masgras (43 de ani, 7 clase) o înregistrăm din nou, reluînd teme deja expuse. După primul tur, a asistat la înregistrări cu o fetiță ce vorbise „dialectal" firesc. La reluare, înțelege mai bine despre ce este vorba (pentru transcriere au fost selectate texte din a doua tranșă a înregistrărilor).

645. ADAM, Drăgușeni, jud. Galați
(20 – 22. V. 1970)

Am renunțat să merg acum la Priponești; din cauza ploilor, drumul ar putea fi impracticabil. De la Corod, cu o mașină de ocazie, am mers pînă la Nicopole; de aici, cu toate bagajele, 4 km pe jos, peste deal, pînă la Drăgușeni, centrul comunal. M-am legitimat și am obținut „un loc" în șareta unei moașe, care mergea la Adam (7 km parcurși într-o oră, trei persoane pe două locuri).

Lucrez și dorm la IP, Bradea Costică. Seara, mă încuie într-o căsuță din curtea lui, căci are un frate „nebun" care nu „mă înghite" deloc. Stă prin apropiere și gazda mă previne că s-ar putea să mă „viziteze" în cursul nopții. A doua zi, aflu de ce nu mă „înghite" fratele „nebun". Și-a pierdut mințile la colectivizare, în momentul cînd i s-au luat caii din curte; era om bogat, dar „zgîrcit" – îl „scuză" IP. A stat un timp pe prispă, cînd lucram cu Bradea Costică, și i-a spus că îl „himnotizez". Înțeleg acum de ce nu-i suferă pe „delegați".

Preotul din sat, pe nume Balaban, în vîrstă de 77 de ani, deși este în Adam de peste 40 de ani, nu știe nimic despre ancheta lui Sever Pop (Nici nu este de

Scanned with OKEN Scanner

mirare; în jurnalul ms. al lui Pop, citesc că a ajuns greu în sat, „tras de boi"/ era cu mașina/; nu a vizitat satul: „fiindcă a intrat frica în mine așa de rău, încît nu am mai avut curajul să mai stau o noapte la mănăstire, deși ar fi fost bine să iau contact și cu satul".) „Coana" preoteasă mi-a dat cozonac de pe la oameni, adus de la biserică. La radio se transmit știri despre inundații. În ultima zi am lucrat singuri, acasă la IP. Soția și fiica au plecat de dimineață la săpat la vie și ne-a lăsat brînză cu smîntînă și mămăligă. Nu ne-a deranjat nimeni.

(24. V. 1971)

Cu echipa, pentru texte. Ca de obicei, în pct. de anchetă pentru ALR I și II, căutăm „urme". Bradea Costică ne spune că inf. lui Pop, Ene Constantin, este „un moș al nevestei mele, frate cu tat-su"; a fost paznic la mănăstire pînă a ieșit la pensie (cf. NALR – *Mold. Bucov. Texte*, I/1, p. 233). Nu știe nimic despre ancheta propriu-zisă.

660. BOLOTEȘTI, jud. Vrancea
(22–26. VI. 1970)

La Bolotești, sîntem luați în considerație ca „cercetători", din cauză că avem norocul să-l cunoaștem pe profesorul Mircea Horeangă, corespondent la anchetele indirecte ale Centrului nostru (cu chestionarul referitor la *Agricultură*, și cu cel „complex"). Cu toate că, la întrebarea dacă zilele cît ne ajută pentru anchetă îi vor fi socotite „muncă culturală", i-am răspuns că vom pune o „vorbă bună", dar nu depinde de noi, ne-a ajutat cu inimă deschisă și cu pricepere (era familiarizat cu preocupările noastre de cînd completase răspunsurile la cele două chestionare). Ne-a invitat la masă și „la televizor".

Alexandrescu Emil, secretarul Consiliului popular, la rugămintea noastră, ne ajută să obținem date despre ancheta lui Sever Pop din această localitate. Inform. lui Pop, Const. V. Buleandră, mort în 1944, în vîrstă de 75 de ani (?), are renumele de a fi fost „om de vază" și „pregătit". Trăia, acum, fiul lui adoptiv, Mircea Nicolau. Acesta știe că Pop i-a plătit tatălui său cam o mie de lei „care atunci erau bani mulți". Sîntem, deci, în inferioritate!

Satul, ca aspect general, se resimte încă de vechea situație economică a locuitorilor, viticultorilor înstăriți: case frumoase, cu oarecare pretenții (frontoane, cerdacuri cu coloane!). Au fost aici mai mulți arendași greci și, se spune, mai sînt cîțiva „nemți", care nu vorbesc bine românește.

666. NEGRILEȘTI, Bîrsești, jud. Vrancea
(26–30. VI. 1970)

În drum spre Negrilești, rămînem peste noapte la Bîrsești, satul de reședință al comunei. Însoțiți, vizităm împrejurimile, în special monumentul

Scanned with OKEN Scanner

ridicat în 1906, închinat lui Ştefan cel Mare. Aflăm că, nu demult, primarul, „gospodar", a pus să fie văruit soclul, masiv, din piatră. Comisia monumentelor istorice l-a obligat să-l cureţe. Au fost copiii de la şcoală şi l-au frecat cu perii, cu bucăţi de sticlă şi cu apă. Acum, arată cam „bălţat".

Din anii copilăriei, de la Grăniceşti–Rădăuţi şi din Dealu–Zvoriştea din anii '50, n-am mai trăit în atmosfera adevărată a satului tradiţional, aşa cum se păstra încă autentic la Bîrseşti, sat necolectivizat. Oameni îmbrăcaţi în portul vechi, cu sape în spinare şi cu legături de păpuşoi, cu oi, miei, capre şi iezi, veneau seara de la prăşit. Nu puteai să nu-ţi aminteşti de *Noaptea de vară* a lui Coşbuc. Satul, aşezat pe un teren frămîntat, este frumos, oamenii sînt deschişi.

O bătrînă, după „bună seara", mi-a povestit despre feciorul ei, închis pentru o crimă. Vorbea dialectal, fără umbră de influenţă literară. Pe înnoptate, ne-am întîlnit pe drum cu o femeie călărind bărbăteşte; ducea, alături, un al doilea cal şi mergea la stînă, în munte.

A doua zi dimineaţă, pe ploaie, plecăm cu o maşină de ocazie spre Negrileşti. De la şosea, pe jos (2–3 km). Satul Negrileşti este foarte întins şi relativ izolat. Un amănunt semnificativ: tinerii logodiţi, înainte de nuntă, merg „la brazi", în pădurea de pe coasta muntelui de lîngă sat; ar putea fi o urmă a unor vechi ritualuri ce leagă viaţa omului de acest arbore, de la naştere pînă la moarte (s-a scris despre botezul şi nunta la brad, precedînd pe cele de la biserică, sau de „judecata la brad").

Am luat parte la un eveniment solemn din viaţa satului: o pomenire a mortului „la patruzeci de zile". Umblam prin sat pentru lucru şi am trecut pe la poarta casei unde veneau rudele, vecinii şi cei „de-o seamă" cu mortul, bărbaţi în vîrstă. Oamenii de casă ne-au poftit şi pe noi; am ezitat, dar au avut un argument „suveran": cea mai mare pomană ţi-o faci cu drumeţii. Într-o încăpere relativ mică, mesele erau puse de-a lungul pereţilor. În capul mesei era preotul, pe o latură, bărbaţii în vîrstă despre care am amintit, pe altă latură noi, şi alţi săteni. Bătrînii, îmbrăcaţi în portul vechi, cu plete albe, lungi, povesteau întîmplări din viaţa mortului avînd conştiinţa că îndeplinesc un ritual şi au cîntat cîntecele care-i plăcuseră acestuia: „Deşteaptă-te, române", „Presăraţi pe-a lor morminte...". S-au adus mîncăruri fierbinţi (pilaf de orez, lapte cu tăiţei). Am fost îndemnaţi să mîncăm îndată, să se ridice aburii din mîncare, căci aşa ajunge la cel pomenit.

În sat, pentru anchetă, am fost ajutaţi de profesorul Valeriu Anghel, care îşi făcea o lucrare de grad; ne-a dat o bandă de magnetofon şi ne-a rugat să-i facem cópii după înregistrările noastre, în vederea documentării.

În ziua de 1 iulie am plecat spre Focşani cu un autobuz care, după două-trei sate, s-a umplut de ţărani cu sape, desagi şi vase diverse. Mergeau la „cîmp", la prăşit, în zona Mărăşeşti. Pe drum, maşina s-a defectat. Ne-am mutat într-alta.

Scanned with OKEN Scanner

/13. VII. 1970/

De la prof. Anghel primesc o scrisoare prin care îmi confirmă primirea benzii de magnetofon. Speră să-și cumpere cît se poate de repede un magnetofon și să facă și el înregistrări. Se bucură că, avînd înregistrările noastre, va „găsi și o metodă de lucru cu care eu nu sînt încă familiarizat". Ne promite că se va grăbi și el să ne trimită „imediat datele cerute de la Lungu Maria" (este vorba de unele completări pe care le-am crezut necesare după o primă parcurgere a materialului, la Iași).

633. OANCEA, jud. Galați
(28.VII. – 1.VIII.1970)

Am ajuns cu microbuzul, la ora 17. Mai întîi, cazarea: eu voi sta la primar, DH la o vecină a acestuia, a cărei fiică e studentă la Iași, HB și șoferul sînt găzduiți la omul de serviciu de la dispensar. Tînăra studentă e foarte „înfiptă": i-a cerut imediat primarului să-i dea bon de lemne, ceea ce îi refuzase pînă atunci. Mai ales că la această casă aveam să ne pregătim, în prima zi, și ceva de mîncare. Sîntem și noi buni la ceva! CV i-a purtat cu mașina, prin sat și prin împrejurimi, pe milițian și pe secretarul de partid. Astfel, a obținut benzină și... pește, pe care ni l-au pregătit (fiert și fript) gazdele DH; ne-au făcut și mămăligă! Cum ofensiva studentei continuă, iar noi nu avem timp să ne ocupăm de prea multe, renunțăm la „serviciile" ei. DH s-a „mutat" acasă la IP și, la rîndul lor, HB și CV în camera oficială, eliberată de zidari. La IP, în camera „curată", pe jos este așternut pătrunjel, pus la uscat. Se pare că nu e chiar cea mai plăcută... atmosferă, așa că ne vine în ajutor Doca, femeia de serviciu, care o găzduiește pe colega noastră și se însărcinează și cu gătitul (treabă de care se achită excelent!).

Ni s-a stricat magnetofonul, dar HB a împrumutat un altul, de la prof. Răzmeriță, ce ne-a ajutat mult: ne-a adus copii foarte buni pentru înregistrarea de texte dialectale și ne-a însoțit la stînă. Era vremea mulsului și am așteptat să ni se „elibereze" subiectul, nu fără a-i pune întrebări „pe viu". Am făcut ancheta afară și apoi am intrat în „colibă", unde am mîncat caș și urdă dulce. Era fioros de cald, noroc că bătea vîntul dinspre stepa de dincolo de Prut (ne-am adus aminte de formula lui Călinescu despre bojdeuca lui Creangă de pe Țicău, „cu vedere spre Asia"). Am trecut și pe la „brigada piscicolă". Oamenii plecau la pescuit, dar, la invitația lor, tot ne-am urcat într-o barcă; am făcut fotografii cu unelte de pescuit. Într-o plimbare de-a lungul Prutului ne însoțește primarul, care ne povestește o întîmplare cu o vacă trecută ilegal peste graniță: păscînd, s-a trezit dincolo, unde a fost prinsă și legată de un copac. După cercetări, urma să fie restituită printr-un punct de frontieră „autorizat". Proprietara vacii vine la primărie și se plînge că-i rage vițelul de foame. Are vițel? Adu-l aici, să mergem pe malul apei. La fața locului, „întregirea familiei" s-a petrecut fără formalități: rage vițelul, rage vaca, tensiunea crește, iar vaca se smulge din legătoare și trece iar Prutul „ilegal"! Exact ca în schița lui Jean Bart, *Fără permis de export*!

Scanned with OKEN Scanner

Avantajele schimbării gazdelor, pentru cunoașterea sufletului oamenilor: după cum ne spune DH, cînd se scoală, Doca îngînă un cîntec și face cîțiva pași de dans, ca să fie bine dispusă și să aibă spor în timpul zilei. Susține că dacă ar ști că moare diseară, tot nu ar lăsa casa nemăturată!

665. ROTILEȘTII MARI, Cîmpuri, jud. Vrancea
(22 – 25.IX.1970)

De la Mărășești la Tișița, pe jos, cu bagaje (inclusiv magnetofonul); de la Tișița la Panciu, cu o mașină de ocazie, oprită pentru noi de un milițian milos, de la „Circulație". De la Panciu la Cîmpuri cu autobuzul.

Am ajuns la orele 16. Directorul școlii, prof. Nicolae Vlad, ne primește cu interes și cu inima deschisă. Ne ajută, competent, pentru găsirea subiecților și pentru rezolvarea problemelor legate de anchetă. Ne invită la el acasă; noi avem coniac, soția lui prăjește doi pui. Ne-au și găzduit: bun gospodar, are casa mare și încăpătoare. Nu este curent electric decît seara și dimineața, de la un motor. Va trebui să revenim pentru completarea înregistrărilor de texte (mai ales pentru IP).

(12.VII.1971)

Cînd, la ora 14.30, ajungem la Cîmpuri, dl Vlad face ochii mari văzîndu-ne coborînd din mașină (care a oprit chiar la el în poartă). Îi explicăm, repede, *cît de puțin* avem de stat de data aceasta. Se scuză că este singur acasă (soția este dusă la Galați, pentru un examen), dar se oferă, imediat, să ne cazeze pentru la noapte și ne întreabă și dacă ne este foame. Ne-am adus aminte de data trecută și am venit cu coniac, luat din bani numărați, căci am cam cheltuit la Onești. Directorul consideră că este de datoria lui să ne ajute: „sînt la dispoziția Dv." (s-a dovedit o *rara avis* în toate). Îl însoțește pe HB prin sat, pentru fotografii și pentru a găsi subiecți; pe cei considerați potriviți ni-i trimit la școală, unde facem înregistrări. Cei veniți, ne găsesc cu greu la cancelarie, întrucît în școală se văruiește: se trece printr-o sală cu schele și rumeguș pe jos. În 5–6 ore facem texte foarte bune; i-am găsit și pe o parte dintre IS. Numai nea Melinte (IP) nu este acasă. Îi lăsăm răspuns să vină *cît de tîrziu*, sau mîine dimineață, *cît de devreme*. A venit a doua zi dimineață, la ora 5! Am o discuție „delicată", cu colegii mei, pe tema relațiilor cu gazdele (în principiu): pînă la urmă eu suport consecințele situațiilor neplăcute care se ivesc (prea multe ... pretenții), dar găsesc normal lucrul acesta, am obligații în plus. Dar și ei trebuie să se implice mai mult și să mă ajute; se impune, adesea, mai mult tact. De fapt, a fost o discuție idioată și am trecut cu bine peste acest moment (totuși necesar).

Scanned with OKEN Scanner

647. PRIPONEȘTI, jud. Galați
(19 – 23.X.1970)

De la Ghidigeni, pe jos, pînă ne-a „cules" un camion. Pînă seara începem lucrul și ne „aranjăm" între timp și cazarea: eu, la un om pe care-l scol din somn la ora 22, cînd terminăm lucrul, HB și IO la camera oficială, DH la o profesoară din sat. De a doua zi, cumpărăm găini de la „colectiv" și mîncăm la nea Iordache (IP). Apoi, trebuie să ne facem noi de mîncare (am luat cartofi, ulei, brînză), la gazda DH (cei de casă ne cam evită; ne cred pretenționși). Iar le scol din somn pe gazdele mele, dar lucrul este inevitabil: ei dorm în „chiler", iar eu trebuie să trec pe acolo ca să intru în cameră. În penultima zi, terminăm de lucru tîrziu și nu mai putem merge pentru masă acolo unde ne rămăsese ceva de la prînz. Renunțăm la „cină". Terminăm de înregistrat textele în ziua de 23 oct. Am fost și la vie, cu un profesor ce ne-a dat o mînă de ajutor la anchetă. Cu un camion, plecăm la Ghidigeni; de aici, cu trenul, la Bîrlad, unde ne cumpărăm ceva de mîncare, căci plecăm spre Cîrja.

631. CÎRJA, Murgeni, jud. Vaslui
(24 – 27.X.1970)

În autobuzul luat la Bîrlad, ne plouă. Ne consolăm cu strugurii de la Priponești. La Cîrja ajungem spre înnoptat, pe ploaie. Ne ducem la directorul școlii: nu este acasă. Soția lui ne spune că „predă" (funcția), întrucît a fost avansat inspector la Vaslui. Soțul vine tîrziu; este, în fond, un om de treabă, dar afișează un soi de mîndrie de neînțeles. Ne duce la viitorul director, după ce DH este invitată să rămînă la ei peste noapte.

Întoarcere a situației cu 180°! Viitorul director, Const. Chirică, mă cunoaște: a făcut cu mine cursuri de pregătire la dialectologie, ca student la „fără frecvență". Se simte onorat ca gazdă, mai ales că facem o aplicație practică de specialitate. Deci, stăm la masă (mămăligă cu brînză, ochiuri, vin nou) și discutăm dialectologie. Gazda face acum o lucrare de diplomă, despre terminologia pescărească. Cînd încheiem discuția, pleacă cu soția și copilul (cred că la mama unuia dintre cei doi soți) și ne lasă nouă casa, pentru a dormi: eu în camera unde s-a făcut foc, HB și IO, ca mai tineri, în camera „bună", dar fără foc.

Acest sat de pescari poartă amprenta „civilizației" stufului: garduri, acoperișurile caselor, diverse dependințe. Peste tot sînt întinse la uscat plase de pescuit. Drumurile, cu șanțuri adînci de pe urma roților vehiculelor, sînt mărginite de aluviuni de la inundații. Este și o cherhana. Fotografiem o căsuță ai cărei pereți au în schelet copaci retezați la înălțimea acoperișului (cf. NALR – *Mold. Bucov. Texte*, I/1, planșa B1, fig. 22). O sugestie pentru arheologi, cînd nu

Scanned with OKEN Scanner

descoperă urmele „gropilor de pari" ce ar trebuie să marcheze perimetrul locuințelor!

A doua zi, directorul ne găsește un IP destul de bun (un pic prea docil!); lucrăm la școală, iar el se ocupă cu administrarea anchetei: HB și IO vor dormi acasă la IP; familia revine și ea acasă; se găsește loc la ei și pentru DH, căci noul inspector este ocupat cu împachetatul (se mută la Vaslui). Dl Chirică ne „organizează" cîteva mese de-a dreptul copioase pe bază de pește; de ex., crap la cuptor, „în solzi" (care s-au transformat într-o crustă crocantă), cu sos de mărar! Ca revanșă, oferim și noi o masă (am cumpărat carne de capră, de la un IS cu care am lucrat). În ultima zi, am fost, pentru a face fotografii, pe balta Cîrjei; ne-am plimbat cu barca. Îi voi trimite d-lui Chirică lucrări despre terminologiile profesionale pe bază de materiale dialectale, și un articol al lui Șt. Cuciureanu, despre terminologia pescărească (împreună cu colegii, i-am trimis și lui Adrian, fiul său, niște jucării). Au fost gazde nu numai extrem de ospitaliere, ci și inimoase. (Mai tîrziu, m-a vizitat la Iași și am lucrat la Biblioteca Centrală a Universității: Antipa, Băcescu etc.). Împreună cu cei doi colegi, l-am invitat la masă la „Traian".

632. SUCEVENI (OARBA), jud. Galați
(16 – 20.XI.1970)

Deplasare cu microbuzul; echipa: DH, HB, IO. De la Murgeni, întrebăm de localitatea Suceveni; numele nu este cunoscut. Ni se spune să ajungem la Oarba și să mai întrebăm. Cînd să ieșim din localitatea „Tudor Vladimirescu" (așa scria pe tabla indicatoare rutieră), aflăm că aceasta a fost chiar Oarba, recte Sucevenii! Deci, era să trecem de Suceveni chiar ca orbii! Drumul a fost destul de bun, dar o porțiune a șoselei ne va pune probleme la întoarcere dacă va ploua.

Am ajuns la orele 16. Primarul, pe nume Donose, ne dă camerele oficiale. Fiica învățătorului Scurtu, delegat să ne ajute, a fost colegă de facultate cu DH; deci, o ia în gazdă. Despre locuitori aflăm că sînt „mocani", ce s-au stabilit aici, un loc unde poposeau sucevenii în drum spre Galați; după alții, lîngă curtea unui boier, Bolnavu, s-au aflat mai demult bordeiele unor suceveni aduși de acesta la lucru. Mai nou, s-au așezat aici și basarabeni.

17.XI. Cu dl Scurtu am cam încurcat-o, chiar din cauza dialectologiei! Am fost membru în comisia de examen de stat a fiicei sale, ce a prezentat o lucrare despre graiul din satul Furceni (pe baza ALR II); la predare, lucrarea fusese notată cu 9 (de către titular), la susținere, i-am acordat 7 (pe merit!). Se vede că nu mă pot ierta: tatăl „se lasă greu" cînd este vorba să ne ajute pentru găsirea de subiecți. Primarul a plecat la Galați și ne-a lăsat nouă biroul său, unde am avut foc, ca și la camerele oficiale; dar mîine?

Scanned with OKEN Scanner

Am cumpărat pui, brînză, ulei și cartofi (de la „gospodărie"); mîncare ne-a făcut o femeie care se ocupă cu așa ceva. Rezultatul este execrabil, pe un fond de o mare murdărie. De mîine ne va găti Ileana Puică, cu care am completat răspunsurile la QS *Cînepa* (a doua zi, am notat, despre masă: „curat, bun, vin și conversație"). „Bucătăreasa" noastră s-a învoit să ne facă de mîncare și mîine, dar e „post" și nu va gusta mîncarea! Meditații despre neajunsurile folosirii microbuzului: sîntem la discreția bunei sau proastei dispoziții a șoferului care, din cauză că stăm de vorbă despre lucruri la care nu se pricepe și îl plictisesc, se simte în inferioritate „culturală" și atunci vrea să-și ia revanșa prin monopolul șofatului. Sîntem, totuși, toleranți, căci nu ni-l putem face dușman. Mîncăm și dormim împreună doar! Aici, la Sucevени, s-a „afumat" și atmosfera e de-a dreptul penibilă.

19.XI. Am lucrat între orele 8–13 și 15–20 (pauza de prînz ne-o impune IP). Întrucît am neglijat gospodăria, seara am făcut toți mîncare: cartofi prăjiți, o conservă, am fiert vin. Azi toți s-au purtat bine, dar, „Achtung, es regnet!" Ce vom face mîine, pe drum?

20.XI. Înainte de plecare, la ora 12, stăm la masă la IP. Nu vrea să ia bani pentru zilele cît a participat la anchetă: vrea ca această discuție să rămînă pentru el o „amintire". Insistăm, dar rămîne pe poziția lui (alții, în aceeași situație, au acceptat pînă la urmă).

La Oarba, cultivarea tutunului are o oarecare tradiție. Se cîștigă relativ bine, dar munca este primejdioasă pentru sănătate. În *chiler*, IP (care lucrează la tutun cu întreaga familie) ne arată legături din mai multe șiraguri de frunze, de dinainte de „păpușit", care se numesc „struguri" (pentru că „sînt ca un fel de ciorchine"), și păpuși, care pot fi „frumoase" sau mai „urîte" (detalii în textul tematic din vol. I/1 din NALR – *Mold. Bucov. Texte*, p. 103–106).

628. EPURENI, jud. Vaslui
(21 – 24.XI.1970)

A plouat toată noaptea și plouă și astăzi, mărunt, dar fără speranță. Mergem spre Epureni. După Blăgești, mașina s-a împotmolit. Nu sînt sigur dacă șoferul n-a vrut să se „distreze", punîndu-ne să împingem la mașină, așa cum s-a lăudat că a făcut cîndva: azi dimineață ne-a povestit că, la Fundu Herții, i-a pus pe colegii de la Arheologie să împingă din spate, stropindu-i cu noroi (era agasat de vioiciunea autoritară a d-nei Marilena Florescu, care se poartă „ca o cucoană", și astfel a „pus-o la punct"). Se vede că, amintindu-și de acel moment plăcut, a vrut să-l repete. Ne supunem o dată. A doua oară, la cca 1 km de

Scanned with OKEN Scanner

Epureni, îl lăsăm pe dl CV să se descurce şi plecăm pe jos pînă la Consiliul popular. Chiar cînd intram în clădirea respectivă, ne ajunge şi maşina din urmă. Deci, asta era! E drept că drumul era prost, dar eu văzusem din timp porţiunea de hlei în care a intrat maşina.

La Consiliu nu am găsit pe nimeni. Directorul şcolii (!), unul pe nume Gîndu, un tînăr cel puţin „ciudat" şi „simplu", nu ne poate fi de folos în nici un caz. Secretarul de partid ne trimite să dormim la Bîrlad, la hotel! Îi explicăm, de-a surda, că lucrăm pînă la zece ore pe zi şi nu putem pierde timpul umblînd pe drumuri. Ca să nu mai vorbim, acum, de *starea* drumului! Vine şi preşedintele Consiliului, moale şi ineficient. Ne tîrguim cu ei. Le spunem, în disperare de cauză, că „raportăm la partid" de îndeplinirea „sarcinilor" şi ne pun la dispoziţie un pat în camera oficială, pentru HB şi IO (în celălalt, doarme un „instructor", pe care nu voiau să-l indispună). Se mai introduce un pat, pentru şofer. DH este repartizată la familia Georgescu, iar eu la contabil, Bălănescu. Acesta se lasă greu cînd îl rog să pună un reşou. Insist: voi plăti curentul! Acceptă cu greu să mute „şifonierul", în spatele căruia se afla priza. După multe stăruinţe, primarul se convinge că nu poate scăpa de noi şi ne ajută să ne facem treaba. (Îmi amintesc că în mai multe locuri, după ce ne-am prezentat, iar ei ne-au semnat şi ştampilat delegaţiile, „oficialii" se arătau miraţi că vrem să mai rămînem; pentru ei, puteam să ne vedem de drum, doar aveam dovada că am fost „pe teren", după binecunoscuta formulă: „noi ne facem că muncim...").

/24.I. – 2.II. 1971/

În cursul unei deplasări la Cluj, la Institutul de Lingvistică, am citit şi fişat date esenţiale din jurnalele de anchetă ale lui Sever Pop şi Emil Petrovici, dintre anii 1929–1938. Interesul meu major a fost reflectarea, în jurnale, a problemelor anchetelor din punctul de vedere al influenţei limbii literare (alegerea subiecţilor în funcţie de acest criteriu, evoluţia lor în contact cu anchetatorul etc.), întrucît lucram la teza de doctorat, privind influenţa limbii literare asupra graiurilor dacoromâne, pe baza datelor din *Atlasul lingvistic român*, subiect ce nu putea fi tratat fără a cunoaşte observaţiile de pe teren ale autorilor. Familiarizat cu anchetele, după cîţiva ani de cercetări pe teren, am avut plăcuta surpriză să regăsesc, în notele celor doi mari dialectologi, situaţii şi portrete de personaje ce se aseamănă pînă la identitate cu cele întîlnite şi de noi, pînă acum. Dacă observaţiile lingvistice le-am folosit în redactarea tezei (publicate), notele din propriul meu jurnal de după această dată s-ar putea să se resimtă de lectura însemnărilor (în manuscris) ale lui Pop (mai bogate şi foarte „colorate") şi Petrovici.

Scanned with OKEN Scanner

663. PRALEA, Căiuți, jud. Bacău
(22 – 25.II.1971)

La Căiuți (centrul administrativ al comunei), dăm de un fost student de al meu, de la „fără frecvență", V. Pavel, care ne descrie satul Pralea și ne dă cîțiva elevi să ne ajute la bagaje pînă la locul de unde putem găsi o mașină. De aici luăm un camion; ne suim în „ladă": este frig îngrozitor și curent. Directorul de la Pralea, pe nume Mocor, are un defect la un ochi și se poartă ciudat (este și bîlbîit!). Ne înțelegem greu. Pe un drum noroios, noaptea, ne duce la o casă, pentru găzduire. Femeia – mare și gureșă; bărbatul – mic și supus, dar amîndoi beți. Se împiedică unul de altul, de noi, de director. Stăm de vorbă; se plîng de greutăți: trăiesc greu, nu au pensii etc. etc. Ne cred „de la partid", veniți pentru „sondaje". Se face foc în ambele camere; rămînem, în sfîrșit, între noi (femeia nu voia să mai plece; s-a oferit să „focărească" toată noaptea și să stăm de vorbă). Soba din camera unde voi dormi eu cu HB este proaspăt dată cu ulei. Se încălzește și fumegă. HB găsește soluția: deschidem ușile, stingem focul, udăm soba, apoi ne culcăm înveliți cu o plapumă, respectiv cu o pătură, peste care punem paltoanele.

A doua zi începem lucrul, cu numeroase „poticneli",în legătură cu IP (vezi 3.2., p. 358).

Jumătate din locuitorii satului sînt catolici; se spune că ar fi venit aici de la Valea Seacă și Buciumi, unde au rude. De fapt, sînt două părți de sat: *la moldoveni* (spre sud) și *la catolici* (spre nord). O parte dintre catolici sînt bilingvi: ni se spune că vorbesc și ungurește, cu excepția copiilor, care vorbesc numai românește; unii dintre catolici vorbesc numai românește, „cu / pronunția / *ĭĕŏr*". Așezarea este izolată, fiind ultima dinspre munte și la cca 9 km de satul Blidari, pe drumul dinspre Căiuți.

În prima zi de lucru stăm de vorbă cu un cioban, facem QS cu el. Femeia lui îl „obstrucționează": îl trimite să dea mîncare și apă la oi. Este pornită împotriva noastră, căci (dezastru!), nu știu cum, HB i-a rupt ața de la perdea! O mai domolește cu vorba o vecină, Anica Gh. Petrea, inimoasă, care se pune în slujba noastră cu tot sufletul (ne însoțește prin sat).

În ziua de 25.II., terminăm de lucru pe la orele 19; este noaptea de-a binelea. Găsim un camion încărcat cu lemne care merge „la vale" și plecăm spre Căiuți, care înghesuiți în cabină, care în „ladă", unde este transportat și un vițel (un „serviciu" pentru un cunoscut al șoferului). Pe drum, aflăm că șoferul, supranumit „Valerică Nebunu" (pe numele de familie „Náiman"), a băut „nouă romuri mari". Este vorbăreț și se laudă mereu (dar este agreabil, simpatic). Conduce cu grijă. Într-un sat, spre Căiuți, oprește, ca să descarce vițelul și „glumește" cu mașina, amenințîndu-l pe un alt șofer (beat și acesta!). Oprește

Scanned with OKEN Scanner

mașina chiar lîngă terasamentul căii ferate (ca să nu pierdem trenul). La ora 23 sîntem la Onești și mergem la hotel, unde aveam să dormim o noapte la cald și în curat. Mîine plecăm la Hîrja.

(10.VII.1971)

Înainte de orice, ne căutăm vechile cunoștințe. Nu-l găsim nici pe director, nici pe IP. Dăm însă de adevărata noastră prietenă de data trecută, Anica Gh. Petrea („nas roșu", cum am poreclit-o, cu simpatie). Își face timp pentru înregistrarea de texte, dar se grăbește, căci are de mers la fîn; altfel, ne-ar însoți iar prin sat (și ne-ar fi de mare folos). Ne poftește însă la masă, la prînz (păstăi cu lapte). În drum prin sat, ne odihnim o clipă la umbră, în cimitir, pe deal. Vine o bătrînă și stăm de vorbă cu ea. Este bună pentru texte; mergem acasă la ea și o înregistrăm, ca și pe fiul ei. Mai tîrziu, îi găsim pe IP (tot atît de „ciudat" și de puțin interesat de ancheta noastră), pe IS de la *Oierit* și de la *Cînepă*. Pînă la urmă, avem numai 6 subiecți. Mă întreb dacă nu va trebui să revenim cîndva (cu mașina Institutului de Chimie, care vine des la Borzești). Acum nu mai putem rămîne, căci nu avem unde dormi. Plecăm cu un camion plin cu muncitori forestieri la Căiuți, apoi, cu trenul, la Onești.

(28.IX.1972)

Profitînd de microbuz, venim pentru a treia oară la Pralea. De data aceasta lucrăm destul de bine; în sfîrșit, reușim să-i înregistrăm și pe IP și pe soția acestuia. Punem și aici în practică experimentul cu lecturile după un text literar în fața microfonului. Această anchetă a fost decisivă pentru selecția în vederea transcrierii (94 de texte, de la 14 subiecți).

627. FĂLCIU, jud. Vaslui
(2 – 5.IV.1971)

La gară aflăm că sînt 9 km pînă în sat (nu cum știam noi). Ne suim într-o căruțucă cu un cal. La gară erau vreo patru, un fel de „taxiuri locale". La Consiliul popular, ne ajută secretarul de partid, un tip săritor. Eu și cu HB vom dormi la camera oficială, iar DH în casa unei femei care închiriază camere. De mîine vom avea și un birou, pentru lucru. Mai greu este cu încălzitul, trebuie să insistăm; rezultat: ducem de la Consiliu un braț de lemne, apoi o plasă cu cărbuni. Întrucît HB a uitat să ia caietele-tip de anchetă, cumpărăm coli albe și le îndoim, iar „vinovatul" le numerotează, conform întrebărilor din Q. Pentru masă, am cumpărat din sat găini (cu ajutorul celor de la Consiliu), iar de la cooperativă ouă, compot și biscuiți. Pentru gătit la prînz aveam să plătim gazdei unde locuiește DH o sumă acceptabilă (10 lei × 3 mese × 3 persoane).

Scanned with OKEN Scanner

În ultima zi, mă scol la ora 5. Pînă vine IP, ca să încheiem, înregistrăm texte cu trei subiecți, pe care i-am găsit pe la casele din jur. De obicei, tinerii se căsătoresc cu fete din satele din împrejurimi, „de la țară" cum se zice aici! Să nu uităm că Fălciul a fost centrul unui vechi ținut, reședință de plasă, comună urbană și, mai nou, reședință de raion, ceea ce, se pare, nu se uită! Oricum, expresia mai sus notată mi-a adus aminte de distincția pe care o făcea o telefonistă din Mizil între urbea respectivă și „provincie", dacă e să-i dăm crezare lui Geo Bogza („orășeancă" de două luni, aceasta venise din *provincie*, adică „de la țară, dintr-un sat"; *O sută șaptezeci și cinci de minute la Mizil*).

(21.V.1977)

Pentru ancheta cu Q 1 la ALE (Lexicul), am apelat din nou la Stoian Dumitru (IP), remarcat din 1971 ca un subiect cu deosebit simț lingvistic (printre altele, caracteriza vorbirea celor „de pe la Iași" și a găgăuzilor, cînd vorbesc românește). După complexitatea și dificultățile QG al NALR, cele 546 de întrebări de la ALE le parcurgem ușor în patru ore. Din „tehnica" anchetei își aduce aminte să formuleze singur pl. și, uneori, să-l justifice: „(două) fețe... mai mulți oameni", dar, la „maxilar" (pronunțat *măsălariu*), pl. este „două părți"! Lexic: cunoaște cuvîntul *carmańolă* „tip de ferăstrău"; pentru el, *combinabil* înseamnă „potrivit" (< *convenabil* ?). Tipul de cobiliță din cartea de desene este din Oltenia; a văzut la București, oltenii duceau cu ea *iaurd*. Respinge termenul *puț*: „puțu-i oltenesc!". Admirabil umorul lui; Q ALE are întrebări de tipul „Ce se mănîncă la prînz?"; Dar la „gustarea de după-amiază?" (fr. *le gouter* „le petit repas qu'on prend au milieu de l'après midi", engl. *snack, tea*), prilej pentru nea Stoian, care se închipuie pe cîmp, la secerat, să ne informeze că „la chindie, la toacă se mănîncă ce mai rămîne, mămăligă înăcrită și brînză cu furnici". Încercăm o transpunere în franceză („de la polenta aigrie et du fromage garni de fourmis") și ne imaginăm ce impresie și-ar putea face, preluînd răspunsul „mot-à–mot", un redactor din Franța sau din Belgia, cu privire la rafinamentul culinar de tip chinezesc al fălcienilor!

Completăm înregistrările de texte.

625. STOIȘEȘTI, Banca, jud. Vaslui
(12 – 15.XI.1971)

De fapt, cu localitatea precedentă (Fălciu), trebuia (sau urma) să termin de anchetat „zona" ce îmi revenea, din sudul Moldovei, de 44 de puncte, rezultat al unei împărțiri (inegale) a 210 localități la cinci anchetatori. Pentru a-l scoate din „impas" pe unul dintre anchetatori, foarte ocupat, la intervenția directorului (solicitat de cel „în cauză"), s-a procedat la o „redistribuire", mie revenindu-mi

Scanned with OKEN Scanner

încă patru localități, una din sudul jud. Bacău (Muncelu, com. Glăvănești), iar trei din sudul jud. Vaslui (Băcani, Stoișești și Vetrișoaia). Ceea ce a denaturat discuția în legătură cu această „suplimentare" a fost faptul de a ni se imputa chiar „lipsa de răspundere" („lăsați pe umerii cuiva o treabă importantă pe care numai lipsa de timp îl împiedică s-o ducă la capăt" etc. etc.), „abandonul" din mers fiind, apoi, îmbrăcat într-o aură de... „generozitate"! Oricum, astfel se explică faptul că, în continuare, voi face anchete în puncte învecinate (față de nota, generală, a lucrului de pînă acum, cu ancheta în „zig-zag", după prescripțiile geografiei lingvistice (înainte de Fălciu a fost Pralea, din zona muntoasă a jud. Bacău); sper că „experiența" de pînă acum mă va împiedica să... uniformizez transcrierea. Tot în materie de istoric al lucrării, trebuie să amintesc că, de fapt, după împărțirea în cinci zone, s-au făcut demersuri pentru a se face șase zone, ultima plasată, în mare, pe suprafața jud. Vaslui. Petentul (tot prin intervenția directorului) s-a arătat dispus însă, după cîteva luni de la „atribuire", numai să-l „dubleze" pe asistentul său de la catedră, pentru a „formula" întrebările (neavînd încredere în propria-i percepție acustică) și pentru a-i „verifica" (?!) transcrierea, din punct de vedere strict tehnic! Nu am acceptat o asemenea colaborare, cu un fel de rol de „supraveghere"!

La Stoișești am făcut ancheta completă, cu Q și pentru înregistrarea de texte dialectale, formula cea mai fericită prin eficiență.

Maria Baran înțelege să ne stea la dispoziție pentru anchetă ca o angajată, fără obligații (!) de gazdă. Auzindu-ne vorbind despre ce și unde am putea mînca ceva, se oferă să ne dea o găină, dacă... o gătim noi!? Deci, eu rămîn la lucru cu ea, iar DH și HB trec alături, în chiler. Fac focul, taie găina, o jumulesc, fac borș și friptură, prăjesc cartofi. Cînd totul este gata, o poftim și pe stăpîna casei la masă, ceea ce ea acceptă, cu distincție. Din „bucate" se înfruptă și soțul ei, cantonier, cînd vine acaasă. A trebuit să lucrăm în forță pentru a termina duminică seara, în sunet de fanfară de altfel, căci în vecini era o nuntă, la care avea să participe și familia Baran.

Casa informatoarei, moștenită de la un unchi al său, are *amînare* din *salcîń*, iar podelele sînt bătute cu cuie de lemn. Înregistrăm porecle „între sate": cei de aici sînt numiți „porcii de la Stoiășăști"; la rîndu-le, le zic „hoții de la Ghermănești" locuitorilor din satul respectiv și „perjari" celor din Dodești și *Țîfu*.

615. MUNCELU, Glăvănești, jud. Bacău (24 – 28.II.1972)

Iată că am intrat cu anchetele și în anul 1972! Îmi propusesem să termin (44 de puncte) cel tîrziu la începutul anului 1971. După ce am „primit" încă

Scanned with OKEN Scanner

patru localități, am „re-demarat" în noiembrie 1971. Oricum, în primăvara acestui an trebuie numaidecît să termin, căci am rămas în urmă cu redactarea tezei de doctorat (avantajul: am putut compara numeroase fapte din anchetele Pop și Petrovici cu cele întîlnite de mine în graiuri și am putut înțelege mai bine materialul ALR).

Trecem prin Glăvănești și ne prezentăm la primărie. Discutăm, cu un profesor de istorie, Gheorghe Adam, și ne convingem că locuitorii de aici sînt „mocani". Conlocutorul nostru ne recomandă ca, pentru relații despre fosta inf. a lui Sever Pop din satul Muncelu, să stăm de vorbă cu Anica Alec Zănoagă. Ne „rupem" de centru; ne conduce la Muncelu.

Satul este mic: căsuțe mărunte, unele acoperite cu stuf, pe uliță întortocheate. Între diferite grupuri de case – spații cultivate și paragini (?). În sat nu locuiesc „nici țigani", este „curat ca o carte!" ne va spune viitoarea IP, cu destulă „mîndrie". Un număr de locuitori sînt „evanghelişti"; adepți ai acestei secte sînt și prin satele din jur.

Ca și în alte localități, nu am avut cu cine completa răspunsurile la QS *Morărit*; în sat nu a fost moară, iar IP (cu toată bunăvoința și priceperea ce o caracterizează) nu ne poate fi de folos: nu a văzut niciodată o moară de apă.

La întoarcere, la Glăvănești, avem de așteptat cîteva ore pînă la trecerea autobuzului. Le folosim pentru a înregistra texte și constatăm cum vorbesc și „mocanii" de aici.

(11 – 12.VII.1994)

Împreună cu dialectologii de la Chișinău, am venit la Glăvănești pentru a înregistra etno- și sociotexte. Am lăsat un exemplar din vol. I/1 de *Texte dialectale* (apărut recent!), în care avem texte transcrise și de la Anica Alec Zănoagă (și unde se găsește și fotografia ei). Este consultat cu interes de profesorul de istorie cu care am stat de vorbă cu ani în urmă. Sub presiunea timpului (dar și din oarecare comoditate) nu am mai trecut și pe la Muncelu, ceea ce nu ne vom ierta. Neștiind dacă cei de la primărie i-au arătat volumul, îi vom trimite un exemplar prin poștă, prin intermediul gazdelor noastre de la Glăvănești (au o fiică studentă la Iași).

616. BĂCANI, jud. Vaslui
(30.III. – 3.IV.1972)

La întrebările referitoare la diferite ocupații, interlocutorii noștri ne spun că înainte creșteau și vite, pentru nevoile gospodăriei. Acum, cei mai mulți bărbați pleacă din sat (lucrează la fabrica de rulmenți de la Bîrlad), astfel că la „gospodărie" muncesc mai mult femeile (aspect cu care ne-am obișnuit).

Scanned with OKEN Scanner

Satul este destul de mic; sînt vreo douăzeci de familii de ţigani (cu casele răspîndite prin diferite părţi ale satului). De asemenea (vezi Muncelu), sînt şi „evanghelişti"; au „casă de adunare", dar la „capelă" merg la Suseni. Multe case sînt acoperite cu stuf; curent electric din 1967. Circulă mai multe autobuze pe zi spre Bîrlad. Se remarcă faptul că în Băcani „nu sînt studenţi". Nota „socială": înainte lucrau „la chiaburi" (IP este fostă „secretară" la UFDR!).

Nume „unicate": *Panainte*, Jan, Petru, *Pavîl*, Mitrică, Miluţă, Ianacache; Lucreţia, Catinca, Catrina, *Marusa* (fiica IP). Nume de munţi cunoscute: „Carpaţ"; Munţii *Vrancii* se văd de la Focşani! Influenţa (degradantă – pentru noi) a ziarelor în ceea ce priveşte terminologia agricolă: în „Vremea nouă" de la Vaslui (29.III.1972), citim un titlu: „Încorporarea în sol a speciilor din epoca întîi de semănat este ca şi încheiată"! (efecte: nu e de mirare că poţi auzi, cînd întrebi de cineva dacă este acasă: „nu-i, e dus la lucrări de întreţinere la cultura mare!" – adică la... prăşit!; chiar IP ne spune, ca răspuns la î. 2064, pentru „şură": nu este, „punem în văzduh, sub cer" / probabil a auzit „sub cerul liber! /).

Cu titlu experimental (în urma discuţiilor despre transcriere şi chestionare), DH notează în caiet răspunsurile la întrebările 1381 – 1420 şi 1832 – 1861, iar HB formulează întrebările din porţiunea 1031 – 1075. De fapt, cei doi colaboratori intervin destul de frecvent în cursul chestionării. Înregistrăm, cu bune rezultate, şi lecturi după texte de limbă literară.

Serile, facem (ca şi prin 1970) analiza transcrierii fonetice a celorlalţi membri ai echipei, în special pentru a urmări progresele noii noastre colege, CZ, care va începe să transcrie texte dintr-o zonă de anchetă limitrofă.

626. VETRIŞOAIA, jud. Vaslui
(26 – 30.IV.1972)

Este ultima localitate din zona mea de anchetă. Într-o anchetă precedentă, de la Fălciu, preotul Gh. Popescu mi-a spus că se ştie că Vetrişoaia este sat de clăcaşi, situat iniţial pe „Gura Sărăţii" (informaţie ce se verifică documentar). Se ştie că biserica este din anul 1700 (de verificat). Numele folosite curent pentru orientare în spaţiul aşezării sînt „Satu vechi", cu *huidiţi* întortocheate (spre nord), şi „Satu nou" (spre sud). Termenul generic pentru locuitorii zonei: „(oameni) de la baltă".

Se spune că pe moşiile boierilor de aici au locuit cam 30–40 de familii de ţigani, care s-au asimilat: astăzi nu mai vorbesc ţigăneşte. Din perioada ultimului război s-au stabilit mai multe familii de basarabeni (se observă că vorbesc „cu *amu*" = acum). În ultimul timp, din sat au plecat vreo 10–12 „băieţi" la Moreni, să înveţe „cazangeria".

Pe baza înregistrărilor de texte cu magnetofonul, am făcut verificarea posibilităţilor a vreo trei subiecţi, în vederea alegerii viitorului IP. Principalele

Scanned with OKEN Scanner

trăsături ale graiului au fost discutate, discret, cu toți participanții la anchetă. Seara, înainte de a ne despărți, am făcut, în primele zile, discuții asupra transcrierii colegei CZ.

[La cel de al VIII-lea Colocviu Internațional pentru *L'Atlas linguistique Roman* de la Barcelona (26 sept. – 3 oct. 1994), mă confrunt, din nou, după perioada anchetelor noastre de probă, cu problema discuțiilor lingvistice purtate de anchetatori în prezența subiecților. Țin minte că, într-una din localități, acestea au fost prelungi (și, poate, prea insistente), astfel încît informatorul, care, bineînțeles, nu învățase decît cîteva clase primare, a început să „participe", întrebînd dacă pronunția lui era (sau nu) cu *ĝiftóng*!?

Dl Joan Veny (în dialectul locului de origine al profesorului, numele se pronunță [văń], nu [veń], ca la Barcelona, avea să-mi atragă atenția E. Coșeriu, prezent și el aici, pentru o reuniune a Comitetului director al Fundației „Erasmus"), deosebit de ospitaliera noastră gazdă, în comunicarea sa, *„L'Atles Lingüistic del Domini Català": méthodes et résultats*, a subliniat faptul că pentru acest atlas au colaborat trei (uneori numai doi) anchetatori (pe lîngă D-sa, Antoni M. Badia i Margarit și Lidia Pons i Griera), lucrînd s i m u l t a n cu același subiect. Această „formație" a avut, după D-sa, efecte benefice și pentru a asigura „la chaleur humaine", atît de necesară pentru a compensa „les situations decourageantes" ce intervin atît de des în cursul anchetelor! La discuții, l-am întrebat în ce a constat „ancheta simultană"?! Mi-a răspuns că, în timpul anchetării, cei de față interveneau pentru a găsi uneori, în funcție de informator, formularea cea mai potrivită a întrebării și se consultau asupra transcrierii fonetice (ceea ce am făcut și noi, frecvent), precizînd că acest fapt nu i-a derutat pe subiecți (în chestionarul cu care au lucrat, este consemnată numai noțiunea, nu figurează și o întrebare propriu-zisă). Printre materialele anexe ale textului comunicării au figurat și xerocopii după două pagini din jurnalul de anchetă (care, în final, reprezintă 11 carnete!). Parcurgîndu-le, te convingi ușor că problemele generale ale desfășurării anchetei, ale anchetatorilor și ale subiecților diferă doar ca nuanțe și proporții atunci cînd compari Catalonia cu Moldova și Bucovina! Ne-a oferit (au participat și colegii N. Saramandu, de la București, și V. Pavel, de la Chișinău) cîte un exemplar din *Qüestionari*, publicat în 1993 (anchetele au avut loc în urmă cu douăzeci de ani), dar și foarte multe publicații referitoare la individualitatea și autonomia catalanei și a Cataloniei.]

*

Cu această localitate, am încheiat anchetele propriu-zise pentru NALR. *Moldova și Bucovina* din zona de sud. Ne mai rămîn un număr de localități în care urmează să facem înregistrări de texte (suplimentare): Matca, Pralea și Hîrja în primul rînd.

Scanned with OKEN Scanner

652. UMBRĂREȘTI, jud. Galați
(20 – 23.IX.1967)

Dacă, în general, fonetismele și lexicul graiului local sînt aspecte care „curg" de la sine, pluralul constituie o problemă dificilă, atît pentru IS de la *Cînepă* (care le recunoaște existența în *vorbire*, prin situația din planul realiilor descrise), cît și pentru cel de la *Oierit*, pentru care problema majoră este „dibuirea" formelor pentru diferite persoane la conjugarea verbelor. Poate ar fi fost mai bine ca IS să le revină numai găsirea termenului „tehnic" (de ex., *jănțuiesc*!, formă acceptată ușor), iar formele conjugării să fie înregistrate de la IP, „exersat" pe acest teren. IS pentru *Apicultură* ezită în ceea ce privește lexicul specific, rezolvînd lucrurile prin cuvintele aflate din cărți. La IS de la *Meserii*, alături de fonetisme arhaice (necontrolate), cum ar fi *ģ* apar forme hipercorecte (*mit* pentru *nit*). O curiozitate lexicală: *catiló* 'canciog'.

(24.IV.1971)

Găsim o inf. excelentă, de 20 de ani, ce ne oferă mostre de vorbire locală necontrolată și „nesilită" (pentru a răspunde obiectivelor anchetei). Am profitat de talentul ei nativ, pentru a face și proba influenței scrierii pentru modificarea *ad-hoc* a pronunției, dîndu-i să citească un text. (Problema aceasta am urmărit-o de predilecție cu subiecți copii de vîrstă școlară. O încercare de sinteză aveam să fac în comunicarea *Limbă literară și „dialect" în mediul școlar*, prezentată la sesiunea „Limbă și dialect", organizată de Societatea de Științe Filologice de la Băile Herculane, din 29 iunie – 1 iulie 1979, în care propuneam și realizarea unui *Ghid de dialectologie românească aplicată*, cu albume de benzi de magnetofon înregistrate cu texte semnificative pentru trei mari zone: a) Bucovina, nord-estul Transilvaniei, Moldova și nordul Dobrogei; b) Oltenia, Muntenia și sudul Dobrogei; c) Maramureșul, Crișana și Banatul, cu zonele învecinate din Transilvania.)

IP vine seara. Bucuros și emoționat de fotografiile pe care i le dăm, amintire din ancheta precedentă (din 1967). Textele făcute cu el sînt, în general, mediocre. Are dantura bună, dar „am prins un fel de năduh", se confesează el.

659. STRĂOANE, jud. Vrancea
(14 – 17.X.1967)

IP este un subiect mediocru; de fapt, am fost într-un fel de „întrecere": eu m-am străduit să-l aduc la o formă de comunicare cît mai naturală, el, fără să

Scanned with OKEN Scanner

pară că nu înțelege acest lucru, să nu se înfățișeze ca un „înapoiat". Din această cauză, a rămas destul de „rezervat". Ca „paznic de cîmp", crede că are un fel de răspundere „oficială" pentru ce spune! Mai bun, în ceea ce privește aspectele fonetice: nu are un „sistem de corespondențe" cu registrul literar, dar evită cumva instinctiv palatalizarea labialelor și labiodentalelor, iar *ĉ / ĝ* apar destul de rar. Porecla (*păduḱél*) i-am aflat-o de la alți inf.; el s-a „jenat", căci nu s-a putut „detașa" de statutul pe care și l-a imaginat inițial. Cîțiva profesori (tineri) cu care am stat de vorbă în ultima zi au zîmbit cînd au aflat cu cine am stat de vorbă „pentru satul lor!".

(13.VII.1971)

Un alt aspect al problemei informatorului „cooperant": omul de serviciu de la Consiliu („face de noapte") se oferă voluntar să fie înregistrat. Este deficitar în ceea ce privește optica expunerii (o dă pe „interviu", „reportaj"). Ne aduce, în schimb, pentru înregistrări, „persoane" din vecini, chiar după ora 21. Ne întreabă: „Așteaptă afară *niște persoane de femei*! Să intre?".

Foarte bun s-a dovedit, pentru texte, IP; este un teren pe care se „mișcă" mai ușor decît pentru întrebări, cărora le căuta, se pare, dedesubturi!

669. SOVEJA, jud. Vrancea
(18 – 21.X.1967)

IP este de tipul „cooperant", după ce, inițial, se arată extrem de rezervat privind colaborarea! O întreabă pe directoare dacă n-o poate ajuta cu *altceva* (de exemplu, să transporte cu carul, lemne sau piatră, pentru școală).

Ca subiect, îmi pare prea docil (nu țin minte să mă fi contrazis vreodată!). Dar nici nu are prea multe motive de ezitare; graiul lui, muntenesc, nici nu-i pune prea multe probleme de comparație cu alt registru, iar regionalismele sînt „neaoșe": *dă, pă, dîn, pîn, ģenuḱ, mănuḱ, ăla, ăl* (*dă colo*), *ăia, troacă 'leagăn', arete 'uliu'* etc. La diverși vorbitori (și în proporții diferite) se observă efectele interferențelor cu graiul de tip moldovenesc din zona Mărășești, unde locuitorii au pămînt (au fost împroprietăriți, iar acum lucrează „la tarla" și „la *firme*"= ferme); astfel, apar oscilații în ceea ce privește pronunțarea africatelor *ĉ / ĝ* și „palatalizarea" labialelor. Foarte bine păstrat *-u* („final"), uneori chiar silabic. IP își completează răspunsurile cu exemplificări și povestiri. Un astfel de text este concludent pentru *-u*. Vorbind despre prașila a doua la porumb, avantajele „răritului" sînt înfățișate paremiologic: „dácă-i rar" / "úmpli cáru /dácă-i des" /"úmpli fésu".

(26 – 27.IX.1970)

Un copil, Chetroceanu Gheorghiță, în vîrstă de 11 ani, se dovedește un subiect extrem de dotat; este inteligent și comportamentul lui ca subiect de

Scanned with OKEN Scanner

anchetă este demn de un studiu sociolingvistic. Mama sa este de loc de lîngă Mărășești (unde *mocanii* din Soveja au primit pămînt după primul război mondial). Copilul a „prins" trăsături ale vorbirii „cojanilor", astfel că, supralicitînd fonetismul regional, pe lîngă *ŝ*, pronunță chiar *ș* (în cuvintele *încoași*, *vașili*). Altfel, el pronunță *oață* (hoață), *dăzlegat*, *huli*, insistă asupra cuvîntului muntenesc *arete* (de la care construiește un sg. art. *arețu!*). Semnificativă este închiderea vocalelor finale: *rațî*, *păduri*, *cî*, *vizuinî*; cf. și *cînili*, *zîĉim* (noi) etc. Am înregistrat de la el texte.

637. FRUMUȘIȚA, jud. Galați (14 – 17.XI.1967)

La anchetă a asistat, tot timpul, soția IP, pe nume Nedelea, în vîrstă de 65 de ani. M-au tratat ca pe copilul lor. Soția completa răspunsurile date de soț și îl „stimula" să nu mă lase fără răspuns, chiar atunci cînd, la întrebările [D], el nu avea, eventual, ce să răspundă: „Spune-i, Mărine, băietului, nu-l vezi cum se chinuiește?". „Chinul" a fost însă mai ales în legătură cu obținerea a diferite forme gramaticale, unde nea Mărin nu s-a prea descurcat!

Frecvente oscilații între fonetismele dialectale și cele literare („palatalizarea") recunoscute ca atare, dar și în legătură cu unele necontrolate în mod vizibil (*vidéț*, [k] *videáț* [5], la imperfect).

Mai puțin stabilizată este și corespondența *ẑ : j: junçan – ẑuncâ*; *ẑunc*. „Palatalizarea" apare firesc în cuvinte mai puțin frecvente (*pléyiii*) și, cred, ostentativ, în pl. *cartoĺ* (cartofi). De fapt, registrul dialectal s-a declanșat în a doua zi a anchetei și s-a „instaurat" în cea de a treia zi.

Frecventă sonorizarea oclusivelor și fricativelor în grupuri cu sonante: *steglâ*, *znop*, *zmîntînă* etc. În ceea ce privește raporturile dintre singular și plural, are tendința de a se menține la situația concretă: ca singular pentru *lacrimi* dă „picătură", pluralul *miei* este justificat prin „și doi chiar" [poate să fete o oaie], adesea făcînd, practic, abstracție de modificarea formei: (de la *păpușă*, pl.) „tot *păpuș*". Din proprie inițiativă, compară registre ale vorbirii: [V] *mă-mbúnǵ*"; [V] *maiá*, [R] *drójdiǵ*; [R] *fulgeră*, [V] *scapără* !

În privința conjugării verbelor, IP nu se poate desprinde de optica dialogului: la întrebarea pentru pers. [2] răspunde cu forma de pers. [1], la cea pentru pers. [5], prin forma pentru pers. [4]. Pentru gerunzii, apar construcții din vorbire: *că fugea*, *cum cosea*. Observații privind diferite valori semantice: *crăp* „fac numai o crăpătură"; *dihóc* „crăp de tot". *Bre*! se folosește curent; astfel i se adresează chiar un nepot bunicii sale.

Soția IP, utilizată ca IS pentru *Cînepă*, analizează stăruitor situația din planul lucrurilor: chiar dacă acceptă să formuleze [sg.] pentru obiecte care la

Scanned with OKEN Scanner

războiul de țesut sînt perechi, precizează mereu; „două punem, unul la vătale, unul la ițe“ (pentru *bețe*; *băț*); „sînt două: cu unul nu poți țese“ (*brațe*; *braț* / la vătale). La fel, IS de la *Meserii*: forma de pl. este însoțită totdeauna de precizarea „dacă ai două, zici ...“. Aceasta este, de fapt, problema formelor gramaticale „disponibile“, dar, în special la verbe, destul de rar sau poate, uneori, deloc utilizate.

(2.XII.1971)

Frumușița se află printre cele mai mult de zece localități din sudul Moldovei în care am notat obiceiul *vălăritului*. Aici am înregistrat și texte pe această temă.

638. ODAIA MANOLACHE, Vînători, jud. Galați
(18 – 22.XI. 1967)

În răspunsurile IP uzul curent este atent urmărit; de ex., nu admite voc. *socrule!*, *soacră!*, întrucît, de fapt, se spune (tot) *tată!*, *mamă!* Ca și celor care le-au murit soția (ori soțul), celor rămași necăsătoriți li se spune „tot *văd'ói*, *văduvă*“, dar nuanța de compasiune ce însoțește folosirea cuvintelor în prima situație este „negată“: „că vrea el să fie, dar nu-i de căinat“. Despre doi cai, nu se spune *alg*, ci *balani*! Unele „motivări“ au nuanțe subiective: pl. de la *haită* s-ar folosi „pentru că a umblat mai multe sate“; cel de la (oaie) *stearpă* îi apare ca nesemnificativ, întrucît „(cele) MAI MULTE au miei“, iar de la *gonáș* (sg.), opoziția firească i se pare a fi „mai mulți vînători“. Unele forme sînt, după o oarecare deliberare, „auto-sancționate“: *pîrleze*, „că altfel nu poate fi“; (pl.) *merloi*, „poate fi ..., așa vine“. Termenul de comparație îl reprezintă cazurile evidente: „sînt, de fapt, *trei luceferi*“; „au fost *trei cazane* de țuică în sat “; „pîinea are *două coji*: una deasupra, alta dedesubt“; „sînt *cinci cartușe* în încărcător“. Din această optică, sg. este respins: după *foi* (de porumb); una?: „sînt mai multe, domnule!“. La verb, în loc de o simplă înșirare de forme, asistăm la un soi de „confruntare“ de complinire: eu? *cînt*!; tu? *joci*!; tu? *dai*; el? *primește*!; eu? *încarc* (fînul); tu? *arunci*! (palele).

Subiectul are simțul limbii și identifică uzuri regionale, uneori în diacronie: insistă asupra formelor vechi *hórbâ* și *horgésc*; la „armată“, îi corecta pe „munteni“ să nu zică „*vină-ncoaci*!“, ci *vină!* Aceștia ripostau că „*vinul* se bea!“. Pentru el, „mai *ajustat*“ înseamnă „literar“: *mez* (este) „mai ajustat“, [k] *ńez*; literare i se par și formele regionale recente în raport cu cele vechi: *déẑit* „mai ajustat“, [k] *deșt* (cf. și forma sincopată, muntenească, *stem*, pentru *sîntem*); *záhîr* „mai ajustat“, [k] *zahár*. Cîteva fapte specifice: *unția* (=unii), pl. de tip *veșĉ* (de la *veșcă*). Preotului i se adresează cu formula „moș părinte!“.

Scanned with OKEN Scanner

IS de la *Oierit* este foarte bun din punct de vedere etnolingvistic, dar aproape „intratabil" în ceea ce privește aspectul gramatical: „nu există mai multe *căşării* la o stînă! Nu acceptă forme pentru diferite persoane la prez. indicativ al verbului (a) *jănțui*: „nu poate oricine ~!" De fapt, concepe ancheta ca o descriere a obiectelor și activităților de la stînă și nu admite să fie „învățat" sau contrazis. Încercările de „gramaticalizare" le interpretează ca pe o intenție de denaturare a realității!

664. CAȘIN, jud. Bacău
(16 – 19.II.1968)

În ciuda vîrstei IP (72 de ani), ancheta s-a desfășurat fără dificultăți. Mai întîi, faptele fonetice care, în cea mai mare parte a localităților din Moldova, se datorează influenței limbii literare, (*ĉ / ĝ*, *e* și *i* după *s*, *z*, *ț*, *ș*, *j*, finalele *–e*, *–ă* etc.) aici aparțin graiului muntenesc originar. Apoi informatorul nu este aproape deloc preocupat să-și compare fonetismele *regionale* cu cele ale limbii literare; el pronunță fără ezitare *cămașe*, *mănuḱ*, *coaje*, *dă*, *pă*, *dîn*, *pîn* etc. Tot așa, folosește imperturbabil cuvintele *țoale* 'haine', *tron* 'sicriu'.

Îmi aduc aminte că, în linii generale, tot așa se prezentau lucrurile în ancheta lui T. Teaha de la Vaideeni (Gorj), din 12–14 oct. 1964, sau a lui Valeriu Rusu de la Dobrița (Tg.-Jiu), din 15–16 oct., același an, la care am asistat, în „avanpremiera" anchetelor proprii. Mi-am notat, atunci, cea mai mare parte a răspunsurilor și am discutat cu TT o serie de inadvertențe ale *Chestionarului* NALR, pe care voiam să le prezint într-o recenzie. Interlocutorul meu a recunoscut că există, într-adevăr, cazuri de anticipare a termenilor, formulări nepotrivite pentru obținerea unor substantive sau verbe, dar, avînd mai multă experiență, aprecia că acestea nu sînt de natură să influențeze ancheta, în cursul căreia te mai adaptezi la situație! (Eu analizasem ancheta dialectală și *Chestionarul* NALR în decursul unui semestru, la un seminar special de dialectologie, cu studenți din anul ultim de la Facultatea de Filologie care aveau lucrări de diplomă în acest domeniu, printre care și A. Turculeț.) Tot așa de puțin „influențabili" mi s-au părut a fi transilvănenii. În iulie 1966, am asistat la ancheta lui Gr. Rusu de la Gădălin, jud. Cluj; inf. acestuia, deși nu ignora fonetismele literare (de ex., *vi-* față de *îi-*), și nici neologismele (*fructe* „după carte"), nu prea era derutat, ca moldovenii, pas cu pas. Desigur, această „siguranță" sau „stabilitate" dialectală nu-l împiedicau pe subiect să facă observații privind formele de singular sau de plural care nu-i „conveneau". De pildă, cînd i s-a cerut sg. de la *zimți* (la seceră), a răspuns contrariat: „are mai mulți doar!", iar cînd, după obținerea numelui *spată* (la războiul de țesut), i s-a cerut pl., a răspuns „două *brîgle*; o *spată* și două *brîgle*!".

Scanned with OKEN Scanner

Palatalizarea labialelor și labiodentalelor, ca și „velarizarea", există și în graiurile originare ale „căşunenilor", dar au fost întărite de graiurile moldovenești cu care au venit în contact.

Se poate spune că IP și-a însușit (nu prea greu) o „schemă" a conjugării, pe care o „aplică" automat. Frecvent, și-a completat răspunsurile cu povestiri (ca o plăcută variație la „gimnastica" gramaticală), cu exemple și a explicat sensul cuvintelor regionale presupuse a nu fi înțelese de către anchetator.

(11.VII. 1971)

Pentru texte, am găsit, pînă la urmă, subiecți buni, păstrători ai graiului de tip muntenesc al enclavei, deși se pot observa și „contaminații" datorate graiurilor moldovenești (cel mai frecvent, vocale finale închise). Impresionează însă pronunția netă, „energică", atît de deosebită de a graiurilor dominante ale zonei.

630. BEREȘTI-SAT, Berești, jud. Galați
(7–10.V.1968)

IP este un subiect deosebit de interesant. Printre altele, produce, spontan, una din cele mai măgulitoare caracterizări ale Q: „*cărticica-i* legată de toată viața", reflectează el spre sfîrșitul anchetei. Îi plac neologismele, a căror pronunție îmbracă fonetisme adaptate propriei analize: *balastru*, (dispensar) *"omán*, *discolorat* (decolorat). În ciuda atmosferei degajate din cursul anchetei, are el rezervele lui; de ex., s-a arătat reticent în a da poreclele consătenilor. Le-a „recunoscut" numai pe cele indicate de mine, notate în prima zi, cînd eram în căutarea IP și a celorlalți subiecți. Dar nu pot înregistra porecle de femei! Situația de comunicare aparte pe care o reprezintă ancheta îl marchează chiar inconștient; în vorbire am observat „nu mai *poc̑*"", dar ca răspuns la întrebarea 1921 apare forma *pot*. Alte deosebiri de registru sînt comentate: „la dispensar spui *ĝenúnḱ*, acasă *ẑenúnḱ*"" (desigur, sesizează doar corespondența *ĝ* : *ẑ*). Pe de altă parte, fonetismul regional pare să fie supralicitat: (cineva) *înẑúrâ* (= înjură); în treacăt fie zis, repertoriul este măcar variat: „de *Ardeal*, *comînd*, tu-ț *iovánu*, *Dunărea* mă-ti; tu-ț *ministeriu*; *dumnecáțiia* mă-ti! Apar pl. de tip *puș̑ĉ*, *pătăș̑ĉ*, *cloș̑ĉ*.

Probabil tot în condiții de anchetă apar forme analogice de tipul *audeáu* (imperfect), pluralele *frunte* și *ḱepte* (de la *frunte*, *ḱept*), pl. *coți* (de la *cot*, articulația dintre braț și antebraț) etc. IS de la *Oierit* este și el neologizant, dar și un „reflexiv". Astfel, „ńéii sî *sacrífică*"; pe lîngă *aplecătoare*, comunică și termenul *dúicâ* (= doică), explicat: „că-i *duioasă*, *priińești* /un miel străin /".

654. FURCENII VECHI, Cosmești, jud. Galați
(28–31.V.1968)

IP este un tip „cooperant", iar ancheta îi trezește mare interes. Dar atenția încordată cu care mă urmărește îl face să-și analizeze excesiv pronunția (în special în paradigma verbelor) și să „fabrice" forme de plural. Răspunsuri bogate, însoțite de comentarii. Ca și alții din sat, crede că numele *Furceni* vine de la pl. *furci*, cele ale unei mori de vînt care a fost pe teritoriul așezării. Nu cunoaște păsările și animalele sălbatice. În special cînd relatează ceva mai pe larg apar fonetisme literare.

IS de la *Cînepă* va fi bună și pentru înregistrarea de texte. IS de la *Oierit* este vădit preocupat de aspectele etnografice (el însuși tratează bolile oilor), ceea ce îl stinghерește, ca și pe alți subiecți de același tip, pentru „discuțiile" morfologice (în special conjugarea verbelor). Un aspect vechi privind ocupațiile din mediul rural: subiectul găsit pentru moară se pricepe și la stupi, pe care-i ținea pe lîngă moară, moștenită de la tatăl său. IS de la *Meserii* crede că nu pot scrie *ń*, ca el să pronunțe *ńistriii* (vezi și *mit* pentru *nit* – *ńit*). Un subiect dintre acela pentru care, după Pierre Gardette, ancheta privind aspectele morfologice înseamnă un joc „de-a școala": la *burghiu* și *sfredel*, observă că „primesc *unu* la singular și *două* la plural; îs de genu ambigen". Recunoaște originea unor cuvinte: *robanc* este „nemțește", *gealău* „mai românește". Directorul căminului cultural, înv. Gh. Mardare (venit de la Răchitoasa) ar fi fost cel mai bun subiect pentru prezența lui *–u* („final") și pentru *ḑ*. Acesta pronunță nu numai *plug"*, ci și *Tecuĉ"*, *Ivan"*, *lux"*, *învățămînt"*, *inteligent"*, *angajat"*, *primar"*, (comitet) *executiv"* etc. Oare cum este graiul din Răchitoasa?

640. PISCU, jud. Galați
(10– 14.VI.1968)

Lista „candidaților" pentru informatori, din prima zi: Ion „Păduche", Ion Paraschiv [B], *Iftene* Dragomir, Dumitrache Ștefan („Burnichi") – cioban, Ștefan Manolache și Vasile Năvodaru, pentru *stuḱ*. Niță Busuioc și Neculai *Maxîn*, pentru lemnărie, dogărie (după discuțiile cu învățătorii Șerbu Ion și Sîmbotin Neculai, primul pensionar). Din cei propuși au rămas, pînă la urmă, numai Dumitrache Ștefan („moș Burnichi") și Vasile Năvodaru.

IP s-a acomodat rapid la „cerințele" anchetei; faptele regionale (unele, desigur, imperceptibile) apar consecvent, de ex. palatalizarea labialelor și labiodentalelor, formele „iotacizate" ale verbelor, pl. de tipul *puşĉ*, conjunctivul de tipul „să mă *doaie*", dar și *ḑ*, *ŝ*, *ẑ*. La conjugarea verbului (a) *veni*, *yi–* apare la toate persoanele, mai puțin la [4]; inf. insistă că nu se poate spune decît cu *vi–*

Scanned with OKEN Scanner

(*vinim*)! A formulat spontan pl. adjectivelor feminine, cînd acestea urmează după masculinul corespunzător. Foarte repede, la conjugarea verbelor, după primele întrebări, completează singur paradigma, eventual în scurte propoziții sau comentînd: *viním* [4], „că-s mai mulți". Percepe modificarea formelor de pers. [4] și [5] de la indicativul prezent al verbului (a) *reteza* drept „prelungiri"; deci: „retez, retezi, retează", apoi „prelungim: *retezăm, retezați*"; pentru [6], „se scurtează: *retează*". Frecvente observații pe marginea răspunsurilor, adesea ironice: *chel* „cum sînt eu"; [femeie] *beată* „îi stă bine!" etc. În fața microfonului, s-a cam emoționat și aspectul fonetic al vorbirii se resimte. Tonul general, ca urmare a „dramatizării", a fost ușor șarjat (voia să iasă ceva ca la radio!).

IS *Oierit*: excepțional etnolingvistic, dar nu acceptă formele gramaticale (nici el nu vrea să conjuge verbul /a/ *jănțui*!). Lexic: *gogoloș* 'bulz', dar mai este și *păpălău*; cel care face *telemea* se numește *telemgiu;* berbecul în al treilea an este *majúr*; în sfîrșit, (nume) *portativ* „pe care îl poartă cineva"!

646. BELCEȘTI, Ivești, jud. Vaslui (8–11.VII.1968)

Un IP excepțional *sui-generis*, în ciuda „docilității" sale aproape supărătoare. De fapt, se poate spune că, în măsura în care este conștient de anumite fapte dialectale (și acestea nu sînt puține!), își „programează" răspunsurile, pentru a „servi" ancheta, dar mă ține „în afara" demersului său analitic! În mod paradoxal, tocmai din această cauză, se poate spune că „prestația" sa este ș t e a r s ă din punctul de vedere al desfășurării anchetei. Cîteva fapte: prima formă este *mașînâ*, dar revine: *marșînâ*; pl. *albaștri*, dar, apoi, *albastri* ; îmi „servește" formele *săctembri*, *águst*; compară *minĝi* și *miẑi*; este conștient de forma ^{u}o (pentru *a, au*) de la pers. [3] și [6] ale perf. compus; distinge între pronunția *coperatór* și *cooperatór*^{j} . Destul de puține sînt cazurile în care răspunsurile sale nu sînt în conformitate cu uzul; de ex., pl. de la *rost* (la urzeală) este *rosti* (femeile știu că, de fapt, sînt mai multe „rosturi"), dar aceasta o fi fiind „norma" lui, căci dă și pl. *tomni*, [k] *tuámni*. Compară dubletele de tipul *unsprezece – unșpe*, *douăsprezece – doișpe*, pentru a se „fixa" apoi la tipul *paispi*, *cinspi* (cu *s*). Succesiunea unor cazuri îi provoacă schimbarea formei; mai întîi, dă pl. *ursuaiŝ*, *lupuaiŝ* (două silabe), pentru ca apoi să ezite: *ŝerbuaiŝj*, și să „intre" în sistem: *șărpuaiŝi*. Este un „reflexiv"; de la apelative și entopice, citează toponimele: „în Cînepărie", „Codrii Iașului"; cunoaște însă numai oiconimul *Crîngu* (un sat). Forma de *prezent* de la (a) *pierde* i se pare o anomalie (cum, într-un fel, și este!), poate de aceea formele sînt pronunțate nefiresc, cu *e* (*perd*, *perḑ*, *perdi* ...). Subst. *mazăre* îi aduce în minte adj.

Scanned with OKEN Scanner

măzăros, măzărat 'afînat', iar *Kersîcâ* existența expresiei *a se da după Kersîc* „nu te da după ~", cu sensul „nu te feri, nu căuta motive!".

Conjugarea nu prezintă pentru colaboratorul meu nici (sau aproape nici) o problemă, inclusiv m.m.c. perf., pe care îl formulează ușor, surprinzînd diferența momentelor petrecerii acțiunii. Singura formă, pe care, de fapt, nici nu o acceptă, este gerunziul. Sugerîndu-i-o pe cea de la verbul (a) *cosi*, pronunță *cusînd*, dar comentează „vine ca *cusînd* cu acul" ; tot așa la (a) *veni*: *viind*, dar revine la „norma" lui: „cînd *vine*", sau pentru (a) *face*: „cînd o făcut". Formele de singular și de plural ale adjectivelor nume de culori mi le prezintă logic, alături de substantive corespunzătoare: (păr) *alb*, (cămașă) *albă*; (spic) *galben*, (broboadă) *galbenă*; (cărbune) *negru*, (căciulă) *neagră*; după ce am cerut forma articulată de la subst. *joi* (*joia*), face aceeași completare pentru următoarele nume de zile (*vinerea*, *sîmbăta*, *duminica*), pe care nu i le-am cerut. Întrucît surprinde imediat „sistematica" anchetei, motivațiile pl. sînt destul de rare: sg. *luceafăr* „de cu seară", pl. *luceferi* („este și dinspre ziuă"). Poate mă gîndesc eu la alt termen, dar el zice „mîncarea de seară"; *cină* și *cinăm* se spune „în Banat".

Cred că, extrăgînd toate formele de acest tip și destul de puținele comentarii ale lui Marin C. Gheorghe, aș putea prezenta, cu un material excelent, problema reacției informatorilor „dotați" față de actul anchetării cu intenții dialectologice. Titlul ar putea fi *Formele și gradul de manifestare a conștiinței lingvistice la un informator pentru NALR*. (În final, observațiile mele s-au numit *Fonetisme perceptibile și nonperceptibile pentru informator și rezultatele anchetei dialectale*, subiect de comunicare la Colocviul de dialectologie franco-român de la Aix-en-Provence; vezi *supra*, 3.1., p. 266.) Pentru adîncirea subiectului, în condiții de experiment propriu-zis, am alcătuit un chestionar special, cu ajutorul căruia am făcut o anchetă la Furcenii Vechi, pct. 654. Textul românesc este publicat în SCL, XXXIII, 1982, 5, p, p. 375–386. Desigur, acum, și chiar după ancheta specială din 29–30.III. 1974, aprecierile la adresa IP din Belcești, din 1968, mi se par prea categorice.)

(22.V.1971)

La înregistrarea de texte, IP este de departe mult mai puțin stăpîn pe sine. Cred că a fost marcat și de faptul că mi-a adresat o rugăminte: să-i ajut fiica pentru transferul la o școală profesională din Iași; îmi explică sensul demersului: copiii au fost slabi „școlărește", dar n-au alt viitor! O femeie de vis-à-vis de locul unde lucram a refuzat fără menajamente să vină pentru a fi înregistrată; cred că se temea, pur și simplu.

Foarte bun pentru înregistrarea de texte s-a dovedit Toader Gheorghiță, stimulat de magnetofon. La sfîrșit, își comentează prestația: „Vi le-am dat frumoase!". Citește cu mult interes fișele completate de noi. Dacă alți subiecți,

Scanned with OKEN Scanner

după ce ascultă înregistrările, rîd ca de o glumă, Ioana M. Pavel (68 de ani) se ascultă cu atenție, dînd din cap aprobator, dar, din jenă, comentează ironic față de o altă inf.: „auzi cum mă strîmbă!" [= imită].

661. MERA, jud. Vrancea
(5–8.VIII. 1968)

Sînt convins că IP nu a reușit să-și depășească suspiciunea inițială că fonetismul și cuvîntul regional ar fi obiectul unui interes (poate chiar cumva „pervers") al intelectualului, binevoitor, desigur, față de țăran; dar, în ultimă instanță, acesta din urmă nu trebuie să se dovedească „inferior". Dacă ezită, vorbește apoi „repezit", nervos chiar. Declară că „mai uită" să pronunțe „ca în sat", ceea ce, parțial, este adevărat! În urma ezitărilor la formele gramaticale, apar construcții îndoielnice. Pronunțiile literare sînt emfatice și hipercorecte, căci subiectul stăpînește numai aproximativ registrul vorbirii literare. Este, în schimb, interesat de aspectele etnografice, de sensul entopicelor și de toponimia locală (ca un fel de a-și lua revanșa față de bănuita superioritate a anchetatorului), căci este pădurar. După răspunsul „ghizdele" (î. 721), formulează un sg. „ghizdea", precizînd că așa s-ar numi doar „o scîndură". De fapt, solicitarea sg. (respectiv a pl.) pentru numele acestei noțiuni (după Q) pare a fi o aberație; să vedem ce iese pînă la urmă! (Mulți dintre subiecții ce au dat ca prim răspuns forma „ghizdea" aveau să precizeze că „ghizdele" sînt la ... mai multe fîntîni".)

În general, personalitatea subiectului se manifestă negativ. Este aproape intimidat de actul „solemn" al înregistrării de texte pe bandă de magnetofon. S-ar putea vorbi de tipul complexat.

IS de la *Oierit* și *Moară* sînt dificili pentru aspectele morfologice ale anchetei. IS de la *Cînepă* a dat răspunsuri foarte ușor, printre altele și pentru că asistase la ancheta cu soțul ei, pentru *Moară*. În înregistrările de texte – informații despre „vălărit".

658. PĂUNEȘTI, jud. Vrancea
(26–30.IX. 1968)

Subiectul ales pentru ancheta cu QG este deosebit de dotat. Deși stăpînește elementele esențiale ale registrului fonetic literar, nu se lasă „influențat" și transpune cu ușurință în registru local, fiind un colaborator inteligent. Sesizează fonetisme greu perceptibile pentru alții (pentru *-u*: întîi pronunță *kag*, apoi, „lat", *kag*"; după pronunția *judecată*, dă forma din vorbire, *j'decată*) și face observații asupra lor (de ex., asupra finalei *-ar*^{j}); are foarte rar ezitări: de la *norâ*, pl. *noror*^{j}. Remarcabil pentru aspectele morfologice; nu numai că formulează

Scanned with OKEN Scanner

singur pl. substantivelor și adjectivelor, ci oferă, spontan, și verbele corespunzătoare: de la *logodnă, logodesc* [6]. Gerunziul apare imediat, cu forma caracteristică în *-în* (*bîn, cîntîn*). Bun pentru sintaxă, „traduce" ușor (întrebarea 1973 și următoarele). Dă amănunte în ceea ce privește construcția locuinței și anexelor gospodărești. Vocabularul îi este influențat de lecturi; deci neologismele sînt rar incorecte ca formă sau improprii ca sens. Comentarii asupra lexicului și exprimare colorată: pentru „merge de-a bușilea" – „merge în patru"; „beţiv" – „îi de meserie"; în legătură cu „cherchelit" – „în doi peri, s-o udat la picioare" (poate pentru că încă nu i s-a urcat la cap!); antena de televizor este „borună": „o urcat boruna pe casă!". Cunoaște termenul [V] *puț* (nici nu e de mirare pentru Vrancea). Sinonimie bogată; răspunsurile circumscriu un grup onomasiologic: *tîrnaț, colidor, prispă*. Pluralele de tip *șĉ* ajung la *ŝ* (*cloŝ*). Cuvîntul *țuică* este aici un neologism. „Fruntea" rachiului se numește *arămói*. IS de la *Apicultură* nu înțelege scopul anchetei; crede că este, totuși, o „informare" profesională (nici măcar etnografică!). Astfel că nu este de mirare că nici nu reacționează la întrebările privind aspectele morfologice.

Soția IP, folosită pentru ancheta cu Q *Cînepa*, apare ca inf. [*] pentru ancheta cu QG, mai ales pentru porțiunea referitoare la țesut și cusut. Se interesează dacă pot scrie *ĭ*!

634. VÎRLEZI, jud. Galați
(9–13.X.1968)

IP a fost prizonier un an și jumătate „la Odesa" și a trecut prin mai multe zone din țară, prilej pentru confruntare lingvistică: „catrință" a văzut la Sîngeorz; în Transilvania s-ar zice *fecór* pentru 'mire', 'ginere'; cuvintele *cohîltir, dîrlog* le știe din armată. Modalitățile și motivațiile racordării răspunsurilor la „realii" sînt diverse: „două cucuie, dacă s-a lovit de două ori"; bucățile ce formează exteriorul roții carului se numesc *obezi*, dar pentru sg. răspunde prin *colac*; la întrebările „Ce fată scroafa, cățeaua?" răspunde, logic, prin forma de pl. (*purcei, căței*). Atent să reproducă fonetismul regional: *dóuâ zăŝ*, nu *dóuâ zecĉ*; „rar /se zice/ *vorbesc*, /se zice/ *vorgesc*, la țară *sî vorgești o horbî*. La țară se zice *caprâ*, la oraș *skéli*". Conjugă ușor; doar unele forme sînt construite analogic: (noi) *aúdem*, (voi) *aúdeț*.

Uneori, răspunsurile sînt date pe ton (ușor) interogativ, trădînd convingerea că anchetatorul însuși cunoaște realitățile la care se referă întrebarea. Deci, pentru el, ancheta este o formă de confruntare cu anchetatorul. Mai puțin detașat în fața microfonului. Umor: pentru „a pune ochelarii" – „pun în patru" (ca la jug, două perechi de boi); „a îngropa (mortul)" – „îl bagă sub sol!" (ironizînd terminologia agricolă actuală).

Scanned with OKEN Scanner

Neologisme și uzuri literare nesigure: *manie* 'viciu'; *a se domestici* 'a se civiliza' (despre tineri; intenția ironică nu este exclusă).

IS de la *Oierit* formulează cu greu pl.; i se pare că se repetă cuvintele. Acceptînd „ciudățenia", ni le motivează, parcă pentru a nu ne induce în eroare: (la *comarnice*) „fiecare stînă cu comarnicul ei"; (la *cupe*) „dacă-s două găleți". Foarte dificilă obținerea formelor din paradigma verbelor.

În schimb, IS de la *Meserii* (care este și mai tînăr) știe gramatică și precizează că dă forma „de plural". Omniprezentul fonetism hipercorect *mit* (pentru *nit*).

670. HÎRJA, Oituz, jud. Bacău
(23 – 26.XI.1968)

În sat se vorbește un grai de tip „muntenesc", fapt semnalat de către Sever Pop din 1934 (pct. 584 din ALR I). Caracteristici: *ĉ/ĝ, e* și *i* după *s, z, ș, j, ț*; diftongul *ea*; finalele *-ă* și *-e* (care apare foarte des ca *-ĕ* sau *e/ĕ*); prepozițiile *dă, pă*; pron. și adj. demonstrative *ăla, aia, ăia, alea*; lexic caracteristic. Deci, puține probleme ale comparării registrelor, întrucît muntenisme propriu-zise, de tipul celor citate, sînt preluate curent și de către moldovenii ce vor să vorbească „literar", în maniera semnalată de A. Philippide încă din 1894: „... am căpătat cîteva stiluri și este stabilit astăzi, de pildă, că un militar care se respectă, mai ales un sergent, trebuie să vorbească muntenește" (fără să se mai petreacă și revenirea de care vorbea atunci savantul ieșean, anume aceea că atunci „cînd va deveni *țivil* să o întoarcă pe cea mai pură moldovenească"!; *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 9).

Subiectul este cooperant, bonom (vrea să știe cum notez *ĥ* și *y*; semnalează în vorbirea moldovenilor de la șes sunetul *ŝ*). Mă „acoperă" față de soția sa, cam „nervoasă" că îl țin de la treabă atîtea zile și că arde atîtea lemne pentru a încălzi camera în care lucrăm!

(26.II.1971)

Am aflat că Ion I.N. Oancea a murit de cancer, cu un an în urmă, de la o rană neîngrijită pe care o avea la un deget. În timpul anchetei, spunea că are „păr" la deget, care-i fusese spintecat de un cablu de sîrmă de oțel (o „șufă"). Am înregistrat un text cu un consătean vecin, despre aceasta (vezi NALR – *Mold. Bucov. Texte*, I/2, p. 230–231).

651. CÎMPINEANCA (Florești), jud. Vrancea
(6–9.XII.1968)

Aflîndu-ne la limita dintre graiurile de tip moldovenesc și muntenesc, nu este de mirare că IP cunoaște și folosește fonetisme muntenești, pe care le

Scanned with OKEN Scanner

subliniază: *cîine*, pl. *mîini*; *zeĉi*, nu *zăsi*, *şapte*, nu *şăpti*, pe care le crede specifice moldovenilor de pe la Mărăşeşti, Bacău. Pronunţă *lucĉernă*, dar cunoaşte şi forma cu *ţ*. Fonetisme hipercorecte: *ismană*, *cismă*. Plurale şi forme verbale de tipul *puşĉ*, *veşĉ*, *băşĉ*, *cuşĉ*; *tîşĉ*, *muşĉ*. Plurale „curioase" din punct de vedere fonetic: *lucâfiri*, *barosi*, dar *vărĝ*. De fapt, unele plurale date de el se „adună" într-un „sistem": *vrăĝ* (de la *vraĝiii*), *săĝ* (de la *saĝie*), *sălĉ*, *tomni* (spre deosebire de cazurile *săĝete*, pe de o parte, ori *snopuri*, pe de altă parte). Prefixul *în-* este productiv: *însărez* 'pun sare', (femeia) *înnaşte*, *înnăcăjit*. Formele verbale *dideam*, *steteam* (curente). Analogice: *ierám* este [k] în *sunteám!* Forme „originale" de imperativ: *vîndi-l-ai! lasă-l-ai!* (dar *nu-l vindi!* şi *dă!*, *daţ!*). Lexic, cu observaţii asupra circulaţiei: respinge un entopic *nucărie* (ar însemna 'multe nuci'); *şógur* se spune pentru 'cumnat' la Braşov; *leuci* sînt la căruţele mocanilor şi ale ţiganilor. Despre anumite fructe spune că sînt „crescătoare" (pomii cresc prin partea locului). Prepeliţa „face": *păr⌣pădúḱ*, *pit⌣pileác*! Este adesea derutat de „simplitatea" unor întrebări, la care răspunde greu (de ex., la cea pentru „lapte"). Fiind „podgoreni", pe aici nu se prea cultivă cînepa, IP necunoscînd unii termeni destul de generali din acest domeniu, de ex. (a) *răşchia*, şi nu dă formele „normale" pentru cond. prez. de la verbul (a) *ţese:* eu (noi) aş (am) *ţesí*; tu (voi) ai (aţi) *ţăseá* etc. Soţia IP apare ca inf. [*] pentru porţiunea din Q referitoare la cusut; deci, *cusîm*, *cusîţ*, (aş) *cusî* sînt formele uzuale.

IP este destul de „suspicios"; se arată extrem de curios ce scriu pe fişa a 6-a a foii de caiet, unde notez frecvent (uneori în fr.) cîte ceva; a observat că aici nu scriu răspunsuri la anumite întrebări, ca de obicei. Merge greu la „traduceri" (î. 1966 şi urm.). Ca să poată sta atîta timp inactiv (în ceea ce-l priveşte), are pe masă o cană de vin şi, firesc, un pahar. Îi explic că nu-i pot ţine companie, pentru că trebuie să scriu atent, ca la un fel de „contabilitate". Rîde, dar seara, cu o oră înainte de ultimul autobuz cu care plec la Focşani, la hotel, refuză să-mi mai răspundă: trebuie să stăm de vorbă despre „altele" şi să bem un litru de vin! Apoi mă conduce la staţia de autobuz.

Se folosesc termenii *fîntînă* şi *puţ*. Apa este la adîncime (pînă la 35 m), astfel că pe ploaie este incomod de scos apă şi s-au făcut adăposturi ca nişte căsuţe, din lemn.

IS de la *Meserii* este dispreţuitor la adresa uneltelor vechi şi vrea să-şi demonstreze informaţia „din carte"; deci, ceea ce notez este terminologia „literară" (cu pronunţia corespunzătoare). La insistenţa mea, acceptă termeni ca *ghin* şi *ţîr*.

Scanned with OKEN Scanner

649. MATCA, jud. Galați
(19–22.I.1969)

IP s-a adaptat foarte ușor la cerințele anchetei: din prima zi, formulează singur pl., dar, desigur, are și unele ezitări... logice: de la pl. *fructe*, sg. este... „un măr". Forme analogice: sg. *nac"* 'nap' (de la pl. *naŝ*). Sonorizări suspecte (*stîrǵesc* = stîrpesc „omor"; *gînzaŝ* „gînsaci") și o „desonorizare" mai des întîlnită: *duplu*. Subliniază fonetisme regionale arhaice (?): *ho* (două), *horbă*, *hospodărie*: la soția lui [*], am remarcat *huámini mulț*. *Ovăz* e în „cartea de agricultură", ei zic *ovăsc*; IP pronunță *ră*, soția *rîă*: de la *rațâ*, pl. este *răț* (IP), soția pronunță *rîăț*, formă „confirmată" de către el. O creație lexicală: (a) *fortuná*, de la *fortúnâ* 'furtună'. Lexic bogat; pornind de la termenul *buruiană*, completează: *holburâ*, *ștíriță*, *căpriță*, *mohor*, *curcubețîcâ*, *oskîcâ*, *'ofsigă'* (primăvara!), *pălăńidâ*, *dráŝilâ*. „Stîlp" se zice crucii de pe mormînt (alături de *cruŝi*). Completează singur paradigmele verbelor, după una – două întrebări ale mele (chiar la m.m.c. perf.). Se pot observa diferențe (de uz?) între formele IP și cele date de soția sa: (să) *rîșkîéze*, față de [*], (să) *rîșkîe*. Soția și fiica sa au fost prezente tot timpul la anchetă (am lucrat în singura încăpere încălzită din casă), fără ca acest lucru să-l „deruteze"; fiica sa, de 16 ani, vorbește dialectal fără nici o rezervă (apare ca inf. [**]). IP: *însáil*, [*] *însăiél*; la ambii, formele verbului (a) *coase* sînt: (noi) *cusîm* (prez.), *cusînd* (gerunziu), *cusám* (imperf.). IP pronunță *sunt"*; imperf. de la (a) *bea* este *beiám*. Are foarte rar „tentația" fonetismului literar. Umor: despre femeia beată – „bolnavă de oală".

Soția IP spune că „bărbatului" nu i te puteai adresa cu „măi", că doar „nu-i copil sau frate"!

IS de la *Apicultură* este poreclit „căpitan de muște". Și cel de aici de la *Meserii* este tentat să pronunțe literar (se interesează dacă pot scrie *ń!*), iar „căpitanul de muște" subliniază emfatic termenii noi: „păstură" este „limbaj nou"; astăzi, la stupi li se spune „colonii". IS de la *Cînepă* pune în evidență un aspect sociolingvistic; de cînd lucrează „la colectiv", a auzit mai multe decît în toată viața, căci unii sînt „buni de haz", de glume! Așa se explică și faptul că „izolarea" din trecut a conservat limba română în Transilvania timp de sute de ani, iar cîteva decenii de „socialism" în Basarabia au impus rusismele în cele mai neașteptate domenii ale vocabularului. Și la Matca este cunoscut obiceiul „vălăritului".

650. LIEȘTI, jud. Galați
(14–18.II.1969)

Un IP cooperant în sensul pozitiv al cuvîntului; ar fi putut, de exemplu, „vorbi" numai cu *ĉ*, dar s-a adaptat cerințelor anchetei și a furnizat informații asupra aspectelor graiului local și asupra proceselor vorbirii, în general. Fără

Scanned with OKEN Scanner

îndoială, o parte din faptele înregistrate reprezintă propria-i optică și reacție față de materialul lingvistic cu care este confruntat. Fonetisme „aparte" ale unor substantive: *treápcâ: trepc̑* (= treaptă), *pohriș* (= pocriș), *argățăști* (= argăsește), *socru* (= soc). În anumite situații, *ș̑* devine *ș: șireș; șîreș* (cf. și *șîreașâ*). Nu sînt excluse „modelări" *ad-hoc* (ocazionale): pl. *liáguni*, [k] *liágîni;* pl. *luŝáfiri*, și chiar pl. *căli* (acest substantiv este astăzi folosit mai ales în „locutions figées": *în cale, cale lungă, ~ sprîncenată* etc.). Operațiile de „logicizare" au diferite manifestări: pl. pentru „mănunchi" este „două părți de mănunchi", iar altele sînt „justificate": „sînt și ouă cu două gălbenușuri", „ies și cîte două *curcubáie*". Singulare analogice: *nurórî, nak'"* (de la *nak'* = napi). Femininul nu este dat automat; după *mînz*, pentru feminin, răspunde că se zice „a fătat *iapă* sau *cal*", respectiv, „vaca a fătat *bou* sau *vacă*". O schimbare de gen: (un) *ańaz"*; (două) *ańézuri*. Cea mai importantă problemă din punctul de vedere al valorii formelor de pl. obținute în condiții de anchetă o reprezintă procesul reducerii corpului fonetic al femininelor. După modelul general *vacă – vaĉ*, și după situații de tipul *rîndunică – rîndunic̑*, asistăm la „normalizarea" (pl.) *urśuáiŝ, lupuáiŝ*, și, cu alternanță fonetică, *iepuróiŝ:* peste puțin, analiza inf. funcționează în direcția modelului literar, astfel că apar pl. *șărpuáiŝi, ŝoruáiŝi*.

Sesizează fonetisme greu perceptibile pentru alții; în afară, deci, de *ŝ*, își dă seama de prezența lui *ʒ*, a finalei *-i* la pl. subst. feminine.

În aceste condiții, este greu să punem apariția unor forme cu accent deosebit sub semnul unei oarecare nesiguranțe. Este vorba de *undíță*, și (aș) *fúĵi* (la toate persoanele condiționalului prezent) sau la formele imperativului negativ: *nu fúĵi!, nu fúĵiț!* (forma afirmativă are însă accentul pe *i* (*fuĵíț!*). Cf. și (vrăbiile) *ŝirîkî* (nu cu *-esc*), formă înregistrată în vorbire. Mai ales în a treia zi de lucru, „conjugă" singur la indicativ prezent și imperfect, după întrebarea pentru pers. 1 (declară însă că „a învățat" cu mine în aceste zile; alții n-au „învățat" nici în a patra!).

Lexic: termenii *puț* și *ciutură* i-a auzit în timpul concentrărilor; „găzari" erau cei care veneau cu „gaz" și cu păcură de vînzare, dinspre Bacău. Cuvîntul *năpîrcă* apare ca răspuns la întrebarea pentru „salamandră". La unele întrebări, dă mai multe sinonime (poate aproximative numai): *căsoaie, poiată, grajdi*.

Se pare că s-a petrecut (cum am constatat și în alte locuri) o „mutație" în ceea ce privește folosirea apelativelor ce diferențiază vîrstele pentru sexul bărbătesc, cel puțin dacă luăm în considerație delimitările din Q NALR: *băiețandru* se folosește pentru tînărul p î n ă la 16 ani (î. 517), iar *flăcău*, chiar de la 16 ani (î. 518).

IS de la *Oierit* ocolește fonetismul regional: *meuárâ* (dar *ńel* și *ńițuialâ!*). IS de la *Meserii* își pune problema originii termenilor tehnici: *„a ĥî nemțăști, a ĥî ungurești?"*; se teme însă că aș urmări să-i stabilesc un nou impozit.

Scanned with OKEN Scanner

(25.IV.1971)

Femeile de serviciu de la școală nu p o t vorbi decît dialectal; la fel, un bărbat propus pentru texte (păcat că nu-l putem înregistra, din cauza lipsei dinților).

635. FÎRȚĂNEȘTI, jud. Galați
(6–10.III.1969)

Specificul graiului local este redat de către IP fără nici un fel de efort (mai ales în ceea ce privește aspectul fonetic). La început „ocolește" sunetul *y* (în *yin*), presupunînd că nu-l pot scrie. În legătură cu unele corespondențe (*ĉ* : *ŝ*, *e* : *ă*, *i* : *î* după *s*, *z*, *ș*, *j*, *ț*, acestea din urmă mai ales în formele de pl.) este, cred, ușor derutat, astfel că apar și pronunții emfatice (încă unul din necazurile anchetei morfologice). Iată cîteva oscilații de acest tip: *ŝubăr*, dar *ĉubéri*; *ĉrúŝi*, dar *cruĉ*; *ŝércuri*, dar *ĉerc*. Cu timpul, se „stabilește" la *ŝ*. Mai puțin clar se prezintă lucrurile în legătură cu *ĝ* : *ẑ*.

Fonetisme aparte: *sắmîn* „semn", *îndémîn* „îndemn".

Ca de obicei, formele de pl. aduc „surprize", rezultatele fiind dintre cele pe care viitorii „beneficiari" ai *Atlasului* vor trebui să le „suspecteze" pe drept cuvînt: *barbe*, [k] *bărǵ*; *pal*^{j} (de la *pală*), *ḱel*^{j}, (de la *ḱeli* = piele) etc.

Mai dificil în ceea ce privește conjugarea verbelor; unele forme înregistrate sînt mai mult decît suspecte: *auzá* și *audiá* (imperf.); *auzī́m*, *aúdim* (prezent); *ẑémim*, *ẑemím* (prezent). Formele de m.m.c.p. sînt, în cea mai mare parte, „extorcate".

Observații interesante din punct de vedere sociolingvistic pot fi făcute în legătură cu reflecțiile sale asupra lexicului: *beteag*, *infilm*: „de la război: *invalid*"; *mînă*, „din școală *antibraț*"; *moare* 'zeamă de varză'; „dar cine *moare?*"; înainte, „bicicletei" i se spunea „cal di Paris". De *fragă* a auzit la „aparat" (de radio): „foaie verde foi și-o fragă". Pentru cuvinte mai puțin utilizate, redă contextul în care le-a auzit; (*cale*): „treabă n-am și cale-mi fac/pentru ochii care-mi plac". Nu lipsește nici fondul paremiologic; pentru *lac*: „lacul de ploaie nu ține mult" (= „averea cîștigată necinstit se pierde ușor"; aici termenul *lac* înseamnă „băltiță"). Nu cunoaște multe dintre păsările sălbatice (și chiar unele plante, fără ca acestea să fie... exotice; de ex., nu a văzut „cucuruz" de brad, nici alune; zmeură a văzut în timpul concentrărilor, pe la Harghita; aceeași situație în legătură cu *fraga!*).

Pe IS de la *Cînepă*, preocuparea de a obține forme de pl. o derutează; reacția: rîde! IS de la *Meserii* compară terminologia „de specialitate" cu cea populară. În măsura în care este conștient de fonetismele regionale, le ocolește; pronunția „literară" este uneori emfatică.

Scanned with OKEN Scanner

662. VIDRA, jud. Vrancea
(25–29.IV.1969)

Un IP extrem de interesant pentru anchetă: stăpînește aproape perfect registrul literar, dar acest fapt îl influențează foarte puțin, căci înțelege scopul anchetei. De aceea, produce pronunții dialectale „apăsate": pl. *yeșĺ* (de la *viespe*), dar astfel de fapte apar curent și în vorbire; despre albine: *dácî nu ti-"ocúĺ, li kérz*. Fonetisme literare ce-i „scapă", pur și simplu: *ĉ*, labiale nepalatalizate, chiar *-e* în finala femininelor, la pl.: *iepe*. De fapt, are prilejul „analizei" dialectale, discutînd cu fiul său, elev la liceu; acesta îi spune să nu pronunțe *prizionér, îmnói* (pentru *moi*), iar tatăl îl întreabă dacă nu are voie să zică *ligán!* În sat am auzit pronunția (tu) *vorbéșĉ* (dar la el am înregistrat pl. *cuști* și *puști*). Observă că „mai în sus, în Vrancea", se spune *yínî-ncuá!*

Aspectele morfologice nu-i creează probleme, cel mult observații despre lucruri: la opincă sînt mai multe „borte" (opt!); cînd lucrează au trei *prînzuri:* primul pe la 10 (11); al doilea pe la 2 (3), iar al treilea seara; iarna, numai două: unul pînă la amiază, al doilea între amiază și seara. Forme de pl.: *lupuáiĉ* (dar *iepuruáiși, lupuáiși, ursuáiși*, și chiar *ĉerbuáiĉi!*); de la |*| *brazdĭ*, se ajunge ușor la *brăzdĭ* (IP: *brazdi*).

Alte fapte lingvistice ce atrag atenția: *dípi și* (= după ce); *umíia* (= unii); pentru aceste forme (ca și pentru *pînă la, prin*, dar mai ales pentru *tot: toți, toată: toate)* erau necesare întrebări speciale în Q; am făcut un așa-zis Q suplimentar, pe care aveam să-l completăm regulat începînd cu pct. 657, Borșani. Lexicul este deosebit de interesant; de ex., (a) *împănădăra* 'a repartiza','a împrăștia'; *surlî* 'colibă'; *zdroburi* 'bucăți', 'hîrburi'; (mai) *adunat* 'mic' ('strîns' – despre ciubăr, în comparație cu alte vase din lemn, mai mari); *poiană* 'fînaț' („unde ai poiană?" – o urmare a defrișatului); *crîng* a ajuns să însemne „pădurice frumoasă, lîngă orașe, unde orășenii merg la plimbare"; *rost* 'caracter', 'fire' („ce rost are copilul ăsta, vine acasă după ora două?"); nume diverse de arbori: *vélniș* „frate cu ulmul"; *sorb: tarniță* este cunoscut numai ca nume propriu (*Schitul Tarnița): |*| tărkílă* „lucrurile cu care te duci la munte, la tîrlă, pentru mai mult timp"; IP folosește, ironic, termenul *negustor* pentru 'cumpărător' (el nu mai poate crește vite, porci, și trebuie să le cumpere!); *însupat* s-a aglutinat („caută *însupat*!").

La verb: forma de prez. de la (a se) *lumina* este *sî luműnî:* imperativul de la (a) *pune: pun-lă-i (sî scrîi)*!

Pentru termenul *munte*, înregistrez, ca și, anterior, la Mera (661) și la Hîrja (670), sensul 'pășune a obștii, folosită în devălmășie' (înregistrat și în DLR); dar aici, la Vidra, paralel, și pe cel de 'pădure a obștii'. De fapt, „în partea Vrăncii" *munte* se folosește pentru a indica repere precise, vîrfuri, părți ale unor masive

Scanned with OKEN Scanner

(spre deosebire de zonele de dincolo de Siret, unde prin *munte* subiecții înțeleg și denumesc cel mult masive, dacă nu chiar numai „lanțul" Carpaților). Am înregistrat sensul 'pășune a obștii' și la Negrilești, Nistorești și Nereju, iar 'pădure a obștii' și la Negrilești și Nereju, în ultima localitate în contextul „am vîndut muntele la un jîdan de la Focșani". Am sintetizat aceste observații într-o comunicare prezentată, în decembrie 1977, în cadrul unei ședințe de seminar la Facultatea de Litere de la Universitatea din Toulouse /prof. Jean-Louis Fossat/, publicată în „Revue de linguistique romane" (cf. *Formes de relief*).

IP de la Vidra comentează frecvent lexicul regional și utilizarea (potrivită sau nu) a neologismelor de către consătenii săi. S-a adaptat însă mai greu la întrebările de tip „traducere" de la sfîrșitul QG; de fapt, era cam obosit în momentul încheierii anchetei. Foarte bun pentru aspectul fonetic al graiului local, IS de la *Apicultură* și *Meserii*. Acesta, deși a învățat carte singur, citește acum ziare (a fost asesor popular). Este un tip inteligent și voluntar; în 1948 i-a reprezentat pe consătenii din Scafari (parte din Vidra) în procesul cu obștea din Tichiriș; are și acum tabelul în care este consemnată contribuția bănească a celor din Scăfari (după vechea tradiție vrînceană, de cînd cu procesul Vrăncii cu familia Rosset Roznovanu, care a durat între anii 1801–1814, cîștigat de Obștea Vrancei). Fiind însoțit de IP, i-am cîștigat încrederea și mi l-a arătat și mie (l-a scos dintr-o ladă, unde era ascuns, „ca să fie", deși pădurile și „munții" lor sînt acum ale statului).

Acest subiect (Iorga Oancea), ca și soția IP, utilizată ca IS pentru *Cînepă*, pronunță dialectal fără complexe. Iorga Oancea are în vedere și „treaba" mea: cum scriu *ń, y* și *h*? Știe că *ac* este *ambiźéu!* Dă termeni populari pentru unelte (*butélnic, skîțár*), dar cunoaște și termeni de origine germană: *țimándru, zețámer*. La Vidra am o noutate: înregistrez terminologia morii cu o femeie, Ioniță Eleonora, care a învățat „meseria" de la nașul ei, iar acum lucrează la moară împreună cu soțul ei. Stăpînește bine termenii de specialitate. Pl. îl obține ușor, pentru că recunoaște existența unor obiecte (părți) perechi: două *roți*, două *coșuri*, două *șépuri*, două *broștíși*, „unul înăuntru, unul afară" etc.

648. TĂLPIGI, Ghidigeni, jud. Galați (14–17.V.1969)

IP este preocupat de evidențierea lexicului graiului local; interesul pentru anchetă i-a crescut cu timpul, căci la început (fiind vorba și de terminologia corpului omenesc!) se arăta destul de plictisit! Își supraveghează pronunția, redînd fonetisme din cele mai puțin perceptibile, în general: *stécli* (după sg. *sticlî*); rezultatul este, totuși, un registru firesc al vorbirii. Fapte fonetice: *șópuri* (= cioburi), *cantalúș* (formă de pl. de la un sg. neînregistrat, căci a dat „pepene

Scanned with OKEN Scanner

galben"), *revéu* (= rever). Incidental, am înregistrat palatalizarea ușoară a lui *n* *(ňebunî)*: forma de prezent, pers. 1 de la (a) *umple* este *úmpliu*.

Observații interesante se pot face asupra reducerii formei de pl. a subst. feminine: (o botă; două) *boț*, (o rață; două) *raț*, (o poză; două) *poz*, (o literă; două) *lítir*. Pl. neobișnuite în vorbire apar cu distonanțe fonetice, fiind „construite" *ad-hoc*: (o cute; două) *cut*, *cuț*, *cútij*, (o batcă; două) *batș*, (o cale; două) *cal*, *căl*. Adesea, pl. este „analizat" sau refuzat; de la „mînă de grîu" (= mănunchi) – *pológ*"; pornind de la *huiúm*, *vámî* – *„nu dă de două ori!"*. La fel, în legătură cu sg.: *(animale)* – *bou*, *ȃuncán*, [ρ], *yíti*: *yítî*: *frúcti* – „un măr, o pară", nu se zice *fruct!*); de la *pantaloni*, *izmene* – cel mult „o pereche de ~". Admite însă pl. de la *ied*: „nu numai doi, *sunt* și trei" (aluzie la Creangă!).

În legătură cu verbul, deși s-a adaptat ușor la formele de conjugare, primul răspuns pentru pers. a 2-a este frecvent unul de corelație (prin opoziție): după (1) *închid*, (2) *diskîz*; (1) *încui*, (2) *discui*: (1) *rămîi*, (2) ... *dú-ti!* Primul răspuns pentru m.m.c.p. de la (a) *sta* este „eram stat", apoi, [D] și cu [ε], dă formele; despre (6), *stătúsîrî*, observă că *sî-nkédicî límba*!

Lexic: se folosește *baltă* cu sensul 'cea mai întinsă suprafață de apă stătătoare'; aici, ca în cea mai mare parte a sudului Moldovei (și ca în Muntenia și Oltenia) *lac* înseamnă 'baltă de ploaie', cum apare în vorbirea unui inf. [*]: „s-a dat cu popoul înapoi pînă a căzut cu curul în lac" (ironie la adresa limbajului „delicat"). Un subst. *cald* 'căldură': cînepa se murează „cînd îi *caldu* cel mai tare". Pentru „rochie" se folosește, ca și în alte părți, *capot:* [D] *rochie* = *„fistî"*. Numele pentru un locuitor din Glăvănești este (un) *glăvănesc*. O creație: verbul (a) *cărăuși* 'a face chirie, cu căruța'. La IP se poate vorbi uneori de un soi de „conformism" modern: pentru „fată mare", răspunde prin „domnișoară"; în loc de profesie, primează „funcția": primul răspuns este „președinte de tribunal", apoi „judecător"; cuvîntul *muiere* este „o *desonorări* a unei femei, o curvă"; pentru (mă) *odihnesc*, răspunsul este (mă) *repauzăz*. Apare și amprenta „noului": „cel care vinde" este *speculant* sau... *gestionar* (comerțul „liber" a fost pus sub semnul „ilicitului"). Oricum, subiectul nu se „formalizează" obedient așteptărilor Q: pentru „cel care cumpără" primul răspuns este *amatór*, [ρ], *cumpărător*. Notez și un verb aparte: (a se) *gena*/de ziuă/: *sî ȇeniázî di zîuî* (dar și „începe să se facă *ȃánî*"). Observă că folosirea unor cuvinte *deférî* (în funcție de obiectul desemnat). Comentarii ironice: întrebarea 1844 este foarte... morală („Dacă ai greșit și ai făcut o faptă rea, pe care au aflat-o oamenii, îți pare rău și-ți pleznește /sic/ obrazul de...?"); IP răspunde *rușîni*, dar comentează: *vórbî sî hîii!* IS de la *Agricultură*, *Viticultură* își caracterizează vorbirea (în care controlată pare să fie doar „palatalizarea" labialelor) drept „țărănia noastră, din fund!". Amănunte despre diferite obiecte: plugurile erau marca „Porc", de la Ulm, din Germania, și „Rezbin"; *„makînele"* erau aduse din Germania și Ungaria (= Austria), „nu scria românește pe ele". Localizări: „umblăcel" a văzut în Muntenia; „codîrlă" la „cartofari" (cei ce vin cu cartofi de vînzare, din Transilvania). IS de la *Meserii* folosește și termeni germani: *ștreh*, *hólkîr*.

Scanned with OKEN Scanner

668. NEREJU, jud. Vrancea
(14–18.VI.1969)

Un IP extrem de dotat: inteligent, comunicativ, „raisoneur", reprezintă o inepuizabilă sursă de informaţii etnolingvistice. Ne-am apropiat şi am comunicat în adevăratul sens al cuvîntului (de ex., urmăreşte cum pun întrebările şi ce scriu, ceea ce-l stimulează; numeşte fişele de pe foaia caietului de anchetă „racle" – sînt şase, despărţite prin perforaţii, cea din colţul de jos din dreapta nenumerotată – ; vrea să ştie ce este cu aceasta; îi explic şi nu se „scumpeşte", nu „expediază" răspunsurile, ca să pot „afla" cît mai multe). Îmi explică ce înseamnă *prînz:* ziua este „formată" din patru *prînzuri*, pînă la ora 9, pînă la 12, pînă la 3 d.m. şi, ultimul, pînă seara. Aşadar, „masa care se ia la aceste ore", şi „intervalul dintre aceste ore": „am lucrat un prînz", sau „cînd soarele era de-un prînz bun de deal". *Prînz* ar fi sinonim şi cu *conac*, căci ziua se împărţea în trei *conaşi*, pînă la 10 (10, 30), pînă la 3 d.m. şi, apoi, pînă seara. Iarna se mînca (mai ales înainte, dar şi acum) numai de două ori pe zi, la ora 9 şi la 6 seara (dar consistent, fasole, grăsimi), iar vara mai des, pentru că „lăptăriile" şi „buruienile" nu ţin sat! Înainte, cînd roţile de la car erau din lemn în întregime, obezile, late de o palmă, ţineau numai un drum de la *Nerej* la Focşani, apoi trebuia să le „încalţe" din nou. Numeroase amănunte despre vasele din lemn, care se fac şi acum curent, în localitate. *Puţ* este „fîntîna" din care se scoate apă cu cumpăna (mai adîncă); *fîntîna* este aceea de unde se scoate apă cu un cîrlig, sau cu mîna. S-a păstrat, aşadar, diferenţa primordială (*aqua fontana* faţă de *puteus*). *Lac* este „balta unde se topeşte cînepa" dar şi... o „băltiţă" oarecare, deci şi aceea de lîngă puţ. Deci în această arie largă, sudică, unde se foloseşte termenul *puţ* (firesc) şi unde *lac* are sensul de „baltă de la ploaie" a luat naştere expresia „a sări din lac în puţ" – voind să scapi de un necaz mai mic, dai într-unul mai mare (am analizat sensurile termenilor *baltă, lac, puţ* şi *fîntînă* în articolul *Rolul variabilei geografice: „lacul" de lîngă puţ*, publicat în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", XXIX, 1983–1984, A. Lingvistică, p. 139–174). IP face raportări la alte zone, cu obiceiurile lor şi cu diferenţele de vorbire firesti; termenul cel mai frecvent de comparaţie este localitatea Neculele (tot din judeţul Vrancea), cu grai de tip muntenesc. O practică magică de tip homeopatic: nu se dau „ciocanii" de la păpuşoi pe foc (după „desfăcat"), pentru ca să nu facă porumbul tăciuni. În armată, cei de la „cîmp" îi luau în rîs pe munteni că „priponesc bostanii cu funia", ca să nu cadă în rîpă, de pe munte!

Ar putea vorbi fără greş „literar", dar este prea inteligent pentru aşa ceva, dat fiind că înţelege perfect ce urmăresc. Pronunţă aproape invariabil *y, ḱ, ǩ* (< *pi*), *ǵ* (< *bi*); subliniază frecvent pronunţia *ŝ* (foarte rar apare şi *ĉ*). Subliniază uneori prezenţa lui *-u* „final": *lucréz*^{u} (1), în corelaţie, pentru el, cu *lucrez*^{i} (2).

Scanned with OKEN Scanner

Cred că n-am auzit niciodată *fi* (numai *hî*); *kérd* apare normal și în „public" (la jocul de popice, duminica, unde l-am cunoscut pe subiect). Sesizează pe *ḑ: solz:* [k] *solḑ*, sg. *solḑ"* (*-u* apărut corelativ). Alte fapte fonetice „recunoscute": *reșî*, [k] *răși*, *miii*, [k] *ńiii* (numeralul). Pronunță *răsarmițâ* (și nu-l derutează forma unui inf. [*] de 14 ani, *răsadnițâ*), *bromoruácî*, corectează forma *altoiesc* în *ultuiesc*. Verbul (a) *veni* se pronunță cu *y* la pers. 1, 2, 3 și 6 ale indicativului prezent, la prezentul conjunctivului (*sî yiu, yii, yiii* – 3 și 6), la imperativ (*yino*!), dar insistă că nu se poate spune *yinim* (4) sau *yiniț* (5), unde nu apare decît *vi-*. Pl. de la feminine de tipul *pușcă* au forma *puș* (< *șc*), *cuș* (de la *cușcă*), *produș* (de la *produșcă*); dacă a ezitat, se corectează: *veșcî*; *veșt'*, [k] *veș* (la IP de la *Morărit* a apărut *veșc*). La verb: (1) *ńișc"*, (2) *ńiș*. În *răvășăsc* 'răvăcesc', *ș* (< *c*) a devenit *ș*; pronunță *cărindar'* (= calendar). Un sg. refăcut după pl.: *melc"*, [k] *melș"*; (pl.) *melș*. Anticipă întrebările, formulînd femininul din proprie inițiativă și indicînd verbele din „familia" substantivului. IP, are, așadar, după o zi de lucru, o viziune lingvistică asupra anchetei (după nume de fructe, indică numele pomului). „Refuză" pl. (absurde, de altfel, în Q!) de la *pînză* ([ɛ], *pînz*, [k] *coturi de pînză*), de la *pătrunjăl* („două fire de pătrunjăl"), sau de la *kîftiji* (= răcitură): „două străchini de chiftie"! Tot așa, nu acceptă să „livreze" formele pentru diferite persoane de la un verb care nu se folosește în vorbire cu sensul „urmărit" de Q, (a) *usca* (fînul); se spune „îl *întorc*".

Conjugă fără dificultăți (și cu puține ezitări formale). Gerunziul apare imediat, în forma de ... feminin, cu finala *-îndî* (*î* < *ă*): *cosîndî* (de la *cosi*), *cusînd'* (de la a *coase*), *cumpărînd'*, *vînzîndî*, *țăsîndî*, *avîndî* (în vorbire: *meliți - șîni a mai hî avîndî*); la un [B], în vorbire, *yinindî*. De la (a) *da* și (a) *sta*, apar seriile duble *dădiam – didiam* și *stătiam - stitiam*.

Pronumele (și adjectivul) demonstrativ cunoaște și forme cu *h-*: (masc.) *așeia, șeia* și [B] *hăia*; (fem.) *haia, halia (alia): asta - hasta, astia - hastia*. De altfel, a fost foarte promt pentru „traducerile" din finalul QG.

Elemente de lexic: *tălkîgâ* este crestătura ce se face în coaja mesteacănului, din care se „suge" mustul cu o „cucută"; față de *brădet, neauș brădac"*, pădure de *brădaș*; „borul pălăriei" este „poală", iar panglica, „țop". Cunoaște termenii „altiță", *crangî* ('model de cusătură pe mîneca cămășii'), fiind el însuși îmbrăcat (în prima zi, duminică) cu cămașă de tip vechi, cu „gură" și cusută cu flori. Femeile poartă *cătrințâ* și *ilic"*, *barez* negru, cu „țurțuri". *Vale* înseamnă 'apă mare', 'rîu' (*Zăbala, ńîlcuvu*); prin *„la vale"* se înțelege „zona dinspre Focșani", chiar orașul Focșani. Folosește termenul *pésîii* 'carne de porc' și există chiar verbul (a) *pesîui* (cf. *carne pesîuîtî* 'tăiată subțire și crestată, pentru a „lua" sare'; se afumă). Se spune că se „strepezesc" măselele, *nu* dinții! Și aici verbul (a se) *îngena*: „începe să se facă *ẑanî*, începe să *sî̃- ẑenezî* (de ziuă)".

Scanned with OKEN Scanner

Deși în localitate se face puțină agricultură, IP cunoaște bine termenii de specialitate, uneori cu variante și dezvoltări semantice caracteristice: *brăzniță* 'mraniță'; *colcovani* 'bolovani'; *țarnă* este folosit cu sensul 'locurile de coasă, din jurul satului' (era și „*bănișor* pe țarnă" – paznicul fînațurilor, ca să nu pască vitele): „mă duc în țarnă la coasă". Pe cînd subiectul era copil, plugul era de lemn, numai *sapa* era de fier (probabil pornindu-se de la această situație i s-a pus piesei respective „*fier de plug*"). A existat și *mákînâ* de mînă, pentru desfăcat porumbul. Cunoaște și termenii pentru viticultură; a învățat de la un „cojan" de la Broșteni (Odobești). Verbul (a) *țăncăni* înseamnă 'a săpa (la vie)'.

Foarte bogată terminologia referitoare la stînă; IS pentru acest Q îmi comunică și comentează numeroși termeni și expresii: *bîjbîială* este un nume de boală: „tremură (oaia), mănîncă pămînt, în 15 minute moare" (se face primăvara, din cauza ierbii verzi); *a da hațaș la oi* înseamnă 'a le purta, fără să pască', „cînd ieși"; *balmișul* se face cu unt, cu ceapă, pătrunjel și cu caș „tocat".

IS de la *Morărit* explică (justifică) existența pl. prin „perechile" din planul „realiilor" (roți, pietre); nume pentru două operații la „ferecatul" pietrei: (a) *măsăla* și (a) *sînui* (*sîn* se numește „adîncitura de la mijloc"). Pentru IS de la *Meserii*, *păpușă* (= bașchie) este termen recent, „pe limba nemților".

(1 – 2. X. 1971)

De la IP obținem informații detaliate asupra vechii practici a „vălăriei".

657. BORȘANI, Coțofănești, jud. Bacău
(15 – 19. VIII. 1969)

Recurg, pentru prima dată, la o femeie ca IP (bărbații nu prea erau acasă, iar Ioana St. Homor ne este recomandată ca o femeie „deșteaptă"). Nu am de ce mă plînge; în primul rînd, fiind „vădană", cunoaște și toate „treburile" bărbaților (căruța, uneltele cele mai diverse, chiar treieratul cu caii, pe arie), ceea ce alte femei nu cunosc, după cum ne declară chiar ea. În al doilea rînd, colaboratoarea noastră are spirit critic, este sigură de sine. Vorbește graiul local fără ezitări, deși problema registrului literar nu-i este „străină"; întrucît ea pronunță labialele palatalizate (pl. *căkîț*, *ńez*, *Skîridon*), vecinii au observat că nu și-a „schimbat" vorba, este tot cu „limba lată" (probabil că adjectivul a fost selectat prin contrast cu ceea ce se numește „subțire", a se „subția", cu referire la rafinament, civilizație).

Graiul local este unul de tip muntenesc, păstrat cu destul de slabe imixtiuni „moldovenești" (de fapt, unele forme reprezintă fonetisme „regionale" sau „populare"). Cîteva trăsături: *s, z, ț, ș* „muiați" (în *frasin*, *secară*, *urzesc*, să *grebleze*, *țes*, finala *ș*^{j} în *țăpuș*^{j}, ca și *ț*^{j}, *z*^{j}, în *cuț*^{j}, *livez*^{j}, *solz*^{j}; vezi, apoi,

Scanned with OKEN Scanner

diftongul *ea*, în *coseam*, *seacă*, *minteam*; excepții: *țavă*, *înțapă*, *țăpușă*); „regula" nu funcționează la *j*: (*pătrunjăl*, *jîtar*ʲ); *-ă* și *-e* în finala femininelor (*masă*, *secere*), dar, adesea, apar și *â*, chiar *î* (un context relevant: *sîtî*). Alte fonetisme muntenești: *mînuk'* (dar *genunke*), *dă* (= de), *pâ*, *pîn* (= pe, prin): *șa* (sic) *dă pus pă cal*. Sonorizări în grupuri cu sonante: *pleznește*, *kerzîcă*, *zmîntînă*. Curente *ĉ* și *ĝ*, dar... *pîni*. Lexic muntenesc: *zamă dă varză*, (a) *scrijula* (a zgîria), *prigorie* (= potîrniche), *troacă* ('covată', 'leagăn'), prispă cu *zăbrele* 'cerdac', dar a adoptat mold. *bortă*!

Forme gramaticale: *ăștia*, *ăstea*, *ăl*, *ăi*, *a*, *ăle* (remarcă însă că *ăla dă colo* e „vorbire urîtă"). Fără să discute faptul, pronunță formele verbului (a) *veni*, după „schema" fonetică de acum știută: *y* la prez. indicativ, pers. 1, 2, 3, 6 (însă „muntenește": ei *yini*), și, tot așa, la prezentul conjunctivului și la imperativ afirmativ; la pers. 4 și 5 ale timpurilor citate, numai *vi-* (și în vorbire), ca și la imperfect, perfect compus, gerunziu. De altfel, conjugarea nu-i pune probleme, știe ce-i cerem și spune că i-a plăcut la școală (a învățat 7 clase, în tinerețe a citit cărți bisericești; ca urmare, observă că „în carte" scrie „mironosițele *muieri*", dar dascălul citește „ ~ *femei*"; i-a atras atenția, dar și acesta i-a răspuns că „nu-i frumos"; tot *muiere* îi zicea femeii sale un *brețcan*). Cînd răspunde la întrebările pentru verbe („scarpin", „pișc"), observă: „astea-s conjugări!". Puține ezitări în ceea ce privește forma verbelor „conjugate"; m. m. c. p. *scriiésem*! (față de *cususem*, *cumpărasem*, *vîndusem* etc.); pentru pers. 1 – 4 de la condiționalul prez. al verbului (a) *vinde*, a dat mai întîi (aș, ai, ar, am) *vindeá*, (5) ați *vinde*, formă reluată apoi pentru toate persoanele.

Ezitările fonetice sînt și ele rare: *nesip* și *briĉaĝe* (pl.), fără alternanță fonetică, dar pl. apare frecvent cu unele „probleme", greu de înțeles (măcar la prima impresie) pentru această inform. aproape perfect „gramaticalizată": *ĉuare*, *lupete* (de la *lupată*, [k] apoi în *lupeț*ʲ, *conĉede*, adj. *seĉe*; cf. și (un) *glonte*, (două) *glonte*, [k] *glonțur*ʲ. Pare să fie o „reacție" intuitivă la „reducerea" corpului fonetic al pluralelor feminine, destul de frecvent întîlnită în vorbire (și în anchete). Mai rare ezitări în ceea ce privește forma sg.: [ɛ] *priguare* (de la *prigorii*). Accent: *sárică*; *sáriĉ*.

Manifestări de „logicizare" față de optica (formală) a Q (după pl. *zarzavaturi*, pentru sg. dă *pătrunjel*, *țelină*, *ridiche*; după *vase*, sg. „normal" este „o farfurie"), chiar ... ironice: (un) *yiu*; (doi) *morți* !? La conjugarea verbelor, uneori, este tentată ca la întrebarea pentru pers. 4 (noi?), să răspundă cu forma pentru pers. 5. Plurale de tipul *pușĉ*, *veșĉ*, *cușĉ*, *cloșĉ* și formele verbale (indicativ prezent, pers. a 2-a) *mușĉ*, *kîșĉ*, *ríșĉ*.

Observații asupra lexicului: se spune *foi* (de porumb), nu *pene*; am *obosit* e „boierește" (pentru *ostenit*); un *prînz de bucate* înseamnă „o masă de pomenire, pentru mort"; nu se spune (spăl) *rufe*, ci *cămăși*; *jumătăți* este termenul (mai)

Scanned with OKEN Scanner

vechi pentru „pantofi bărbătești"; *adăpat* înseamnă 'otrăvit' („un om căruia i-ai dat ceva să zacă"). Cuvinte specifice: [V] *ţop* = *pamblică*, *rătini* (adunate), ca răspuns la întrebarea pentru noţiunea „agest"; *mozac* 'tăcut'; *de la temelie* „de la început"; pentru „cărăuş" a dat cuvintele *bouar*, *iepar*, *kîrieş*, dar *iepar* înseamnă şi 'herghelegiu'. Observă că este obiceiul ca, dacă nu ai cruce, la capul mortului să pui un bolovan.

Cooperantă în sensul bun: protestează de ce întrebarea pentru *rînzî* (= rînsă) a fost pusă după cea pentru „alun"; şi nucul are ~ ! După „mestec" (mămăliga), dă automat termenul *făcăleţ* (deci a urmărit „tehnica" anchetei). Mamei i se adresează cu *matale*!, *bre*!, nu cu *tu*! (aşa zic ţiganii). Formule de adresare: *bre mamă*!, *~tată*!, *bre mătuşă*, dar *mă omule*, *mă nene*, *mă moşule*!

641. PECHEA, jud. Galaţi
(27 – 31.VIII.1969)

Un om „cumpănit" şi judecat acest subiect pentru QG, ale cărui calităţi mi-au fost confirmate de „proba" cu QS *Agricultura* şi *Viticultura*. Vorbeşte „pe vechi", nu fără tentaţia modernizării, cînd, după cum i se pare chiar lui, „îşi dă în *petic*"! „Acomodarea" de la primele două Q: pl. de la *pîrluagâ* este, mai întîi, „două locuri ~ "; apoi pl. *ţărni*; *spic*, [ρ], [k], *skîc"* (şi finala pl., *skîĉe*); *mákînâ*, cu determinantul „de vînturat grîu"; pl. în propoziţii „logice": „a făcut grîul *gărgăriţ*"; *ĉ* şi *ĝ* mai frecvent decît aveau să apară după prima zi de anchetă (de fapt, în sat se pronunţă curent cu *ĉ* şi *ĝ*); pl. *tînjáli* [ε], *tînjáĺ*; *vin* tras, [k] *yin* ~; *fer*, [ρ], [V] *ƙeru* di plug etc. De fapt, consecvent „dialectal" vorbeşte în ultima zi a anchetei. Atenţia (şi intuiţia lui lingvistică) este destul de „fină": finalele de fem. *feţe*, *buze*; (să se) *tundă*; pl. *frunţi*, finala *visez*. De aici, forma hipercorectă de pl. *băiaţi* (de la *băiat*, nu cu *je*). Nu cunoaşte terminologia portului popular: pentru „catrinţă", se întreabă dacă se zice *flóti* (?); pentru catrinţa formată din două bucăţi, una în faţă şi alta în spate, răspunde *foi*; *fuáji* (a văzut „la şcolăriţe").

Greu de crezut că „duce" analiza vorbirii pînă la ocolirea reducerii diftongului *ea* la *e* (totuşi, imperf. *rămîneam*, *aveam*; vezi şi *merĝam*, *făĉam*); de altfel, nu în toate graiurile din sudul Moldovei *ea* se reduce la *e*. Ar putea fi vorba de o supraveghere prea atentă, în cazurile *avusese* (m.m.c.p.), *vor* (6) de la a *vrea*. Formele de imperf. de la (a) *da* şi (a) *sta* sînt *dedeam*, *steteam*.

Fonetisme aparte: *ĝoi* (= joi), *şăţ* (= şes). „Desonorizări": (cojocarul curăţă pielea cu o) *cripcâ*; *tîrnikîĉiu*.

Hotărît, IP nu neglijează aspectele sociolingvistice: [B] spuneau *tină*; faţă de „intestine", *maţe* este „popular"; la spital se spune mi-am *fracturat* o mînă, în sat, mi-am *stricat* ~; termenul curent este *măgar*, dar în *Biblie* scrie *asin*;

Scanned with OKEN Scanner

„tabletele" se iau „pe cale bucală"; *fă*! (pentru vocativ) „nu este o vorbă frumoasă!"; se spune „muiere" pentru „femeie", dar nu este elegant.

În general, aspectele morfologice n-au reprezentat pentru el o dificultate, dar are unele ezitări: de la *naḱ* (= napi), sg. este *nac*; apare și forma de gerunziu *tundînd*.

IS de la *Oierit* face unele localizări: „cața" este „obicei din Bretcu"; *bulz* se folosește „în Ardeal, [spunea] tata!". Este contaminat neologistic: (lînă) „grosieră"; oile „se montează"; „gălbeaza" se numește recent *strongîlozâ*.

IS de la *Meserii* știe termeni „nemțești": *cráimaizer, hólkîr, dorn* (dar crede că și *burghiu*); față de *vinclu, colțar* este „românește". Are simțul umorului: „praftura" este „cea mai scumpă (unealtă) la fierar!" (de altfel, frecvent, inf. sau cei care asistau la anchete au rîs cînd am pus această întrebare).

653. MIRCEȘTII VECHI, Vînători, jud. Vrancea (16 – 20.IX.1969)

La limita dintre „subdialectul" moldovenesc și cel muntenesc, trăsăturile celui de al doilea sînt ușor adoptate: *pî* (= pe; *„pî* la nunți", *păducêi pă yiruagâ*; cf. *pîn* sat), *cîine, pîine, mîine* (pentru primul cuvînt, vezi zicala „la spartu stînii, se bat stăpînii și se mănîncă *cînii*", context în care rima ar fi putut asigura „păstrarea" formei *cînii*); IP știe că în alte sate „se spune" *cîne, pîne* etc.; curent *ĉ* și *ĝ*; vocativ în *-o* (*soro*!); un reflex subtil față de sonorizările în grup cu sonante: *cismar* (și în alte cuvinte de același tip).

Deși pentru IP conjugarea verbului este o „exigență" căreia îi face față ușor, ezitările nu lipsesc: imperf. *audám*, formă [k] apoi, ca și *vînzúsîm* (1), devenită *vîndusîm* la (4); chiar infinitivul de la acest verb apare ca *vindea* în formele condiționalului. „Dialogul" în cadrul paradigmei unui verb este reflectat de apariția formei pentru (4), ca răspuns la întrebarea pentru (5): voi? Oscilații (deși minime) în ceea ce privește substantivul: pl. de la *fuior* este ... *kîtâ* (apoi *fuioare*); de la pl. *ɰoǵéli*, apare sg. *ɰoǵá*! Pentru un substantiv aparținînd altui mediu al comunicării, pl. este *puști* (spre deosebire de formele locale *veșĉ, cloșĉi*, tot la IP); cf. *veșĉ, ĉeșĉ* (IS de la *Morărit*), *sîtișĉ* (IS de la *Oierit*).

Pentru redarea fonetismului graiului local, am „convenit" de la început să pronunțe, ca în sat, cum *vorǵesc*; această discuție a „declanșat" registrul fonetic al vorbirii, respectat, desigur, numai relativ.

Dubletele substantivelor (în primul rînd), cele mai ușor observabile și controlabile, reflectă situația de confruntare impusă de anchetă: nucilor seci li se zice și *custirívi*; se spune *puamâ* pentru „struguri"; must *înțăpat* (și *înăsprit*); pentru „șezătoare" în sat se spune „a face o furcă", „a sta la o ~"; o barbă „rară" este o barbă „spînă"; evident „specificul" local este redat prin subst. *cocăială*

Scanned with OKEN Scanner

('zăduf'), sau prin „livrarea" unor expresii: „nu-ți mai pierde *lerjiu* de pomană" (= timpul). Mai puțin intenționată este apariția altor cuvinte de uz restrîns: *prișcă* (cu pl. *prișc*) 'cîrlig, la coasă' sau *meleșteu* 'îmblăciu', termen dat ca răspuns de soția IP, ce apare ca [*]. Putna este *gîrlă* (ca și Suhurluiul, pentru IP de la Pechea; rîul curge chiar pe lîngă casa acestuia). După primele 800 de întrebări, IP începe să-și piardă răbdarea! Diferite explicații pe care mi le oferă: fragi a văzut pe la Brașov; diferite elemente ale florei îi sînt necunoscute; pentru „cucuruz de brad" dă răspunsul *cetină*; *fă țață*! îi spune unei femei de-o seamă cu el sau mai tînără; uneia mai în vîrstă i se adresează cu *bre~*! (*bre*! este formulă de respect; chiar mie mi se adresează cu „mîncați, bre!"). Comentarii: (copil) *făcut din flori*: „a mers și s-a jucat prin flori"; fîntîni cu cumpănă și cu ciutură se fac pe cîmp, astfel nu se fură lanțul și găleata! Ciocănitoarea este „doctorul copacilor" (din cărți?).

IS de la *Cînepă* protestează, pur și simplu, cînd i se cere pl. de la unele substantive; formulă de salut cînd intri în casa în care se țese: „crească-ți rostu mare!"; se răspunde prin „mulțumesc!". IS de la *Oierit* dă informații despre meseria lui: cea mai bună brînză este aceea „de miriște" (prin comparație cu aceea „de primăvară" și aceea „de toamnă"); conjugă ușor „teribilul" verb (a) *jănțui*! IS de la *Morărit* se „opune" la formularea pl. pentru unele substantive, de vreme ce răspunsul ne-ar putea induce în eroare (de ex., după ce răspunde „fundul ulucului", n-ar vrea să credem că ulucul are două funduri, căci ne-a „creditat" (justificînd) pl. de la *uluc, grindei, roată de apă* etc. IS de la *Meserii* susține că, deoarece și-a făcut singur uneltele, nu știe cum sînt numite de alții, el spune denumirile „lui". Termenii nu sînt însă diferiți de cei înregistrați cu alți „meseriași", din alte părți. Pronunță, corect, *nit* (știe și termenul *vincul*!) Roata olarului este pentru el „un fel de strung".

(29.IX.1971)

Textele dialectale înregistrate cu IP redau fonetismele locale, dar expunerea, în general, se resimte de prezența microfonului. Este cunoscut „vălăritul" (elemente specifice mai puține decît la Nereju).

667. NISTOREȘTI, jud. Vrancea
(20 – 23.IX.1969)

Relațiile cu IP se stabilesc după o etapă de „tatonare". La început este suspicios, sub impresia unui roman polițist pe care îl citise recent, *Moartea vine pe bandă de magnetofon*! Eu nu aveam un asemenea aparat, dar ... mai știi?! Fiind infirm (ambele picioare amputate, rănit în război), practică croitoria și casa lui reprezintă un loc unde se adună diverși și discută cîte-n lună și stele. IP are,

Scanned with OKEN Scanner

așadar, exercițiul dialectic, cu atît mai mult cu cît este o personalitate puternică. În pauze, discutăm despre originea omului din maimuță, despre aselenizarea cosmonauților americani (opiniile sale sînt în concordanță cu poziția de „epitrop" la biserică). Este foarte atent la problema folosirii diferitelor registre ale limbii: fiicei sale, care învață la un liceu din Bistrița-Năsăud, i-a pus în vedere să nu vie cu „vorba schimbată" din Transilvania! Așadar, „pregătirea" anchetei nu a mai fost necesară; va vorbi ca în sat, un alt registru l-ar „umili"! Este mai puțin sigur dacă *eu* voi putea face față; cum scriu *ḱ*?!!

Înclinația sa spre dispută are ca efect comentarea faptelor lingvistice urmărite de anchetă, ale cărei „resorturi" le-a descoperit imediat: anticipă întrebările din Q în relație derivativă și onomasiologică. Formele conjugării verbului sînt obținute ușor și (cu rare excepții) oferă garanția autenticității.

Cîteva comentarii și explicații din porțiunea 1501–2000 și de la QS *Agricultura* (completat la sfîrșitul anchetei): „încălțăminte" – *ḱîr-ar u̯okîncâ, bocánc*"..."; „casînca" este mai subțire decît „șalul"; ironic, după „se revarsă zorile" (cam suspectă această formulă!) – „se crăcănează de ziuă!"; sintagma „crîngul cerului" (calea lactee) a învățat-o în armată; [V] „dascăl" – cel care îi învăța carte pe copii; [V] *buḱ* 'litere'; „românii zic (eu) *yiu*, țiganii, *vin*". Spre deosebire de alți inf., Aga Radu, după „unsprezece", nu mai compară formele „literare" cu cele din „vorbire", ci răspunde numai cu a doua serie: *dóḭ̂ șpi, triḭ*^{s}*șpi, paḭșpi* etc. Dă formele corecte ale verbului (a) *avea* la perfectul simplu: *avusăi, -săș* etc. Gerunziul are formele *cosîn* (de la a *coase*), *cumpărîn*^{d}, *vînzîn*; în vorbire, înregistrez forma de fem.; nu știe termenul pentru (grîu) *samurastru*: „cred *c-a ḱi avîndâ* (nume), dar...?".

Ca răspuns la întrebarea 1563, dă patru termeni: „căldură", *cócîști*, „zăpușală", „zăduf"; bucata de pămînt rămasă nearată (mai ales) la capătul ogorului se numește *cotrúnâ*, de la adăpostul de ploaie, care se făcea aici. Cred că supralicitează fonetismul dialectal în pronunțarea formei de pl. de la „leafă" (la topor): *leḱ* (la IS de la *Meserii* am notat *léfj*, cu *i* afonizat).

Locuitorii din Nistorești, în special înainte, lucrau („tot satul") la vii în zona Focșani – Odobești, cît ținea „legatul", „culesul" etc. (la *Jarîști, Vărsătura, Broșteni, Vîrtișcoi, Pățăști*). IS de la *Viticultură* este „greoi": la început nu vrea să răspundă la Q, ci să-mi „povestească" ce se face la vie, ca unuia care nu știe.

Pentru el, ancheta ar trebui să se desfășoare fără „artificiile" selecției prin Q, o anchetă „naturală"! Înregistrez termenul *nasturi* „mărgelele vinului, cînd torni în pahar".

IS de la *Apicultură* a văzut stupi împletiți din nuiele și din trestie „la cîmp" (= în zona de șes). Deși cunoaște mulți termeni din cărți, albinele le denumește consecvent prin colectivul „muscă": „muscă moartă", „muscă tînără". IS de la *Oierit* nu știe numele instrumentului pentru măsurat laptele în vas („carîmb"):

Scanned with OKEN Scanner

„n-am prea măsurat" – îmi explică el. Îmi comunică diferiți termeni (în afara Q): sarea se ținea în *tăgîrcôi*, căruia în alte părți i se spune *țoiștióc*. „Poloniculuí" cu care se bea apă la stînă părinții lui îi spuneau *găvan*; acum i se zice „lingură"; „putineiului", vasul „de-o vacă", în care se alege untul, la stînă i se zicea *ștean* (este mai mare); oaia cu lînă lungă („țurcană") se numește *poloasă* (< *poale*?); cea cu lîna creață se cheamă *gicûásâ* (am înregistrat și subst.; cerga este cu *gícu* lung). Fonetisme evident emfatice: (oi) *cûle*, (oi) *aripálniț*[i].

IS de la *Morărit* nu dă pluralul decît dacă obiectul (partea) se află „pereche"; dacă nu, trebuie să-l „liniștesc", insistînd: „la două mori...?". Mă întreabă dacă în Q există termenul *batáșu* (art.) pentru „titirez" (î. 2454).

629. FRUNTIȘENI, Grivița, jud. Vaslui
(8 – 11.X.1969)

Pentru IP, „limba *deviază* (= variază) de la sat la sat"; de ex., limba celor din Popeni este „cam țigănească" (fără să poată preciza ceva); la Zorleni, pentru „floarea-soarelui" se zice *sorícă*; la Odaia Bursucani se spune *húța, húța*! pentru „cea!" și *huahís*! pentru „hăis!". Cuvîntul *deviază* îi cam... place: o dată greșește și se scuză: „am cam *deviet* de la subiect!". Identifică registre sociolingvistice: *fometez* 'vomit' este „pe limbaj mai delicat"; *scuip* se spune „pe limbă mai tînără"; față de *Herbințăli* și *árșîți*, „temperatură" este „pe medicină".

Este dezinteresat de porțiunea din QG referitoare la terminologia corpului omenesc sau a prelucrării firului („treabă femeiască"). Din această cauză, uneori nici nu încearcă să găsească termenul pentru anumite părți ale corpului (de ex. la „peritoneu"; va fi fiind treaba „medicinii"!?).

Ancheta, la început, l-a cam plictisit; la sfîrșitul primei zile era cam nervos; am stat din nou de vorbă și a colaborat conștiincios (dar nu numai!), pentru a încheia lucrul în termenul pe care i l-am promis. Devine chiar un interlocutor adevărat: cuvîntul *plai* îl știe în contextul *pi-un pișor di plai, șea* (entopic), „din carte", ca și *măgură*; pentru *stîlp*, dă sinonimul *pilot* „dar nu de avion"! Dă sinonime regionale: *junghi* și *alicnitură*, *șocan*[i] sau *hluj*. Iarăși, alături de „se zorește de ziuă", apare și „se revarsă zorile" (oare această ultimă expresie să aibă o „bază" regională destul de largă, sau a fost „prinsă" din cărți?); *cortel* și *umbrelă*; *ocol, grajdi, saivan* – în alte părți *dam*. Localizări: în Cehoslovacia a văzut lucernă pusă pe prepeleci (nu știe cum se numesc); „șură" pentru fîn a văzut în Transilvania și în Cehoslovacia; *muiere* se zice în Oltenia; sau, mai precis: „fușcei" la loitrele căruței a văzut la... Obîrșeni!

Se jenează să dea anumiți termeni, de față fiind și DH; de ex. pentru „(femeie) stearpă" (526); nu i se pare jenant să răspundă, pentru (vacă), *starpâ* (dar cu privire la femei este un termen de insultă). Aceasta nu-l împiedică să fie ironic, în limitele „bunei-cuviințe": observă că „mînzat", (este la fel) ca

Scanned with OKEN Scanner

„flăcăuașul", iar *bou* „ca flăcăul" (rîde!); nu disting exact punctul de plecare și intenția (vîrsta?). Se spune *mîță – pîsîca*, „o *disńerz*"; cel care se supără repede este întrebat „ț-o căzut cu sîfon?".

Fonetismul regional este curent, firesc, chiar în neologisme: *scuḑați-mî*! Se interesează cum scriu *ń, ŝ, ĥ*. Pronunță *păr* 'pînă' (*păr la ŝinŝ clasî*). O pronunție suspectă: *ĥerîŝîri*: „nu prea are ~" = (vinul) nu prea ajunge să se răvăcească, să se tragă de pe drojdie; se termină înainte de a ajunge în această situație!

„Conjugă" extrem de ușor, dă forme viabile, mai puțin unele de la m.m.c. perf. (unde sînt contaminate cu forme „suspecte" de perf. simplu, timp pentru care nu răspunde). Preocupat, paralel, de fonetismul regional și de „sistematică", observă că la pers. [1] și [6] ale prezentului indicativ de la (a) *dormi* „nu se poate spune cu *ń*" (ca la 2: *dorń* etc.); la fel, pentru formele conjunctivului prezent, la aceleași persoane (prin urmare, a „descoperit" alternanțele „morfotice"). *Héreș* înseamnă „get-beget" („hereș bulgar", „~ țîgan"). La începutul anchetei, „justifică" pl.: porumbul face mai multe *păpuș*, dar mai apoi un asemenea aspect nu-l mai preocupă, cu unele excepții: nu poate da pl. de la *ĥéli*; îl „stimulez": se spune, în glumă, „am luat de pe el mai multe...?" – *ĥei*! E derutat de faptul că pl. adj. *stîngace* este identic cu sg.; un pl. *moș* de la „moașă" este [k] în *muáșâ* (iarăși identic cu sg.); rîde de faptul că cer pl. de la *buric*! De la *rîu*, pl. (suspect) este *rîi̯i*, iar de la *ĥîuâ – ĥîu̯i* (și rîde!); de altfel, acest pl. a fost o problemă grea pentru toți subiecții (ar merita să se adune, într-un articol, prezentarea tuturor formelor obținute și reacțiile în legătură cu acestea; vezi, mai sus, 2.2.1.2. [d]).

Facem QS *Apicultură* cu paznicul de la stupină, om în vîrstă, care a avut buduroaie. Consideră că ar fi o obligație profesională și, la început, se „recuză": ne spune să-l „examinăm" pe *apicultor*, care a învățat „cursuri" și ia „zîli" (muncă) pentru aceasta. Folosește colectivul „muscă" pentru „albine". Formulează cu greu pl. IS de la *Oierit*, în vîrstă de 67 de ani, care nu mai este „cioban" de cînd cu colectivizarea, de cînd pentru aceasta s-a cerut „carte"; el nu are așa ceva, știe în schimb cum se face brînza! Aceasta este o justificare (?!) pentru că formulează cu greu pl.; pentru (a) *jănțui* am notat numai forma pentru [2]: „îl *jănțuiești*". IS de la *Cînepă* este ajutată de prezența IP, care-i confirmă unele răspunsuri. IS de la *Meserii* declară că toate uneltele au „nume nemțești"; el le știe și pe cele „românești"; dublete: *ticlíng*, „în carte" – *rașpel*; *lopáizn – gîn*; *banc – tejgé*; *păpușă – zeţámur*; *dorn – priboi*; numai „nemțește": *ștraicmás*. De fapt, cele mai multe unelte au numele obișnuite, tradiționale: *cobîlă, burghiu, teslă, bardă* etc. Pl. le pronunță hipersupravegheat! În lipsa altui inf., îl anchetez și pentru moară (cîndva a fost aici o moară de vînt). Subiectul a stat mai mult în preajma unei mori în timpul serviciului militar, la Cosmești; rezultatul este deplorabil; dă răspunsuri vagi, improprii adesea (*gard, baraj, portiță, piloți de ciment* etc.). Pronunță corect cuvîntul *nit*. (Pentru răspunsurile

Scanned with OKEN Scanner

din anumite QS, în viitorul volum din *Atlas*, vor trebui marcate cumva astfel de improvizații, ca și răspunsurile primite de la cei pentru care terminologia unui domeniu specializat este prezentată din optica vorbitorului... pasiv!)

643. CUDALBI, jud. Galați
(11 – 14.X.1969)

După eșecul (cauzat de imposibilitatea de a obține mai ales formele de pl.) cu Gologan Iordache, ancheta cu Mărioara Irimia este o delectare! În vorbirea și în răspunsurile ei apar consecvent „palatalizarea" labialelor și labiodentalelor, fricativele *ŝ / ẑ* (alternînd cu *ĉ / ĝ* mai ales în paradigma verbelor!), finalele *-ar̂, -er̂*, alternanța *a- ~ ă-* (pl. *ăşkîi, ălgii*); forme aparte: epenteza vocalică în *corásîlă*, (am) *însămînát-o* (de la a *însemna*); cf. *saĵtin* (= satin); accentul și genul subst.: (o) *staróste*. Unele corectări regresive sînt marcate: *ẑumătati*, nu *jumătati*, *reţătâ*, nu *reţetâ*. Subliniază diferite alte fonetisme din categoria celor greu perceptibile: *vedét*, [k] *vidét* (5); *şárpi*, [k] *şărpi*; *sticlâ*, [k] *steclâ*.

Are un deosebit simț al limbii; pentru pron. posesiv dă formele *a ńeu, a ńei*, dar *a meli* („nu se poate cu *ń*!"). Excelentă în ceea ce privește aspectele morfologice; la verbe, face observația: „și la trecut și la prezent și la viitor!"; la (a) *fugi*, după primul răspuns pentru acest timp, obținut prin sugestie mai mult decît prin întrebare, se interesează: „la viitor?". Declară că i-a plăcut mult cartea și-i pare rău că n-a învățat mai mult („numai patru clase").

Distincții de registre și de contexte în folosirea cuvintelor: *glod*, [B] *tină*; *tîmplă*, dar „i-a dat la *boaghe*!"; *rînză*, „în alte părți *pipotă*"; *salté*, „la noi *păier*"; *„muiere*, așa scrie la carte" (i-a spus socrul său); *bursuc* „formatul porcului mistreț".

Înclinată spre glumă: „cu coada ochiului, ca hulpea!"; (femeie) *starpă* „ca vaca" [!]; *chelbos* „pe de-a rîndul" (= complet).

IS de la *Agricultură* este derutat de întrebările pentru pl.; de la „policioară" (de la jug), răspunde prin „bulfeie"; la întrebarea pentru pl. subst. *cotigă* răspunde „cu două roate" etc. La fel stau însă lucrurile și pentru realități ce se prezintă de obicei în mai multe exemplare: „subsuoară", „păpușă" (la porumb) etc.

Greutăți insurmontabile în conjugarea verbului. Am început cu el QG, dar am fost bucuroși să-l „schimbăm", cu atît mai mult cu cît am descoperit-o pe Mărioara Irimia.

IS de la *Cînepă*, referindu-se la lucrurile de amănunt despre care o întrebăm, comentează: „niște prostii!". O formă unicat: *pînă-ńite-acú* (deci *pînămite*, ca *pasămite*!).

IS de la *Oierit* este contaminat, în mod semnificativ, de terminologia cursurilor zootehnice pe care le-a urmat: *aplecătoare – doică* zic inginerii;

Scanned with OKEN Scanner

răsug, [R] *manúță*; *vătui* se numește dacă este „ori mascul, ori femeie". Obținem, totuși, și informații despre lucruri specifice: stînă de *carcașîc* „care se face cu oile oamenilor ce fac *cu rîndul*". Un avantaj al pragmatismului său (și nu mai puțin al inteligenței): formulează ușor pl., „conjugă" cu ușurință. Se interesează dacă pot scrie *ń*! IS de la *Meserii* compară termenii tehnici „germani", cu cei autohtoni: *priboi* este „pe limbajul nostru", față de *dorn*. Pentru necunoscători, cum poate fi și anchetatorul, la răspunsul *pană* „specie de ciocan", adaugă „de cercuri, nu de găină!" (și rîde).

(26.IV.1971)

Pentru înregistrarea de texte, găsim cîteva femei foarte bune, fiecare în felul ei: țesătoarea este „spontană"; o alta este conștientă că „vorbește altfel" în fața microfonului. Se pune, prin urmare, problema registrului „stilistic". Acest aspect a fost pus în evidență, în mod exemplar, de o fetiță de 12 ani, Flutur Tatiana: pe o temă „descriptivă", jocul „de-a căsuța", expunerea ei este similară răspunsurilor de la lecții. Apar și numeroase fonetisme literare (*ĉ, ĝ, ş, ţ* „muiați": *și*, *mulți*; forme cu articolul *-l*: *următorul*, *jocul*), ca să nu mai vorbim de neologisme (a *trasa*, *linie*, *respectiv*). Numărul fonetismelor literare scade vizibil într-o „narațiune", o întîmplare de „la joacă" (cu relatarea unei „aventuri", de inspirație după Creangă, „La cireșe"); aici însă fonetismul regional este (măcar) ușor șarjat; apar și cuvinte regionale (vezi NALR–*Mold. Bucov. Texte dialectale*, I/1, p. 216 și, respectiv, 217–218).

642. COSTACHE NEGRI, jud. Galați
(15 – 18.III.1970)

Fiind cazat la primărie, am vorbit mult, în prima seară, cu paznicul de noapte; ar fi bun, la rigoare, de IP (dar evit asemenea „profesii" din cauză că, în principiu, eventualele – dar aproape inevitabilele – „inovații" pot fi puse pe seama contactelor acestor persoane cu tot felul de „străini").

Primarul și paznicul (ca și alții) consideră că „moldovenește" se vorbește de la *Tecuĉ"* în sus"; ei vorbesc altfel, știu să vorbească „politicos" (adică „literar"). Vorbirea cu *ḱ* (< /pi/), *yin*, *ǵini*, de față cu un străin „îi rușinează" (= îi face de rîs). De fapt, se „amestecă" lucrurile: *y* (pentru /vi/), *ḥ* (pentru /fi/), ca și altele, sînt „tipice" sudului Moldovei și estului Munteniei, dar, în cazul de față, este vorba de ceea ce Manuel de Paiva Boléo numea „unități dialectale subiective" (în comunicarea sa de la al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică de la București, din aprilie 1968; acest pasionat dialectolog era și un pasionat „militant" pentru cunoașterea și utilizarea limbii portugheze de către lingviștii romaniști. Într-o pauză a congresului la care

Scanned with OKEN Scanner

m-am referit, ne-a făcut /mie și unei colege de la București/ o demonstrație că „înțelegem" ușor portugheza, citindu-ne un text – lingvistic – pe care, firește, l-am putut ușor traduce în ...franceză!). Pentru astfel de „granițe dialectale" subiective (dar nu numaidecît), am înregistrat observații în ceea ce privește pronunțiile *tăt*, *tătî*, *o* (făcut), delimitînd sudul Moldovei de jumătatea nordică, iar mai spre nord, în ceea ce privește adverbul *amu* (*acum*). Specifică sudului pare a fi și „rotacizarea" lui *n* în *pînă* (*păr* la ...).

La Costache Negri nu am auzit niciodată *ŝ / ẑ*; apar însă numeroase fapte ce ar putea părea „literare" (sînt însă muntenești, originare). Pe acest fond general, nu sînt sesizate (și nici „corectate") forme ca (tu) *vreai*, pl. în *ș*ĉ, caracteristice și zonei Buzău, Rîmnicu Sărat: *cușĉ* (și forme verbale: /tu/ *mușĉ*). Această alternanță fonetică, absolut „normală" din perspectivă strict paradigmatică (c : ĉ), apare, de exemplu, în proza lui Vasile Voiculescu, originar din Pîrscov, jud. Buzău, la care, alături de formele de pl. *cloșci*, *cușci*, de genitiv *bașcei* (de la *bașcă* 'beci'), pe care le-am notat și noi în anchete, întîlnim pl. *toporișce* și *dușci* (de la *dușcă*). De fapt, în secolul al XIX-lea, asemenea forme apar la mai mulți scriitori, în special munteni, cum ar fi I. Ghica (*calesci*), Al. Odobescu (*băști*) etc.; mai greu de recuperat fonetic, uneori, din cauza (orto)grafiei epocii în care au fost publicate lucrările sale de factură „țărănească", sînt formele de acest tip pe care le întîlnim la Gligore Jipescu (Opincaru).

IP este mai degrabă „disciplinat" („respectuos" cumva), „colaborînd" atent (prea atent!): unele cuvinte mi le pronunță silabisit (*în-vățător*, *i-fanterie*, *ar-tilerist*, *cala-pot*). Fonetismele tipice graiului muntenesc sînt păstrate: trăsături „sudice": iotacizarea verbelor în *–t*, *–d*, *–n*, *–r*, sonorizări în grupuri cu sonante, formele de imperfect *dedeam*, *steteam*. Obține foarte ușor formele de conjugare ale verbelor (atenție: el, ei *fuge*, *ascute*).

Distincții și comentarii în materie de lexic, servind ancheta: *fuior* „la cînepă", *caier* „la lînă"; *catrință* „pe la munte"; „saltea de puf – au pletoșii" 'țiganii de laie'; (femeie) *știră* „ca la animale"; forma de adresare *fă*! „e cam pe dos, nu face, nu aranjează".

Își reprimă conștient folosirea neologismelor.

IS de la *Apicultură* a dat răspunsuri amănunțite, folosind termeni „vechi" (*muște* 'albine', *adăpoi*, *furtișag*). Neologismele au o formă „aproximativă": *própoles*, *lavră* „larvă". Contextele paremiologice legate de profesie: „primul roi valorează cît un car cu boi, al doilea cît o găină grasă, al treilea – nici cît un fulg de găină".

IS de la *Meserii* este preocupat de exactitate: „rîndea rătundă", „mistrie de lemn". Fonetisme literare emfatice și hipercorecte (veșnicul *mituri* pentru *nituri*, prin falsă analiză). Tendința de a „grupa" pluralele sub *–uri*: *degetaruri*, *ciocanuri*, *dreptaruri*, *tiparuri*, *colțaruri*.

Scanned with OKEN Scanner

639. BRANIȘTEA, jud. Galați
(18 – 22.III.1970)

„Verificarea" IP am făcut-o cu QS *Oierit*; de altfel, Costică Jipa are cunoștințe mai amănunțite și în domeniul construcției casei (lucrează la *atileru* de construcții). A ținut seama de recomandarea de a vorbi „ca în sat". Oscilațiile de registre sînt rare, dar cu fapte semnificative (pentru *ŝ, ẑ, ḱ, ǵ, y, ḥ, ń*) și uneori de natură să-l deruteze: sporadic apar fonetisme „hiperdialectale" (el *rukî*, ei *auz* [k] *aud*; formele „iotacizate" ale verbelor sînt curente). Forme ca *staț', rea, fino!*, se datorează, probabil, vecinătății cu graiurile muntenești.

Am obținut foarte ușor formele pentru diferite persoane ale paradigmei verbelor (gerunziul apare imediat); de fapt, după obținerea primei persoane la întrebarea mea, dă imediat formele pentru celelalte (atenție: a învățat numai patru clase!) și, după prima zi, formulează singur pluralul substantivelor (s-a „gramaticalizat" perfect). Fonetisme și forme gramaticale aparte: *nimirea, ḱerzîcâ, ṣḱeli; ĉ* din grupul *ṣĉ* trece la *ŝ* (*puŝŝ, cuŝŝ, veŝŝ, băŝŝ*; /tu/ *ńiŝŝ*). S-ar părea că trebuie „suspectate" unele forme verbale, de ex., cea de la viitorul verbului (a) *fugi*: (o să) *fúgîm*, (o să) *fúgeț* etc.

Distinge sensurile formelor duble ale pl. unor substantive și diferențele semantice ale sinonimelor. Are și explicații derivative: *barbură* 'semn la urechea oilor', „pentru că are forma *barbei*" (legătură etimologică exactă).

„Cuvinte și lucruri" în viziunea IS pentru *Agricultură*, *Viticultură*: „prepeleac" a văzut în Bucovina, „îmblăciu" în zona Botoșanilor, iar „codîrlă" în Argeș.

Relațiile cu alți subiecți anchetați cu QS: cea pentru *Apicultură*, la început neîncrezătoare, a refuzat să-mi răspundă. Nu am putut găsi pe altcineva, așa că a trebuit să stărui. M-a legitimat (!), era de-a dreptul arțăgoasă, bombănea tot timpul. Am „înmuiat-o", cu cîteva vorbe „alese", de „obraz subțire". Era de față și soțul ei, care lucrează la „brigada silvică", la Vîrlezi. Și-a descărcat mînia asupra lui; ca să nu se mai amestece (acesta era mai conciliant), l-a trimis după ceapă! Ca să obțin fonetismul și lexicul „local", a trebuit să insist mereu: „cum zicea tatăl matale?" (deși însăși „colaboratoarea" mea are 72 de ani!). M-am împrietenit mai ales cu moșul; la sfîrșit mi-a arătat „cabana" cu care se duce cu albinele „la păscut" (la pădure). Răspunsurile sînt destul de bune (tatăl Elenei Burluc a avut 80 de buduroaie, iar ea se ocupă de albine din 1937, după moartea tatălui).

Pentru IS *Morărit*, am aceeași „primire": soțul rezervat, soția chiar ostilă, atitudine care l-a jenat pe soț, astfel că putem lucra; după o jumătate de oră, chiar soția participă activ la anchetă! La sfîrșit mi-au dat pîine de casă cu slănină și vin. Au avut moară cu motor, făcută cu un „gălățean", în 1942, care le-a fost

Scanned with OKEN Scanner

naționalizată (iar eu vin, din partea *stăpînirii*, să aflu cum lucrau la moară!). Moară de apă a văzut la munte, dar au avut „roată de grădină", pentru irigație. Deci, terminologia este uneori „încropită" din reprezentările acestor instalații, la care se adaugă roata ... de la căruță (pentru „cruci la roată" răspunde după [ɛ], „spițe", cu translație de la aceasta din urmă!).

De fapt, venirea mea (nu aveam încă sprijinul, atît de des protector și util metodologic al IP, întrucît Costică Jipa va fi liber abia sîmbătă dimineață) le-a dat prilejul să se „descarce". Sînt nemulțumiți, o duc greu. Pe vremuri, au însurat și măritat cinci copii; la toți le-au dat cîte doi boi. Se plîng, justificat, de tot felul de necazuri și nedreptăți ale „conducerii": unii dintre consăteni nu au nici „lotul reglementar".

636. CUCA, jud. Galați
(23 – 25.III.1970)

Un candidat pentru IP este Alex. Axente (în jur de 50 de ani); ezit, pentru că este cititor de ziare și, mai ales, din cauza prestigiului său că umblă să-i „încuie" pe profesori cu probleme de istorie și de geografie! Pe Pintilie Ivanciu l-am întîlnit pe drum și l-am „verificat" rapid în ceea ce privește reacția sa la aspectele gramaticale. A răspuns logic, foarte bine. Nu m-am înșelat; îl pot considera un subiect excelent pentru „reacția" la Q (refuză sugestiile Q, pe primul plan se află ce știe el!). Concepe ancheta ca pe o verificare a capacității sale de a identifica obiecte, pe baza descrierii făcute. Am lucrat eficient, pentru că răspunde ușor și la întrebările referitoare la formele verbale. Nu ocolește fonetismele de tip *ḱ, ǵ, y, ḥ*: *vin* pentru *yin* este „mai pe boierește". Forme ce trădează proveniența locuitorilor dintr-o zonă cu sonorizări în grupuri cu sonante: curent, apar forme hipercorecte (*cismar, cismă, casma, islaz*, chiar *țîclă* 'țiglă'). Și aici, plurale în *șĉ* (*cușĉ*).

Devenim, repede, foarte apropiați. Îmi mărturisește că, acum un an, a căzut în cap, din carul cu fîn pe care îl lega (s-a rupt frînghia) și nu aude bine de o ureche. Stau foarte aproape de el în timpul lucrului, dar nu sesizez nici o deficiență.

Reacții la întrebările din Q și comentarii, mai ales cu privire la lexic: *două mînere* la coporîia coasei a avut și el (figura aceasta [42] din QS *Agricultura* i-a contrariat pe mulți subiecți!); cel de la capăt era bun cînd cosea la borceag, unde se cosește mai greu; „doi miri": se poate, băieții lui, gemeni, au făcut nuntă în aceeași zi; *pînză* nu are pl.; se zice „două bucăți de ~"; forma de masc. *mierloi* nu este necesară; „se zice de oricare, asta-i mierlă". Uneori, formele de sg. sau de pl. sînt „construite" *ad-hoc*: *sold* (de la *solzi*), *săgete, primavăr* (cf. și *impoazîte*). Forma *căpătui (-tuie)* (î. 1183), cu *u*, ar putea fi o „aliniere" la variația *gutăi - gutîi - gutui*, dar punctul de plecare va fi fost tot apropierea

Scanned with OKEN Scanner

articulării celor mai închise vocale din seria centrală și anterioară: *u/î*, respectiv *î/u*, apar atît pentru *u*, cît și pentru *î* (am notat *căpătui* și în alte localități, alături de *căpătî/ui*, *căpătu/îi*).

Grupează spontan sinonimele pe care le știe: „femeie însărcinată, borțoasă, în poziție"; „glod, muruială, clisă" și indică registrul vorbirii și zonele în care apar cuvintele, formele și sinonimele: „*iorgan* – țărănește, *plapumă* – boierește" [R]; „*rărunchi* la pore, *rinichi* la om"; în Teleorman, pentru „clacă" se zice „ședătoare" sau „blană"; „crumpli" pentru „cartofi" se spune în Transilvania; „pilotă" a văzut în Ungaria; „chimir" la mocani și la „găzari".

În timpul anchetei este detașat, ironic: „beat ... puzderie!"; „cînd chere-o stea, moare un om"; despre un om leneș: „dimineața, cînd mă scol, cu ochii în oglindă și cu dinții în mămăligă!". Cunoaște neologisme „rare": „în carte, pentru *spicul porumbului*, se spune *panícul*". Dar, unele din cele mai obișnuite cuvinte noi sînt „deformate", fonetic și semantic: *domnestic*, *stramport*, *basager* „cărăuș", *furnicular* „mușuroi de furnici".

IS de la *Apicultură* este foarte dezorientat: nici pînă la urmă n-a înțeles bine ce vreau de la el, deși a răspuns „tot ce a știut!".

(3.XII. 1971)

Printre obiceiuri, și „vălăritul" (ca și la Cudalbi, C. Negri și Branișteа).

656. HOMOCEA, jud. Vrancea
(16 – 19.IV.1970)

Dintre candidații pentru IP, Bitere s-a temut să ne răspundă (era bun). Primele constatări: apar *ŝ / ẑ*, *o* (făcut), destul de rar *-u* „final". Aflăm că la Adjudu Vechi se vorbește cu *ĉ / ĝ*, cu forma *a* de auxiliar a perfectului compus. Această localitate ar trebui anchetată pentru a vedea dacă aici nu este un grai de tip muntenesc (ca și în altele din sudul Moldovei).

După o zi de lucru (destul de încordată), a doua zi, la amiază, Gheorghe Stanciu regretă că s-a angajat să lucreze cu noi. Stăruim, dar aceeași politică, seara! I-am promis plata pentru trei zile și s-a învoit să vină și mîine. A venit, ba, mai mult, ne-a însoțit și pentru anchetele cu QS pentru *Cînepă* și *Meserii* (i-am plătit patru zile). Pentru răspunsurile de la aceste Q apare ca [*]. Fonetisme inconștiente: *ģ*, închiderea vocalelor finale, *-u*. Pe „jumătate" controlate: *ĉ / ĝ* (în prima zi, la QS *Agricultura* și *Viticultura*, *ĉ* apare mai frecvent, în ultima perioadă destul de rar), palatalizarea labialelor (revine, pentru a da pronunția locală; rar, *y* apare „spontan"). Bun pentru aspectele morfologice ale verbului (mai puțin m.m.c.p.).

Este preocupat de aspectele lexicale ale anchetei. Și aici, [B] spun *stîlp* la „cruce"; pămîntul se măsura cu „trunchiul"; avea un *hărag* lățime și 16 lungime.

Scanned with OKEN Scanner

Ușurința în ceea ce privește aspectele morfologice pare să-l ducă spre forme analogice (a căror „realitate" trebuie verificată, pe cît se poate, cu textele dialectale înregistrate). De ex., gerunziile de tipul *vîndînd, dădînd, tundînd*; formele de pers. a 2-a în *j*: (tu) *botej, rătej, greblej*; femininele în *-ęá*: *scîntea* (imediat după *ghizdea*), dar și *puzdea* 'puzderie', *mistrea* 'mistrie'. Forme de pl. „suspecte": *căpăstruri* (de la *căpăstru*), *sáli* (de la *sală*), căci, frecvent, astfel de feminine tind să devină monosilabice: *mes*^{l}.

Feminine în *-ie* apar, cu reducerea unei silabe, în *-i*: *áșkĵ*.

Subiectul nostru „conjugă" cu *a* la perf. c., persoana a treia: *a* fugit, cîntat (cel mai des); acceptă sugestia mea (*o*), formă ce apare și din proprie inițiativă. Sîntem, cred, chiar la limita dintre zona de sud a Moldovei (unde *a* apare curent, dacă nu exclusiv) și cea nordică, cu *o*.

IS de la *Oierit* rîde cînd îi pun întrebarea referitoare la „janț". O reacție particulară în legătură cu „conjugarea" verbului (a) *jănțui*: cînd ajungem la pers. 5, interpretează întrebarea mea (voi?!) drept o formulă de... imperativ și, în ipoteza că el ar fi cerut așa ceva, răspunde: „nu-i *prikém* (nu-i puncam, nu-i îndemnam), că eu eram sătul, ei (ciobanii) erau flămînzi și mîncau!" (treaba aceasta o făcea el!).

IS de la *Meserii*, „școlit", pronunță *nit*, iar IP, ca [*], *ńit*. Tot IP încearcă să-l corecteze pe primul în ceea ce privește denumirea pentru „praftură", dînd răspunsul „pană", dar apoi revine la termenul IS, *pănătuf*. Sinonimie: pentru „rîndea" apar *ȋalău șoplitor, șlítov, rîndea dublâ*; apariția determinantelor: „garniz de model", „dreptar colț", „ciocan de zidărie" (după carte!).

Renunț la răspunsurile aproximative (și derutante) pe care mi le-ar putea, eventual, furniza cineva pentru moară (așa ceva nu este) și nu pun întrebările din acest Q, și nici pe cele referitoare la *Olărie*, din Q pentru *Meserii*.

655. IONĂȘEȘTI, Nicorești, jud. Galați
(20 – 23.IV.1970)

Locuitorii din această zonă (ca și cei de pe la Străoane) pretind că la ei se vorbește literar, ba chiar „muntenește" (?). De fapt, sînt mîndri; ca viticultori, se consideră mai „ridicați" decît cei din jur. Îi disprețuiesc pe „mocani"; ei nu s-au ocupat de oierit (ceea ce nu se adevărește; am găsit un bun IS pentru acest Q).

Cînd, în prima seară, în căutarea IP, stăm de vorbă cu familia Topliceanu asupra scopului anchetelor și exemplific cu pronunțiile *kî* pentru *pi* și *y* pentru *vi* (cele mai pregnante pentru zonă), gazdele contestă asemenea „țărănii" pe la ei. Fără să se mai supravegheze, soțul mă îndeamnă apoi la un pahar de *yin*! Rîdem (era și directorul școlii de față), iar gazda se rușinează; mai tîrziu, pronunță „am *kîcat*!". Soția, care vorbește afectat, prețios, „se dezumflă" și-l admonestează,

Scanned with OKEN Scanner

nervoasă: „chiar ai *kîcat*!". Pînă la urmă nu am putut face ancheta cu acest locuitor (cred că nu am pierdut mare lucru!). IP pe care l-am găsit la Ionășești este preocupat de exactitatea răspunsurilor în ceea ce privește descrierea realităților luate în discuție. În condiții de anchetă (dar nu și în vorbirea liberă), apar numeroase fonetisme literare, pe care nu și le poate reprima, și forme hipercorecte: *băiați* (pl. de la *băiat*), *beate* (pl. de la *beată*). Cred că nu se poate desprinde de tonul vorbirii lui „publice"(este deputat); recunoaște că, la ședințe, pronunță *peatră, șosea* (nu *kátrî, șușá*). În general, nu se poate acomoda la cerințele anchetei. În ultima zi, am pus întrebările din partea cea mai grea de la sfîrșitul QG (cu multe verbe) în cursul dimineții, căci m-am temut că după masă, informatorul fiind mai obosit, va merge și mai greu.

De fapt, trebuie să observ că în ultima zi s-a adaptat la „gimnastica" pe care o impune Q și a mers mai bine. Corectează „scăpări" de pronunție destul de „subtile": *mércuri* în *mjércuri, nisip* în *năsîp* etc. S-a descurcat mulțumitor, pînă la urmă, și pentru formele verbale (am înregistrat, și la el, gerunziul *vîndînd*, în formula, destul de convingătoare, *vîndîndu-i*; ca de obicei, cel mai firesc apare gerunziul de la (a) *vrea*, la întrebarea „am făcut ceva cam în silă...?!" – *vrînd, nevrînd*!). Desigur, de la (a) *da*, gerunziul a fost *dîndu-i*.

Mai bun pentru lexic: „*dăsagi* au mătcașii" (locuitorii din Matca); la [ρ], *cocăială* 'căldură mare'; față de *nămol* (?), *noroi* e „pe boierește"; [B] zic *omăt*; a *drege* porcul 'a castra'; *képt* de deal; termenul *măgură* îl știe doar în toponime: Mănăstirea Măgura, Muntele Măgura; *Sîrétiu* este „gîrlă"; se întreabă „gîrla-i mare?"; reproduce cuvinte și formule auzite în diferite împrejurări: „*ausvaisuri* nemțăști". Pornind de la „luceafăr", ne spune că a apărut o stea cu coadă, la răsărit, pe care el o vede, la ora 4 dimineața, de vreo patru săptămîni; la început a fost cu coada la dreapta („a secetă"); acum e cu coada la stînga („a război"). IS de la *Agricultură* și *Viticultură* (din Coasta Lupei) justifică mereu forma de pl.; de ex., pentru „colțuri" rămase nearate: „unu-n deal și unu-n vale", sau pentru „îmblăciu", răspunde „mlădoace"; încerc un sg., și-mi răspunde „mlădoaca" (articulat), comentat: „nu-i o greutate, că dacă este-n realitate..." (pentru „coada îmblăciului" răspunde „par", iar pentru „hădărag", iarăși „mlădoacă", pl. „mlădoace"!). Informații etnografice: tăvălugul de piatră era înainte folosit pentru treierat. La întrebarea pentru „(via) dă ochi", răspunsul prim este doar „dă", apoi „dă yiia, curgi".

IS de la *Oierit* este la început oscilant în privința fonetismului local și, culmea!, îi sugerează formele respective cel folosit ca IP, mai bun în postura de *observator*, dar ciobanul se adaptează repede, dă rapid și sigur formele de prezent indicativ de la verbele (a) *jănțui* și (a) *codi* 'a mițui'. IS de la *Meserii* formulează singur pl. chiar după cîteva prime întrebări. Știe și termeni „nemțești", dar nu numai de unelte (de ex., alături de *zidar*, spune că *nemțăști*

Scanned with OKEN Scanner

este *maur*), căci a fost *prizoner*, în timpul primului război mondial, la Brăila (deși era de numai 17 ani)! Mielul îl *beleșt*^{i}, dar „vine urît"! (răspunsurile la această întrebare ar furniza o contribuție interesantă pentru aspectele psiholingvistice în condiții de anchetă).

Nu am făcut QS *Morărit*; nici la Ionășești, nici la Coasta Lupei, căci, deși pe Siret, nu este moară de apă. Preotul ne spune că a fost, pe vremuri, o moară a unui boier, Catargi. Cînd a fost o mare inundație, în 1874, a intrat apa pe gîrla morii. Oamenii s-au mutat cu casele pe malul mai înalt. Moara și casele au fost „mîncate de apă".

644. COROD, jud. Galați
(17 – 19.V.1970)

Sevastre Vasile este un subiect excelent, antrenat de anchetă, la care reacționează ca un colaborator avizat: furnizează amănunte despre „lucruri" și obiceiuri, comentează variante fonetice și sensurile cuvintelor, face observații asupra sinonimelor (cu interes pentru aspectele diacronice). Nici o dificultate în ceea ce privește înregistrarea unor fonetisme și forme locale („iotacizarea" verbelor, *ș* în *dișchid, dișchic, h* în *cohor*, epenteza lui *i* în *drainiță*, finala *șc* / *șs* în *cloșce, cușc, pușs*; dar *veșt*^{i}, de la *veșcă*). Abia pe la jumătatea anchetei apare însă *d*. Fonetisme mai „subtile" corectate „regresiv": *cămașă*, [k] *cămeșâ, măsá*, [k] *măsá, dintîi*, [k] *dintăi*.

Formulează îndată pl. din proprie inițiativă, indică, paralel, forma moțională (masc. și fem.), adjectivul pornind de la substantiv, eventuale verbe formate de la substantive (de la *zîmț* – *„am zîmțît* secerile"). Formele conjugării verbelor apar ușor și firesc; numai la început a avut ezitări în ceea ce privește gerunziul, conjunctivul perfect și m.m.c.p. Neologismele sînt cuvinte „cioplițele, radicale"; le ironizează utilizarea: „am făcut un buboi în pardon și mă doare curul!". Subliniază contexte în care apar unele cuvinte: *țarnă*, în sintagma *„hindichiul* țărnii" – șanțul, cu *coamă*, făcut ca să nu „dea" vitele în semănături; *curpen* – „spune tot, ia-o de la curpen!" (= de la început).

IP mă însoțește pentru anchetele cu QS pentru *Oierit* (mă previne că acest subiect nu știe carte!) la stîna de pe Dealul Mîndreștilor, ca și pentru *Meserii*. Pe IS de la *Oierit* îl ajută pentru formele verbale, iar pe cel de la *Meserii* îl „învață" să nu pronunțe *ĉocan*, ci *ŝocan*! Apare ca inf. [*] și pentru *Cînepă*, anchetă făcută cu soția sa, la care participă activ, întrucît, fiind orfan de tată, s-a ocupat și de treburi „femeiești" (este chiar poreclit „fecior de babă"). O corectează și pe soția sa, să nu vorbească cu *ĉ*; fiindcă el s-a „gramaticalizat", cînd aceasta dădea prima formă de la timpul unui verb, IP relua grăbit, satisfăcut, restul persoanelor, ca pe un lucru pe care ea nu l-ar putea pricepe! IS de la *Meserii* ne spune că dă „pluralul"; fonetismul local este reprodus conștient.

Scanned with OKEN Scanner

De Vasile Sevastre m-am apropiat foarte mult; este sociabil și comunicativ (se interesează de familia mea și mă întreabă ce salariu am; îi răspund că 2250 lei; i se pare mult!).

645. ADAM, Drăgușeni, jud. Galați
(20 – 22.V.1970)

Numele localității se trage de la cel al mănăstirii din localitate, ctitorie a unui Adam căpitanul, de pe la mijlocul secolului al XVII-lea, dar locuitorii spun că se află aici „de la Adam și Eva"! Porecla colectivă, „calici", ni-i arată ca foști dependenți de mănăstire.

IS de la *Apicultură* este deosebit de meticulos; se ocupă de albine de cca 25 de ani și răspunsurile pe care le dă se resimt de „profesionalismul" său, care se extinde pînă la a formula cu grijă singularul și pluralul substantivelor. Un efect îl reprezintă și fonetismele hipercorecte: *besmetic*, *mere* (= miere). Pentru formularea pl., IS de la *Cînepă* (soția IP) este ajutată de soțul său, ce urmărește atent desfășurarea anchetei.

IP este cooperant în deplină cunoștință de cauză: aspectele fonetice locale apar fără ezitări, pe cele literare le subliniază emfatic. Nu am „descoperit", nici la el, nici la alți subiecți, *t'* și *d'* notați de Sever Pop, ca să nu mai vorbim de diferențele lexicale, firești. Multe fapte lingvistice sînt aceleași: pl. *bárbi: gușă* 'bărbie'. Față de „osul spinării" și „pleș" (de la Pop), notez „șira spinării" și „chel". Nu pare, în nici un caz, un grai de tip *ĉ / ĝ*, cum s-ar deduce după Pop (s-ar putea, oare, să se fi generalizat fonetismul tipic moldovenesc?).

Nu întîmpin nici o dificultate în ceea ce privește aspectele morfologice ale anchetei; IP are o minte logică, organizată. În ultima zi, conjugă, pur și simplu, fiecare „timp" verbal (chiar m.m.c.p.), după prima întrebare, de precizare a momentului acțiunii. O reacție tipică pentru un astfel de subiect: întrucît răspunsurile sale (sau cea mai mare parte a acestora) nu mă iau prin surprindere, mă întreabă dacă n-aș putea nota și singur răspunsurile!? Spre sfîrșitul anchetei a devenit nerăbdător; a trebuit să fac cu el o înțelegere, să nu mai discutăm mereu „cît mai avem?" (după felul cum răspundea, am putut stabili, destul de exact, cam cînd vom termina). Pe data de 21 („Constantin și Elena"), după-amiază l-am lăsat „liber" (bănuia că va avea musafiri, el fiind „Costică") și am făcut anchete cu QS. Inf. pentru *Oierit* este destul de slăbuț; am avut noroc de soția sa, care l-a „secondat" cu succes.

660. BOLOTEȘTI, jud. Vrancea
(22 – 26.VI.1970)

Prima impresie (confirmată apoi) este aceea că graiul din Bolotești nu aparține ariei muntenești (sudice), cu *ĉ / ĝ*, așa cum apare pe baza hărților din ALR I. Sever Pop a înregistrat, probabil, un subiect care a vorbit „frumos" (Marie-Rose Aurembou s-a referit undeva la faptul că anchetele pentru NALF

Scanned with OKEN Scanner

descoperă, uneori, aspecte mai arhaice decît cele notate în ALF!). De altfel, femeile din casele în care facem diferite Q sau înregistrări de texte îşi zic una alteia „madam!" (vorbeau două care legau la vie!) şi se miră că cineva din satul lor ar mai vorbi cu *y, ģ, ĥ*! („fudulia" podgorenilor, pe care am cunoscut-o şi la Nicoreşti).

Stăm de vorbă cu Mardare Vasile, în vederea selectării pentru IP. La început, s-a învoit (atent şi la plata zilei de lucru). Peste o jumătate de oră se întoarce şi ne spune că nu poate, pentru că va pierde o zi de la stropit la vie (marţi, căci miercuri, oricum, e sărbătoare). L-am convins cu greu, în următoarele condiţii: nu vom lucra la el acasă; marţi vom începe la ora 9, căci trebuie să termine de stropit la vie („asta nu aşteaptă!"); va întîrzia şi miercuri dimineaţă, căci merge la Focşani, să cumpere un porc; îi vom plăti trei zile de lucru! Am acceptat totul, căci după proba pe care am făcut-o, va putea da răspunsuri în ceea ce priveşte morfologia verbului.

Inf. este conştient că foloseşte registrul regional (care este, de altfel, cel uzual), dar desfide pe cel care n-ar înţelege că astfel ne oferă ceea ce urmărim noi! Este foarte mîndru şi nu prea acceptă nici o sugestie (o probă: pe vremea lui, se spunea maxilar „superior" la cel „de jos", iar „inferior" la cel „de sus"; insistăm că nu se poate aşa ceva, dar ripostează că „poate acum s-a schimbat"). Ne spune că s-a numit *Mardaru*, dar, cînd s-au făcut *buletinele* (de identitate), şi-a „schimbat" numele, care era „urît" (o oarecare apropiere de „murdaru"?), în *Mardare*. Născut în 1919, a citit ziare şi „înainte" („Universul", „Curentul"). Este capabil şi problematizat. Percepe o gamă largă de fonetisme nonliterare: *-u* („final"), „velarizarea", *ĝ* pentru *j* (în *ĝug*) etc. şi, astfel, evită *ad-hoc* fonetismele literare, dar recunoaşte cu greu existenţa formelor de pl. sau de feminin pe care nu le-a putut da imediat.

Pe baza observaţiilor anterioare referitoare la aceste aspecte, dar mai ales cu privire la reacţiile de „modelare" gramaticală *sui-generis* din cursul anchetei pentru formele verbale (toate, în fond, indicii ce reflectă gradul de abstractizare de care dau dovadă subiecţii răspunzînd la un chestionar), am hotărît ca toate comentariile şi reacţiile acestui subiect pe marginea anchetei să fie notate într-un caiet special, operaţie care i-a revenit Doinei Hreapcă. Obiectivele fixate sînt, în linii generale, „negarea" pluralului sau „justificarea" acestuia, mai ales pentru substantive defective sau colective, conceperea răspunsurilor privind „conjugarea" ca reflectînd raporturile dintre diferite persoane (ca raporturi reciproce) etc. S-ar putea realiza un „instrument" de „iniţiere" în interpretarea răspunsurilor de pe o hartă lingvistică, căci adesea redactarea hărţilor nu poate transmite aceste aspecte metalingvistice, iar o interpretare agravată simplist de conformismul „istoricist" poate duce la concluzii eronate, rizibile pentru dialectologul „terenist" (vezi în volumul de faţă, I. 3.1.2.).

Cu pauzele „planificate", putem respecta programul şi ne înţelegem cu subiectul, mai ales că e satisfăcut de cumpărarea porcului, cu atît mai mult cu cît a călătorit *la* şi *de la* Focşani *pe gratis*. Comentează, cu cine stă de vorbă, aceste

Scanned with OKEN Scanner

„bafte" („vorbă țigănească"). Se mîndrește că știe de toate: „numai popă n-am fost!" (de fapt, este deputat în consiliul comunal, a fost secretar de OB și șef de echipă – ne spune că era „colțos" la ședințe). Subliniază că el e cinstit, că știe legea (asta n-are nici o legătură cu „baftele" de mai sus!); despre el, în sat „n-ar trebui primar și milițian". Sensibil la faptul că-i scriu numele pe coperta caietelor de anchetă. Se interesează „pe departe" cum este organizat învățămîntul universitar (fără să lase să se vadă că nu știe).

Nevasta lui Sava Ichim, pe la spatele nostru, își amenință fiica cu pumnul, atunci cînd o înregistrăm pentru texte; nici n-a vrut să ne răspundă la salut. O vecină ne relatează că respectiva ne-a refuzat pentru că „nu vrea să ne facă nouă salariul; să mergem la muncă!".

Realitatea lingvistică pe care o contestă diferitele „madam" din Bolotești: despre cei care evită fonetismul dialectal, se zice, în sat, că vorbesc „pe alintatele"!

666. NEGRILEȘTI, Bîrsești, jud. Vrancea (26–30.VI. 1970)

După ce am trecut în fugă prin însemnările DH de la Bolotești, am convenit să continue aceeași operație și în această localitate. Am notat răspunsurile la QS *Cînepa* cu o bătrînă, excelentă în ceea ce privește toate aspectele graiului local, uluită ca de draci de magnetofon (a ascultat fragmente din înregistrări): rîdea, își făcea cruce și își scuipa în sîn!

IP ne-a fost recomandat de către preotul din sat. Este inteligent, cu intuiție lingvistică, dar (la început) un pic prea docil. În vorbirea lui nu apare *-u* „final", prezent la alții din sat (să vedem pînă la urmă). Compară registre fonetice și evită *ad-hoc* fonetismele literare (*ĉ*, labialele „intacte"); uneori, pronunțiile regionale și cele literare apar în variație liberă, fără să pot sesiza o „atitudine", un „control" propriu-zis (*ḑ: z; ĵ: j;* „velarizarea"). Rar apar pronunții emfatice (finalele *-ă, -e*) și forme hipercorecte (*mea* – fem. de la *miel, miner – mîner*). În ceea ce privește lexicul, este preocupat mai ales de comparația cu alte zone geografice.

M-am bucurat de admirația lui; la sfîrșit, mi-a spus: „nu trăiți degeaba!". A urmărit cu atenție desfășurarea anchetei. Ne-a dăruit un caș afumat, în „tipar".

Am vizitat *vîltori* și *pive*; au mai avut astfel de vizite (etnografice) și sînt obișnuiți cu „oferte" (o femeie ne-a propus să ne vîndă un tipar de caș).

Duminică, horă în sat, pe un tăpșan lîngă rîu (n-am mai văzut de mult așa ceva!); hora „deschisă" (nu *în cerc;* am făcut fotografii). „Solist" era un bărbat care cînta din solz de pește, acompaniat de un acordeonist. Foarte multă lume privea, de pe margine.

„Rîul" este și aici numit *vale;* am înregistrat și *gura văii* pentru 'locul unde o apă se varsă în alta' (de aici, probabil, *vălar* pentru 'membru al cetei de flăcăi

Scanned with OKEN Scanner

care practică *vălăretul*, sau *vălăria'*, termeni înregistrați curent în sudul Moldovei, nu numai în Vrancea, ci și în jud. Galați).

Într-adevăr, spre sfîrșitul anchetei, fără vreun control, ci pur și simplu din „obișnuința" cu faptul de a răspunde la Q, apare frecvent și *-u* (uneori slab perceptibil: *năsíp*^{u}, *batíc*^{u}, alteori „normal": *maĭ*^{ə}/ luna ~ /, *șorț*^{u}, *sî saĭ*^{ə}/ /pers. 1/, chiar într-un neologism, *abator*^{u}). Imperativul de la (a) *fi: fíĭ di rînd cu lumea!*

633. OANCEA, jud. Galați
(28.VII – 1.VIII. 1970)

IP acceptă că poate vorbi și „lat"; „lămurirea" deplină s-a realizat cînd, discutînd ceva cu șoferul nostru și cu primarul, a vorbit fără „umbră" de fonetism literar. I-am explicat că exact așa ceva vrem și a înțeles, dar, în continuare, a avut frecvente oscilații, mai ales în privința „palatalizării" și a apariției fricativelor pentru *ĉ/ĝ*. De fapt, în acest din urmă caz, nu pot surprinde (în special cînd se repetă cuvîntul, ca formă de pl.), dacă [k] se produce într-un „sistem" de corespondențe, sau IP „judecă" situația de la caz la caz! Oscilații și în ceea ce privește *ș: s* în formele verbului (a) *deschide*. Abia în a treia zi a anchetei pare să nu mai aibă nici o „precauție" în privința pronunției dialectale.

„Conjugă" foarte ușor; cred că nu face „concesii"; [D] *plînsáĭ* (1, perf. s.) „se zice la Roșcani!" (?): Susține că *fusăș* ([2], m.m.c. perf.) este forma obișnuită (pentru [5] apare *fusăsîț*); *umplusăsîm* apare în vorbire! Deși „necontrolat" la modul absolut, folosește, paralel, *a* și *o* la pers. 3 sg. a perf. c.; în răspunsurile la Q mai ales *a* (făcut), în vorbire, predominant *o*. Plurale analogice sau „forjate" de nevoie, cînd este vorba de termeni neutilizați (*fúrur*^{i}, o *kîuî*, două ~, apoi *kîur*^{i}, respectiv *cuáne* – de la *con*, de brad) sînt, mi se pare, destul de puțin frecvente. În orice caz, formele verbale reflectă cel mai puțin fonetismul regional (și chiar pe cel popular). O caracterizare după acest compartiment al anchetei ar falsifica complet imaginea graiului local (aici și aiurea). De fapt, lucrurile pot fi prezentate și astfel: influența literară în contexte de „modelare" gramaticală.

Preocupat de „mersul" anchetei, ne-a spus că s-a întrebat, acasă, dacă există o întrebare și pentru „seceră"! Exemplifică unii termeni sau îi ilustrează cu diverse contexte stereotipe: la (a) *blestema*: *kîcá-ț-ar vîrfu lińgi*!; la *albastru*: „ochi albaștri ca de viperă"; la *căprui*: „fură inima oricui"; *lulea* „fumează turcii și grecii". Termeni specifici pentru zona de baltă: un „*răslav* de apă" este o „parte de *luĉ* unde nu este păpuriș"; *săilíc* (trei silabe)' vad'; *pleyíĭ*.

Lexic „deosebit" sau comentat: *grif* 'condeiul cu care se scria pe tăbliță de ardezie'; tatăl său spunea *carnańuálî* pentru „joagăr"; pentru „din buruiene" ('bastard'), în Basarabia se zice *baistríc*; tot aici, pentru „furcă" se zice „iabá",

Scanned with OKEN Scanner

iar pentru „pepene" – „harbuz"; copilul mic se ține în „albie", cel cumpărat de la oraș este „leagăn"; *muiere*, se zice; „nu des, dar așa scrie și în carte"; „briceag" e „cuțitașul cu *mănunchi* de lemn"; *păcurar* este termen auzit „la aparat; cioban, în Transilvania"; *agricultor* este „învățat la școală". Atent, în general, la sinonime: „saltea, mindir, păier" – zic „bătrînii" (sub notația [B], pentru diferite răspunsuri, reproduce vorbirea mamei sale).

Apare un inf. [*] interesant pentru anchetă, dar (notez pe fișa 6) „er hat keinen Zahn"!

Joc consecvent în legătură cu obținerea pl. la IS de la *Cînepă*: (la *scîndură*) „două scînduri, una dinainte, alta dinapoi"; (la *drugă*) „dacă ai două, două drugi, dacă ai trei, trei drugi"; (la carîmb) „aduce *un carîmb* și mai aduce unul; aduce *doi*!". Reacțiile și comentariile IP pentru astfel de situații au fost notate de către DH într-un caiet special. Grecii care au fost aici (*Valenátos, Fostíni*) au botezat copii din sat, dîndu-le nume ca *Aristotel, Pericle, Hristița*.

665. ROTILEȘTII MARI, Cîmpuri, jud. Vrancea (22–25. IX. 1970)

IS pentru *Oierit* este foarte potrivit pentru anchetă. Crede însă că-l „dăm la radio"; de aceea, ne-a povestit cu obidă, cum se face *astăzi* brînza!. El, care știe meseria, nu este decît paznic de noapte. Pentru *Moară*, am plecat cu directorul, Vlad, cu bicicletele, pînă la capătul satului (care se întinde pe 9 km). Cînd ne întoarcem, ne așteaptă un alt morar, care se întreținea cu ceilalți membri ai echipei. Cu acesta am „dublat" ancheta pentru *Morărit* și *Meserii*.

Melinte Ion, pe care directorul ni-l propune ca IP, s-a dovedit foarte bun. Înțelege imediat scopul anchetei și se declară el însuși „potrivit pentru așa ceva" (așa a și fost!). Dar, seara, la el acasă, intervin dificultățile. E cantonier la un drum forestier; îl va înlocui fiul său, dar asta era deja prevăzut, pentru că trebuia să meargă la Mărășești, după porumb. Soția se împotrivește să rămînă acasă, ca să lucreze cu noi, nu putem să n-o înțelegem, și ne ajută dl Vlad: îl „învoiește" pe unul din băieții lor, să meargă cu mama la Mărășești (acesta este elev). Alți doi băieți ai lui nea Melinte sînt studenți la București; după aceștia, ne declară, și-a schimbat și el vorbirea. Procesul, își aduce aminte IP, a început pe cînd făcea armata (la Tg.-Neamț!); este vorba mai ales de cuvinte, dar și de pronunții. Ne spune că soția sa, care nu a umblat prin alte locuri, vorbește „mai bătrînește" (el face comparații cu limba din alte zone, pe unde a fost). Cu ea am făcut QS *Cînepa* (sigură de sine, comunicativă, foarte bună pentru fonetismul regional). IP este inteligent, cu simțul limbii dezvoltat. Nu face nici un efort pentru a reda fonetismele locale, dar pronunțiile literare apar și ele, adesea. Cele mai afectate compartimente: formele de pl. și cele ale conjugării verbelor (în multe cazuri

Scanned with OKEN Scanner

nici nu pot distinge dacă este o anumită intenție de vorbire după un „model" pe care îl are în minte, sau de o oarecare „emfază"). Mai ales în astfel de cazuri consemnăm rezultate ale unei comunicări artificiale, deși subiectul este deosebit de subtil. În afara faptului că se interesează cum transcriu unele sunete (*ń, ĺ, ŝ, ẑ*), îmi propune „aplicații" *ad-hoc*: scrie pe caietul de anchetă *geam* (prima dată a greșit, a scris *gheam*,și a tăiat cu creionul), apoi pronunță */ẑ/* și stă pe gînduri cum să-l scrie: „*nu poŝ*"!". În legătură cu *ŝ*, „descoperă" problema alternanțelor fonetice, în proprie manieră; pronunță *nuŝ* și *nuĉ* (pl.) și continuă: „dar la una nu poți zice altfel, decît cînd... la limba română" (adică „literar", „limba română" fiind, probabil, obiectul de învățămînt): prin urmare, fără *ŝ*. Aceeași valoare pentru „limba română" și în cazul comentariului în legătură cu pl. de la „rîndunică": *rînduniŝ*, apoi *rînduneli*, „ceva... limba română, *rîdicat zîs*"; sau, față de *țaică*, *drojde* este „mai *rîdicat*, mai politicos".

Sesizează numeroase fonetisme de obicei greu perceptibile; așadar nu numai labiale intacte în poziții de palatalizare, ci și formele iotacizate ale verbelor în *t, d, n, r; j* în raport cu *ẑ* în *jug*); *i* după *s, z, ț, r*. Are un adevărat „tic" verbal, *zîs*, cu multiple... funcții: „țaică *zîs* drojde", „fin *zîs ĺin*", „fată *zîs* fete" (așadar și în legătură cu apariția pl.; la fel, pentru formele verbale dintr-o paradigmă).

În general, neologismul este folosit „corect" ca formă și ca semnificații (dar, un alt automatism: *îndiferent* înseamnă „depinde"). „Justifică" pl. pentru cazuri ce-i par, oarecum, ieșite din comun: pentru 'fîneață': „cosire", pl. „cosiri" – „da, la mai mulți oameni" (mai multe observații, în caietul pe care face însemnări DH). Contestă indirect pl. prin completări; de la „streche", mai întîi „strechii", apoi „muște de streche" (cel de la „patlagină" este... ocolit: „două foi de ~").

Codru este și pentru el un termen literar cumva („cînta cucu-n codru", dar se zice „hai la lemne la pădure!"); alte observații: „fierarului" i se zice „*țigan*, chiar dacă-i român". Respinge superlativul cu „foarte" (în „traducere", la î. 1975); ei nu vorbesc „cu *foarte*", pentru că-s „țărani".

Foarte bun pentru „conjugarea" verbului, care nu-l „solicită" în mod deosebit. În cea de a două zi a anchetei, declară: „n-am mai stat o zi pe scaun; i-un *roman* pentru mine, rămîne o amintire pentru mine!".

(12. VII. 1971)

De la nea Melinte am înregistrat texte foarte bune. Se plînge că nu i-a „reușit" (la examenul de admitere) un băiat, la liceu, la Mărășești: „n-am avut bani!" (bineînțeles că-mi cere să-l ajut, poate „intră" la Iași).

Un bărbat relativ tînăr (cam 40 de ani) ezită să înceapă a vorbi pentru înregistrare și nu înțeleg cauza. Ca în fața unei hotărîri decisive, la un moment dat, întinde mîna după microfon; îl retrag ușor. Atunci mă întreabă dacă nu trebuie să-l bage în gură! Din cauza acestui incident, vorbește apoi stînjenit.

Scanned with OKEN Scanner

647. PRIPONEȘTI, jud. Galați
(19–23. X. 1970)

Pentru IP ne oprim asupra omului de serviciu de la primărie, nea Iordache (Sandu), căci, deși cam „ușărnic" și lenevior, este inteligent. Ne ajută pentru „amplasare": impune să ni se dea antreul de la camera unde doarme activistul de partid (!). Ne ajută să-l amenajăm sumar. Dar lucrul va merge greu, omul nostru este mereu chemat de către primar și de alții, mai „mici". Și locul de lucru este impropriu (de trecere!).

IP ne oferă fonetismul graiului local fără a se controla (măcar aparent!). Fonetismele literare apar cel mai des în două situații: a) cînd în încăperea unde lucrăm se află „oficialități" (să mai vadă ce facem noi pe aici!); în asemenea situații am înregistrat chiar *-ă* (la feminine); b) cînd, fiind obosit, trebuie să dea forme verbale. Deși s-a acomodat ușor cu această pretenție a anchetei, uneori nu „găsește" formele de auxiliar de la viitorul popular; de ex., la 1, 2 și 3, apar formele normale (*am, ai, ar* să...); la 4, tot *ar* să, la 5, *aț* să, iar la 6, normal (*ar* să), sau, eventual, alte combinații. „Normalizarea" gramaticală are efecte și în ceea ce privește forma auxiliarului de la perf. c.: *a* (cîntat), *ați* (cîntat). Uneori apare și corectarea: *o* [k] *a* (pare mai sigur spre sfîrșit).

Puține observații asupra pluralului (rar îl formulează din proprie inițiativă). Uneori , comentarii „de spirit"; de la „cruce", *cruș*, dar „sî aivî el una" [!]. Forme fără alternanță fonetică: (două) *tărnăcopi*. În general, femininele se termină în *-i*, dar intervin și diferite alternanțe fonetice și se manifestă astfel tendința de reducere a corpului fonetic: (două) *moș* (de la „moașă"), *boț* (de la „botă"), *cokîț* (de la „copită"), *kîn*^{j} (de la „fină"), *kîu* (de la „piuă"), dar (două) *sali* (de la „sală"). Și aici i epentetic în *baituzâ*.

Realism lexical: în vorbirea curentă se folosește *muiere*: „nu-i muierea acasă!"; *cale* – în expresia *a sta în cale*.

În ziua a doua este deja obosit: „mai bine la lopată"; de fapt, pentru el ancheta a reprezentat un efort aparte (am notat mai des pe caietele de anchetă că este obosit). Pentru a-l mai înviora, îmi permit unele glume: la întrebarea pentru genitiv de la *casă*, ca prim răspuns apare „ușa me(a)"; revin: „dar n-o porți cu mata!?" (și răspunde „ușa casei").

Are un tic verbal: *s*^{j} *îi* (*s îi*), „completare" ce poate apărea după orice fel de răspuns („se zice" cu valoarea de 'cică'); de ex., „mă odihnesc – *s îi*".

Folosirea cărților de specialitate se reflectă în răspunsurile date de IS de la *Apicultură*: (albine) „active la cules", (stup) „dadanblat" (ca și în vorbirea sa: „etajat", „natură", „individual"). IS de la *Oierit* își comentează răspunsurile: la întrebarea „Cum se alungă oaia", face caz de situația de comunicare: după „brrr, boală", observă ironic „fac ca-n pădure!". Nu știe termenul *păr* 'firul lung al

Scanned with OKEN Scanner

lînii'; după [D], îl admite, dar este „socoteală femeiască". IS de la *Meserii*: față de *priboi*, *dorn* este „mai complicat"; evită termenii „neconvenabili": *jupoi* (mielul), „altfel/belesc/ este urît". Foarte bună IS de la *Cînepă*, atît pentru ancheta cu Q, cît și pentru texte.

Și aici există obiceiul „vălăritului", care merită o explicație lingvistică adecvată (un folclorist, consultat, crede că ar fi vorba de referirea la faptul că este o „ceată a cetelor" și că i s-ar zice așa pentru că flăcăii vin „valuri – valuri"). Cred că poate fi pus în legătură cu *vale* 'rîu, apă curgătoare', înregistrat frecvent mai ales în Vrancea. De la acest substantiv a putut fi derivat *vălar*; obiceiul a fost semnalat pentru Vrancea de I. Diaconu, în *Ținutul Vrancei* (1930).

631. CÎRJA, Murgeni, jud. Vaslui
(24–27. X. 1970)

Directorul, Const. Chirică, ne recomandă și ne aduce pe un vecin al său pentru IP: binevoitor și cam sfios (chiar docil la început). Vine în seara primei zile, acasă la director, unde stăm noi, ras, spălat și curat îmbrăcat, cu un caiet în mînă! (este deputat și a venit ca la o... ședință!). Colaborarea ne este ușurată de faptul că și pe data de 26 oct. este sărbătoare. În ultima zi, lucrăm pînă tîrziu, pentru a „prinde" inform., veniți de la treburi, în special pentru înregistrarea de texte.

IP nu sesizează *ŝ*, *-u* („final"), formele „iotacizate" ale verbelor; controlează „palatalizarea", pe care nu o evită sau o reproduce prin corectări regresive (însoțite uneori de... sudalme: *fíri*... mama lor!, *hîri*!"). Corectările de acest tip provoacă și apariția unor fonetisme în mod sigur „necontrolate": *bívol*, [k] *gîhol* "; în cazul *cuptor*, [k] *cuptior*^{jy} avem de-a face cu „refacerea" unui „complex" fonetic regional.

Și afonizarea finalei cuvîntului poate duce la schimbarea tipului de pl. al femininelor: *pet*^{j} (de la „pată"), *sob*^{j}, ca *hrug* (de la „hrubă"); vezi și *mart*^{j} (‹ *marti* ‹ *martiĭ* 'numele lunii'). Inf. este un tip „reflexiv", preocupat de „realii", pe diferite planuri: *marmeladă* „cînd o cumperi; zis *magiun*", sau, în legătură cu pl.: *ŝoric* (de la porc); pl.?: „[ɛ] *ŝoriŝ*, *ŝoricuri*, două bucăți de *ŝoric*!". Zicători și automatisme verbale: „și dracu-ar face armată, numai să nu fie *recut* "!"; *curcubeu* „cu trei culori cunosc pe lume!".

IS de la *Cînepă* crede că nu putem scrie *ń*; de la fiul ei, elev, știe că în franceză „se poate" (deci, iată pînă unde poate merge sensibilizarea vorbitorilor față de pronunția regională; vezi în NALR – *Mold. Bucov. Texte*, I/1, p. 95). Ne „justifică" pl.: (de la *vîrtelniță*) „una mare și una mică"; (de la *furcă*) „este furcă de mînă și furcă de picior". Același „joc" și la IS de la *Apicultură*: „două albine au două ace"; „faci două sloiuri, dacă ai ceară mai multă".

Scanned with OKEN Scanner

IS de la *Oierit* îi plac desenele de pe Q, pe care le urmărește cu atenție și le comentează: „ăsta/autorul/a fost cioban, nu profesor!". Pentru cel de la *Meserii* vorbirea populară este „limba femeilor" (ceea ce observase cîndva și D. Cantemir!).

632. SUCEVENI (OARBA), jud. Galați
(16–20. XI. 1970)

Rezultatul preocupărilor pentru alegerea IP după prima zi: ar fi bun Ion Nica, dar are un mic defect la dinți; Stroia pare cam „zăpăcit" (dacă nu o fi fost un pic beat!?); Lefter – are o buză umflată, pronunția nu este prea clară, dar este bun la „gramatică" (să mai vedem, la nevoie...).

Locuitorii din Oarba sînt numiți „mocani", așadar veniți de undeva dinspre Transilvania (sau din Bucovina), fiind cîndva oieri. Așa s-ar explica păstrarea, semnificativă, a sunetelor *ĉ / ĝ*, dar, poate, și sonorizarea dentalelor sau a fricativelor surde în grupuri cu sonante: *codlon, codleț, padlagele, manjătă*. Din cauza ploii, oamenii sînt în sat și putem „alege". Îl „verificăm" pe D. Presură: este inteligent, bun la „gramatică" (acest aspect a devenit un criteriu peste care, în ultimul timp, n-am prea trecut). Un adevărat record: ne-am „învoit" în zece minute! Ca și alții, mai tîrziu avea să regrete: după două zile, ne spune: *„ń-aț farmat* tot creieru". Subiect bun (evită, conștient, fonetismele literare, iar pe unele din cele regionale le respinge pur și simplu: *ĥ* în formele de conjunctiv ale verbului */a/ fi* „nu vine bine!"). Ne previne că „vorba lor" este deosebită de a celor din jur. În vorbirea liberă (și în răspunsurile la Q) apare însă și *ŝ*.

Furnizează sinonime, indentifică registrul de folosire a unor cuvinte și comentează cu umor diferite forme: *curte, ogradă, bătătură; rîu* este „din carte"; (femeie) *doică* (î. 546) – termenul ar fi luat de la creșterea albinelor: „provine de la albinele-doici"; îl preocupă termenul *păcurar*: a auzit la difuzor cîntece „cu oi și cu păcurărițe" și nu știe „ce-i cu asta?"; în legătură cu pl. de la *soacră*: „dacă ai două, nu-i bine!".

Abia la sfîrșit, de oboseală, are scurte „eclipse" (deși am notat răspunsurile din porțiunea cu care se încheie QG la începutul ședinței de după amiază, pentru a evita ca acest moment „critic" să se plaseze la sfîrșitul zilei). Am lucrat la primărie: IP stă în picioare, lîngă sobă; cred că se gîndește între timp la altceva! „Justificări" ale pl. la diferiți subiecți: „doi strungari dacă am două strungi"; „la două căldări – două torți" (*Oierit*); „două spanțuri sînt numai la ales!" (*Cînepa*).

628. EPURENI, jud. Vaslui
(21–24.XI.1970)

Este greu să găsim și subiecți. Îl avem în vedere pe cel care ne dă răspunsurile de la QS *Oierit*, dar ne sperie perspectiva de a ne tîrgui cu el pentru

Scanned with OKEN Scanner

fiecare formă gramaticală. Motivează constant pl.: (de la *mînzărar*) „dacă ai 200–400 de oi, pui doi ciobani mînzărari"; (de la *sterpar*) „dacă ai 4–500 de oi pui doi ciobani sterpari"; admite pl. *șuntături* ' semn la urechea oii': „da, la amîndouă urechile, una la o ureche și alta la altă ureche" etc. Aceasta ar fi, desigur, o formă de comunicare „completă", dar noi avem prejudecata că subiectul ar putea să facă abstractizarea pe care o reprezintă posibilitatea comparării formelor gramaticale fără motivație permanentă, cu referire la planul concret, al realităților. Așa cum ne prezintă lucrurile acest tip de informator, aflăm date despre „oierit", și despre felul... cum au apărut formele gramaticale în legătură cu cuvintele din terminologia oieritului, ceea ce noi nu mai credem necesar să descoperim (pentru că procesul este identic la nume și verbe indiferent de domeniul lexical *x* sau *y*). Nu putem, firește, să lămurim această situație cu fiecare subiect în parte.

De altfel, problema numărului substantivului și a formelor verbului reprezintă o „premieră" absolută pentru informatorul nostru, care este analfabet. Încercăm însă să folosim înclinația sa pentru „motivație" și narațiune explicativă înregistrînd, pe bandă de magnetofon, texte „libere" și „tematice" (în legătură cu profesia), cu bune rezultate (cf. NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/1, 58–61); înregistrăm, de asemenea (și aici), discuția pentru obținerea formelor verbului (a) *jănțui* (vezi, mai sus, 2.3.).

IS de la *Meserii*: „în sat zicem *ńit*, cînd le cumpărăm, zicem *nituri*".

IP este o femeie tînără, de 40 de ani, agricultoare, „casnică" și care se ocupă și cu țesutul. Prezentă în viața socială, ceea ce i-a ascuțit simțul observației și... replica (soțul ei fiind operator de film la căminul cultural, ea vinde bilete; „film" este de două ori pe săptămînă). Pentru ea, palatalizarea labialelor este o pronunție specifică bătrînilor (chiar în vorbirea ei, apare *y*: „ia yinâ!"). Prin urmare, în cursul anchetei, „constatăm", împreună, că la Epureni se pronunță *albi* și *alg*, că [B] zic *ńercur*', *ńierăsteu*, *ńier*" (ea pronunță *fier*", dar pl. de la *kilogram* este *kîli* (fără nici o reacție!). Astfel de forme pot apărea, desigur, fie spontan, fie în cadrul convenției deja stabilite: *kátrâ*, (la *livorver*, înainte se zicea) *kîstol*"; poate fără posibilitate de comparație, ca și în alte cazuri, este *pléyiii*. De fapt, vorbirea locală este ilustrată de fonetisme diverse; în afară de velarizare, -u „final"; *-ă, -e: -â (î), -i* etc., pronunții „necontrolate" sînt *pîhói*", *sai*" (1), *áșîțî* „arșiță" etc. Permanente oscilații între *ĉ* și *ŝ* (mai rar pentru *ĝ ẑ*, diferență pe care o sesizează mai ales soțul ei). Apariția corelativă a unor sunete specifice: *ĉireș*, [k] *ŝireș*". Cînd sînt de față mai mulți membri ai echipei (deși ne aflăm în ultima zi a anchetei), vorbește, involuntar, „mai ales": *mișc, apropii* (trebuie să revin: [B]? – *ńișc, aproḱii*).

În vorbirea bătrînilor semnalează *cohor, horbâ, hulpi, hospodărie*. Pe diferite porțiuni ale Q, este secondată de soțul ei (armată, zidărie, prelucrarea pieilor – din QG). La rîndul său, fiindcă s-a pus la curent cu exigențele anchetei, insistă asupra pronunției locale a termenilor din QS *Agricultura* și *Viticultura*,

Scanned with OKEN Scanner

pentru care a dat răspunsuri soțul. Și acesta comentează lexicul din răspunsurile soției: „doică" ziceau ardelencele aduse de boieri; așa li se spunea acestora; pe urmă, li s-a spus și celor din sat (înainte se spunea „mancă"). În Banat, pentru „cioban", „mocan", se zice *păcurar*.

IP ne „logicizează" ancheta: sg. de la „cruci" de la vîrtelniță este formulat de circumstanță, pentru că, de fapt, sînt două: „așa se formează"; la fîntînă sînt *ghizdele*, deci sg. ar fi „bucată de *ghizdea*"; de la „pantaloni", „izmene", sg. ar fi „o pereche de...". Față de colectivul „zarzavaturi", sg. ar fi „o ceapă", „un morcov"; de la „vamă", pl. este „mai multe kilograme" – „nu poți da mai multe *vămi*!". De la „roată", pl. e simplu: „patru roate".

„Vălăretul" este un obicei de Anul Nou; se umblă cu muzica.

663. PRALEA, Căiuți, jud. Bacău
(22–25.II. 1971)

Practic, ancheta cu QG am făcut-o în ultimele două zile, căci a fost greu să-l „cîștigăm" pe Titu Ghimici, care, de la primele discuții, s-a dovedit capabil să ne ilustreze faza actuală a graiului din Pralea. Și-a „negociat" prelung și în amănunte „colaborarea"; în ciuda eforturilor noastre, nu am reușit să-i satisfacem pretențiile și a rămas nemulțumit, inclusiv în privința plății. Desfășurarea anchetei s-a resimțit de această stare de spirit, deci înfățișez în amănunte evenimentele. Ne pretinde să-l „învoim" de la șeful de echipă și de la brigadier, de la Căiuți (a doua zi, HB va merge la Căiuți să-i aducă „bilet scris de brigader"). De la ora 6 dimineața îl așteptăm pe șeful de echipă (pe nume Condei; a fost ofițer, „se tem oamenii de el!"). Cînd vine, îl „cerem" pe T. Ghimici, promițîndu-i aprobarea brigadierului, ce-i va fi adusă de colegul nostru. Se duce la pădure și ni-l trimite pe Ghimici, care ajunge la ora 10. Pînă atunci, vizităm biserica de lemn, de pe deal. Este pustie și înzăpezită.

Începem lucrul cu porțiunea din QG referitoare la *Casă* (î. 652), pentru a nu-l „provoca" pe IP, fire ușor irascibilă. La amiază, vine HB de la Căiuți; omului nostru i s-a dat „concediu", nu „învoire", ceea ce îl nemulțumește (deși e numai pe 2–3 zile). El voia să-i rămînă concediul întreg (este muncitor forestier), pentru ca să stea „cu casa", soția urmînd să plece pentru un tratament. De altfel, din cauza soției (care s-a opus) nu am putut pleca să facem ancheta la Căiuți, unde cred că am fi lucrat și locuit în condiții mai bune. Deci, am lucrat într-o atmosferă *quasi*-ostilă. Pe la prînz, i-a venit o fiică cu doi nepoți (și cu urmările de rigoare!). Trebuie să procedăm cu multă diplomație ca să reușim „izolarea", prin închiderea ușii dintre cele două camere.

În ciuda tuturor acestor dificultăți, rezultatele pot fi socotite „mulțumitoare". Primele observații asupra vorbirii subiectului: *-u* („final") destul de slab perceptibil (față de alți localnici); formele „iotacizate" ale verbelor apar spontan; *o-* și *u-* (inițiali) frecvent diftongați; corectează „regresiv" evitarea palatalizării labialelor (și labiodentalelor); alternanța dintre *ĉ / ĝ* și *ŝ / ẑ*; forma de auxiliar *a*

la pers. 3 a perfectului compus (frecvent, la diferite verbe, pers. 3 = cu pers. 6); gerunziul în forma de feminin. În general, bun pentru aspectele morfologice ale anchetei. Elementele specifice ale graiului sînt mai fidel reflectate de texte; în cursul expunerii „legate" se controlează mai puțin. O fiică a sa, țărancă, îi atrage atenția că și-a „ascuțit limba". Cum s-a petrecut faptul: el însuși ne declară că pe *ń* „l-a pierdut" în timpul serviciului militar (la București); acum, cînd este vreme rea, la pădure, în bărăci, se face prelucrarea instrucțiunilor pentru prevenirea accidentelor de muncă; ascultă la radio (nu mai vede să citească). Astfel de „modele" îl influențează, căci are „simțul" limbii (observă diferențele dintre pronunțiile *sticlă – steclă, înkédic–înkélic, lingură– ļungură* etc.). În aceste condiții, existau premisele unei prestații aproape „exemplare", dar IP nu face (constant) efortul de acomodare la „convenția" de „arheologie lingvistică" a anchetei. Asta din cauză că este nemulțumit: „colaborarea" îi apare ca o corvoadă (ne atrage atenția că, la pădure, în unele luni, cîștigă mai mult de 30 de lei pe zi, cît îi dăm noi, care i-am plătit, lui și soției, 120 de lei, plus ceea ce ne-au cerut pentru două mese modeste: cartofi, varză, cîteva ouă).

Mai convenabilă îi apare „povestirea" propriu-zisă (sîntem și noi de acord!). În ultima zi ne-a spus că în seara trecută a fost amețit (din cauza anchetei) și că a trebuit să ia o „pastilă" ca să poată dormi. Declară că nu va mai sta pe scaun măcar o lună, căci s-a „săturat"! În rezumat, se poate trage concluzia că Titu Ghimici nu prea face compromisuri, în favoarea arhaismelor și regionalismelor, ci ne „arată" cum vorbește el. În fond, nici nu ne trebuie altceva: tipul graiului se determină pe baza ansamblului răspunsurilor și nu ne putem preface că vrem să ignorăm ceea ce nici vorbitorii „de rînd" nu ignoră!

Pentru QS *Apicultura* notăm răspunsurile soției sale: a învățat să crească albine de la un învățător, pe nume Rău, care, însă, „se furișa" de ea (= se ascundea). Pentru *Meserii* găsim un bărbat destul de în vîrstă care, la început, se temea pur și simplu să stea de vorbă cu noi (nu voia să vină de pe grădină, unde lucra). Îl convinge Anica Petrea (inf. pentru *Cînepă*), care ne însoțește prin sat (îmbrăcată doar cu o boandă, cu nasul roșu de frig și împletind cu andrelele din mers, cum am mai văzut și la Soveja). IS de la *Meserii* a citit cărți de-ale copiilor săi și *Biblia*. IS de la *Oierit* ne oferă aspectele fonetice și lexicale ale graiului la fel de bine atît în răspunsurile de la Q, cît și în textele înregistrate.

627. FĂLCIU, jud. Vaslui
(2–5.IV.1971)

În căutarea IP, facem sondaje: o femeie – dar are proteză!; un bărbat, ce pare foarte bun, dar i-a murit soția în urmă cu o săptămînă, iar mîine are „pomenire". Dacă nu găsim pe altcineva mîine, va veni duminică și sperăm să-l reținem și pentru luni. Cu Dumitru Stoian ne întîlnim pe drum și constatăm că ne

Scanned with OKEN Scanner

vorbește „dialectal" (*ŝ, ẑ, ḱ* /pentru *pi*/, *ǵ* /pentru *bi*/, y/pentru *vi*/), așa cum am observat și la alți localnici din prima zi, în anchetele cu QS (la un vorbitor am surprins un *-u* „final" slab perceptibil).În condiții de anchetă, ne redă fonetismul local cu obișnuitele oscilații, dar are simțul limbii dezvoltat (*tăt*, nu *tot*, *se zice* „pe la Iași", găgăuzii din *Tuḱîláț* /Găgeni/ pronunță *jerni 'vierme'*, /a/ *nei*/ = ai mei/, fără *ń* etc.). În conjugare, evită palatalizarea lui *f* (de ex., la formele de conj. prez. ale verbului /a/ *fi*; pentru pers. 6, pronunță însă *sî ḱii̯i* și se autoironizează „*am ciocănit-o* la urmă!"). Din această cauză, apar forme hipercorecte în ceea ce privește grupurile etimologice *zn, zm* (*pasnic, ismene, cismă*). Formulează cu „discernămînt" exagerat pl. și este refractar la „conjugare", în ciuda adevăratelor „narațiuni" pe care le încheg pentru a-l ajuta să surprindă forma „potrivită". Deci, după răspunsurile lui, constatăm că, în mod curent, se folosește prezentul cu valoare de viitor, pentru condiționalul perfect apare imperfectul indicativului, iar m.m.c.p. mi-l refuză pur și simplu (dar înregistrăm „vorbirea", nu-i așa?). Nu s-a „gramaticalizat" aproape deloc, decît, poate, uneori, în sens negativ (pers. 1 de la imperfectul verbului /a/ *fi: sînteam!*). Nici o ezitare privind gerunziul (frecvente formele fără *-d: fuẑín, bău̯ún* /de la a *bea*/, *înŝepún* /de la a *începe*/. Pl. substantivelor sînt însoțite de observația „îi și normal", iar, în legătură cu formele verbale, constată că „treaba" este făcută „de mai mulți".

Din cauza spiritului său contradictoriu, am renunțat să-i cerem răspunsuri la întrebările din Q „suplimentar". De fapt, cred că nici nu se „concentrează" suficient, căci, personalitate puternică, se supralicitează; ne povestește ce face el în sat, ce a făcut în război (narațiune afectivă, însoțită de exclamații și înjurături „decente": „tu-i camfura mă-sî!"); este sigur că, dacă ar fi învățat carte, ar fi ajuns „în *ĉeĉé!*". Își pune în evidență posibilitățile: *capră* se numește și animalul, și suportul pe care se sprijină patul; *struț* se zice și la promoroaca de pe mustăți, dar „sînt și în America"; expresivitate: pentru „mă îmbăt", dă răspunsurile „m-am făcut praf, ~ pămînt"; pentru „cherchelit" – „ai lins coada cepului". Înregistrăm expresia „marfă chioară" pentru nuci, *harbuji*, ouă, căci „nu știi ce cumperi". Pentru a „servi" ancheta, renunță la neologisme: „ștergar, șărvet; cu *prosoabele* terminăm!". În vorbire, neologismele îl atrag (uneori, acestea, au forme cum ar fi *calicatură, platfon, accid, sifilist, aménic*). Își aduce aminte că, în armată, un *maiúr* le-a spus să nu zică „lindini", ci „ouă", „ca la găini, la rațe!", ceea ce îi provoacă, retrospectiv, o mare ilaritate.

Am început cu el prin QS *Agricultura* și *Viticultura*: abia duminică seara s-a plîns că, dacă știa ce-l așteaptă, nu se „băga"!

Facem QS *Cînepa* cu soția IS de la *Oierit*; acesta o asistă de-a dreptul emoționat și o ajută să formuleze pl.: „aici toate-s cîte două!" o lămurește el. Îi atrage atenția „să nu spuie greșit", întrucît eu „scriu tot". În ceea ce privește QS de la *Oierit*, constată că sînt întrebări pentru „toate *zapurile* de pe lume!".

Scanned with OKEN Scanner

625. STOIȘEȘTI, Banca, jud. Vaslui (12–15.XI.1971)

A patra femeie ca IP (după Borșani, Cudalbi și Epureni); nu avem deloc ce regreta: Maria Baran este inteligentă și comunicativă. Pot fi invocate și date sociale aparte: a fost și croitoreasă, știe să descînte (deși are numai 45 de ani). Am făcut „verificarea" înregistrînd texte dialectale, pentru care a fost foarte bună. Cînd începem Q, apar probleme mai mult sau mai puțin cunoscute: crede că nu putem scrie „tot" ce spune ea și are grijă să ne dea forme oarecum acceptabile. Deși a învățat numai 7 clase, iar din ziare nu citește decît „titlurile" (articolelor), ar putea să vorbească literar fără prea multe ezitări. „Pregătirea" ei dialectologică o facem „din mers", după cum urmează: *fir* /privire întrebătoare?/ [k] *hîr*, pl./emfatic/*hîrĕ*; (adj.) *subțire* [ρ] *supțîrĕ*/tot emfatic/, [ρ], [k] *supțîri*. Îi facem o demonstrație convingătoare că putem scrie „tot", cu pronunția *șîș* și, după această convenție, ea ne „oferă", conștient, registrul local al pronunției. Desigur, nu fără ezitări (în pronunții cumva emfatice apar vocalele *-e* și *-ă* ca finale ale numelor feminine și în paradigma verbelor; fonetismul regional este supralicitat în pl. *hi̯eréstre* = ferestre; ca și altundeva, verbul */a/ învăța* este conjugat silabisind: *în-văț*). Rostirea IP este deosebit de clară (netă); deci, nici un dubiu cu privire la epenteză în *rai̯niță, hui̯diță*. Durata lui *r*, deosebită uneori, va trebui verificată pe baza înregistrărilor cu magnetofonul: în *aṕirosám* (4, imperf., de ex.), faptul că apar mai multe vibrații se poate datora sublinierii fonetismului regional (*ṕ*). Distincții clare: *ĝ* este „pe familie".

Cel mai des, „pe familie" se referă la cuvinte: după *brunet*, [ρ], [B] *murg*; „pe familie" este *brunetâ*; în sat se zice *murgâ*; chiar *căprui* aparține aceluiași registru (dar nu dă vreun dublet), ca și *umbrelă*, față de *cortel*. Pentru multe cuvinte, chestionarea este un fel de joc cu „ghicitori", căci n-a văzut unele păsări și animale sălbatice (lup, porc mistreț, bursuc; urs a văzut „la iarmaroc"). Pentru unele din aceste întrebări, vrea să se „inspire" din Q (de ex., la „cerb"; am observat același lucru și cu o zi înainte, cînd, discret, am tras mai spre mine Q!). Motivează însă cum de știe „gradele militare": „tata a fost sergent, băietu a fost căprar, și bărbatu-meu fruntaș; am un cumnat căpitan, la Iași, de asta le știu!" (dar, a trebuit să-i ofer [D] termenul „general").

Fonetisme și realizări aparte: *moșîneag, b"reț*; accentul în *dúminicâ*: sesizate și corectate: *cămașâ* – *cămeșâ*; [B] *deḱembrii̯*; *decîembri*, [k] *deŝembri*. Lexic: *pantofi, tufli, papuci*: tatăl ei zicea *drumu orgílor* 'calea lactee'; colectivul *băbăret*. Mai puțin sigură pe neologisme: (a) *combate* înseamnă pentru ea 'a corespunde'; *vizibil* 'aspectuos, arătos'.

Cu puține ezitări, dă imediat formele de la diferite timpuri ale verbului; spune că i-a plăcut gramatica la școală (a fost premiantă) și acum învață din nou: „gramatică la 45 de ani!" (nu este vorba însă decît de capacitatea ei de a sesiza exact succesiunea în timp și de facilitatea de „modelare"). Formele de imperfect *bei̯é* (3), *bei̯ém* (4) apar în vorbirea liberă.

Scanned with OKEN Scanner

Aflăm că *tebeșist* a fost Gheorghe Mocanu, fostul IP al lui Sever Pop (a avut și doi băieți care au murit de aceeași boală). Putem fi siguri de veridicitatea cuvintelor și formelor notate (pentru *uite*!, ca răspuns la una din întrebările suplimentare pe care le-am introdus la sfîrșitul QG, apare *ioti-tă-lă-i!*).

Exprimare colorată: un băiat a crescut „buiac, fără educătură"; doi oameni seamănă mult, „parcă-s dintr-un ou"; spune, despre o babă din sat, căreia îi place să bea, că urmărește cînd începe să se coacă „poama" și se vede „sămînța" din boabe, exclamînd plină de speranță: „se zărește, cumătră-i!".

În sat se respectă obiceiul ca finul să poarte numele nașului; ea are zece copii botezați, „mai multe Marii, un *Marișel*, un Marinel". La Stoișești se umbla cu „vălăretul" de Paști, de Crăciun și de Anul Nou. Există însă și „vălăretul de fete" și cel „de haiduci". Soțul IP apare ca [*] pentru ultima sută de întrebări din QG și pentru QS *Agricultură* și *Viticultură*. Pentru ambii, formele și cuvintele vechi sînt *„pi băbești"*, iar cele populare *„mai romînești"* (spre deosebire de cel de al treilea registru, *pi familiji* = literar). Rare comentarii în legătură cu pl.: „două *inii*" are socrul ei, care-i „iute, nebun".

Ancheta cu Maria Baran este, în mare parte, o discuție în care, cu spirit critic, analizăm împreună graiul local.

615. MUNCELU, Glăvănești, jud. Bacău
(24–28.II.1972)

„Sfătuitorul" nostru de la Glăvănești a avut o bună inspirație (și, de fapt, nu a fost vorba numai de așa ceva: Anica Alec Zănoagă este „stolniceasă" la nunți, așadar este bine cunoscută!). După ce ne-am dat seama că de la IS pentru *Agricultură* și *Viticultură* am fi obținut prea greu chiar fonetismele regionale, facem QS *Meserii* cu Paiu Mircea, la casa căruia o chemăm și pe Anica Zănoagă, viitoarea noastră colaboratoare de bază. De fapt, pentru noi, alegerea ei ca IP are o semnificație cu totul aparte: este nepoata Ilenei C. Proca, femeia care i-a dat răspunsuri, în 1934, lui Sever Pop, pentru ALR I (moartă în urmă cu 12 ani): „nepoată" înseamnă, mai exact, că Ileana Proca a fost vară cu tatăl Anicăi Zănoagă). Pentru „verificare", începem cu QS *Apicultura* și *Cînepa* și înregistrăm texte. Ne convingem imediat că această „candidată" este nu numai subiectul, ci și interlocutorul ideal pentru o anchetă etnolingvistică. Trebuie subliniat (un pic retrospectiv) statutul său social, deosebit. În primul rînd, nu a fost căsătorită și, deci, a făcut, singură, și treburile ce le revin bărbaților. În al doilea rînd, copil fiind, l-a însoțit pe tatăl său, în drumurile pe care acesta le făcea cu căruța (are un simț de observație deosebit). Apoi, a avut (ca și „mătușa" ei) un copil din flori – ceea ce în sat poate reprezenta un handicap, transformat de Anica Zănoagă în... superioritate psihică (fiul ei este „ptoner majur", pe

Scanned with OKEN Scanner

undeva pe la Tarcău; ne spune că Ileana Proca a avut o fiică cam „debilă", care a locuit în satul Boboșu). A urmărit cu atenție desfășurarea anchetei și ne-a „încurajat": o femeie mai tînără nu ne-ar putea răspunde; pe de altă parte, ne declară că ea are și „memorie bună" (într-adevăr!).

Întrebările din QG au fost puse în ordinea 58–1600; (1–57, Q introductiv); 1601–2000.

IP are o percepție lingvistică de excepție. Aproape că nu o „interesează" aspectul fonetic, care „curge" de la sine, adecvat scopului anchetei. Asta nu înseamnă că face o „codare" permanentă (de ex., *ḑ* „curat" apare destul de rar, însă și în înregistrarea textelor). Sînt interesante observațiile ei: cei din Glăvănești vorbesc cu „*ĉe*" pentru *ḱe, mocănește;* pronunția *ḱî* pentru „*ḱi*" (< „fi") apare la cei „înapoiet" (am notat-o și în propria-i vorbire, totuși). Tot cei „înapoiet" pronunță *puntru* „pentru" sau *fumei* „femei". În răspunsurile ei apar fonetisme aparte cum ar fi *búhab*'puhav; umflat la față', *tuzúnâ* 'duzină' (observă că bătrînii ziceau *deḱemviri*). Ne aflăm în zona în care se confruntă cele două ipostaze ale palatalizării labiodentalelor *f* și *v*: *ŝ / ẑ* la nord, *ḱ / ẏ* la sud. Am notat frecvent epenteza lui *i̯*: *rainiță, cîinipâ, drainiță, grăidiniță;* cf. și *baituzâ* și (numele localității) *Oi̯nești*.

Urmărindu-ne atent, „colaborează" chiar pentru notarea formelor; de ex., a sesizat că ne consultăm din ochi asupra transcrierii *încruș*^{s}*șătâ* și, de aceea, pronunță pl. „lento": *încrușișăți*! Nici o dificultate în ceea ce privește „conjugarea" sau formele de pl. (care îi pun, cel mult, probleme de „modelare": /două/*văi*, „nu poți zice două *văli*"). Diferite comentarii vizează diferențele dintre masc. și fem., dintre aspectul sg. față de cel al pl. Deși a învățat numai două clase, citește în mod curent diferite cărți (*Amintirile* lui Creangă, scriitor la care se referă adesea, Eminescu, cărți de povești, manuale de istorie și de „limba română", de la un nepot al ei) și de trei ani ascultă zilnic emisiunile de la radio. Face caracterizări asupra vorbirii celor ce se „produc" mai des: Baranga Aurel (nu-i place: vorbește „*alénto*, ca și cum ai spăla o oală!"), Stancu Zaharia și Miron Constantinescu, care îi plac; la fel, *Alisandru* Graur, care „îi bîrfește pe cei ce mănîncă cuvinte!" (pe studenți, crede ea). Își copie în caiete cîntece de la radio; nepotul ei, Ion, elev în ciclul II elementar, o ironizează: „bunică, ai să ajungi poet, în locul lui Eminescu!". Copilul este, de fapt, impresionat că bătrîna ne răspunde pentru anchetă și este înregistrată la magnetofon.

Vorbirea „*alento*" a lui Baranga nu-i poate plăcea din cauza diferenței „temperamentale"; ea vorbește precipitat și puternic marcat din punct de vedere al accentului (din această cauză, cred, apar forme de pl. cu *-u* „final" (*pursêi*", *pui̯*" – de la sg.*pui̯*"). Interesată de aspectul etnografic al anchetei, oferă nu numai sinonime ci, la rigoare, și încredințarea că acestea nu există; de ex., la î. 1438: „de cînd lumea /i se zice/ *cuptor*"". Fiind preocupată să înregistrăm „inventarul"

Scanned with OKEN Scanner

lexical (inclusiv sinonimele neologice), trebuie să-i atrag, uneori, atenția că vrem „cuvintele vechi" în primul rînd. De aceea, și ea este, se pare, „încurcată" de întrebări prea simple (de ex., pentru „pată", „zi" – o dificultate a anchetei „generale"!).

În răspunsurile la Q și în vorbire apar numeroase cuvinte specifice: *tîrsîni* 'nojițe', *gobidaci* 'turetci', *ńiṣárcâ* „femeie bețivă, care vinde lucrurile din casă ca să-și cumpere de băut". Un cuvînt „ciudat": *mozaic"* 'pestriț' (și fig., *mozáj câ fiméii*); nu pare din cele auzite de la radio (ca *macsîlăriu*); pare să fie *mazac* „murdar, neglijent"; varianta *mozac* este înregistrată de Scriban și în DLR (t. VI), iar aici poate prezenta „diftongarea" la care ne-am referit mai sus. Plasează cuvintele în contexte uzuale (unele ironice): *„telegramă* – de urgență, fulger"; *„mire* – vesel"; *„minciună* – bogată"; *„aur* – monede"; *„argint* – ruble de ~". Comentarii în formule paremiologice: (de la „curcă"), „ca curca-n lemne" – despre o fată prostuță, stîngace; „ca piatra-n baltă" – despre un om prost; „stă ca molia în fundul ghemului" – despre un om tăcut. „Înjură" de „greblă" și de „gripă" (pentru nume de boli și ale organelor corpului omenesc, se referă la „sora" – este vorba de sora ei, care este „soră medicală"; o altă „autoritate", chiar în materie lingvistică, fiul ei, „ptoner majur", de la care știe unele „grade"; are și resurse proprii: cf. „general de corp de armată"). Punctul de vedere „etnolingvistic" al anchetei a obișnuit-o cu o viziune „concretă" și, se pare, de aceea, la sfîrșitul QG „merge" cam greu la întrebările de tip „traducere". Pe ea o preocupă „frumusețea" graiului și exactitatea informației!: pentru „iulie", bătrînii ziceau *„cuptor* – se coace oul în țărînă"; „noi îi zicem melesteu sau făcăleț" – refuză termenul „culișer" asupra căruia este întrebată de HB.

În fața unui IS (*Meserii*), mai tînăr și cu școală (de tractorist), am lăudat-o pentru felul cum a răspuns, în special pentru verbe; acesta ripostează: „... și întrebarea!" (contează cum este pusă, adică, ar putea răspunde și el); a fost, cred, una dintre puținele observații privind „calitatea" chestionării pentru obținerea formelor verbale!

Am dormit, împreună cu HB, acasă la ea, într-un pătuț mic, dar nici nu putea fi vorba s-o contrariem în ceea ce privește „confortul" pe această femeie atît de binevoitoare și de deșteaptă, cu reacții marcate și de afect (dînd răspunsurile pentru întrebarea referitoare la „epilepsie"/ *loyiturâ*, boala copiilor/, a oftat, și-a făcut cruce și a bătut în lemn). Pe plita din „chileri" avea o oliță cu vin, în care punea mult zahăr; ne îndemna, din cînd în cînd, să „gustăm". La despărțire, i-a cerut DH o „amintire"; nepregătită pentru așa ceva, colega noastră i-a oferit pixul cu care scrisese. L-a pus la icoană, unde se afla un mănunchi de busuioc. (Cînd, peste cîțiva ani, două colege folcloriste, LC și LB, au făcut și ele o anchetă la Muncelu, au ajuns și la Anica Alec Zănoagă; primul lucru despre care au vorbit a fost vizita noastră la ea; le-a arătat pixul lăsat ca amintire, ce se

Scanned with OKEN Scanner

afla la locul cunoscut!) La plecare, fiind noroi (tot timpul a nins – plouat), ne-a dat ceva de luat în picioare pînă să ieşim la şosea, pînă unde ne-a condus nepotul ei. Poate nimic mai elocvent în ceea ce priveşte inteligenţa IP decît faptul că ne-a comunicat imediat porecla ei, „calu lu-Alec Zănoagă!" (a fost voinică şi harnică; mergea repede; ziceau cei din sat: „vine calu din tîrg" – de la Podul Turcului). Probabil însă că am supralicitat „detaşarea" ei; după ce (la î. 519) a răspuns „copilu... făcut în văduvie", am revenit, obţinînd „buruienar", caracterizat drept termen „vechi". Primul răspuns pare să fie eufemismul pe care-l utilizează cu referire la ea (şi, poate, la mătuşa ei, în aceeaşi situaţie, după însemnarea lui Sever Pop din jurnalul de anchetă). Din această cauză am evitat, apoi, situaţii neplăcute; de ex., nu i-am pus î. 883 (referitoare la noţiunea „rîncaci"). Ne spusese, anterior, că s-a „ruşinat de asemenea întrebări" pe care le punea Pop în 1934. Prin urmare, atunci (avea 23 de ani), a asistat, desigur, la ancheta cu mătuşa ei; se pare că Pop a început ancheta chiar cu ea, ceea ce era neconvenabil (să stea ea, fată – tînără, singură, de vorbă cu un străin; cf. şi NALR–*Mold. Bucov. Texte*, I/2, p. 247–249). Şi la Muncelu se umbla cu „vălăretul", de Paşti (după IP) şi de Anul Nou (după texte înregistrate de la alţii).

616. BĂCANI, jud. Vaslui
(30.III. – 3.IV.1972)

Am verificat aptitudinile Zamfirei Velică (IP) punîndu-i întrebările din QS *Cînepa;* în felul acesta am completat (de fapt, am dublat) datele înregistrate de la o primă inf. cu care „făcusem" acest Q. Am continuat cu porţiunea „Familia" (464–1000), apoi, asiguraţi de calităţile subiectului, am pus întrebările în ordinea 1–463; 1001–2000 şi, la sfîrşit, QS *Agricultura* şi *Viticultura.* Acum, cînd ne apropiem de sfîrşitul anchetelor, regretăm că nu am recurs mai des la femei pentru această lucrare. De la Cudalbi, ne-am convins că, adesea, ele pot fi excelente ca subiecţi din toate punctele de vedere. În cazul de faţă, cred că IP este, totuşi, puţin „instabilă" emoţional: se antrenează uneori excesiv (nu este exclus să urmărească producerea unei anumite impresii; factorul de luat în consideraţie este un eventual „model" din *mass-media,* mai precis interviurile cu program „justiţiar" în favoarea celor „exploataţi" în trecut, care trebuie prezentaţi ca „eroi"). Zamfira Velică ne povesteşte că, fiind acasă şapte fraţi, nu a putut învăţa carte; a ajutat-o pe mama sa, văduvă, să-i crească pe ceilalţi copii (situaţie tipică, de altfel, în mediul rural; dar poate că IP a mai povestit aceste lucruri, ca secretară U.F.D.R.). Mai tîrziu, nu a avut de profitat prea mult, căci a dus-o destul de greu: a lucrat la „colectiv" la tutun şi la sfeclă, a fost trei ani bucătăreasă la o brigadă, a lucrat, împreună cu soţul, la „construcţii" (la tăiat lemne, la lipit şi la văruit). A citi şi a scrie a învăţat în 1954, „cînd s-o-nceput

Scanned with OKEN Scanner

alfabetu" (= alfabetizarea); se ducea la şcoală numai ca să fie „prezentă la catalog", mai mult a învăţat singură acasă („din bunu simţu meu"). L-a învăţat şi pe „moşneag" (soţul ei), dar acesta ştie numai să se iscălească. Ţine minte numele fostului învăţător (şi ni-l caracterizează). Se bucură că acum, cînd se uită la televizor, poate citi „toate lămuririle" ce se dau (admirabilă, prin naivitate, această extensie de sens, pornind de la „munca de lămurire"). Este cititoare ferventă: are „fişă la bibliotecă" (printre lecturi, *Contele de Monte Cristo*). „Compune" şi versuri pentru diferite melodii, ale unor cîntece cunoscute; i-am îndeplinit dorinţa de a o înregistra şi în această postură. Inteligentă şi deosebit de comunicativă, cu simţul limbii, are puţine oscilaţii în favoarea registrului literar în ceea ce priveşte fonetica (unele pronunţii „forţate" cu finale literare: *-ť -ś*, dacă nu chiar *-ś*, uneori sesizate şi corectate: *stea*, „mai în scurt, *ste*"). Se pare că, adesea, „caută" subtilităţi inexistente şi renunţă greu la prima formă dată (cînd revin asupra întrebării, din diferite motive). Ne semnalează faptul că în localitatea x se vorbeşte cu *kî* şi *ǵi* pentru *ĥi* şi *y* (de la Băcani): ar *kî, kîr, ǩer, ǵin*), ca şi alte diferenţe: *kîláv, janǩetă* (faţă de *pilav* şi *jaǩetă*, la Băcani). (Pornind de la aceste observaţii, după ce, sporadic, înregistrasem măcar în vreo zece localităţi din sudul Moldovei pronunţia – clară – *kî* pentru *ĥi*, în special la verbul */a/ fi*, în vorbire şi în anchete, ca formă de auxiliar la perfectul conjunctivului şi al condiţionalului, în septembrie 1972, am făcut în localitatea respectivă o anchetă cu un Q fonetic special: */fi/ – /vi/ şi /pi/ – / bi/* în diferite contexte poziţionale susceptibile de palatalizare. Am lucrat cu echipa restrînsă / DH, HB/; răspunsurile au fost înregistrate integral pe bandă de magnetofon şi, paralel, am înregistrat şi texte. Rezultatele, excelente, nu le-am prelucrat /încă!/ în vederea publicării, tot aşa cum stau lucrurile şi în ceea ce priveşte sintezele despre formele de imperfect *dedeam – steteam*, pl. de tip *cuşĉ* şi altele!)

Şi la Băcani înregistrăm *grainiţâ, huidiţâ* etc.

În ceea ce priveşte verbul, unele dificultăţi de receptare şi de formulare a viitorului şi a m.m.c.p.; sesizează rapid valoarea gerunziului; spontan, apare „iotacizarea" de tip (eu) *spui;* intervenind [D], neagă existenţa formelor *crez, văz, auz*.

Cred că, din punct de vedere fonetic, mai concludente sînt notaţiile din caietele de anchetă: în faţa microfonului, la început, este emoţionată şi vorbeşte emfatic; mai apoi îşi revine.

Este deosebit de satisfăcută cînd dă repede răspunsurile pornind de la *desenele* din Q. Pentru obţinerea pl., mă sfătuieşte să ridic numai două degete, căci „mă obosesc prea mult!" (acest gest a constituit un „semnal" de intenţie utilizat adesea, cel puţin de la un moment dat, în cursul anchetei cu subiecţi dotaţi; la început, gestul dubla întrebarea de tip „doi?", „două?", ce are şi dezavantajul că poate induce şi un anumit gen).

Scanned with OKEN Scanner

Lexic bogat și comentarii interesante din puncte de vedere diverse: în Oltenia se zice „bîcate" pentru „alimente"; „leucă" a văzut la Florești; față de „neamuri", „rude" este „delicat" (ca și „gogoșari" față de *kîperi*, din graiul lor). Folosește și termenul „prunc", pentru că citește *Biblia*. Neologismele, folosite cu plăcere deosebită în vorbire, au forme ca acestea: *octodos* „ortodox", *rumenț* „rulmenți", *balastru* „balast", *cardiat* „cardiac", *corhoz* „colhoz", *disămn* „desen". Am înregistrat (suplimentar) cel mai bogat inventar de nume pentru varietăți de fasole: *grase, curve* („bălțate"), *băcăoane, țuchere, micidane, late, gogoloașe, galbene;* numele populare ale lunilor anului pe care le cunoaște sînt „faur", „traistă-n băț", „cireșel" și „luna lui cuptiori" (bătrînii pronunțau *deKembri*). „Codru" este o „pădure mare, *pusnică*, cu copaci mari"; tatăl ei a avut (pușcă) *lifoșancă* (cu două țevi). Nu folosește vocativul de tipul „măi bărbate, măi omule!": (eu cu soțul) „nu ne-am *tuiit*" (= tutuit).

Ancheta s-a desfășurat în condiții perfecte de comunicare, dar nu fără „eclipse": după prima zi chiar, întreabă dacă „facem" tot Q și dacă mîine terminăm; a doua zi declară „m-am *prictisît*!". La întrebarea despre „neg", comentează că întrebăm „tăti săcăturile!". Mă laudă: cînd a învățat carte, i-ar fi trebuit un învățător ca mine; „ești ușor la *Kez/ț*" (= îndemînatic; o fac să priceapă ușor). Mă sfătuiește să mănînc mai mult, întrucît sînt cam slab (vezi și mai sus, în legătură cu gestul pentru obținerea pl.). Prima (și singura) IP femeie care fumează, din cînd în cînd, cîte o țigară: i-a „recomandat" doctorul.

Și la Băcani se umblă cu „vălăretul", de Anul Nou și de Paști, dacă se face horă, ca să se strîngă bani pentru muzică. (După datele, deosebit de bogate, înregistrate în anchete despre acest obicei, despre care, în ultimul timp, folcloriștii au scris puțin și neconcludent, am încercat și eu o explicație a termenilor „vălăret", „vălărit" și „vălărie", pornind de la subst. *vale* 'rîu', prezent în textele vechi și notat frecvent și în anchetele din sudul Moldovei. Evident, la baza obiceiului se află vechiul ritual agricol de fertilitate pe care ni-l evocă „trasul în vale", consemnat de *Așezămintele* vlădicăi Sava Brancovici /1675/, de *Viețile sfinților* ale lui Dosoftei /1682/, de însemnările lui Weismantel despre Moldova din anii 1709–1714, de mitropolitul Iacob Putneanul /1757/, de *Condica* lui Gheorgachi /1762/ și înregistrat și în cîteva lucrări folclorice /S. Fl. Marian, I. Mușlea, T. Herseni/, adesea sub numele de „udat", „iordănit" și „fierărit". Combătut de biserică drept un ritual păgîn și suferind „eufemizări" și contaminări diverse, a ajuns să se înscrie printre formele „tradiționale" ale cetei de flăcăi /descrisă cel mai bine de O. Buhociu, *La confrérie des jeunes hommes roumains...*, și de Traian Herseni, *Forme străvechi de cultură poporană.../*. În ultimul timp, s-a pierdut esențialul: se umblă, uneori cu muzica, după bani /reminiscență a vechii „răscumpărări" pentru a nu suferi „trasul în vale"/, dar se mai păstrează elemente ale cetei, în special în „vălăria" de la Nereju, unde flăcăii au funcții cum ar fi „vătaful", „cloșca", „iapa" /vezi și „cămărașii" de la Cuca și

Scanned with OKEN Scanner

Stoișești, „zarafii" de la Braniștea/. Cea mai pregnantă urmă în limbă, expresia *a lua la vale* „a face de rîs", explicată de Scriban de la vechiul obicei al „trasului în vale". Am tratat această temă în capitolul *„A lua la vale": amintire a unui străvechi ritual agricol. „Vălăritul"*, din vol. *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, p. 142–170.)

Poreclele IP (de care aceasta face haz!): „Zamfira Gheboasa" și *Dolca* – pentru că „umblă cu minciuna din casă în casă!".

626. VETRIȘOAIA, jud. Vaslui
(26–30.IV.1972)

IS de la *Oierit*, deși analfabet, folosește neologisme: (oaie) *vorumoasă* (mare, cu lîna bogată), *concurație*. Cel de la *Meserii*, ca și alții ce au răspuns la unele întrebări din acest Q, declară că a învățat meseria (este „lemnar") singur; denumirile „nemțești" le-a auzit de la alți meseriași (de exemplu: *„șlíctor* rotund", [R] „cioplitor rotund"; *„vinkél"*, „~ cant", termen recent, față de „colțar"). Are grijă să lămurească, prin determinante, despre ce unealtă este vorba: „daltă lingură", „nituri de dogărie", „pană de fier", „maiuri de mînă", *„berzî* de cioplit" („nu de pe cer"), „fugan de fugănit" (î. 2506), „șurub de lemn"; insistă, chiar, ca alături de „cuțitoaie" să scriu „de potcovărie"!

Ne aflăm în zona de „confruntare" între reflexele *ŝ / ẑ – ḱ / y*, ale secvențelor */fi/* și */vi/*, diferență sesizată, ca de obicei, în ceea ce privește „surda": la Bozia (sat ce se află cam la 10 km la sud de Vetrișoaia) se pronunță *ŝ* (aici, susțin localnicii, se pronunță *ḱ*). Într-adevăr, soția IP, de loc din Bozia, pronunță *ŝ*, iar colaboratorul nostru, de regulă, *ḱ*, dar *ŝ* apare mai ales în forme de auxiliar la perfectul conjunctivului; uneori trebuie să notez litere „etajate": *ḱ/ŝ* sau *ŝ/ḱ*. Comparația dintre Vetrișoaia și Bozia, și pe baza răspunsurilor la QS *Apicultura:* soțul este localnic, soția stabilită aici de 11 ani (am notat răspunsurile celor doi paralel).

Cele mai interesante pronunții ale IP aduc aminte de graiurile din Bucovina: *șanușâ, ẑanunḱ; graụúnță, ca/ămeșâ* (dar pl. *cămeș*), *ramîném* (6, dar 1: *rămîi*); *palariị, (sî-i) platim* (dar: *să plătească*); foarte des, notez *ă* numai deasupra lui *a* în cuvinte ca *razboi, curnaturâ, baiet*, sau, invers, *a* deasupra lui *ă* în *grădinar, găleată* etc. Nu am sesizat aceste fonetisme la alți subiecți. Nu există elemente biografice în favoarea unui „model" (a făcut armata la Timișoara, între 1951–1954, cîteva săptămîni a fost la niște cursuri la Iași, la „Casa agronomului"; tot la Iași, a stat două săptămîni în spital la Socola /nimic deosebit/; a fost cioban „la boier" și la stîna satului). Nu știu dacă, cel puțin uneori, nu este vorba despre o „nesiguranță" de pronunție (cf. *za/ărzavaturi*), ce se manifestă și într-un soi de „hiperalternanțe" fonetice: sg. *gl̥eaznâ*, (6) *ẑam* (= gem), (3) *mg̥ásticâ* și *amg̥ásticâ;* cf. și *lușarnâ* (= lucernă). Fonetisme „șarjate" apar destul de rar; cf. *hulpi*, pl. *vulḱ*, sau *merloi*.

Scanned with OKEN Scanner

Verificarea trebuie făcută după textele înregistrate; am înregistrat, de asemenea, pe bandă de magnetofon, răspunsurile la un Q fonetic *ad-hoc* în legătură cu apariția (sporadică) a „înmuierii" slabe a dentalelor *d, n* și a lui *l* (notată prin supraetajarea literei pentru nuanța intermediară: *d*^{v}, *ñ l*^{v},în *des, lindină, clădesc, discui* / l/, *dinainti; negru,* (pl.) *lîn*^{j}, pe de o parte, și în pl. *alg, galgîn*^{j} pe de altă parte). Dată fiind situația aparte a lui *l,* am înregistrat pronunția unor cuvinte cu *d, t* și *n,* pentru „extensie" (*cade, arde, adevărat, ardel, des, deasă; temă, teamă, putere, carte, frate; nevoie, nimeni, căniță, animal, pîne, mîne, bune*).

IP are un fel de „siguranță" a impresiei sale lingvistice, pe care n-o putem, bineînțeles, „combate"; la imperfect, dă (pentru 6) forma *scriéu,* pe care o consideră de masculin, și *scriáu,* pentru feminin! Imperfect de tipul *dedeam, steteam.*

Și aici *ra̯iniță, gra̯iniță, grăi̯nișer, hu̯idiță.* Alte apariții ale lui *i̯e: i̯a* în *iarám* (imperf.) și (în vorbire): peste Prut, lîngă Leova, a fost un sat *neamțăsc* (cu păstrarea diftongului din *neamț*).

Pentru perfectul simplu (care nu există aici), răspunde imediat prin m.m.c.p.; este un fel de „supraorientare" gramaticală în legătură cu ancheta (a reținut că va urma o asemenea întrebare). La IS de la *Oierit,* de la (a) *preda,* imperf. *predădéu* (6).

Puține și neînsemnate oscilații în legătură cu pl. (pe care îl dă uneori spontan, în mici contexte logice); dar, de la pl. *hățuri,* după un sg. *hăț,* revine: *dîrlog* = „o bucată de hăț"; de la colectivul *vesélă,* [B] *blide,* sg. este... *farfurie!* Forme de feminin în *-i,* monosilabice: *gîșt*^{j}, ca și („matce", [k]) „mătci", („batce" și) „bătci" (o formă ca răspuns la QG, alta la QS *Agricultura*). Ca pl. de la „pumn", apare „pumnuri", [ρ], identic, apoi „pumni".

Destul de „șters" din punct de vedere lexical (prin comparație cu inf. femei de la Muncelu și Băcani); totuși „vlașcă"= 'luncă' („luncă" apare pentru 'zăvoi'); numele boului și al vacii fătate într-o zi de joi sînt *Joian* și *Joiana,* ale celor fătați vinerea, *Verilă* și *Verenca!* Nu a văzut fructul bradului, nici viperă; neagă presupusele colective **stejărie, *brădărie* (pe aici nu sînt astfel de păduri).

Comunicare relativ bună, în limitele vîrstei sale (are numai 44 de ani), dar nu este „pudibond" (un deal de lîngă sat se numește *Hărtop,* zis „bucile curului").

Îi place să povestească și „strecoară" expresii colorate prin efectele *variabilei geografice:* „am dat bani *cu Prutu*" (= mulți); „am dat mîncare la vacă *cu gotura, cu Prutu!*". Se folosește termenul *porcar*; cînd îi zice „îngrijitor de porci, îl dezmiardă!" (cf. și *milițian – meliți oi !,* ca teren de manifestare a umorului său).

Scanned with OKEN Scanner

Dă porecle pentru bărbați, dar nu și pentru femei; nu știe ca el, personal, să aibă vreo poreclă! Pentru anchetă a răspuns bine, fără a ezita în privința fonetismului regional (*hîncâ* = fiindcă; *stukîn*, ca formă de gerunziu), dar, evident, „conjugarea" l-a obosit: la formele verbului (a) *ţese*, atît de dificile fonetic la m.m.c.p., oftează a lehamite!

Pe scurte porțiuni ale QG, întrebările au fost puse de HB, iar răspunsurile transcrise în caietul de anchetă de către DH.

La înregistrarea de texte, am repetat experimentul lecturii unor texte literare în fața microfonului.

Scanned with OKEN Scanner

L'ENQUÊTE DIALECTALE EN TANT QUE FORME DE COMMUNICATION

Sommaire

Préface..... 9

Sigles bibliographiques..... 11

Abréviations..... 27

INTRODUCTION: Nécessité d'une évaluation critique de la méthodologie de l'enquête dialectale..... 29

PREMIÈRE PARTIE

PRÉLÈVEMENT, COMMUNICATION ET SIGNIFICATION DES RÉSULTATS DE L'ENQUÊTE DIALECTALE

1. L'ÉVOLUTION DES POINTS DE VUE CONCERNANT L'ENQUÊTE DIALECTALE ET L'OBJET DE CETTE ENTREPRISE 39
   1.1. „Prélèvement" facile de matériel?..... 39
   1.2. Vers l'enquête dialectale de type „communication"..... 46
   1.3. La communication sur l'instrument de communication..... 55

2. LE CADRE SOCIO-CULTUREL, LE STATUT DES PARTENAIRES DE L'ACTE DE COMMUNICATION ET L'ÉVOLUTION DE L'ENQUÊTE..... 70

   2.1. Motivation „extérieure" de l'enquête. Relations avec les autorités et les intellectuels locaux; conditions de travail..... 71
      2.1.1. „Prétextes" et convention de travail..... 71
      2.1.2. Contactes avec les autorités administratives..... 77
      2.1.3. Relations avec les intellectuels..... 80
         2.1.3.1. La posture de „témoins"..... 80
         2.1.3.2. Facteurs de liaison avec les patoisants..... 82
      2.1.4. Conditions de travail..... 84
   2.2. Les partenaires à l'acte de communication pendant l'enquête, et leurs rapports dans les limites et au-delà de la convention de travail..... 87
      2.2.1. L'enquêteur et ses qualités..... 87

Scanned with OKEN Scanner

2.2.2. Le sujet „convenable“ 93
2.2.2.1. La sélection des témoins 93
2.2.2.2. Caractérisation générale; caractérisation de la compétence de l'informateur 96
2.2.2.3. Valeur et signification des commentaires linguistiques du témoin 106
2.2.3. Relations entre l'enquêteur et ses sujets 108
2.3. Questionnaire et modalités d'enquête; emploi des appareils; performances dans le cadre de la convention de travail 112
2.3.1. Le questionnaire „préétabli“ 112
2.3.2. Réactions envers les différentes modalités d'enquête 116
2.3.3. Utilisation des appareils d'enregistrement; l'enquête „espion“ 119
2.4. Formes de l'exploit dialectologique et légitimité de la convention de travail 122
2.4.1. Témoins entraînés dans l'épistémologie dialectale 123
2.4.2. Performances atteintes par l'expériment 136
2.4.3. Lecture d'après les textes littéraires 138

3. L'ENQUÊTE DIALECTALE JUGÉE D'APRÈS SES RÉSULTATS. VALEUR ET UTILITÉ DE CEUX-CI 143

3.1. Une confrontation de mentalités: „concret“ et „abstrait“ concernant le lexique et la structure grammaticale 143
3.1.1. Le lexique 144
3.1.2. Les formes flexionnelles 148
3.1.2.1. Le nombre des noms 153
3.1.2.2. Les formes de la conjugaison de verbe 159
3.1.3. La „traduction“ des phrases et quelques problèmes de la syntaxe des patois 170
3.2. L'interprétation des résultats de l'enquête dialectale 173
3.2.1. La méfiance envers le dialectologue de cabinet 173
3.2.2. La perspective motivationnelle de l'interprète „idéal“ 177
3.2.3. La publication des textes „oraux“ et la reproduction de la „parole“ 181

ACHÈVEMENT – partiel et transitoire 185

Scanned with OKEN Scanner

DEUXIÈME PARTIE

COMPLEMENT DOCUMENTAIRE CONCERNANT L'ENQUÊTE POUR LE NOUVEL ATLAS LINGUISTIQUE ROUMAIN, PAR RÉGIONS. *MOLDOVA ET BUCOVINA*

1. L'„AJUSTEMENT" DU QUESTIONNAIRE AUX EXIGENCES DE L'ENQUÊTE 193

1.1. Changement de l'ordre des questions 196
1.2. Modification de l'énoncé 197
1.3. Le problème de l'anticipation d'un terme 198
1.4. L'élimination des éléments superflus du texte de la question 200
1.5. Le complètement du texte de la question 202
1.6. Prélèvement des modèles des enquêtes pour l'ALR I et l'ALR II 204
1.7. Modalités d'obtention des diverses formes grammaticales 212
1.8. Un complètement corrélatif du questionnaire 214
1.9. Questions d'ajout 214

2. „RADIOGRAPHIE" DE L'ENQUÊTE: LA LOGIQUE DE LA QUESTION ET DE LA RÉPONSE 216

2.1. Le „modelage" de l'informateur 217
2.2. Zones de „crise" de la communication pendant l'enquête 240
2.2.1. Le nom 243
2.2.1.1. Obtention du singulier 243
2.2.1.2. Obtention du pluriel 245
2.2.2. Le verbe 248
2.3. L'enquête relative à la conjugaison du verbe 250

3. JOURNAL D'ENQUÊTE 257

3.1. Le cadre général 259
3.2. Les relations avec les témoins; portraits et compétence linguistique .. 310

Sommaire en allemand 375

INDEX D'AUTEURS 379

ANNEXES 385

Illustrations 387

Index alphabétique des mots-titres du *Questionnaire* du *Nouvel Atlas linguistique roumain, par régions* 417

Scanned with OKEN Scanner

Explicații la planșe

1. *Chestionarul* Wenker (1876; editare modernă): primele 22 din frazele propuse pentru traducere;

2–3. Formularul trimis pentru răspunsurile la acest chestionar;

4. Pagină din *Chestionarul* Hasdeu (1883; după *Programa pentru adunarea datelor* ...);

5–6. Răspunsuri la ancheta Hasdeu din localitatea Găiceana, jud. Tecuci, din anul 1885 (BAR, Manuscrise [3418–3436] vol. XIII);

7. Pagină din *Nomenclature des localités. Renseignemets sur les sujets. Notes relatives à l'emploi des parlers* etc., după *Notice servant à l'intelligence des cartes* (din *Atlas linguistique de la France,* 1902);

8. Pagină din *Aufnahmeprotokolle,* după Jaberg – Jud, *Forschungs-instrument* (1928);

9. Întrebări din chestionarul *Firul,* elaborat la Muzeul Limbii Române (Cluj, 1929);

10–11. Comentarii ale lui Al. Vasiliu-Tătărușsi pe textul articolului lui Sextil Pușcariu, *Hărțile graiului* (1933);

12. Pagină din capitolul de prezentare a anchetelor pentru *Atlas. linguistique et ethnographique du Massif Central,* după Nauton, *Exposé* (1963);

13. Pagină din capitolul de prezentare a anchetelor pentru *Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais,* după Gardette, *Exposé methodologique* (1968);

14–15. Pagini din *Chestionarul* NALR (1963); cu adnotări din cursul anchetelor pentru sudul Moldovei;

16. Răspunsuri din ancheta pentru localitatea Epureni – Vaslui (1970);

17. Răspunsuri din ancheta pentru localitatea Stoișești – Vaslui (1971);

18. Formular de „acreditare" a anchetatorilor pentru NALR. *Moldova și Bucovina* (1967–1974);

19. Stat de plată a subiecților pentru ancheta din localitatea Epureni – Vaslui;

20. Fișă de informator : ancheta de texte din localitatea Nistorești – Vrancea (1971);

21. Fișa fonogramică alcătuită în timpul înregistrării textelor (în aceeași localitate);

22. Preocupări etnografice în *Atlas lingüístico y etnográfico de Andalucía* (ediția a doua);

23. Transcrierea unei conversații sub formă de „partitură", după Wagener, *Methodologie* (1988);

24. Pagină din *Qüestionari* pentru *Atles lingüístic del Domini Català* (1993);

25. Texte din prezentarea anchetelor pentru *Atlante linguistico italiano,* după *Verbali delle inchieste,* I (1995);

26. Porțiune din harta MIROIR, după vol. I din *Atlas linguistique roman* (1996);

27. Pagina de început a tabelului sintetic al răspunsurilor înregistrate pe harta respectivă;

28–30. Extras din textul *Indicelui general de materii al atlaselor lingvistice românești* (în pregătire; cf. *Atlanti,* p. 226–227).

Scanned with OKEN Scanner

Amtliche Deutsche
Ein- und Rückwandererstelle
Kulturkommission

Bozen 1941

Fragebogen zum Deutschen Sprachatlas.

Die vierzig Sätze.

1. Im Winter fliegen die trocknen Blätter in der Luft herum. — 2. Es hört gleich auf zu schneien, dann wird das Wetter wieder besser. — 3. Tu Kohlen in den Ofen, dass die Milch bald an zu kochen fängt. — 4. Der gute alte Mann ist mit dem Pferde durchs Eis gebrochen und in das kalte Wasser gefallen. — 5. Er ist vor vier oder sechs Wochen gestorben. — 6. Das Feuer war zu stark, die Kuchen sind ja unten ganz schwarz gebrannt. — 7. Er isst die Eier immer ohne Salz und Pfeffer. — 8. Die Füße tun mir sehr weh, ich glaube, ich habe sie durchgelaufen. — 9. Ich bin bei der Frau gewesen und habe es ihr gesagt, und sie sagte, sie wollte es auch ihrer Tochter sagen. — 10. Ich will es auch nicht mehr wieder tun! — 11. Ich schlage dich gleich mit dem Kochlöffel um die Ohren, du Affe! — 12. Wo gehst du hin, sollen wir mit dir gehen? — 13. Es sind schlechte Zeiten! — 14. Mein liebes Kind, bleib hier unten stehen, die bösen Gänse beißen dich tot. — 15. Du hast heute am meisten gelernt und bist artig gewesen, du darfst früher nach Hause gehen als die andern. — 16. Du bist noch nicht groß genug, um eine Flasche Wein auszutrinken, du musst erst noch etwas wachsen und größer werden. — 17. Geh, sei so gut und sag deiner Schwester, sie sollte die Kleider für eure Mutter fertig nähen und mit der Bürste rein machen. — 18. Hättest du ihn gekannt! dann wäre es anders gekommen, und es täte besser um ihn stehen. — 19. Wer hat mir meinen Korb mit Fleisch gestohlen? — 20. Er tat so, als hätten sie ihn zum Dreschen bestellt; sie haben es aber selbst getan. — 21. Wem hat er die neue Geschichte erzählt? — 22. Man muss laut schreien, sonst versteht er uns nicht. — 23. Wir sind müde und haben

Scanned with OKEN Scanner

[2]

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.
15.
16.
17.
18.
19.
20.
21.
22.
23.
24.
25.
26.
27.
28.
29.
30.
31.
32.
33.
34.
35.

KJ0424

Scanned with OKEN Scanner

36.

37.

38.

39.

40.

Schulort:	Gemeinde:	Kreis, Amtsbezirk, Amt:	Land:

Name des Lehrers	Geburtsort des Lehrers

Fragen.

1. Geschah die Übersetzung durch den Lehrer, durch Schüler oder andere Gewährsleute?
2. Alter des Übersetzers:
3. Ist in Ihrem Schulorte eine nichtdeutsche Volkssprache üblich? und welche? und wie stellt sich etwa das Zahlenverhältnis zwischen den von Haus aus Deutschsprechenden und den Nicht-Deutschsprechenden?

4. Haben die Einwohner Ihres Schulorts noch eine ausgeprägte Volkstracht? (kurze Beschreibung wäre erwünscht).
   a) die Männer? b) die Frauen?

5. Wie lautet der Name des Schulorts in dortiger Mundart? und zwar
   a) alleinstehend =
   b) in dem Satze: er wohnt in . . . . =
6. Wie lauten in Ihrem Schulorte folgende Wörter:

heiß =	jung =
nein =	krumm =
blau =	Sonntag =
grau =	Montag =
bauen =	Dienstag =
Haud =	Mittwoch =
Hauf =	Donnerstag =
Helm =	Freitag =
Flachs =	Sonnabend =
er wächst =	elf =
Besen =	fünfzehn =
Pflaumen =	sechszehn =
Brief =	fünfzig =
Hof =	Kartoffel =

Scanned with OKEN Scanner

12. Se ḍice óre *cuvente*, *mente*, *mormente*, *vene*, *mene*, etc. în locŭ de *cuvinte*, *minte*, *morminte*, *vine*, *mine*?

13. Diftongulŭ *oa* se rostesce elŭ curatŭ, adecă aşa ca să se audă de o potrivă *o* şi *a*, orĭ se aude maĭ multŭ numaĭ una din ele şi care anume?

14. Diftongulŭ *ea* se rostesce elŭ aşa ca să se audă bine *e* şi *a*, orĭ se aude maĭ multŭ ca *ĭa*?

15. Sunt óre cuvinte, în carĭ poporulŭ rostesce *é* saŭ *ea* acolo unde limba nóstră literară de astăḍĭ pune pe simplulŭ *e*, de ex. *plăcére* pentru *plăcere*, *lége* pentru *lege*, *mérge* pentru *merge* etc.?

16. Sunt óre cuvinte, în carĭ se rostesce simplulŭ *e* acolo unde limba nóstră literară de astăḍĭ pune pe *é*, de ex. *şese* pentru *şése*, *vre* (voesce) pentru *vrea*, şi altele?

17. Ce alte particularităţĭ, străine limbeĭ nóstre literare de astăḍĭ, se observă în privinţa vocalelorŭ în graĭulŭ poporuluĭ de acolo?

18. Poporulŭ de acolo cunósce elŭ numaĭ sonulŭ *z*? orĭ că deosebesce pe *z* de *dz*?

19. *Z* în *Dumnezeŭ* se rostesce elŭ totŭ aşa ca *z* în *praznicŭ*, orĭ altŭ-felŭ cumva?

20. Carĭ sunt anume cuvinte, unde se aude *dz* în locŭ de *z*?

21. Poporulŭ de acolo rostesce elŭ óre pe *r* în douĕ felurĭ, deosebindŭ adecă pe un *r* vîrtosŭ, ceva ca *rr*, de unŭ *r* móle?

22. In carĭ cuvinte anume se aude *rr*?

23. Poporulŭ de acolo preface elŭ óre pe *f* în *h*, de exemplu *hie* pentru *fie*, *hĭer* pentru *fĭer*, *hĭerbe* pentru *fĭerbe* etc.?

24. Sunt óre cuvinte, în carĭ *fie* saŭ *fi* nu se preface nicĭ o dată în *hie* saŭ *hi*?

25. Sonurile *fie* saŭ *fi* nu se rostescŭ óre ca *ş* saŭ chĭarŭ ca *cĭ*, bună-óră *şerŭ* saŭ *cerŭ* pentru *fĭerŭ*?

26. In ce cuvinte preface poporulŭ de acolo pe *v* în *h*, de ex. *hulpe* pentru *vulpe*, *răhnire* pentru *răvnire* etc.?

27. Sciţĭ óre cuviute, în carĭ *h* se preface în *v*?

28. Poporulŭ de acolo nu rostesce elŭ óre de o potrivă, fără a simţi deosebirea de sonurĭ, *fie* şi *hie* saŭ *vulpe* şi *hulpe*?

29. In ce cuvinte poporulŭ preface pe *v* în *g*, de ex. *ghiu* în locŭ de *viŭ*, *ghie* pentru *vie* etc.?

Scanned with OKEN Scanner

Intrebări	Răspuns
9. e, d. e. plăcere, pentru plăcere; lege pentru legę, mérgę pentru merge, etc.?	9. unde limba nóstră literară de astădi pune pe simplulŭ e, dicêndusę tot d'auna: plăcere, merge, culege, lege, herbę séu ferbę, etc. —
16). Sunt óre cuvinte în care se rostesce simplulŭ e, acolo unde limba nóstră literară de astădi pune pe é, d. e. sesi, pentru sése, vre (vrece) pentru vréi, și altele?	16). In graiulŭ poporului din comuna Găiceana, jud. Trenciŭ se aude rostindusę în multe vorbę simplulŭ e, acolo unde limba nóstră literară de astădi, pune pe é, d. e. Adumi sese mei; séu elŭ 'i dusŭ de septe lunĭ; séu: Elŭ vre să dórmă a fără; séu: Noi nu vre mŭ să ne ducemŭ cândŭ ne striga Sénŭ; séu: George vre să meargă cu noi; séu: Mama șede cu mine de cândŭ a venitŭ la féră; séu: Am oratŭ șe ispredecę Gălcii de locŭ. —
17). Ce alte particularitați streine limbei nóstre literare de astădi se observă în privința vocalelorŭ în graiulŭ poporului de acolo?	17). In graiulŭ poporului din comuna Găiceana, jud. Trenciŭ nu se pote observa nici o particularitate streină limbei nóstre literare, în privința vocalelorŭ. —
18). Poporulŭ de acolo, cunosce elŭ numai sonulŭ z? ori că deosebesce pe z de dz?	18). Poporulŭ din comuna Găiceana, jud. Trenciŭ, cunosce numai sonulŭ z, iar pe dz nu lŭ rostesce de locŭ; d. e. Totŭ mai lucrezi și acum; séu: secerișulŭ înaintează și noi mŭ pe locŭ; séu: Numai să încetiză și eŭ sunt gata. —
19). Z, în Dumnezeu, se rostesce elŭ totŭ așa ca z în praznicŭ, ori altŭ felŭ cum va?	19). In graiulŭ poporului din comuna Găiceana, jud. Trenciŭ Z, în cuvêntulŭ Dumnezeu nu se rostesce ca z în praznicŭ, ci se rostesce curatŭ ci pe cândŭ în cuvêntul

[6]

Intrebări	Răspunsuri
	prasnicu, se aude mai multu s (seu z) pe jumătate d. e. noi am fostu astădi la prasnicu.
20). Care sunt anume cuvinte, unde se aude dz în locu de z?	20). In graiulu poporului din comuna Gaiceana, nu se aude aici, dată nostindu-se dz în locu de z în ce unu cuvintu.
21). Poporulu de acolo nostesce ele ore pe r în două feluri, de ose bindu adecă pe unu r vîrtosu, ceva ca rr, de unu r mole?	21). In graiulu poporului din comuna Gaiceana, fiind Francu se nostesce r în două feluri, dicîndu-se în unele zorbe mole, iar în altele vîrtosu, care însemnă forte puçine; d. e. pe r mole: Eu am vu vin pai la tine; seu: Clumeni [illegible] pe capu; pe r vîrtosu; d. e. Cându lamoiditu mi a făcutu inima sferr; seu: O dată am auditu unu rrasc [illegible].
22). In care cuvinte anume se aude rr?	22). In graiulu poporului din comuna Gaiceana, fiind Francu se aude rr în urmatu ele cuvinte: d. e. Cându ar dătu elu cu bâta, atâtu am auditu: Sferr; seu: Lârr oră de acolea; seu: Lârrea oră de acolea; seu: Cându am turnatu apa pre fiu, o dată o făcutu sferr; seu: apa sferrîie cându o turnu în focu.
23). Poporulu de acolo preface elu ore pe f în h, d. e. esemplu: hie pentru fie, hieru, pentru fiecu, etc?	23). Poporulu din comuna Gaiceana preface forte desu [illegible] în h, [illegible] ca se aude în forte multe [illegible]: d. e.: Da hie cum a hi; seu: Vinu în face hine (pentru fine); seu: Zarna asta ar ucisu la joana o

110	163	**Vanvey**, Châtillon-sur-Seine, *Côte-d'Or*. Journalier, 40ᵃⁱⁿᵉ, +. Les jeunes gens ne parlent plus guère patois.
111	233	**Cruzy-le-Châtel**, id., *Yonne*. Ménagère, 30ᵃⁱⁿᵉ, +. Les jeunes parlent français.
113	162	**Les Riceys**, id., *Aube*. Vigneron, 60ᵃⁱⁿᵉ, +. Les jeunes ne parlent guère patois.
114	159	**Auxon**, Ervy. *Aube*. Le maire, 80 ans, et un de ses voisins, 70 ans, ++. Le patois a presque totalement disparu, mais il s'est encore à peu près conservé dans les hameaux, qui sont au nombre de 8.
115	161	**Rouilly-Saint-Loup**, Lusigny, *Aube*. Ouvrier agricole, env. 65 ans, +. C'est le langage des vieillards. Les jeunes gens parlent français.
117	160	**Molinons**, Villeneuve-l'Archevêque, *Yonne*. Petit rentier, 60ᵃⁱⁿᵉ, +.
118	103	**Crancey**, Romilly-sur-Seine, *Aube*. Géomètre-arpenteur, env. 50 ans, +. Même patois dans tout le canton de Romilly. Les jeunes gens délaissent bon nombre de termes patois.
120	165	**Cour-l'Évêque**, Arc-en-Barrois, *Haute-Marne*. Cultivateur, 75 ans, +. Les jeunes parlent français.
121	167	**Lamancine**, Vignory, *Haute-Marne*. Ouvrier agricole, 30ᵃⁱⁿᵉ, +.
122	166	**Baroville**, Bar-sur-Aube, *Aube*. Débitant de boissons, 40ᵃⁱⁿᵉ, +.
124	101	**Rosnay**, Brienne-le-Château, *Aube*. Deux vieillards, 65 à 70 ans, ++.
126	102	**Saint-Étienne**, Arcis-sur-Aube, *Aube*. Le garde champêtre, 70 ans, +. Les jeunes parlent français.
128	73	**Linthes**, Sézanne, *Marne*. Fermier, env. 55 ans, et son fils, 25 ans, ++.
130	172	**Illoud**, Bourmont, *Haute-Marne*. Journalier, 40ᵃⁱⁿᵉ, +. On n'y parle plus guère que le français; il en est de même dans les communes voisines (vallée de la Meuse).
132	169	**Poissons**, id., *Haute-Marne*. Vieillard de 72 ans, et sa petite-fille coutu-rière, env. 25 ans, ++. Patois qui n'est plus guère parlé que par les vieillards.
133	168	**Courcelles-sur-Blaise**, Doulevant, *Haute-Marne*. Femme de journée env. 40 ans, +.
135	74	**Huiron**, Vitry-le-François, *Marne*. Vigneron-cultivateur, env. 30 ans, et sa mère, env. 65 ans, ++.
140	171	**Châtenois**, id., *Vosges*. Le beau-père de l'instituteur, env. 60 ans, +.
143	82	**Tréveray**, Gondrecourt, *Meuse*. Petit cultivateur, env. 50 ans, +.
144	81	**Sommelonne**, Ancerville, *Meuse*. Petit rentier, env. 55 ans, +.
146	75	**Courtisols**, Marson, *Marne*. Trois vieillards de 65 à 75 ans, +++. Le langage transcrit est le vieux parler de Courtisols, où, actuellement, on ne parle plus que le français. On croit dans le pays que les habitants de

Scanned with OKEN Scanner

Suj.: Besitzerin des Dorfladens, Vater alteinheimisch, Mutter aus der Frazione Niva. — 53 — Abgesehen von einigen Wintern, die sie mit ihrem kranken Vater in Locarno verbrachte, immer zu Hause. Mundartlich und sachlich gut ausgewiesen, hie und da lexikologisch durch die Schriftsprache beeinflufst. Die ersten 14 Seiten wurden auch mit einer 76 J. alten Bäuerin aufgenommen, die sich als zu wenig anpassungsfähig erwies.

Mundart: C. Salvioni, Arch. glott. IX, 188—284 (Ort bezeichnet mit cmp.).

51 (292) Vergeletto, circ. Onsernone, distr. Locarno, Ct. Ticino, dioc. Lugano. — 1. bis 3. X. 1926. — Qn — Konj. — Phot. 1972—1983.

Suj.: Bäuerin, Eltern alteinheimisch. — 32 — 5 J. Magd in einer amerikanischen Familie in Locarno, sonst immer im Dorfe wohnhaft. Bewufst bodenständig, mundartlich und sachlich ganz ausgezeichnet.

52 (294) Aurigeno, distr. Valle Maggia, Ct. Ticino, dioc. Lugano. — 9. bis 11. X. 1926. — Qn — Konj. — Phot. 1993—2001.

Suj.: Bauer, Eltern alteinheimisch. — 46 — Hat nie aufserhalb des Dorfes gewohnt. Mundartlich und sachlich gut orientiert. An der ganzen Aufnahme nimmt fortwährend teil die in derselben Stube versammelte, durch ihre mundartliche Einheitlichkeit sich auszeichnende Familie des Suj.: Mutter des Suj., welche die archaische Phase der Mundart ausgezeichnet vertritt. — Schwester derselben, ebenso konservativ. — Frau des Suj. — Kinder.

53 (24) Prosito, Lodrino, circ. Osogna, distr. Riviera, Ct. Ticino, dioc. Lugano. — 27. bis 29. VI. 1920. — Qn — Phot. 167.

Suj.: Postbeamter und Bauer, Eltern alteinheimisch, Vater war während 40 J. in Paris. — 45 — Hat immer im Dorfe gewohnt. Er lernte den Steinhauerberuf, übte aber alle möglichen andern Berufe aus. Ist auch Kleinbauer und Bienenzüchter. Sachlich gut orientiert. Infolge häufiger Beziehungen mit andern Arbeitern ist er in seiner Mundart durch die der andern beeinflufst. Formelles und Syntaktisches bereiten ihm Schwierigkeiten.

Texte: FP.: Salv. 59 (Lodrino).

58 (9) Sommaino, San Carlo, Poschiavo, Kreis Poschiavo, Bezirk Bernina, Kt. Graubünden, Bistum Chur. — 3. bis 6. II. 1920. — Qn — Konj. — Phot. 30—43.

Gemeinde: Fühlbare Unterschiede in der Mundart bestehen zwischen den Protestanten, die vorwiegend im Flecken wohnen,

5. *Depănatul.*

106. Ce se face cu firul când se ia jos de pe fus?
107. Pentru ca să se facă un tort, pe ce se pun firele?
108. Cum se numește acest instrument și care sânt părțile lui principale?
109. Descrieți aceste părți.
110. Ce face femeia când pune firele de pe fuse (sau ghem) pe acest instrument?
111. Cum se numește locul unde se încrucișează firele pe răschitor?
112. Cum se numără firele de pe răschitor?
113. Cum se numesc toate firele la un loc?
114. Cum se spală tortul?
115. Pe ce se deapănă ghemul?
116. Ce face femeia (sau bărbatul) care face aceasta?

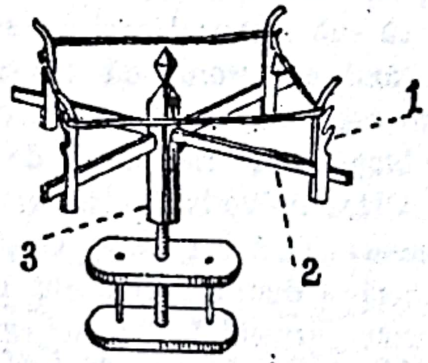

Fig. 6.

117. Cum se numește instrumentul de la figura 6?
118. Cum se numește partea însemnată cu nr. 1?
119. Cum cea însemnată cu nr. 2?
120. Cum se numește cea însemnată cu nr. 3?
121. Descrieți fiecare parte pe care o numiți.

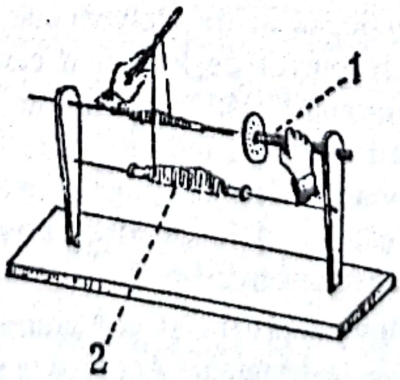

Fig. 7.

122. Cum se numește instrumentul din figura 7?
123. La ce se întrebuințează?

Scanned with OKEN Scanner

lumea nu le ştie şi despre care nu va povesti nici una din hărţile ce vor ieşi curăţele şi pline de noutate de sub teascurile litografice.

Numai în treacăt fie amintite câteva din aceste greutăţi.

Cum graiul cel mai interesant se găseşte mai adesea în satele în afară de căile principale de comunicaţie, atingerea acestor puncte e foarte anevoioasă, iar odată sosiţi în sat, posibilitatea de a găsi, după o muncă intensivă de 10 până la 14 ore, un adăpost şi o mâncare caldă, e foarte redusă. Şura cu fân e adesea preferabilă odăii, în care une-ori plouă, în care mai totdeauna iarna e frig sau fum şi vara sânt insecte. Odată culcaţi, o evadare din această odaie este aproape cu neputinţă din cauza cânilor, care nu au nici un respect pentru geografia linguistică.

Intelectualii, sărăciţi din cauza crizei, nu sunt bucuroşi de oaspeţi, autorităţile cred că sub pretextul anchetei se face un control al activităţii lor. Iar când anchetorul dă totuşi de câte un vrednic păstrător al vechii ospitalităţi româneşti, preotul sau învăţătorul care-l primeşte cu braţele deschise, dornic de a afla noutăţi din lumea mare, caută să stea de vorbă la câte un pahar de vin şi nu-l lasă să se odihnească. Şi mai grav e, că intelectualii satelor se amestecă în anchetă şi dintr'un sentiment de fals patriotism local voesc să îndrepte „greşelile" ţăranului, găsind că acesta nu vorbeşte destul de „frumos". La noi n-a fost aşa. V. 1 XII 1934 —

Sânt şi ţărani, care în faţa străinului, îşi falsifică graiul, căutând să se exprime ca pe la oraşe, să vorbească „pe politică". Dar experienţa anchetorilor îi descopere lesne şi-i elimină. Ca şi intelectualii satelor[1], şi ţăranul, care se interesează în mare măsură de chestiile economice, ar vrea să audă pe domnul de la oraş vorbindu-i de criză, de impozite şi de conversiune, şi nu pricepe cum de acest domn se interesează de lucruri a căror utilitate n'o poate înţelege şi-i pune întrebări atât de curioase. Femeile, care nu au asemenea preocupări şi dau subiecte foarte potrivite, sânt de obiceiu timide şi ruşinoase şi nu le poţi face în ruptul capului să stea la anchetă, când aud în grajd vaca mugind de foame sau când copilul îi cere de mâncare.

Dar dificultăţile de învins provin şi din anumite restricţii pe care anchetorii trebue să şi le impună. Astfel o anchetă normală

1) Nu toţi intelectualii. D-l Sever Pop poate spune ce fel de ajutor i-am dat cu prilejul anchetei ce a făcut la noi în Tătăruşi. — V. 6 V 1935. —

mai rămâne de anchetat ceealaltă jumătate din teritoriul limbei românești, Țara veche și ținuturile locuite de Românii de peste hotare.

Dacă nu ne va lipsi nici de aci înainte sprijinul material — incomparabil mai redus decât în alte țări — pe care ni l-au dat până acuma Academia Română, Banca Națională, Ministerul de Externe și mai ales Fundația culturală Regele Ferdinand, sânt sigur că entuziasmul, devotamentul și dragostea cea mare pe care o pun cei doi anchetori vor învinge toate greutățile și de-aci în trei ani vom avea completă imaginea graiului românesc în faza interesantă de după Intregire, imagine ce rămâne apoi să fie proiectată pe hărțile graiului.

Tătăruși 30 Iulie 1951.

[illegible]

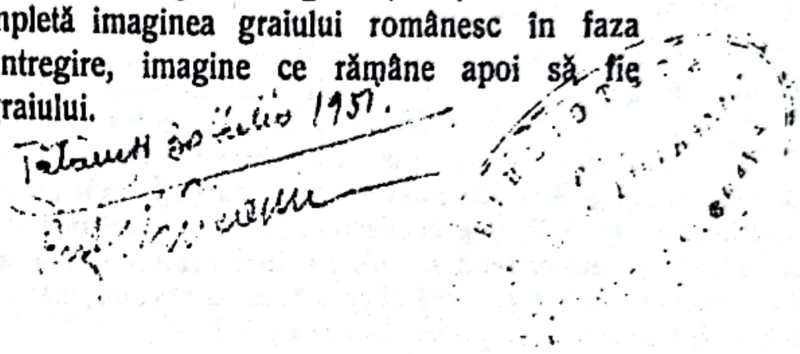

Am grăit cu d.l Sever Pop în privința alcătuirii ~~chestion~~ atlasului și felului de a face ancheta și i-am spus că timpul hotărît pentru cercetare îi prea scurt. Ar trebui macar 7-8 zile să stai într-un sat și să prinzi unele cuvinte și fără punerea de întrebări. Eu, și în ziua de Sîmbătă 21 Iulie și în dimineața de Duminică 22 Iulie, am fost — așa cred — de bun ajutor la unele răspunsuri date de Gheorghe a lui Anton Surdoaia, omul care a fost adus de mine să răspundă la întrebările D-lui Sever Pop. — Am îndreptat unele răspunsuri greșite ale lui Gh. Surdoaia, nu în înțelesul despre care ~~ne~~ amintește în această broșură — p. 10 — D.l prof. Sextil Pușcariu. —

Voiu scrie D-lui Pușcariu, arătînd părerile mele.

[illegible] Miercuri, 1 August 1934. —

Phonétique : M. Rey prononce *ly* ou *y*. L'article masculin a des formes flottantes : on entend *ũ*$_n$ et *ẽ*$_n$ « un », *les*, *lus*, *lus* « les » m. pl.

47. **Salles-Courbatiès** (Aveyron).

Témoin unique : M. Gibergues, 72 ans, né à Salles-Courbatiès, a habité pendant 53 ans le village de Mailhergues ; confronté avec son entourage, s'est avéré très bon informateur.

Phonétique. *-l-* intervocalique est intact ; *-r-* intervocalique, un peu dévibré, est très distinct de *-rr-*. Le phonème *tɛ* > *tɛ̀* ou *tɛ̀*$_v$, mais on entend plutôt *tś* < *dj* étymologique. L'article « un » s'entend parfois *ẽ*, mais à la morphologie le témoin n'admet que *ũ*, qu'il prononce *ũ* en débit normal dans les comparaisons *kum ũ*... « comme un... ».

48. **Rignac** (Aveyron),

Témoins : M. Mouly, 72 ans, au Batut. Q. 1-37, 60-85, 289-292. — Mme Andrieu, 68 ans, 86-142, 216-276. — Famille Régnier, notamment le fils et sa femme, 50 ans env. Q. 153-198. — M. Bessette, 68 ans et surtout son fils, 45 ans : le reste du questionnaire.

Phonétique. *-r-* intervocalique oscille entre *ṛ* et *ḍ* chez les vieillards ; il devient *ḍ* chez les témoins de 40 à 60 ans ; des jeunes de 20 à 25 ans le prononcent *d*. Le groupe consonantique *sk*, *sp* > *čk*, *čp* généralement ; *st* > *ṣt* de même notamment M. Mouly, M. Bessette fils. Ce dernier rend parfois l'*s* final inaudible, notamment après *t* : *de pòrět(s)* « des murs » ; *ly* > *y* en général chez tous les témoins, même les vieillards. Des femmes, même âgées de 60 ans, prononcent *ts* au lieu de *tś*.

49. **Le Monastère** (Aveyron).

Témoin unique : M. Rière, invalide de guerre, 67 ans, aidé de sa femme, 64 ans.

Phonétique. *-r-* intervocalique s'entend généralement *ḍ*.

50. **Vimenet** (Aveyron).

Témoins : La famille Cavalié, à Agues : la mère, 68 ans, la tante, 70 ans, le fils, témoin principal, 38 ans.

Phonétique. -ARIU> *-yè* chez le fils, > *-yo* chez la mère et la tante.

51. **Millau** (Aveyron).

Témoins : La famille Garlenc, à la Borie-Blanque : l'ensemble du questionnaire, sauf Q. 222-250 avec un groupe de vieillards. Le témoin principal, M. Garlenc, 75 ans, est né à Rivière mais venu enfant dans la commune de Millau ; il était assisté de sa femme et sa belle-sœur, 70 ans env.

Phonétique. Il est souvent difficile de préciser si la diphtongue *iu* est ascendante ou descendante.

52. **Canet-de-Salars** (Aveyron).

Témoins : M. Soulié, 74 ans. Q. 1-193. — M. Rebois, 70 ans. Q. 193 à la fin. M. Soulié ne parle pas le français.

53. **La Besse**, cne de Villefranche-de-Panat (Aveyron).

Témoins : M. Carrière, 65 ans. Q. 1-68, 119-222, 312-353. — Mme Lacaze, 65 ans, avec son fils et sa fille, 40 à 45 ans. Q. 69-199, 283-311. — M. Lacaze fils, 45 ans. Q. 222-283. — M. Carrière et Mme Lacaze : Botanique.

Phonétique. Généralement, *-r-* intervocalique est très distinct de *-rr-*, et *-l-* intervocalique>*ṛ* très dévibré. En finale *s* + *sonore*>*z* en débit lent, et s'amuit en débit normal. —

Phonétique : M. Rey prononce *ly* ou *y*. L'article masculin a des formes flottantes : on entend *ĩ*$_n$ et *ẽ*$_n$ « un », *les, lus, lus* « les » m. pl.

47. **Salles-Courbatiès** (Aveyron).

Témoin unique : M. Gibergues, 72 ans, né à Salles-Courbatiès, a habité pendant 53 ans le village de Mailhergues ; confronté avec son entourage, s'est avéré très bon informateur.
Phonétique. -l- intervocalique est intact ; *-r-* intervocalique, un peu dévibré, est très distinct de *-rr-*. Le phonème *tɛ* > *té* ou *té*$_y$, mais on entend plutôt *tś* < *dj* étymologique. L'article « un » s'entend parfois *ẽ*, mais à la morphologie le témoin n'admet que *ĩ*, qu'il prononce *ĩ* en débit normal dans les comparaisons *kum ĩ...* « comme un... ».

48. **Rignac** (Aveyron),

Témoins : M. Mouly, 72 ans, au Batut. Q. 1-37, 60-85, 289-292. — Mme Andrieu, 68 ans, 86-142, 216-276. — Famille Régnier, notamment le fils et sa femme, 50 ans env. Q. 153-198. — M. Bessette, 68 ans et surtout son fils, 45 ans : le reste du questionnaire.
Phonétique. -r- intervocalique oscille entre *ɣ* et *ḍ* chez les vieillards ; il devient *ḍ* chez les témoins de 40 à 60 ans ; des jeunes de 20 à 25 ans le prononcent *d*. Le groupe consonantique *sk, sp* > *ĉk, ĉp* généralement ; *st* > *şt* de même notamment M. Mouly, M. Bessette fils. Ce dernier rend parfois l'*s* final inaudible, notamment après *t* : *de pòrĕt(s)* « des murs » ; *ly* > *y* en général chez tous les témoins, même les vieillards. Des femmes, même âgées de 60 ans, prononcent *ts* au lieu de *tś*.

49. **Le Monastère** (Aveyron).

Témoin unique : M. Rière, invalide de guerre, 67 ans, aidé de sa femme, 64 ans.
Phonétique. -r- intervocalique s'entend généralement *ḍ*.

50. **Vimenet** (Aveyron).

Témoins : La famille Cavalié, à Agues : la mère, 68 ans, la tante, 70 ans, le fils, témoin principal, 38 ans.
Phonétique. -ARIU> *-yè* chez le fils, > *-yo* chez la mère et la tante.

51. **Millau** (Aveyron).

Témoins : La famille Garlenc, à la Borie-Blanque : l'ensemble du questionnaire, sauf Q. 222-250 avec un groupe de vieillards. Le témoin principal, M. Garlenc, 75 ans, est né à Rivière mais venu enfant dans la commune de Millau ; il était assisté de sa femme et sa belle-sœur, 70 ans env.
Phonétique. Il est souvent difficile de préciser si la diphtongue *iu* est ascendante ou descendante.

52. **Canet-de-Salars** (Aveyron).

Témoins : M. Soulié, 74 ans. Q. 1-193. — M. Rebois, 70 ans. Q. 193 à la fin. M. Soulié ne parle pas le français.

53. **La Besse, c^{ne} de Villefranche-de-Panat** (Aveyron).

Témoins : M. Carrière, 65 ans. Q. 1-68, 119-222, 312-353. — Mme Lacaze, 65 ans, avec son fils et sa fille, 40 à 45 ans. Q. 69-199, 283-311. — M. Lacaze fils, 45 ans. Q. 222-283. — M. Carrière et Mme Lacaze : Botanique.
Phonétique. Généralement, *-r-* intervocalique est très distinct de *-rr-*, et *-l-* intervocalique>*ɣ* très dévibré. En finale *s* + *sonore*>*z* en débit lent, et s'amuit en débit normal. —

Scanned with OKEN Scanner

36. **Vollore-Montagne**, canton de Courpière (Puy-de-Dôme). Enquêteur : P. Gardette.

M. Narcisse Lévigne, 78 ans, sa femme Antoinette, 75 ans, leur fils Anatole, 45 ans, leur fille Maria, 40 ans, leur petit-fils André, 16 ans, leur petite-fille Simone, 20 ans, excellente famille de témoins. — M. Joseph Lévigne, 45 ans, très bon témoin.

Patois admirablement conservé. Enquête en août 1946.

37. **Arthun**, canton de Boën (Loire). Enquêteur : M. Gonon.

M. Jean Durris, paysan, 76 ans, très bon témoin. — Son fils, Barthélemy, 40 ans, bon témoin pour les vieilles techniques et les vieux mots. — Sa femme, née Marie Bachelet, 40 ans, très bon témoin. — Mme Montagny, 40 ans, ménagère, bon témoin, mémoire très précise pour toutes les choses de la maison, très bon témoin pour la morphologie. — M. Durand, 35 ans, et sa femme, 32 ans.

Enquête en août 1946.

38. **Affoux**, canton de Tarare (Rhône). Enquêteur : P. Gardette.

M. J.-M. Chaverot, 72 ans, au Goujet, maire, d'une vieille famille du pays, excellent témoin. — M. François Chaverot, 68 ans, au bourg, frère du précédent, bon témoin, et sa femme, excellent témoin. — Antoine Lambert, 50 ans, tisseur au bourg, très bon témoin. — M. Jean Antoine Coquet, 72 ans, cultivateur au bourg, très bon témoin. — M. Antoine Chaverot, 35 ans, au bourg.

Enquête en août 1945, complétée les deux années suivantes. Les témoins de 70 ans pensent en patois et parlent toujours entre eux en patois ; mais le patois commence cependant à se franciser : beaucoup de vieux mots sont connus, mais sont inutilisés. Les témoins de 50 ans parlent patois mais ne pensent plus en patois. La génération de 30 ans n'a qu'un patois simplifié : *j* au lieu de *dz*...

39. **Saint-Germain-sur-l'Arbresle**, canton de l'Arbresle (Rhône). Enquêteur : P. Gardette.

M. et Mme Jobert, 70 ans, à la Charrière, dans le bourg, excellents témoins. — M. Chanel, à la Charrière, autre excellent témoin.

Enquête en 1945. Patois à peu près disparu, sauf chez de très rares témoins âgés.

40. **Poleymieux**, canton de Neuville-sur-Saône (Rhône). Enquêteur : A.-M. Vurpas-Gaillard.

M. de Saint-Jean, 70 ans environ, aux Gambins, très bon témoin avec qui fut faite une grande partie de l'enquête. — M. Peytel, très bon témoin. — Mlle Voisin. — Mme Geoffrey. — M. Mathias.

Scanned with OKEN Scanner

1138. pepene galben, *pl.* Dar la acela cu coaja galbenă?

1139. pepenărie, *pl.* Cum numiți locul unde se seamănă și crește numai pepeni?

1140. sfeclă roșie, *pl.* Ce mai crește în grădină, seamănă cu morcovul, dar este roșie-vinătă la culoare și se pune în mîncare sau la murat?

1141. sfeclă furajeră, *pl.* Dar la aceea pe care o dați la vite cum îi spuneți?

1142. hrean. Cum îi spui la acela care seamănă cu rădăcina pătrunjelului și care, cînd îl mănînci, îi jute, îți dau lacrimile și strănuți?

1143. gulie, *pl.* Cum îi zici la aceea care seamănă la frunze cu varza și crește așa (INDIC.), rotundă și tare?... femeile fac mîncare din ea.

1144. zmeură. Ce crește în pădure la munte (uneori și pe lîngă casă) și face fructe mici, roșii, dulci, pe care le mănîncă și ursul?

1145. zmeuriș, *pl.* Cum îi spui la locul unde crește multă zmeură?

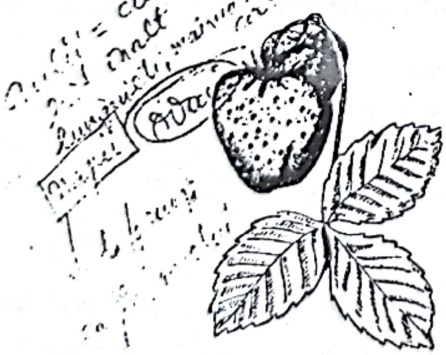

Fig. 21

1146. căpșună, *pl.* (Fig. 21).

1147. fragi, *sg.* Cum le spui la acelea care au fructele mici și roșii, se coc o dată cu cireșele și cresc de obicei prin locurile de pe unde s-a tăiat pădurea? (Fig. 22). Ca

Fig. 22

să vezi dacă sînt gata de mîncat, guști numai... (GEST).

1148. fragii, *pl. art.* Cum zici: îmi plac foarte mult... ce?

6. POMICULTURA; VITICULTURA; APICULTURA

1149. măr (fruct), *pl.* (Fig. 23).

1150. măr (pom), *pl.* Cum se cheamă pomul care face mere?

Fig. 23

1151. (mere) oarzăne. Cum numiți merele care se coc devreme?

1152. cocean (la măr), *pl.* Cum se numește partea din măr care rămîne după ce-ai mîncat mărul?

Scanned with OKEN Scanner

1153. măr pădureț, *pl.* Cum numiți mărul care nu crește în livada omului, ci pe cîmp, și nu e altoit?

1154. pară, *pl.* (Fig. 24).

1155. păr, *pl.* Cum se cheamă pomul care face pere?

Fig. 24

Fig. 25

1156. fructe, *sg.* Cum le zici cu o vorbă la mere, pere... ?

1157. prună, *pl.* (Fig. 25).

1158. prun, *pl.* Cum se cheamă pomul care face prune?

1159. (prune) chirtoace. Cum numiți prunele care nu ajung să se coacă și se usucă în pom sau cad pe jos?

1160. (dinții) se strepezesc *(ind. prez. 6)*. Ce se întîmplă cu dinții cînd mănînci multe prune verzi, mere pădureți...?

1161. magiun de prune. Ce faceți toamna din prune cînd le fierbeți mult pe foc și le dați la copii iarna să le mănînce cu pîine?

1162. leasă, *pl.* Cum se numește împletitura aceea de nuiele pe care uscați prunele?

1163. lozniță, *pl.* Dar groapa în care faceți foc și deasupra căreia așezați leasa cu prune, ca să se usuce?

1164. țuică. Cum se numește băutura care se face din prune?

1165. fruntea țuicii. Cum ziceți la țuica aceea care curge la început?

1166. țuică proftiptă. Cum se numește țuica pe care o fierbi de două ori?

1167. borhot. Cum numiți ceea ce rămîne din prune după ce ați făcut țuica?

1168. zeamă. Cînd storci o prună, o lămîie, ce curge din ea?

1169. cireașă, *pl.* (Fig. 26).

1170. cireș, *pl.* Cum se cheamă pomul care face cireșe?

1171. sîmbure [1], *pl.* Ce are pruna, tare, la mijloc?

1172. sîmbure [2]. Ce găsești înăuntru după ce l-ai spart...? Dacă vrei, îl mănînci?

Fig. 26

1173. vișine, *sg.* Cum numiți acelea care seamănă cu cireșele, dar sînt ceva mai acrișoare și se coc mai tîrziu?

1174. vișin, *pl.* Cum se cheamă pomul care face vișine?

Fig. 27

1175. caisă, *pl.* (Fig. 27).

628 C00801 C00802

bottê ;
bot̥

cofoi̯ ; cofu̯áu̯ (mai mică)

dimĩẑánâ ;
dimĩẑéni̯

C00803 C00804

tai̯y
tai̯
táu̯
tăi̯ém
tăi̯ét
táu̯

tăi̯ém
—i̯éc
—i̯é
—i̯ém
—i̯ét
—i̯é

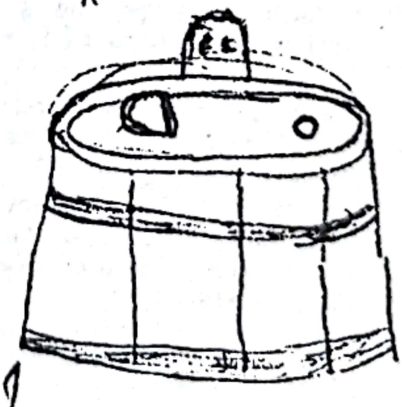

C00805

sî táu̯

801
cf. căsu̯áu̯
(subix) „casă mică"

1326 ~~1327~~

625 1328

[ρ]+

alúnâ;

+ desen alúnị

~~1328~~ 1329

1327 ?

alún;

alúnị

[ς] =

1330

plop;

plok

1328

1317

[18]

ACADEMIA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
FILIALA IAȘI
Centrul de lingvistică, istorie literară și folclor
Aleea Mihail Sadoveanu, nr. 12
Telefon 4095

Nr.

Data

C ă t r e

. . . . . .

. . . . . .

Comuna . . . . . .

Județul . . .

În perioada . . . . . se deplasează în comuna Dv. o echipă de cercetători științifici de la Centrul nostru pentru a efectua o serie de anchete dialectale și folclorice, în vederea elaborării *Atlasului lingvistic al Moldovei și Bucovinei*, a *Dicționarului toponimic al Moldovei și Bucovinei* și a *Atlasului folcloric al Moldovei și Bucovinei*, lucrări prevăzute în planul de cercetare al Academiei Republicii Socialiste România.

Vă rugăm să binevoiți a acorda cercetătorilor noștri tot sprijinul necesar, spre a putea efectua la timp și în bune condițiuni anchetele menționate.

C T O R,

Scanned with OKEN Scanner

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

FILIALA IASI

Centrul de lingvistică, istorie literară

și folclor

STAT DE PLATA

a muncitorilor silieri folosiți ca informatori în ancheta pentru

NALR din localitatea Epureni judeșul Vaslui

în zilele 21 - 23 . XI . 1970

Nr. crt. 4 b	Numele și prenumele	Nr. buletin identitate	Adresa	Zile lucr.	Lei/zi	Total lei	Impozit	Rest de plată	Semnătura de primire
1	Constanda Polixenia	G. 993134	Epureni Vaslui	3	30	90	2	88	Constanda Polixenia
2	Constanda Năstăse	T. 401443	Epureni Vaslui	1	30	30	—	30	[signature]
	Total					120	2	118	

Plata s-a făcut în fața noastră

Intocmit

Administrator

[19]

pct. 667

Data culegerii 30.IX.'71 Cercetători SD; DH; HB

Numele Ága Te Prenumele Rádu

Porecla Postoláki (IP în ancheta cu QG/1969)

Judeţul Vrancea Com. Nistoreşti Sat Bîtcari

Vîrsta 48 de ani Scoală 7 clase

Ocupaţia „plugar"; lucru la pădure; (după război, infirm): cro-

Deplasări ütörü pîrît (!)

armata: jud. Olt; ocazional: Iaşi, Galaţi, Bucureşti

Film _____ Poziţia _____

Date despre familie:

Sigla VI-a

Fişa informator nr. 1

Fonograma nr. _____

Părinţii localnici, agricultori

Soţie născ. Nistoreşti (părinţii din Pîrîul Humei)

Copii o fiică - elevă la liceu (Bistriţa-Năsăud)

Observaţii (Caracterizarea informatorului, condiţiile de înregistrare etc.) înregistrat acasă; excepţional colaborator la ancheta de texte; talent narativ real; dramatizează, gesticulează mult; f. bun cunoscător al realităţilor rurale specifice locului

[20]

Scanned with OKEN Scanner

pct. 667

FISA FONOGRAMICA NR. 1

Informator Aga T. Radu

Localitatea Nistorești Culeg. SD; DH; HB

la 30.IX. 1971 [1° – 11°]

1° [Lucrul la fîn]
- nocovălî
- ŝocûltéi̯ili

2° [Porcul]
- ș̯úra skinări
- kífti
- rîjnéți (= desfăcute)
- ș̯úru skinări
- peŝui̯ímu
- bohîrdăi̯i
- borjog
- ș̯ígiț
- căbălăi̯i (gen.)
- péŝii̯i
- zl în zlăninî
- d
- u (final)
- iotacizare

3° amînáru - ț̯ăcălíi̯i

4° [Întîmplare cu un urs] - cn > gn în răgní

5° [Casa]
+ gest: arată pe degete cum se bat cuiele
- pai̯int
- durătóri
- pai̯íntu
- prevești
- clăpămá
- funári
- f > v în ŝerșáv(u

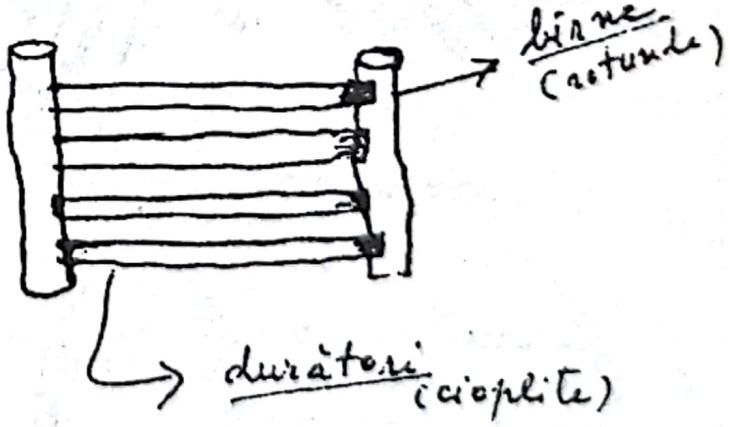

6° [Din viața subiectului]

7° [Amintiri din război] - zl în vazlui̯éni, zlátina

8° [Opincile] - ș̯ku̯ápa

53 (ETNOGRÁFICO).

INSTRUMENTO PARA TRANSPORTAR LOS HACES A LOMO

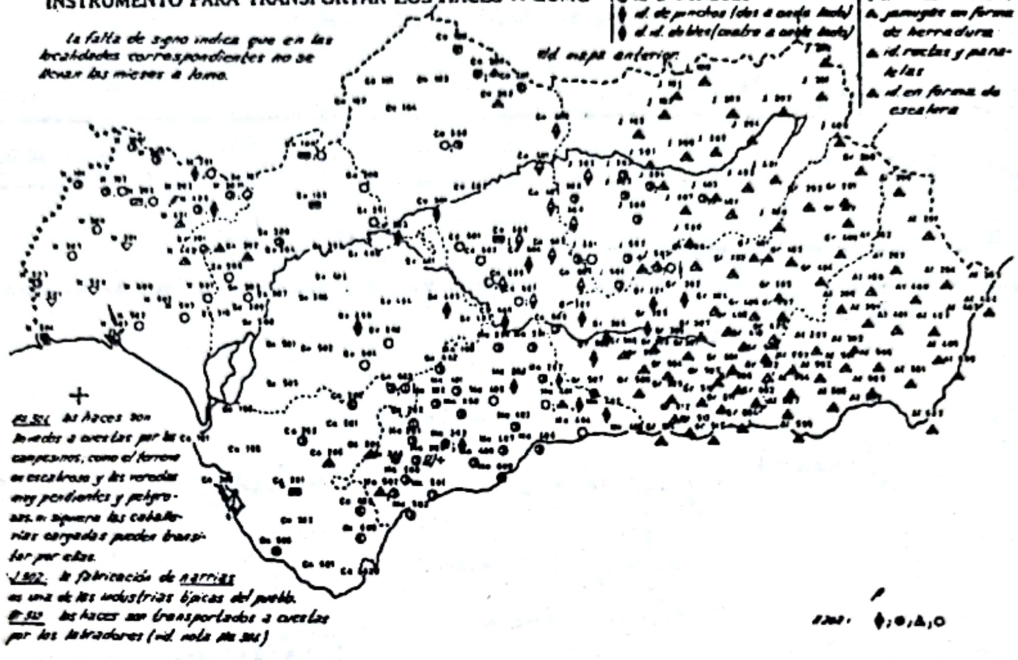

INSTRUMENTO PARA TRANSPORTAR LOS HACES A LOMO

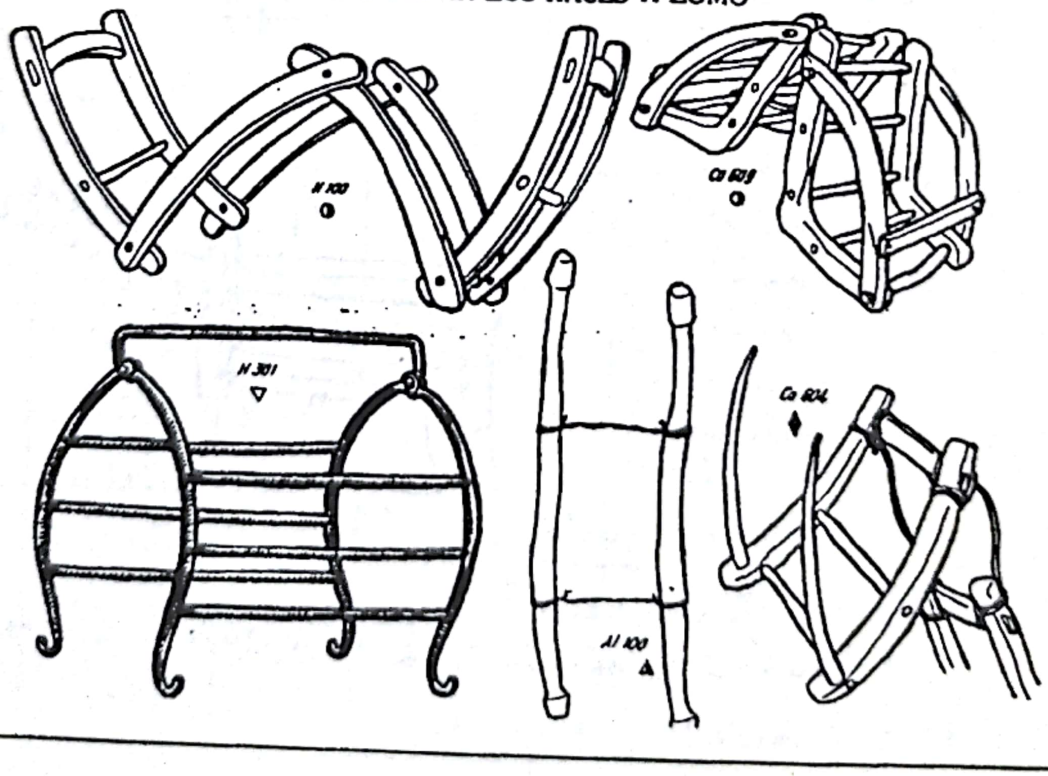

Scanned with OKEN Scanner

Text 5 (TBGI)

Transkript 'Gesamtinteraktion', Ort: M./Kreis Göttingen

CY = Gewährsperson des Fragebogeninterviews (vorgesehen)
DY = Nachbar von CY
ZA = Interviewer
ZT = Tontechniker

0.00
ZA [HUNDEGEBELL tag' herr CY'' ZA is mein nAme'
CY [STRASSENLÄRM jA:
DY [tàch=tàch,

ZA [+ da(s i)s herr ZT, + wir kamm-n aus götting-n= + wir

ZA [hA:-m, + von herrn YA das is ja der bÜrgermeister + der

ZA [Or:tsvorsteher ihre adresse bekamm-n + + das dreht
CY [.m:'

ZA [si(ch) um fo(l)g-ndes + wir mach-n plAttdeutsche

ZA [schprAchaufnahm-n= + + und: herr YA meinte sie könn-n

ZA [uns da helf-n, das sollde jetz(t)
CY [wann soll (d)at sEIn'

ZA [glEI(ch) sein wir + wir dacht-n= GROSSER STRASSENLÄRM
0.30 CY [hEUt + nÄ nÄ, + heute ..... muß (d)en

ZA [ja jA: das verschteh ich,
CY [betOn mach-n ne' müssen se ma(l)

ZA [dummerweise hat er nich beschEIdgesa(gt i)ch hatte
CY [sEhn=

ZA [ihn vorher Angeruf-n aber das hat er wohl vagEss-n, + +
CY [LÄRM EI-

ZA [+ + + ja herr CY wann hÄtt-n sie denn zeit'
CY [NES LASTWAGENS wat soll

ZA [ja was soll das sEIn= +
CY [denn dat (Ü)we(r)haupt sEIn''

1.00
ZA [wir mach-n das in ganz nIEdersachs-n ..... zum sÜd-n

ZA [hier rUnter, + in fünfzich ort-n' + bei Ält(e)ren

ZA [persOn-n wei(l) ja imma wenjer platt jeschproch-n wird'

Scanned with OKEN Scanner

1844. L'escarpra

1845. El rovell

1846. Rovellar-se el ferro

1847. El filferro

1848. La llima

1849. L'alena

1850. La politja

1851. El teler

16. EL MAR. ELS VAIXELLS. LA PESCA

1852. El mar

1853. La costa

1854. Un cap de la costa

1855. El penya-segat

1856. La ressaca

1857. El mar picat

1858. L'ona

1859. La cresta de l'ona

1860. Els vents (entre els mariners)

1861. Bufar el vent

Scanned with OKEN Scanner

355 Bg13 Aquileia* - UD (1)

Località: Aquileia. a Morsano di Belvedere: • Aquileia; ◉ Friuli.

Caratteristiche: [Com] ferrovia; [S] elementari 4c.; [G. ec] parrocchia con vicario; [L. vill]; [S. sp]; [T. s]; [A] due osterie. di cui una con alloggio nel paese di Belvedere; [F]; [M].

L'inchiesta è fatta nella frazione di Morsano. gruppo isolato di case in riva al mare.

Inchiesta: [R] Pellis; [Data] 29-31 ottobre. 3-4 novembre 1925. 17-18 agosto. 7-8 ottobre 1926. 4-5 febbraio 1927. 22 novembre 1928. 30 agosto 1933: [P. G.] I e II (ott. e nov. 1925. le *agg.* A nel 1933): [P. S] Ia (ago. e ott. 1926), Ic¹ (nov. 1928), Ic². (feb. 1927), II (feb. 1927, nov. 1928), III (ott. 1926).: [F] a Belvedere: 59-60. a Cervignano: 501-503.

Ho aggiunto ai centri minimi Belvedere d'Aquileia: 1) perché ritenni opportuno che fosse rappresentata la variante friulana della pianura all'Isonzo inferiore: 2) per avere un luogo al mare con parlata friulana tradizionale: il punto d'osservazione di 'Pineda' ha il difetto che gli abitanti dei pochi casolari vi sono stati portati di recente da un paese del Friuli dal nuovo padrone che licenziò le vecchie famiglie del luogo; 3) per il profondo significato che ha per il Friuli Aquileia, oltre la rovina, simbolo perenne di Roma nelle terre d'Isonzo e oltre.

Informatore: Luigi Gereon: [Età] 60; [Prof] contadino; [D. l] Belvedere di Aquileia; [D. b] servizio militare (3 anni) a Trieste, Gorizia, Dignano; [D. m] Aquileia; [D. p] Belvedere di Aquileia; [G. c] sa leggere e scrivere: [M. a] buoni.

Dopo due tentativi non riusciti con soggetti inadatti. ho trovato un ottimo informatore in Luigi Gereon. un onesto contadino innamorato della terra. Onesto anche nelle informazioni che mi dà. Quando stenta a trovare la parola o la frase appropriata. abbassa la testa. annaspa con la destra e. se non la trova, non mi dà una risposta pur che sia, ma mi dice: «Andiamo avanti; non so». Talvolta dopo un po' di riflessione si corregge e mi fa o correggere o aggiungere. Ci tiene a fissare le espressioni 'sue'. di quelli dell'età sua. come le usa lui. Talvolta egli stesso mi osserva che un'espressione è poco usata ormai e che i "giovani" la sostituiscono con altra espressione. Per qualche concetto mi dà due e più varianti. spontaneamente.
Il Gereon. che conosce la lingua nazionale. si serve coi non friulani d'una variazione del veneto d'impronta triestina. Non comprende però alcune delle voci ricorrenti nelle traduzioni: per esempio *salire. scendere. ottimo.* Quando è possibile gli facilito la versione con moti.
Mentre di fronte all'illustrazione il Gereon trova facilmente l'espressione appropriata. subisce più o meno l'influsso dell'originale nella traduzione. Ha riconosciuto subito il 'cipresso' nell'illustrazione, mentre traducendo poi una proposizione in cui c'entrava la parola 'cipressi', dichiarò di non sapere che cosa fossero. Caratteristica è stata l'indecisione del Gereon fra [lén] e [ârbul]: di fronte alla voce nazionale stentava a dare la preferenza al primo che gli è familiare per 'albero'.

Segni e suoni: a. b. č. k. d. e. f. ğ. g. i. l. m. ɱ. n. ŋ. ñ. o. p. r. σ. ś. t. u. v. w. ξ. ź.

La parlata del Gereon non ha alcuna cadenza. La durata delle vocali è uniforme; neppure in fine della proposizione non noto una maggiore durata della tonica.

Scanned with OKEN Scanner

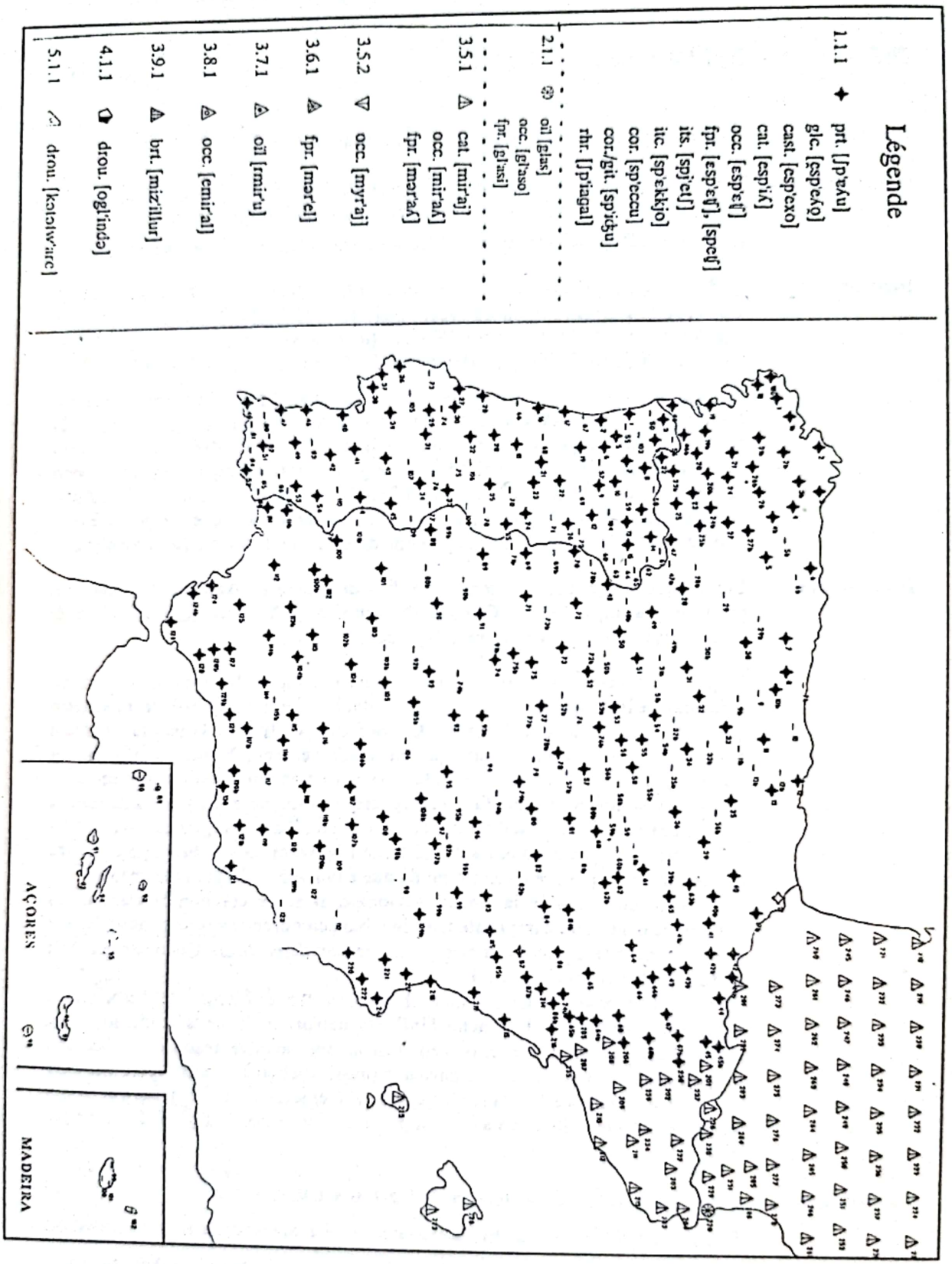

Scanned with OKEN Scanner

MIROIR

TABLEAU DE SYNTHÈSE

1 Latin SPĔCŬLUM 'miroir'.

1.1.1 Représentants directs.

prt. [ʃp'ʁʎu] glc. [ɕsp'eʎǫ]	PRT.	1-49, 51-54.
cast. [esp'exo] cat. [esp'iʎ] occ. [ɛsp'ɛʧ]	GLC.	1-4b, 18-27b, 46-47.
fpr. [ɛsp'ɛʧ], [speʧ] its. [spjeʧ] itc [sp'ɛkkjo] cor. [sp'ɛccu] cor./git. [sp'iʤu] rhr. [ʃp'iagal]	ESP.	5, 6, 7, 8, 10b, 11, 12, 13, 17b, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 40-45b, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62-69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 75b, 76b, 77, 78, 79b, 80, 81, 82, 83, 84-88, 89, 90, 91, 92, 93, 93b, 95, 96, 97, 97b, 98b, 99, 100, 100b, 101, 102, 103, 104-105b, 106b-108b, 109b, 111-112, 113-115, 116-119, 120-121b, 124-125, 126-137.
	CAT.	205, 206, 214-222, 238, 240, 241; 201, 212.
	FRA.	191, 230, 501-508.
	SUI.	301-303.
	ITA.	1-14, 16-21, 23-40, 43-49, 51-58, 61-76, 78-81, 86-110, 112-115, 118-120, 122-124, 126, 129-155, 157, 202, 203, 401-405.

1.1.2 Extension du mot espagnol en domaine basque.

bsq. [isp'iʎua]	ESP.	17.

1.2.1 Dérivés avec le suffixe –ARIU.

itm. [spikkx'aru]	ITA.	42, 111, 116, 117, 121.

Scanned with OKEN Scanner

Index général de matières des atlas linguistiques roumains
- extraits -

AC, pl. "aiguille": Ol III, MN 1oo;...

- Q I, 1749; urechile -ului Q I, 175o; Duminica nu se împunge cu -ul Q II, 5754;

- cf. şi: -ul te înţeapă Ol III, 582; m-am înţepat cu -ul Mr III, 766;...

ac de cojocar (în 3 muchii) "aiguille du fourreur": Q II, 6619;

ac (cu gămălie), pl. "épingle": II_2 II, 523; M II_2 III, 1o5o; Ol III, 581; Mr III, 765;...

ac la albină "dard de l'abeille": Ol IV, MN 115;...

- Q II, 5458;

- vezi şi andrea, iglită.

.....

BABĂ, pl. "vieille femme": I, II 196; M I, II 282; Ol II, 154, cf. XXXIV; Mr I, 185;...

cf. şi: zilele babei (1 - 9 martie) "les giboulées de Mars, jours d'emprunt" Q I, 632; baba-oarba, de-a ~ "à colin-maillard": II_2V, 1287 (copiii se joacă ~); M II_2 III, 1o91 (se joacă ~);

babă ('ştiulete îngemănat') "épi de maïs apparié": Q II, 5148;

babe ('grăunţe în spic') "épi (de blé) malingre, ratatiné, rabougri; blé échaudé": Q II, 5135;

babe, sg. ('stîlpi la podul morii') "charpente du beffroi d'un moulin": Ol IV, MN 129;...

BABENCĂ ('ştiulete sec') "épi de maïs rabougri": Q II, 5149 (ştiulete pipernicit, ghijură, ~ , bobir);

BĂBEASCĂ, sărbătoare ~ ; "jours fériés qu'on observent les vieilles femmes": MN II, 112.

Scanned with OKEN Scanner

ÎNALT "haut": om ~ I, I 6o; M I, I 94; cf. MIC, 1oo; M II, 138 (cf. MN II, 48); cel mai ~ II_2 VI, 1615/1616 (e cel mai ~ / dintre noi); cf. M II_2 IV, 1369/137o; ~ ca... bradul Q I, 789;

- Cf. şi: RAspuns la întrebarea: Ce e ~ ? "réponse à la question: Qu'est ce qui est haut ?": MN II, 48.

ÎNĂLŢA "monter, s'élever": M II_2 III, 1241 (mai înalţă-te puţin în vîrful degetelor "monte-toi sur la pointe des pieds");

ÎNĂLŢARE: Înălţarea Domnului "l'Ascension" MN II, 11o; M II, 264.

- Vezi şi: II, 1 2o8 (Ziua Crucii = Înălţarea Sf. Crucii).

---.....

PICIOR, pl. "pied, jambe": W 7, 15, 23, 31, 39, 47; I, I 55; M I, I 84, 85; MIC, 92; ~ (de la gold pînă la degete) MN II, 43; M II, 129, 13o, 131; Ol I, MN 8; Mr I, 131; MB I, 85, cf. LXIII;...

- cf. mă furnică prin ~ II, I 68; îmi amorţeşte -ul I, I 15o; M I, I 2o8; şi-a rupt -ul MN II, 6o; M II, I 173; fluierul -ului I, I58; M I, I 89; MIC, 95; Ol I, MN 9; Bn I, 13o, cf. LXXIX; MB I, 88, cf. LXVI;...; pulpa -ului Ol I, MN 1o; Bn I, 131; MB I, MN 33-34;...; beteag de picioare MN II, 55; M II, I 162; degetele de la ~ MN II, 33; băşică de la degetele -lor M I, I 187; ouăle -lor II, I 76; Ol I, 124; Mr I, 137; Bn I, 137, cf. LXXXIII; MB I, 9o, cf. ——→ LXVIII;...; stau în picioare II, I 71; a călcat iarba în ~ II_2 V, 136o; m-ai călcat pe picior Q II, 3427; i-a dat cu -ul în eur Q II, 3586; picioare lungi şi subţiri (termen de batjocură: fuse, cătăligi): MN II, 44;
- picior de găină (fript): II_2 II, 365; M II_2 I, 245;
- picior la toporîştea coasei "manche (de la faux)": M II_2 I, 4o (cf. 41); Ol IV, 635;...;
- picior la sanie "support (des traverses du traîneau)": Ol IV, MN 1o9;...; Q II, 5643;

- picioarele la războiul de ţesut "supports (au métier à tisser)": Q II, 5907; vezi şi talpă;
- picioare la meliţă "supports (à la broie)": Q II, 5980;
- picioare la clegte "manches (à la tenaille)": Q II, 6664 (cracii, ~);
- picioarele pe care se aşează albia "supports sur lesquels on met l'auge à laver le linge": Q II, 3991; vezi şi corlate;
- picior la pilug /la piuă (în care se prind aripile) "manches au pilon à broyer": Q II, 6470;
- picior de grîu "moyette (de blé)": Mr III, 823; Ol IV, 618;...; vezi şi jumătate de claie (de grîu).

.....

N.B. Les sigles représentent les titres des atlas publiés et les autres sources utilisées.

Scanned with OKEN Scanner

INDICE ALFABETIC

al cuvintelor-titlu din Chestionarul NALR

Au fost date, în ordine alfabetică (cu excepțiile la care ne vom referi în continuare) cuvintele-titlu (respectiv sintagme sau enunțuri), urmate, în paranteză, de indicațiile de categorie gramaticală, eventual de mențiunile asupra modului de a ancheta, așa cum apar acestea în Q. După punct și virgulă se consemnează numărul întrebării din Q.

La consultarea indicelui de față, de cuvinte și forme, pentru a cărui redactare s-a impus respectarea specificului sursei fișate, cititorii sînt rugați să țină seama de precizările tehnice care urmează.

1. În ceea ce privește succesiunea cuvintelor:

– s-a făcut o derogare de la ordinea strict alfabetică în prezentarea formelor verbului, ce se găsesc totdeauna grupate, ca în Q, în cele mai multe cazuri începînd cu indicativul prezent pînă la gerunziu (de ex.: *văd; vedeam; văzui;* am *văzut; văzusem;* voi *vedea...văzînd*), respectiv indicativ prezent – conjunctiv prezent (mă *doare;* să mă *doară*) etc.;

– s-a făcut abstracție de pronumele (în dativ și acuzativ) ale formelor verbale de diateza reflexivă („mi-am *scrîntit* o mînă"; „mă *lau*");

– în cazul grupurilor de cuvinte, s-a ținut seama de cuvîntul a cărui formă gramaticală sau variantă fonetică a făcut obiectul de interes al anchetei: articolul posesiv-genitival, articolul adjectival, ordonate în funcție și de cuvîntul următor (**al** meu, **a** mea, **cea** mai, **cei** mai, **cel** mai, **cele** mai etc.).

2. Nu s-a operat corectarea, în conformitate cu norma gramaticală, a grafiei cuvintelor-titlu, preluîndu-se formele populare sau regionale ce pot reprezenta eventuale opțiuni (strategice) ale autorilor; de ex.: să *adăpe* (868), să *agăță* (1881), *cusînd* (gerunziu; < a *coase,* 1787), să *înfașe* (563), *pedeastră* (384), *vine* ('vene', 288) etc. Au fost însă rezolvate tacit cazuri de abatere de la regula grafică, de tipul „tovarășe!" (voc.); (1714), înlocuindu-se virgula prin semnul exclamării.

3. Norma tehnică a Q, de precizare a semnificației cuvintelor polisemantice (contextual) prin paranteze explicative, de tipul „gură (la coasă)", „custură (la coasă)", „muche (la coasă)", a fost aplicată, prin adaosuri între [ ], în cazurile în care o astfel de mențiune lipsește accidental („brățară" [la coasă]) și, peste tot, unde o asemenea explicație se impune *în indice*, în lipsa întrebării, ce preciza lucrurile. Așadar: „gutui" [fruct] – „gutui" [pom], ca la „măr (fruct)" – „măr (pom)" și, apoi, după „buric", 'ombilic', „buric[1]" [la fusul morii] – „buric[2]" [la piatra morii] – „buric[3]" [lemn la piatra morii], sau „cioroi" [pasăre] – „cioroi" [la moară] etc.

De regulă, s-a indicat domeniul la care se referă termenul, preluîndu-se, uneori, formulări din textul întrebării din Q (s-a evitat, pe cît a fost posibil, „glosarea" propriu-zisă).

Nu s-au făcut asemenea precizări în cazurile în care se repetă termenul pentru una și aceeași noțiune (de exemplu, *beschie* 1745 și 2500) sau în unele

Scanned with OKEN Scanner

cazuri în care interesul pentru sensuri diferite ale aceluiași termen este marcat (și) prin numerotarea cuvintelor-titlu: „schelă (la zidărie)[1]", „schelă[2]", respectiv „muruiesc[1]" – „muruiesc[2]" etc.

*

Prin derogările de la ordinea strict alfabetică s-a urmărit, în primul rînd, respectarea coeziunii structurilor referitoare la „conjugarea" verbului, iar, prin respectarea unor grafii (respectiv generalizarea, marcată) a unor norme tehnice din Q, am avut în vedere evocarea aspectului general al acestui instrument de lucru; pe de altă parte, cu aceeași finalitate, au fost reproduse modalitățile de anchetare semnalate prin **D** |= întrebare directă|, (Fig.), (GEST), (IMIT.), (INDIC.). A fost reluată și indicația (FOTO), marcînd obiectele pentru care s-a proiectat executarea de fotografii. În plus, prin figura ♣, adăugată după numărul întrebării Q, am indicat situațiile în care, în ancheta NALR din sudul Moldovei, anchetatorul a recurs, de obicei, la schițe proprii, executate, paralel cu formularea întrebării, pe fișa suplimentară a caietului de anchetă.

A

abator, *pl.*; 1769
aburi; 1469
ac, *pl.*; 1772
ac, *pl.* |la albină|; 2203
ac (cu gămălie); 1773 ♣
aceasta; 1982
aceea; 1978
aceia; 1977
acela; 1976
acelea; 1979
acesta; 1980
acestea; 1983
aceștia; 1981
acoperiș, *pl.*; 695
acoperișul strungii, *pl.*; 2325
acriș; 2365
acum; 1993
adăp (*ind. prez. 1–6*); 867
adăpător, *pl.*; 2199
să adăpe (*conj. prez. 2*); 868
(s-a însurat) **a doua oară**; 636
(pămînt) **afînat**; 2002
mă agăț (*ind. prez. 1–6*); 1880
să agațe (*conj. prez. 3*); 1881
agest, *pl.*; 1642
aguridă; 2143
(boii sînt) **ai mei**; 1969
aiurează (*ind. prez. 3*); 441
alaltăieri; 1539
alambic, *pl.*; 1211
alb, *pl.*; 1516
(păr) **alb**, *pl.*; 78
albastru, *pl.*; 1521
(ochi) **albaștri**; 99
albă, *pl.* (INDIC.); 1517
(barbă) **albă**, *pl.*; 79
albeață; 125
albie, *pl.*; 744

Scanned with OKEN Scanner

albină, *pl.*; 1212
albul (ochiului) (INDIC.); 123
albuș, *pl.*; 969
aldan, *pl.*; 2232
aldămaș, *pl.*; 1829
(vacile sînt) **ale mele**; 1970
(piatră) **alergătoare**, *pl.*; 2428
alice, *sg.*; 1341
(calul e) **al meu**; 1967
altiță, *pl.* (Fig. 34 a); 1479
altoi, *pl.*; 1199
altoiesc (*ind. prez. 1*); 1200
aluat; 1432
aluatel; 1435
alun, *pl.*; 1327
alună, *pl.*; 1328 ♣
cum **alungi** oaia?; 2301
aluniță, *pl.*; 276 ♣
am (*ind. prez. 1–6*); 1922
aveam (*imperf. 1–6*); 1923
avui (*perf. s. 1–6*); 1924
am avut (*perf. c. 1–6*); 1925
avusesem (*m. m. c. perf. 1–6*); 1926
să am (*conj. prez. 1–6*); 1927
aș avea (*cond. prez. 1–6*); 1928
ai! (*imper. 2,5*); 1929
(casa e) **a mea**; 1968
amestec (*ind. prez. 1–3*); 1859
amețeală, *pl.*; 460
amiază, *pl.*; 1455
amigdale, *sg.*; 271
amnar, *pl.*; 723 ♣
amuțește (*ind. prez. 3*); 235
an, *pl.*; 1544
andrele (la moară), *sg.* (Fig. 71 c); 2425
Anicăi [dativ]; 1987
antene, *sg.* [la albină]; 2201 ♣
aplec (mielul), (*ind. prez. 3*); 2296
(oaie) **aplecătoare**, *pl.*; 2297
aprilie; 1548
apropii (*ind. prez. 1–6*) (GEST); 1877
(soarele) **apune** (*ind. prez. 3*); 1589
araci, *sg.*; 2149
arăt (cu degetul) (*ind. prez. 1–6*) (GEST); 364
să arăt (conj. prez. 1–3); 365
arc, *pl.*; 1397
arcer, *pl.*; 264
ardei gras, *pl.*; 1119 ♣
ardei iute, *pl.*; 1120 ♣
argăsește (*ind. prez. 3*); 1767
argint; 1855
arici, *pl.*; 1360
arie, *pl.*; 1033
(oaie) **aripăriță**, *pl.*; 2388
aripi, *sg.*; 983
aripi, *sg.* (Fig. 70 c) [la moară]; 2419
armă, *pl.*; 1693
armăsar, *pl.*; 882
artilerist, *pl.*; 1702
arunc (*ind. prez. 1–6*) (GEST); 356
ascut (coasa) (*ind. prez. 1–6*); 1075
să ascută (*conj. prez. 3*); 1076
nu ascuți! (*imper. neg. 2, 5*); 1077
asmut (*ind. prez. 1–6*) (GEST); 959
să asmută (*conj. prez. 3*); 960
astăzi; 1538
astmă; 295
asud (*ind. prez. 1–3*); 306
să asude (*conj. prez. 3*); 307
asurzesc (*ind. prez. 1–3*); 144

Scanned with OKEN Scanner

aşchii, *sg.*; 732
aţîţ[1] (focul) (*ind. prez. 1*) (GEST); 369
aţîţ[2] (focul) (*ind. prez. 1*); 370
să aţîţe (*conj. prez. 3*); 371
aud (*ind. prez. 1–6*); 138
auzeam (*imperf. 1–6*); 139

babă, *pl.*; 487
babe, *sg.* [la podul morii]; 2434
baci, *pl.*; 932
balmoş, *pl.*; 2351
baltă, *pl.*; 1640
banc, *pl.* (Fig. 104); 2507
baniţă, *pl.*; 1040 ♣
barbă, *pl.*; 257
bardă, *pl.* (Fig. 84); 2485
baros, *pl.*; 1759
barză, *pl.*; 1393
basma, *pl.*; 1509
başchie, *pl.* (Fig. 87); 2490
bat (coasa) (*ind. prez. 1–6*) (IMIT.); 1092
bat (nucile din nuc) (*ind. prez. 1*); 1192
băteam (*imperf. 1–6*); 1093
bătui (*perf. s. 1–6*); 1094
nu bate! (*imper. neg. 2, 5*); 1095
batal, *pl.*; 2303
batcă, *pl.* (Fig. 43); 2074
batistă, *pl.* (INDIC.); 156
batoză, *pl.*; 1034
băiat, *pl.*; 515
băieri, *sg.*; 2339
băieţandru, *pl.*; 517
băieţel, *pl.*; 516
(oaie) **bălă**, *pl.*; 2383
auzii (*perf. s. 1–6*); 140
să audă (*conj. prez. 3*); 141
august; 1552
aur; 1854
avocat, *pl.*; 1737

B

bărbat (soţ), *pl.*; 490
bărbate! (*voc.*); 491
bărbăţuş (Fig. 54 a) [la ţesut]; 2260
bărbie[1], *pl.* (INDIC.) [partea osoasă a feţei]; 258
bărbie[2], *pl.* (INDIC.) [partea cărnoasă]; 259
bărbie, *pl.* [sub ciocul găinii]; 980
bărbier, *pl.*; 262
se bărbiereşte (*ind. prez. 3*) (IMIT.); 260
să se bărbierească (*conj. prez. 3*); 261
bătaie de inimă (GEST); 300
bătătură, *pl.*; 674
bătează (FOTO); 1261
bătrîn, *pl.*; 506
bătrînă, *pl.*; 507
bătrîneţe; 508
băţul ţelor (Fig. 53 e); 2255
băţul vătalelor (Fig. 53 f); 2256
beat, *pl.*; 586
beată, *pl.*; 587
beau (*ind. prez. 1–6*); 579
beam (*imperf. 1–6*); 580
băui (*perf. s. 1–6*); 581
am băut (*perf. c. 1*); 582
să bea (*conj. prez. 3*); 583
bînd (*ger.*); 584
(oaia) **behăie** (*ind. prez. 3*); 2298

Scanned with OKEN Scanner

(oaia) **behăie** (onomatopee); 2299
berbec, *pl.*; 899
beschie, *pl.*; 1745
beschie, *pl.* (Fig. 97); 2500
beţiv, *pl.*; 589
beţivă, *pl.*; 590
bici[1], *pl.*; 896
bici[2], *pl.* [împletit, din cînepă]; 897
bicicletă, *pl.*; 1730
bidinea, *pl.* (GEST); 2515
bifurcaţie, *pl.* (INDIC.); 1618 ♣
bilesc (pînza) (*ind. prez. 1*); 1284
bine, *adv.*; 1991
biserică, *pl.*; 650
bivol, *pl.*; 861
bivoliţă, *pl.*; 862
bîjbîi (pe întuneric) (*ind. prez. 1*); 374
(oaie) **bîrsană**, *pl.*; 2381
bîrsă, *pl.* (Fig. 18 e); 2079
bleauri, *sg.*; 2100
blestem (*ind. prez. 1–6*); 1882
blid, *pl.*; 751
blond, *pl.*; 72
blondă, *pl.*; 73
boboc (de floare), *pl.*; 1339
bogdani, *sg.*; 2407
boli la albine; 2198
bolnav, *pl.*; 425
bolnavă, *pl.*; 426
bolnăvicioasă, *pl.*; 428
bolnăvicios, *pl.*; 427
bomboane, *sg.*; 1842
bondar, *pl.*; 1405
borhot; 1167
borul (pălăriei), *pl.* (Fig. 33 a); 1472
botcă, *pl.*; 2208
botei, *pl.*; 2304
botez (*ind. prez. 1–6*); 547
botîşi, *sg.*; 2376
botul (porcului), *pl.*; 935
bou, *pl.*; 857
brad, *pl.*; 1313
braţe, *sg.*; 2135
braţele vătalelor (Fig. 53 h); 2258
brazdă, *pl.*; 997
brazdă (de fîn), *pl.*; 1056
brăcinar, *pl.* (Fig. 46) [la car]; 2108
brăcinar (la plug), *pl.* (Fig. 18 g); 2081
brădet; 1315
brăţară, *pl.* (Fig. 42 e) [la coasă]; 2070
brăzdar, *pl.* (18 d); 2078
briceag, *pl.*; 807
brici, *pl.*; 263
brigadier, *pl.*; 2098
brigăzi, *sg.*; 2097
brînză; 912
brînză iute; 2368
brînză zburată; 2366
brîu, *pl.*; 1488
broască, *pl.* (Fig. 71 a) [la moară]; 2423
broboadă, *pl.*; 1508
brunet, *pl.*; 70
brunetă, *pl.*; 71
brutar, *pl.*; 1717
buca obrazului (INDIC.); 147
bucătar, *pl.*; 1464
bucătăreasă, *pl.*; 1463
bucătărie[1], *pl.* [în casă]; 1461
bucătărie[2], *pl.* [în curte]; 1462
bucşă, *pl.*; 2099

Scanned with OKEN Scanner

zeamă (de varză); 1117
zece; 1571
zer; 926
zgîrci, *pl.* (Fig. 90) [unealtă]; 2493
zi, *pl.*; 1526
ziar; 1728
zid, *pl.*; 660
zidar, *pl.*; 2508
zidesc (*ind. prez. 1*); 659
zimți, *sg.* [la seceră]; 1026 ♣
zimți, *sg.* [la piatra morii]; 2470
zmeură; 1144
zmeuriș, *pl.*; 1145

Scanned with OKEN Scanner

Redactarea și tehnoredactarea autorilor

Format 1/16 (70 x 100)
Coli tipo: 28.5 (70x50)
Bun de tipar 01. V. 1997
Apărut 1997

Tiparul a fost executat,
sub comanda nr. 120/1995, la
S.C. „DOSOFTEI" S.A. IAȘI

Scanned with OKEN Scanner

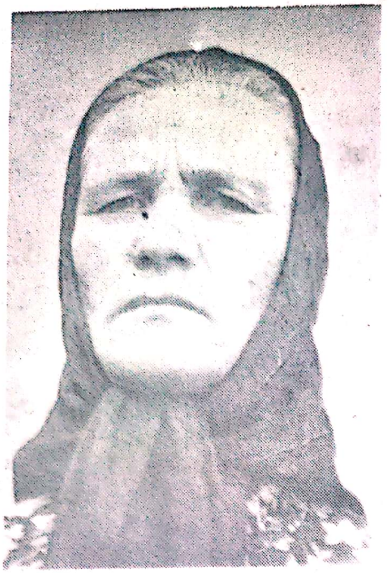
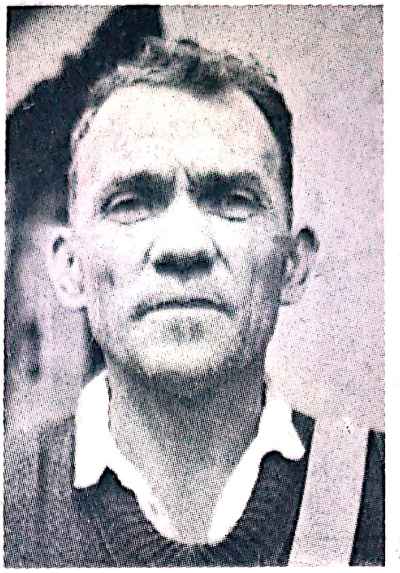
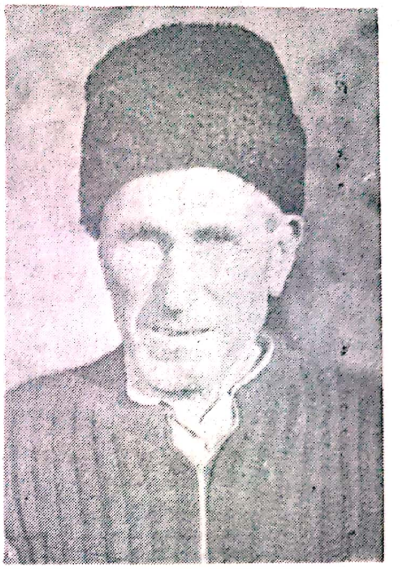

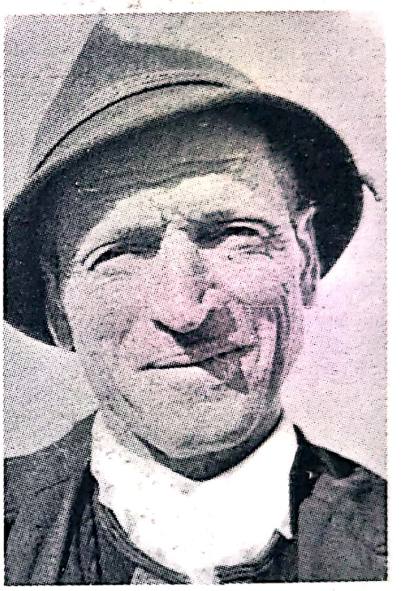

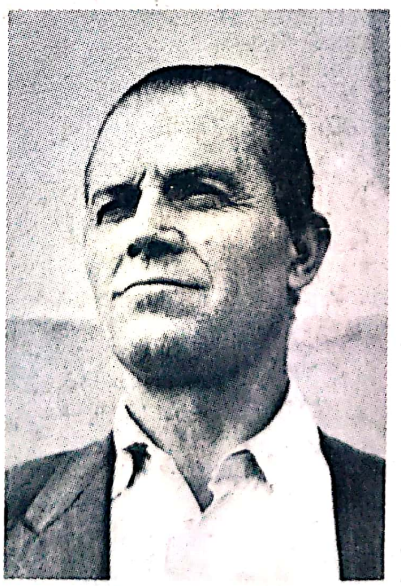
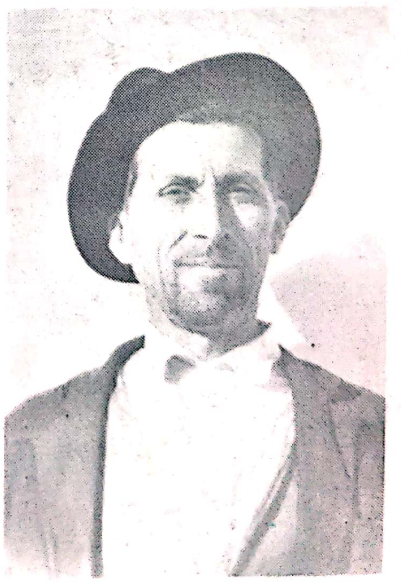

ISBN 973. 27. 0513 - 2
973. 27. 0452 - 7

Scanned with OKEN Scanner